

[Faint handwritten scribble]

JUAN

IDAD AUTÓNOMA DE NUEV
CCIÓN GENERAL DE BIBLIOTEC

PA6278

C4

1753

v.5

c.1

1080044474

#26715

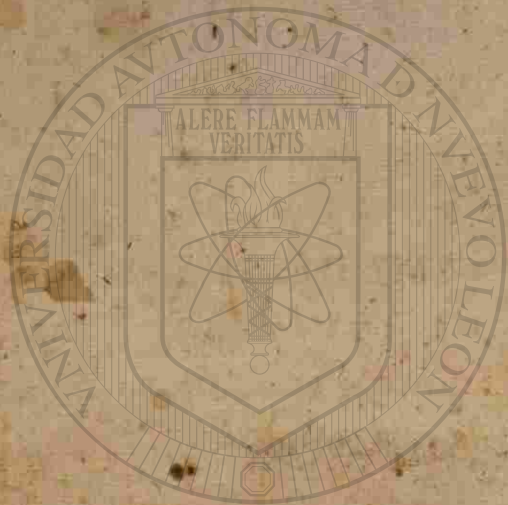

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS QUINTUS,

QUI ORATIONUM SECUNDUS.

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.

Apud Joannem Manfrè,

SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

46562

PA6278

.04

1753

v. 5

c. 4

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
 CAPILLA ALFONSINA BIBLIOTECA DE LA CÁMARA

MICROFILMADO, Rollo-7

DIRECCION GENERAL DE BIBLIOTECAS

M. TULLII
 C I C E R O N I S
 O R A T I O N E S .
 P R O
 L E G E M A N I L I A .
 A D P O P U L U M .
 O R A T I O X I I I .

A R G U M E N T U M .

M Emilio, L. Volcatio consulibus, cum L. Lucullus, qui proconsulari imperio administrarat prope septem annos Mithridaticum bellum, a senatu revocatus Romam redisset, tulit ad populum L. Manilius, tribunus plebis, ut ejus belli administratio Pompejo committeretur, qui tum bellum maritimum gererat.

PA6278

.C4

1753

v.5

C.4

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
 CAPILLA ALFONSINA BIBLIOTECA DE LA PARLA

MICROFILMADO, Rollo-7

DIRECCION GENERAL DE BIBLIOTECAS

M. TULLII
 C I C E R O N I S
 O R A T I O N E S .
 P R O
 L E G E M A N I L I A .
 A D P O P U L U M .
 O R A T I O X I I I .

A R G U M E N T U M .

M Emilio, L. Volcatio consulibus, cum L. Lucullus, qui proconsulari imperio administrarat prope septem annos Mithridaticum bellum, a senatu revocatus Romam redisset, tulit ad populum L. Manilius, tribunus plebis, ut ejus belli administratio Pompejo committeretur, qui tum bellum maritimum gererat.

bat. Eam rogationem Cicero prator creatus persuadendam populo suscepit, quod in Pompejo omnia essent, quae ad perfectum imperatorem pertinerent, scientia rei militaris, fortitudo, temperantia, & felicitas: rejectis objectionibus Horrensi, & Caruli: quorum alter, non esse uis omnia committenda dicebat; alter vero, in uno homine sepe esse periclitandam fortunam negabat, eumque alius Reipublicae temporibus seruari volebat. ERNESTUS.

I.

UANQUAM mihi semper frequens conspectus vester, multo iucundissimus; hic autem locus, ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime paruit, non mea me voluntas, sed meae vitae rationes ab ineunte aetate susceptae, prohibuerunt. Nam, cum antea per aetatem nondum huius auctoritatem loci contingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, asserri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: & meus labor in privatorum periculis

DELECTUS COMMENTARIORUM.

1 *Frequens conspectus vester*] Magistratus, quibus soliti cum populo agendi ius erat, legem triundino per praeconeum promulgari in foro iubebant, ut tertia die comitia haberentur, & populus suffragia ferret: id est, legem latam aut iuberet, aut antiquaret. Eam, ut scribit Quintilianus, libro II. pro concione suadere, aut dissuadere, moris fuit. I. ergo Manilius, tribunus plebis, comitia in foro habebat connotatis tribubus, legemque ferbat, quam Cicero prator frequentis populo hac oratione suadet. Romanus.

2 *Hic autem locus*] Templum in foro, rostris, ut Livius scribit, navium Antistium exornatum. Idem.

3 *Ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus*] Gellius, Noct. Att. XIII. 15. docet aliud esse, Agere cum populo, aliud, orationem habere. Nam, cum populo agere,

inquit, est rogare quos populum, quod suffragium sit aut iubeat, aut veter. Concionam autem habere, est verba favore ad populum, sine ulla rogatione. Ergo ad agendum amplissimum appellat, quod nullis nisi amplitudine praeditis viris, magistratus scilicet gerentibus, agere cum populo liceret: ad connotandum autem, sive ad dicendum ornatissimum, quod ornamento esset iis, qui connotabantur, ut adolescentibus, qui de laude alicuius pro Rostris orationes ad populum habebant. Idem.

4 *Omne meum tempus amicorum temporibus*] Tempora, necopia, pericula, necessitates, ut vulgus loquitur, significant. Ut libr. de Offic. II. cap. 1. Tantum erat philosophiae tui, quantum superfluum amicorum & Reipublicae temporibus: id est, negotiis, necessitatibus. Idem.

culis caste integreque versatus, ex vestro iudicio fructum esse amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitorum ter prator primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid aliis praescriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti esse forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit asserre: certe, & si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi laetandum iure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeji singulari eximiaque virtute: huius autem orationis difficilior est exitus, quam principium invenire. Ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quaerendus est.

II. Atque ut inde oratio mea proficiatur, unde haec omnis causa ducitur: bellum grave & periculosum vestris vestigalibus atque sociis, a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigraue: quorum alter relictus, alter la cessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literae, quorum magnae res aguntur, in

5 *Propter dilationem comitorum*] Differrebantur plerumque propter obmunitationes. Nam si, dum comitia haberentur, aut aliquis de caelo servasset, magistratus obmunitiare poterat, & comitia in alium diem differre. Differrebantur praeterea per tribunorum intercessionem. Haec autem obmunitationes, dilationesque comitorum, candidatorum scilicet gratia faciebant: cum aliqui sibi paratam repulsam videbant. Idem.

6 *Quantum vos, honoribus mandandis esse voluistis*] Hoc est, quantum mihi (auctoritatis scilicet) esse voluistis, in eo, quod honores mihi mandavistis: vel, dum honores mihi mandatis. Fabrianus.

7 *Mithridate, & Tigraue*] Altero Ponti,

altero Armeniae rege, & superioris socero, ut Appianus; genero, ut Plutarchus scribit. Hecvianus.

8 *Quorum alter relictus*] Lucullus Mithridatem persecutus, a militibus desertus est: qui, cum nihil propius esset, quam ut Rex caperetur, effugis de ipsius Regis sententia thesauris & pecuniis omnibus, in eas sese, relicto Rege, projecerunt. Ita Rex in Armeniam ad socerum Tigranem profugit. Idem.

9 *Ad occupandam Asiam*] Asia, anno Urbis 620, Attali testamento, populum Romanum influentis heredes sui regni, provinciae est Romanorum facta. Grav.

in vestris vestigialibus exercendis¹⁰ occupata: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine¹¹, causam reipublicæ, periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est¹², vicis exustos esse complures: regnum Ariobarzanis¹³, quod finitimum est vestris vestigialibus, totum esse in hostium potestate: Lucallum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui succurrent¹⁴, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis & civibus ad id bellum imperatorem deponi, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem.

Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus, cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vestigialia, & maxima, quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis, & ipsorum, & reipublicæ causa consulendum.

III. Et

¹⁰ In vestris vestigialibus exercendis] Quid est exercere vestigialia? decimas ab aratoribus exigere, scripturam a pecuariis, portorium a mercatoribus. Hæc enim populi Romani vestigialia. *Historians.*

¹¹ Pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine] Plinius xxxi. l. 8. M. Cicero deamur habitus æquale omnia in Consulatu suo, si statum consistant, et eo se ordine profectum esse celebrari, et ejus vires peculias popularitate querere. *Idem.* Vide pro Rabirio Post.

¹² Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est] Nicomedes cognomento Philopator, Nicomedis filius, qui, patre Prusia necato, Bithyniæ regnum occupavit, regno a Mithridate pulsus, a Sylla restitutus est. Hæc de causa paucis post annis, hoc est, Obavio & Cotta Cons. moriens, populum Romanum re-

gni sui heredem fecit, regnumque ejus in provinciæ formam redactum est. *Europ. App. Flor. Idem.*

¹³ Regnum Ariobarzanis] Cappadociam, ex qua ipsi hinc antea pulsam, & his a Romanis restitutum Mithridates, Lucullo a senatu revocato, tertio deiecit: & tandem eo regno potitus est, dum Pompejus ipse & Tigrane devictis, Ariobarzannem tertio loco restituit. *Idem.*

¹⁴ Huic qui succurrent] Modius, epist. XCVII. Novant. testatur in Colonienis se reperisse, qui successerit: id & ego reperi in Erfurt. necnon in anonyano: quod procul dubio præferendum est succurrent. *Insurrexerit bello a Latinorum consuetudine remotum est. Grævius.*

III. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore¹⁵ suscepta: quæ penitus jam inlestit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium & vicimum regnat: & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadocia latebris occultare velit, sed emergere & patrio regno, atque in vestris vestigialibus, hoc est, in Asia luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: præterea quod ab eo bello Syllam¹⁶ in Italiam respública, Murenam Sylla revocavit¹⁷.

IV. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquam maximas edificasset ornassetque classes; exercitusque permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces,

¹⁵ Mithridatico bello superiore] Quod insinuatum est Q. Pompejo, L. Sylla Cons. Nam initio ejus belli Mithridates Q. Oppidum, ut Varus appellat, *Procusilem*; ut Appianus, cui potius assentior, *Propestrum*, cepit, & in vincula conjecit; Manium Attilium asino insidentem Pergamum usque deduci iussit, præterea præcone, & proclamante adesse Manium Attilium; eique ut Pergamum venire, aurum liquefactum in os infundere iussit: præfectis deinde Asia universis mandavit, ut intra diem trigessimum Romanos & Italos omnes ad unum, viros, mulieres, pueros, qui in Asia essent, trucidarent, & necatos ne sepelirent, sed eorum corpora feris

obijcerent: ut auctor est Appianus. Occisa autem civium Romanorum centum quinquaginta milibus Plurarchos in vita Syllæ scribit: Val. Max. octoginta milia. *Historians.*

¹⁶ Syllam ... Resp.] Oppressa a Mario, & Cinna, & Carbone. *Idem.*

¹⁷ Murenam Sylla revocavit] Propter pacem, quam ipse cum Mithridate fecerat: nam ille in Asia legatus a Sylla restitutus cum duabus legionibus, ut Asia negotia constitueret, triumpho cupiditate incensus Regi bellum facere non desistebat, usquequidam revocatus est. *Idem.*

duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis, uno consilio, a binis hostium copiis¹⁸ bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio¹⁹ dimicaretis.

Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniæ, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompei divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum²⁰ rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema²¹, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei detracta oratione nostra, neque falsa, afficta esse videatur. De vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendam putetis.

V. Majores vestri sæpe, mercatoribus ac navicularibus injuriosius tractatis²², bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius²³, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patimini, qui legatum populi Romani, consularem, vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos

vitam

18 Uno consilio, a binis hostium copiis] Sertorii enim copias cum suis conjuncturum se putabat, ut scribit hic ipse in Murena-na, cap. 15. Idem.

19 De imperio] Id est, non de aliqua imperii parte, sed in totius imperii certamen & discrimen deveniretis: & ancipiti: quoniam utrinque bellum intrebatur, ab Asia scilicet, & Hispania. Idem.

20 Ut initia illa gestarum verum] Mithridatem enim prælio fuisse in Ponto; ut ille in extremam Armeniam profugerit ad Tigranem: quorum utrumque postea uno consilio, cum copiis in se invadentem repulit ac prostravit. Idem.

21 Hæc autem extrema] Clades acceptam primam a Fabio, deinde a L. Triario; Mi-

thridatis reditus in Pontum, & magnum sui regni partem: multarum nationum contracta belli societas cum Tigrane & Mithridate adversus populum Rom. Idem.

22 Injuriosius tractatis] Leviter offensus. Nam, injuriosius, minus est, quam injuriose. Manutius.

23 Appellati superbius] Sordes in eos de cæcis injectas, ait Strabo: pulsatos, Livius & Alconius. Cicero neutrum dicit, sed, appellati superbius, ut oratorie rem minuat: quo magis populus Romanus in Mithridatem incendatur, qui legatum consularem vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necaverat. Legatorum autem, item ac Tribunorum plebis sacrosancta corpora putabantur. Idem.

vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani, omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse.

Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges totius Asiæ, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia atque Græciæ vestrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem a vobis certum deposcere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur.

Vident & sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, & eum prope esse²⁴: quo etiam carent ægrius: cujus adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis. Atque hoc etiam magis, quam cæteros; quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum, non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

VI. Quare, si propter socios²⁵, nulla ipsi injuria læcessiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætoli-

Tom. V.

B
lis,

24 Et eum prope esse] In bello maritimo adcertus prælores & piratas, quos toto mari Mediterraneo persequatur. Ego magis mediterraneam partem significat. Asia finitimam: illud enim ad usque Ciliciæ fines & Amantem montem diffunditur. Heremianus.

25 Propter socios] Cum Antiocho & Ætoliis propter federatas Græciæ civitates: cum Philippo propter Athenienses: cum Poniis primo bello propter Messianam; altero propter Saguntum. Manutius.

lis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere, praesertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine passionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda.

Nam cæteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiae non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal²⁶ conservari potest. Quare saepe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur.

Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatus perbrevis tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portibus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt²⁷, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

VII. Ac

²⁶ Neque ex scriptura vectigal conservari potest] Ex scriptura, id est, ex publicis piscibus. Unde Scripturnarius ager, ut scribit Festus, in quo ut pecora pascantur, certum est, quod publicanus scribendo conficit rationem cum passore. Hieronimus.

²⁷ Qui vobis fructuosi sunt] Fabricius fru-

ctus. At enim nostri omnes sunt a vulgato. Genit. Fructus est Latinis dicitur, quæ fructum nobis praestant. Qui interpolant hunc locum, praece elegantiae istius ignorantia pro fructus, tritius & sibi notius fructuosi supposuerunt. Graviss.

VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia, nervos esse reipublicæ semper duximus: cum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte esse dicemus.

Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos ablentibus consulere debetis: partim suas, & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestra, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientia, videre, multorum civium calamitatem a republica se junctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert²⁸, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem.

Deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus Romæ, solutione impedita, fidem concidisse²⁹. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibere rempublicam, & mihi credite, id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & coheret. Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, non dubitandum vobis

B 2 fit,

²⁸ Etenim illud primum parvi refert] Occurrit tacite cogitationi; posset enim aliquis dicere: Si vectigalia nunc amittentur, vicloria tamen postea recuperabuntur. Parvi, inquit, hoc refert: & cur parvi referat, statim causam subiungit. Manut.

²⁹ Fidem concidisse] Fidei anceps est, ambiguumque vocabulum. Tam enim ad eum qui fidem habet referunt, nimirum argentarium, quam ad eum qui fidem servat, pecuniamque dissolvit. Hærodotus.

fit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria hominis vestri, salus sociorum, vestigialia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici; belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum: non esse ita magnum, ut sit peritescendum. In quo maxime laborandum est, ne forte a vobis quæ diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur.

Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse; urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obfidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore classem magnam & ornata, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse delatas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæterasque urbes Ponti & Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia, salvis populi Romani locis, atque integris vestigialibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtestant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum.

IX. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites: non enim hoc sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto

Me-

Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, quæ se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrorumque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & a majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congesterat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit.

Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, recepit: dissidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum possequam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque læcessendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fami³⁰ locupletissimi & religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat³¹, & præliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur.

Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processio longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis

³⁰ Fani] Comana, Bellonæ templum, significat, ejus sacerdos maiestate, imperio, potentia, secundus a rege, consensu illius gentis habebatur; ut ait Hirtius de bello Alexandrino, Appianus in fine Mithridaticis: quod Cicero etiam ostendit epist. ad Cætonem. Manuzius.

³¹ Etsi urbem ex Tigranis regno ceperat.] Tigranes ex suo nomine Tigranescitiam appellat: in quam copiosissimos quoque & locupletissimos totius imperii sui cives quasi in coloniam deduxerat: quam omnes, ut Regi gratificarentur, certatim donis ac muneribus, pretiosissimisque quibusque rebus ornant atque intruxerant: in qua (inquit Plutarchus) præter alias opesimennas, talentorum octo milia Lucullum reperisse con-

bat. Hæmianus.

copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum³¹, clarum atque victorem, impetum fecit.

Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poætæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: qua tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso bello, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iusto coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis³² erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consulto: sed ea vos conjectura perspiciatis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjugant reges potentissimi, renovent agitata nationes, suscipiant integra³³ gentes, novus imperator vester accipiat, veterem pulso exercitu.

X. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculofum. Restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompejus, qui

31 In exercitum vestrum] Primum in L. Flaccum, quem in Ponto Lucullus reliquerat: deinde in C. Triarium Luculli legatum, qui in Flacci locum cum exercitu novo missus est. Nam hic Lucullum adventare sentiens, triumphum cupiditate impulsus prælium cum Michridate commisit: quo in præ-

lio cæsi sunt Tribuni 24. centuriones 150. civium supra 7000. *Hottomanus.*

32 Stipendia confectis] Cum annos jam decem militasset. *Manutius.*

33 Integre] Neque lacessita bello, neque tentata. *Idem.*

qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superavit; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic exultimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.

Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum³⁵, atque in militia disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris³⁶? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator³⁷? qui sæpius cum hoste conflixit³⁸, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam cæteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis, sed non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile³⁹, Africanum⁴⁰, Transalpinum⁴¹, Hispaniense, mistum ex civitatibus⁴², atque

ex

35 Ad patris exercitum] Cn. Pompeji Strabonis, Catonis in Consulatu collegæ. In bello Italico Proconsul, cum satis feliciter Republicanam jussisset, anno insequenti Q. Pompeium Sylla in Consulatu collegam, qui ad capiendum iussu populi a Cn. Pompejo exercitum profectus erat, in tribunali interficiendum curavit. Itaque in Italia Cinnano bello exercitum habuit, in quo exercitu hunc quoque Cn. Pompejum ipsius filium adolescentem fuisse Plurarchus auctor est. *Hottomanus.*

36 Miles fuit summi imperatoris] Patris ejus, non Syllæ. Dux enim, non miles, ad Syllam profectus est. *Manut.*

37 Maximus ipse exercitus imperator] Plurarchus & Florus, cum in agro Piceno prætatum hominem, annos tres & viginti natum, voluntarium exercitum conscripsisse tradunt, & cum tribus legionibus ad L. Syllam venisse, ad eumque se nobilitatem omnem convulsisse: ut deserta urbe ad castra veniretur, complures in itinere Italia civitates

solicitate: Scipionem & Carbonem adversæ partis duces prælio inessisse: mox ad Syllam cum exercitu inaudientino & paratissimo profectum: Imperatorem ab ipso Sylla salutatum: statimque in Cæstiberiam mistum esse. *Hottomanus.*

38 Sæpius cum hoste conflixit] Hostes publice tantum dicuntur, scilicet quibus bellum populi Romani iussu a collegio Pœculium inditum est: inimici privatim, a quibus animo alienati & disjuncti sumus. *Idem.*

39 Civile] Marianum. *Manutius.*
40 Africanum] Quo Cn. Domitium, & Hiabam devicit. *Idem.*

41 Transalpinum] Gallicum: quod quale fuerit, paulo post ostenditur. *Idem.*

42 Mistum ex civitatibus] Civitatibus hic sacri non posse videtur. Nam si per civitates intelligit Hispanicas & Lusitanicas civitates, cur dicit illud bellum mistum fuisse ex civitatibus, & belliosissimum gentibus, cum hæc civitates ad eas ipsas belliosissimas gentes

ex bellicosissimis nationibus, servile⁴², navale bellum. Varia & diversa genera & bellorum, & hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.

XI. Jam vero virtuti Cn. Pompeji, quæ potest par oratio inveniri? Quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit asserere? Neque enim illæ sunt solæ virtutes imperatoris, quæ vulgo existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculo, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.

Testis est Italia⁴⁴, quam ille ipse victor, L. Sylla, hujus virtute & subsidio confectus est liberatam. Testis est Sicilia⁴⁵, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. Testis est Africa⁴⁶, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter⁴⁷ Gallorum internecone patefactum est. Testis est Hispania⁴⁸, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc

tes pervenerent, sive cum hæc civitates & hæc gentes essent unius ejusdemque regionis & populi? Credo Ciceronem scripsisse *missum ex civibus, atque ex bellicosissimis gentibus*. Sertorius enim exercitus confectus erat ex multis civibus Romanis, & ex Hispanis, & Lusitanis. *Grævus.*

43. *Servile*] A Spartaco gladiatore excelsitatum, cuius tamen confecti laus ad M. Crassum proprie pertinet. Et hic Pompejum gratificatur, Crassi laudem cum eo communitatis. *Manutius.*

44. *Testis est Italia*] Italico bello extremo, civile exortum est: quo tempore divisa Italia diversas partes secuta est. In eo bello jam supra dictum est Cn. Pompejum voluntarium exercitum conscripsisse, & prospere rem gessisse. *Hotomanus.*

45. *Testis est Sicilia*] Quam Perpenna & Carbo, ex Italia pulsi, vi occuparunt, ex spe, ut hoc propugnaculo adversus Syllam uterentur. Ergo Senatusconsultum factum est,

ut Pompejus eo cum imperio proficisceretur. Cujus adventu Perpenna profugit: at Carbo captus, & a Pompejo damnatus, interfectus est. *Idem.*

46. *Testis est Africa*] In quam postea missus est adversus Cn. Domitium prescripsum, & Hiabam Numidiam regem, bellum adversus Syllam molientes, quos prælio isidoriterem. Quo bello intra dies XI. confectus, Romam rediit, & quatuor ac viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod quidem nemini antea contigerat, ex Africa triumphavit. Magnusque a L. Sylla appellatus est. *Hotomanus.*

47. *Per quam legionibus nostris in Hispaniam iter*] Inter Padi & Rhodani fontes, Romanis opportunus, quam quod Annibal aperuerat. *Manutius.*

48. *Testis est Hispania*] In qua Sertorius octavum jam annum cum populo Rom. bellum gerentem devicit. *Hotomanus.*

superatos prostratosque conspexit. Testis est iterum & sæpius Italia, quæ cum servili bello retro periculofoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeji attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum. Testes vero jam omnes oræ, atque omnes exterae gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus⁴⁹, tam late divisum atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos? quod vestigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio, classibus vestris, fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas urbes esse sociorum?

XII. Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, iter proprium populi Romani longe a domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunatas, non sua testa defendere. Socii ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri Brundisio⁵⁰ nunquam, nisi summa hieme, transfugerint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures⁵¹ in prædonum potestatem pervenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, in-

Tom. V.

C

49. *Tam vetus, tam vetus*] Nam Octavio & Cinna Coss. cooptum est, ut ex Appiano intelligitur, qui Proconsule Sylla in Asiam missus, hoc bellum initium habuisse scribit. Confectum est autem hoc ipso anno, Lepido & Tullo Coss. Verus ergo, ab hinc annis videlicet tribus & viginti, exortus est Cilicia prædonibus. *Idem.*

50. *Brundisio*] Quare nominatim Brundisio

fit? quia per hosce annos, quibus adversus piratas & Mithridatem bellum gestum est, exercitus populi Romani Brundisio transmeabant. Quæ civitas est in Calabria, portu nobili, unde in Græciam iter est. *Idem.*

51. *Duodecim secures*] Duo prætores in provinciis tunc, Nam senis fascibus in provinciis prætores utebantur, binis in urbe.

Manutius.

numerabilesque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam⁵² & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis? An vero ignoratis, portum Cætaræ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, a prædonibus esse diripsum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, a prædonibus esse sublato? Nam quid ego Offensente incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, a prædonibus capta atque oppressa esset? Pro dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ita nunc nullam intra Oceanii ostium⁵³ prædonum navem esse audiatis? Atque hæc quæ celeritate gesta sint, quanquam videris, tamen a me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quasvis studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompejo duce, belli impetus navigavit⁵⁴? Qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præfidiis, classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Gallia Cispalina⁵⁵ præfidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiae duo maria⁵⁶ maximis classibus, firmissimisque præfidiis adornavit: ipse autem, ut a

⁵² Vitam] Propter ea, quæ victus gratia in urbem animus invehitur. *Idem.*

⁵³ Intra Oceanii ostium] A freto Herculeo, unde Oceanus in mediam terram intravit. *Horomannus.*

⁵⁴ Belli impetus navigavit] Poëticè, ut illud infra: *Provi temporeque observanda erant.* Quibus in locis, cum sensus tribuatur inanimis rebus, existit quidam orationis decore, & quædam potantur propria venustas, oratoris nonnunquam, præsertim in laudando; concessa. *Mansuetus.*

⁵⁵ Gallia Cispalina] Italici partem, ab Alpibus ad Rubiconem flumen, quæ Gallia dicta est ab his Gallis, qui Tarquinio Prisco (ut Livius, V. 33. demonstrat) regnante, ducentis ante urbem captam annis, Alpes transgressi, mediam prope Italiam occupaverunt. Hanc igitur Romani Cispaliam, alteram vero, unde venerant, *Transalpiam* vocarunt. Classis hæc *Ulterioris*, illam *Græcioris* præfecto appellat. *Horomannus.*

⁵⁶ Duo maria] Adriaticum, & Tyrrhenum. *Idem.*

Brundisio profectus est, undequinquagesimo die rotam ad imperium populi Romani Ciliciam advenit: omnes, qui ubique prædones fuerint, partim capti obstrictique sunt; partim unius hujus imperio ac potestati se dederunt. Idem Cretenfibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditiois non ademit, obfidelique imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media ætate confecit.

XIII. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid ceteræ, quas paulo ante commemorare cœperam, quantæ, atque quam multæ sunt? Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quarènda est: sed multæ sunt artes eximix, hujus administra comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompejo, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione⁵⁷, quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt.

Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus⁵⁸, atque venierint? Quid hunc hominem magnium, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex arario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus dividerit⁵⁹, aut propter avaritiam Romæ in quaestu reliquerit⁶⁰. Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino: quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus fe-

C 2 rant,

⁵⁷ Contentione] Comparatione. Nam contentione, interdum est comparare. *Mansuetus.* Vide Off. l. 17.

⁵⁸ Centuriatus] Ordo militiæ fuit, quo centuriones meritis insignes ornabantur. *Idem.* Vide in Pison. 36.

⁵⁹ Magistratibus dividerit] Quo diutius, imph concessentibus, administrare provinciam posset. *Idem.*

⁶⁰ Romæ in quaestu reliquerit] Aquæ argentarios. *Horomannus.*

rant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini. Tum facilius statuatis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis, hostium urbes, an hibernis, lociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet: neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult.

Hic miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus⁶¹ tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato no-cuisse dicatur? Jam vero, quemadmodum milites hibernant, quotidie sermones ac literæ perferuntur. Non modo, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum testis esse voluerunt.

XIV. Age vero cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum inventum⁶² putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliquid novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæc res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitatis ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipsæ ad quietem. Postremo signa, & tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompejum, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de celo delapsum, intuentur: nunc deni-

⁶¹ Non modo manus] Non modo nihil rapuisse, sed ne pedem quidem ubi non licebat, posuisse dicatur. Idem.

⁶² Inventum] Sensus: quamam artem tanta celeritas repecta est: que res tanta celo-

ritati causam præbuit? Alii legent *invenit*, non ita bene: nam *unde invenit sit cursus*, querimus pro, ex quo loco cepit quis curere: que sententia hinc loco non convenit. Idem.

denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoria proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus licet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse.

Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita libera querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognovistis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium⁶³ sanctissimam judicant? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio, natus esse videatur?

XV. Et quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet; certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus res gesta pares? De quo homine vos (id quod maxime facit auctoritatem) tanta & tam præclara judicia fecistis?

An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gen-

⁶³ Hostes omnium gentium] Viri, qui cum omnibus gentibus bellum gerant, præclari undecumque capientes. Itaque paulo

post, *commune omnium gentium bellum* appellat. Manutius.

gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur; qui quo die a vobis maritimo bello prapositus est imperator, tanta repente vilis amona⁶⁴ ex summa inopia & caritate rei frumentaria consecuta est, unius hominis spe & nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset.

Jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo praelio, de quo vos paulo ante invitatus admonui: cum focii pertinuissent; hostium opes animique crevisserent; cum satis firmum prasidium provincia non haberet; amiseritis Asiam, Quirites, nisi ad id ipsum temporis⁶⁵ divinitus Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolita inflammatam victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asia retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecit? aut quam facile imperio atque exercitu locos & vestigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore descenderit?

XVI. Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes una huic se dediderunt? Quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator exercitulusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompejum, legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompejus legatum semper judicavit:

⁶⁴ Tanta repente vilis amona] Quippe mercatores simul ut Pompejum maritimo bello prapositum audierunt, consilii fore ut praedones ex maritimis locis profugerent, & liberae esset navigatio, magnum frumenti numerum Romam adduxerunt. Appian. Plutarch. *Historiarum.*

⁶⁵ Nisi ad ipsum temporis] Hic veteris

codicis Colonienlis, quem consulit Modius, ut & Esurcensis, quem ipse inspecti. Scriptura elegantissima utraque manu est amplexenda. Ad ipsum eius temporis discrimen, hoc est, illo ipso tempore, cum summa illius provinciae res ageretur, cum amittenda Asia esset, aut servanda. *Græc.*

cavit: ii, quibus semper erat molestum⁶⁶, ad eum potissimum esse missum⁶⁷, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnique vestris iudiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exterarum nationes valituram esse existimetis.

Reliquum est, ut de felicitate (quam prastare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus) sicut æquum est homini de potestate deorum, timide & paucè dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni⁶⁸, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur.

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, focii obtemperarint, hostes obederint; sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt. Quod ut illi propriam ac per-

⁶⁶ Ii, quibus semper erat molestum, &c.] Cuius illud semper liberat Basilicano Colono, quod tamen cæteri libri agnoscunt. Itaque emendandum putabat Guelicinius, ii, quibus per erat molestum. Et amat hanc vocem hic nosse ad Atticum, lib. i. Epist. postrema: *Per mille, per, inanis, gratum feceris, &c.* iterum lib. ii. Epist. 20. & lib. x. Epist. 7. *Græcorum.* In Francii primo semper non legitur. Sed legitur in Erfurt. Non insuavis est hujus vocis repetitio. *Græcine.*

⁶⁷ Ad eum potissimum esse missum.] Cuius ipse Quæstor tantum: alii qui idem bellum administrabant Q. Metellus, M. Perpenna, Consulares essent. *Historiarum.*

⁶⁸ Maximo, Marcello, Scipioni.] Q. Fabio Maximo Cæciliatore: M. Claudio Marcello, qui primus docuit Hannibalem posse vinci: P. Cornelio Scipione, Pauli filio: hunc enim potius, quam superiores, significari putat. *Maximianus.*

perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle & optare debetis.

Quare cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: & cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis?

XVII. Quod si Romæ Cn. Pompejus privatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. Nunc, cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summa cum salute reipublica commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum & clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompejo summa esse omnia.

Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi,

&

& in senatu contra virum fortem A. Gabinium⁴⁹, graviter orantemque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid? tum, per deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus; & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis comætu & privato, & publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus?

XVIII. Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur; non Carthagenensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hec aliquid annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cuius, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magna, ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit.

Nos, quorum majores Antiochum regem classe, Perseque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthagenies, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicarunt: in nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii sal-

Tom. V.

D

vos

⁴⁹ *Sp. Cæcilius* videtur fuisse A. Gabinium] Consulens, cum vehementius legi refragaretur, prope a plebe discerptum fuisse. Carthagenensium quidem summa contentioque primum repugnasse: sed postea copio rario populi studio atque voluntate desitisse. Vide Alfenum in Orat. pro Cornelio, ubi de L. Trebellio, *Historiam*.

vos præstare poteramus; tum, cum insula Delos tam procul a nobis in Aegeo mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeahant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat⁷⁰: iidem non modo provinciis, atque oris Italiae maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appia jam via⁷¹ carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere⁷², cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent.

XIX. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi iidem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestrae obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra, marique imperare.

Quo mihi etiam indignius videtur obrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompejo, an utrique? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinus Cn. Pompejo expetenti, ac postulanti. Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum ceteri ad expilandos socios, diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloria ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? An C. Flacidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes⁷³, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur,

⁷⁰ Nihil timebat] Propter populi Rom. societatem. Idem.

⁷¹ Appia via] Que cum sit propinqua mari, per eam (ab Urbe ad Capuam) iter habere, piratis mare tentibus, sine periculo non licebat. *Alantius.*

⁷² In hunc ipsum locum, Rostra, ascendit.

⁷³ Ut vos revocarent a jubenda lege illa, quæ maritimi vobis imperii decus afferret. Hoc duntaxat ferit hæc indignatio, non alios, qui pro lege Gabinia & Pompejo dicebant. *Antoninus.*

⁷³ Tam diligentes] Respicit, ut puto, ad leges Liciniam atque Æbutiam. *Græv.*

tur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? De quo legando spero consules ad senatum relatuuros. Qui si dubitabunt: aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum⁷⁴, quo minus, fretus vobis, vestram jus⁷⁵, beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitrat) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinus, belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompejo adscribitur: propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum, susceptumque confecit.

XX. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur. Qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, si quid eo factum esset⁷⁶, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce, in eo ipso vos spem habituros⁷⁷ esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis republica, dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute.

At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini; in bello, utilitati paruisse: semper ad no-

D 2 vos

⁷⁴ Inimicum edictum] Indicat edicturos Consulibus Gabinio inimicos, ne quis referret ad senatum posset, presentibus Consulibus: cui se, cum Prætor esset, non cessatur proficere, nisi Tribunum intercedant. *Festus.*

⁷⁵ Vestram jus] Non jus Prætoris hic intelligit: Prætor enim secundum leges non poterat referre ad senatum, Consulibus iuvatis: sed inveni scriptum fuisse in lege Gabinia, ut Pompejus, quæ ipse vellet, legatos eligeret. *Idem.*

⁷⁶ Si quid eo factum esset] Si omisset.

Omnis causa invidio mortis omittitur. Vide Schott. Not. Cic. l. 2.

⁷⁷ In ipso vos spem habituros] Sic legendum, non ut vulgo, in eo ipso. Nam præterquam quod pronomen, eo, non est in quibusdam libris manuscriptorum; ratio & confectio Latini sermonis postulant, ut ita legatur, quemadmodum etiam curari. Si enim in eo ipso legeremus, significaretur, Pompejus. At ex Plutarcho notum est, populum responsibile, se spem habiturum in ipso Catulo. *Lambinus.*

vos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum & Hispaniense, ab uno imperatore ⁷⁸ esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur: ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret. In ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summa Catuli voluntate constituta, recordamini.

XXI. Quid enim tam novum, quam adolescentulum ⁷⁹, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. Huic præesse? profuit. Rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescens, cujus a senatorio gradu ⁸⁰ ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit ⁸¹. Quid tam inusitatum, quam, ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque

⁷⁸ Ab uno imperatore] P. Scipione Emilianus. Vide Somn. Scip.

⁷⁹ Adolescentulum, privatum] Annos tres & viginti natus. Vide supra, cap. 10. & mox infra.

⁸⁰ A senatorio gradu] Senatores tunc erant, cum Quæsturas pellerant, quam obtinere non poterant, nisi post decem annua stipendia: adeoque post 27. annum: a quo aberat Pompeji ætas, qui 25. anno sue ætatis triumphavit. Ferrarius.

⁸¹ At tam queque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit] In hujus triumpho commemoratione, nulla fit Senatus mentio, & populo id munus datur, ut accuratè visendi studio,

& pompam acclamationibus honestet. Quippe Sylla, cum Dictator publicas res privataque haberet in sua potestate, Pompejum, quem in Siciliam miserat, ipse inconsulto Senatu, & absque ulla rogatione populi triumphare iussit. Alterum triumphum ait Orator ductum esse ex senatus-consulto, nulla populi mentione, propterea quod, sublata per Syllam tribunitia potestate, universa reipublice administratio ad Senatum fuerat translata, ita ut populus, neque in ferendis legibus, neque in decernendis triumphis ullam partem haberet. Pompejus Consul tribunitiam potestatem retinuit: Cornelius, Tribunus plebis, legem tulit, ne quis legibus solveretur, sine populi rogatione. Idem.

que pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset nonnemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule*: L. Philippus dixisse dicitur: *Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere*. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes consueverat, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatus-consulto legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset ⁸²? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ⁸³ ex senatus-consulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate a vobis comprobata semper esse: vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populique Romani auctoritatem improbari: præsertim cum jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiant, possit defendere: propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, & reipublicæ parum consulavistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur. Sin autem vos plus

⁸² Quid tam singulare, quam ut ex senatus-consulto legibus solutus, Consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset?] Cum post Syllæ dictaturam, & usque ad tribunatum C. Cornelii Senatus legibus solveret, sine populi rogatione, bene de Pompejo dicitur: *Ex senatus-consulto legibus solutus*. At quibusnam legibus? Lege Villia, qua prohibebatur petito consulatu ante annum XLIII. aliisque duabus Cornelii legibus, quæ ad consularem dignitatem eos non admittebant, qui quæstores, prætoresque non fuissent. Pompejus autem annum xxxv. agebat, & neque quæstor fue-

rat, neque prætor. Cur autem Pompejo ætatis non nato triplina non licebat ullum magistratum capere, non debet consulatum? Quoniam lex erat, aut vetus restituta a L. Syllâ, aut ab ipso primùm lata, ne quisquam, omnia quæstura, ullum alium petere magistratum posset. At Pompejus quæstor non fuerat: & quoniam quæstor non fuerat, non erat in ordine senatorio, sed æquæstri durabat. Aditum in curiam datur quæstura, ex lege per L. Syllam Dictatorem lata. Idem.

⁸³ Eques Romanus] Non enim fuerat Pompejus Quæstor, proindeque nondum erat Senator. Idem.

plus tum in republica vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmetiplos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur.

Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompejo singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regniq; interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude cogiter. Deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum arbitratur. Difficile est distu, Quirites, quanto in odio simus apud exterarum nationum, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim sanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes jam locupletes ac copiosa requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modo imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit?

XXIII. Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis sanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, & regiumque mittatur. Equam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? equam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi conti-

nen-

nentiam requisivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, quæ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis⁸⁴, quibus conditionibus proficiantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitis magnam esse videamus.

Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius:⁸⁵ cujus tanta res gesta terra marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat. Est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentia præditus. Est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis. Est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiant, respondere posse videamur.

XXIV. Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimo meoque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneat in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, perseverantique arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio

adef-

⁸⁴ Jacturis] Jactura Latinis sunt largitiones, pecunia data corrupendi causa, promittuntur per tribus nummi, aut, ut ipse supra dixit, diviti magistratibus & hominibus gratiosis, quorum suffragatione potestates & provincias acciperant. Cicero pro Cluentio: *Utrumquidam illam judicem picuam corrupit, deinde ipsum Aurius, non magna jactura jacta, tollendum curavit.* Pro Flacco: *Ferretur.*

quæ jactura? quanta largitio? Gronov. lib. 19. de Pec. vet. cap. 4. ubi vide plura.

⁸⁵ P. Servilius] Istaricus ab Istaris in Cilicia deivitis. Consul fuit cum App. Claudio, C. Curio, qui de Macedonia triumphavit, cum Cn. Octavio, Cn. Lentulo Clodiano, cum L. Gellio, C. Cassio, factasse illa est, qui Consul fuit cum Marco Lucullo.

adeffe videamus, quantam non iterum⁸⁶ in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoris, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi, & populo Romano polliceor, ac defero. Testorque omnes deos, & eos maxime, qui huic loco temploque præsent, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam aduent, maxime perficiunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjuncta honoribus quarum: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia recti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas ferer, consequemur.

Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam similitates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutilis⁸⁷, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

⁸⁶ Quam non iterum] Vellei Grævius deleri nos, & mutari videmus in videmus. Itaque legeret: quantam iterum in eodem homine proficiendo videmus. Quod etsi dicat a suis quibusdam mss. confirmari, tamen in

contextu non recipit.

⁸⁷ Non inutilis] Similitates enim inter principes viros utiles erant tum legibus, tum libertati. Ferrarius.

P R O
A. CLUENTIO AVITO.

O R A T I O XIV.

A R G U M E N T U M .

Saffia quadam, Cluentii mater, improbi mulier ingenii, libidinis effrenata, post binas nuptias, unas patris Cluentii, alteras A. Auri Melini, generi sui, quem cum filia divortium facere coegit, postremo nupsit Scario Albio Oppianico, qui Melinum ejus virum occiderat. Hic cum intelligeret, Cluentium nondum testamentum fecisse, eoque mortuo bona ejus omnia ad matrem esse ventura, incensus avaritia, veneno eum tollere decrevit. Ea re cognita, duobusque præjudiciis jam probata, primum Scamandri damnatione, ejus in manibus venenum deprehensum fuerat, deinde C. Fabritii, qui Cleopanti, quo Cluentius medico utebatur, servum Diogenem ad venenum dandum spe & præmio sollicitaverat: Oppianicum Cluentius de veneficio accusavit: qui cum damnatus esset, defensor Oppianici L. Quinctius Tribunus pl. quotidianis concionibus rem in invidiam adduxit, cum diceret pecuniam in judicio versatam: & cum incertum esset, ex qua parte esset profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat; & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit, cum Oppianicus C. Alio Staleno de millia HS pro numero judicum, qui corrumperendi essent, dedisset. Quo postea crimine, & Stalenus ipse, & cum eo Bulbus, Gutta, Popillius, alique ejusdem affines culpe iudices damnati sunt. Annis quinque post damnationem cum Oppianicus in exilio periisset, uxor Saffia moliri cepit insidias filio, quod ejus consilio diceret per M. Asellium quemdam vivo suo venenum in pane datum; & cum de servis questione habita, nihil esset repertum, rursus eadem, triennio post, adolescenti Oppianico filia collocata, impulsit eum ad filium

adeffe videamus, quantam non iterum⁸⁶ in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoris, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi, & populo Romano polliceor, ac defero. Testorque omnes deos, & eos maxime, qui huic loco temploque præsent, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adveniunt, maxime perficiunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjuncta honoribus quarum: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia recti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas ferer, consequemur.

Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam similitates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutilis⁸⁷, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

⁸⁶ Quam non iterum] Vellei Grævius deleri nos, & mutari videmus in videmus. Itaque legeret: quantam iterum in eodem homine proficiendo videmus. Quod etsi dicat a suis quibusdam mss. confirmari, tamen in

contextu non recipit.

⁸⁷ Non inutilis] Similitates enim inter principes viros utiles erant tum legibus, tum libertati. Ferrarius.

P R O
A. CLUENTIO AVITO.

O R A T I O XIV.

A R G U M E N T U M .

Saffia quadam, Cluentii mater, improbi mulier ingenii, libidinis effrenata, post binas nuptias, unas patris Cluentii, alteras A. Auri Melini, generi sui, quem cum filia divortium facere coegit, postremo nupsit Scario Albio Oppianico, qui Melinum ejus virum occiderat. Hic cum intelligeret, Cluentium nondum testamentum fecisse, eoque mortuo bona ejus omnia ad matrem esse ventura, incensus avaritia, veneno eum tollere decrevit. Ea re cognita, duobusque præjudiciis jam probata, primum Scamandri damnatione, ejus in manibus venenum deprehensum fuerat, deinde C. Fabritii, qui Cleopanti, quo Cluentius medico utebatur, servum Diogenem ad venenum dandum spe & præmio sollicitaverat: Oppianicum Cluentius de veneficio accusavit: qui cum damnatus esset, defensor Oppianici L. Quinctius Tribunus pl. quotidianis concionibus rem in invidiam adduxit, cum diceret pecuniam in judicio versatam: & cum incertum esset, ex qua parte esset profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat; & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit, cum Oppianicus C. Alio Staleno de millia HS pro numero judicum, qui corrumperendi essent, dedisset. Quo postea crimine, & Stalenus ipse, & cum eo Bulbus, Gutta, Popillius, alique ejusdem affines culpe iudices damnati sunt. Annis quinque post damnationem cum Oppianicus in exilio periisset, uxor Saffia moliri cepit insidias filio, quod ejus consilio diceret per M. Asellium quemdam vivo suo venenum in pane datum; & cum de servis questione habita, nihil esset repertum, rursus eadem, triennio post, adolescenti Oppianico filia collocata, impulsit eum ad filium

de veneficio accusandum. Is auctore usus est L. Attio Pisauensi, contra quem Prætor Cicero Cluentium defendit. Acta causa est ad Q. Voconium Nasonem, qui de veneficiis Prætor quaesivit, Lepido & Tullo Coss. MANUT.

L. NIMADVERTI, Iudices, omnem accusatoris orationem, in duas diuisam esse partes: quarum altera mihi niti & magnopere confidere videbatur invidia jam inveterata iudicii Iuniani¹: altera tantummodo² consuetudinis causa timide & dissidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re lege est hæc quaestio constituta³. Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem, invidia, & criminum, sic in defensione seruire; ut omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo.

Sed cum confidero, quomodo mihi in utraque re sit elaborandum, altera pars, ea quæ propria est iudicii vestri⁴, & legitime veneficii quaestio, per mihi brevis, & non magna in dicendo contentio fore videtur: altera autem, quæ procul a iudicio remota est, quæ concionibus seditiose concitatis accommodatior est, quam tranquillis moderatisque iudiciis, prospicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura.

Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, Iudices, consolatur, quod vos de criminibus sic audire consueistis, ut eorum

¹ Iudicii Iuniani] C. Iunius quaestor fuerat in causa Oppianici; iusto iudicium de Oppianico factum, appellat Iunianum. C. autem Iunius postea damnatus est, quod in Oppianici causa corruptus fuisse dicitur sit. Syrius.

² Altera tantummodo] Guelmius legit alteram; sed poterat subaudiri, videbatur; quod præcellit. Græuere. Altera scilicet parte. Est casus sextus, non primus. Nihil itaque immutandum cum Guelmius. Max Franc. rationem veneficii, & criminum. Accusator præter veneficium, & alia reo crimina obicit. Græuere.

³ Lege est hæc quaestio constituta] Lege Cornelia constitutus est prætor, qui quaerret de veneficio. Vide Sigonium, lib. 22 de iudiciis, cap. 30. Quaestio est iudicium publicum. Item. Vide Iudicium Legum.

⁴ Ea quæ propria est iudicii vestri] Id est, de qua quaestio constituta est; ideoque de qua sententiam laetari estis. Quamvis enim accusator multa crimina reo obicit, ut id quod causa propria est, sit magis creditibile, iudices tamen de eo solo pronuntiant, de quo quaestio constituta est: id igitur iudicii proprium est. Syrius.

eorum omnem dissolutionem? ab oratore quaeratis: ut non existimetis, plus vos ad salutem reo largiri oportere, quam quantum defensor, purgandis criminibus, consequi, & dicendo probare potuerit. De invidia autem sic inter vos disceptare debetis, ut non, quid dicatur a nobis, sed quid oporteat dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in invidia, causa communis⁶. Quamobrem alteram partem causæ sic agemus, ut vos doceamus: alteram sic, ut oremus. In altera, diligentia vestra nobis adjungenda est: in altera, fides imploranda. Nemo est enim, qui invidia, sine vestro, ac sine talium virorum subsidio possit resistere.

Equidem quod ad me attinet, quo me vertam, nescio. Negem fuisse illam infamiam iudicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? iactatam in iudiciis? commemoratam in senatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam? tam vetustam? Non est nostri ingenii: vestri auxilium est, Iudices, hujus innocentiae sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in communi incendio subvenire.

II. Etenim sicut aliis in locis parum firmamenti, & parum virium⁷ veritas⁸ habet: sic in hoc loco falsa invidia imbecilla esse debet. Dominetur in concionibus, jaceat in iudiciis: valeat in opinionibus ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito, & causa cognita consenscat. Denique illa definitio iudiciorum æquorum, quæ nobis a majoribus tradita est, retineatur: ut in iudiciis & sine invidia culpa plectatur, & sine culpa invidia ponatur.

Quamobrem a vobis, Iudices, antequam de ipsa causa dicere

⁵ Ut verum omnem dissolutionem] Id est, exculationem, negationem, purgationem, vel refutationem. Illa autem sententia est: Cum accusator intendit, vel probat crimina reo obiecta, non continuo creditis, sed expectatis ejus qui reo patrocinatur dissolutionem. Ideo spero fore, ut refutationem meam horum veneficiorum criminum expectetis. Id si feceritis, nihil dixerit accusator, quod reum

laetet. Idem.

⁶ In invidia, causa communis] Nam si propter invidiam condemnatur Cluentius; quis est, cui non idem periculum impendat? Paulo post subiungitur, in communis incendiis, Manutius.

⁷ Viri] Alii, falsitas. Vide Fitterium, Var. Lect. xxi. 2.

cere incipio, hæc postulo: primum id, quod æquissimum est, ut nequid præjudicati afferatis. Etenim non modo auctoritatem, sed etiam nomen judicum amittemus, nisi hic ex ipsis causis judicabimus, ac si ad causas judicia jam facta domo deferemus. Deinde si quam opinionem jam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio convellet, si ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit: ne repugnetis, eamque animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis. Tum autem, cum ego unaquaque de re dicam, & diluam, ne ipsi quæ contraria sunt, taciti cogitationi vestræ subjiciatis: sed ad extremum expectetis, & me meum dicendi ordinem servare patiamini. Cum peroraro, tum, si quid erit præteritum, a me requiratis.

III. Ego me, Judices, ad eam causam accedere, quæ jam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsa opinione hominum tacita prope convicta atque damnata sit, facile intelligo: sed, si quis mihi deus vestram ad me audiendum benevolentiam conciliarit, efficiam profecto, ut intelligatis, nihil esse homini tam timendum, quam invidiam; nihil innocenti, suscepta invidia, tam optandum, quam æquum judicium, quod in hoc uno denique falsæ infamæ finis aliquis atque exitus reperiat. Quamobrem magna me spes tenet, si ea, quæ sunt in causa, explicare, atque omnia dicendo consequi poterero, hunc locum confesumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum fore putaverunt, eum tandem ejus fortunæ miseræ, multumque jactatæ, portum ac perflugium futuram.

Tametsi permulta sunt, quæ mihi, antequam de causa dicam, de communibus invidiæ periculis dicenda esse videantur: tamen, ne diutius oratione mea suspensa expectatio vestra teneatur, agrediar ad crimen cum illa deprecatione, Judices, quæ mihi sapius utendum esse intelligo, sic ut me audiat, quasi hoc tempore hæc causa primum dicatur, sicuti dicitur; non quasi sæpe jam dicta, & nunquam probata sit*. Hodier-

a Lamb. oratio

Non quasi sæpe jam dicta, & nunquam

probata sit.] Dicere causam defensor dicitur.

non accusator. Sic in Orat. pro Sex. Ro-

scia

no enim die primum veteris istius criminis diluendi potestas est data: ante hoc tempus error in hac causa, atque invidia versata est. Quamobrem, dum multorum annorum accusatio brevi ter dilucideque respondeo, queso, ut me, Judices, sicuti facere instituistis, benigne attenteque audiat.

IV. Corruptisse dicitur A. Cluentius judicium pecunia, quo inimicum summ innocentem, Statium Albium, condemnaret. Ostendam, Judices, primum, (quoniam caput illius atrocitatis atque invidiæ fuit, innocentem pecunia circumventum) neminem unquam majoribus criminibus, gravioribus testibus esse in judicium vocatum: deinde ea de eo præjudicia esse facta ab ipsis judicibus, a quibus condemnatus est, ut non modo ab isdem, sed ne ab aliis quidem ullis, absolvi ullo modo possit. Cum hæc docuero, tum illud ostendam, quod maxime requiri intelligo, judicium illud pecunia esse tentatum, non a Cluentio, sed contra Cluentium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa causa quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit.

Primum igitur illud est, ex quo intelligi possit, debuisse Cluentium magnopere causæ considerare, quod certissimis criminibus & testibus fretus ad accusandum descenderit. Hoc loco facien-

scio Amerino, cap. 3. Accusant ii, qui in
fortuna hujus inopaverunt: causam dicit is, qui
præter calamitatem nihil veligerunt. Accusant
ii, a quibus occidi patrem Sexti. Resciti hunc
sunt: causam dicit is, etc. Probare causam
apud Ciceronem non est demonstrare, & con-
firmare argumenta: sed efficere, ut judi-
cibus res ipsa probetur. Cicero innocentiam Mi-
lonis demonstravit evidenter, non tamen pro-
bavit judicibus, qui eum damnarunt. Qua-
m obrem illud unum contendit Orator hoc
loco, defensam antea non fuisse causam il-
lam: aut injuria Quintii tribuni plebis: aut
quia non de illo crimine accusationes reli-
que constitutæ sunt, ut probari poterit, &
palam fieri, nullam a Cluentio, pro conde-
mnando vitrico, datam fuisse pecuniam.
Ferrat.

o Non a Cluentio.] Quintilianus, lib. 4.
cap. 3. § 51, inquit, unum crimen varie
defendimus, supervacua partitio est: ut si
ita partiamur: Dicam non talentum esse hunc,
quem taceo, ut in eo credibile visari possit.

homicidium: dicam occidendi causam hunc
non fuisse: dicam hunc eo tempore, quo de-
mo accusus est, trans mare fuisse. Omnia,
quæ, ante id quod ultimum est, exequi-
amur, inania videri necesse est. Festinat e-
nim iudex ad id quod potentissimum est,
& velut obligatum promissio patronum, si
est patientior, tacitus appellat: si vel
occupatus, vel in aliqua potestate, vel te-
tam si moribus incompositus, cum convi-
cio efflagitat. Itaque non defensor, qui
Ciceronis illam pro Cluentio partitionem
improbarent, qua se distantum esse promi-
sit, probans, neminem majoribus crimi-
nibus, gravioribus testibus in judicium
vocatum, quam Oppianicum, deinde, con-
judicium esse factum ab his ipsis judi-
cibus, a quibus damnatus fuit: probans, ju-
dicium pecunia tentatum non a Cluentio,
sed contra Cluentium. Quia si probari po-
tessit quod est tertium: nihil necesse fuerit
dicere priora. § Sylvius.

faciendum mihi, Iudices, est, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui causa dicere exillimes, adductum fide atque officio defensionis. Etenim tibi si in presentia satisfacere non potuero, tamen multa mihi ad satisfaciendum relicto tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfaciendi potestas non erit. Simul & illud quis est, qui dubitare debeat, contra damnatum & mortuum, pro incolumi & vivo dicere: cum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominie periculum jam abstrulerit, mors vero etiam doloris; huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu ac dolore, & sine summo dedecore vite ac turpitudine? Atque, ut intelligatis, Cluentium non aculatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefariis injuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vite periculo, nomen Oppianici detulisse, paulo longius¹⁰ exordium rei demonstranda repetam: quod queso, Iudices, ne moleste patiamini. Principis enim cognitis, multo facilius extrema intellegitis.

V. A. Cluentius Avitus¹¹ fuit pater¹² hujusce, Iudices, homo

¹⁰ *Paulo longius* Quintil. IV. cap. 1. *et* *tritus*. Cum a proemio ad narrationem vel ad refutationem transitus est, id debet in proemio posterum esse, cui commodissime jungi initium sequentium potest: id est, cadere non oportet abrupte ex proemio in narrationem vel refutationem, sed ita coniungenda est, ut ex proemio duci videatur. Hujus tamen transitus admonendi sunt auditores; nec in his partibus solum, sed in aliis etiam, & plerumque in questionibus. Quoniam tamen narratio brevis esse debet, si ea futura sit longior, ad eam ipsam preparandum esse iustitiam idem præcipit, ut Cicero (*inquit*) sapius, sed hoc præcipue loco fecit: *Paulo longius exordium rei demum* *trahit quæ repetam*, &c. *Idem*.

¹¹ *Avitus* I Albi; *Habitus*. Cluentii cognomen ex ignoratione veteris orthographiæ suspicari esse deperatum. Quod enim constat ex antiquis monumentis, B pro V scribi solebat. Inde factum est *Habitus* pro *Avi-*

tus. Nam cum, *Avitus*, mendosum putaretur, *Avitus* autem differet ab *Avitus*; bonam correctionem librarii, aut homines imperitii existimaverunt, si, *Habitus*, tanquam usitatum verbum, reponeretur, in quo reppugnat veterum exemplorum observatio. Nam sæpe *Aviti* cognomen reperitur, *Habitus* nunquam. Vibulum Avitum nominat Plinius, lib. xxxiv. cap. 7. & Tacitus, lib. xxi. Accedit lapidum antiquorum testimonium, in dono Cræsa Romæ. *CLODIÆ. AVITÆ* in domo Acherstorum. *CLAUDIUS. AVITUS* in hortis Jo. Georgii Casarini. *BEHIO. AVITO* Labiani in Germania. *DUKIUS. AVITUS* Neapoli. *AUR. AVITUS*. Id sensisse videtur, aut ratione ductus, aut antiqui exemplaris auctoritatem secutus, Tryphonius jurisconsultus, qui cum lusus orationis testimonio utitur, A. Cluentium Avitum appellat. *Manutius*.

¹² *Fuit pater* I Sic interpunge, *fuit, pater*, &c. Quintilianus, IV. 2. *Initium narrationis*

homo non solum municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, exillimatione, nobilitate facile princeps. Is cum esset mortuus, Sylla & Pompejo consulis, reliquit hunc annos xv natum: grandem autem, & nubilem filiam, quæ brevi tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in primis, ut tum habebatur, inter suos & honesto, & nobili.

Cum essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repente est exorta mulieris importunæ nefariæ libido, non solum dedecore, verum etiam scelere convincta. Nam Saffia mater hujus Aviti (mater enim a me, nominis causa¹³, tamen in hunc hostili odio & crudelitate est, mater, inquam, appellabitur: neque unquam illa ita de suo scelere & immunitate audiet, ut naturæ nomen amittat. Quo enim est ipsum nomen amantius indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quæ multos jam annos, & nunc cum maxime filium interfectum cupit, singulare scelus majore odio dignum esse ducitis.) Ea igitur mater Aviti, Melini illius adolescentis, generi sui, contra quam fas erat, amore capta, primo, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur; deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas¹⁴; non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiaæ mœror a cupiditate revocaret.

Animum adolescentis, nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri potest. Filia, quæ non solum illo communi dolore muliebri in ejusmodi viri injuriis angetur, sed nefarium matris peccatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat; in hujus amantissimi sui fratris manibus, & gremio, mœror & lacrymis confescebat.

Ecce

¹³ *erat fuit, pater hujusce, Iudices, homo non* *raturæ eamque, si nostra sit, ornandam: si* *aliena, istamandam statim. Hoc sane* *fræquentissimum est, quia persone sunt in-* *ter quas litigatur. Sed hæ quoque inter-* *rim cum suis accedentibus ponende; cum* *id profuturum est: ut, A. Cluentius Av-*

erat fuit, pater hujusce, Iudices, homo non *solum, &c. Syllius.* ¹⁴ *Nominis causa* I Lambinus, in *omni* *causa, ex m. ut ait, sed infulte, si modo* *quid sentio, & contra Pall. nostras, & edit-* *or antiquitas. Gronovius.*

¹⁴ *Non pietas* I In filiam. *Syl.*

Ecce autem subitum divortium: quod solatiu[m] malorum omnium fore videbatur. Discedit a Melino Cluentia¹⁵: ut in tantis injuriis, non invita: ut a viro, non libenter. Tum vero illa egregia, ac præclara mater, palam exultare lætitiâ, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filia, non libidinis. Itaque diutius suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit; læctum illum genialem, quem biennio ante filia suâ nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari & sterni, expulsa atque exturbata filia, jubet. Nubit genero socrus, nullis auspiciibus, nullis auctoribus¹⁶, funestis omnibus omnium.

VI. O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam, in omni vita inauditum! O libidinem effrenatam & indomitam! O audaciam singularem, non timuisse, si minus vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam nossem, facerique illas nuptiales! non limen cubiculi, non cubile filia, non parietes denique ipsos, superiorum testes nuptiarum! Perfregit, ac prostravit omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.

Tulit hoc commune dedecus jam familiae, cognationis, nominis, graviter filius. Angebatur autem ejus molestia quotidianis querimoniis, & assiduo fletu sororis. Statuit tamen nihil sibi in tantis injuriis, ac tanto scelere matris, gravius faciendum, quam ut illa matre ne uteretur¹⁷: ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre uteretur, non solum videre, sed etiam probare suo iudicio putaretur.

Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audistis. Pertinuisset hoc ad causam, tunc, cum reliqua cognoveritis, intel-

¹⁵ Cluentia] Romanarum mulierum nomina ex nominibus iis, quæ prima sequerentur, pronominibus sumi mos erat: ut P. Cornelius Scipio, A. Licinius Crassus, Cæ. Papirius Carbo, C. Julius Cæsar, M. Tullius Cicero. Harum familiarum formæ, Cornelia, Licinia, Papiria, Julia, Tullia appellabantur. Hæc igitur A. Cluentii Aviti soror, Cluentia appellata est. Idem.

¹⁶ Nullis auctoribus] Auctor in nuptiis dicebantur parentes, cognati, necessarii, tu-

tores, aut amici, qui nuptias approbant, & tabulis nuptiales signabant. Terent. Adelphi. VI. 8.

quis despondit? quis dedit?

Cui quando nupsit? aut hoc hic rebus quis est? Grævius.

¹⁷ Ne uteretur] Ut aliquo Cicero est id, quod frequentius dicitur, uti aliquo familiariter. Exempla non pauca sunt obvia, in primis in epistolis, & dudum a doctis animadvertita. Idem.

intelligetis. Nam illud me non præterit, cuiusmodiunque mater sit, tamen in iudicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. Non essem ad ullam causam idoneus, Iudices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum atque infixum est, id ego, cum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facile intelligo non modo reticere homines parentum injurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri possunt, ferenda: quæ taceri, tacenda esse arbitror.

Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre esset constat & profectum. Quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, si oblivione non posset, tamen taciturnitate sua testis esse pateretur. Sed ea vero sic agit, ut profus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum, illa accusatio¹⁸, omnis testium copia, quæ futura est, a matre initio est adornata, a matre hoc tempore instruitur, atque omnibus ejus opibus & copiis comparatur: ipsa denique nuper Larino, hujus opprimendi causa, Romam advolvit. Præsto est mulier audax, pecuniosa, crudelis: instituit accusatores, instruit testes: equalore hujus & sordibus lætatur: exitium exoptat: sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodo profusum hujus ante videat. Hæc nisi omnia perspexeritis in causa, temere a nobis illam appellari putate. Sin autem erunt & aperta, & nefaria, Cluentio ignoscere debetis, quod hæc a me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem.

VII. Nunc jam summam exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: ut & constantiam A. Cluentii, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primum causa accusandi quæ fuerit, ostendam, ut id ipsum A. Cluentium vi & necessitate coactum fecisse videatis.

Cum manifesto venenum deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei paravisset; & res non conjectura, sed oculis ac

mani-

¹⁸ Illa accusatio] Cui non, hæc, potius sciens. Et aliquanto post: Annulus illius quam, illo? quia digito accusatores ostendebat. Manutius. Idem, ut infra. It fecit heredem illum adole-

manibus teneretur, neque in causa ulla dubitatio posset esse: accusavit Oppianicum. Quam constanter, & quam diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi uti propositum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac una ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accusatum esse criminibus Oppianicum; ut neque accusator timere, neque reus sperare debuerit; pauca vobis illius iudicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrum mirabitur, illum, diffidentem rebus suis, ad Stalenum, atque ad pecuniam confugisse.

Larinas quædam fuit Dinea, socrus Oppianici, quæ filios habuit M. & Numerium Aurius, & Cn. Magium, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus, bello Italico captus apud Alculum, in Q. Sergii senatoris, ejus, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo: Numerius autem Aurius frater, mortuus est, heredemque Cn. Magium, fratrem suum, reliquit. Postea Magia, uxor Oppianici, mortua est. Postremo unus, qui reliquus erat Dineæ filius, Cn. Magius, est mortuus. Is fecit heredem illum adolescentem Oppianicum, sororis suæ filium, eumque partiri cum Dinea matre iussit. Interim venit index ad Dineam, neque obscurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium ejus, M. Aurius, vivere: & in agro Gallico esse in servitute. Mulier, amissis liberis, cum unius filii recuperandi spes esset ostentata, omnes suos propinquos, filique sui necessarios convocavit, & ab iis flens petivit, ut negotium susciperent, adolescentem investigarent, sibi restituerent eum filium, quem tantum unum ex multis fortuna reliquum esse voluisset. Hæc cum agere instituisset, oppressa morbo est. Itaque testamentum fecit ejusmodi, ut illi filio H.S. ccccxxxviii millia legaret, heredem institueret eundem illum Oppianicum, nepotem suum. Atque his diebus paucis est mortua. Propinquæ tamen illi, quemadmodum viva Dinea instituerant, ita mortua illa ad investigandum Aurius cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti sunt.

VIII. Interim Oppianicus, ut erat, sicut multis ex rebus reperie-

reperietis, singulari scelere & audacia, per quendam Gallicanum¹⁹, familiarem suum, primum illum indicem pecunia corrupit: deinde ipsum Aurius, non magna jactura facta²⁰, tollendum, interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum investigandum & recuperandum profecti, literas Larinum ad Aurius, illius adolescentis propinquos, suoque necessarios, mittunt; sibi difficilem esse investigandi rationem, quod intelligerent indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas literas A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurius propinquus, in foro, palam, multis audientibus, cum adesset Oppianicus, recitat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurius comperisset, delaturum esse testatur.

Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum esse M. Aurius renuntiant. Animi non solum propinquo, sed etiam omnium Larinatum odio Oppianici, & illius adolescentis misericordia commoventur. Itaque cum A. Aurius, qui antea denuntiabat, clamore hominem, ac minis inlequi cœpisset: Larino profugit, & se in castra clarissimi viri, Q. Metelli, contulit.

Post illam fugam & scelere, & conscientia testem, nunquam se iudicis, nunquam legibus, nunquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Sylla vim atque victoriam, Larinum in summo timore omnium, cum armatis advolvit: quatuor viros²¹, quos municipes fecerant, sustulit²²: se a Sylla, & alios præterea tres, factos esse dixit: & ab eodem sibi esse imperatum, ut Aurius illum, qui sibi delationem nominis, & capitis periculum ostentat,

F 2

&

¹⁹ Gallicanum] Qui primum Gallus fuerat, deinde, cum in Italiam habitatum venisset, non amplius Gallus, sed Gallicanus esse cepit: quemadmodum de avo Pisonis materno dixit Cicero. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi cepit est. Idem. Vide Eragm. Orationum in L. Pisonem: tom. VI.

²⁰ Non magna jactura facta] Non magno pretio, Idem.

²¹ Quatuor viros] Sic dicebantur, qui summa cum potestate municipis & colonis præerant, sive annuam in his jurisdictionem exercerent, ut Romæ Consules, quamvis in aliis essent dumviri, in aliis seviræ. Vide de his cum alios, tum Reinseum in epistolis ad Ruperum & Norisium ad Cenotaphia Pisana, cap. 3. Græc.

²² Sustulit] Necavit. Sylvius.

& alteram Aurium, & ejus C. filium, & Sex. Virbium, quo sequestre²³ in illo indice corrumpeo dicebatur esse usus, proferibendos, interficiendosque curaret. Itaque, illis crudelissime interfectis, non mediocri ab eo ceteri proscriptiois & mortis metu terrebantur. His rebus in causa iudicioque patefactis, quis est, qui illum absolvi potuisse arbitraretur?

IX. Atque hæc parva sunt: cognoscite reliqua, ut non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquandiu incolumem fuisse miremini. Primum videte hominis audaciam. Salsiam in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cuius virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrum impudentior hic, qui postulet: an crudelior illa, si nubat, difficile dictu est. Sed tamen utriusque humanitatem, constantiamque cognoscite.

Petit Oppianicus, ut sibi Salsia nubat, & id magnopere contendit. Illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non denique illam Oppianici domum, viri sui sanguine redundantem, reformidat: sed quod haberet tres ille filios²⁴, idcirco se ab his nuptiis abhorreere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Salsie concupivisset, domo sibi quaerendum remedium existimavit ad eam moram, quæ nuptiis asserbatur. Nam, cum haberet ex Novia infantem filium: alter autem ejus filius, Papia natus, Theani Appuli, quod abest a Larino decem & octo millia passuum, apud matrem educaretur: arcessit subito sine causa puerum Theano: quod facere, nisi ludis publicis, aut festis diebus, antea non solebat. Mater nihil mali misera suspicans, mittit. Ille se Tarentum proficisci cum simulasset, eo ipso die puer, cum hora undecima in publico valens visus esset, ante noctem mortuus, & postridie, antequam luceret, combustus est. Atque hanc tantum moerorem matri prius hominum rumor, quam quis-

²³ Quo sequestre J. Sequestre, ut ait Alconius, sunt apud quos deponitur pecunia. Cum enim testes, iudices, alii qui corrumperentur, his non prius datur pecunia, quam quod promiserint executi sunt: ideoque apud sequestres, ut & vulgo dicunt, in manu tertia, pecunia deponitur. Sequestre autem, non

sequestre, ex præcepto Prisciani, lib. 6. legendum esset. Idem.

²⁴ Tres filios J. Quorum duos pater Oppianicus necavit: tertium sibi servavit, eum, qui nunc, a foero Salsia impulsus, Cluentium occulat. Manur.

quisquam ex Oppianici familia renuntiavit. Illa cum uno tempore audisset sibi non solum filium, sed etiam exequiarum munus ereptum, Larinum confestim exanimata venit, & ibi de integro sanus jam sepulto filio fecit. Dies nondum decem intercesserant, cum ille alter filius infans necatur. Itaque nubis Oppianico continuo Salsia, letanti jam animo, & spe optima confirmato. Nec mirum, quæ se non nuptialibus donis, sed filiorum funeribus delinitam videret. Ita quod ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere jucundum esse duxit.

X. Sentio, Iudices, vos pro vestra humanitate, his tantis sceleribus breviter a me demonstratis, vehementer esse commotos. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modo audiendum fuit, verum etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non estis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odisse jam non potestis: de eo, qui & naturæ, & legibus satisfecit: quem leges exilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis sine testibus: auditis, cum ea, quæ copiosissime dici possunt, breviter a me stricimque dicuntur: illi audiebant de eo, de quo jurati sententias ferre debebant: de eo, cujus præsentis nefarium & consceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant: audiebant ab accusatoribus, audiebant verba multorum testium: audiebant, cum unaquaque de re a P. Canutio, homine eloquentissimo, graviter & diu dicebatur.

Et est quisquam, qui, cum hæc cognoverit, suspicari possit, Oppianicum iudicio oppressum & circumventum esse innocentem? Acervatim jam reliqua, Iudices, dicam, ut ad ea, quæ propria huius causæ, & adjunctiora sunt, perveniam. Vos, queso, memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, ut accusem Oppianicum mortuum: sed, cum hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum, hoc uti initio ac fundamento defensionis, Oppianicum, hominem sceleratissimum, & nocentissimum, esse damnatum: qui

uxori suae Cluentiae, quae amita hujus Aviti fuit, cum ipse poculum dedisset, subito illa in media portione exclamavit, se maximo cum dolore mori; nec diutius vixit, quam locuta est. Nam in ipso sermone hoc, & vociferatione mortua est. Et ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia praeterea, quae solent esse indicia & vestigia veneni, in illius mortuae corpore fuerunt. Eodemque veneno C. Oppianicum fratrem necavit.

XI. Neque est hoc satis: tamen in ipso fraterno parricidio nullum scelus praetermissum videtur; tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus ante munivit. Nam cum esset gravida Auria, fratris uxor, & jam appropinquare partus videretur: mulierem veneno interfecit, ut una illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Postea fratrem aggressus est: qui sero, jam exhausto illo poculo mortis, cum & de suo, & de uxoris interitu clamaret, testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione hujus voluntatis, est mortuus. Ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit, quam illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt; ut omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse; cuius ab audacia, fratris liberos²⁵ ne materni quidem corporis custodia regere potuisset.

Memoria teneo, Mileciam quandam mulierem²⁶, cum essem in Asia, quod ab heredibus secundis²⁷ accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque injuria; quae spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiae, designatum rei publi-

²⁵ Liberos] Liberos pro unico filio, nuntio de filio dici, A. Gellius lib. 2. cap. 13. scribit, Syllabus.

²⁶ Mileciam quandam mulierem] Amplificationem ex comparatione aliquando fieri, Quintil. docet lib. 11. cap. 4. in qua unquam proposito simili exemplo efficiendum est, ut sic majus id quod a nobis amplificandum est, ut Cicero pro Cluentio, cum exposuit Mileciam quandam a secundis heredibus pro abortu pecuniam accepisse. Quam, to est, inquit, Oppianicus in eadem in-

27 iura majore supplicio dignus? Siquidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciavit: hic autem idem illud effecit, per alieni corporis vim atque cruciatum. Idem.

²⁷ Ab heredibus secundis] Secundus heres dicitur, ut ait Boetius lib. Comment. in Top. Cic. 2. qui heredi illi iura substituitur: veluti si quis filium substituat heredem, scribiturque si filius inter pubertatem decederit, nepotem vel quemlibet alium heredem esse oportere. Idem.

publica civem, sustulisset. Quanto Oppianicus in eadem injuria majore supplicio dignus? Si quidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsam cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruciatum²⁸. Caeteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inventus est, qui in uno corpore plures necaret.

XII. Itaque cum hanc ejus consuetudinem audaciamque cognosceret avunculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius, itque gravi morbo affectus esset, & heredem²⁹ illum sororis suae filium faceret: amicis adhibitis, praesente matre sua, Dinea, uxorem suam interrogavit, essetne pragnans. Quae cum se esse respondisset; ab ea petivit, ut, se mortuo, apud Dineam, quae tum ei mulieri focus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, servaret, ut salvum parere posset. Itaque ei testamento legat grandem pecuniam a filio³⁰, si qui natus esset: ab secundo herede nihil legat³¹.

Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid judicari, obscurum non est. Nam, cum ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite: ut illum Magium intelligatis longe animo prospexisse mortentem. Quae pecunia mulieri legata erat a filio, si qui natus esset, eam praesentem Oppianicus non debitam mulieri solvit: si haec solutio legatorum, & non merces abortionis appellanda est: quo illa pretio accepto, multisque praeterea muneribus, quae tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in alvo commendatam a viro continebat, victa avaritia sceleri Oppianici vendidit.

Nihil

²⁸ Per alieni corporis mortem atque cruciatum] Quintilianus legit, per alieni corporis vim atque cruciatum: Quae lectio magis placeat, ne sit verbum verum perversum. Idem.

Quasi vero non frequens esset deponendi lib. 1. Burnae, in Quintil.

²⁹ Heredem] Secundulum. Nam primus in utero matris erat. Mourn.

³⁰ Legat grandem pecuniam a filio] Id est, si filius ex ea nascatur, qui heres testa-

mento instituitur. Sylvius. Modos loquendi, ut in Topicis: Pater-familias usuri ancillam usufructum legavit a filio. Similiter, solvere ab aliquo, dicebant, ut ep. 17. lib. 11. Quisilius frater laborat, ut sibi, quod debet, ab Egnatio solvat. Manur.

³¹ Nihil legat] Ne sibi ipsa sortante partum medicamentis abigeret, ab Oppianico corrupta. Idem.

Nihil posse jam ad hanc improbitatem addi videtur. Attendite exitum. Quæ mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem ullam, nisi foerus suæ, nosse debuit, hæc quinto mense post viri mortem ipsi Oppianico nupsit. Quæ nuptia non diuturnæ fuerunt. Erant enim non matrimonii dignitate, sed sceleris societate conjunctæ.

XIII. Quid? illa cædes Afinii Larinatis, adolescentis pecuniosus, quam clara tum, recenti re? quam omnium sermone celebrata? Fuit Avilius quidam Larinas perdita nequitiâ, & summa egestate, arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata: qui ut se blanditiis & assentationibus in Afinii consuetudinem penitus immerfit, Oppianicus continuo sperare cœpit, hoc se Avilio, tanquam aliqua machina admota, capere Afinii adolescentiam, & fortunam ejus patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est: res translata Romam. Iniri enim id consilium facilius in solitudine, perfici rem ejusmodi commodius in turba posse arbitrati sunt. Afinius cum Avilio Romam est profectus. Hæc vestigiis Oppianicus consecutus est. Jam ut Romæ vixerint, quibus convivis, quibus flagitiis, quantis, & quam profusus sumptibus, non modo conscio, sed etiam conviva & adjutore Oppianico, longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum hujus assimulatæ familiaritatis cognoscite.

Cum esset adolescens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem postero commoraretur: Avilius, ut erat constitutum, simulat se ægotare, & testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Afinium, neque Avilium nosset, adducit, & illum, Afinium appellat: ipse, testamento Afinii nomine obsignato, discedit. Avilius illico convalescit. Afinius autem brevi illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus, occiditur.

Qui cum unum jam & alterum diem desideraretur: neque in iis locis, ubi ex consuetudine quærebatur, inveniretur, & Oppianicus in foro Larinatum dicitaret, nuper se & suos amicos testamentum ejus obsignasse: liberti Afinii, & nonnulli ami-

amici, quod eo die, quo postremum Afinius visus erat, Avilius cum eo fuisse, & a multis visum esse constabat, in eum invadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, constituunt. Atque ille continuo, nullo teste, nullo indice, recentis maleficii conscientia perterritus, omnia, ut a me paulo ante dicta sunt, exponit, Afiniumque ab se, consilio Oppianici, interfectum fatetur.

Extrahitur domo latitans Oppianicus a Manilio: index Avilius ex altera parte coram tenetur. Hic jam quid reliqua queritis? Manilium plerique noratis. Non ille honorem a pueritia, non studia virtutis, non ullum existimationis bonæ fructum unquam cogitarat: sed ex petulanti atque improbo scurra, in discordiis civitatis ad eam columnam³², ad quam multorum sæpe conviciis perductus erat, cum suffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit: pecuniam ab eo accipit: causam & susceptam, & manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa crimen hoc Afinianum cum testibus multis, tum vero indicio Avilii probabatur: in quo, inter allegatos³³, Oppianici nomen primum esse constabat, ejus, quem vos miserum atque innocentem, falso judicio circumventum esse dicitis.

XIV. Quid? aviam tuam, Oppianicæ, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifesto necavit? ad quam cum adduxisset medicum illum suum, jam cognitum, & sæpe virorem, (per quem interfecerat plurimos) mulier exclamat, se ab eo nullo modo velle curari, quo curante suos omnes perdidisset. Tum repente Anconitanum quandam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui casu tum Larinum venisset, aggreditur, & cum eo H-S quadringentis, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: prima portione mulierem sustulit: neque postea Larini punctum est temporis commoratus.

Tom. V.

G

Ea-

³² Ad eam columnam] Jus dicebat, opinor, ad columnam Maniam: ad quam debitorum, fures, & servi fugitivi accubantur. Ejus mentio fit in Divin. apud Alfo-

nium. Idem.

³³ Inter allegatos] Inter conscios, qui calcularentur. *Ecce gratia.*

Eadem hac Dinea testamentum faciente, cum tabulasprehendisset Oppianicus, qui gener ejus fuisset, digito legata delevit: & cum id multis locis fecisset, post mortem ejus, ne lituris coargui posset, testamentum in alias tabulas transcriptum, signis adulterinis obsignavit. Multa prætereo consulto. Etenim vereor, ne hæc ipsa nimium multa esse videantur. Vos tamen eum similem sui fuisse in cæteris quoque vitæ partibus existimare debebitis. Illum tabulas publicas Latini censorias corrupisse, decuriones universi judicaverunt. Cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem unquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone, nemo convivio dignum judicabat. Omnes aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes, ut aliquam immanem ac perniciosam bestiam, pestemque, fugiebant.

Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, nunquam accusasset Avitus, Judices, si id præmittere, salvo capite suo, potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus: erat; sed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infesta mater; attamen mater. Postremo nihil tam remotum ab accusatione, quam Cluentius, & natura, & voluntate, & instituta ratione vitæ. Sed cum esset hæc illi proposita conditio, ut aut juste pieque accusaret, aut acerbè indigneque moreretur: accusare, quoquo modo posset, quam illo modo emori, maluit. Atque, ut hæc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifesto compertum, atque deprehensum: ex quo simul utrumque, & huic accusare, & illum condemnari necesse fuisse, intelligetis.

XV. Martiales quidam Larini appellabantur, ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibusque Larinatium consecrati: quorum cum satis magnus numerus esset, cumque item, ut in Sicilia permulti Veneris sunt, sic illi Larini in Martis familia²⁴ numerarentur; repente Oppianicus eos omnes, liberos esse, civisque Romanos cepit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctique municipi-

²⁴ In Martis familia] Quæ libera non est. Serej enim familia dicuntur. Mann.

nicipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam causam susciperet, publiceque defenderet. Avitus cum se ab omni ejusmodi negotio²⁵ removisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo, quod se non suis solum commodis, sed etiam suorum municipum, cæterorumque necessariorum natum esse arbitrabatur, tantæ voluntati universonum Larinatium deesse noluit.

Suscepta causa, Romamque delata, magnæ quotidie contentiones inter Avitum & Oppianicum ex utriusque studio defensionis²⁶ excitabantur. Erat ipse immani, acerbæque natura Oppianicus. Incendebat ejus amentiam infesta atque inimica filio mater Aviti. Magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc a causa Martialium demovere. Suberat etiam alia causa major, quæ Oppianici, hominis avarissimi atque audacissimi, mentem maxime commovebat. Nam Avitus usque ad illius judicii tempus nullum testamentum unquam fecerat. Neque enim legare ejusmodi testamentum unquam inducere: neque testamento nomen omnino præmittere parentis. Id cum Oppianicus sciret, (neque enim erat obscurum) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem esse ventura: quæ ab se postea, aucta pecunia, majore præmio; orbata filio, minore periculo, necaretur. Itaque his rebus incensus, qua ratione Avitum veneno tollere conatus sit, cognoscite.

XVI. C. & L. Fabricii, fratres gemini, fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se cum forma, tum moribus similes: municipum autem suorum dissimilimi; in quibus quantus splendor sit, quam prope æquabilis, quam fere omnium constans, & moderata vitæ ratio, nemo vestrum, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis temper usus est Oppianicus familiarissime. Jam hoc fere scitis omnes, quantam vim habeat ad conjungendas amicitias, studiorum ac naturæ similitudo. Cum illi ita viverent, ut nullum quæstum turpem esse arbitrantur: cum omnis ab his fraus, omnes infidæ,

²⁵ Ab omni negotio] Ut quantum utriusque defensionis, sed utriusque Cluentii, quam accusaret. Idem. & Oppianici: quorum alter Martiales, alter causam publicam defendebat. Idem.

²⁶ Ex utriusque parte defensionis] Non, sed causam publicam defendebat. Idem.

circumscriptionesque adolescentium nascerentur, cumque essent viris atque improbitate omnibus noti: studio, ut dixi, ad eorum se familiaritatem multis jam ante annis Oppianicus applicarat.

Itaque tum sic statuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) infidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Avitus. Utebatur autem medico ignobili, sed spectato homine Cleophanto: cujus servum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum spe & pretio sollicitare cepit. Servus non incallidus, sed, ut ipsa res declaravit, frugi atque integer, sermonem Fabricii non est aspernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Avito est locutus. Avitus autem statim cum M. Bebrio senatore, familiarissimo suo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminisse vos arbitror. Ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret a Cleophanto, quo facilius aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falsa esse cognosceretur. Ne multis; Diogenes emitur: venenum diebus paucis, (multi viri boni cum ex occulto intervenissent) pecuniaque obsequata, qua ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur.

XVII. Pro dii immortales! Oppianicum quisquam, his rebus cognitis, circumventum esse dicet? Quis unquam audacior? quis nocentior? quis apertior in iudicium adductus est? Quod ingenium, quae facultas dicendi, quae a quoquam excogitata defensio, huic uni crimini potuit obistere? simul & illud quis est, qui dubitet, quin hac re comperta, manifestoque deprehensa, aut obeunda mors Cluentio, aut suscipienda accusatio fuerit?

Satis esse arbitror demonstratum, Judices, iis criminibus accusatum esse Oppianicum, ut honeste absolvi nullo modo poterit. Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, ut re semel atque iterum praepudicata³⁷, condemnatus in iudicium venerit. Nam Cluentius, Judices, primum nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat. Is erat li-

³⁷ Re semel atque iterum praepudicata] Damnatione Scamandri, & Fabricii. Idem.

bertus Fabriciorum; Scamander. Integrum consilium: iudicii corrupti nulla suspicio: simplex in iudicium causa, certa res; verum crimen allatum est. Hic tum Fabricius; is, de quo ante dixi, qui, liberto damnato, sibi illud impendere periculum videret; quod mihi cum Aletrinatibus vicinitatem³⁸, & cum plebique eorum magnum usum esse sciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quanquam de homine, sicut necesse erat, existimabant; tamen, quod erat ex eodem municipio, suae dignitatis esse arbitrabantur, eum, quibus rebus possent, defendere: idque a me, ut facerem, & ut causam Scamandri susciperem, petebant: in qua causa patroni³⁹ omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem possem ullam negare: neque illud crimen, tantum, ac tam manifestum esse arbitrarer, sicut ne illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur, pollicitus iis sum, me omnia; quae vellent, esse facturum.

XVIII. Res agi coepta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Canurius, homo in primis ingeniosus, & in dicendo exercitatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, *Venenum esse deprehensum*. Omnia tela totius accusationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur causa infidiarum⁴⁰: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: denique omnis accusatio varie graviterque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. Hic ego cum ad respondendum surrexi, qua cura? dii immortales! qua sollicitudine animi? quo timore? Semper equidem magno cum metu incipio dicere⁴¹. Quotiescunque dico, toties mihi videor in iudicium veni-

³⁸ Vicinitatem] Vicini enim Arpinatibus. Idem.

³⁹ Patroni] C. Fabricii; cujus libertum Scamandrum iusto paulo ante dictum est. Idem.

⁴⁰ Causa infidiarum] Id est, eum veneno Cluentium Oppianicus necare voluerit. Syllabus.

⁴¹ Magno cum meto incipio dicere] Quod

est hominis de ingenii fama, & de officio suo laborantis. In Divin. Ita Deus mihi velius praecipit, ut, cum illius dies mihi venire in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit; non saltem commovear animo, sed etiam toto corpore perturbescam. De Orat. l. 26. Mihi, quaeque optime dicitur, quaeque id facillime, atque transigere facere possunt, non dico, nisi simul ad dicendum accedam. Et

venire, non ingenii solum, sed etiam virtutis, atque officii: ne aut id proferri videar, quod non possim implere, quod est impudentia: aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidia, aut negligentia. Tum vero ita sum perturbatus, ut omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantiſſimus; si multa in ejusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer.

XIX. Collegi me aliquando, & ita constitui, forriter esse agendum: illi ætati, qua tum eram⁴³, solere laudi dari, etiam si in minus firmis causis hominum periculis non desuissem. Itaque feci: sic pugnavi, sic omni ratione contendi; sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia ac perfugia caufarum, ut hoc, quod timide dicam, consecutus sim, ne quis illi causæ patronum desuisse arbitraretur. Sed, ut quicquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat e manibus. Si quaesieram, an inimicitia Scamandro cum Avito; fatebatur, nullas fuisse: sed Oppianicum, cujus ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuisse; concedebat: sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura esse dicebat. Cum illa defensione usus essem, quæ in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum; fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus.

Cum ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse; ut medicamentum, non venenum Diogenes afferret: hoc cuivis usu venire posse: quærebat, cur in ejusmodi locum tam abditum, cur cum obſignata

⁴³ In extendenda oratione perturbatur, nec impudentius videtur, tametsi id accidere non potest. Et enim quæque optime dicit, ita maxime dicendi discursum, quæque vocatur orationis, hominumque iudicia pertinet. Manutius.

⁴⁴ Quæ tum erant? Oratio annis ante, cum Cicero annos 32. natus esset. Hanc e-

nim orationem annis octo post Oppianici damnationem prætor habuit. Oppianici autem iudicium Scamandri Fabriciique damnationem nullo fere temporis intervallo secutum est, cum L. Quinctius, Oppianici defensor, tribunus plebis esset, L. Lucullus, M. Cotta Cos. Idem.

gnata pecunia venisset. Denique hoc loco causa testibus, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrus de suo consilio Diogenem emptum: se præſente Scamandrum cum veneno, pecuniaque deprehensum esse dicebat. P. Quintius Varus, homo summa religione, & summa auctoritate præditus, de insidiis, quæ fierent Avito, & de sollicitatione Diogenis, recenti re; secum Cleophantum locutum esse dicebat.

Atque in illo iudicio cum Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, & periculo, & tota accusatione Oppianicus. Neque id obscure ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat⁴⁴, omni studio gratiaque pugnabat: postremo, id quod maximo malo illi causæ fuit, hoc ipso in loco, quasi reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium iudicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum coniciebantur: timor ejus, perturbatio, suspensus incertusque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea suspiciosa, hæc aperta ac manifesta faciebant.

XX. Cum in consilium iri oporteret, quaesivit ab reo G. Junius, quaesitor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clam, an palam, de se sententiam ferri veller. De Oppianici sententia responsum est, quod is Aviti familiarem Junium esse dicebat, clam velle ferri. Itum est in consilium. Omnibus sententiis, præter unam, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione⁴⁵ condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato; non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? Quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum id, quod Avito daretur, esse quaesitum⁴⁶? Quæ porro tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, ut is sua sponte necare voluisse Avitum putaretur?

Atque,

⁴³ Advocabat? Advocatus, inquit Manutius, interdum est qui præſens reo fuerit, inde advocare eodem sensu. Imo barbarum istud advocare, sed Latinum pro fautores conquirere, & advocatos colligere. Neque aliter accipiendum apud Ciceronem. Ipse aderat, & alios, qui adessent, cogebat & accesserat. Pro Quinctio: Per tibi sui cum

Alphens fuisse non putat, quia tamen aliquem contra se advocare poterat. Gronovius, not. ad l. Senec. de Clement. 5. ubi vide plura. Gronovius.

⁴⁴ Prima actione? Ampliandi potestatem lege permittebat. Manutius.

⁴⁵ Esse quaesitum? Ille comparatum, I-

Atque, hoc tum iudicio facto, & Oppianico, re, & exi-
stimatione, jam; lege & pronuntiatione, nondum condemna-
to, tamen Avitus Oppianicum reum statim non fecit. Vo-
luit cognoscere, utrum iudices in eos solos essent severi, quos
venenum habuisse ipsos comperissent: an etiam consilia, con-
scientiasque ejusmodi facinorum, supplicio dignas judicarent.
Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici
conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit:
utque ei locus primus⁴⁶ constitueretur, propter causæ conjun-
ctionem impetravit. Hic tum Fabricius non modo ad me-
os vicinos & amicos, Aletrinates, non adduxit, sed ipse
iis neque defensoribus uti postea, neque laudatoribus potuit.
Rem enim integram hominis non alieni, quamvis suspicio-
sam, defendere, humanitatis esse putabamus: judicatam la-
befactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopia &
necessitate coactus, in causa ejusmodi ad Capasios fratres⁴⁷
confugit, homines industrios, atque eo animo, ut, quacun-
que dicendi potestas esset data, in honore, atque in benefi-
cio ponerent.

XXI. Jam hoc quoque prope iniquissime comparatum est,
quod in morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita
medicus nobilissimus atque optimus quaeritur: in periculis ca-
pitis, ut quæque causa difficillima est, ita deterrimus obscu-
rissimisque patronus adhibetur⁴⁸: nisi forte hæc causa est,
quod medici nihil, præter artificium, oratores etiam auctori-
tatem præstare debent. Citatur reus: agitur causa: paucis
verbis

⁴⁶ Utque ei locus primus] Ut ejus causa,
quod cum Scamandri causa conjuncta esset,
statim aperiretur. Idem.

⁴⁷ Ad Capasios fratres] De quibus in Bru-
to, cap. 60.

⁴⁸ Adhibetur] In codice sancti Victoris
hæc adscripta sunt: Nisi forte hæc causa est,
quod medici nihil præter artificium, oratores
etiam auctoritatem præstare debent: sed hoc
adhibendum puto. Syntus. Equidem non
modo in Palatinis hæc periculis non habe-
tor, sed nec in Dresdeni, nec in utroque
Francii, nec in editionibus illis venisissimis,
quas inspexi. Videtur sane centro esse, qui
margini a magistro aut interprete, causas

docente hujus dissimilitudinis in auctore
bono medico & malo patrono, fuit ascri-
ptus. Sed causam veram non attigit. Si
peffimus patronus adoptatur, quomodo potest
is auctoritatem præstare? Nihil sane est ab-
surdius hac sententia in hoc quidem loco.
Cur diutius hunc pannum, tam pulchram o-
rationem dedecorantem toleremus, & non
potius deleamus secuti optimos codices, &
editiones? Recentiores ex interpolatis libris
illum adferunt, invito Tullio. Grævius.
Tamen Grævio assensior, non ausim tamen
periculum delere, quam habent Vici, Man-
Lamb. & Græv. Orator.

verbis accusat, ut de re iudicata, Gannutius. Incipit longo
& alte petito præmio respondere major Capasius. Primo
attente auditur ejus oratio. Erigebat animum, jam demissum
& oppressum, Oppianicus. Gaudebat ipse Fabricius. Non in-
telligebat, animos iudicum, non illius eloquentia, sed de-
fensionis impudentia commoveri. Posteaquam de re coepit di-
cere, ad ea, quæ erant in causa, addebat etiam ipse nova
quædam vulnera. Hoc quanquam sedulo faciebat, tamen in-
terdum non defendere, sed pravaticari accusationi videbatur.
Itaque cum callidissime se dicere putaret, & cum illa verba
gravissima ex intimo artificio deprompsisset: *Respicite, Judi-
ces, hominum fortunas: respicite dubios variosque casus: respi-
cite C. Fabricii senectutem*: cum hoc, *Respicite*, ornanda o-
rationis causa, sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius a
subsellis, demisso capite, discesserat. Hic iudices ridere:
stomachari atque acerbè ferre patronus, causam sibi eripi; &
se cætera de illo loco, *Respicite, Iudices*, non posse dicere:
neque quidquam proprius est factum, quam ut illum persequere-
tur, & collo obtorto ad subellia reduceret; ut reliqua pos-
set perorare. Jam tum Fabricius primum suo iudicio, quod
est gravissimum, deinde legis vi & sententiis iudicium est con-
demnatus.

XXII. Quid est, quod jam de Oppianici causa plura dica-
mus? Apud eisdem iudices reus est factus, cum is duobus
præiudiciis jam damnatus esset: ab iisdem autem iudicibus,
qui Fabriciorum damnatione de Oppianico iudicarent, locus
ei primus est constitutus: accusatus est criminibus gravissimis,
& iis, quæ a me breviter dicta sunt, & præterea multis,
quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui &
Scamandrum, ministrum Oppianici, & Fabricium, conscium
malefici, condemnarant.

Utrum, per deos immortales! magis est mirandum, quod
is condemnatus est, an quod omnino respondere ausus est?
Quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocentes Fa-
brius⁴⁹ condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare,

Tem. V. H &
⁴⁹ Fabricius] De uno Fabricio nomina-
tus. Pater infra. *Manu-*
mander fuit, cum Fabriciorum esset libe-
tim locutus est: sed Fabricius quoque Sca-
tus. Pater infra. *Manu-*

& superioribus consentire judiciis debuerunt. An vero illa sua per se ipsi judicia rescinderent, cum ceteri soleant, in iudicando, ne ab aliorum judiciis discrepent, providere? & illi, qui Fabricii libertum, quia minister in maleficio fuerat; patronum, quia conscius, condemnassent; ipsum principem atque architectum sceleris absolvent? & qui ceteros, nullo præiudicio facto, tamen ex ipsa causa condemnassent; hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent?

Tum vero illa judicia senatoria⁵⁰, non falsa invidia, sed vera atque insigni turpitudine notata, atque operta dedecore & infamia, defensionem locum nullum reliquissent. Quid enim tandem illi iudices responderent, si quis ab iis quæreret, Condemnastis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum per servum medici, veneno necare voluisset. Quid Aviti morte Scamander consequatur? nihil, sed administrer erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium, quid ita? quia, cum ipse familiarissime Oppianico usus, libertus autem ejus in maleficio deprehensus esset: illum expertum ejus consilii fuisse non probabatur. Si igitur ipsum Oppianicum, bis suis judiciis condemnatum, absolvisset, quis tantam turpitudinem iudiciorum, quis tantam inconstantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem iudicium ferre potuisset? Quod si hoc videtis, quod jam hac omni oratione patefactum est, illo iudicio reum condemnari, præsertim ab iisdem iudicibus, qui duo præiudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis necesse est, nullam accusatori causam esse potuisse, cur iudicium vellet corrumpere.

XXIII. Quæro enim abs te, T. Atti⁵¹, relictis jam cæteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos existimes? num etiam illa iudicia pecunia corrupta esse dicas; quibus judiciis alter⁵² a Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnavit⁵³. Age, si nocentes:

⁵⁰ *Judicia senatoria*] Tunc enim soli senatores iudicabant per legem Corneliam, quæ deinde abrogata est M. Aurelio Corneio prætoris: lata altera lege, ut cum senatoribus Equites, & ac Tribuni ærarii iudicarent. Ferratus.

⁵¹ *T. Atti*] T. Attius, vel Accius, de quo in Bruto, cap. 78.

⁵² *Alter*] Scamander. Masur.

⁵³ *Ipsè se condemnavit*] Fabricius, a subfessis discedens ante petorationem causæ. Idem.

tes: cujus maleficii? Numquid præter venenum quæsitum, quo Avitus necaretur, objectum est? numquid aliud in illis judiciis versatum est, præter hæc insidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? Nihil, nihil, inquam, aliud, iudices, reperietis. Extat memoria: sunt tabulæ publicæ: redargue me, si mentior: testium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modo in criminis, sed in maledicti loco sit objectum.

Multa dici possunt, quare ita necesse fuerit iudicari; sed ego occurram expectationi vestræ, iudices. Nam, etsi a vobis sic audior, ut nunquam benignius, neque attentius quemquam auditum putem: tamen vocat me alio jamdudum tacita vestra expectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negasne, illud iudicium esse corruptum? Non nego: sed ab hoc corruptum non esse confirmo. A quo igitur est corruptum? Opinor, primum, si incertum fuisset, quisnam exitus illius iudicii futurus esset, verisimilius tamen esset, eum potius corrupisse, qui metuisset, ne ipse condemnaretur, quam illum, qui veritus esset, ne alter absolveretur: deinde, cum esset nemini dubium, quid iudicari necesse esset, eum certe potius, qui sibi aliqua ratione diffiderat, quam eum, qui omni ratione consideret: postremo, certe potius illum, qui bis apud eos iudices offendisset, quam eum, qui bis causam iis probavisset. Unum quidem certe, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico esse corruptum. Si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico. Si ostendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etsi satis docti, rationem nullam huic corrupendi fuisse; ex quo intelligitur, ab Oppianico esse corruptum; tamen de illo ipso⁵⁴ separatim cognoscite.

XXIV. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt gravia vehementer: eum corrupisse, qui in periculo fuerit: eum, qui metuerit: eum, qui spem salutis in alia ratione non ha-

⁵⁴ *De illo ipso*] De corrupto ab Oppianico iudicio. Idem.

buerit : eum , qui semper singulari fuerit audacia . Multa sunt ejusmodi . Verum cum habeam rem non dubiam , sed apertam atque manifestam , enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria .

Dico , C. Elio Staleno judici pecuniam grandem Statium Albius⁵⁵ ad corrumpeudum judicium dedisse . Num quis negat ? Te appello , Oppianice ; te , T. Atti : quorum alter eloquentia damnationem illam , alter⁵⁶ tacita pietate deplorat . Audete negare , ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam : negate , negate , inquam , in eo loco . Quid reticetis ? At negare non potestis , quod repetistis , quod confessi estis , quod abstulistis⁵⁷ . Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis , cum ab ista parte judici pecuniam ante judicium datam , post judicium ereptam esse fateamini ?

Quoniam igitur haec modo gesta sunt ? Repetam paulo altius , Judices , & omnia , quae in diurna obscuritate latebant , sic aperiam , ut ea cernere oculis videamini . Vos quoque , ut adhuc me attente audistis , item , quae reliqua sunt , audiatis : profecto nihil a me dicitur , quod non dignum hoc conventu & silentio , dignum vestris studiis atque auribus esse videatur . Nam , ut primum Oppianicus , ex eo , quod Scamander reus erat factus , quid sibi impenderet , cepit suspicari , statim se ad hominis egentis , audacis , in judiciis corrumpeudis exercitati , tum autem judicis , Staleni familiaritatem applicavit . Ac primum Scamandro reo , tantum donis datis muneribusque perfecerat⁵⁸ , ut eo auctore uteretur cupidior , quam fides judicis postulabat . Post autem , cum esset Scamander unius Staleni sententia absolutus , patronus autem Scamandri ne sua quidem sententia liberatus , acrioribus saltu suae remediis subveniendum putavit . Tum a Staleno , sicut ab homine

⁵⁵ Statium Albius] Oppianicum . Sylic.

⁵⁶ Alter] Oppianicus adolecens , pietate erga patrem . Manutius .

⁵⁷ Quod abstulisti] Id est , a Staleno domum retulisti . Sylicius .

⁵⁸ Tantum donis datis , muneribusque perfecerat] Male hic locus interpungitur . Nam si donis pertineret ad donis , scripsisset Cicero ,

ro , donis , muneribusque datis . Distinguedum : tantum donis , datis , muneribus perfecerat . Has ejusdem notiois voces cumulat rem exaggerandi causa , ut solent oratores .

Dona Latinis sunt muneris . Plaut. Aulular. I .

¹ Non suppetuit ista dona . Dona , quae promissa , non sequuntur . Propert. III . elego .

¹³ Non nullis epta Licinna datis . Graevius .

mine ad excogitandum acutissimo , ad audendum impudentissimo , ad efficiendum acerrimo (haec enim ille & aliqua ex parte habebat , & majore ex parte se habere simulabat) auxilium capiti & fortunis suis petere coepit .

XXV. Jam hoc non ignoratis , Judices , ut etiam bestia , fame dominante , plerumque ad eum locum , ubi pasta aliquando sint , revertantur . Stalenus ille biennio ante , cum causam bonorum Sabinii Atella⁵⁹ recepisset , sexcentis millibus nummum se judicium corruptorum esse dixerat : quae cum accepisset a pupillo , suppressit⁶⁰ ; judicioque facto , nec Sabinio , nec bonorum empiribus reddidit . Quam cum pecuniam profudisset , & sibi nihil non modo ad cupiditates suas , sed ne ad necessitatem quidem reliquisset , statuit ad eandem sibi praedas ac suppressiones judiciales revertendum . Itaque cum Oppianicum jam perditum , & duobus jugulatum praedictis videret , promissis eum suis excitavit abjectum , & simul saluti desperare vetuit . Oppianicus orare hominem coepit , ut sibi rationem ostenderet judicii corrumpeudi .

Ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est auditum) negavit , quemquam esse in civitate , praeter se , qui id efficere possit . Sed primo gravari coepit , quod adilitatem se petere cum hominibus nobilissimis , & invidiam atque offensionem timere dicebat . Post exoratus , initio permagnam pecuniam poposcit : deinde ad id pervenit , quod confici potuit , & sestertium sexcenta quadraginta deferri ad se domum iussit . Quae pecunia simulatque ad eum delata est , homo impurissimus statim coepit in ejusmodi mente & cogitatione versari , nihil esse suis rationibus utilius , quam Oppianicum condemnari : illo absoluto , pecuniam illam aut judicibus disperrendam , aut ipsi esse reddendam : damnato , repetitum esse neminem . Itaque rem excogitat singularem . Atque haec , Judices , quae vere dicantur a nobis , facilius credetis , si cum animis vestris longo intervallo recordari C. Staleni vitam , & naturam volueritis . Nam perinde ut opinio est de cuiusque mori-

⁵⁹ Sabinii Atella] Cum Sabinus Atella pupillus bona sua iudicio repereret ab iis , qui male sumpta possidebant . Manutius .

⁶⁰ Suppressit] Non dedit iudicibus , ipse clam retinuit . Idem .

moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest.

XXVI. Cum esset egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, & cum domi suae, * miserimus & inanissimus, tantum nummorum positum videret; ad omnem malitiam & fraudem versare mentem suam cepit: Demne iudicibus? mihi igitur ipsi, praeter periculum & infamiam, quid quaeretur? Nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari necesse sit? qui tandem? nihil enim est, quod fieri non possit. Si quis cum forte casus ex periculo eripuerit, nonne reddendum est? praecipitantem igitur impellamus, inquit, & perditum proferamus. Caput hoc consilium, ut pecuniam quibusdam iudicibus levissimis polliceatur: deinde eam postea supprimat: ut, quoniam graves homines sua sponte severa iudicaturos putabat, hos, qui leviores erant, destituitone iratos Oppianico redderet. Itaque, ut erat semper praeposterus atque perversus, initium facit a Bulbo⁶²: & eum, quod iamdiu nihil quaesierat, tristem, atque oscitantem leviter impellit. Quid tu, inquit? equid me adjuvas, Bulbe, ne gratis reipublicae serviamus? Ille vero, simul atque hoc audivit, *ne gratis*, Quo voles, inquit, sequar? sed quid affers? Tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: & eum, ut ceteros appellet, quibuscum loqui consueverat, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotii, Guttam aspergit huic Bulbo⁶³.

Itaque minime amarus is⁶⁴ visus est, qui aliquid ex ejus sermone specula⁶⁵ degustarat⁶⁵. Unus & alter dies interce-

* Lamb. Crur. miserimus in locis & insignis.

62. *Initium facit a Bulbo*] Festive admodum. Nam cum initium generi a bulbo fieri non solet, Stalenus tamen a Bulbo iudice initium fecit iudicis corrumpendi: ideo vocavit eum Cicero praeposterum, atque perversum, in ambiguo iocum quaerens. *Man.*

63. *Conditor totius negotii, Guttam aspergit huic Bulbo*] A condendo conditor, media syllaba acuta. Alludit ad bulbum, quod genus quoddam cepurum est. *Sylva.* Miram Cicerois ingenium in lepore didicimus. *Ju-*

dex est Bulbus, iudex & Gutta. Rursus, bulbus est cibus: gutta, liquor, quo conditur bulbus. Ex ambiguo igitur sumptu occasionem jocandi, conditur enim bulbus adpersa gutta. *Manus.*

64. *Amarus is*] Bulbus iudex facilem se praebuit adjuncto Gutta iudice: ut bulbus cibus adpersa liquoris gutta conditur, & amarum saporem amittit. *Idem.*

65. *Qui aliquid ex eius sermone specula*] Nihil muto: quarevis Barnabas Brissonius, jurisconsultus eruditissimus, mihi confirmaverit, se reperisse in quodam libro manus-

pro;

serat, cum res parum certa videbatur: sequester⁶⁶, & confirmator pecuniae desiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandissime potest: Quid tu, inquit, Parte? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Aeliorum delegerat⁶⁷, ne, si se Ligurum fecisset⁶⁸, nationis magis suae, quam generis uti cognomine videretur) qua de re tecum locutus es, quaerunt a me, ubi sit pecunia. Hic ille planus⁷⁰ improbissimus, quaestu iudiciario passus, qui illi pecuniae, quam condiderat, spe jam atque animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atque illos ejus flos, simulatosque vultus) queritur se ab Oppianico destitutum: &, qui esset totus ex fraude & mendacio factus, quique ea vitia, quae a natura habebat, etiam studio atque artificio quodam malitiae condidisset, pulchre asseverat se ab Oppianico destitutum: atque hoc addit testimonii, sua illum sententia, quam palam omnes laturos essent⁷¹, condemnatum iri.

XXVII. Manarat sermo in consilio, pecuniae quendam mentionem inter iudices esse versatam. Res neque tam fuerat occulta, quam erat occultanda: neque tam erant aperta, quam reipublicae causa aperienda. In ea obscuritate, ac dubitatione omnium, Cannutio, perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensit, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repente pronuntiare iudices. Dixerunt, se id velle. Hic tum Oppianicus non magnopere

per-

pro, *Spe gula*. Nam omnino hoc, *spe gula*, corruptum est. *Specula* vero, cellum. Est enim *omnigenus* ab integro, *spes*, specula prima longa, parva spes. Utitur eodem nomine lib. 2. epist. ad M. Caelium. Et *eo magis*, quod in communibus miseris haec tam oblectabat *specula*. Lamb.

65. *Degustarat*] Non descendit a translatione. Nam condere bulbum gutta, degustare aliquid speculae, similitudinem habent. *Manutius.*

66. *Sequester*] Cuius in manu pecunia deponeretur. *Idem.*

67. *Delegerat*] Arbitratus suo: qui etiam se ipse adoptasset, Aeliumque de Staleno fecisset. *Idem.*

68. *Si se Ligurum fecisset*] Si Liguris co-

gnomen ex imaginibus Aeliorum sumplisset. Fuerant enim & Aelii Papii, & Aelii Ligures, ut in Fastis. *Idem.*

69. *Merito magis sua*] Quis natus, vel ortus ex Liguria. *Idem.*

70. *Planus*] Deceptor. Graecum verbum. Horat. l. epist. 17. 50. *Fructu certe planum.* *Idem.* Vide Gellium, XVI. 7.

71. *Quam palam omnes laturos essent*] Ex lege Cornelia, quae potestatem eorum dabat, ut sententiae vel clam, vel palam ferrentur. Reus enim Oppianicus, qui Staleno pecuniam ad corrumpendum iudicium dedisset, quin palam sententias ferri vellent, ut in eo Staleni fidem nosset, minime dubium erat. *Idem.*

perimuit. Rem a Staleno perfectam esse arbitrabatur. In consilium erant ituri iudices triginta, & duo. Sententia decem & sex absolutio confici poterat. H. S. DCXL. in singulos iudices distributa, eum numerum sententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, spe majorum præmiorum, ipsius Staleni sententia septima decima accederet. Atque etiam casu tum, quod illud repente erat factum, Stalenus ipse non aderat. Causam nescio quam apud iudicem defendebat. Facile hoc Avitus patiebatur: facile Cannutius: at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui cum esset eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio, judici quaestionis, maximum fecit, *Ut ne sine Staleno in consilium iretur*: cumque id ei per viatores consulto negligentius agi videretur, ipse e publico iudicio ad privatum Staleni iudicium profectus est, & illud pro potestate dimitti iussit: Stalenum ipse ad subsellia adduxit. Consurgitur in consilium, cum sententias Oppianicus, quæ tum erat potestas, palam ferri velle dixisset, ut Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. Varia iudicium genera: nummarii pauci: sed omnes irati. Ut qui accipere in campo consueverunt, iis candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic ejusmodi iudices, infestissimi tum reo venerant. Cæteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant: ut ex iis constituerent, a quo iudicium corruptum videretur.

XXVIII. Ecce tibi ejusmodi sortitio, ut in primis Bulbo, & Staleno, & Gutzæ esset iudicandum. Summa omnium expectatio, quidnam sententiæ ferrent leves ac nummarii iudices: Atque illi omnes sine ulla dubitatione condemnant. Hic tum injectus est hominibus scrupulus, & quedam dubitatio, quidnam esset actum. Deinde homines sapientes, ex veteri illa disciplina iudiciorum, qui neque absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum, de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita, primo condemnare vellent; non liquere dixerunt⁷². Nonnulli autem severi ho-

⁷² Non liquere dixerunt] si fuere novem iudices, quorum nomina infra ponuntur. Quint.

mines hoc statuerunt, quo quisque animo quid faceret, spectari oportere: & si alii pecunia accepta verum iudicabant, tamen nihilo minus se superioribus suis iudiciis⁷³ constare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum sive imprudentia, sive misericordia, sive aliqua suspicione, sive ambitione⁷⁴ adducti, abolverent.

Condemnato Oppianico, statim L. Quintius, homo maxime popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere consueverat, oblatam sibi facultatem putavit, ut ex invidia senatoria posset crescere, quod ejus ordinis iudicia minus jam probari populo arbitrabatur. Habetur una atque altera concio vehemens & gravis: accepisse pecuniam iudices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla esse iudicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum nunquam vidissent; virum optimum, & hominem pudentissimum⁷⁵, pecunia oppressum arbitrentur; incensi suspicione, rem in medium vocare cœperunt, & causam illam totam depolcere.

Atque illo ipso tempore in aedes T. Annii, hominis honestissimi, necessarii, & amici mei, nostrum Stalenus arcessitus ab Oppianico, venit. Jam cætera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille se redditurum esse dixerit: ut eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consulto prope in occulto steterunt: ut res patefacta atque in forum prolata, & pecunia omnis a Staleno extorta atque erepta sit.

XXIX. Hujus Staleni persona, populo jam nota atque perspecta,

Tom. V.

I

pecta,

Quinque autem Oppianicum abolverunt, reliqui xix. condemnarunt. Omnes enim iudices, adjuncto Staleno xxxiii. fuere. Idem.

⁷³ Superioribus suis iudiciis] De Scamandro, & Fabricio. Idem.

⁷⁴ Ambitione] Ambitio in iudice est, cum non habet rationem iusti in pronuntiando, sed hominum gratiæ plus tribuit quam æquo, cum captanda gratiæ alicujus causa aut damnat, aut absolvet. Sic ambitiose sen-

tentia. Suet. Domit. 8. Ambitiosus centum virorum sententias rescribit. Alii plura notavimus hujus notiois exempla. Græterius restatur in S. Victorii codice legi sive ambitiose abduktus, quod non rejicerem, si plures codices subscriberent. Sed mei omnes vulgaram tenent. Græterius.

⁷⁵ Pudentissimum] Mirore æque esse qui Manutianos sequantur, edantque prænotissimum; omnino iniquis. Græterius.

speſta, ab nulla turpi ſuſpicionem abhorrebat: ſuppreſſam eſſe ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiaſſet, qui erant in concione, non intelligebant: neque enim docebantur. Verſatam eſſe in iudicio mentionem pecuniam ſentiebant: innocentem reum condemnatum eſſe audiebant: Staleni ſententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum eſſe, quod hominem norant, iudicabant. Similis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis ſuſpicio conſiſtebat.

Itaque conſiteor (licet enim jam impune, hoc præſertim in loco, conſiteri) quod Oppianici non modo vita, ſed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuiſſet: indigniſſimum porro videretur, circumventum eſſe innocentem pecuniam: hanc deinde ſuſpicionem auget Staleni improbitas, & nonnullorum ejus ſimilium iudicum turpitudine: cauſam autem ageret L. Quintus, homo cum ſumma poteſtate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: ſummam illi iudicio invidiam, infamiamque eſſe conſtatam. Atque in hanc ſtammam recentem, G. Junium, qui illi quæſtioni præſuerat, injectum eſſe memini, & illum hominem ædilitum, jam prætorem opinionibus hominum conſtitutum, non diſceptatione dicendi, ſed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate eſſe ſublatum. Neque me penitet hoc potius tempore, quam illo, cauſam A. Cluentii defendere. Cauſa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo poteſt: temporis iniquitas atque invidia receſſit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obſit: quod in cauſa boni fuit, proſit. Itaque nunc quemadmodum audiar, ſentio, non modo ab iis, quorum iudicium atque poteſtas eſt: ſed etiam ab illis, quorum tantum eſt exiſtimatio. At tum ſi dicerem, non audirer: non quod alia res eſſet, immo eadem, ſed tempus aliud. Id adeo ſic cognoſcite.

XXX. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum eſſe Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum poſſet arguere, ab Oppianico iudicium tentatum eſſe pecunia? quis id hoc tempore inſtrari poteſt? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum eſſe tum denique, cum duobus proximiſ

mis præiudiciis condemnatus eſſet? quis eſt, qui id hoc tempore inſirmare conetur?

Quare, invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata eſt, veſtra fides atque æquitas a veritatis diſceptatione rejecit; quid eſt præterea, quod in cauſa relinquatur? Verſatam eſſe in iudicio pecuniam, conſtat: ea queritur unde proſecta ſit; ab accuſatore, an ab reo. Accuſator dicit hæc: Primum, graviffimis criminibus accuſabam, ut nihil opus eſſet pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia poſſet: poſtremo, etiam ſi abſolutus eſſet, mearum tamen omnium fortunarum ſtatus incolumis maneret. Quid contra reus? Primum, ipſam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimeſcebam: deinde, Fabriciis, propter conſcientiam mei ſceleris, condemnatis, me eſſe condemnatum, ſentiebam: poſtremo, in eum caſum veneram, ut omnis mearum fortunarum ſtatus unius iudicii periculo contineretur.

Age, quoniam corrupendi iudicii cauſas ille multas & graves habuit, hic nullam: proſectio ipſius pecuniam requiratur. Conſecit tabulas ⁷⁶ diligentiffime Cluentius. Hæc autem res habet hoc certe, ut nihil poſſit neque additum, neque detractum de re familiari latere. Anni ſunt octo, cum iſta cauſa in iſta meditatione verſatur: cum omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex hujus, & ex aliorum tabulis, agitata, tractata, inquirita: cum interea Cluentianæ pecuniam veſtigium ⁷⁷ nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia veſtigium nobis odoranda eſt, an ad ipſum cubile ⁷⁸, vobis ducibus, venire poſſumus? Tenentur uno in loco H.S. IXXXI: tenentur apud hominem audaciſſimum: tenentur apud iudicem. Quid vultis amplius?

At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, ſed a Cluentio ad iudicium corrupendum conſtitutus. Cur eum, cum in conſilium iretur, Cluentius, & Cannutius abeſſe patiebantur? Cur

I 2

cum

⁷⁶ Tabular] Tabulas nimirum accepti & ſeras ubi jaceant tandem inveniant. ⁵⁵⁶ expenſi, ut omnes patres-familias. ⁷⁷ Veſtigium] A ſeris facta tranſlatio eſt, ⁷⁸ Ad iſtius cubile] Eſt adhuc in tranſitione i ſeris enim cubilia dicuntur, ubi quarum veſtigia canes cum invenerunt, iſtis jacent. ^{Idem}

cum in consilium mittebant, Stalenum iudicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quærebat? Quintius flagitabat? Sine Staleno ne in consilium iretur, tribunitia potestate perfectum est.

At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obsidem Bulbo & ceteris, ut destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc causa corrupendi iudicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus & audacia est: hinc pudor, honesta vita, & nulla suspicio pecuniæ, nulla corrupendi iudicii causa: patimini, veritate patefacta, atque omni errore sublato, eo transire illius turpitudinis infamiam, ubi cætera maleficia constant: ab eo invidiam discedere aliquando, ad quem nunquam accessisse culpam videtis.

XXXI. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrupendum iudicium, sed ad conciliationem gratiæ?⁷⁹ Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam usu atque exercitatione præditum? Sapientissimum⁸⁰ esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In stultitia contra est. Minus enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quod stulte alteri venit in mentem, comprobatur. Istam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cum saucibus premeretur, excogitavit, sive ut homines tum loquebantur, a P. Cethego admonitus, istam dedit conciliationis & gratiæ fabulam. Nam fuisse hunc hominum sermonem recordari potestis, Cethegum, quod hominem odisset, & quod ejus improbitatem versari in republica nollet, & quod videret, eum, qui se ab reo pecuniam, cum iudex esset, clam, atque extra ordinem accepisse confessus esset, salvum esse non posse: minus ei fidele consilium dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adversarium removere voluisse. Sin erat ejusmodi causa, ut Stalenus nummos se accepisse negare non posset: nihil autem erat periculosius, nec turpius, quam, ad quam rem accepisset, confiteri: non est consilium Cethegi reprehendendum. Verum.

⁷⁹ Ad conciliationem gratiæ] Id est, ad reconciliandum Cluentium Oppianico. Idem. inscripto Opera, & Dies.

⁸⁰ Sapientissimum] Hæc est sententia, lib.

Verum alia causa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua est. Ille, cum re premeretur, quodcumque diceret, honestius diceret, quam si, quod erat factum, fateretur. Te vero illud idem, quod tum explosum, & ejectum est, nunc retulisse demiror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat similitates: hærebat in tabulis publicis reus, & accusator⁸¹: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ relinquere accusationem Cluentius.

XXXII. An ut prævaricaretur? Jam id quoque ad corrupendum iudicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem judicem sequestre? & omnino quamobrem tota ista res per Stalenum potius, hominem ab utroque alienissimum⁸², sordidissimum, turpissimum, quam per bonum aliquem virum ageretur, & amicum necessariumque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura, dispuro, cum ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modo quantæ fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit ostendat? Sexdecim dico iudices, ut Oppianicus absolveretur, corrupendos fuisse: ad Stalenum sexcenta & quadraginta millia nummum esse delata. Si, ut tu dicis, gratiæ conciliandæ causa, quadraginta istorum accessio millium quid valet? Si, ut nos dicimus, ut CCCXL millia nummum sexdecim iudicibus darentur; non Archimedes melius potuit describere.

At enim iudicia facta permulta sunt, a Cluentio iudicium esse corruptum. Immo vero ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine⁸³ in iudicium nunquam est vocata. Ita multum agitata, ita diu iactata ista res est, ut hodierno die primum causa illa defensa sit, hodierno die primum veritas vocem contra invidiam, his iudicibus freta, miserit. Veruntamen multa ista iudicia quæ sunt? Ego enim me ad omnia con-

⁸¹ Reus, & accusator] Reus Oppianicus: accusator, Cluentius: ut nec Oppianicus eludere posset, quin ab aliquo, vel si cum Cluentio in gratiam rediret, accusaretur: (elabi autem quovis accusante non poterat) nec ipse Cluentius ab accusando desisteret, quin calumniæ subiret infamiam. Manut.

⁸² Alienissimum] Neque propinquum, neque amicum. Syle.

⁸³ Sui nomine] Aliis enim criminibus illi iudices & accusati, & damnati sunt, non quod pecuniarum in iudicio Oppianici accepissent. Ferrarius.

confirmavi, & sic paravi, ut docerem, quæ facta postea iudicia de illo dicerentur, partim ruina similiora aut tempestatum, quam iudicio & disceptationi fuisse: partim nihil contra Avitum valere: partim etiam pro hoc esse: partim esse ejusmodi, ut neque appellata unquam iudicia sint, neque existimata. Hic ego, magis ut consuetudinem servem, quam quod vos non vestra hoc sponte faciatis, petam a vobis, ut me, dum de his singulis disputo iudiciis, attente audiat.

XXXIII. Condemnatus est C. Junius, qui ei quaestioni praefuerat. Adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, tum esset iudex quaestionis. Non modo causæ⁸⁴, sed ne legi quidem⁸⁵ quidquam per tribunum plebis laxamenti datum est. Quo tempore illum a quaestione ad nullum aliud reipublicæ munus abduci licebat, eo tempore ad quaestionem ipse abreptus est. At quam quaestionem? Vultus enim vestri, Iudices, me invitant, ut, quæ reticenda putaram, libeat jam libere dicere.

Quid? illa tandem quaestio, aut disceptatio, aut iudicium fuit? Putabo fuisse⁸⁶. Dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos gestus est: qua de re Junius causam dixerit. Quemcumque rogaris, hoc respondebit, quod pecuniam acceperit, quod innocentem circumvenierit. Est hac opinio. At, si ita esset: hac lege accusatum esse oportuit, qua accusatur Avitus. At ipse ea lege quaerebat⁸⁷. Paucos dies⁸⁸ expectasset Quintius. At neque privatus⁸⁹ accusare, nec, sedata jam invidia, volebat. Videtis igitur non in causa, sed in tempore ac potestate spem omnem accusatoris fuisse.

Multam petivit. Qua lege? quod in legem non jurasset: quæ res nemini unquam fraudi fuit: & quod C. Verres, prætor urbanus, homo sanctus & diligens, subfortitionem ejus in

⁸⁴ Non modo causæ] Tempus aliquod profuerat. Manut.

⁸⁵ Ne legi quidem] Quæ iudicem quaestionis abduci a suo munere vetabat. Idem.

⁸⁶ Putabo fuisse] Id. condonat adversario, ut ad proxima gradum faciat. Sple. Vich. & Lamb. putato.

⁸⁷ At ipse ea lege quaerebat] Hic locus

dialogo similis est, ut etiam respondentis adversarii personam sustinet. Quæ variatâ, si rara est, jocosâ est. Idem.

⁸⁸ Paucos dies] Donc Junius querere desisset. Manutius.

⁸⁹ Privatus] Id. est, postquam esset perfunctus tribunatu plebis. Idem.

eo codice non haberet, qui tum interlitus⁹⁰ proferebatur. His de causis C. Junius condemnatus est, Iudices, levissimis & infimissimis: quas omnino in iudicium afferri non oportuit. Itaque oppressus est non causa, sed tempore.

XXXIV. Hoc vos Cluentio iudicium putatis obesse oportere? Quam ob causam? Si ex lege subfortitus non erat Junius, aut si in legem aliquando non juraverat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit: sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quod contra aliam legem commiserat. Qui hoc consentitur⁹¹, possunt, illud idem iudicium fuisse, defendere. Ergo idcirco, inquit, infestus tum prætor Junio fuit; quod illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore causa mutata est? Num alia res, alia ratio illius iudicii, alia natura totius negotii nunc est, ac tum fuit? Non opinor, ex his rebus, quæ gesta sunt, rem ullam potuisse mutari.

Quid ergo est causæ, quod nunc nostra defensio audiatur tanto silentio, tunc Junio defendendi sui potestas erepta? Quia tum in causa nihil erat, præter invidiam, errorem, suspicionem, conciones quotidianas, seditiosæ ac populariter concitatas. Accusabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad sublellia: ad iudicium non modo de concione, sed etiam eum ipsa concione veniebat. Gradus illi Aurelii, tum novi, quasi

⁹⁰ Interlitus] Transfert a Junio culpam in Verrem, qui codicem suum corripserit, ut damnaretur Junius: quod alii sententiam iudices de Oppianico tulissent, alii scripti essent in suo codice. Idem.

⁹¹ Qui hoc consentitur] Responso Cicero: in qua verbum consentitur, inquam rem significat, quod, quibus criminibus a Junio perita multa esset, quod in legem Cluentio non jurasset, quod ex lege subfortitus non esset, eorum criminum lesibus damnatus quidem esset, verum non propter ipsa crimina, sed quia contra legem aliam commiserat. Quod qui consentitur, idem, injuste damnatum esse Junium, simul consentitur. Hoc quasi verbum dicitur pronuntiat. Si qui, inquit, ideo damnatum latetur Junium his legibus, non quod adversus eas, verum quia contra aliam legem, id est, contra legem de corruptis

iudiciis, commiserit: idem quod nos dicimus, possunt defendere. Idem illud iudicium, quo damnatus est Junius, iudicium non fuisse. Ita nostram causam agent. Possunt, inquit, id est, licet eis defendere, id quod a nobis defenditur, iudicium illud non fuisse. Idem. Sed legebat Manutius, possunt, illud idem iudicium ago fuisse, defendere. Grævius tamen aliter cenlet. Nequandi, inquit, particulam prius intravit Victorius, an ex codice aliquo, ignoro, & valde dubio, quia in nullo libro, quos Lambinus, Gruterus & ego insperimus, invenitur. Victorianus fecit sunt ceteri editores omnes recentiores. Sed veterum codicum scriptura, etsi prima fronte aliter possit non attente rem consideranti videri, omnino respicienda est: Qui hoc consentitur, possunt idem illud iudicium fuisse defendere. Græv.

quali pro theatro ⁹² illi iudicio ædificati videbantur: quos ubi acculator concitatis hominibus complebat, non modo dicendi ab reo, sed ne surgendi quidem potestas erat.

Nuper apud C. Orchinium, collegam meum, locus ab iudicibus Fausto Syllæ ⁹³ de pecuniis residuis ⁹⁴ non est constitutus: non quo illi aut exlegem esse Syllam, aut causam pecuniæ publicæ contemptam atque abjectam putarent; sed quod, acculante tribuno plebis, conditione æqua disceptari posse non putaverunt. Quid? conferam Syllamne cum Junio? an hunc tribunum plebis cum Quintio? an vero tempus cum tempore? Sylla maximis opibus, cognatis, affinis, necessariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, & infirma, & ipsius labore quærita atque collecta. Hic tribunus plebis, modestus, pudens, non modo non seditiosus, sed etiam seditiosus adversarius: ille autem acerbus, criminosus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum ac pacatum: illud omnibus invidiæ tempestatibus concitatum. Quæ cum ita essent, in Fausto tamen illi iudices sternerunt, iniqua conditione reum causam dicere, cum adversario ejus ad jus accusationis summa vis potestatis accederet.

XXXV. Quam quidem rationem vos, Iudices, diligenter pro vestra sapientia & humanitate cogitare, & penitus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi unicuique nostrum inferre possit vis tribunitia, conflata præsertim invidia, & concionibus seditiose concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, cum homines se non jactatione populari, sed dignitate atque innocentia tuebantur, tamen nec P. Popillius ⁹⁵, nec Q. Metellus, clarissimi atque amplissimi viri, vim tribunitiam sustinere potuerunt: necdum his temporibus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia, ac iudiciorum remediis, salvi esse possumus.

Non

⁹² Quæsi pro theatro] Cuius in gradibus quamplurimi sedent. Idem.

⁹³ Fausto Syllæ] Syllæ dictatoris filio, Pompeii Magni genero. Idem.

⁹⁴ De pecuniis residuis] Quæ ad peculatum spectant: Nam Orchinium de peculatu quæsiisse, infra legitur. Pecuniæ vero resi-

due, quibus accusari Faustum iudices noluerunt, erant ex, quas ex publica administratione Syllani homines, ipso Syllæ largiente, in usum privatam converterant. Idem.

⁹⁵ Nec P. Popillius, nec Q. Metellus] Popillium C. Gracchus, Metellum L. Saturninus, tribuni plebis, expulerunt. Idem.

Non fuit igitur illud iudicium, iudicii simile, Iudices, non fuit: in quo non modus est adhibitus, non mos consuetudine servata, non causa defensa. Vis illa fuit, & ut sæpe jam dixi, ruina quadam, atque tempestas, & quidvis potius, quam iudicium, aut disceptatio, aut questio. Quod si quis est, qui illud iudicium fuisse arbitretur, & qui his rebus iudicatis standum putet: is tamen hanc causam ab illa debet sejungere. Ab illo enim sive quod in legem non iurasset, sive quod ex lege subfortitus iudicem non esset, multa petita esse dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita est, nulla potest ex parte esse conjuncta.

At etiam Bulbus est condemnatus. Adde maiestatis: ut intelligas, hoc iudicium cum illo non esse conjunctum. At est hoc illi crimen objectum. Fateor: sed etiam legionem esse ab eo sollicitatam in Illyrico, C. Cosconii literis & multorum testimoniis planum factum est: quod crimen erat proprium illius questionis, & quæ res lege maiestatis tenebatur. At hoc obsuit ei maxime. Jam ista divinatio est: qua si uti licet, vide, ne mea conjectura multo sit verior. Ego enim sic arbitrator, Bulbum, quod homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus, in iudicium sit adductus, idcirco facilius esse damnatum. Tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, ut id esse secutos iudices dicas.

XXXVI. Quapropter hoc Bulbi iudicium non plus obesse huic causæ debet, quam illa, quæ commemorata sunt ab accusatore, duo iudicia, P. Popilii, & T. Gutta: qui causam de ambitu dixerunt: qui acculati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitus condemnati: quos ego non idcirco esse arbitrator in integrum restitutos, quod planum fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepisse: sed quod iudicibus probarint, quod in eodem genere, in quo ipsi offenderent, alios reprehendissent, se ad præmia legis ⁹⁶ venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum causa Cluentii, vestroque iudicio conjuncta esse possit.

Tom. V.

K

Quid,

⁹⁶ Præmia legis] Ut in integrum restituerentur, convictis eodem crimine, id est, ambitus, accusatoribus suis. Idem.

Quid, quod Stalenus est condemnatus? Non dico hoc tempore, Iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum maiestatis esse damnatum. Non recito testimonia hominum honestissimorum, quae in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Aemilio, clarissimo viro⁹⁷, legati, & praefecti, & tribuni militares fuerunt: quorum testimoniis planum factum est, maxime ejus opera, cum quaestor esset, in exercitu seditionem esse constatam. Ne illa quidem testimonia recito, quae dicta sunt; de H. S. 100: quae ille cum accepisset nomine iudicii Sabiniani, sicut in Oppianici iudicio postea, retinuit atque suppressit.

Omitto & haec, & alia permulta, quae illo iudicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P. & L. Cominius, equitibus Romanis, honestissimis hominibus & disertis, controversiam cum Staleno, quem accusabant, quae nunc mihi est cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, ut iudicium corrumperet: Stalenus conciliandae gratiae causa se accepisse dicebat.

Irridebatur haec illius reconciliatio, & persona viri boni suscepta, sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Iuturnae⁹⁹: quibus subscripsit, *Reges ab se in gratiam esse reductos*. Exagitabantur omnes ejus fraudes atque fallaciae: tota vita in ejusmodi ratione versata aperiebatur: egestas domestica, quaestus forensis in medium proferebatur: nummarius interpretis pacis & concordiae non probatur. Itaque tum Stalenus, cum idem defenderet, quod Attius, condemnatus est.

Cominii cum hoc agerent, quod nos in tota causa egimus, probaverunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Oppianicum iudicium corrumpere voluisset, Oppianicum iudici ad emendas sententias dedisse pecuniam, iudicatum est: cum ita constitutum sit, uti in illa culpa aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentii nummus nullus iudici datus ullo vestigio reperitur:

Oppia-

⁹⁷ *Masovianus*] Accusatus quidem est corrupti iudicii nomine, sed ideo damnatus, quia in se ipso iniquitatem iussit. *Idem*.

⁹⁸ *M. Aemilio, clarissimo viro*] Legendum *Mam. non M. exilimo* & ut sic *Mam. Aemilius*.

Lepidus, qui cum D. Bruto consul fuit. *Idem*.

⁹⁹ *Ad Iuturnam*] Templum, Usitatum loquendi genus. *Idem*.

Oppianici pecunia post iudicium factum a iudice ablata est; potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni, non modo non sit contra Cluentium, sed maxime nostram causam defensionemque confirmet?

XXXVII. Ergo adhuc Junii iudicium video esse ejusmodi, ut incursum potius seditionis, vim multitudinis, imperium tribunitium, quam iudicium appellandum putem. Quod si quis illud iudicium appelleret, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quae a Junio petita sit, cum Cluentii causa posse conjungi. Illud igitur Junianum per vim factum est: Bulbi, & Popillii, & Gattae, contra Cluentium non est: Staleni, etiam pro Cluentio est. Videamus equod aliud iudicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus.

Dixitne tandem causam C. Fidiculanus Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cum praefertim, id quod fuit in illo iudicio invidiosissimum, paucos dies ex subfornitione sedisset? Dixit, & bis quidem dixit. In summam enim L. Quinctius invidiam concionibus cum quotidianis, seditiosis & turbulentis adduxerat. Uno iudicio multa est ab eo petita, sicut ab Junio, quod non suae decuria¹⁰⁰ munere, neque ex lege¹ sedisset. Paulo seditione tempore² est accusatus, quam Junius, sed eadem fere lege, & crimine. Quia nulla in iudicio seditio, neque vis, neque turba versata est, prima actione facillime est absolutus. Non numero hanc abolutionem. Nihilom-

K 2

minus

¹⁰⁰ *Decuria*] Decuria est albam iudicium, in quod eisdem generis, & censas iudices erant relati, ut dicitur Castronovus ad Suetonium docuit. Sic, sicut postea cum ex pluribus ordinibus iudices legerentur, alia erat decuria senatoria, alia equestris, alia tribunicorum avari, sic tum temporis plures erant decuriae senatoriae. Itaque hic Falculae tribuit decuriam. Hic decuria iudicium sua quoque fuerunt assignati munera, ut non ad omnia iudicia legerentur ex omnibus decuriis iudices, sed una aut altera decuria hoc vel illo tempore esset immunita. Munus enim erat, hoc est onus, iudicem sedere.

Sueton. August. 22. *Plerisque iudicandi munere detestantibus, uti concipit ut sagittis. Avariis, per vices annua vacatio esset.* Quamvis

vero rationem munerum & immunitatum, quae in decuriis senatoriis Cicerois temporibus obtinuit, ignoremus, ut alia multa, clarum tamen patet ex hoc loco, Falculam sedisse, cum suae decuriae sedendi munus non esset: itaque cum alterae decuriae munere sedere: cupiditatem aut corruptionem pro se forte videbatur. Hinc tanquam cupido iudici, & non ex lege sedendi, multa fuit imposita. *Gracianus*.

¹ *Nagur ex lege*] Quae sententia fieri, nisi causa prius cognita, verbatim. *Masovianus*.

² *Paulo seditione tempore*] Cum testimonio pichis non esset L. Quinctius. Nam paucis post Junii condemnationem diebus et tribunatus exivit. *Idem*.

minus enim potest, ut illam multam non commiserit³, accepisse tamen ob rem iudicandam, pecuniam, quam⁴ captam nunquam Stalenus eadem lege dixit⁵. Proprium crimen illud quaestionis ejus non fuit.

Fiducianus quid fecisse dicebatur? accepisse a Cluentio H-S cecce. Cujus erat ordinis? senatorii. Qua lege in eo genere a senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus, honestissime est absolutus. Acta est enim causa more majorum sine vi, sine metu, sine periculo: dicta, & exposita, & demonstrata sunt omnia: adducti iudices sunt, non modo potuisse honeste ab eo reum condemnari, qui non perpetuo sedisset⁶, sed, si aliud is iudex nihil scisset, nisi, quae praevicia⁷ de eo facta esse constarent, audire praeterea nihil debuisset.

XXXVIII. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumulos accupati⁸, tum illum⁹ absolverunt, jam suam clementiam laudari magnopere volebant. A quibus si qui quaereret, sedissent iudices in C. Fabricium; sedisse se dicerent. Si interrogarentur, num quo crimine is esset accusatus, praeterquam veneni ejus, quod quaesitum Avito diceretur; negarent. Si deinde essent rogati, quid judicassent; condemnasse se dicerent. Nemo enim absolvit. Eodem modo quaesitum si esset de Scamandro, certe idem respondissent; tamen illi una sententia est absolutus; sed illam unam nemo tum istorum suam dici vellet.

Uter igitur facilius suae sententiae rationem redderet: isne, qui

³ Ut illam multam non commiserit] Multam committere, est committere quod multa dignum sit. Idem.

⁴ Quam] Legem, quam, omisso decentis. Videtur enim, Manutii, & Gruteri editiones, si per typographum licuisset, erant hic representanda. Lambinus tamen audiamus: ne quid a nobis praetermittatur, quod Criticis aridere possit.

⁵ Quam Stalenus, qui causas usquaque eadem lege dixit] Sic restitui, scripturae veteris vestigia secutus: Sententia autem haec est: Non numerus (inquit) abolitionem Fiduciani. Nam, quantum absolutus sit, nihilominus tamen, quam Stalenus, pecuniam

ob rem iudicandam accipere potuit: qui tamen Stalenus, usquam accusatus est, quae pecuniam ob rem iudicandam accepisset. Lamb.

⁶ Qui non perpetuo sedisset] Quod obijciatur Falca. Supra: Cum praesertim, id quod fuit illo iudicio invidiosissimum, paucos dies ex subortitione sedisset. Manut.

⁷ Quae praevicia] Unum in Scamandro, alterum in Fabricio. Idem.

⁸ Rumulos accupati] Ambitione adducti: ne corrupti, ut Balbus, Stalenus, Gotta, qui iam Oppianicum damnaverant, viderentur. Idem.

⁹ Illum] Oppianicum. Idem.

qui se & sibi & rei iudicata constituisse dicit: an ille, qui se in principem¹⁰ maleficii, lenem: in auditores ejus & conficios, vehementissimum esse respondit? Quorum ego de sententia non debeo disputare. Neque enim dubito, quin itales viri, suspicione aliqua perculti repentina, de statu suo declinarint. Quare eorum, qui absolverint, misericordiam non reprehendo: eorum, qui in iudicando superiora iudicia secuti sunt sua sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum vero, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absolvere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis jam antea condemnarant, nullo modo poterant; condemnare, cum tanta consilii infamia, & tam atrocis rei suspicio esset injecta, paulo posterius patefacta re, maluerunt.

Ac ne ex facto solum sapientes illos iudicetis, sed etiam ex hominibus ipsis, quod ii fecerint, rectissime ac sapientissime factum probetis: quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absolvit. Quis Q. Confidio constantior? quis iudiciorum, atque ejus dignitatis, quae in iudiciis publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate praestantior? ne is quidem absolvit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quae, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quarunt. Qualis vir M. Juventius Peto fuit ex veteri illa iudicium disciplina? qualis L. Cauius Mergus? M. Basilius? C. Caudinus? qui omnes in iudiciis publicis, jam tum florente republica, floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius, Cn. Hejus, pari & integritate, & prudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. Atque ex omnibus, natu minimus, ingenio, & diligentia, & religione par iis, quos antea commemoravi, P. Saturius, in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici singularem! quo in reo, qui absolvit, ambrosius: qui distulit, cautus: qui condemnavit, constans existimatur.

XXXIX. Haec tum agitante Quintio, neque in concione, neque in iudicio demonstrata sunt. Neque enim ipsi dicitur

¹⁰ Principem] Oppianicum: Adjutores, Scamander & Fabricius.

tiebatur, nec per multitudinem concitatum consistere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipse, postquam Junium pervertit, causam totam reliquit. Paucis enim diebus illis & ipse privatus est factus, & hominum studia deseruisse intelligebat. Quod si, per quos dies Junium accusavit, Fidiculanum accusare voluisset, respondendi Fidiculano potestas facta non esset. Ac primo quidem, omnibus illis iudicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. Jam insolentiam noratis hominis: noratis animos ejus, ac spiritus tribunitios. Quod erat odium? dii immortales! quae superbia? quanta ignorantio sui? quam gravis atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipsum acerbe tulerit (ex quo illa nata sunt omnia) non sibi, ac defensionis suae condonatum esse Oppianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romae summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certe aliquis defendisset equitem Romanum, in municipio suo nobilem, si honeste putasset ejusmodi causam posse defendi.

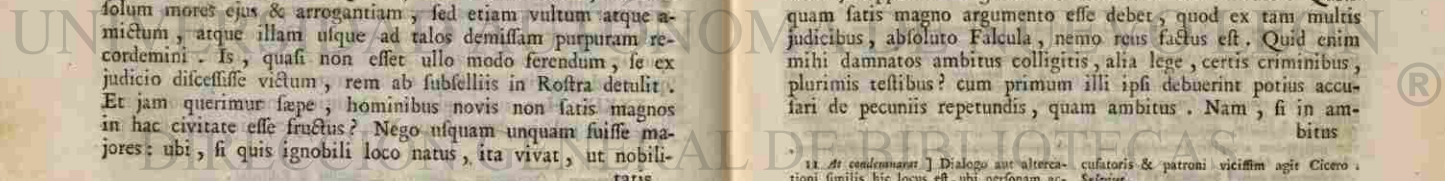
XL. Nam Quintius quidem, quam causam unquam antea dixerat, cum annos ad quinquaginta natus esset? quis eum unquam non modo in patroni, sed in laudatoris, aut advocati loco viderat? qui quod Rostra jamdiu vacua, locumque illum post adventum L. Sylla a tribunitia voce desertum oppresserat, multitudinemque jam desuetam a concionibus ad veteris consuetudinis similitudinem revocaverat, idcirco cui-dam hominum generi paulisper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio postea suis illis ipsis fuit, per quos in alio-rem locum ascenderat? neque injuria. Facite enim, ut non solum mores ejus & arrogantiam, sed etiam vultum atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset ullo modo ferendum, se ex judicio discessisse victum, rem ab sublellis in Rostra detulit. Et jam querimus saepe, hominibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus? Nego usquam unquam fuisse majores: ubi, si quis ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis

tatis dignitatem virtute tueri posse videatur, usque eo perve- nit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. Si quis autem hoc uno nititur, quod sit ignobilis: procedit saepe longius, quam si idem ille esset cum iisdem suis vitis nobilissimus. Ut Quintius (nihil enim dicam de ceteris) si fuisset homo nobilis; quis eum cum illa superbia atque into- lerantia ferre potuisset? Quod eo loco fuit; ita tulerunt, ut, si quid haberet a natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem atque arrogantiam ejus deridendam magis ar- bitrarentur propter humilitatem hominis, quam pertimescen- dam.

XLI. Sed, ut illic revertar: quo tempore Fidiculanus est ab- solutus, tu, qui ea judicia facta commemoras, quaero, quid tum esse existimas judicatum? certe gratis judicasse. At conde- mnarant: at causam totam non audierat: at in concioni- bus omnibus a L. Quintio vehementer erat, & saepe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua, falsa, turbulenta, po- pularia, seditiosa judicia fuerunt. Esto: potuit esse innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: jam non eos Junius subortitus est, qui pecunia accepta conde- mnarent: jam potuit aliquis ab initio non sedisse, & tamen Op- pianicum gratis condemnasse. Verum, si innocens Falcula, qua- ro, quis nocens? Si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem esse ullam in quemquam illorum objectam, quae Fi- diculano objecta non sit: neque aliquid fuisse in Fidiculani cau- sa, quod idem non esset in ceterorum.

Aut hoc iudicium reprehendas tu, cujus accusatio rebus ju- dicatis nitii videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse con- cedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare. Quan- quam satis magno argumento esse debet, quod ex tam multis iudiciis, absoluto Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis testibus? cum primum illi ipsi debuerint potius accu- sari de pecuniis repetundis, quam ambitus. Nam, si in am- bitus

1. At condemnant. Dialogo aut altera- culatoris & patroni vicissim agit Cicero. tioni simili hic locus est, ubi personam ac- culatoris.

bitus judiciis hoc his obsuit, cum alia lege causam dicerent: certe, si propria lege hujus peccati adducti essent, multo plus obsuisset. Deinde, si tanta vis fuit istius criminis, ut, qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret: cur in tanta multitudine accusatorum, tantis praemiis, ceteri rei facti non sunt? Hic profertur id, quod iudicium appellari non oportet, P. Septimio Scavola litem eo nomine esse aestimatam¹². Cujus rei quae consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim¹³ ea diligentia, quae solet adhiberi in ceteris iudiciis, eadem, reo damnato, adhibita est. In litibus aestimandis fere iudices, aut, quod sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quod se perfunctus jam esse arbitrantur, cum de reo iudicant, negligentius attendunt caetera. Itaque & majestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites essent aestimatae: & hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato, de pecuniis repetundis, ad quos pervenisse pecunias in litibus aestimandis statutum sit, eos illi iudices absolvant. Quod cum fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, aestimationem litium, non esse iudicium. Scavola condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliae testibus. Omni contentione pugnatum est, ut lis hac capitis aestimaretur. Quae res, si rei iudicatae pondus habuisset, ille postea vel iisdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsa¹⁴ factus esset.

XLII. Sequitur id, quod illi iudicium appellant, (majores autem nostri nunquam neque iudicium nominarunt, neque perinde

¹² *Litem eo nomine esse aestimatam*] Litem aestimare, ut ait Aconius in Commentariis in Aelionem secundam in Verrem, est pecuniam de qua lis fuit, & propter quam condemnatus est reus, in summam redigere, quae de bonis ejus redigatur. Lis igitur aestimari solebat ei, qui repetundarum postulatus esset. Quod igitur P. Septimius Scavola ob rem iudicandam accepisset pecuniam, lis ei aestimata est. *Idem*.

¹³ *Numquam enim*] Sententia est: Si quid

aliud in damnatum reum dicitur, iudices ita diligentes non sunt, quam cum reus nondum damnatus est. *Idem*.

¹⁴ *Hac lege ipsa*] De repetundis. Nam lites aestimatio ad crimen repetundarum pertinet. Scavola enim non hac lege, sed aliis criminibus & reus factus est, & condemnatus. Lis autem ei aestimata gratiae causa est, ut, quod capitale erat, pecunia aestimaretur. *Manutius*.

rinde, ut rem iudicatam, observaverunt) animadversio, atque auctoritas censoria. Quae de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda sunt: ut a me cum hujus periculi, tum ceterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conservata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proxime fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero vero (sicuti & plerique vestrum sciunt) magnus usus, & summa utriusque officii constituta necessitudo est. Quare, quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: a Lentulo autem, familiari meo, qui a me prope sua virtute, summisque honoribus, quos a populo Romano adeptus est, honoris causa nominatur, facile hoc, Iudices, impetrabo, ut, quam ipse adhibere consuevit in amicorum periculis fidem & diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; in hac¹⁵ mihi concedat, ut tantum mihi sumam, quantum sine hujus periculo praeterire non possam. A me tamen, ut aequum est, omnia caute pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defensionis relicta, neque cuiusquam ant dignitas laesa, aut amicitia violata esse videatur. Video igitur, Iudices, animadvertisse censores in iudices quosdam illius consilii Juniani, cum istam ipsam causam subscriberent. Hic primum illud commune proponam, nunquam animadversionibus censoris hanc civitatem ita contentam, ut rebus iudicatis, fuisse. Neque in re nota consumam tempus exemplis. Ponam illud unum: C. Getam, cum a L. Metello, & Cn. Domitio, censoribus, ex senatu eiectionis esset, censorum ipsam postea esse factum: & cuius mores a censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Romani, & eorum, qui in ipsam animadverterant, moribus praefuisse. Quod si illud iudicium putaretur: ut ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate privantur: sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Nunc, si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii

Tom. IV.

L

liber-

¹⁵ *In hac*] Legebat Pantagathus, in hoc. Ursinus. In hac, est, in hac causa. *Gravius*.

libertus furti condemnarit, is, omnibus ornamentis amissis, nunquam ullam honestatis suae partem recuperabit. Quos autem ipse L. Gellius, & Gn. Lentulus, duo censores, clarissimi viri, sapientissimique homines, furti, & captarum pecuniarum nomine, notaverunt, ii, non modo in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum iudiciis absoluti sunt.

XLIII. Neminem voluerunt majores nostri non modo de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem, nisi qui inter adversarios convenisset. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accusare, haec ignominiae causa praetermissa est. Timoris enim causam, non vitae poenam illa potestate esse voluerunt. Itaque non solum, iudices, illud ostendam, quod jam videris, populi Romani suffragiis saepenumero censorias subscriptiones esse deletas, verum etiam iudiciis eorum, qui jurati statuere majore cum religione & diligentia debuerunt. Primum iudices, senatores, equitesque Romani in compluribus jam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suae potius religioni, quam censorum opinioni, paruerunt. Deinde praetores urbani, qui jurati debent optimum quemque in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. Censores denique ipsi saepenumero superiorum censorum iudiciis (si ista iudicia appellari vultis) non steterunt. Atque etiam ipsi inter se censores sua iudicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modo reprehendat, sed etiam rescindat: ut alter de senatu moveri velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet: ut alter in aedibus referri, aut tribu moveri jubeat, alter veteret. Quare qui vobis in mentem venit, haec appellare iudicia, quae a populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, a magistratibus negligi, ab iis, qui eandem potestatem adepti sunt, commutari, inter collegas discrepare videatis?

XLIV. Quae cum ita sint: videamus, quid tandem censoris de illo iudicio corrupto iudicasse dicantur. Ac primum il-

lud

Iud statuamus: utrum, quia censores subscriberint, ita sit: an, quia ita fuerit, illi subscriberint. Si ideo, quia subscriberint: videre, quid agatis, ne in unumquemque nostrum censoribus in posterum potestatem regiam permittatis: ne subscriptio censoria non minus calamitatis civibus, quam illa acerbiissima proscriptio, possit afferre: ne censorium stylum, cuius mucronem multis remediis majores nostri retulerunt, aequae posthac, atque illum dictatorium gladium pertimescamus. Sin autem quod subscriptum est, quia verum est, idcirco grave debet esse; hoc quaeramus, verum sit, an fallum: removeantur auctoritates censoriae: tollatur id ex causa, quod in causa non est: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum denique aliquid a Cluentio profecta pecuniae vestigium ostende. Vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo unquam secus esse existimatum: nihil denique praedudicatum. Tum auctoritatem censorum amplexator: tum illorum iudicium cum re conjunctum esse defendito.

Dum vero eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipii sui corruptisse iudicatus sit: qui testamentum interleverit, qui, supposita persona, fallum testamentum obsignandum curavit: qui eum, cuius nomine id obsignatum est, interfecerit: qui avunculum filii sui in servitute ac vinculis necavit: qui municipes suos proscribendos, occidendosque curavit: qui ejus uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro abortione dederit; qui socram, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, speratque liberos, fratremque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit: qui cum venenum privigno suo quereret, manifesto sit deprehensus: cuius ministris conscitisque damnatis, ipse adductus in iudicium pecuniam iudici dederit ad sententias iudicum corripendas: dum haec, inquam, de Oppianico constabunt, nec ullo argumento Cluentianae pecuniae crimen tenebitur: quid est, quod te ista censoria, sive voluntas, sive opinio sit, adjuvare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur?

L 2

XLV.

XLV. Quid igitur censores secuti sunt? Ne ipsi quidem, ut gravissime dicam, quidquam aliud dicent, præter sermonem atque famam. Nihil se testibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperisse, nihil denique, causa cognita, statuisse dicent. Quod si ita fecissent: tamen id non ita fixum esse deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copia, quæ summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam ædilitium, D. Matrinium cum defendissem apud M. Junium, Q. Publicium prætores, & M. Platorium, C. Flaminiam, ædiles curules, persuasi, ut scribam jurati legerent eum, quem iidem isti censores ararium reliquissent. Cum enim in homine nulla culpa reperiretur, quid ille meruisset, non quid de eo statutum esset, quaerendum esse duxerunt. Nam hæc quidem, quæ de iudicio corrupto subscriplerint, quis est, qui ab illis satis cognita, & diligenter iudicata arbitretur? In M. Aquilium, & in T. Guttam video esse subscriptum. Quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia. Quid ceteri? videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumventus, non est oppressus pecunia, non ut illa Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspitione ponendi. Duos solos video auctoritate censorum affines ei turpitudini iudicari. Aut illud afferant, aliquid esse, quod de iis duobus habuerint compertum, de ceteris comperisse.

XLVI. Nam illud quidem minime probandum est, ad nationes, auctoritatemque censoriam, exemplum illos a consuetudine militari transulisse. Staterunt enim ita majores nostri, ut, si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret. Quod idem facere censores in defectu dignitatis, & in iudicio civium, & in animadversione vitiorum, qui convenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum, vimque pertimuit, potest idem

postea

^a Vis. Man. Nam ut illud afferant, nihil est, quod de his Lamb. de illud, quod affertur, nihil est: aliquid esse quod b idem, nihil comperisse.

postea & miles esse melior, & vir bonus, & civis utilis. Quare, ne in bello, propter hostium metum, delinqueret, amplior ei mortis & supplicii metus est a majoribus constitutus. Ne autem nimium multi poenam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est.

Hoc tu idem facies, censor, in senatu legendo? si erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, non animadvertas in omnes, sed carpas, ut velis, & paucos ex multis ad ignominiam sortiari? Habebit igitur, te sciente & vidente, curia senatorem, populus Romanus iudicem, respublica civem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis fidem suam & religionem pecunia commutavit? & qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is censoria severitatis nota non inuretur? Tu es præfessus moribus, tu magister veteris disciplinae & severitatis, si aut retines quemquam sciens in senatu, scelere tanto contaminatum: aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem poena affici oportere? & quam conditionem supplicii majores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? Quod si hoc exemplum ex re militari ad animadversionem censoriam transferendum fuit: sortitione id ipsum factum esse oportuit. Sin autem sortiari ad poenam, atque hominum delictum fortunæ iudicio committere, minime censorium est: certe in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam & turpitudinem, non oportet.

XLVII. Verum omnes intelligimus, in istis subscriptionibus ventum quandam popularem esse quaesitum. Jactata res erat in concione a tribuno seditioso: incognita causa probatum illud erat multitudini: illicitum est contra dicere: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porro magnam illa iudicia venerant. Etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in iudiciis ex notatione tabularum invidia versata. Prætermitti a censoribus, & negligi ma-

^a Ex notatione tabularum i Discolobibus ut creditum est, culpa. Quod ei Cicero ob-
est enim ceris notatae sunt, Hortensii oratoris, sicut in Divinatione, cap. 7. Meminit.

macula iudiciorum posse non videbatur. Homines, quos ceteris vitiiis, atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt, & eo magis, quod illo ipso tempore, illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam sua auctoritate illa iudicia cum equestri ordine reprehendisse.

Quod si hanc apud eos ipsos censores mihi, aut alii causam agere licuisset, hominibus tali prudentia certe probavissimam (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti: ex tota ipsa subscriptione tumorem quandam & plautum popularem esse quaesitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quod is pecuniam accepisset, quo innocentem condemnaret. Jam id ipsum quantae divinationis est, scire, innocentem fuisse reum, quem fortasse nunquam viderat, cum homines sapientissimi, iudices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causa cognita, sibi dixerint non liquere?

Verum esto. Condemnat Popillium Gellius: iudicat, accepisse a Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. Nam Popillium, quod erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat. Quod cum facit, iudicat, ejus sententia gratis esse Oppianicum condemnatum. Et eundem Popillium postea Lentulus in ambitu iudicio pro testimonio diligentissime laudat. Quare, si neque L. Gellii iudicio stertit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius; & si uterque censor censoris opinione standum non putavit: quid est, quamobrem quisquam nostrum censorias subscriptiones omnes, fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere?

XLVIII. At in ipsum Avitum animadverterunt. Nullam quidem ob turpitudinem, nullam ob totius vitae non dicam vitium, sed erratum. Neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse ququam pot-

¹⁷ Cuius equestri ordine? Stimul cum eque- legem de communicandis iudiciis necessa-
stri ordine, illa iudicia reprehendente: ut riam fuisse ostenderet. Idem.

potest: neque illi aliter dicunt: sed eandem illam famam iudicii corrupti secuti sunt. Neque ipsi secus existimant, quam nos existimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: sed putarunt praetermitti accusatorem non potuisse, cum animadversum esset in iudices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam.

Non enim mihi exemplum summi & clarissimi viri, P. Africani, praeterendum videtur: qui cum esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos produisset, clara voce, ut omnium concio audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis pejerasse. Si quis contra dicere vellet, usurum esse eum suo testimonio. Deinde cum contra nemo diceret, iussit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Romanus, & ceterae gentes contentae esse consueverant, ipse sua conscientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quod si hoc Avito facere licuisset, facile, illis ipsis iudiciis, & falsa suspicioni, & invidiae populariter excitatae restitisset.

Unum etiam est, quod me maxime conturbat, cui loco respondere posse vix videor, quod elogium recitasti de testamento Cn. Egnatii, patris, hominis honestissimi videlicet & sapientissimi, idcirco se exheredasse filium, quod is ob Oppianici damnationem pecuniam accepisset. De cuius hominis levitate & inconstantia plura non dicam. Hoc testamentum ipsum, quod recitas, ejusmodi est, ut ille, cum eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alienissimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, consideres, censeo, diligenter, utrum censorum iudicium grave velis esse, an Egnatii. Si Egnatii: leve est, quod censores de ceteris subscriperunt. Ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senatu eiecerunt. Sin autem censorum: hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredavit, censores in senatu, cum patrem eiecerent, retinuerunt.

XLIX. At enim senatus universus iudicavit, illud corruptum esse iudicium. Quomodo? Suscepit causam. An potuit rem delatam ejusmodi repudiare? cum tribunus plebis, populo concitato, rem pene ad manus revocasset: cum vir optimus, & homo

homo innocentissimus, pecunia circumventus esse diceretur? cum invidia flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipublicæ repudiari? At quid est decretum? quam sapienter? quam diligenter? *Si qui sunt, quorum opera factum sit, ut iudicium publicum corrumpatur.* Utrum videtur senatus id factum iudicare: an, si factum sit, moleste graviterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de iudiciis rogaretur, aliam non diceret, atque si dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis.

Sed quæro a vobis, num istam legem ex isto senatusconsulto L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit: num anno post M. Lucullus, & C. Cassius, in quos¹⁸ tum consules designatos idem illud senatus decreverit. Non tulerunt. Et quod tu Aviti pecunia factum esse arguis, neque id ulla vel tenuissima suspitione confirmas, factum est primo illorum æquitate, & sapientia consulum, ut id, quod senatus decreverat, ad illud invidiæ præfens incendium restinguendum, id postea referendum ad populum¹⁹ non arbitrarentur. Ipse deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni plebis fectis querimoniis antea concitatus, rem illam & rogationem flagitabat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore & concursu totam illam legem & quaestionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod sæpe dictum est: ut mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari; sic & populum Romanum sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari.

L. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter pene præterii. Mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione nescio qua Attius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam iudicum ad honeste iudicandum, & commemorationem tum illorum iudiciorum, quæ probata non essent, tum

¹⁸ In quos] Corruptum locum ita sanari posse arbitror: In quos tum consules designatos idem illud senatus decreverit. Idem. ¹⁹ Referendum ad populum] Ferri ad populum, dicitur, non referri. Itaque malim hinc, referendum, Idem. Dred. uterque Francii, editiones antiquæ omnes, perferendum. Grævius.

tum illius ipsius iudicii Juniani: perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse iudicium: aut, cum de infamia iudiciorum, quæ probata non essent, disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire. Ego vero, si quid ejulmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi, & illa oratio potius temporis mei, quam iudicii & auctoritatis fuit. Cum enim accularem, & mihi initio proposuissem, ut animos & populi Romani & iudicum commoverem, cumque omnes offensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem, istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illæ orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum ac patronorum. Nam, si causæ ipsæ pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem. Nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur, sed quæ ex re ipsa, causaque ducantur. Hominem ingeniosum, M. Antonium, ajunt solitum esse dicere, *idecirco se nullam unquam orationem scripsisse, ut, si quid aliquando quod non opus esset, ab se esset dictum, posset se negare dixisse:* perinde quasi, quid a nobis dictum, aut actum sit, id nisi literis mandaverimus, hominum memoria non comprehendatur.

LI. Ego vero in isto genere libentius cum multorum, tum hominis eloquentissimi & sapientissimi, L. Crassi²⁰, auctoritatem sequor, qui cum L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo vehementi & callido, cum Brutus, duobus recitatoribus constitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter se contraria, recitanda curasset, quod in distinatione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit: in suasionem legis Serviliæ summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Romanos cum ex ea oratione asperius dicta recitavit.

Tom. V.

M

citaf

²⁰ L. Crassi] Vide lib. II. de Orat. cap. 55.

citasset, quo animi illorum iudicium in Crassum incenderetur; aliquantum esse commotus dicitur.

Itaque in respondendo primum exposuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re & causa habita videretur: deinde, ut intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solum qua eloquentia, veram etiam quo lepore, & quibus facietis præditum lacessisset; tres & ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris, de iure civili reliquit. Eorum initia cum recitarentur, ea, quæ vobis nota esse arbitror: *Forse evenit, ut ruri in Privernate essemus ego, & Brutus filius*: fundum Privernatem flagitabat. *In Albano eramus ego, & Brutus filius*: Albanum poscebat. *In Tiburta forte cum assidissimus ego, & filius Brutus*: Tiburtem fundum requirebat. Brutum autem, hominem sapientem, quod filii nequitiam videret, quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse. Quod si potuisset honeste scribere, se in balneis cum id gratis filio fuisse, non præterisset. Eas se tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu querere. Crassus tum ita Brutum ultus est, ut illum recitationis suæ pœniteret. Moleste enim fortasse tulerat, se in iis orationibus reprehensum, quas de republica habuisset: in quibus forsitan magis requiratur constantia.

Ego autem illa recitata esse non moleste fero. Neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea causa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepti, cum illa dixi, quo minus honeste hanc causam, & libere possem defendere. Quod si velim conteri, me causam A. Cluentii nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari: quis tandem id possit reprehendere? Præsertim, Iudices, cum a vobis quoque ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto, ut, si quam huc graviolem de illo iudicio opinionem attulistis, hanc, causa perspecta, atque omni veritate cognita, deponatis.

III. Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Atti, de Oppianici damnatione respondi: conscribere necesse est, te opinionem multum fecellisse, quod existimaris, me

causam A. Cluentii non factio ejus, sed lege defensorum. Nam hoc persape dixilli, tibi sic renuntiare, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. Itane est? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? & est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad adversarios deferat? Quisnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narraui? Nemo, ut opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiavit. Sed num tibi ita defendisse videor, ut tota in causa mentionem ullam fecerim legis? Num secus hanc causam defendissem, hac si lege Avitus teneretur? Certe ut hominem confirmare oportet, nullus est locus a me purgandi istius invidiosi criminis prætermisus.

Quid ergo est? quæret fortasse quispiam, displiceatne mihi, legum præsidio a capite periculum propullare. Mihi vero, Iudices, non displicet: sed utor instituto meo. In hominis honesti pudentisque iudicio, non solum meo consilio uti consuevi, sed multum etiam ejus, quem defendo, & consilio, & voluntati obtempero. Nam, ut hæc ad me causa delata est: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus versamur, nosse deberem: dixi Avito statim, de eo, *Qui coisset*, quo quis condemnaretur, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. Atque ille me orare & obsecrare cepit, ut ne sese lege defenderem. Cum ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad suam sententiam. Affirmabat enim lacrymans, non se cupidiorum esse civitatis retinendæ, quam existimationis. Morem homini gessi: & tamen idcirco feci, (neque enim id semper facere debemus) quod videbam, per se, ipsam causam copiosissime sine lege posse defendi. Videbam, in hac defensione, qua jam sum utus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quod si nihil

21. *Leges*] Quæ soli senatores tenebantur. re? *Grævius*.
Avitus autem senator non erat. *Man.*

22. *Certe ut hominem confirmare oportet*] in aliquis caput, ut condemnaretur. *Cæcilius*
Quid sibi vellent hæc verba, ignoro. Absente senatore sece accepisse in ipsam partem. possent sine detrimento illo sententiam. Sed hinc cæcilius, sunt sollicita conventionalia. *alud*.
invitis libris omnibus, quis aut illa dele-

aliud esset actum, nisi ut hanc causam obtinerem, lege recitata, perorassem.

LIII. Neque me illa oratio commoveret, quod ait Attius, indignum esse facinus, si senatori iudicio quemquam circumveniret, legibus eum teneri: si eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum esse, (quod cuiusmodi sit, jam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius, in ea civitate, qua legibus contineatur, discedi a legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis; qua fruimur in republica; hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis. Mens, & animus, & consilium, & sententia civitatis, posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente: sic civitas sine lege, suis partibus, ut nervis, ac sanguine, & membris, uti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.

Quid est, Q. Nafio, cur tu in hoc sexto loco sedes? Quæ vis est, qua abs te hi iudices, tali dignitate præditi, coercantur? Vos autem, iudices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? Quo iure Attius, quæ voluit, dixit? Cur mihi tandem potestas dicendi datur? Quid sibi autem illi scribæ, quid listores, quid cæteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? Opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc iudicium (ut antea dixi) quasi mente quadam regi legis, & administrari. Quid ergo est hæc quæstio sola ita gubernatur? Quid M. Platorii, & C. Flamini inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquilii, apud quem nunc de ambitu causa dicitur? quid reliquæ quæstiones? Circumspicite omnes reipublicæ partes: omnia legum imperio & præscripto fieri videbitis. Si quis apud me te, T. Atti, reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. Neque hæc tua reculatio confessio sit captæ pecuniæ: sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio.

LIV. Nunc, quid agatur, & quid abs te juris constituitur, vide.

vide. Jubet lex ea, qua lege hæc quæstio constituta est, iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis iudicibus, qui ei obvenerint, (vos appellat, iudices,) quærere de veneno. In quem quærere? Infitum est. *Quicumque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* Quid eadem lex statim adjungit? *Recita. De quo ejus capite querito.* Cujus? qui coierit? convenit? Non ita est. Quid ergo est? dic. *Qui tribunus militum legionibus quatuor primis, quive quæstor, tribunus plebis.* Deinceps omnes magistratus nominavit. *Quive in senatu sententiam dixit, dixerit.* Quid tum? *Qui eorum coierit, coierit, convenit, convenerit, quo quis iudicio publico condemnaretur.* Qui eorum? Quorum? Videlicet, qui supra scripti sunt. Quid interest, utro modo scriptum sit? Etiam est apertum, tamen ipsa lex docet. Ubi enim omnes mortales alligat, ita loquitur: *Qui venenum malum fecit, fecerit.* Omnes viri, mulieres, liberi, servi in iudicium vocantur. Si item de coitione voluisset: adjunxisset, *Quive coierit.* Nunc ita est, *De quo ejus capite querito, qui magistratum habuerit, quive in senatu sententiam dixerit: qui eorum coierit, coierit.*

Num is Cluentius? certe non est. Quis ergo est Cluentius? qui tamen defendi causam suam lege nolit. Itaque abjicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus causa sejuncta sunt, respondebo. Est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se; est aliquid, quod ego ad me putem pertinere. Hic sua putat interesse, se re ipsa, & gesto negotio, non lege defendi: ego autem mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Attio videri esse superatum. Non enim mihi hæc causa sola dicenda est. Omnibus hic labor meus propositus est, quicumque hac facultate defensionis contenti esse possunt. Nolo, quemquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Attio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico; sed ea, quæ a me desiderari arbitror, non relinquam.

LV. Iniquum tibi videtur, Atti, esse, non isdem legibus omnes teneri. Primum (ut id iniquissimum esse contempar) hujus-

hujusmodi est, ut commutatis eis opus sit legibus, non ut iis, quæ sunt, non pareamus ²⁴. Deinde quis unquam hoc senator accusavit, ut, cum altiorum gradum dignitatis, beneficium populi Romani esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quam multa sunt commoda, quibus caremus: quam multa molesta ac difficilia, quæ subimus? atque hæc omnia tantum honoris & amplitudinis commodis compensantur. Converte nunc te ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines; eandem vitæ conditiones non perferent. Putant enim minus multos sibi laqueos legum, & conditionum, ac judiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerant ascendere, aut non petiverunt.

Atque, ut omittam leges alias omnes, quibus nos tene-mur; ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, *Ne quis iudicio circumveniretur*, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sylla, homo a populi causa remotissimus, tamen, cum ejus rei quæstionem hæc ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore judicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quæstionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset: pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quam omnem illam acerbiteriam proscriptionis suæ, quæstus in veteres iudices ²⁵, in hanc unam quæstionem contulisset.

Nec

²⁴ Primum (ut id iniquissimum esse censetur) hujusmodi est, ut commutatis eis opus sit legibus; non ut iis, quæ sunt, non pareamus.] Mendosus videtur quibuscumque esse hic locus. Atqui factus est, neque ad intelligendum difficile, si modo cogites, in his (ut id iniquissimum esse censetur) concessio-nem esse oratoriam. Attius dicitur, iniquum fore, si non iisdem omnibus legibus tenerentur. Cicero respondet concedendo primum, deinde negando. Iniquum id esse ait. Est iniquum, ac si in vis, iniquissimum. Id si idem tibi, & confitear, cuiusmodi est? Quid tum? quid efficitur? Id unum: Opus esse commutatis eis legibus: eas mutari leges

oportere. Non autem id iniquissimum est, ut non pareamus iis legibus, quæ sunt constitutæ. Deinde id nego iniquum esse. Quis enim unquam hoc senator accusavit, &c. Odiatur.

²⁵ Quæstus in veteres iudices] Quæstus in aliquam, non dicunt Latini, sed, queror de aliquo. Hoc igitur totum deleri iussit Læ-tinius. Lego, dissimulatis, antiquis libris, Quæ est usus in veteres iudices? Atque hæc ego conjectura, nec a veteri scriptura longius discedente, & sententiam illustrante, magis oportere delector. Quid enim est? Quæstus in veteres iudices? quanto autem ap-prius, Acerbiteriam proscriptionis suæ, quæ est usus in veteres iudices? Veteres enim iudices,

Nec nunc quidquam agitur, (michi credite, Iudices, & prospicite id, quod providendum est) nisi, ut equester ordo in hujusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed a paucis. Nam ii senatores, qui se facile tuentur integritate & innocentia, quales (ut vere dicam) vos estis, & ceteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia conjunctissimos esse cupiunt: sed ii, qui se volunt posse omnia, neque præterea quidquam esse aut in homine ullo, aut in ordine: hoc uno metu se putant equites Romanos in potestatem suam redacturos, si constitutum est, ut de iis, qui rem judicarent, hujusmodi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident iudicia comprobari: hoc metu proposito, evellere se aculeum feveritatis vestra posse confidunt. Quis enim de homine audeat, paulo majoribus opibus prædito, vere & fortiter judicare; cum videat, sibi de eo, quod coerit, aut consenserit, causam esse dicendam?

LVI. O viros fortes, equites Romanos! qui homini clarissimo ac potentissimo, M. Druso, tribuno plebis restiterunt, cum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quæ tum erat, nobilitate, nisi uti, qui res judicassent, hujusmodi quæstionibus in iudicium vocarentur. Tunc C. Flavius Puffio, Cn. Titinnius, C. Mæcenus, illa robora populi Romani, ceterique hujusmodi ordinis, non fecerunt idem; quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ suscipere se putarent; recusando: sed apertissime repugnarunt, cum hæc recusarent, & palam fortissime, atque honestissime dicerent, se potuisse iudicio populi Romani in amplissimum locum pervenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent; sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non contempnisse, sed ordine suo, patrumque suorum, contentos fuisse, & vitam illam tranquillam & quietam, remotam a procellis invidiarum, & hujusmodi iudiciorum anfractu, sequi maluisse. Aut sibi ad honores petendos atatem integram

est, id est, equites Romanos, qui lege C. Gracchi per annos 11, iudicia tenuerant; Velle blanditur mihi conjectura Manutii, non modo iudicandi potestate victor Sylla

tegram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitæ, quam secuti, petitionem reliquissent²⁶, manere: iniquum esse, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, pratermississent, populi beneficiis esse privatos, iudiciorum novorum periculis non carere. Senatorem hoc queri non posse, propterea, quod ea conditione proposita petere cœpisset: quodque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exterarum nationum nomen & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, falces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus cum summum recte factis majores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse vulerunt. Illi non hoc reculabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Avitus accusatur, qua tunc erat Sempronina, nunc est Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem non teneri: sed ne nova lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem unquam reculavit, quominus vel ea lege rationem vitæ suæ redderet, qua non teneretur. Quæ si vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quam primum in omnes ordines questio perferatur.

LVII. Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda nostra, jura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, a legibus non recedamus: simul & illud quam sit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam & fortunas suas commisisse: ipsum sine cura esse: non metuere, ne lege ea, quam nunquam ipse jussit, & questione, qua se solum liberumque esse arbitretur, per paucos iudices altringatur. Agit enim sic causam T. Attius, adolescens bonus & disertus, omnes civis legibus teneri omnibus: vos attenditis, & auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, causam dicit ea lege, qua lege senatores, & ii, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum reculare, & in arce legis præsidia constituere defensionis meæ non licet. Si obtulerit.

²⁶ Quam secuti petitionem reliquissent. Eodem modo: quam secuti, petitionem &c. Oportet hic facilius explicatus, si distinguas in hunc verum.

nuerit causam Cluentius, (sicuti vestra æquitate nixi confidimus) existimabunt, id quod erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidii nihil fuisse.

Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo ante dixi, quod ego populo Romano præstare debeam, quoniam is meæ vitæ status est, ut omnis mihi cura atque opera posita sit in omnium periculis defendendis. Video, quantam, & quam periculosa, & quam infinita questio tentetur ab accusatoribus, cum eam legem, quæ in nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre conentur. Quæ in lege est, *qui coierit*: quod quam late pateat, videtis. *Convenerit*: æque infinitum & incertum est. *Consenserit*: hoc vero cum incertum & infinitum, tum obscurum & occultum est. *Falsumve testimonium dixerit*. Quis de plebe Romana testimonium dixit unquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum esse videatis? Nam dicturum quidem certe, si hoc iudicium plebi Romanæ propositum sit, neminem unquam esse confirmo. Sed hoc polliceor omnibus, si cui fortè hac lege negotium facessetur, qui lege non teheatur, si is uti me defensore vulerit, me ejus causam legis præsidio defensurum: & vel his iudicibus, vel eorum similibus, facile probaturum, & omni me defensione usurum esse legis: qua nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur.

LVIII. Non enim debeo dubitare, Iudices, quin, si qua ad vos causa hujusmodi delata sit ejus, qui lege non teneatur; etiam si is invidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si inviti absoluturi sitis, tamen absolvatis: & religioni potius vestræ, quam odio pareatis. Est enim sapientis iudicis, cogitare, tantum sibi a populo Romano esse permillum, quantum commissum & creditum sit: & non solum sibi potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse meminisse: posse, quem oderit, absolvere: quem non oderit, condemnare: & semper non quid ipse velit, sed quid lex & religio togat, cogitare: animadvertere, qua lege

reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in questione ver-
fetur. Cum hæc sunt videnda, tum vero illud est hominis
magni, iudices, atque sapientis, cum illam, iudicandi cau-
sa, tabellam ²⁷ sumserit, non se putare esse solum, neque
sibi, quodcumque concupierit, licere; sed habere in consilio
legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, o-
dium, invidiam, metum, cupiditatemque omnes amovere:
maximeque æstimare conscientiam mentis suæ, quam a diis
immortalibus accepimus; quæ a nobis divelli non potest; quæ
si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita
nobis erit, sine ullo metu & summa cum honestate vivemus.

Hæc si T. Attius aut cognovisset, aut cogitasset: profecto
ne conatus quidem esset dicere, id quod verbis multis egit,
iudicem, quod ei videatur, statuere, & non devinctum legi-
bus esse oportere. Quibus de rebus mihi pro Cluentii volun-
tate, nimum; pro reipublicæ dignitate, parum; pro vestra
prudentia, satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ,
quia vestrae quaestionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fin-
genda esse, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur,
si in iudicium nihil, præter invidiam, attulissent.

LIX. Atque, ut existimetis, necessario me de his rebus,
de quibus jam dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reli-
qua. Profecto intelligetis, ea, quæ paucis demonstrari potue-
runt, brevissime esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei, qui
proscriptus est, injuriam in calamitate ejus ab hujus familia
factam esse dixistis. Ab nullo ille liberalius, quam a Cluen-
tio tractatus est. Hujus illum opes in rebus ejus incommodis
sublevarunt. Atque hoc cum ipse, tum omnes ejus amici,
necessarii que cognoverunt.

Ancarii, & Paceni pastoribus, hujus villicum vim & ma-
nus attulisse. Cum quadam in collibus (ut solet) contro-
versia pastorum esset orta: Aviti villici rem domini, & pri-
vatam possessionem defenderunt. Cum esset expostulatio fa-
cta, causa illis demonstrata: sine iudicio controversiaque di-
scussa est.

²⁷ Tabellam] De qua Aconius in Divinat. cap. 7.

P. Ælii testamento propinquus exheredatus cum esset, he-
res hic alienior institutus est. P. Ælius Aviti merito fecit:
neque hic in testamento faciendo interfuit: idque testamen-
tum ab hujus inimico Oppianico est obsignatum. Florio lega-
tum ex testamento, infiriatum esse. Non est ira. Sed cum
H-S xxx scripta essent, pro H-S ccc, neque ei satis cautum
videretur; voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati
suæ. Primo debere negavit: post sine controversia solvit. Cæ-
lii cujusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc esse repe-
titam. Mulierem cum emisset de secloribus, quo tempore
eam primum liberam esse audivit, sine iudicio reddidit Cæ-
lio. Ennium esse quendam, cujus bona teneat Avitus. Est
hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppia-
nici, qui permultos annos quievit: deinde aliquando cum
servo Aviti furti egit: nuper ab ipso Avito petere coepit.
Hic illo privato iudicio (mihi credite) nobis iisdem fortas-
se patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis
renuntiatur, hominem multorum hospitem ²⁸ A. Binnium
quendam, cauponem, de via Latina, subornatis: qui sibi a
Cluentio, servisque ejus, in taberna sua manus allatas esse
dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est
neceffe. Si invitaverit ²⁹, id quod tolet, sic hominem acci-
piemus, ut moleste ferat, se de via decessisse. Habetis, Ju-
dices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem
illi invidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accu-
satores collegerunt. Quam levia, genere ipso! quam falsa,
re! quam breviter, responsu!

LX. Cognoscite nunc id, quod ad vestrum iurandum per-
tinet, quod vestri iudicii est, quod vobis oneris imposuit ea
lex, qua coacti huc convenistis, de criminibus veneni: ut
omnes intelligant, quam paucis verbis hæc causa perorari po-
tuerit, & quam multa a me dicta sint, quæ ad hujus volun-
tatem maxime, ad vestrum iudicium minime pertinerent.

N 2

Ob.

²⁸ Hominem multorum hospitem] Facete
dictum ambiguo sensu. Nam hospitem mul-
torum esse, laus est in nobilibus viris; in
caupone quevis est, itaque laude caret.

Maurus.

²⁹ Si invitaverit] Mox cauponum præ-
terentes instigantur, ut ad se divertant.
Grævius.

Obiectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportune adest homo summa fide, & omni virtute praditus, L. Platorius, senator, qui illius Capacis holpes fuit, & familiaris. Apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi est mortuus. At heres est Cluentius. Intestatum dico esse mortuum, possessionemque ejus bonorum, prætoris edicto, huic illius fororis filio, adolescenti pudentissimo, & in primis honesto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adolescenti, cum ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Aviti consilio paratum, id cum daretur in mulso, Balbutium quendam, ejus familiarem, interceptisse, bibisse, statimque esse mortuum. Hæc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea.

Quid unquam Avitus in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorreere videatur? Quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cum ille verbum omnino in hæc ipsa causa nullum facere potuerit: huic autem accusatores, matre viva, deesse non possent? quod jam intelligetis. An ut de causa ejus periculi nihil decederet, ad causam novum crimen accederet? Quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? Per quem porro datum? unde sumptum? Quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt, quæ dici possunt: sed non committam, ut videar non dicendo voluisse dicere. Res enim jam se ipsa defendat.

Nego, illum adolescentem, quem statim epoto poculo mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. Magnum & impudens mendacium. Perspiciate cætera. Dico, illum cum ad illud prandium crudior venisset, & ut atas illa fert, sibi tum non pepercisset; aliquot dies ægrotasse, & ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, perrenuis suspicio potuisset ex illo loco testem

in A. Cluentium constituere: is hunc suo testimonio sublevar. Quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paulisper exurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessaria: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti ne cui innocenti meror tuus calamitatem & fallum crimen afferret. TESTIMONIUM Balbutii patris.

LXI. Unum etiam mihi reliquum ejusmodi crimen est, Judices, ex quo illud perspicere possitis, quod a me initio orationis meæ dictum est: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis ac negotii, id omne a matre esse constat. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam, familiarem illius, idque Aviti consilio factum esse, dicitis. In quo primum illud quæro, quæ causa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quod metuant, vel quod oderunt. Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est? Quid erat, quod jam Oppianicum poena affectum pro maleficiis, ejectum e civitate, quisquam timeret? Quid metuebat? ut oppugnaretur a perduto? an ne accusaretur a condemnato? an ne exulis testimonio læderetur? Sin autem, quod oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit: adeone erat stultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exulis, deserti ab omnibus? Quem propter animi importunitatem, nemo recipere recto, nemo audire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? Hujus igitur vitæ Avitus invidebat? Hunc si acerbe & penitus oderat; non eum quam diutissime vivere velle debebat? Huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? Qui si quid animi ac virtutis habuisset, (ut multi sæpe fortes viri in ejusmodi dolore) mortem sibi ipse conscisset: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum

supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quam hic reliquisset: a focrus, ab uxorum, a fratris, a liberum poenis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem. Quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter sensum doloris?

LXII. Age vero, venenum per quem datum? per M. Asellium. Quid huic cum Avito? nihil: atque adeo, quod ille Oppianico familiarissime est usus, potius etiam simulas. Eine igitur, quem sibi offensorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum & suum scelus, & illius periculum committebat? Cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu finis? Cur non Aviri exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc præjudicaretur?

Jam vero illud quam non probabile, quam inusitatum, Judices, quam novam, in pane datum venenum? Faciliusne potuit, quam in poculo? latentius potuit, abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in portione esset? celerius potuit comestum, quam epotum, in venas atque in omnes partes corporis permanere? facilius fallere in pane, si esset animadversum, quam in poculo, cum ita confusum esset, ut secerni nullo modo posset?

At repentina morte periit. Quod si esset ita factum, tamen ea res, propter multorum ejusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet: si esset suspiciosum, tamen ad alios potius, quam ad Avitum pertineret. Verum in eo ipso homines impudentissime mentiuntur. Id ut intelligatis, & mortem ejus, & quemadmodum, post mortem, in Avitum sit crimen quaesitum, cognoscite.

Cum vagus & exul erraret, atque undique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quintilium contulisset: ibi primum in morbum incidit, ac satis vehementer diuque aggravavit. Cum esset una Salsia, & Statio Albio³⁰ quodam colono, homine valente, qui simul esse solebat, familiaris

utere-

³⁰ Statio Albio] Libertus erat Oppianici senis, ut ex prænominis, & nomine illius patet. Ferrar.

uteretur, quam vir dissolutissimus, incolomi fortuna, pati posset, & jus illud matrimonii castum atque legitimum damnatione viri sublatum arbitraretur; Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus & minime mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. Interea Oppianicus cum jam convalesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre posset, & huc ad urbem profectus esset, (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex quo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, & posteaquam ad urbem cum febris venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, Judices, ejusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur.

LXIII. Post mortem ejus Salsia statim moliri nefaria mulier cepit insidias filio: questionem habere de viri morte constituit. Emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratone quendam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de assecta quodam servo suo, quaesituram esse dixit. Præterea servum illum Nicostratum, quem nimium loquacem fuisse, ac nimium domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in questionem postulavit. Hic cum esset illo tempore puer, & illa quaestio de patris sui morte constitui diceretur: etsi illum servum, & sibi benevolum esse, & patri fuisse arbitrabatur; nihil tamen est ausus recusare. Advocantur amici, & hospites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. Tormentis omnibus vehementissimis quaeritur. Cum essent animi servorum & spe & metu tentati, ut aliquid in quaestione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt.

Quaestio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo intervallo post iterum advocantur. Habetur de integro quaestio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: averfari advocati, & jam vix ferre posse: furere crudelis atque

que importuna mulier, sibi nequaquam, ut sperasset, ea, quæ cogitasset, procedere. Cum jam tortor, atque essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, ut verum inveniretur; sed ut aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc postquam cæteri comprobant: ex omnium sententiâ constitutum est, latis videri esse quaesitum.

Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mærens, quod jam certe incolumem filium fore putabat, ad quem non modo verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret: & cui non modo aperta inimicorum oppugatio, sed ne occultæ quidem matris insidias nocere potuissent. Larinum postquam venit: quæ a Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi perlaesum esse simulasset, instructam ei continuo & ornata, Larini medicinæ exercendæ causa, tabernam dedit.

LXIV. Unum, alterum, tertium annum Saffia quiescebat: ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potius, quam id struere & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello consulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genero susceperat; ut cum nuptiis alligatum simul, & testamenti spe devinctum, possit habere in potestate. Hoc ipso fere tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & eadem ejusmodi. Cum esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conservos dormientes occidit, in piscinamque deiecit: ipse armarii fundum exsecuit, & H-S *³¹ & auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi concio.

Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui non comparebant, commovebatur. Cum exsecutio illa fundi in armario animadverteret, quærebant homines, quoniam modo

³¹ H-S *] Post vocem, *sesterium*, iusti notari stellulam, per quam admonetur lectar, hic deesse numerum. *Lambinus*.

modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Saffie recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuosam venire ferrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur a coactoribus³². Invenitur ea ferrula ad Stratonem pervenisse. Hoc initio suspicionis orto, & aperte insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piscina inventi sunt: Strato in vincula coniectus est: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur.

Constituitur quaestio de furto. Nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis, armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus, institutam esse quaestionem de morte Oppianici? Cui probatis? Quid est, quod minus verisimile proferre potuistis? Deinde, ut omittam cætera, triennio post mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eundem illum tum sine causa in quaestionem postulavit. Oppianicus primo recusavit. Posteaquam illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur; mulierem crudelissimam servum fidelissimum, non in quaestionem tulit, sed plane ad supplicium dedit.

LXV. Post triennium igitur agitata denique quaestio de viri morte habebatur: & de quibus servis habebatur? Nova, credo, res objecta, novi quidam homines in suspicionem vocati sunt. De Stratone, & de Nicostrato. Quid? Romæ quaesitum de istis hominibus non erat? Itane tandem? Mulier jam non morbo³³, sed scelere furiosa, cum quaestionem habuisset Romæ, cum de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & cæterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset, satis quaesitum videri, eadem de re triennio post, fidei de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum forte adfuisse³⁴ dicatis, sed bono viro, in filii caput quaestionem habere conata est.

Tom. V.

³² A coactoribus] Iis, qui cogunt & exigunt pecunias de bonis, que in auctione venierunt. *Mausænius*.

³³ Morbo] Animi, ut antea. *Idem*.

³⁴ Adfuisse] Lege adfuisse. Si dicam,

Nullum adhibitum esse virum: vos contra virum ejus, quem illa secum habere libidinibus causa confuisset, affuisse dicitis. Jocus est ex amphibolia. *Idem*.

An hoc dicitis? Mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tamen adhuc non esset dictum: cum haberetur de furto quaestio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc uno modo, Iudices, sapere multorum improbitate depreffa veritas emergit, & innocentiae defensio interclusa respirat: quod aut ii, qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi, quorum eminet audacia, atque projecta est, a consiliis malitiae deseruntur. Quod si aut confidens astutia, aut callida esset audacia, vix illo obfisti modo posset. Utrum furtum factum non est? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio non pertinuit? At is & ex ferrula insimulatus, & a puero conficio est indicatus. An id actum non est in quaerendo?

Quaerit alia igitur causa quaerendi? An, id quod dicendum vobis est, & quod tum Saffia dicitabat, cum de furto quaeretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno? En hoc illud est, quod ante dixi: mulier abundat audacia: consilio & ratione deficitur. Nam tabellae quaestionis plures proferuntur, quae recitatae, vobisque editae sunt, illae ipsae, quas tum obfignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto; post aliquid adungere dictum de veneno, quod non percontatione quaesitum, sed dolore expressum videretur.

Quaestio de furto est, veneni iam suspitione, superiore quaestione, sublata; quod ipsum haec eadem mulier indicat: quae ut Romae de amicorum sententia statuerat satis esse quaesitum, postea per triennium maxime ex omnibus servis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cum igitur de furto quaeretur, & eo furto, quod ille sine controversia fecerat: tum ille de eo, quod quaerebatur, verbum nullum fecit? de veneno statim dixit? de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quaestionis, verbum fecit ullum?

LXVI. Jam videtis, illam nefariam mulierem, Iudices, eadem

eadem manu, qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quaestionem conscripsisse. Atque istam ipsam quaestionem dicite, quis obfignavit? Unum alicum nominare. Neminem reperietis, nisi forte ejusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, T. Atti? Tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius literis conscriptas in iudicium afferas: neque earum auctorem literarum, neque obfignatorem, neque testem ullum nominabis? Et, quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu depromptis, hanc hi tales viri comprobabunt? Esto, in tabellis nihil est auctoritatis³⁵: quid? ipsa quaestio, iudicibus: quid? amicis, hospitiisque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reservata est? Quid istis hominibus factum est, Stratonem, & Nicostrato?

Quaero abs te, Oppianice, servo tuo Nicostrato quid factum esse dicas. Quem tu, cum hunc brevi tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi, incolumem denique servare quaestioni, servare his iudicibus, servare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, Iudices, in crucem actum esse exacta scitote lingua: quod nemo est Lariatium, qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium, sed, quasi non omnes ejus sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema servuli voce morientis.

Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monstrum in ullis locis? quod tam infestum scelus & immane, aut unde natum esse dicamus? Jam enim videtis profecto, Iudices, non sine necessariis me, ac maximis causis, principio orationis meae de matre dixisse. Nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expullam ex matrimonio filiam: quae nondum ad hujusce vitae periculum

³⁵ Esto: in tabellis, nihil est auctoritatis] alium putat, in tabellis nominibus est, &c. cui Joann. Passeratius, homo praecellens, legentem putat, in tabellis nominibus est, &c. cui

sed ad commune familiæ dedecus pertinebant. Nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obfides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus nupsit. Præterea, quod Aurium Melinum, ejus illa quondam focus, paulo ante uxor fuisset, cum Oppianici esse opera proscriptum occisumque cognosceret, eam sibi domum sedemque conjugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia & spolia fortunatarum videret.

Illud primum queror, de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, suspiciosum cæteris, huic incredibile, nunc vero apertum jam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profecto de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi esset, certe postea, deprehensa re, non illa ut ab improbo viro discessisset, sed ut a crudelissimo hoste fugisset, domumque illam, in perpetuum, scelere omni assuetam, reliquisset. Non modo id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente mater de pernicie filii cogitaret. Quæ primum, ut istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, donis muliebribus, collocatione filiarum, spe hereditatis obstrinxit.

LXVII. Itaque apud cæteros, novis inter propinquos susceptis inimicitias, sæpe fieri divortia, atque^b affinitatum discordia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem ejus ante duxisset. Cæteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias affinitatis conjunctionem pignori fore putavit. Neque in eo solum diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet: sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. Hinc enim illæ sollicitationes fervorum & minis & promissis: hinc illæ infinitæ crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit.

^a Lamb. domi, numeribus

^b Idem. affinitas

cit. Ab eodem scelere illæ triennio post habitæ Larini quæstiones: ejusdem amentia fallæ conscriptiones quæstionum; ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguæ: totius denique hujus ab illa est & inventa, & adornata comparatio criminis.

Atque his rebus cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset, paulisper, conquirendorum & conducendorum testium causa, Larini est commorata: postea autem, cum appropinquare hujus judicium ei nuntiatum est, confestim huc advolvit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset; aut ne forte mater hoc sibi optatissimum spectaculum hujus sordium, atque luctus, & tanti squalloris amitteret.

LXVIII. Jam vero quod iter Romam ejus mulieris fuisse existimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatium & Venafranorum, ex multis audivi & comperi: quos concursus in his oppidis? quantos & virorum & mulierum gemitus esse factos? Mulierem quandam Larino, atque illam usque a mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, & pecunia, quo facilius circumvenire judicio capitis, atque opprimere filium posset. Nemo erat illorum, pene dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacunque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari, quæ mater est omnium, vestigiis consceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inventus est, qui non contagionem aspectus fugeret. Non si se potius ac solitudini, quam ulli aut turbæ, aut hospiti committebat.

Nunc vero quid agat, quid moliat, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrum putat? Quos appellavit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus. Quin etiam nocturna sacrificia, quæ putat occultiora esse, sceleratasque ejus preces, & nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur, neque intelligit, pietate, & religione, & justis precibus, deorum mentes, non contaminata superstitione,

ne, neque ad scelus perficiendum cæsis hostiis posse placari. Cujus ego furorem atque crudelitatem deos immortales a suis aris atque templis aſpernatos eſſe confido.

LXIX. Vos, Judices, quos huic A. Cluentio quosdam alios deos ad omne vitæ tempus fortuna eſſe voluit, hujus importunitatem matris a filii capite depellite. Multi ſæpe in judicando peccata liberum, parentum miſericordiæ conceſſerunt: vos, ne hujus honeſtiſſimæ actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præſertim cum ex altera parte totum municipium videre poſſitis. Omnes ſcītote, Judices, (incredibile dictu eſt, ſed a me veriſſime dicitur) omnes Larinates, qui valuerunt, veniſſe Romam, ut hunc ſtudio frequentiaque ſua, quantum poſſent, in tanto ejus periculo ſublevarent. Pueris illud, hoc tempore, & mulieribus, oppidum ſcītote eſſe traditum, idque in præſentia, in communi Italia pace, domeſticis copiis eſſe tutum. Quos tamen ipſos aque, & eos, quos præſentes videtis, hujus expectatio judicii dies nocteſque ſollicitat.

Non illi vos de unius municipii fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodiſque omnibus ſententias eſſe laturos. Summa eſt enim, Judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in ſingulos municipipes benignitas, in omnes homines juſtitia, & fides. Præterea nobilitatem illam inter ſuos, locumque a majoribus traditum ſic tuetur, ut majorum gravitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem aſſequatur. Itaque iis eum verbis publice laudant, ut non ſolum teſtimonium ſuum, judiciumque ſignificent, verum etiam curam animi, ac dolorem. Quæ dum laudatio recitatur, vos queſo, qui eam detuliſtis, aſſurgite.

LAUDATIO CLUENTII, ex decurionum Larinatium decreto.

Ex lacrymis horum, Judices, exiſtimare potelliſtis, omnes hæc decuriones decreviſſe lacrymantes. Age vero, vicinorum quantum ſtudium, quam incredibileſ benevolentia, quanta cura eſt? Non illi in libellis laudationum decreta miſerunt, ſed homines honeſtiſſimos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, & hunc præſentes laudare voluerunt. Adſunt Feren-

ni,

ni, homines nobiliſſimi, Marrucini item pari dignitate: Theano, Appulo³⁶, atque Luceria equites Romanos, honeſtiſſimos homines, laudatores videtis: Boviano, totoque ex Samnio cum laudationes honeſtiſſimæ miſſæ ſunt, tum homines ampliſſimi, nobiliſſimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res^{*} pecuarias habent, honeſti homines, & ſummo ſplendore præditi, difficile dictu eſt, quam ſint ſolliciti, quam laborent. Non multi mihi ab uno ſic diligere videntur, ut hic ab his univerſis.

LXX. Quam non abeſſe ab hujus judicio L. Voluſenum, ſummo ſplendore hominem ac virtute præditum, vellem? Quam vellem præſentem poſſe P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatiffimum, nominare: qui, cum, hujus cauſa, dies nocteſque vigilaret, & cum me hanc cauſam doceret; in morbum gravem periculoſumque incidit: in quo tamen non minus de capite ejus, quam de ſua vita laborat. Cn. Tudicii ſenatoris, viri optimi & honeſtiſſimi, par ſtudium & teſtimonio, & laudatione cognoscetis. Eadem ſpe, ſed majore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum ſit, omnium vicinorum ſummam eſſe in hunc benevolentiam, confirmamus.

Horum omnium ſtudium, curam, diligentiam, meumque una laborem, qui totam hanc cauſam, vetere inſtituto, ſolus peroravi, veſtramque ſimul, Judices, æquitatem & manſuetudinem una mater oppugnat. At quæ mater? Quam cæcæ crudelitate, & ſcelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla unquam turpitudine retardavit: quæ vitii animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea ſtultitia eſt, ut eam nemo hominem; ea vis, ut nemo foeminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare poſſit. Atque etiam nomina neceſſitudinum, non ſolum naturæ nomen, & jura mutavit: uxor generi, noverca filii, filia-

pel-

³⁶ Theano Appulo. Ego puto utrumque Teano, Apulum, & Sidicinum, ſcribi ſolere: ut plerumque. Urſino.
ne h: Apuliano, & Apuloni, modo ſimpli-
ci p, ut apud Horatium ſemel reperi (al-
triciſ extra limes Apulie) modo duplici pp,
* Viſt. Man. Lamb. pecuarias

pellex³⁷ : eo jam denique adducta est , ut sibi , præter formam , nihil ad similitudinem hominis reservarit .

Quare , Judices , si scelus odistis , prohibete aditum matris a filii sanguine : date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute , ex victoria liberum : patimini , matrem , ne orbata filio lætetur , victam potius vestra æquitate discedere . Sin autem , id quod vestra natura postulat , pudorem , bonitatem , virtutemque diligitis : levate hunc aliquando supplicem vestrum , Judices , tor annos in falsa invidia periculisque versatum ; qui nunc primum post illam flammam , aliorum facto & cupiditate excitatam , spe vestra æquitatis erigere animum , & paulum respirare a metu cœpit ; cui posita sunt in vobis omnia ; quem servatum esse plurimi cupiunt , servare soli vos potestis . Orat vos Avitus , Judices , & flens obsecrat , ne se invidiæ , quæ in judiciis valere non debet ; ne matri , cuius vota & preces a vestris mentibus repudiare debetis ; ne Oppianico , homini nefario , condemnato jam & mortuo , condonetis .

LXXI. Quod si qua calamitas hunc in hoc judicio affixerit innocentem : nã iste miser , Judices , si , id quod difficile factu est , in vita remanebit , sæpe , & multum queretur , deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum . Quod si tum indicatum non esset ; non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset , sed multorum medicamentum laborum : postremo etiam fortassis mater exequias illius funeris prosecuta , mortem se filii lugere simulasset . Nunc vero quid erit profectum , nisi ut hujus ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reservata ; mors sepulcro patris privata esse videatur ? Satis diu fuit in miseris , Judices : satis multos annos ex invidia laboravit . Nemo huic tam iniquus , præter parentem , fuit ; cuius animum non jam expletum esse putemus . Vos , qui æqui estis omnibus , qui , ut quisque crudelissime oppugnatur , eum lenissime sublevatis , conservate A. Cluentium : restituite incolumem municipio : amicis , vicinis , hospitibus , quorum studia

³⁷ Uxor generi , nostra filii , filia pellex] num exire voluit in eo libro , quem , O. Magna vis eloquentiæ : cuius ipse testimo- rator , inscripsit . Vide cap. 30. *Massar.*

studia videtis , reddite : vobis in perpetuum , liberisque vestris obstringite . Vestrum est hoc , Judices , vestra dignitatis , vestra clementiæ : recte hoc repetitur a vobis , ut virum optimum atque innocentissimum , plurimisque mortalibus carum atque jucundissimum , his aliquando calamitatibus liberetis : ut omnes intelligant , in concionibus esse invidiæ locum , in judiciis veritati .

DE
LEGE AGRARIA,
CONTRA
P. SERVILIUM RULLUM.

IN SENATU.

ORATIO XV.

ARGUMENTUM.

Kalendis Januariis consules magistratum inibant, magnaque civium multitudine celebrante, in Capitolium ascendebant: ubi rem divinam faciebant, mox etiam senarum advocabant, & habebant. Eo die Servilius Rullus Tribunus plebis, qui cum collegis proximo Decembri magistratum inierat, de lege Agraria, quam jam promulgarat, verba in senatu fecit. Solebant enim ante patres consulere, qui ad populum aliquam legem ferre parabant, ut auctores essent. Eam legem Cicero, quod ararium exhauriret: vectigalia proscriberet: possessiones omnes publicas venderet: omnia belli subsidia & ornamenta pacis imperio Romano adimeret: quod decemvros in quinquennium cum summo imperio omnium fortunis & capitibus imponeret, summa cum assensione & approbatione bonorum omnium dissuasit, & a tribunicia largitionis metu senarum & horum omnes hac oratione liberavit: quam Kalendis Januariis in Capitolio habuit, ut in Pisonem scribit. TURNEBUS.

Hujus legis undecim capita ex tribus, quae sequuntur, Orationibus colligi possunt. I. Ut Tribunus plebis qui legem hanc tulerit, creet per septemdecim tribus eodem modo, ut comitiis Pont. Max. Decemvros ex iis, qui praesentes proficiantur. II. Ut le-

gem Curiam de illis ferat, qui Praetor primus factus sit, vel eo impediro, qui postremus, cui non possent Tribuni plebis intercedere; si lex Curiana ferri non possit, Decemviri tamen eodem jure sint, quo qui optima lego. III. Ut Decemviri habeant auspicii deducendarum coloniarum causa pullarios, ut Tresviri lege Sempronia, apparitores, & alia hujusmodi; Praetoriam denique potestatem ad quinquennium sine provocacione. IV. Ut liceat illis vendere omnia, de quibus S. C. facta sunt M. Tullio & Cn. Cornelio consulibus: agros item, loca, adificia, aliudve quid extra Italiam, quod publicum populi Romani factum sit L. Sylla & Q. Pompejo consulibus, aut postea. V. Ut liceat etiam vendere vectigalia in lege nominata; habita actione in quibus locis ipsis videbitur. VI. Ut ad ipsos Decemvros cognitio pertineat, qui privati agri, qui publici sint; utque iis, quos publicos esse judicaverint, vectigal possint imponere, duobus exceptis. VII. Ut quod ad quemque pervenit, pervenerit ex praeda, ex manubiis, ex coronario, quod neque relatum est in publicum, neque consumptum in monumento, id quilibet, uno excepto Pompejo, proficiatur apud Decemvros, & ad eos referat: qui, si qua pecunia post Tullium & Antonium consules ex novis vectigalibus recipiatur, ea quoque uti possint. VIII. Ut hac pecunia agros emant in Italia, qui coli, & arari possint, a volentibus tamen vendere, non ab invitis; neve ea pecunia in ararium referatur, aut exigatur. IX. Ut in eos agros, qui hac lege empti fuerint, colonias deducant, & in quae loca praeterea videbitur. X. Ut Capuam in coloniam deducant quinque milia colonorum, iisque & Capuanum agrum, & Stellanum dividant. XI. Ut quae post Marium & Carbonem consules publice data, assignata, vendita, concessa, & possessa sunt, ea omnia eo jure sint, ut quae optimo jure privatae sunt.

I. *** Quae res aperte petebatur, ea nunc occulte cuniculis oppugnatur. Dicent enim decemviri, id quod dicitur

P 2 a

Quae res aperte petebatur, ea nunc occulte cuniculis oppugnatur. Significat Alexandriam, & Egyptum, quae ab Alexandro Rege, qui Coeta, & Torquato Coss. Tyri mortuus est, testamento populo Romano relictae dicebantur. Quod cum Romae percrebuisse, mali

à multis, & sæpe dictum est; post eosdem consules¹, regis Alexandri testamento, regnum illud, populi Romani esse factum. Dabitur igitur Alexandriam clam petentibus iis, quibus apertissime pugnatis restitistis? Hæc, per deos immortales! utrum esse vobis siccorum, an vinolentorum somnia: & utrum cogitata sapientum, an optata furiosorum videntur?

Videte nunc, proximo capite⁴ ut impurus helluo turbet rempublicam; ut a maioribus nostris possessiones relictas disperdat, & dissipet; ut sit non minus in populi Romani patrimonio nepos, quam in suo. Proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemviri vendant, hoc est, proscribit auctiorem publicorum bonorum. Agros emi vult, qui dividantur: quaerit pecuniam. Videlicet excogitabit⁵ aliquid, atque aferet. Nam superioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in commune otium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri sociorum, regum status decemviris donabantur: nunc præiens certa pecunia numerata quaeritur. Exspecto, quid tribunus plebis vigilans & acutus excogitet. Veniat, inquit, silva Scantia⁶. Utrum tandem hanc silvam

multi existerent, qui aperte dicerent, adendum esse regiam hereditarem, Ægyptium Ptolemaeo adimendam esse, qui eam tenebat, quod non esset nec generæ, nec animo regio. Quæ de re aperius agitur in suspensæ oratione. Ulius est autem translatione e re militari ducta. Nam petebatur, a gladiatorum, aut præliatorum petitionibus sumptum est: cui translationi responderi illa altera a bellicis clandestinis oppugnationibus hausta, cunctulis oppugnantur, quod quid sit, expresse in secunda, cum dixit. Nunc veteres tenebris, & caligine, Alexandriam se precantem arbitrari sunt. Sunt enim cunctuli fossa subterraneæ hominum ingenio ad cuniculorum animantium imitationem fabricatæ, ut clam noctis urbium hostilium suffocant, atque improvidentibus hostibus in eorum oppidum erumpant, quales quondam Camillus in capiendis Veis machinatus est. Contra-riti autem his hæc est ornata oratio, aperte peti, & clam cunctulis oppugnantur. Laur.

2 Decemviri] Qui lege Rulli creati erant.

Ad agrorum assignationem & coloniarum deductionem perlege Triumviri creabantur, nominatum Quinquagviri. Rullus sua lege Decemvires creati jubebat: Cæsar in consultata agros per xx. viros assignavit. Turneb.

3 Eosdem Causales] Syllam & Pompejum intelligit, ut ex 2. orat. appar. Nam in lege Rullus, que publicabat, & vendebat, ex horum consulari desinebat. Idem.

4 Proximo capite] Legis sue. Multa enim capite, multaque sententias complectebatur Rulli lex. Capita enim vocantur legum partes a Jurisconsultis. Idem.

5 Excogitabit] Quod si faceat, excelandus esset. Verum nihil excogitat. Fenece, inquit, Silva Scantia. Manucius.

6 Scantia] Silvam Scantiam Centores publicanis precariis locabant. Cic. in Bruto, c. 22. Suspicor illic fuisse Scantias aquas, ubi, ut inquit Plinius, lib. II. cap. 107. e præsentibus exiit, quæ pluvias accenditur. Turnebus.

in relictis possessionibus⁷, an in centonarum pascuis⁸ invenisti? Si quid est, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quanquam iniquum est, consume tamen sane, quoniam commodum est, quoniam quidem tu attulisti. Silvam vero tu Scantiam vendas, nobis consulibus, atque hoc tenatu? tu illum vectigal attingas? tu populi Romani subsidia belli? tu ornamenta pacis eripias? Tum vero hoc me inertiorem consulem judicabo, quam illos fortissimos viros, qui apud majores nostros fuerunt: quod quæ vectigalia, illis consulibus, populo Romano parta sunt, ea, me consule, ne retineri quidem potuisse judicabuntur.

II. Vendit Italiae possessiones ex ordine omnes. Sane est in eo diligens: nullam enim prætermittit. Persequitur⁹ in tabulis censoriis totam Siciliam: nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audistis auctiorem populi Romani proscripam¹⁰ a tribuno plebis, constitutam in mense Januarii: & credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii causa, non vendiderint ei, qui armis & virtute pepererant, ut esset, quod nos, largitionis causa, venderemus.

Videte nunc, quoad fecerit iter apertius, quam antea. Nam superiore parte legis quemadmodum Pompejum oppugnantem, a me indicati sunt: nunc jam se ipsi indicant. Jubent venire agros Attalensium¹¹, atque Olympenorum.

Hos

7 Relictis possessionibus] Locis sterilibus, quæ quod lotari non possunt idcirco in tabulis censoriis scripta non erant, sed negligebantur. Virgilius libro 4. Georg. cui pauca restitit iugera rursus erant. Idem.

8 Pascuis] Plinius, Pecunia ipsa a pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis censoriis pascuis dicitur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. Lib. XVIII. cap. 3. Idem.

9 Persequitur in tabulis censoriis totam Siciliam] Hæc etiam videntur esse ab oratore subiecta voci præconis, cum post Italicas possessiones Sicilias quoque recitasset, quæ tria perfectus erat in lege Rullus, ut in tabulis censoriis inveniebatur. Lauræanus. Puteanus mallet, persequitur, ut in tabulis. Ita, ut sit in tabulis. Non male. Græverus.

10 Audistis auctiorem populi Romani præ-

scriptam] Satis hæc verba docent, possessiones proscripserat ex lege per præconem citatas fuisse: cum inquit, audistis. Invidiose autem vocat auctiorem, non possessionem, sed populi Romani, & adferit profero a trib. plebis, quasi qui defensor commodorum populi Romani est constitutus: est enim hoc etiam vehementius, quam si, a Rullo, dixisset, Laureus.

11 Attalensium] Attalea, urbs Lyciæ: Lydiæ est in Stephano. Ab Attalensibus, Latine usitato, hæc Attalensium. Olympus urbs Pamphylie: inde Olympeia, inquit Stephanus, gentile formatur, Latine Olympenorum. Servilius Proconful in Ciliciam missis, piratas vicite eorum urbes Phaselium, Olympum, Attaliam, Inurumque Ciliciam arcem expugnavit: a nomenque Maurici sibi adoptavit. Turnebus.

Hos populo Romano Servilii, fortissimi viri, victoria adjuncti. Deinde agros in Macedonia regios¹², qui partim T. Flaminini, partim L. Pauli, qui Perlen vicit, virtute partim sunt: deinde agrum optimum & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummi imperio¹³ ac felicitate ad vestigalia populi Romani adjunctus est: post autem agros in Hispania apud Carthaginem novam¹⁴, duorum Scipionum eximia virtute possessos: tum vero ipsam veterem Carthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac menibus, sive ad notandam Carthaginensium calamitatem, sive ad testificandam nostram victoriam, sive ad oblatam aliquam religionem, ad aeternam hominum memoriam consecravit¹⁵. His insignibus atque infulis imperii venditis, quibus ornatam vobis majores vestri republicam tradiderunt, habent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque possederit. Num obscure videntur, prope hasta praecoris, insectari Cn. Pompeji exercitum, qui venire jubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque veretur?

III. Hoc vero cujusmodi est; quod ejus auctionis, quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? Nam decemviris, quibus in locis ipsis videatur, vendendi potestas lege permittitur. Censoribus vestigalia locare, nisi in conspectu populi Romani non licet: his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines, consumptis patrimoniis, faciunt, ut, in atris auctionariis¹⁶ potius, quam in trivis, aut

¹² Deinde agros in Macedonia regio] Qui regis Philippi, & ejus filii Peris fuerunt: quorum illum T. Quintius Flamininus, hunc L. Aemilius Paulus devicit. Auctor Livius, & Florus, & Plutarchus. *Laurentius.*

¹³ L. Mummi imperio] Qui bellum Achaicum conficit, Corinthium diruit, quod ibi legati populi Romani violati fuerant. *Tarnobius.*

¹⁴ Apud Carthaginem novam] Carthago nova in Berica Hispania ad litus fuit ab Asdrubale Peno condita. Nova autem dicta est, ut a vetere, quae in Africa erat, distingueretur, auctore Stephano. *Lanc.*

¹⁵ Consecravit] Consecrare nihil aliud e-

rat, quam a privato cultu sacro aliquo carmine vindicare; ut Romae Sp. Maerii, & M. Ciceronis aera consecrata est. Consecratum autem Carthaginem Africam docet etiam Appianus in Libya extrema. Hac de consuetudine loquitur Cicero lib. II. de Legibus. *Laurentius.*

¹⁶ Atris auctionariis] Atris quaedam erant in foro, in quibus confectus praecorum erat, auctionisque fiebant. Sententia est: Etiam nepotes aedae re familiaris & perditae, ut creditoribus solvant, non in trivis, neque passim, sed certis & constitutis in locis, ut in atris auctionariis, solent auctionari, *Tarnobius.*

aut in compitis auctionentur: hic permittit sua lege decemviris, ut in quibus commodum sit tenebris, ut in qua velint solitudine, bona populi Romani possint divendere.

Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis¹⁷ quam acerba, quam formidolosa, quam quaestulosa concursatio decemviralis futura sit non videris? Hereditatum obeundarum causa, quibus vos legationes dedistis, qui & privati¹⁸, & privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque summa auctoritate praediti, tamen auditis profecto, quam graves eorum adventus¹⁹ locis vestris esse soleant. Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, cum mittantur in orbem terrarum decemviri summo cum imperio, summa cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? Quorum cum adventus graves, cum faeces formidolosi, tum vero judicium ac potestas erit non ferenda. Licebit enim, quod videbitur, publicum judicare: quod judicant, vendere. Etiam illud, quod homines sancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant: tamen id iis ipsum per legem licebit. Hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis praefinitum fuit, Sylla & Pompejo consulibus, id rursus liberum, infinitumque fecerunt.

IV. Juber eisdem decemviros omnibus agris publicis pergrande vestigal imponere, ut iidem possint & liberare agros, quos commodum sit, &, quos ipsis libeat, publicare. Quo in judicio perpici non potest, utrum severitas²⁰ acerbior, an benignitas quaestuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptio-

¹⁷ Liberis populis] Hic liberos populos dicit, qui neque in provincia formam rebus sunt, ut vestigal pendant, neque rebus parent. Nam provinciis & regnis opponit. *Idem.*

¹⁸ Privati] Legatos significat, eos qui legationes liberos obibant, quas Romani Senatores a senatu saepe impetrabant vel vitandi periculi: vel voti solvendi, vel negotii privati procurandi, vel hereditatis obeunda, vel pecunie exigenda causa. *Laurent.* Vide de Leg. III. 8.

¹⁹ Graves eorum adventus] Proinde in consulari has legationes tollere tentavit Cicero: quoniam ad statum commodum pertinere videbantur; secissetque, nisi levissimus tribunus plebis impedisset: postea lex Julia quinquennio desinit. *Tarnobius.*

²⁰ Severitas] Severitas propter acerbitatem reprehendenda, si invitos spoliabant; benignitas propter quantum vituperanda, si pecunias, ne vendant, accipiant. *Dilemma. Laurentius.*

ceptiones duæ, non tam iniquæ; quam suspiciosa²¹. Excipit in vestigali imponendo agrum Recentoricum Siciliensem; in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit fœdere. Hi sunt in Africa, qui ab Hiempsali possidentur.

Hic quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere²², & Recentoricus ager privatus est, quid attinuerit excipi? Sin & fœdas illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnunquam esse publicus; quem putet existimaturam, duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? Nunc quisnam tam abstrusus usquam nummus videtur, quem non architecti hujusce legis olfecerint? Provincias, civitates liberæ, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admovent manus vestigalibus populi Romani. Non est satis.

Audite, audite vos, qui amplissimo populi senatusque judicio exercitus habuistis, & bella gessistis. *Quod ad quemque pervenit, pervenerit, ex præda, ex manubiis²³, ex auro coronario²⁴, quod neque consumptum in monumento²⁵, neque in avariarum relatum sit, id ad decemvros referri jubet.* Hoc capite multa sperant: in omnes imperatores, heredesque eorum questionem suo judicio comparant: sed maximam pecuniam se a Faulto²⁶ ablaturus arbitrantur. Quam causam suscipere jurati judi-

²¹ *Suspiciosa*] Nam suspicio est tribus Siculis & ab Hiempsali pecunia corruptos, exceptionem legi adjectis. *Idem.*

²² *Hic quæro si Hiempsali satis est cautum fœdere*] Utramque harum exceptionum reprehendit dilemmate. Hoc modo: Recentoricus ager aut privatus est, aut publicus. Si privatus, non fuit excipiendus; nam vestigalia agris publicis tantum imponitur. Si publicus, non gratis parci ei auro, sed pecunia corruptus. Item: Hiempsalis agris aut satis est cautum fœdere, aut non. Si satis, non attinuit eum excipi. Si non satis, ergo pecunia invidus ei agro cavet, ne vendatur. *Idem.*

²³ *Manubiis*] A. Gellius lib. XIII. cap. 24. *Sed quæro, inquit, an M. Tullius, verborum homo diligentissimus, in oratione, quam dixit de lege Agraria, Kalendis Januariis contra Rullum, avari, & illepidæ geminatione junxerit manubias, & prædam, si duo hæc verba idem significant, neque ulla re diffi-*

dent. Hæc ille. Sed alibi in his ad Tullium notis, docui ex Alconio, per *manubias* sæpe significari partem prædæ captæ, quæ imperatoribus, qui bellum aliquod feliciter & e republica gesserant, a republica dabatur, quam illi plerumque impendebant in opus aliquod publicum. Unde illa inscriptio, de qua Gellius, templo præfixa: *Ex manubiis. Græc.*

²⁴ *Coronario*] Quod conferebatur a provincialibus in coronas ad ornamentum triumphi. Itaque nihil decreto triumpho, coronarium exigi non licebit. Cic. in Pisonem, *Mitto avarum coronarium, quod lex decemvri excipit veter, nisi decreto triumpho.* Cap. 37. *Turribus.*

²⁵ *In monumento*] In templis ædorum immortalium, porticibus, basilicis, ornamentisque publicis, quæ hoc loco monumento nomine veniunt. *Idem.*

²⁶ *A Faulto*] Cicero prætor Faultus Sylla, Sylla dictatoris filius, de rebus publicis

judices noluerunt, hæc isti decemviri suscipere. Idcirco a judicibus fortasse prætermissam esse arbitrantur, quod sit ipsis reservata.

Deinde etiam in reliquum tempus diligentissime sancit, ut, quod quisque imperator habeat pecunia, protinus ad decemvros deferat. Hic tamen excipit Pompejam; simillime, ut mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma ejiciuntur²⁷, Glaucippus excipitur. Non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, sed unus privatur injuria. Sed cui manubias remittit, hujus vestigalia invadit. Jubet enim pecuniam, si qua post nos consules ex novis vestigalibus recipiatur, hæc eos vestigalia, quæ Cn. Pompejus adjunxerit, vendere cogitare.

V. Videtis jam, Patres conscripti, omnibus rebus & modis constructam & coercervatam pecuniam decemviralem. Minuetur hujus pecuniæ invidia: consumetur enim in agrorum emptionibus²⁸. Optime. Quis ergo emet agros istos? iidem decemviri: tu Rulle (missos enim facio cæteros) emes, quos voles: vendas, quos voles: utrumque horum facies, quanti voles. Cavet enim vir optimus²⁹, ne emat ab invito. Quasi vero non intelligamus, ab invito emere, injuriosum esse: ab non invito, quætuosum. Quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, focer tuus? & si ego ejus æquitatem³⁰ animi probe novi, vendet idem invito. Facient item cæteri³¹ libenter, ut possessionis invidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix possunt.

Tom. V.

Q

Nunc

cumlis, ut causam diceret apud Orchiniam, magna contentione pugnavit est a rubeno.

Sylla enim, qui diu exercitibus præfuerat, & Republicanis tenerat, ex ætario & vestigalibus magnam vim pecuniæ sumperat: causa tamen recepta non est. *Idem.* Vide præ Cluentio 34.

²⁷ *Peregrini Roma ejiciuntur*] Cotta & Torquato Coss. Cajus Papius omnes peregrinos, qui Itali non essent, quod eorum inimia frequentia esset, moreisque importarent a Romanis institutis alienos, urbe eiecit lege lata. Auctor Dion. Ejus legis meminisse Cicero in Officiis, quam & improbat, ut hoc loco. *Idem.*

²⁸ *Emptionibus*] Ea pecunia ementur agri, qui plebi Romanæ assignentur. *Idem.*

qui plebi Romanæ assignentur. *Idem.*

²⁹ *Vir optimus*] Qui nemini injuriam facere vult. Locus in ironia est. Caverat autem in lege Rullus, ne Decemviri agros ab invitis tangerent: hoc enim erat usus verbo. *Idem.*

³⁰ *Æquitatem*] In hoc etiam false, acque spiritibus Valgii improbitatem infestatur. *Æquitatem* autem animi virtutem cum, quam Græci *ἰσότητες* appellant, nominavit, cum animus nulla re vehementius afficitur, *Leontæus.*

³¹ *Cæteri*] Syllani, qui magna laborant invidia, quod proscriptionibus sint locupletati, & quod possessiones multas nullo jure occuparint. *Turribus.*

Nunc prospicite omnium rerum infinitam atque intolerantem licentiam. Pecunia coacta est ad agros emendos: si porro ab invitis non ementur. Si consenserint possessores non vendere, quid futurum est? Referetur pecunia? non licet. Exigetur? vetat. Verum esto: nihil est, quod non emi possit; si tantum des, quantum velit venditor. Spolietur orbem terrarum, vendamus vestigalia, effundamus ararium, ut, locupletatis aut invidiæ, aut pestilentiæ³² successoribus, agri tamen emantur. Quid tum? quæ erit in istos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque descriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis esse hæc omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, & illis tuis, harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam præsidii confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus vinculis devinctam & constrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in janiculo coloniam constituatis: ne urbem hanc urbe alia premere³³, atque urgere possitis? Non faciemus, inquit. Primum nescio: deinde timeo: postremo non committam, ut vestro beneficio potius, quam nostro consilio salvi esse possimus.

VI. Quod vero totam Italiam vestris colonis complere voluistis, id cuiusmodi esset, neminem nostrum intellegendum existimavistis? Scriptum est enim: *Quæ in municipia, quasque in colonias decemviri velint, deducant colonos, quos velint: & iis agros assignent, quibus in locis velint*: ut, cum totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modo dignitatis retinenda, sed ne libertatis quidem recuperanda spes relinquatur. Atque hæc a me suspicionibus & conjectura coarguuntur.

Jam omnium omnium tolleretur error: jam aperte ostendent, sibi nomen hujus reipublicæ, sedem urbis atque imperii; deinde hoc templum Jovis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt. Illam urbem huic urbi rursus opponere, illuc opes suas deferre, & imperii nomen transferre cogitant. Qui locus, pro-

³² Aut invidiæ, aut pestilentiæ. Invidiosorum, aut pestilentium agrorum possessoribus. Invidiosos possident Syllani, Idem.

³³ Urbem hanc urbe alia premere. Exemplum erit Alba, quam Romani coloni sibi habitum deleverunt. Lucetanus.

pter ubertatem agrorum, abundantiamque rerum omnium, superbiam & crudelitatem genuisse dicitur; ibi nostri coloni, delicti ad omne facinus, a decemviris collocabuntur. Et, credo, qua in urbe homines, in veteri dignitate fortunæ nati, copiam rerum moderate ferre non potuerunt, in ea isti vestri satellites modeste insolentiam³⁴ suam continebunt.

Majores³⁵ nostri Capua magistratus, senatum, consilium commune, omnia denique insignia reipublicæ sustulerunt, neque aliud quidquam, nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate; (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hostibus victis sua sapissime reddiderunt?) sed consilio: quod videbant, si quod reipublicæ vestigium illis moribus contineretur, urbem ipsam imperio domicilium præbere posse. Vos hæc, nisi evertere rempublicam cuperetis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quam perniciofa essent, non videretis?

VII. Quid enim cavendum est in coloniis deducendis? Si luxuries: Annibalem ipsum Capua corruptit. Si superbia: nata inibi esse ex Campanorum fastidio videtur. Si præsidium: non præponitur huic urbi ista colonia, sed opponitur. At quemadmodum³⁶ armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese. Nunc omnes urbes, quæ circum Capuam sunt, a colonis per eodem decemviro occupabuntur. Hanc enim ob causam permittit ipsa lex, in omnia quæ velint oppida, colonos ut decemviri deducant, quos velint. Atque his colonis agrum Campanum³⁷, & Stellatam campum dividi jubet.

Non queror diminutionem vestigialium, non flagitium hujus jacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est,

Q 2

quin

³⁴ Insolentiam. Insolentia est hoc loco, cum vis rei alicui non assuevit, quæ et Sæpe Græce dicitur. Eodem modo locus est in 2. oratione, Nos solum copia, verum etiam insolentia commovebantur. Alias arrogantia est, insolentia, Turribus.

³⁵ Majores. Quod scribit a maioribus factum esse, id bello Punico et post receptam Capuam factum est. De qua re vide Livium lib. xxvi. Lucetanus.

³⁶ At quemadmodum armatur. Quibus oppidis instruitur & munitur in urbe Capua. Nam in omnia etiam Campaniæ oppida deducebat colonias Rullus, Turribus.

³⁷ Campanum & Stellatam. Campanum appellat Capuæ agrum, non totius regionis Campaniæ: Campanus autem Stellatis, ut dicitur Livio, erat in Campania, & Capuanus agro finitimus. Lucet.

quum gravissime, & verissime conquiri possit, nos caput patri-
monii publici, pulcherrimam populi Romani possessionem,
subsidiis annona, horreum belli, sub signo claustrisque³⁸
reipublicae positum vestigal, servare non potuisse: eum deni-
que nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese &
Syllanae dominationi & Graechorum largitioni resistisset³⁹.
Non dico, solum hoc in republica vestigal esse, quod, amif-
sis aliis, remaneat: intermissis, non conquiescat: in pace ni-
teat, in bello non obsolescat: militem sustentet, hostem non
pertimefcat. Praeternitto omnem hanc orationem, & concio-
ni refero⁴⁰: de periculo salutis, ac libertatis loquor.

Quid enim existimatis integrum vobis in republica fore,
aut in vestra libertate, ac dignitate retinendum⁴¹, cum Rul-
lus, atque ii, quos multo magis, quam Rullum, timetis,
cum omni egentium atque improborum manu, cum omnibus
copiis, cum omni argento, & auro, Capuam, & urbes circa
Capuam occuparint? His ego rebus, P. C. resistam vehementer,
atque acriter: neque patiar, homines ea, me consule,
expromere, quae contra rempublicam diu cogitarint. Errastis,
Rulle, vehementer, & tu, & nonnulli collegae tui, qui spe-
ratis, vos contra consulem, veritate, non ostentatione popu-
larem, posse in evertenda republica populares existimari. La-
cesso vos; in concionem voco; populo Romano disceptatore
uti volo.

VIII. Etenim, ut circumspiciamus omnia, quae populo gra-
ta atque jucunda sunt, nihil tam populare, quam pacem,
quam concordiam, quam otium reperimus. Sollicitam mihi
civitatem suspitione, suspensam metu, perturbatam vestris le-
gibus,

³⁸ Sub signo claustrisque] Signo annui multa Romani a rapina familiae vindicabant. Ita sportae, lagenae, cistae, loculi signabantur. Claustra hic sunt, quae Graeci κλῆστρα vocant, id est, serae: interdum fores ipse. Turnebus.

³⁹ Resistisset] Resistere potuit; a resisto. Idem.

⁴⁰ Concioni refero] Nam cum populus utilitate potius ducatur quam honestate: quippe qui ex imperia serae, & inervata

multitudine confert, propterea haec utilitatis amplificatio concioni erit aptior, ut: quae est dignitatis, orationi in senatu accommodatior. Ex quo adnomenur, quam diligenter coram, apud quos dicimus, habenda ratio sit: quod praecipuum omnium rhetorum ore celebratissimum est. Lur.

⁴¹ De dignitate retinendum] Esford. retinenda. Cui accedit utrunque Pal. sec. in quo, retinendam. Grueterus.

gibus, & concionibus, & seditionibus tradidistis: spem impro-
bis ostendistis: timorem bonis injecistis: fidem de foro, digni-
tatem de republica sustulistis. Hoc motu, atque hac pertur-
batione animorum, atque rerum, cum populo Romano vox
& auctoritas consulis repente in tantis tenebris illuxerit: cum
ostenderit, nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam
manum, nullas colonias, nullam venditionem vestigalium,
nullum imperium novum, nullum regnum decemvirale, nul-
lam alteram Romam, neque aliam sedem imperii, nobis con-
sulibus, futuram, summamque tranquillitatem pacis, atque
otii: verendum; credo, nobis erit, ne vestra ista praecleara lex
Agraria magis popularis esse videatur. Cum vero scelera con-
siliarum vestrorum, fraudemque legis, & infidias, quae ipsi po-
pulo Romano a popularibus tribunis plebis fiant, ostendero,
pertimefcam, credo, ne mihi non liceat contra vos in con-
cione consistere: praesertim cum mihi deliberatum & consti-
tutum sit, ita gerere consulatum, quo uno modo geri gravi-
ter & libere potest, ut neque provinciam, neque honorem,
neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ul-
lam, quae a tribuno plebis impediri possit, appetiturus sim.

Dicit frequentissimo senatu consul, Kalendis Januarii, sese,
si status hic reipublicae maneat, neque aliud negotium exite-
rit, quod honeste subterfugere non possit, in provinciam non
iturum. Sic me in hoc magistratu geram, Patres conscripti,
ut possim tribunum plebis reipublicae iratum coercere: mihi
iratum, contemnere.

IX. Quamobrem, per deos immortales! colligite vos, Tri-
buni plebis: deserite eos, a quibus, nisi prospicitis, brevi
tempore deseremini: conspirate nobiscum: consentite cum bo-
nis: communem rempublicam communi studio atque amore
defendite. Multa sunt occulta reipublicae vulnera, multa ne-
farioium civium pernicioela consilia: nullum externum pericu-
lum est, non rex, non gens ulla, non natio pertimescenda
est: inclusum malum, intestinum, ac domesticum est. Huic
pro se quisque nostrum mederi, atque hoc omnes sanare vel-
le debemus.

Erra-

Erratis, si senatum probare ea, quæ dicuntur a me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes, qui se incolumes volunt, sequentur auctoritatem consulis, soluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quod si quis vestrum spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificari suo: primum, me consule, id sperare desistat; deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ vitæ via facillime viros bonos ad honorem dignitatemque perducatur. Quod si vos vestrum mihi studium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profecto id, quod maxime respublica desiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores nostros fuit, eadem nunc longo intervallo respublica restituta esse videatur.

DIRECCIÓN GENERAL

D E

D E
L E G E A G R A R I A .

A D P O P U L U M .

O R A T I O X V I .

A R G U M E N T U M .

Vide pag. 114.

I. **EST** hoc in more positum, Quirites, institutumque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiae suae consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant: qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur, unde etiam quod posteris solveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinifque institutos videtis; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt.

D e

Et hoc in more positum, Quirites, institutumque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiae suae consecuti sunt. Nobilitas enim non ex conditione, sed ex imaginibus majorum apud Romanos comparabatur. Erat autem imago (auctore Polybio, lib. 6.) simulacrum oculis similitudinem adhaere, miroque artificio confectam, coloribus, pigmentisque adornatam referens, quam insigniori, ac celebriori domus in parte collocabant. Imaginis autem suae ponendae jus consequantur

ex curiulis magistratibus, quorum primus erat curiulis aditras, ut ostendit Cicero l. V. in Verrem, c. 14. cum ait, se ob adilitatem delatum adeptum esse antiquorum in senatu sententia dicenda locum, eorum praestantiam, situla coruleam, jus imaginis ad memoriam praestantemque procedam. Quare consecuti imagines familiae, est magistratus curules a majoribus suis praestos item capere, quod nobilitatis erat. Hos ergo nobilitas consecuisse ait primam concionem habere, qua gratia populo agerent, ita tamen, ut suos majores laudarent. Laur.

Erratis, si senatum probare ea, quæ dicuntur a me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes, qui se incolumes volunt, sequentur auctoritatem consulis, soluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quod si quis vestrum spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificari suo: primum, me consule, id sperare desistat; deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ vitæ via facillime viros bonos ad honorem dignitatemque perducatur. Quod si vos vestrum mihi studium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profecto id, quod maxime respublica desiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores nostros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublica restituta esse videatur.

DIRECCIÓN GENERAL

D E

D E
L E G E A G R A R I A .

A D P O P U L U M .

O R A T I O X V I .

A R G U M E N T U M .

Vide pag. 114.

I. **EST** hoc in more positum, Quirites, institutumque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiae suæ consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant: qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur, unde etiam quod posteris solveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinifque institutos videtis; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt.

D e

Est hoc in more positum, Quirites, institutumque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiae suæ consecuti sunt. Nobilitas enim non ex conditione, sed ex imaginibus majorum apud Romanos comparabatur. Erat autem imago (auctore Polybio, lib. 6.) simulacrum oculis similitudinem adhibere, miroque artificio confectam, coloribus, pigmentisque adornatam referens, quam insigniori, ac celebriori domus in parte collocabant. Imaginis autem suæ ponendæ jus consequantur

ex curiulis magistratibus, quorum primus erat curiulis aditras, ut ostendit Cicero l. V. in Verrem, c. 14. cum ait, se ob adilitatem delatum adeptum esse antiquorum in senatu sententia dicenda locum, eorum præstantem, situla coruleam, jus imaginis ad memoriam præstantemque procedam. Quare consecuti imagines familiae, est magistratus curules a majoribus suis pedes item capere, quod nobilitatis erat. Hos ergo nobiles consecuisse ait primam concionem habere, qua gratia populo ageret, ita tamen, ut suos majores laudarent. Laur.

De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati, tacere. Nam &, quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare, perquam grave est: & silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Quare adhibebitur a me certa ratio, moderatioque dicendi, ut, quid a vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro summo honore, singularique iudicio sim, ipse modice dicam, si necesse erit; vos eisdem existimatos putem, qui iudicavistis.

Me perlongo intervallo³ prope memoriae, temporumque nostrorum, primum hominem novum, consulem fecistis: & eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce, rescidistis: virtutisque in posterum patere voluistis. Neque me tantummodo consulem, quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis, quomodo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt, novus ante me nemo⁴.

II. Nam profecto si recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno

² Ipse modice dicam, si necesse erit: vos eisdem existimatos putem, qui iudicavistis] Pessimus locus iste se habet. Si copules a necesse erit, cum verbis praecedentibus ipse modice dicam, vix sententiam commodam elicias. Nam dicitur utique de se, & ut dicat fuisse necesse illo tempore, ostendit. Rectius igitur hic locus legitur & interpungitur in primo Francii: Ipse modice dicam. Ut, si necesse erit, vos eisdem existimatos putem, qui iudicavistis. Ut sit, Si res ita exegerit, putem, vos ipsos, Quirites, qui me ornatis, dicturos me dignum fuisse vestro hoc honore & iudicio. Haec etiam distinctio reperitur in edit. anni 1798, sed sine particula ut. Grev.

³ Me perlongo intervallo] Aggreditur augere beneficium populi, consulatum. Locum amplificationis sunt hi, quod homo novus Consul sit factus; quod sine repulsa; quod primum petierit; quod sine repulsa; quod voce viva. Plutarchus in Catone maiore non dicit fuisse scribit, qui ex genere non essent, sed qui ipsi primi sua virtute cognoscerentur. Recte: nam ut nobiles eos

diximus, qui maiorum imagines habebant, aut quorum maiores magistratus curules gesserant, sic, qui ipsi primis magistratum curulem ceperant, novi nuncupabamur: qualis fuit Cicero, ante Ciceronem Ti. Coruncanus, M. Cato, C. Caellus, T. Didius, proxime autem C. Marius. Augeret autem beneficium, non solum, quod homo novus, sed quod primum perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum consulari factus sit. Significat autem post C. Marium municipem suum, nemini homini novo consulatum, nisi sibi esse mandatum. C. autem Marius Consul primum factus est ante annos 40, ut oratorie potius, quam ad rei veritatem apte dixerit: Perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum. Locos etiam amplificationis tradit Aristoteles, primus, solus, cum paucis. Immoatur autem in eadem sententia. Lauredanur.

⁴ Novus ante me nemo] Nam Marius, est magna plebis voluntate, non tamen tanto studio consulatum est adeptus, nec suo anno, sed occasione, belli Jugurthini multis post praeturae annis. Turneb.

no labore, atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis post perissent, quam praetores fuissent, aliquanto serius, quam per atatem, ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos. Me esse unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cum primum licitum sit; consul factus sim, cum primum petierim: ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad aliena⁵ petitionis occasione interceptus, nec diuturnis precibus esflagitatus, sed dignitate imperatus esse videatur.

Est illud amplissimum, quod paulo ante commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis⁶ post annis, affecistis: quod prima petitione: quod anno meo: sed tamen magnificentius atque ornatus esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam⁶ vindicem civitatis libertatis, sed vocem vivam pra vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus; neque singulae voces praenorum, sed una voce universus populus Romanus consulem declaravit.

Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cum ad animi mei fructum atque letitiam duco esse permagnum, tum ad curam sollicitudinemque multo majus. Versantur enim, Quirites, in animo meo multae & graves cogitationes, quae mihi nullam partem neque diurnae, neque nocturnae quietis impertiunt: primum tuendi consulatus: quae cum omnibus est difficilis & magna ratio, tum vero mihi, praeter ceteros: cui errare nulla venia; recte facto exigua laus, & ab invitis expressa proponitur: non, dubitanti fidele consilium; non, laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur.

Tom. VI. R III.

⁵ Non ad aliena] Observato anno, quo vici parum clari peterecent. M. Ant. Ferrarist.

⁶ Videl. Man. Lamb. multis posthabitis.

⁶ Tabellam] Nam Gabinia lege in magistratibus mandandis, populus tabella, non voce suffragium ferebat. Tabella autem datur a Distributoribus populo suffragium fe-

renti: in qua notis erant omnia, ut optime, candidatorum nomina scripta, quorum ratio habebatur. Ad eorum autem nomina quos faceret, puncta notabant, quos non faceret, non notabant. Idque est quod Horatii interpretes in eum locum scribant, Omnes tibi punctum, qui miscuit vile dulci. Turnebus.

III. Quod si solus in discrimen aliquod adduceret, ferrent, Quirites, animo aequiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re non modo consilio, verum etiam casu lapsum esse arbitrarentur, vos universos, qui me anretuleritis nobilitati, vituperaturi. Mihi autem, Quirites, omnia potius perpendenda esse duco, quam non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis atque consiliis vestrum de me factum consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quod non eadem, qua superioribus consulibus, lege & conditione utendum esse decrevi: qui aditum hujus loci conspectumque vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solum hoc in loco dicam, ubi est id dictu facilissimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futuram esse consulem, prima mea illa oratione Kalendis Januarii dixi. Neque enim ullo modo facere possum, ut, cum me intelligam, non hominum potentium studio, non excellentibus gratis paucorum, sed universi populi Romani iudicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe praeponerem, non & in hoc magistratu, & in omni vita essem popularis. Sed mihi ad hujusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. Verfarur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui cum populi non solum commoda, verum etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volant, ut populares esse videantur.

Ego qualem Kalendis Januarii acceperim rempublicam, Quirites, intelligo; plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent. Omnia turbulenta consilia contra hanc rempublicam statim, & contra vestram omnium partem iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur. Sublata erat de foro fides ⁷, non istu aliquo novae calamitatis ⁸,

⁷ De foro fides] Ut superiore oratione, fides hic solutio est creditae pecuniae. Novarum enim tabularum spes improbis & obstrictis erat. Promissae creditae pecuniae non solvabantur. *Idem.*

⁸ Novae calamitatis] Ut multi interdum calamitate belli, aut caeli, aut aliquo potissimo casu, coguntur cedere foro, omnibus repente evertit fortunis. *Idem.*

sed suspicione, ac perturbatione ⁹ judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novae dominationes, extraordinaria ¹⁰, non imperia, sed regna, quasi putabantur.

IV. Quae cum ego non solum suspicarer, sed plane cernebam: (neque enim obscure gerebantur) dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quam pax? qua non modo ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam testa atque agri mihi latari videntur. Quid tam populare, quam libertas? quam non solum ab hominibus, verum etiam a bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quam otium? quod ita jucundum est, ut & vos, & majores vestri, & fortissimus quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse, praesertim in imperio ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus nostris praecipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore est factum, ut impune in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, cum videam haec omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quae vobis cara, atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata?

Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quae verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto aërio, nullo pacto potest. Neque vero illa popularia sunt existimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum solent esse exitus. Neque si qui agros populo Romano pollicentur, si aliud quiddam obscure moliantur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt.

R 2 V. Nam

⁹ Suspicionem & perturbationem] Debitorem jus non dicatur. *Idem.*
¹⁰ Extraordinaria] Ordinaria enim & iustitiae imperia sunt Consulatum, & Praetorum, decemvirorum autem extraordinaria, nec legitima, nec solita. *Idem.*

debitorem jus non dicatur. *Idem.*
Extraordinaria] Ordinaria enim & iustitiae imperia sunt Consulatum, & Praetorum, decemvirorum autem extraordinaria, nec legitima, nec solita. *Idem.*

V. Nam vere dicam, Quirites, genus ipsum legis Agrariae vituperare non possum. Venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romana viros, Tib. & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse, qui agri a privatis antea possidebantur. Non sum autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consiliis, sapientia, legibus, multas esse vi-
deo reipublicae partes constitutas.

Itaque, ut initio mihi, designato consuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis designatos conscribere: cupiebam, quod cogitarent, cognoscere. Etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos reipublicae bene administrandae societatem.

Cum familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem; celabar, excludebar, & cum ostenderem, si lex utilis plebi Romana mihi videretur, auctorem me, atque adiutorem futurum: tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam: negabant, me adduci posse, ut ullam largitionem probarem. Finem feci offerendi mei, ne forte mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clam inter se convenire, privatos quosdam adhibere, ad suos catus occultos noctem adungere, & solitudinem. Quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facile assequi conjectura poteritis.

Ineunt tandem magistratus tribuni plebis. Concio tandem expectata P. Rullus, quod & princeps erat Agrariae legis, & truculentius se gerebat, quam caeteri. Jam designatus, alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur: vestitu obsoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quam ante, barbaque majore: ut oculis & aspectu denuntiari omnibus vim tribunitiarum, & minitari reipublicae videretur. Legem hominis, concionemque expectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: summa cum expectatione concurritur. Explicat orationem sane longam, & verbis valde bonis. Unum erat, quod mihi vitiosum videbatur,

tur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. Hoc ille utrum insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiae delectetur, nescio. Tamen, si qui acutiores in concione steterant, de lege Agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur. Concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii: descriptam legem ad me afferunt.

VI. Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam atque utilem esse intelligerem, auctor ejus atque adjutor essem. Non enim natura, neque discidio, neque odio penitus infuso, bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu; quia per se seditionis atque improbis tribunis plebis boni & fortes consules obstituerunt, & quia vis tribunitia nunquam libidini restitit consulari. Non potestatum dissimilitudo, sed animorum disjunctio disensionem facit. Itaque hoc animo legem sumpsi in manus, ut eam cuperem esse aptam vestris commodis, & ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, & honeste & libenter posset defendere. Atque ego a primo capite legis usque ad extremum; reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi uti decem reges, ararii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicae, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur, legis Agrariae simulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem; privatorum pecunias augeri, publicas exhausti: denique, quod est indignissimum, per tribunalum plebis, quem majores praesidem libertatis custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui.

Quae cum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse: sequar auctoritatem vestram; mutabo meam sententiam. Sin insidias fieri libertati vestrae, simulatione largitionis, intelligetis: no-
lito-

litote dubitare, plurimo sudore & sanguine majorum vestrorum partem, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, contule adjutore, defendere.

VII. Primum caput est legis Agraria: quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestrae diminutionem ferre possitis. Jubeat enim *tribunum plebis, qui eam legem tulit, creare decemvirov per tribus septemdecim, ut, quam novem tribus fecerint, is decemvir sit.* Hic quaero, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus Romanus suffragio privaretur. Toties legibus Agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quaero a populari tribuno plebeo, equando, nisi per xxxv tribus creati sint. Etenim cum omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profecto maxime, quae constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & universi deligant, quem populo Romano maxime consulturum putent, & unusquisque studio & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimum venit in mentem, populum Romanum universam privare suffragiis; paucas tribus, non certa conditione juris, sed fortis beneficio, fortuito, ad usurpandam libertatem vocare.

Item, inquit, eodemque modo, capite altero, ut comitiis pontificis maximi. Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creati fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari. Atque hoc idem de ceteris sacerdotiis. Cn. Domitius, tribunus ple-

¹¹ *Ut comitiis pontificis max.]* Creabantur pontifices maximi a populo, non universo, sed tantum a tribubus xvii. ex vetero instituto: reliqui sacerdotes a collegiis. Postea ipsi quoque lege Domitii a populo creati ceperunt. *Mans.*

¹² *Creari fas non erat.]* Pollui enim visa essent sacra, si sacerdotium a praemissa plebe mandatum fuisset potius, quam cooptatione traditum. Tamen propter amplitudinem sacerdotii eius, cooptes omnes humanae divitiaeque subiectae sunt, placuit Pontificem

Maximum comitiis creari. Erant qui pontificatum magistratum appellavit, cum sacerdotium sit. *Tornab.*

¹³ *Populo supplicari.]* A populo peti. Temporis causa usus est verbo populi majestatem indicante: quo magis Rullum in odium adduceret, qui, comitia e solis xvii. tribubus constituens, populum Tribunus plebis committere videtur. *Mans.*

¹⁴ *De ceteris sacerdotiis.]* De pontificibus minoribus, auguribus, quindecimviris Sybillinis, triumviris epulonum. *Idem.*

bis¹⁵, vir clarissimus, tulit: quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Vide te, quid interfit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobilissimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam vestram, cum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per caeremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, ut id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, populi ad partes daret¹⁶: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin si, qui populo agros essent assignaturi ante acciperent a populo beneficium, quam darent: id totum eripere vobis, atque e manibus extorquere conatus est. Ille quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto poterat potestate¹⁷, quadam ratione eripere conatur.

VIII. Quaeret quispiam, in tanta injuria, tantaque impudentia quid spectarit. Non desuit consilium¹⁸: fides erga plebem Romanam, aequitas in vos, libertatemque vestram, vehementer desuit. Jubeat enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planius: Jubeat Rullum, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. Video fecisse alios. Illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quo pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia potestas hac lege quaeritur. Universo populo neque ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi recte putant posse.

¹⁵ *Cn. Domitius Tribunus pleb.]* Ahenobarbus, Q. Caruli minoris avunculus. Qui tribunus plebis fuit, auctore Pediano, C. Marcio 19. C. Fimbria Coss. Is cum augur esse non potuisset, iratus, tanquam accepta injuria, cooptandorum sacerdotum potestatem, lege lata, a collegiis ad populum transtulit: ut si crearentur a populo, id est, a xvii. tribubus, quemadmodum pontifex max. creari solitus erat. *Idem.*

¹⁶ *Populi ad partes daret.]* Partes populi sunt tribus: ad partes igitur populi, ad trib. xvii. non ad universum populum. Sine populi locus e novitate sermonis: quod si populo, legatur, minus offendar. *Idem.*

¹⁷ *Potestas potestate.]* Procul dubio locus est mendosus. Mihi videtur potestate delendum esse, quod ex interpretatione non potest interpretis irrogari, qui existimant esse expofuit potestate tribunum intelligens. Sicut Domitius quodam modo dedit populo, quod dari nullo modo poterat, sic Rullus quodam ratione, quod licet est illi quodam modo, adimere conatur, quod adimi nulla ratione poterat. *Gruterus.* Vide Martii Var. Lib. V. 5.

¹⁸ *Non desuit consilium.]* Id vero positum in eo fuit, ut & paucis hominibus, & sibi gratificaretur. *Laured.*

Sortietur tribus idem Rullus. Homo felix educer, quas volet, tribus. Quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo educta; hos omnium rerum (ut jam ostendam) dominos habebimus. Atque ii, ut grati ac memores beneficii esse videantur, aliquid se novem tribuum notis hominibus debere confitebantur: reliquis vero sex & xx tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo jure denegare¹⁹. Quos tandem igitur decemviros creari vult? se primum. Qui licet? leges enim sunt veteres, neque ex consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitia; vobis, majoribusque vestris vehementer gratæ atque jucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia: quæ non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas, curatione mandetur. Etenim, si populo consulis, remove te a suspitione alijus tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem & fructum, querere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. Nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentia²⁰.

IX. Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo custode²¹ sortitus? Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, servis hoc eum suis, non vobis omnium gentium dominis, probaturum arbitraret. Optima leges igitur hæc lege sine ulla exceptione tollentur. Idem legis sibi sua lege curationem petet: idem, majore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renuntiabit: & vide-

19 *Quid non putent posse suo jure denegare?* Vidit Lambinus excidisse hic *si sc.* Et quis non videt? Revocavi ex duobus codicibus Pitheci & Francii fugitivam particulam *Gravitas*.

20 *Magnificentia*] Magnificentia fortitudinis pars est: ea est rerum magnarum & excellentiarum, cum animi ampla quadam & splendida propositione, agitatio atque admi-

nistratio. *Tribubus*.

21 *Nullo custode*] Custos enim si non adfit, fraudem faciet, & quas volet tribus educet, aliis circumventis. Custodes sortientibus tribus, apponebantur: apponebantur & suffragiis. Cicero in Pisonem, *Tu miserorum me æquum tuum, quævis comitiis prærogative primum custodem præferas*. Post red. in Sen. 7. *Idem*.

videlicet collegas suos, adscriptores legis²². Agraria non repudiabit, a quibus ei locus primus invidiæ in præscriptione legis²³ concessus est: ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione²⁴, atque æqua sibi parte²⁵ retinentur.

At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasset, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quæcumque res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompejum principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra & mari præponeretis: certe in decemviris faciendis, sive fides habereetur, sive honos²⁶; & committi huic optime, & ornari hunc justissime posse intelligebant.

Itaque excipitur hæc lege non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus ullus aliis negotiis ac legibus impeditus: reus denique, quo minus decemvir fieri posset, non excipitur. Cn. Pompejus excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de cæteris, decemvir fieri possit. Præsentem eum profiteri²⁷ jubet: quod nulla alia in lege un-

Tom. V.

S

quam

22 *Adscriptores legis*] Ex ejus collegis quidam legi faverant, & ab eo de lege Agraria consulti quædam capita adscripterant. Nam inde fluxit *adscriptoris* significatio: cum quis adscit: quod qui fecit etiam probat. At *subscriptor* est, qui subscribit se probare. *Idem*.

23 *Primus locus invidiæ in præscriptione legis*] Quia in legis titulo nomen Rulli futurum erat, qui legem fereret, cum essent tamen adscriptores alii, ac Servilla de nomine ejus esset vocata. Est igitur *præscriptio*, titulus legis, in quo nomen latocis ponitur: quia præscribitur legi. *Idem*.

24 *Communi cautione*] Cautio est, cum vel verbis, vel scriptis, vel pignoriibus datis pacificissime interque nos cavemus. Pro Syngrapha ponitur a Jurisconsultis, ut, *Lex est in auditibus Populianis præfelli proferri hujusmodi cautio*. Hæc communiti quidam obligatione & pactione communia erant inter eos commoda. *Idem*.

25 *Sibi parte*] Vetus liber, *ei parte*; idque haud paulo melius. *Idem*.

26 *Sive fides habereetur, sive honor*] *Fidem habere, honorem habere*, quid sit nemo nescit. Sed hic quid sibi velit non novit. Id enim voluit dicere, sive fides spectaretur, sive honos, sive fides ratis haberetur, sive honoris, quod est, propter fidem & honorem ejus. Quid igitur senserit Cicero videmus omnes, quemadmodum scripsit, donec uestor sibi veram scripturam dixerit, ignoramus. *Grav*.

27 *Proferri*] *Proferri* est declarare se petitionem esse, nomenque suum inter candidatos dare. Quod autem hic reprehendit, usitatum fere erat, ut Plutarchus in Cæsare dicit: quem ex Hispania reversum, omittere triumphum scribit coactum esse, quod præsentem profiteri juberet. Cæsarem quoque Transjulia scribit petisse, ut legibus solveretur, hæc obtinisse tamen. Postea etiam lege Pompeja, & iure magistratum, infir-

quam fuit²⁸; ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est²⁹. Timebat enim, Pompejus ne si adesset, ferri non posset³⁰; aut, ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem ac vindicem cupiditatum.

X. Hic, quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis esse commotos: renovabo illud, quod initio dixi regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditus tolli. An vos aliter existimabatis, cum ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent? non eos in primis id acturos, ut ex omni custodia vestrae libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? Viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti postea, cognitis insidiis, cum decemviro creatis, tum vitis omnibus, & sceleribus legis; Cn. Pompeji praesidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem, potestatemque omnium rerum quari, cum videatis, eum, quem custodem vestrae libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

Cognoscite nunc, qua potestas decemviris, & quanta detur. Primum lege curiata decemviris ornat. Jam hoc inauditum, & plane novo more^a uti curiata lege³¹ magistratus de-

tes a petitione honorum summoti sunt. Hic, ex veteri libro legendum esse censeo, praesentem enim profecti. Vulgo legitur, praesentem esse. Turn.

²⁸ Quod nulla alia in lege novam fuit] Non habet eam vim, ut significet, lege concessam fuisse, ut adhibendum mandari magistratus posset, quod lege prohibendum fuisse iam diximus, sed ne vetitum quidem fuisse, ne quis per amicos absens profiteretur, quamquam eius ratio non haberetur, nisi comitiis interfuisset: profectio enim statim post edita comitia fiebat. Itaque antequam ex haberentur, accurere qui absens profectus fuerat ad diem comitiorum poterat. Quod ne fieri quidem hac lege Servilia licuisse arguit Cicero. Cur autem excludatur profectio Pompeium, post aperit. Lauretan.

²⁹ Quoriam certus ordo est] In militate, praetura, consulatu: qui magistratus quotan-

que certo ordine creantur. Decemviratus autem & triumviratus extraordinarii sunt. Turneb.

³⁰ Timebat enim, Pompejus ne si adesset, ferri non posset] Quidam sic legi volunt, Timebat enim, ne, si Pompejus adesset, ferri non posset. Quae scriptura hoc tantum a recepta differet, quod facilior, & planior est. Timebat Rullus, inquit Cicero, ne si Pompejus adesset, lex Agraria ferri non posset, quia Pompejus non esset passurus eam ferri. Lambin.

^a Lamb. ut ei
³¹ Curia lege] Lex Curia erat, quae curiatis comitiis rogabatur. Curia comitiis, in quibus populus per curias suffragia iulibat. Curiae erant triginta urbis partes, iam inde a Romulo rege factae, in quas totus populus ita divisus erat, ut nunquam curia propria facta, ac proprios ha-

ceredo-

detur; qui nullis comitiis ante sit datus. Eam legem ab eo praetore, qui sit primus factus, ferri jubet³². At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs³³ designaverit. Oblitus est, nullos a plebe³⁴ designari. Et is orbem terrarum constringit novis legibus, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio? Atque hic perspicuum est, quid juris a maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur.

XI. Majores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. Nam^e cum Centuriata lex³⁵ censoribus ferebat-

S 2 tur,

cedores haberet. Atque haec quidem curiata comitia prima Romae instituta sunt: quibus reges ante centuriata a Ser. Tulio rege instituta, creati soliti sunt, itemque tribuni plebis quousque lege Publilia tribuni creati ceperunt. Lex autem curiata fuit, quae de imperio magistratus rogaretur, ut ostendit Livius lib. V. cum ait; Curia comitia rem militarem constituisse, & Cicero paulo post: Consuli, si legem curiata non habet, uti rogetur rem militarem non licet. Ergo cum orabat decemviro lege curiata, potestatem dabat eis exercitum habendi, & belli gerendi, quae duo uno imperii verbo Latini comprehendunt. Hoc autem iniquum ostendit, quia contra mores est, ut aliquis curiata lege ornatus, qui nullis ante comitiis magistratum adeptus sit. Neque enim decemviro aliquibus comitiis creatis ait, cum a minore parte populi sine creati: quae vere comitia non possunt appellari. Laur.

^b Vñ. Mau. Lamb. eni
³² Eam legem ab eo praetore, qui sit primus factus, ferri jubet] Praetor primus dicitur est, qui primus legitima suffragia contulerit, & in quem major populi favor inclinaverit, & idcirco primo loco renunciatus sit. Hic enim gradus renunciationis est, non honoris. Quare Cicero dicit in Pompejana: Ego propter dilationem comitiorum temporum primus centuriis comitiis renunciatus sum. Quare quisquam, cur non a tribuno plebis haec legem ferri iussit? quia tribuni, nisi tributa comitia habere, quae inauspicato habebantur, nec Patrios advocare, qui curiatis suffragium ferebant, poterant. Auctor Gellius. Huius autem rei reprehensionem ad alium locum referat. Idem.

³³ Quae plebs] Eravit Rullus, meritoque reprehenditur, qui decemviro scripserit

a plebe designatos: populum enim dicere debuit. Nam tribuni comitiis suffragia fert populus, non sola plebs. Turneb.

³⁴ A plebe] Sed a populo. Quod enim plebem, non populum dixerit, reprehenditur. Idem.

^c Cum Centuriata lex Censoribus ferebatur, a cura Curia etc.] Alii priorem particulam esse omittunt, alii posteriori; alii pro Censoribus leg. Consulibus. Recentior quidam: Cum Curia lex Censoribus ferebatur, & censorii patris magistratus, tum iterum de istam iudicabatur. Fac.

³⁵ Nam cum Centuriata lex] Primis reipublice temporibus duobus comitiis magistratus dabantur, centuriatis, & curiatis: excepta censura, de qua non habebatur, nisi centuriata. Postquam tributa in usu esse coeperunt, alii ex Patriis magistratibus dabantur comitiis Centuriatis, alii Tribunitis: utrisque deinde addebat Curia, quae ad speciem veritatis auspicioium causa retenta sunt, in quibus non populus suffragia dabat, sed populi, hoc est, xxx. Curiarum vicem triginta lictores supplebant, ut infra habet Cicero. Senfus itaque est:

Nam centuriata... Censores quidem creabantur comitiis tantum Centuriatis.

Cum curiata... Reliqui magistratus Patriis Centuriatis simul & Curiatas.

Tum iterum... Hoc tempore, cum illa duo comitia tantum in usu erant, bis populus iudicabat.

Nunc quia... Nunc, quia ex illis duobus comitiorum generibus, centuriata solum habebatur, & pro curiatis tributa inventa sunt: curiata quidem adhuc adhibebatur, sed solum ad speciem veritatis, & auspicioium gratia, quod tributa maxime non ferret auspiciato; Ferretur.

tur, cum Curia cæteris patriciis magistratibus; tum iterum de iisdem iudicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui pœniteret. Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa; curiata tantum auspiorum causa remanserunt. Hic autem tribunus plebis, qui videbatur, potestatem neminem in iussu populi, aut plebis posse habere, curiatis ea comitiis, quæ vos non finitis³⁶, confirmavit: tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita, cum majores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus iudicare: hic homo popularis ne unam quidem populo comitorum potestatem reliquit.

Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perspexit, sine curiata lege decemviros habere potestatem non posse, quoniam per novem tribus essent constituti, Juber ferre de his legem curiatam³⁷: prætori imperat³⁸. Quam id ipsum absurde³⁹, nihil ad me attinet. Juber enim, qui primus sit prætor factus, cum legem curiatam ferre. Sin is ferre non possit; qui postremus sit: ut aut lussisse in tantis rebus, aut profecto nescio quid spectasse videatur. Verum hoc quod est aut ita perversum, ut ridiculum, aut ita malitiosum, ut obcurum sit, relinquamus: ad religionem⁴⁰ hominis revertamur.

³⁶ Non finitis] Quæ vos confirmari non finitis curiatis comitiis. Nam curiatis comitiis nullus non auspiorum tantum tribuit, sed potestatem etiam decemvirum confirmat nullis comitiis designatorum, privato suffragii populo. Quidam hic iussit, legunt: quod iam populus non imere comitia curiata: sed ejus loco 30. lidiores. Qui autem hic, finitis, imbetur, interpretantur, sani non sunt. Turcius. Quidam legunt iussit pro finitis, quod quidem verum est, sed nihil ad rem: nam hic agit de potestate decemvirali; quam negat prius scitam tribus comitiis; atque ita confirmari potuisse minime concedit. Lego igitur auctore Panthasotho; Curiatas eam comitiis, quam vos non finivitis, confirmavit. Ulfus.

³⁷ Juber ferre de his legem curiatam] Hæc est recepta lectio. Sed tamen veritatis impedit & Pall. ambo centuriatum omnino perscripserunt. Gruter. Sic & Frauc. liber. Grævi.

³⁸ Prætori imperat] Legem enim curiatam ferre tribunus non poterat, propter auspiciam, quod nullum plebis est. Vide supra. Turcius.

³⁹ Absurde] Absurde enim juber nullus, qui imperat primo prætori ferre legem curiatam, sin is ferre non possit, si qui postremus factus sit. Ineptum enim est a primo ad postremum transire, cum ad secundum debuerit. Id tamen fecerat, ut reor, Rullus, imperans omnino prætoribus latorem legis curiatæ, ut si alii non possent, saltem postremus ferret. Qui peccatæ Rullum censent, quod Prætori majori & patricio magistratui imperavit, & in eo a Cicerone reprehendi, aberrant a sententia. Idem.

⁴⁰ Ad religionem] Quam contemnitur subblata lege curiata. Nam si ea non ferretur, voluit tamen eodem jure ac possere decemviros esse, ac si lata esset. Idem.

mur. Videt sine lege curiata⁴¹ nihil agi per decemviros posse.

Quid postea, si ea lata non erit? Attendite ingenium. Tum ii decemviri, inquit, eodem jure sint, quo qui optima lege⁴². Si hoc fieri potest, ut in hac civitate, quæ longe jure libertatis cæteris civitatibus antecellit, quiquam nullis comitiis imperium, aut potestatem assequi possit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, si optima lege a populo essent creati? Reges constituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis fundamentisque nascuntur, ut non modo cum genere cœperint, sed etiam cum constituantur, omne vestrum jus, potestas, libertatem tollatur.

XII. At videte, quam diligenter retineat jus tribunitiæ potestatis⁴³. Consulibus legem curiatam ferentibus, a tribunis plebis sæpe est intercessum. Neque tamen nos id querimus, esse hanc tribunorum plebis potestatem. Tanummodo⁴⁴, si quis ea potestate temere est usus, existimamus. Hic tribunus plebis lege curiata⁴⁵, quam prætor ferat, admittit interceden-

⁴¹ Lege curiata] Nam legis curiatae auspiciis perimitur in provincia exercitum habere, & cum potestate esse, & pro potestate & imperio in provincia agere que velis: id ipsum iniquum esse ostendit, primum quia nihil tribunitiam potestatem; deinde quia impudenter, si intercessum fuerit, tandem potestatem instituit, quam, nisi intercessum esset, uti, injicit, hic retineat jus tribunitiæ potestatis, attendit. Idem.

⁴² Eodem jure sint, quo qui optima lege] Formula est Romani juris: sic in Philipp. v. Sic prætor, ea sint, quo qui optima. Hoc autem quid sit, declarat Festus, cum ait: Optima lege cum dicebatur in magistro pupilli faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam plenissimum potestatem, esse significatur. Postquam vero provocatio ab eo magistratu ad populum data est, que antea non erat, dictum est licet, ut optima lege, ut ipse convenit, hoc caput, tanquam id, quod tertium tollat. Nam si sine lege curiata plenissimum jus assequi decemviri possunt, quod quarto capite permittitur, quid attinet asserere certum, in quo de curiata lege ferenda scribitur? Lævi.

⁴³ At videte, quam diligenter retineat jus tribunitiæ potestatis] Reprehendit allian Rullum cautionem, Verabat enim quemquam prætori legem curiatam ferentem intercedere. Quod &

ipsum iniquum esse ostendit, primum quia nihil tribunitiam potestatem; deinde quia impudenter, si intercessum fuerit, tandem potestatem instituit, quam, nisi intercessum esset, uti, injicit, hic retineat jus tribunitiæ potestatis, attendit. Idem.

⁴⁴ Tanummodo, si quis ea potestate, etc.] Quibus dicitur autar, reprehendendum, ante, existimamus, qui quippiam tale, ut ita legatur, tantummodo, si quis ea potestate temere est usus, reprehendendum existimamus. Ego nihil deesse puto. Nam, existimamus; hoc loco valet, judicamus, censemus, statuis, etc.

⁴⁵ Lege Curiate] Legendum est fortasse, Hic tribunus plebis legi curiatae, quam prætor ferat: vel, Hic tribunus plebis legi curiatae. Verabat enim Rullus, ut mox dicit Cicero intercedere. Quod si quis legat, Hic tribunus plebis lege curiata, sentis enim Rullus lege sua curiata tollit intercessionem, cum intercedere veter, cum ea feretur. Que sententia sane idonea est. Turb. Placet Lambino prior lectio.

di potestatem. Atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunum plebis tribunitia potestas minuitur: tum in eo deridendum, quod consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: huic, qui verat intercedendi potestatem, etiam si intercessum sit, tamen eandem constituit, quam, si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut hic veteret intercedere, aut quemquam intercessurum putet: cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura.

Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc est, populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem⁴⁶ verusatis, per xxx lictores⁴⁷, auspiciorum causa, adumbratis, constituti. Videte nunc: eos, qui a vobis nihil potestatis acceperint, quanto maioribus ornamentis afficiat, quam omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. Juber auspicii⁴⁸ coloniarum deducendarum causa decemviros habere pullarios. Eodem jure, inquit, quo habuerunt *reserti lege Sempronia*. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniae? nec te ea lex ipsa commonet, tres viros illos xxxv tribuum suffragio esse creatos? Et, cum tu a Tib. Gracchi aequitate ac pudore longissime remotus sis: id quod diffimillima ratione factum sit, eodem jure putas esse oportere?

XIII. Dat praeterea potestatem, verbo praetoriam, re vera regiam: definit in quinquennium, facit sempiternam. Tantis enim confirmat opibus & copiis, ut invitis eripi nullo modo possit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, libranis, praeconiis, architectis⁴⁹: praeterea mulis⁵⁰, tabernaculis⁵¹, cen-

46 *Usurpationem*] Retentionem quandam veteris consuetudinis, ne in desuetudinem abeat, quoniam olim curiae ipsae ad suffragium vocabantur. *Idem.*

47 *xxx. lictores*] Curiae singulae suum licto-rem habebant. *Idem.*

48 *Juber auspicii*] Scripsit Cicero, mea sententia: Juber ad auspicia coloniarum deducendarum decemviros habere pullarios. *Auspicii* sane non video ut possit tueri, nisi causa respiciat & auspicii, & coloniarum, quod non probabant. Tullianae castitatis delictis imbuta aures. *Gravina.*

49 *Architectis*] Ad metiendum, assignan-

dum agrum, oppida condenda, in coloniarum deductione: partim enim hic funguntur vero architecti munere, partim ejus, qui *aedificat*, id est, agrimensores dicitur. *Tacitus.*

50 *Mulis*] Clitellaris, ad vehenda impedimenta & suppellectilem. Ita autem adscribi solebant magistratibus ex arario, varrii nomine. Cicero in *Pisonem*: Non ut *inferretur centes & assapri*, quod *quasi casarii* nomine in venditione *mei capite inferretur*, ex arario tibi stridorum Roma in *quatu reliquisit*? *Tura.*

turiis⁵², suppellectili, sumptum haurit ex arario⁵³, suppeditat a focus: janitores ex equestri⁵⁴ loco ducentos in annos singulos, stipatores corporis constituit: eosdem ministros, & satellites potestatis.

Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum: insignia videtis potestatis, nondum ipsam potestatem. Dixerit enim fortasse quispiam, Quid me ista ledunt, scriba, licitor, praeco, pullarius? Omnia sunt haec hujusmodi, Quirites, ut ea qui habeat sine vestris suffragiis, aut Rex non ferendus, aut privatus furiosus esse videatur.

Perpicite, quanta potestas permittatur: non privatorum infamiam, sed intolerantiam regum esse dicetis. Primum permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniae conficienda de vestris vestigalibus, non fruendis⁵⁵, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sine consilio⁵⁶, poena sine provocatione⁵⁷, animadversio sine auxilio⁵⁸. Judicare per quinquennium, vel de consilibus, vel de

ipsis

51 *Tabernaculis*] In quibus, ne sibi dio essent, versarentur, dum in castris essent. *Laurentius.*

52 *Centuriis*] Puto legendum *centuriis*.

Tabernacula ex tabulis erant, tentoria ex pellibus. Unde sub pellibus hibernasse aliquando legitur. Centurias autem si quis retinet, equidem quid a Cicero significetur, lateri malo ignorare me, quam aliorum exemplo partem comitatus interpretari, ut in regis nostri comitatu centum nobiles. *Tura.* Et huic quoque locum feliciter emendavit *Pantagathus*, qui pro *centuriis* legebat, *centuriis*. *F. Ursinus.* Quid si per *centurias* intelligas, & *lege* commoveatur in antiquis monumentis? Hinc & *profecti sabinae* frequenter leguntur in comitatu procois, quod pluribus ut declarem, cum res sit trita, non est ere nostra & Cicerois. Id tamen videtur huic conjectura oblati, quod centurie interponantur suppellectili, & tabernaculis, cum videantur apponi debuisse architectis. Sed hoc Carone contenti sumus, dum tertius e caelo cadat. *Gravina.*

53 *Haurit ex arario*] Magnam vim pecuniae ex arario populi Romanum sumis: reliquam ex sacrorum fortunis suppeditat & subministrat decemviris. Dicitur autem *suppedi-*

tas a suis, qua forma dicitur *Larine*, *Selluo a suo*, *solus ab illo*. *Plautus*, *Ego quidem pro ista re solus ab *Trapesia* meo*. *Tura.*

54 *Janitores ex equestri*] Indignissimum est equites Romanos janitorum haberi loco: & regni suspicionem habet, stipatores corporis constitui. Habent enim praetoriam cohortem reges: nec his vocabulis in lege usus erat *Rullus*: sed, ut reor, tantum ministros & adiutores attribuebant eis in annos singulos equites ducentos. Verum Cicero ut legem in iudicium & vitam vocaret, janitores & stipatores nominavit. *Idem.*

55 *Non fruendis*] Non percipiendis fructibus vestrorum vestigalium, sed vestigalibus ipsis alienandis & vendendis. *Tura.*

56 *Cognitio sine consilio*] Praeterea datur ita, inquit, cognitio sine consilio. Cum tamen praetor, aut iulius quaestio in urbe causam non cognoscat, nisi iudicibus advocatis, & impector in castris, nisi legatis, & tribunis in castris adultis, quid opus factu sit, non haurit. *Laur.*

57 *Provocatio*] At Roma si quis damnatus est, ad populum provocat. *Tura.*

58 *Sine auxilio*] Roma licet appellare tribunos, si magistratus in aliquem pro imperio animadvertere velit, praetorque est auxiliium tribunum. *Ilem.*

ipsis tribunis plebis poterunt. De illis interea nemo iudicabit. Magistratus his gerere licebit⁵⁹: causam dicere non licebit. Emere agros, a quibus volent, vel quos volent, quam volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris mutandi, renotum vel dandorum summa potestas datur, cum velint: Romae esse, cum commodum sit: quacunq; velint summo cum imperio, iudicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. Intera dissolvant iudicia⁶⁰ publica: de consiliis abducant⁶¹, quos velint: singuli de maximis rebus iudicent: quaestori⁶² permittant: finitorem⁶³ mittant: ratum sit, quod finitor uni illi, a quo missus erit, renuntiaverit.

XIV. Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem regiam appello: sed profecto maior est quadam. Nul- lum enim regnum fuit unquam, quod non, si minus iure al- liquo, at regionibus tamen certis, contineretur. Hoc vero infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissime patet, & ea, quae partim libera a vobis, par- tim etiam ignorata vobis sunt, permitti legis continentur.

Datur igitur eis primum, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio consulibus⁶⁴. Cur hoc tam est obscurum, atque cae- cum? Quid? ista omnia, de quibus senatus censuit, nomina- tim

⁵⁹ Magistratus his gerere licebit] Magi- stratus gerere poterant, causam dicere, id est rationem magistratus reddere cogi non poterunt. *Laurea*.

⁶⁰ Dissolvant iudicia] Iudicia publica sunt, quae criminalia vocamus, quae a quaestoribus exercebantur Romae. Dissolvant autem iudicia publica, cum ipsi de publicis questionibus cognoscere volent, ademptis praetoribus Romanis cognitione. *Turak*.

⁶¹ De consiliis abducant] Ambiguitas est locutus. Nam & abducit de consiliis, qui de iudicium decernit aliquem abducit: quae res iudicium dissolvit, cum quaestor ad numerum iudices non habeat, nonnullis abductis. Nam consilia caeteris sunt, & decernit iudicium. Abducit etiam de consiliis, qui iudicibus reos

admit, ut ipse cognoscat, quem sententiam po- tius sequat. *Idem*.

⁶² Quaestori] Etiam iudicium delegent, si cognoscere ipsi graventur, mandantque cog- nitionem quaestori suo. Quaestor autem ma- gistratus dicitur. *Idem*.

⁶³ Finitorem] Interdum ne quaestori quidem mandant, sed sine iudicio finitorem mittant, cuius arbitrio privatim, aut publicum agrum pronunciant. Finitores, inquit Nonius, dicebantur, quos nunc agrimensores dicimus, sic dicti quod fines dividerent, adferretque Plauti ex Paenuli prologo auctoritatem, ut id probet. *Idem*.

⁶⁴ M. Tullius, Cn. Cornelius Consulibus] Anno urbis conditae 672, dictatore Sylla temp. obrinente. *Laurea*.

tim in lege perscribi nonne potuerunt? Dux sunt hujus obli- caritatis causae, Quirites: una pudoris, si quis pudor esse pot- est in tam insigni impudentia: altera, sceleris. Nam neque ea, quae senatus nominatim vendenda censuit, audeat appella- re: sunt enim loca publica urbis, sunt sacella, quae post re- stitutam tribunitiam potestatem⁶⁵ nemo attingit: quae majores in urbe partim periculi⁶⁶ * perfugia esse voluerunt. Haec le- ge tribunitia decemviri vendent. Accedet eo mons Gaurus: ac- cedent salicta ad Minturnas; adjungetur etiam illa via ven- dibilis Herculanea⁶⁷, multarum deliciarum, & magna pecu- niae: per multa alia, quae senatus propter angustias agrarii ven- denda censuit, consules propter invidiam non vendiderunt.

Verum haec fortasse propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis est credendum & pertimescendum, quod audaciae decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum, singen- dorumque senatusconsultorum, quae facta nunquam sunt, cum ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mor- tui sint, magna potestas permittitur. Nisi forte nihil est æ- quum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati ni- mium angustus orbis terrarum esse videatur.

XV. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quae consequun- tur. Hunc quasi gradum quandam, atque aditum ad caetera factam intelligetis. *Qui agri, quae loca, quae aedificia.* Quid est praeterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebone, veste, supellectili, caeteris rebus. Quid dicam? Invidio- sum putasset hoc fore, si omnia nominasset? Non metuit invidiam. Quid ergo? longum putavit, & timuit, ne quid praeteriret. Adscripfit, *aliudve quid*: qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo fit extra Italiam, quod

Tom. V.

T

publi-

⁶⁵ Tribunitiam potestatem] Aliud est tri- bunatus, aliud tribunitiam potestas. Tribuna- tum reliquerat Sylla: tribunitiam potestatem sustulit. *Turak*.

⁶⁶ Periculi] Id est, quorum qua- dam non tantum sacra sunt, verum etiam asyla & periculi perfugia. Is enim est loci sensus, ut factis indicat *periculi*, quod semel positum aliquid subaudiendum significat.

Non enim omnia loca sacra, perfugia erant periculi. *Idem*.

* *Lambi, perfugia*, partem urbis uranensis ⁶⁷ *Herculanea*] Niam septem stadium, ut Strabo scribit, ad Lucrinum Hercules exaggeravit. Eam vendibilem dicit propter amoenitatem Lucrini lacus & Bajarum: ac cum viam dicit, significat ea, quae propter viam sunt, ut & Lucrinum. *Idem*.

publicum populi Romani factum sit, L. Sylla, Q. Pompejo consulibus, aut postea, id decemviros jubet vendere.

Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirum ditioni, iudicio, potestatiq; permissa, & condonata esse dico. Primum enim hoc quaero, qui tandem locus usquam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi Romani esse factum. Nam, cum idem possit iudicare, qui dixerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem iudicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephesum, Miletum, Cizycum, totam denique Asiam, quae post L. Syllam, Q. Pompejum contules, recuperata sit, populi Romani factam esse dicere.

Utrum oratio ad ejus rei disceptationem deierit: an, cum idem & disseret, & iudicabit, impelli non poterit, ut falsum iudicet? An, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, assimabit? Quid? quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum a vobis est, & iudicatum, quam hereditatem jam crevimus, regnum Bithyniae⁶⁸, quod certe publicum est populi Romani factum? Num quid causae est, quin omnes agros, urbes, stativa⁶⁹, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri sint?

XVI. Quid Mytilenae? quae certe vestrae, Quirites, belli lege, ac victoriae jure facta sunt: urbs & natura, & situ, & descriptione aedificiorum, & pulchritudine, in primis nobilibus: agri jucundi & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Aegyptus? ut occulte later?

⁶⁸ Regnum Bithynia] Si Asiam non vendent, vendent certe Bithyniam, quae post hos Cons. populi Romani facta est, ut de ea dubitari non possit: praeterquam adita hereditate. Nicomedes enim rex Bithyniae, moriens populum Romanum heredem fecerat, cuius regnum in provincia formam redactum fuerat. Sic autem hunc locum construo: Quid regnum Bithyniae, quod disputari contra decemviros non potest, in controversiam revocati, quin nostrum factum sit post hos Cons. Turriti.

⁶⁹ Stativa] Interpretes superiores Stationes

navium esse putant. Gravius autem Stationem interpretatur: quae vox adeo in Pallasiano & Erfurtenſi cod. reperitur pro Stativa. Nam Stativa aquae esse signa, auctor est Varro apud Nonium in Patri: Ut adeo Stativa sint signa & lacus piscium, qui care venduntur. Mihi autem prior interpretatio magis placet. Nam primo subz, portus, & stativa iunguntur, Epist. ad Fam. XII. 15. deinde, est Stativa aquae dici possunt, tamen non propterea etiam Stativa signa: esset puerilis tautologia. Ernſt.

later? ut recondita est? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim vestrum hoc ignorat, dici, illud regnum testamento regis Alexandri, populi Romani esse factum? Hic ego consul populi Romani non modo nihil iudico, sed ne, quid sentiam, quidem profero: magna enim mihi res non modo ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. Video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus extrae hereditatis adita sentio, tum, quando Alexandro mortuo legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nobis recuperarent. Haec L. Philippum saepe in senatu confirmasse memoria teneo. Eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio esse, inter omnes fere video convenire. Dicitur contra, nullum esse testamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines, propter agrorum bonitatem & omnium rerum copiam.

Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemviris, collegis suis, iudicabit? & verum iudicabit? nam utrumque ita magnum est, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis: populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Aegyptum: urbis copiosissima, pulcherrimorumque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet; iudicabit Alexandriam regis esse: a populo Romano abjudicabit.

XVII. Primum populi Romani hereditatem decemviri iudicent, cum vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros iudicare? deinde quis aget causam populi Romani? ubi res ista agetur? qui sunt isti decemviri, quos perspicimus regnum Alexandriae Ptolemaeo gratis adjudicatuos? Quod si Alexandria petebatur: cur non eisdem curtus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato consulibus, cucurrerunt? cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum decreto, & palam regionem illam petierunt? an quietis iis⁷⁰, qui per

⁷⁰ Au quietis iis] Illustris est hic correctio Gulielmi, an qui Etasus, qui per cur.

de quibus ipse plura in Questionibus Plautinae. Gruterus. Aulac conjectura Gulielmi necui-

cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris⁷¹ & caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt?

Atque illud circumspicite vestris mentibus, unaque⁷² legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum causa legationes liberas⁷³ obeunt, tamen exterarum nationes ferre vix possunt. Grave est enim nomen imperii, atque id etiam in levi persona pertimescitur, propterea quod vestro, non suo nomine, cum hinc egressi sunt, abutuntur. Quid censetis, cum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miserarum nationes futuras? Est in imperio terror: patientur. Est in adventu sumptus: ferent. Imperabitur aliquid muneris: non recusabunt. Illud vero quantum est, Quirites, cum is decemvir⁷⁴, qui aliquam in urbem aut expectatus, ut hospes, aut repente, ut dominus, venerit, illum ipsum locum, quo venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Romani esse dicit? Quanta calamitas populi, si dixerit? Quantus ipsi questus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnunquam solent, omnes terras Cn. Pompejo, atque omnia maria esse permissa. Simile vero est,

neini prohibetur. *Quirites*, est, cum in quiete, qui ante palam Egyptum petebant, & decretum senatus in hanc rem absculerant. Qui illi fuerint, oblitavit tempus. *Gravitas*.

⁷¹ *Tetris tenebris*] Caliginem & tenebras ad id refertur, quod tribuni etiam & obscuræ ac per caliginem petebant, ad navigationem alludens, qua peti solet Egyptus. *Torrebatur*.

⁷² *Unaque*] Hic est locum. Puto autem, post, *unaque*, tale quiddam desiderari, *quodcumque malis ceteris participat* *comparatur*, *conferretur*. Lacedæmus autem nihil deesse putat, tantumque ex, *unaque*, facit, *amittitque*. Lambinus: Anticus meus homo doctissimus putabat locum hunc, ut apparet, inusitatum, relictum in integrum posse, si legere, *unaque* pro *unaque*, vel *nam potius*. sed cum videmus Tullium esse in cursu enumerandi ea, que populi Romani publica facta sunt L. Sylla, Q. Pompejo Coss. postea-

ve, vel iure belli, vel hereditate, neque enumerationem percessisse (etiam in Africa, Hispania, Gallia aliquid invenisset, quod enumeraret, & ut enumeraret omnia, non ita transisset nullo apparatu, nullis interpositis querelis ab enumeratione ad insolentiam cum decemvirorum, tum legatorum liberorum) lateatur necesse est hic multa deesse: transit enim postea ad vestigalia populi Romani. *Ulysses*.

⁷³ *Legationes liberas*] De quibus supra orat. in Rullum l. cap. 3.

⁷⁴ *Illud vero quantum est, Quirites, cum is decemvir, &c.*] Offendit porro decemvirum, si dixerit sedem illam publicam esse: sociis calamitosam; si negarit, ipsi fructuosam. Nam si dixerit, socios sede postabit; si negarit, pecunia augetur, quam socii decemviro, ne dicat, scilicet dabunt. *Lacedæmus*.

est, multa committi, & condonari omnia? labori, & negotio preponi, an præda, & questui? mitri ad socios liberandos, an ad opprimendos? Denique, si quis est honos singularis, nihilne interest, utrum populus Romanus eum, cui velit, deferat: an is impudenter populo Romano per legis fraudem surripiatur?

XVIII. Intellexistis, quot res, & quantas decemviri, legis permisso, venditari sint. Non est satis. Cum sese sociorum, cum exterarum nationum, cum regum sanguine impleverint; incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vestigialibus vestris, irrumpant in arariam⁷⁵. Sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si forte desit pecunia, qua tanta ex superioribus recipi potest, ut deesse non debeat: sed plane, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri vestra vestigialia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Romani auctoritatem: quam mehercule ego præconi huic ipsi luctuosam & acerbam prædicationem futuram puto. *Auctio*. Ut in suis rebus, ita in republica luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quam vineas⁷⁶. Italiani percensuisti: perge in Siciliam⁷⁷. *AUCTIONIS PARS EA, QUE AD SICILIAM PERTINET*. Nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat. Quod partum recenti victoria majores vobis in sociorum urbibus, ac finibus, & vinculum pa-

⁷⁵ *Irrumpant in arariam*] Quod vestigialibus venditis spoliatur & exhaustum. Hoc quoque cum vestigialibus vendunt, que arariam replent, perinde est, ac si in arariam impeto facto, clausisque retractis, quicquid pecunie est rapereot. *Evon*.

⁷⁶ *Ut in suis rebus, ita in rep. luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quam vineas*] Hunc locum Petrus Ramus martiatum esse existimat, cum tamen diligenter attendenti satis appareat, nihil desiderari nisi verba legis, quibus jubebat Rullus, ut silva Scantia venderetur. Cujus silvæ nomen ubi audivit Cicero, de facili sobolescitum est: *Ut in suis rebus, &c.* quibus perhelle notat luxuriosam Rulli vitam, qui dissolu-

us, & intemperantia perditus res a majoribus ad dignitatem tutelam relictas, turpiter voluptatum expendendam causa, profuderat. Ex quo concluditur, quod is de re privata fecit, idem de publica esse facturum. Locus est communis in prodiu, & in eum, qui publicas pecunias dissipat. Fides fit a re privata administratione. Qui enim in suis rebus profusus fuerit, is in alienis, & in ipsa rep. moderatus, & parcus nunquam erit. Vinositatis porro cum arguit, cum Rullio libendi vineas amatit maps, quam silvas, atque has vendat, illas ad portum relinquat. *Lanæus*.

⁷⁷ *Perge in Siciliam*] Evoleta recitatione præconi, hæc subicit orator, *Idem*.

cis⁷⁸, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper mentes vestras, Quirites, commovere video, dum patellatio vobis, quas isti penitus abstrusas infidias se possuisse arbitrentur contra Cn. Pompeji dignitatem. Et mihi, quaeso, ignoscite, si appello talem virum sapius. Vos mihi pratori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscunque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum una tuerer. Feci adhuc, quae potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris atque amplissimae dignitatis: quam ego, etsi libente illo, tamen absente illo per vos consecutus sum. Quamobrem cum intelligam, hanc totam fere legem ad illius opes evertendas, tanquam machinam, comparari; & resistam consiliis hominum, & perficiam profecto, quod ego video comparari, ut id vos universi non solum videre, verum etiam tenere possitis.

XIX. Jubeat venire, quae Attalensium, quae Phaselitum⁷⁹, quae Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum. Haec P. Servilii imperio & victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt. Adjungit agros Bithyniae regiones, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Chersoneso⁸⁰: in Macedonia, qui regis Philippi, sive Perse fuerunt: qui item a censoribus locati sunt, & certissimum vestigal.

Adscribit idem auctiorem Corinthios agros, optimos, & fertiles; & Cyrenenses, qui Appionis⁸¹ fuerunt; & agros in Hispa-

⁷⁸ Et vinculum pacis] Hic vinculum pacis est, quod populus, qui populo Romano bellum fecerat, hac conditione in deditioem receptus esset, ut agri, aut agri parte multaretur. Agri enim sic datus vinculum erat pacis, partemque conciliabat & afferrebat. Erat & monumentum belli. Argumentum enim erat belli ab illo populo cum Romanis pelli, agrorum multatio, aut vestigialis impositio. Nam a quibus in bello adjuvabantur Romani, eorum agros liberabant, fines amplificabant, urbes contribuebant. Fuit autem cum dicit, agrum, & ut vulgo dicimus, territorium intelligit. *Tarnetum*.

⁷⁹ Phaselitum] Per synopen, pro Pha-

selitarum dicit: aut usus est genitive *Phaselitum*, id est, Phaselitum. Phaselis est urbs Pamphyliæ, etiam Olympus. *Idem*. Attalea, urbs Lyciæ.

⁸⁰ Attalicos agros in Chersoneso] Id est, quos Attalus rex Pergami possederat in Chersoneso: qui agri, postquam Asia provincia facta est, publici populi Romani facti sunt. Sic Horatius dicit:

Attalici conditiuitibus. *Laurel.*

⁸¹ Appionis] Ptolemæus cognomento Appio rex Cyrenarum, mortuus heredes populum Romanum reliquerat, cuius regni civitates liberas esse senatus iussit. Hoc factum Cn. Domitio, C. Cassio Cos. anno CLVII. Auctor Osequeus, Julius, Epirome. *Idem*.

Hispania propter Carthaginem novam; & in Africa ipsam veterem Carthaginem vendit; quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum⁸², ac verustatis, de consilii sententia⁸³, consecravit, sed ut ipse locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis⁸⁴ offenderet. Sed non fuit tam diligens, quam est Rullus; aut fortasse emptorem ei loco reperire non potuit: Verum inter hos agros⁸⁵ regiones, captos veteribus bellis, virtute summorum imperatorum, adjungit regiones agros Mithridatis, qui in Paphlagonia; qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt; ut eos decemviri vendant.

Itane vero? non legibus datis⁸⁶, non auditis verbis imperatoris⁸⁷, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc molitur, atque ab invicta Cn. Pompeji manu, Mæotide, & illis paludibus, & iterum angustis, atque altitudine montium defendatur: cum imperator in bello versetur: in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompejum omne iudicium & potestas, more majorum, debet esse, decemviri vendent? Et, credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur) ad eam auctiorem potissimum proficietur?

XX. Is videlicet antequam veniat in Pontum, literas ad Cn.

⁸² Non propter religionem sedium illarum] Atqui dubitat oratione superiore, cap. 2. num ob oblatam aliquam religionem Africanus eam consecravit. Sed id de quo dubitavit, hic aperire negat. Illis Juno sanctissime colebatur, ut inquit Maro *Æneid.* l. 19. Colebatur Saturnus, cui etiam liberos suos immolabant, ut & Esculapium, sed omnium religiosissime Cælestus, qui etiam heres, ut Ulpianus scribit, institui poterat. *Tarnetum*.

⁸³ De consilii sententia] Solebant Romani, bello confecto decem legatos mittere, qui conditiones pacis dicerent, qui leges darent, resque ordinarent. Sic Sicilia bello confecto Rupilius de decem legatorum sententia leges dedit, quas Rupilianas vocarunt. *Idem*.

⁸⁴ Vestigia calamitatis] Ut Romæ domus

Mælii, Flaccii, Saturnini diruta sunt. Ciceronis non diruta solum, sed etiam consecrata. *Latrocinium*.

⁸⁵ Item istos agros] Videtur hic locus mendosus. Nam non satis Latine dictum videtur, *adjuvantis inter hos agros*. Quid si sic legamus? *Perseus interitus ad hos agros, &c.* *Lambinus*.

⁸⁶ Non legibus datis] Cum ille regiones nondum in provincia formam redactas sint, nondum sint pacatae. *Tarnetum*.

⁸⁷ Non auditis verbis imperatoris] Nondum audita conditione pacis, quam eis ferebat imperator. Quid enim, si agros eorum non publicet? quid, si liberet? Sententia est, cum illi nondum audierint, quam conditionem pacis imperator proponat. *Idem*.

Cn. Pompejum mitter: quarum ego jam exemplum ab istis⁸⁸ compositum esse arbitror. *P. Servilius Rullus, tribunus plebis, decemvir, S. D. Cn. Pompejo, Cn. F.* Non credo adscripturum esse, *Magno*⁸⁹; non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, concessurum verbo. *Te volo curare, ut mihi Sinope praesto sis, auxiliunq[ue] adducas, dum eos agros, quos tuo labore cepisti, ego mea lege vendam.* An Pompejum non adhibebit⁹⁰? In ejus provincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra atque hostium castra, hasta posita, cum suis formosis finitoribus auctonantem.

Neque in hoc solum inest contumelia, quae vehementer & insignis est, & nova, ut ulla res parva bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellam administrante, non modo venierit, verum etiam locata sit⁹¹. Plus spectant homines certe, quam contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeji, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipsius exercitum pervenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria, detrahi posse. Putant, si quam spem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit, earum rerum omnium potestatem ad decemviros esse translata[m].

Patior non moleste, tam stultos esse, qui haec sperent: tam impudentes, qui conentur. Illud queror, tam me ab iis esse

⁸⁸ *Quarum ego jam exemplum ab istis.]* Demosthenes Philippi, Cicero Antonii literis in concione recitatis, invidiam sepe in eos quaesiverunt, cum singula verba perpendissent, atque inde aliquid ad excipiendum populum elicerent. Callide illi quidem, & argute, nisi hoc sit multo callidius, fugere literas, quas verisimile sit, adversarios nostros esse scripturos, atque illis recitandis maximum invidiae in eos incendium excitare. Hanc figuram Graeci *aporiani*, & *desvelas* vocant. *Lauredan.*

⁸⁹ *Magno.]* Pompejus vulgo Magnus dicebatur jam inde, ex quo ab Africanis victoria rediit, vivente Sylla Dictatore, a quo

Magno consulatus est. Alii dicunt illud *magnum* fuisse militum, quod pulchre translatum est in cognomen; quod, ut Cicero lib. ad Attic. secundo ait, probat animum increpandi Pompejum comico Poeta Diphilo. Plurimum autem, cognomen fuisse *magnum* videtur. *Idem.*

⁹⁰ *An Pompejum non adhibebit?] Hoc illud est quod supra dixit, Non auditis verba imperatoris. Manutius.*

⁹¹ *Verum etiam locata sit.]* A Censoribus locata sit publicanis. Non modo autem pro magno uno non, ut alias non raro. *Tavernius, Vide Muret. Var. Lell. X. 7.*

esse contemptum, ut haec portenta, me consule, potissimum cogitarent. Atque in omnibus his agris aedificiisque vendendis, permittitur decemviris, *ut vendant, quibuscunque in locis videantur.* O perturbatam rationem! o libidinem refrenandam! o consilia dissoluta, atque peritura!

XXI. Vestigalia locare nusquam licet, nisi in hac urbe, hoc ex loco, hac vestrum frequentia. Venire vestras res proprias, & in perpetuum a vobis alienari, in Paphlagonia tenebris, atque in Cappadocia solitudine licebit? L. Sylla cum bona indemnatorum⁹² civium funesta illa auctione sua venderet, & se praedam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendebar, eorum imperium conspectum fugere ausus est. Decemviri vestra vestigalia non modo ne vobis quidem arbitris, sed ne praecone quidem publico teste vendent?

Sequitur, *Omnes agros*⁹³ *extra Italiam infinito ex tempore*⁹⁴, non, ut antea, ab Sylla & Pompejo consulibus. Cognitio decemvirum, privatus sit, an publicus: sicque agro ingrande vestigal imponitur. Hoc quantum judicium, quam intolerandum, quam regium sit, quem praeterit? posse, quibuscunque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare?

Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem⁹⁵, & propter aequitatem⁹⁶, Quirites, sepe vehementer gaudeo⁹⁷. Sed quae haec impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non jure; misericordia tenatus, non agri

Tom. V.

V

con-

⁹² *Indemnatorum.]* Nullo judicio damnatorum, sed ab ipso proscriptorum. *Idem.*

⁹³ *Sequitur, OMNES AGROS.]* Aliud casus est, quo potestas permittitur decemviris judicandi de agris omnibus extra Italiam, qui publici facti non sunt, in controversiam tamen vocentur publicae an privati sint. Nam superioris capite vendebantur agri, qui publici facti erant. Hoc capite cognoscitur ex infinito tempore, qui publici, qui privati. Ita agri omnes eorum ditioni & judicio subiciuntur. *Idem.*

⁹⁴ *Infinito ex tempore.]* Haec non erant verba legis, sed est interpretatio oratoris. *Lauredanus.*

⁹⁵ *Propter necessitudinem.]* Quae sibi cum clientibus suis Siculis intercedit. Neminem enim ignorare arbitror, Ciceronem quaesorem in Sicilia fuisse, atque ejus insulae tant inde ab accusatione Verri patronum. *Idem.*

⁹⁶ *Propter aequitatem.]* Cuius aequitatem necessitudini subjinxit? ut magis sese honestate rei, quam ullo officio, adduci indicaret. *Idem.*

⁹⁷ *Sepe vehementer gaudeo.]* Vel repugnantis antiquis libris, sententiae, & antiquae locutionis rationem sequor, corrigere: Sane vehementer gaudeo. *Idem.*

condicione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur: se moveri possessionibus, amicissimis sedibus, ac diis penatibus negant oportere. At, si est privatus ager Recentoricus, quid enim excipis? sin autem publicus: qua est ista aequitas, ceteros, etiam si privati sint, permittere ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo defectu, sine populi Romani notione, sine iudicio senatus, decemviris addicentur.

XXII. Atque etiam est alia, superiore capite¹⁰⁰, quo omnia veneunt, quaestiosa exceptio: qua teget eos agros, de quibus foedere cautum est. Audivit, hanc rem non a me, sed ab aliis agitari saepe in senatu, nonnunquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempalem, quos P. Africanus populo Romano adjudicavit: & tamen postea per C. Cottam consulem, cautum esse foedere. Hoc quia vos foedus non iusseritis, veretur Hiempsal, ut satis firmum sit, & ratum. Quid? ejusmodi est illud? Tollitur vestrum iudicium: foedus totum excipitur: comprobatur. Quod minuit auctoritatem decemviralem, laudo: quod regi amico cavet, non reprehendo: quod non gratis fit, indico. Volirat enim ante oculos istorum Jubae regis filius, adolescens non minus bene nummatus, quam bene capillatus.

Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniae capiat.

98 Ceteros, etiam si privati sint, permittitur. Vel legendum ceteri (nam hic ordo verborum est, permittitur, ut ceteri, etiam si privati sint, publici judicentur) vel more canonico, seu Graeco potius, locutus est. Sic auctori loquuntur illi. Plautus Afinat. Fecit vana vana vana vana vana sit, pro, vixit vana vana vana sit. Lamb.
99 Qui publicus esse fateatur. Fateatur passively dixit more antiquo. Gellius annotat dignus, & veneros, & confessor, & essor habita esse verba communia. Ac illud ex XII. tab. vixit confessi, rebusque iudicatis XXX. dies iusti sunt. De are interpretatur, de quo facta est confessio. Inque falso quidam annotant, locum esse mendosum, cum sa-

tor aequo commode ac confessor esse possit. Turnebus.
100 Atque etiam est alia superiore capite. Ut in publicandis agris exceptis agrum Recentoricum: ita in vendendis agrum Hiempsalis in Africa. De Numidico agro hic notatio qua (scilicet Petrus Ramus) hallucinat. Idem.
1 De quibus foedere cautum est. Consules & tribuni non raro solebant cum regibus & Tetrarchis foedus in Capitolio ferre, & regna interdum dare. Cotta igitur Consul in Capitolio foedus cum Hiempsale fererat, & agros illos in Africa ei confirmarat. Idem. Cotta consul anno 699.

piat. Auget, addit, accumulatur: Aurum, argentum ex praeda, ex manibus, ex coronario², ad quoscunque pervenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento consumptum, id profiteri apud decemvros, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quaestionem de clarissimis viris, qui populi Romani bella gesserunt, iudiciumque de pecuniis repetendis, ad decemvros translatum videtis. Horum erit nullum iudicium, quanta eujusque manubiae fuerint, quid relatum, quid residuum sit. In posterum vero lex haec imperatoribus vestris constituitur, ut, quicumque de provincia decesserit, apud eosdem decemvros, quantum habeat praeda, manubiarum, auri coronarii, profiteatur.

Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum. Unde iste amor tam improvisus, ac tam repentinus? Qui honore decemviratus excluditur prope nominatim: cujus iudicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio³ tollitur: cujus non in provinciam, sed in ipsa castra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & iudicio rerum omnium, mittantur: cui jus imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrum tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quaeri videtur?

XXIII. Remittit hoc Rullo Cn. Pompejus: beneficio isto legis, benignitate decemvirali nihil utitur. Nam si est aequum, praedas ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed ad decemvros, tanquam ad dominos, reportare: nihil sibi appetit praecipue Pompejus, nihil: vult se in communi,

2 Ex coronario. Vide supra, Agrar. I. cap. 4.
3 Honor erit nullum iudicium. Vox nullum, sententiae repugnat. Neque quid pro ea rependum sit, quod a senatu, & literarum similitudine non sit alienum, occurrat quocumque, nisi legas, nunc. Sunt, qui malint: Solatum iudicium, vel liberatum iudicium. Ego, si quis aliquid acutus excogitabit, ejus opinioni acquiescam. Interea,

101 solum, ab, liberam, an, nunc, legendum sit, non dispendio, veterum exemplarium ope desinitus. Laured. Ridiculus hic est Lambinus, qui citat editionem anni 1552. in qua invenit illud vulgatum: Harum erit illud iudicium. Ecquando enim, queto, testimonium peritum fuit ab tam recentis aevi mangozio? Gruterus.
4 Coronarii. Captorum agrorum, pro gentio de capite agrar. Turnebus.

muni, atque in eodem, quo ceteri, jure versari. Sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum, hos decemviros, portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modo reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant; non mihi videntur honoris causa excipere Pompejum, sed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam ceteri, ferre non possit. Pompejus autem hoc animo fit, ut, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profecto perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini.

Veruntamen cavet, ut, *Si qua pecunia post nos consules ex novis vestigialibus recipiatur, ea decemviri utantur.* Nova porro vestigialia videt ea fore, quae Pompejus adjunxerit. Ita remissis manubiis, vestigialibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris; nihil pratermissum: sed omnes urbes, agri, regna denique, postremo etiam vestigialia vestra, venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ, & quam immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quaerantur, videtis.

XXIV. Cognoscite nunc alios immanes atque intolerabiles quaestus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis Agraria nomen esse quaesitum. Hac pecunia jubet agros emi, quo deducamini. Non consuevi homines appellare asperius, Quirites, nisi lacessitus. Velim fieri posset, ut a me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum, & vendendarum, & emendarum potestatem permetteretis. Sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. Unum hoc certe video mihi verissime posse dicere: tum, cum haberet hæc respublica Luscinios, Calatinos, Ac-

⁵ *Portitores.* Sunt opera publicanorum, qui portoria recedunt: quæ in portu sedebant, merces exercebant, & portorium exigebant: in quo cum iniquius & acerbius

versarentur, omnibus hominibus odiosæ fuerunt. Turnebus male publicanos interpretatur: qui ei error cum multis communis est, & ab Alconio haustus. *Erasmus.*

dinos, homines non solum honoribus populi, rebusque gestis, verum etiam patientia paupertatis ornatos: & tum, cum erant Catones, Philippi, Lælii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, privatisque, forensibus, domesticisque rebus perpexeratis; tamen hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros vestigiales populi Romani abalienaret: & cum summam tantæ pecuniæ nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret, a quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum suspicamini. Reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum; partem, quibus ad consumendum nihil satis esse videatur.

XXV. Hic ego jam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis a majoribus relictam consuetudinem, ut emanent agri a privatis, quo plebs publice deducatur: omnibus legibus, agris publicis privatos esse deductos⁶: hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis expectasse: hanc vero emendi & vendendi quaestuosissimam ac turpissimam mercaturam, alienam actione tributaria, alienam dignitate populi Romani semper putavi.

Libet agros emi⁸. Primum quaero, quos agros? & quibus in locis? Nolo suspensam & incertam plebem Romanam obscura spe, & caeca expectatione pendere. Albanus ager est, Serinus, Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas. Audio. Ab alia porta, Capenas⁹, Fallicus,

⁶ *Agros publicis privatos esse deductos.* Cum eos nullo jure possiderent. Rallus autem contra majorum consuetudinem emere agros a privatis decemviros jubet. *Manus.*

⁷ *Expectandi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis expectasse.* J Rallum me putasse ab antiquitatis exemplis non esse discessurum, nec quicquam innovaturum, praeferrim qui ita vultu tracentis est, & vestitu ita horridus & incultus, ut in eo antiquitatis imago, & majorum severitas appareret. *Turnebus.*

⁸ *Libet agros emi.* Hoc tanquam a Rullo dictum accipiendum est. Constituit enim perbellus Rullus, & oratoris dialogus in singulis horum agrorum conditionibus examinandis, ac reprehendis. *Lauredan.*

⁹ *Ab alia porta Capenas.* A Flumentina porta exenti in Flaminiam non longe sunt omnes hi agri præter Venusfranum & Allifanum, qui superioribus potius annumerari debent, ordinemque confundere videntur. *Taru.*

liscus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Allifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua holce omnes agros, & ceteros horum similes non modo emere, verum etiam coacervare possis: cur eos non definis, neque nominas, ut saltem deliberare plebs Romana possit, quid interfit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet?

Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio. Etenim quantum interest, utrum in Massici radices, an in Italiam, aliove deducamini¹⁰?

Age vero, definis¹¹ locum. Quid? naturam agri? Vero, inquit, *qui arari, aut coli possit*. Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus sit. Utrum hæc lex est, an tabula Veratiana auctionis¹²? in qua scriptum fuisse ajuunt: *Jugera CC, in quibus olivetum fieri potest: jugera CCC, ubi insitum vineæ possunt*. Hoc tu emes ita innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? Quod solum tam exile & macrum est, quod aratro perstringi¹³ non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaborat? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito¹⁴. Hoc quoque multo est quaesitosius, quam si ab invito fumeret. Imbitur enim ratio quaestus

¹⁰ Utrum in Massici radice, an in Italian, aliove deducamini?] Massici mons est in Campania ob vini fertilitatem clarissimus, cujus meminit Horatius. Quare Massicum pro fertilissimo, & felicissimo coloniarum loco posuit. Italiam vero pro sterili, ac pestilentem, quæ tamen vox mendosa est, ut quisque intelligere per se potest; nullus enim idoneus sentus, & quæ hinc loco quædret, elicitur. Neque tamen aliter manuscripti libri habent. Quod si conjecturæ loci dandus est: in Apuliam videtur oportere legi, regionem tunc sterilem, ac pestilentem: ut opponat Cicero Massico monti, & ubi satis propinquo, & vini copia præstantiorque ceteris, & salubri, locum longinquum, sterilem & pestilentem. *Lucius*. Conjecturam Laurodam, sive potius Sigonii, amplexetur Manutius.

¹¹ Age vero, definis] Verus liber; Age,

non definit locum. Turch.

¹² An Tabula Veratiana auctionis] Liber vetus Neavianus. Quo sane modo legendum censo. Nam Romæ Neratius fuisse satis Neratius Jurisconsultus ostendit. Ricticola autem illius auctionis tabula fuit. Nam cum saltus steriles & incultos proferberet Neratius, ut melius venderet, scripsit: *jugera CC, ubi olivetum fieri potest*. Nam tabulam magnis secutus est titulus. *Idem*.

¹³ Aratro perstringi] Quod non possit leviter aratro tanquam radi. Perstringitur, quod leviter vulneratur atque scarificatur, ut ita dicam. Contra in pingui solo alte descendit sulcus, & depressitur vomer, cum in exili solo tantum summa terra perstringatur. *Idem*.

¹⁴ Tangam nullum ab invito] Nullum funam, enam ab invito. *Idem*.

de vestra pecunia: & tum denique ager emetur, cum idem expedierit emptori, & venditori.

XXVI. Sed videte vim legis Agrariæ. Ne ii quidem, qui publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia maxima. Conversa ratio¹⁵. Antea, cum erat a tribuno plebis mentio legis Agrariæ facta, continuo qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, pertimescebant; Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quam multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Syllanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulo ante, diem noctemque, tribunium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis Agrariæ pertimescebant: ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, sed sibi intus canit¹⁶.

Habet focerum, virum optimum, qui tantum agri in illis rei publicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic succumbente jam, oppresso, Syllanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vestigalia vestra vendatis, plurimo majorum vestrorum sanguine & sudore qualita, ut Syllanos possessores divitiis augeatis, periculo liberetis?

Nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum spectant, Quirites. Eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt, propter vastitatem. Syllanus ager,

¹⁵ Conversa ratio] In contrarium mutata. *Idem*.

¹⁶ Hoc carmen non vobis, sed sibi intus canit] Intelligendum est, proverbium esse antiquum, ab Aspendio cytharista sumpsum, qui carmen sinistra manu caneret, non dextera. Quorum illud est *intus canere*, hoc, *foris*: illud *sibi*, hoc *alio*. Neque enim qui sinistra manu chordas tangit, is sibi tantum canit, quia foris non auditur, sed a se fo-

lum. Unde qui multum intestinis suis commotis consultat, præter honestatem, intus, & sibi canere dicuntur. Hæc fere Pedianus in Verrinas. Causa vero, cui qui dextra tangunt, audiuntur, est; quod chordarum sonus cavato cytharæ corpore augetur, quod idem in jugo non cavato contingere arguit. *Idem*. Vide notas ad Verrinam III, quæ est de prætura urbana, cap. 20.

a certis hominibus latissime continuatus, tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis stridorem unum perferre non possit. Hic ager omnis, quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur ¹⁷. Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno plebis dictum est in senatu: urbanam plebem nimium in republica posse: *exhaustam esse*: hoc enim verbo est usus: quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur.

XXVII. Vos vero, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratia, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi forte mavultis, relistis his rebus, atque hac luce reipublicæ, in Sipontina civitate, aut in Salapinorum ¹⁸ pestilentia finibus, Rullo duce, collocari. At dicat ¹⁹, quos agros empturus sit: ostendat & quid, & quibus daturus sit. Ut vero, cum omnes urbes, agros, vestigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos potestis, quæso, concedere? Quanquam illud est egregium, quod hac lege ante omnia veniunt, ante pecuniæ coguntur & coactantur, quam gleba una ematur. Deinde emi jubet: ab invito vetat.

Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet ²⁰? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur.

¹⁷ Tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Quamvis parvo emptus, magno tamen vobis inducetur a decemviris. Ut autem dicitur inducere exemplum, inducere novum genus orationis, inducere verbum personam, sic hoc loco inducere agros dicitur, cui casus pretii adiungitur. Nam qui inducere affirmare interpretantur, errant. *Tern.*
¹⁸ Salapinorum] Salapia, urbs Apulie. *Idem.*

¹⁹ At dicat] Plane legendum est, aut dicat, contra librorum fidem. *Idem.*
²⁰ Quid pecunia fiet] Verus liber, quid pecunie fiet. Quo modo hic etiam legit A-

drianus Cardinalis, genæque dicendi multorum auctoritate confirmat. In Verrem tamen ita scribitur in ablativo: *Quid hoc homine fecerit? aut ad quam spero tam perhæsitum, tam importunum quædam refererit?* In dativo effertur pro Cæcina: *Quid tunc tu homini facias? nonne comedas interdum, ut extorsione summo Subitæ, summa improbitate aetiam deprecor?* Itaque si illud in Verrem, quod in ablativo effertur, verum est, nec mandosum, ut de instrumentis dicitur. Nam in dativo ratio loquendi frequentissima est. *Idem.*

metur. Vestigialibus abalienatis, focis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducuntur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint.

Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnifne ejusmodi locus est, ut nihil intersit reipublicæ colonia deducatur in eum locum, necne? At est locus ²¹, qui coloniam postulet: est, qui plane recuset. Quo in genere, sicut in cæteris reipublicæ partibus, est operæ pretium diligentiam majorum recordari: qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, ut esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducunt colonias in eos agros, quos emerint: Etiamne si reipublicæ non expediat? *Est in quæ loca præterea videbitur.* Quid igitur est causa, quin coloniam in Janiculum possint deducere: & suum præsidium in capite atque cervicibus vestris collocare? Tu non definias, quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Romani vestigialibus atque omnibus copiis ipsum populum Romanum coerceas? opprimas? redigas in istam decemviralem ditionem ac potestatem?

XXVIII. Ut vero totam Italianam suis prædiis obfidere atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint; iisque colonis agrum dari jubet. Num obscure majores opes, quam libertas vestra pati potest, & majora præsidia querunt? num obscure

Tom. V.

X

²¹ At est locus] Ita, Lambino assentione, Manutius. Si exempla quædam habent in eorum editionibus: *An est locus, qui coloniam postulet, est qui plane recuset?* *An est locus, qui coloniam postulet? est plane, rectius est? quo in genere &c.* Grævius: *Est plane rectius? quo in genere &c.* Itaque Cimmerii illi valeant. *Olivetus.*

locus est &c. Non omnis, inquit, ejusmodi est. *At est locus, qui coloniam postulet: est, qui plane recuset.* Grævius edidit: *An est locus, qui coloniam postulet? est plane, rectius est? quo in genere &c.* Grævius: *Est plane rectius? quo in genere &c.* Itaque Cimmerii illi valeant. *Olivetus.*

scire regnum constituitur? num obscure libertas vestra tollitur? Nam, cum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam suis opibus obsidebant; iidem vestram libertatem suis praesidiis & coloniis interclusam tenebunt: quae spes tandem, quae facultas recuperandae vestrae libertatis relinquetur?

At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terrae pulcherrimus, & Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam atque ornatissimam. Atqui quid ad haec possumus dicere? De commodo vestro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem & dignitatem revertar: ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si quem rei dignitas commoveret, ut huic simulate largitioni resistat.

Ac primum de oppido dicam, si quis est forte, quem Capua magis, quam Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi jubet. Ad hunc numerum quingenos sibi singuli fument. Quaso, nolite vosmetipsos consolari: vere & diligenter considerate. Num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut majori vestrum parti: quanquam me vester honos vigilare dies atque noctes, & intentis oculis omnes rei publicae partes intueri jubet: tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, connivebo. Sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, caedemque delectis, locus atque urbs, quae bellum facere atque instruere possit, quaeritur: tamenne patiemini, vestro nomine contra vos firmari opes? armari praesidia? urbes, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducunt suos, quorum nomine ipsi teneant, & fruuntur: coement praeterea: ista dena jugera continuabunt. Nam, si dicent per legem id non licere: ne

22 Capuam scribi] Quod inest motus in deductione coloniarum, idcirco scribi Capuam dixit, pro scribi Capuam deducenda, aut mittenda. *Turrani.*

23 Ista dena jugera continuabunt] Jugera dena intelligit, quae singulis hominibus di-

stribuenda erant ex lege, quibus non contentos fore significat ipsos decemviros, ut latius producere fines velint. *Laurel.*

24 Nam si dicent, per legem id non licere] Occurrit quaestioni, quae fieri poterat: At non licet agros continuare lege servilla?

At;

ne per Corneliam quidem licet. At videmus (ut longinqua mittamus) agrum Praenestinum a paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video. nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumano- rum ac Puteolanorum praediorum sumptus sustentare possint. Quod si vestrum commodum spectat: veniat, & coram me de agri Campani divisione disputer.

XXIX. Quaesivi ex eo Kalendis Januarii, quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus. Respondit, a Romilia tribu se initium esse facturum. Primum, quae est ista superbia & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? ante rusticis deurager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri spes & jucunditas ostenditur? Aut, si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in jugera dena describat: a Suburana usque ad Armentem nomina vestra proponat. Si non modo dena jugera dari vobis, sed ne consilipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis: tamenne vexari rempublicam, contemni majestatem populi Romani, deludat vosmetipsos diutius a tribuno plebis patiemini?

Quod si posset ager iste ad vos pervenire: nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? Unamne fundum pulcherrimum populi Romani, caput vestrae pecuniae, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vestigalium, horreum legionum, solatium annonae, disperire patiemini? An oblitri estis, Italico bello, amissis ceteris vestigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Romani vestigalia,

X 2

per-

per-

per-

per-

per-

per-

per-

per-

per-

per-

per-

(R)

perlevi saepe momento fortuna, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiae portus, quid Syriae rura, quid omnia transmarina vestigalia juvabunt, tenuissima suspicione praedonum, aut hostium injecta? At vero hoc agri Campani vestigal cum ejusmodi est, ut domi sit, & omnibus praesidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec caelo ac loco calamitosum esse solet. Majores nostri non solum id, quod a Campanis ceperant, non imminuerunt, verum etiam, quod ei tenebant, quibus adimi jure non poterat, coemerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis Romanae commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sylla, qui omnia sine ulla religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Nullus extitit, qui ex ea possessione rempublicam demoveret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Syllae dominatio dejecisset.

XXX. Quem agrum nunc praetereuntes vestrum esse dicitis, & quem per iter qui faciunt¹⁸, externi homines, vestram esse audiunt: is cum erit divisus, neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primo quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati, qui simulac decemviri concrepauerint, armati in cives, & expediti ad eandem esse possint. Deinde ad paucos, opibus & copiis affluentibus, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas a majoribus pulcherrimas vestigalium sedes armis captas accepistis, gleba nulla de paternis atque avitis possessionibus relinquatur: ac tantum intererit inter vestram & privatorum diligentiam, quod, cum a majoribus nostris P. Lentulus, qui princeps senatus, in ea loca missus esset, ut & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renuntiasse, nulla se pecunia fundum cujusdam emere potuisse: eumque, qui nollet vendere, ideo negasse se adduci posse, uti venderet, quod, cum plures fundos haberet, ex illo solo fundo nunquam malum nuntium audisset.

Itane

¹⁸ Quem per iter qui faciunt] Pro eo, quod est, per quem qui iter faciunt. Quod genus loquendi quantum fortasse durissimum

videi potest, distum tamen saepe a veteribus constat, quo de agere, quas ob causas, & similia. Idem.

Itane vero? privatum haec causa commovit: populus Romanus ne agrum Campanum privatis gratis, Nullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus Romanus de hoc vestigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit: Hispaniarum vestigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliae civitatibus bello fugitivorum M. Aquilius etiam mutuum frumentum dedit. At ex hoc vestigali nunquam malus nuntius auditus est. Caetera vestigalia belli facultatibus assignantur: hoc vestigali etiam belli facultates sustentantur.

XXXI. Deinde in hac assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest, quod in caeteris, agros desertos a plebe, atque a cultura hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: si Campanus ager dividatur, exturbari & expelli plebem ex agris, non constitui & collocari. Totus enim ager Campanus colitur & possidetur a plebe, & a plebe optima & modestissima: quod genus hominum optime moratum, optimorum & aratorum & militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glebis subigendis exercitati, quo se subito conferant, non habebunt. His robustis, & valentibus, & audacibus decemvirum satellitibus agri Campani possessio tota tradetur. Et, ut vos nunc de vestris majoribus praedicatis, Hunc agrum nobis majores nostri reliquerunt: sic vestri posterius de vobis praedicabunt, Hunc agrum patres nostri acceptum a patribus suis perdidit.

Equidem existimo, si jam campus Martius dividatur, & unicuique vestrum, ubi consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscue toto, quam proprie parva frui parte malletis. Quare, etiam si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur: tamen honestius eum vos universi, quam singuli possideretis. Nunc vero, cum ad vos nihil pertineat, sed pareatur aliis, eripiatur vobis: nonne acerrime, tanquam armato hosti, sic huic legi, pro vestris agris resistetis?

Ad

Adjungit Stellatam campum agro Campano : & in eo duodena describit ²⁹ in singulos homines jugera . Quasi vero paulum differat ager Campanus ³⁰ ac Stellatis . Et multitudo , Quirites , quantur , qua illa omnia oppida compleantur . Nam dixi antea , lege permitti , ut , quae velint municipia , quas velint veteres colonias , colonis suis occupent . Calennum municipium complebant : Theanum oppriment : Atellam , Cumas , Neapolin , Pompejos , Nuceriam suis praesidiis devincient : Puteolos vero , qui nunc in sua potestate sunt , suo jure libertateque utuntur , totos novo populo atque adventitiis copiis occupabant .

XXXII. Tunc illud Campanae vexillum coloniae , vehementer huic imperio timendum , Capuam a decemviris inferetur : tunc contra hanc Romam , communem patriam omnium nostrum , illa altera Roma quaeretur . In id oppidum homines nefarii rempublicam nostram transferre conantur , quo in oppido majores vestri nullam omnino rempublicam esse voluerunt : qui tres solum urbes in terris omnibus , Carthaginem , Corinthum , Capuam statuerant posse imperii gravitatem ac nomen sustinere . Deleta Carthago est , quod cum hominum copiis , tum ipsa natura ac loco , succincta portubus , armata muris , excurrere ex Africa , imminere ita fructuosissimis insulis populi Romani videbatur . Corinthi vestigium vix reliquum est . Erat enim posita in angustiis atque in faucibus Graeciae , sic , ut terra claustra locorum ³¹ teneret , & du maria maxime navigationi diversa ³² pene conjungeret , cum per-

²⁹ *Diudena describit*] Cum Stellatam campum bonitate infinitis partibus sit inferior Campano , multo majoris modum attribueret debuit viciniam ad colonos equandos . *Tuod* .

³⁰ *Quasi vero paulum differat ager Campanus*] Fortasse legendum : *Ager Campanus* , & *Stellatis* sed *multitudo quaeritur* . Nam illud est *multitudo quaeritur* , non satis coluerit . Sententia est , idcirco duodena tantum viciniam dividit jugera , ut majorem numerum in illa oppida deducere , & facilius dominationem decemviris comparere , quibus tantum colonorum numerum committit , quos illi suo beneficio devinctos habebunt , qui-

bus Campana occupabant & opprimebant oppida : alioqui enim si bonitas spectetur , & fructus , duodena campi Stellatis jugera , cum densis agri Campani nullo modo comparanda sunt . *Idem* .

³¹ *Terra claustra locorum*] Terra est per terram . Nam si quis e Peloponneso in reliquam Graeciam terra ire vellet , aut e Graecia per Peloponnesum , per Corinthiorum fines erat transiendum . *Idem* .

³² *Maxime navigationi diversa*] Alterius cuius navigatio est ex Italia , Dalmatia , Epiro in Graeciam , & contra alterius e Graecia in reliquam Graeciam , Thraciam , Macedoniaem , Asiam , contraque . *Idem* .

perenni discrimine separentur . Haec , quae procul erant a conspectu imperii , non solum affligerunt , sed etiam , ne quando recreata exurgere atque erigere se possent , funditus , ut dixi , sustulerunt .

De Capua multum est & diu consultum . Extant literae , Quirites , publicae : sunt senatusconsulta complura . Statuerunt homines sapientes , si agrum Campanis ademissent , magistratus , senatum , publicum ex illa urbe consilium sustulissent , imaginem reipublicae nullam reliquissent : nihil fore , quod Capuam timeremus . Itaque hoc perscriptum in monumentis veteribus reperieris , ut esset urbs , quae res eas , quibus ager Campanus coleretur , suppeditare posset : ut esset locus comportandis , condendis fructibus : ut aratores , culti agrorum defessi , urbis domiciliis uterentur : idcirco illa aedificia non esse deleta .

XXXIII. Videte quantum intervallum sit interjectum inter majorum nostrorum consilia , & inter istorum hominum dementiam . Illi Capuam , receptaculum aratorum , mundinas rusticorum , cellam atque horreum Campani agri esse voluerunt : hi , expulsis aratoribus , effusis ac dissipatis fructibus vestris , eandem Capuam sedem novae reipublicae constituerunt , molem contra veterem rempublicam comparant . Quod si majores nostri existimassent , quemquam in tam illustri imperio , & tam praecleara populi Romani disciplina , M. Bruii , aut P. Rulli similem futurum , (hos enim nos duos adhuc videmus , qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) perfecto nomen illius urbis non reliquissent .

Verum arbitrabantur , Corintho & Carthagini , etiam si senatum & magistratum ³³ sustulissent , agrumque civibus ademissent , tamen non defore , qui illa restituerent , atque , qui ante omnia commutarent , quam nos audire possemus : hic vero in oculis senatus populi Romani nihil posse existere , quod

³³ *Magistratum*] Magistratus in numero unitatis non nisi unam personam magistratum gerentem significat , ut ad Iulium notavi . Hinc nullus dubito Ciceronem hic quoque scripsisse , *magistratus* , ut paulo ante :

Si agrum Campanis ademissent , magistratus , senatum , publicum ex illa urbe consilium sustulissent . *Gravo* . Singularem numerum pro plurali dixit , *Ennius* .

quod non ante extingui atque opprimi posset, quam plane exortum ac natum esset. Neque vero ea res sefellit homines, divina mente & consilio præditos. Nam post Q. Fulvium, Q. Fabium consules, quibus consulibus Capua devicta atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, sed nihil omnino excogitatum³⁴. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pleudophilippo, Aristonico, Mithridate, & cæteris: multa præterea bella gravia Carthaginensium, Corinthium, Numantinum: multa in hac republica seditiones domestica, quas prætermittito: bella cum locis, Fregellanum, Mariscum: quibus omnibus domesticis externisque bellis Capua non modo non obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit, & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & testis ac sedibus suis recipiendos.

Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis rempublicam miscerent, & rerum novarum causam aliquam quærent. Neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiendi publici³⁵: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quod, ubi honos publicæ non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest. Non contentione, non ambitione discordes: nihil enim supererat, de quo certarent: nihil, quod contra peterent: nihil, ubi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam atque intolerandam ferociam, ratione & consilio majores nostri ad inertissimum & desidiiosissimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt: & multum in posterum providerunt, quod, nervis urbis omnibus exsectis, urbem ipsam solutam ac debilitatam reliquerunt.

XXXIV. Hæc consilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque te, Rulle, omnia illa M. Bruti, atque auspicia³⁶, a simili furore deter-

34. Excogitatum] Vera lesio ex Esturien-
si, est cogitatum. Grav.

35. Nec consilii capiendi publici] Quia non
licet habere senatum. Turneb.

36. Omnia illa M. Bruti atque auspicia]
Nec times, ne malam pestem oppetas ut
Brutus, qui & tribunus legem tulit Agra-
riam, & Capuam triumpho deduxit coloniam.

rent. Nam & ipse, qui deduxit, & qui magistratum Capuz & Leocranti ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum poenas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cum venissem Capuam, coloniam deductam L. Confidio, & Sext. Saltio (quemadmodum ipsi loquebantur) pratoribus: ut intelligatis, quantam locus ipse afferat superbiam: quæ paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, perspici atque intelligi potuit.

Nam primum, id quod dixi, cum cæteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitrari paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde anteibant listores, non cum bacillis, sed, ut hic pratoribus anteeunt, cum fascibus duobus. Erant hostiæ majores³⁸ in foro constitutæ, quæ ab his pratoribus de tribunali³⁹, sicut a nobis consulibus de consilii sententia probatæ⁴⁰, ad præconem & ad tibicinem⁴¹ immolabantur. Deinde patres conscri-

Tom. V.

Y

pti

is enim acerba morte bello oppellit, & in credo, Sylla ejusque facilio coloniam Capua exiit. Fuit & eodem bello civium L. Brutus, qui traicens in Siciliam navibus Pompeii circumseatus sibi mortem confecerit. Etenim.

37. Leocranti] Verus liber hic valde depravatus est, in quo legitur, & Leocranti. Quid si legendum sit, Capua illo vicinis ceperunt? Nam verissimè est a triumviris creatos esse duumvires coloniam. Item. Ita corrigo: *et lege creati*. Manutius. Vel legendum, *Turanti*, ut alia innotuit deducta coloniam. *Ferantur*. Abiit ut conjecturam recipiamus valde incertam. Præter corruptam lectionem servare cum ipso Manutio, Victorio, Lambino, aliis, quam dubias conjecturas Cicero infarcire. Ex reliquis corruptæ scripturæ colligo, Tullium reliquisse: *Capua ab illo creati*. Grav.

38. Erant hostiæ majores in foro constitutæ]
Majores hostiæ sunt, quæ lædentibus opponuntur. Cic. 2. de legibus: *Quibus hostiæ cujusque Deo immolantur, cui majoribus, cui lætentibus*. Hic perspicue lædentes majori-

bus opposuit. Turneb.

39. *Quæ ab his pratoribus de tribunali*]
Legendum fortassis est, *de tribunali*, ut repetatur *et ab atriis*, inferne, sententia: hoc modo de tribunali sententia. Lamb.

40. *Probatæ*] Ita Lambinus post Lauredanum. Alii, *probatis*, vel *probantibus*, & ad Consules referunt: quod explicat Briffonius, in primis audiendus, lib. 1. de Formulis, pag. 17.

41. *Ad tibicinem*] Tibicines rei divinæ adhibebantur, & præconabant. Vespillus: *Inferat cum pinguis esse Tyrbonus ad atriis*. Et quæ Romæ sacrorum causa tibicinum collegium. Livius: *Ejusdem atriis rem dicitur parvas præcones, ut ad religiosem esse esse pertinere*. Tibicines quia præcones erant a præconibus constituti in atriis vestri, quod traditum antiquitus erat, *ætri pass*, Tybur uno agmine abierunt: adeo ut nunc in urbe esset, qui sacrificiis præcones: Cumque tibicines ab uno sacrificante ad alium, qui etiam rem divinam faceret, transirent, proverbium factum est, *transire tibicinis Latini modo*, quo Cicero utitur pro Murena. Ro-

pti vocabantur. Jam vero vultum Confidii videre, ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi macie torridum, Romæ contemptum atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritu cum videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Jubellios⁴². Jam vero qui metus erat tunicatorum illorum⁴³? & in Albana, & Seplasia⁴⁴, quæ concursatio percontantium, quid prætor⁴⁵ edixisset? ubi cœnaret? quid enuntiasset? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hospites, sed peregrini atque advenæ nominabamur.

XXXV. Hæc qui prospexerint, majores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis & colendos putatis? Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite atque cognoscite. Non ingenerantur hominibus mores tam a stirpe generis, ac seminis, quam ex his rebus, quæ ab ipsa natura loci, & a vitæ consuetudine suppeditantur: quibus alimur, & vivimus. Carthaginenses, fraudulentis & mendaces, non genere, sed natura loci, quod, propter portus suos, multis & variis mercatorum & advenarum sermonibus, ad studium fallendi, studio questus vocabantur. Ligures, montani, duri atque agrestes. Docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore questum. Campani, semper superbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primum illa nata sunt: arrogantia, qua a majoribus nostris alterum Capua con-

mani in suis sacrificiis, Latinis tibicinibus, non Græcis utebantur. Vetro etiam ad Græcum tibicinem sacrificavit lib. 3. de re Rustica: Sed non in Italia, quæ tibi sacrificari ad tibicinem Græcum, gratiam venisse dicere ad extempus licet. Reum tibus utebantur ad facta. Vetro. Tibulorum appellatur, quod ex die vobis sacrum in arvo juratio, illustratur. Turu. Vide pro Murena, cap. 12.

⁴² Macie, Blossos, & Jubellios.] Hæc sunt nobilitum familiarum nomina, quæ Capuæ floruerunt. Jubellii mentio est ante primum bellum Punicum, Livianorum epitoma 12. Magii, bello Punico secundo. Is enim

dissuasor fuit Capuæ Annibali tradende, Blossii, apud Ciceronem in Lælio de Amicitia, cap. 11. Lavredan.

⁴³ Tunicatorum illorum.] Tunicatos Cicero vocat iustitiam plebem. Quam Horatius tunicatum popellum appellavit, l. Epist. VII. 65. Turu.

⁴⁴ Eris in Albana, & Seplasia.] Fora Capuæ. Seplasia, inquit Alconius, placita erat Capuæ, in qua angustiarum soliti essent tergisteri. Idem.

⁴⁵ Quis prætor.] Duumvirum prætorem appellabant, ac nimirum ita vocari nonnulli solebant, ut Horatii locus indicat, l. Sat. V. 34. Item.

sulem postulavit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Annibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit.

Hæc isti decemviri cum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint: centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & convallis, coenaculis⁴⁶ sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, præ sua Capua, planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt atque contemnent. Agros vero, Vaticanum, & Pupiniam, cum suis optimis atque uberibus campis conferendos scilicet non putabunt. Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hæc per risum, ac per jocum contendunt: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum herede Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Galibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompejis, Nuceria comparabunt. Quibus illi rebus elati & inflati, fortasse non continuo, sed certe, si paulum assumpserint vetustatis ac roboris, non continebuntur: progredientur longius, efferentur. Singularis homo privatus, nisi magna sapientia præditus, vix facile sese regionibus officii, magnis in fortunis & copiis, continet; nedum isti, ab Rullo, & Rulli similibus conquiriti atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbia, atque in sedibus luxuriæ collocati, non statim conquirituri sint aliquid sceleris & flagitii. Immo vero etiam hoc magis, quam illi veteres germanique Campani, quod in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimis tamen rerum omnium copiam depravabant: hi ex summa egestate, in eandem rerum abundantiam traducti, non solum copia, verum etiam insolentia commovebuntur.

XXXVI. Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia, quam monumenta majorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu cum istis tuis auctoribus excogitasti, ut vetera vestigalia venderetis, & expleretis nova⁴⁷. Urbi Capuam ad certamen dignitatis opponere vis, ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem,

⁴⁶ Coenaculis.] Cum enim Romani ob angustiam loci extendere domos non possent, egerant: coenaculum autem dicebatur pars

superior domus. Ferrarius.
⁴⁷ Expleretis nova.] Malim, expletis. Lauro.

tem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subjungeretis: ut, cum omnem pecuniam ex arario exhaussissetis, ex vestigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus coegissetis, tamen omnes⁴⁸ vobis pecunias ad nutum vestrum penderent: ut iidem partim invidiosos agros a Syllanis possessoribus, partim desertos ac pestilentares, a vestris necessariis, a vobismetipsis emptos, quanti velletis, populo Romano induceretis: ut omnia municipia, coloniasque Italia novis colonis occuparetis: ut quibuscunque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis: ut omnem rempublicam vestris militibus, vestris urbibus, vestris praediis cingeretis, atque oppressam teneretis: ut ipsum Cn. Pompejum, cujus praedio tepissime populus Romanus contra acerrimos hostes, & contra improbissimos cives victor extitit, proscribere, atque horum conspectu privare possletis: ut nihil auro & argento violari, nihil numero, & suffragiis declarari, nihil elata manu perfringi posslet⁴⁹, quod non vos oppressum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio summo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in castra Cn. Pompeji, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis: ut interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu iudiciorum, sine periculo petere possletis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus plebis retinere posslet.

Hac ego vos concupisse pro vestra stultitia, atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse, demiror.

Nam

⁴⁸ Tamen omnes] Verus liber tunc omnes, idque aliquanto melius. Turn.

⁴⁹ Lamb. nihil vi elata & manu

Cent. nihil vi ac manu

⁴⁹ Nihil elata manu perfringi potest] Egnaianus liber habet celata; unus meus celata: in impressis stellata est e regione apposta, quae corruptum locum significet. Fortasse autem, (quantum paulo magis quam solito a veteri scriptura discedo) Nihil vi ac manu, recte legi poterit. Ut semper cum

uno verbo duo nomina Cicero adiunxit, & quemadmodum dixit, auro & argento violari, numero & suffragiis declarari, sic dicit, Vi ac manu perfringi. Sententia certe non repugnat. Lasc. Probo & ipse valde Lauredani conjecturam, quam tamen malo in notis legi, quam in contextu. Nec quicquam illam recepit nisi Gruterus, Victorius, Mauacius, alii; plurimorum codicum, quamvis corruptorum, scripturam retinuerunt Grevius.

Nam cum omnium consulum gravis in republica custodienda cura ac diligentia debet esse, tum eorum maxime, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. Nulli populo Romano pro me majores mei sponderunt: mihi creditum est: a me petere quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nulla sunt imagines, quae me a vobis deprecantur.

XXXVII. Quare, modo ut vita suppetat, quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere insidiisque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam vigilantem homini, non timido; diligentem, non ignavo commisit. Ego is consul, qui concionem metum? qui tribunus plebis perhorrescam? qui saepe, & sine causa tumultuerim? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus plebis duci iussisset? Ego nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, non horroi in hunc locum progredi, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne republica tantis munera praediis, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissim; hac concione, hoc populo, certe non vererem. Quis enim unquam tam secunda concione legem Agrariam iussit, quam ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare, ac pervertere. Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis assero, pacem, tranquillitatem, otium. Quae nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo ac ratione provisa sunt. Non modo vos eritis in otio, qui semper esse volueratis, verum etiam istos, quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, divitiarum, ex tumultu atque ex dissensionibus civium comparari solent: vos, quorum gratia in suffragiis⁵¹ consistit, liber-

⁵⁰ Tumultuerim] Trepidem, perturber, ut lib. 1. Offic. Fortis vero animi est & constantis, non perturbati in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu desit, ut dicitur. Tullius.

⁵¹ Quorum gratia in suffragiis] Qui suffragiis vestris ab hominibus gratiam iure potestis. Suffragia sunt vocata a suffragendo: quod iuris fructus testibus ferebantur. Livius: Testibus datis tribuni populum sum-

libertas in legibus, honos in iudiciis & æquitate magistratus, & res familiares in pace, omni ratione orium tenere debetis. Nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed vita partum otium teneritis⁵². Quod ego & concordia, quam mihi constituit cum collega, invidiosissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse⁵³ & animis⁵⁴ & corporis actibus⁵⁵ providi, omnibus prospexi sane, & revocavi. Idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me consule, constarent. Summum & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro salute vestra præbuitis, tales reliquis temporibus populo Romano præbeatis. Pro certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

invenitur, si illæque allata est. Suffragis autem præstante a Nullo, ut huius orationis initio disputatum est. Idem.

52 Non ut quæsitum, sed partum otium teneritis. Hoc quoque tam magnum vulnus est, ut illi mederi me ingenuè fatear, non potuisse. Sicut tamen qui partim ex ingenio, partim auxilio veterum librorum pro, Non ut quæsitum, legant, Non ignavia quæsitum, sed vita partum. Alii illud recitantes, & de hoc hæcitantés corrigunt, Non ut quæsitum, sed ut partum otium. Laurædavius.

53 Quæ in consulatu inimicos esse? Hoc ad festus explendos multa desiderantur. Videtur autem commemorare, quæ ipse pro rep. comparavit; hoc modo: Ego ne quid resip. detrimenti accipere passer, & animi & corporis actibus providi. Omnibus prospexi sane, & veterem defendenda rep. rationem revocavi. Idem tribunis pl. denuntiavi, ne quid turbulenti, me consule, constarent. Aut alia ejusmodi, quæ sibi quisque fingere poterit. Difficile est autem in tantis tenebris lucem videre, & in tam depravatis rebus, quid verum sit cognoscere, ubi veteres libri aut deficiunt, aut scripturam parum probabilem habent. In quibusdam libris, quos mihi vi-

dere contigit, scriptum est, Prospexi sane, & revocavi. In Egriano, Sane & revocavi. Ut conjectura locus mihi non videretur, legentem tamen: Denuntiavi ne quid, particula negandi, quæ in omnibus libris interceptis delectata, addita, sic enim postulat sententia, ut dubitari nullo modo possit, quin desideretur. Idem. Vetus liber, quæ vos in consulatu. Fortasse, quæ vides in consulatu. Hoc postrema pars imputata misere est in omnibus libris. Torrius.

54 Et animis, &] Hoc referri debet non ad quæ in consulatu (ac proinde vides, aut aliquid tale desidero) sed ad & concordia; hoc modo, Quod, etiam & concordia cum collega. Idem.

55 Corporis actibus.] Illud actibus valde suspectum est & adulterinum, neque in hoc genere actum dicere Cicero solet. Nam quod afferunt ex lib. r. de Leg. Sed etiam in prævia actibus iniquis est humani generis stultitudo, irrepertitum est & notum pro prævia-tibus. Ego hic legendum esse censeam, & animis & corporis actibus, id est, omni ratione, omnibus modis. Sic Plautus dixit: Si agrotat in te auster animi, & Sallustius: Variis esse animi vices. Idem.

D E

DE LEGE AGRARIA.

A D P O P U L U M.

O R A T I O X V I I.

A R G U M E N T U M.

Vide Argumentum Orationi primæ de lege agraria præmissum. De hac brevissima Oratione Cicero ad Attic. lib. II. epist. 1.

I. **I**MMODIUS fecissent tribuni plebis, Quirites, si, quæ apud vos de me deferunt, ea coram potius, me præsentem, dixissent. Nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & jus suæ potestatis retinuissem. Sed quoniam adhuc præsens certamen contentioneque fugerunt, nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, &, quo provocati a me venire noluerunt, revocati saltem revertantur.

Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eisdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare a vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis, peto: a vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram bonæ de me opinionis postulo, ut eam, si quæ dixero, vobis probabo, perpetuo retineatis; sin aliter, hoc ipso in loco depositam atque abjectam relinquatis.

Completi sunt animi, aureque vestræ, Quirites, me gratifican-

1 Qui nihil de me credidistis.] Qui fidem honorum plebis, Torrius. non habuistis detestationi & criminationi tri-

libertas in legibus, honos in iudiciis & æquitate magistratus, & res familiares in pace, omni ratione orium tenere debetis. Nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed vita partum otium teneritis⁵². Quod ego & concordia, quam mihi constitutum collega, invidiosissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse⁵³ & animis⁵⁴ & corporis actibus⁵⁵ providi, omnibus prospexi sane, & revocavi. Idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me consule, constarent. Summum & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro salute vestra præbuitis, tales reliquis temporibus populo Romano præbeatis. Pro certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

invenitur, si illæque allata est. Suffragis autem præstante a Nullo, ut huius orationis initio disputatum est. Idem.

52. Non ut quæsitum, sed partum otium teneritis. Hoc quoque tam magnum vulnus est, ut illi mederi me ingenuè fatear, non potuisse. Sicut tamen qui partim ex ingenio, partim auxilio veterum librorum pro, Non ut quæsitum, legant, Non ignavia quæsitum, sed vita partum. Alii illud recitantes, & de hoc hæsitantes corrigunt, Non ut quæsitum, sed ut partum otium. Laurædavius.

53. Quæ in consulatu inimicos esse. Hoc ad festus explendos multa desiderantur. Videtur autem commemorare, quæ ipse pro rep. comparavit; hoc modo: Ego ne quid resip. detrimenti accipere passer, & animi & corporis actibus providi. Omnibus prospexi sane, & veterem defendenda resp. rationem revocavi. Idem tribunis pl. denuntiavi, ne quid turbulenti, me consule, constarent. Aut alia ejusmodi, quæ sibi quisque fingere poterit. Difficile est autem in tantis tenebris lucem videre, & in tam depravatis rebus, quid verum sit cognoscere, ubi veteres libri aut deficiunt, aut scripturam parum probabilem habent. In quibusdam libris, quos mihi vi-

dere contigit, scriptum est, Prospexi sane, & revocavi. In Egriano, Sane & revocavi. Ut conjectura locus mihi non videretur, legentem tamen: Denuntiavi ne quid, particula negandi, quæ in omnibus libris interceptis delectata, addita, sic enim postulat sententia, ut dubitari nullo modo possit, quin desideretur. Idem. Vetus liber, quæ vos in consulatu. Fortasse, quæ vos in consulatu. Hoc postrema pars imputata misere est in omnibus libris. Torribus.

54. Et animis, &] Hoc referri debet non ad quæ in consulatu (ac proinde videtur, aut aliquis tale desidero) sed ad & concordia; hoc modo, Quod, etiam & concordia cum collega. Idem.

55. Corporis actibus.] Illud actibus valde suspectum est & adulterinum, neque in hoc genere actum dicere Cicero solet. Nam quod afferunt ex lib. r. de Leg. Sed etiam in prævia actibus iniquis est humani generis stultitudo, irrepertitum est & notum pro prævia-tibus. Ego hic legendum esse censeam, & animis & corporis actibus, id est, omni ratione, omnibus modis. Sic Plautus dixit: Si agrotat in te auster animi, & Sallustius: Variis esse animi vices. Idem.

D E

D E LEGE AGRARIA.

A D P O P U L U M.

O R A T I O X V I I.

A R G U M E N T U M.

*V*ide Argumentum Orationi primæ de lege agraria præmissum. De hac brevissima Oratione Cicero ad Attic. lib. II. epist. 1.

I. **COMM**ODIUS fecissent tribuni plebis, Quirites, si, quæ apud vos de me deferunt, ea coram potius, me præsentem, dixissent. Nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & jus suæ potestatis retinuissem. Sed quoniam adhuc præsens certamen contentioneque fugerunt, nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, &, quo provocati a me venire noluerunt, revocati saltem revertantur.

Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eisdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare a vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis, peto: a vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram bonæ de me opinionis postulo, ut eam, si quæ dixero, vobis probabo, perpetuo retineatis; sin aliter, hoc ipso in loco depositam atque abjectam relinquatis.

Completi sunt animi, aureque vestræ, Quirites, me gratifican-

1. Qui nihil de me credidistis.] Qui fidem honorum plebis, Torribus. non habuistis detestationi & criminationi tri-

ficantem septem tyrannis², caterisque Syllanarum assignationum possessoribus, Agraria legi & commodis vestris obdistere. Hac si qui crediderunt, illud prius crediderint necesse est, hac lege Agraria, quæ promulgata sit, adimi Syllanos agros, vobisque dividi, aut denique minui privatorum possessiones, ut in eas vos deducamini. Si ostendo, non modo non adimi cuiquam glebam de Syllanis agris, sed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentissime confirmari atque sanciri: si doceo, agris his, qui a Sylla sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, ut facile appareat, eam legem, non a vestrorum commodorum patrono, sed a Valgii genero³ esse conscriptam: num quid est causæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absentem usus est, non solum meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiamque despejerit?

II. Caput est legis XL, de quo ego consulto, Quirites, neque apud vos ante feci mentionem, ne aut refricare obdilatam jam reipublicæ cicatricem viderem, aut aliquid alienissimum tempore novæ dissoniæ commovere. Neque vero nunc ideo disputabo, quod hunc statum reipublicæ non magnopere defendendum putem: præsertim qui otii & concordiaæ patronum me in hunc annum reipublicæ professus sim: sed ut doceam Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus, de se & de suis factis taceri velit.

Omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis, esse arbitror eam, quam L. Flaccus⁴, interrex, de Sylla tulit, ut omnia, quæcumque ille fecisset, essent rata. Nam cum cæteris in civitatibus, tyrannis institutis, leges omnes extinguantur atque tollantur, hic reipublicæ tyrannum lege constituit. Est in-

² *Septem tyranni*] Indicat septem homines maxime locupletes ex possessionibus Syllanæ assignationis, quos *tyrannos* tyrannos vocat. Assignationes autem hoc loco agri a Sylla assignati dicuntur, ita, qui ipsam fecerit contra Marium arma tulerant. *Levitas*.

³ *A Valgii genero*] Id est, Rullum; non quatenus tribunus pl. est; sed quatenus gener Valgii, hanc legem excogitasse, & con-

scripturæ. *Idem*.

⁴ *L. Flaccus*] Fuit interrex L. Flaccus cum consulibus C. Marcio C. Mario VII. consulibus F. Prænestino per Q. Lucretium, Cn. Papirius, Cn. F. Carbo III. per Cn. Pompeium Syllanos duces occisi essent, ac respectu consilii esset, & placuisset senatus interregem prodi, qui cunctis subrogandis consilii, haberet. *Idem*.

invidiosa lex, sicut dixi: veruntamen habet excusationem. Non enim videtur hominis lex esse, sed temporis.

Quid, si est hæc multo impudentior? Nam Valeria lege, Corneliiisque legibus eripitur, cum datur: conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademptus est: aliquem scrupulum⁵, cui datus est. Rulli cautio est hæc; *Quæ post C. Marium, Cn. Papirium, consules*. Quam procul a suspitione fugit, quod eos consules, qui advertarii Syllæ maxime fuerunt, potissimum nominavit? Si enim Syllam dictatorem nominasset: perspicuum fore, & invidiosum, arbitratus est. Sed quem vestrum tam tardo ingenio fore putavit, cui post eos consules, Syllam dictatorem⁶ fuisse, in mentem venire non posset?

Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Syllanos in invidiam rapit? *Quæ post Marium & Carbonem consules agri⁷, ædificia, lacus, stagna, loca, possessiones, cælum & mare prætermisit, cætera complexus est. Publice data, assignata, vendita, concessa sunt. A quo, Rulle? Post Marium & Carbonem consules, quis assignavit? quis dedit? quis concessit, præter Syllam? Ea omnia eo jure sunt. Quo jure? labefactat videlicet nescio quid: nimium acer, nimium vehemens tribunus plebis Syllana rescindit. Ut quæ optimo jure privata sint. Etiamne meliore, quam paterna & avita? meliore.*

At hoc Valeria lex non dicit: Cornelia leges non faciunt: Sylla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam juris, aliquam similitudinem propriæ possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingunt: nemo est tam imprudens istorum, quin agi secum præclare arbitretur. Tu vero, Rulle, quid quæris? Quod habent, ut habeant? quis vetat? Ut privatum? at ita latum est, ut melior tui loceri fundus Irpinus⁸ sit, five ager

Tom. V.

Z

Irpi-

⁵ *Aliquem scrupulum*] Nam cui ager datus est, ne rescindantur acta Syllæ metuit; qui amittit, id sperat futurum. *Turbid.*

⁶ *Syllam Dictatorem*] Ita Syllanos agros & assignationes confirmabat, cum post eos consules Sylla dictator fuerit. *Idem*.

⁷ *Agros*] Vetus liber, *agri*, multo meliore scriptura. Agros enim legi non potest; cum sint verba legis Scævola, ut mirer a quibusdam hoc animadverti non potuisse. *Idem*. *Recepti agri Grævius*.

⁸ *Fundus Irpinus*] Id est, fundus, quem Val-

Irpinus (totum enim possidet) quam meus paternus avituf- que fundus Arpinas. Id enim caves. Optimo enim jure ea sunt profecto prædia, quæ optima conditione sunt. Libera, meliore jure sunt, quam serva: capite hoc, omnia, quæ serviebant, non servient. Soluta meliore in causa sunt, quam obligata: eodem capite obligata omnia, si modo Syllana sunt, liberantur. Immunia, commodiore conditione sunt, quam illa, quæ pensitant. Ego Tusculanis pro aqua Crabra vestigal pendam ⁹, quia a municipio fundum accepi: si a Sylla mihi datus esset, Rullus lege non penderem.

III. Video vos, Quirites, sicuti res ipsa cogit, commoveri vel legis, vel orationis impudentia: legis, quæ jus melius Syllanis prædiis constituat, quam paternis: orationis, quæ ejusmodi causa ¹⁰ insimulare quemquam audeat, rationes Syllæ nimium vehementer defendere. At si illa solum sanciret, quæ a Sylla essent data, tacerem: modo ipse se Syllanum esse confiteretur. Sed non modo illis cavet; verum etiam aliud quoddam genus donationis ¹¹ inducit: & is, qui a me Syllanas possessiones defendi criminatur, non eas solum sancit; verum ipse novas assignationes instituit, & repentinus Sylla nobis exoritur.

Nam attendite, quantas concessiones agrorum hic noster objurgator uno verbo facere conetur. *Quæ data, donata, concessa, vendita.* Patior. Audio. Quid deinde? *possessa.* Hæc tribunus plebis promulgare ausus est, ut, quod quilibet post Marium & Carbonem consules possidet, id eo jure teneret, quo qui optimo privatum? Etiamne si vi ejecit? etiamne si clam, si precario venit in possessionem? Ergo hac lege jus civile, causæ possessionum, prætorum interdicta tollentur.

Non

Valgus focer mihi a Sylla accepit. *Legis estis.* Fundus cum dixisset, agrum coercens subiecit, quod totum fere Lepinorum territorium (id enim hic ager significat) possideret. *Turnebus.*

⁹ Ego Tusculanis pro aqua Crabra vestigal pendam] Prædium suum Tusculanum significat, quod a Tusculanis acceperat, quibus quotannis pro usu aquæ, quæ Crabra dicebatur, vestigal quoddam penderet. *Laured.*

Vide pro Corn. Balbo. *ro Ejusmodi causa*] Id est, ob rem hujusmodi, cum tueantur ipsi Syllanas possessiones, tamen id objicere cuiquam ausus, quod impudentia est maxima. *Turnebus.*

¹¹ Donationis] Eos agros, quos Sylla non dedit, sed quidam in illa reip. caligine occuparunt, & possederunt, confirmat & sancit. Donationem appellat, quod agros illorum sine lege Rullus donet. *Idem.*

Non mediocris res, neque parvum sub hoc verbo furtum; Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui a paucis hominibus impudentissime possidentur. His cavet, hos defendit, hos privatos facit: hos, inquam, agros, quos Sylla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quero, cur ea ¹² quæ majores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quesiverunt, venire patiamini, cum ea, quæ vestra sunt ¹³, condonari possessoribus ¹⁴ eadem lege videatis.

Jam, totam legem, intelligetis, cum ad paucorum dominationem scripta sit, tum ad Syllanæ assignationis rationes esse accommodatissimam. Nam focer hujus vir multum bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, sed de generi impudentia disputo. Ille enim, quod habet, retinere vult: neque se Syllanum esse dissimulat.

IV. Hic, ut ipse habeat quod non habet, quæ dubia sunt, per vos sancire vult: &, cum plus appetat, quam ipse Sylla: quibus ego rebus resisto, Syllanas res defendere criminor. Habet agros nonnullos, inquit, focer meus desertos atque longinquos. Vendet eos mea lege, quanti volet. Habet incertos, ac nullo jure possessos: confirmabuntur optimo jure. Habet publicos: reddam privatos. Denique eos fundos, quos in agro Casinati optimos & fructuosissimos continuavit, cum usque eo vicinos procriberet, quoad oculis confirmando ¹⁵ ex multis prædiis unam fundi regionem formamque perfecterit: quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit.

Et, quoniam, qua de causa, & quorum causa ille hoc

Z 2

pro-

¹² Causam quero, cur ea] Non debetis hæc vendi permittere, cum a Rullo publica donari videatis. Nam si quid vendendum est, potius veniat quod Rullus condonat. *Idem.*

¹³ Cum ea, quæ vestra sunt] Vestra, Syllani nullo jure occuparunt, cum sint publica. Nam ea Sylla publicavit. *Idem.*

¹⁴ Possessoribus] Possessor enim dicitur etiam qui nullo jure tenet. *Idem.*

¹⁵ Quoad oculis confirmando] In celtis veritate, item Palli & Cujac. legitur, oculis confirmando; illoque excludere non potui;

tanto quidem minus, quod vulgata, oculis confirmando, verum hic quadraret, ob ea quæ proxime præcesserant. Gualtelmius notum illud mutabat in, in oculis confirmando. Sequitur enim novam fundi regionem formamque perfecterit. Non damno. Fuit etiam quod idem legeret, singulari confirmando. Eandem sane infantiam cupidorum notat Horatius:

O si singulari ille Provocant accelat, qui nonne denotat agellum. Gruterus.

promulgavit, ostendi; doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cum Agrariae legi resisto. Sylvam Scantiam vendis: Respublica possidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiae, Siciliae, ceterarumque provinciarum possessiones, venales ac proscriptas hae lege video: vestrae sunt praedia, vestrae possessiones. Resistam, atque repugnabo; neque patiar, a quoquam populum Romanum de suis possessionibus, me consule, demoveri: praesertim cum vobis nihil queratur. Hoc enim vos in errore versari diutius non oportet. Num quis vestrum ad vim, ad facinus, ad caedem accommodatus est? Nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & praecleara illa Capua servatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompejum constituitur: contra hanc urbem, Capua: contra vos, manus hominum audacissimorum: contra Cn. Pompejum, decem duces comparantur. Veniant coram, & quoniam me in vestram concionem, vobis flagitantibus, convocaverunt, disferant.

P R O
C. R A B I R I O,
P E R D U E L L I O N I S R E O.
A D Q U I R I T E S.
O R A T I O X V I I I.
A R G U M E N T U M.

HUJUS orationis argumentum non aliunde mihi melius explicaturus esse videor, quam si ex Dionis historia rem totam perscribam. Ita enim facillime & atrocitas criminis, & genus causae perspicui poteris. Neque fore quicquam latebit, quod ad orationis explicationem pertineat. Titus ergo Labienus C. Rabirium ob Saturnini caedem cum accusasset, magnam civitati perturbationem attulit. Nam Saturninus triginta sex annis ante casus fuerat, & quae in bello, quod cum eo susceptum est, consules fecerant, ex senatus auctoritate omnia gesserant. Itaque senatus auctoritas illo iudicio non leviter tentabatur; ex quo totus civitatis status convolvebatur & perturbabatur. Ac Rabirius quidem eadem se fecisse pernegabat; verum tribuni modis omnibus senatus amplitudinem & dignitatem convellere nitentur, & sibi potestatem omnia pro animi arbitrio & libidine agendi praemuniebant. Ita enim futurum erat, ut iis, qui similia tentare vellent, impune concederetur senatus decreta, quaeque tot ante annis acta fuissent, inquisitionem vocare. Ergo cum, pro eo ac debebat, senatus id indigne ferebat, tunc vero senatorem pop. Rom. innoxium atque protractum supplicio affectum iri optimates dolebant: sed tamen modis omnibus angentur, quod civitatis dignitas in crimen & invidiam vocaretur, resque publica improbiis hominibus permitteretur. Ergo turbulenta factionum studia contentioneque partium

promulgavit, ostendi; doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cum Agraria legi resisto. Sylvam Scantiam vendis: Respublica possidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiae, Siciliae, ceterarumque provinciarum possessiones, venales ac scriptas hae lege video: vestrae sunt praedia, vestrae possessiones. Resistam, atque repugnabo; neque patiar, a quoquam populum Romanum de suis possessionibus, me consule, demoveri: praesertim cum vobis nihil queratur. Hoc enim vos in errore versari diutius non oportet. Num quis vestrum ad vim, ad facinus, ad caedem accommodatus est? Nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & praecleara illa Capua servatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompejum constituitur: contra hanc urbem, Capua: contra vos, manus hominum audacissimorum: contra Cn. Pompejum, decem duces comparantur. Veniant coram, & quoniam me in vestram concionem, vobis flagitantibus, convocaverunt, disferant.

P R O
C. R A B I R I O,
P E R D U E L L I O N I S R E O.
A D Q U I R I T E S.
O R A T I O X V I I I.
A R G U M E N T U M.

HUJUS orationis argumentum non aliunde mihi melius explicaturus esse videor, quam si ex Dionis historia rem totam perscribam. Ita enim facillime & atrocitas criminis, & genus causae perspicui poteris. Neque fore quicquam latebit, quod ad orationis explicationem pertineat. Titus ergo Labienus C. Rabirium ob Saturnini caedem cum accusasset, magnam civitati perturbationem attulit. Nam Saturninus triginta sex annis ante casus fuerat, & quae in bello, quod cum eo susceptum est, consules fecerant, ex senatus auctoritate omnia gesserant. Itaque senatus auctoritas illo iudicio non leviter tentabatur; ex quo totus civitatis status convolvebatur & perturbabatur. Ac Rabirius quidem eadem se fecisse pernegabat; verum tribuni modis omnibus senatus amplitudinem & dignitatem convellere nitentur, & sibi potestatem omnia pro animi arbitrio & libidine agendi praemuniebant. Ita enim futurum erat, ut iis, qui similia tentare vellent, impune concederetur senatus decreta, quaeque tot ante annis acta fuissent, in disquisitionem vocare. Ergo cum, pro eo ac debebat, senatus id indigne ferebat, tunc vero senatorem pop. Rom. innoxium atque protractum supplicio affectum iri optimates dolebant: sed tamen modis omnibus angobantur, quod civitatis dignitas in crimen & invidiam vocaretur, resque publica improbiis hominibus permitteretur. Ergo turbulenta factionum studia contentioneque partium

rum de iudicio exarserunt: his ne concilium cogeretur pugnantibus; illis concessum iudicium postulantibus. Quod ubi per Casaris factionem & aliorum nonnullorum vicit, ac iudicandi causa convenera (is enim cum L. Casare iudicabat, nec simplex crimen erat, sed Rabirius perduellionis postulabatur) cum sententia suis condemnaretur: quanquam non a populo more & instituto Romano creari, sed, quod non licebat, a pretore sorte ducti. Rabirius ergo provocavit: sed tamen apud populum etiam damnatus fuisset, nisi Metellus Celer augur & praetor rem impedisset. Nam cum multitudo nec eum audiret, nec quod contra morem patriae legesque iudicium factum esset, vellent attendere, prope Ianiculum petiit, priusquam quicquam suffragio Quirites sciscerent: signumque militare detrahit, ut nibi iam eis decernere liceret. Sic detracto vexillo concio soluta est, Rabiriusque liberatus. Etsi enim Labieno licebat rem repetere, non tamen fecit. Hactenus ex Dione. Hanc igitur orationem trigesimo sexto anno post eadem Saturnini habuit pop. Rom. Cicero consul, aut comitibus centuriatis (non enim de capite hominis ullis aliis quam centuriatis agebat) aut potius certe in concione aliqua qua comitia antecessit. Cum autem in Pisonem Cicero scribit se in Rabirio perduellionis reo quadraginta annis ante se consulem, interpositam senatus auctoritatem sustinuisse, non est, ut inquit Aconius, in eo subtilis annorum computatio facta, verum summam tempus comprehensum: ut perinde acceperit, ac si dixisset, prope quadraginta annis. Jam ante damnatus a dumviris fuerat Rabirius, Julio Casare & Lucio Casare, a quibus ad populum provocarat. Acerbitatem iudicis Julii Caesaris, a quo cupidissime condemnatus fuerat, Rabirio ad populum provocanti etiam salutarem fuisse scribit Tranquillus. Perduellionis est postularus Rabirius: quod sacrosanctum tribunal interfecisse diceretur. Est autem perduellio genus laesa Majestatis omnium atrocissimum & gravissimum: quo qui tenentur, ne morte quidem, cum decedunt in reatu, crimine liberantur, cum in aliis generibus laesa Majestatis liberari soleant. TURNEBUS.

I. TSI, Quirites¹, non est mea consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam, propterea quod cum omnibus civibus in eorum periculis semper satis justam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famae, fortunatumque² omnium G. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei: propterea quod, quae iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum debet videri.

Nam me cum amicitia vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum mea vitae perpetua consuetudo, ad G. Rabirium defendendum est adhortata: tum vero, ut id studiosissime facerem, salus republicae, consulare officium, consulatus denique ipse, mihi una vobiscum cum salute republicae commendatus, coegit. Non enim G. Rabirium culpa delicti³, non invidia, vitaeque turpitudine, non denique veteres, iustae, gravesque inimicitiae civium, in discrimen capitis vocaverunt: sed ut illud summum auxilium⁴ majestatis atque imperii, quod nobis a majoribus est traditum, de republica tolleretur: ut nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperium⁵, nihil consensio bonorum contra pestem ac perniciem civitatis valeret. Idcirco in his rebus evertendis unius hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est.

Quamobrem, si est boni consulis, cum cuncta auxilia republicae labefactari convellique videat, ferre opem patriae, succurrere saluti, fortunisque communibus, implorare civium fidem

¹ Quirites] In Campo Martio ad populum haec oratio habita est: comitiis centuriatis, aut in concione qua comitia antecessit. Idem.

² Capitis, famae, fortunatum] Perduellionis damnati viginti casti & unco per urbis vias trahi, ad extremum cruci, servorum iulias, suffragabantur. Hovonau.

³ Non enim G. Rabirium culpa delicti] Rabirius non suo, sed de reipub. nomine in discrimen capitis vocatur, quod consuli pa-

tuertis ad arma vocanti, & temp. salvam esse voluerit. Tacitus.

⁴ Summum auxilium] Senatus-consultum illud significat, quod extremis reip. temporibus fieri solebat, ut viderent consules, ne quid republica detrimenti caperet. Turn.

⁵ Consulare imperium] Nam ex illo senatus-consulto summum imperium & iudicium consul habebat, & ad arma evocare poterat. Graevius.

dem, suam salutem posteriorem salute communi ducere: est etiam bonorum & fortium civium, quales vos omnibus reipublicae temporibus extitistis, intercludere omnes seditionum vias, munire praesidia reipublicae, summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium, putare: ea qui secutus sit, laude potius & honore, quam poena & supplicio, dignum judicare. Quamobrem labor in hoc defendendo praecipue meus est: studium vero conservandi hominis commune mihi vobiscum esse debet.

II. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculofam, magis ab omnibus vobis providendam, neque a tribuno plebis susceptam, neque a consule defensam, neque ad populum Romanum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quam ut nullum sit posthac in republica publicum consilium, nulla bonorum consensus contra improborum furorem & audaciam: nullum extremis reipublicae temporibus periculum & praesidium salutis.

Quae cum ita sint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, fama, fortunarumque omnium fieri necesse est, ab Jove Optimo Maximo, caeterisque diis deabusque immortalibus, quorum ope & auxilio multo magis haec reipublica, quam ratione hominum & consilio gubernatur, pacem ac veniam peto: precorque ab iis, ut hodiernum diem, & ad hujus salutem conservandam, & ad rempublicam constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proxime ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miserissimi atque innocentissimi, salus reipublicae, vestris manibus suffragisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reipublica salute sapientiam, quam soletis.

Nunc, quoniam, T. Labiene⁶, diligentiae meae temporis angustiis obstitisti, meque, ex comparato & constituto spatio defensionis, in semihorae curriculum coegisti, parebitur, &, quod

⁶ T. Labiene] Hic trib. pleb. Ciceroe postea militavit in Gallia auspiciis Caesaris. consule diem dixit Rabirio. Hic est, qui Turnebus.

quod iniquissimum est, accusatoris conditioni; &, quod miserimum, inimici potestati. Quamquam in hac praescriptione semihorae, patroni mihi partes reliquisti; consulis, ademisti: propterea quod ad defendendum propmodum satis erit hoc mihi temporis, verum ad conquerendum parum.

Nisi forte de locis religiosis, ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. Quo in crimine nihil est unquam abs te dictum, nisi a C. Macro objectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid objecerit C. Rabirio Macro inimicus; oblitum esse, quid aequi & jurati iudices judicaverint.

III. An de peculatu facto, an de tabulario⁷ incenso, longa oratio est⁸ exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii iudicio clarissimo G. Curtius pro virtute sua est honestissime liberatus: ipse vero Rabirius non modo in iudicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est unquam vocatus. An de sororis filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum⁹ esse dixisti, cum ad iudicii moram familiaris funeris exculatio quaereretur. Quid enim est tam verisimile, quam cariorem huic sororis maritum, quam sororis filium fuisse? atque ita cariorem, ut alter vita crudelissime privaretur, cum alteri ad prolationem iudicii bi-duum quaereretur? An de servis alienis contra legem Porciam¹⁰ retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam¹¹ verberatis, aut necatis plura dicenda sunt, cum tanto studio C. Rabirius totius Apuliae, singulari voluntate Campaniae vicini-

Tom. V.

A a

cini-

⁷ An de tabulario] Locus erat ubi acta & tabulae publicae reponebantur. Cum id i-gitius obijceretur Rabirio, nondum patefactum erat a quo incensum esset: quod Q. Sotius se fecisse postea confessus est. Vide III. 30. de nat. Deor. Turneb.

^a Man. Lamb. exponenda

^b Lamb. Curtius

⁸ Necatum] Ne maritus sororis Rabirii Curtius de peculatu, ut reor, causam diceret, ad prolationem iudicii filium sororis a Rabirio necatum obijciebant. Qui autem filius familiaris dicit, iustave mortuo facit, nec in jus, nec in iudicium vocatur. Sed

verisimile non est bi-dui causae tantum incensum esse perpetratum: nec probabile est cariorem ei maritum sororis quam filium fuisse. Idem. ⁹ Legem Porciam] Ne quis servum alienum, invito, vel insciente domino, celaret, vinculum haberet, demeret sciens, dolo malo. Hotom.

¹⁰ Lex Porcia] Porcia lex memorabilis a M. Porcio Catone lata est, ne quis magistratus civem Romanum virgini coeiret, nec careret: cum antea auditorum cervix interiretur fuit, corpus virgini ad necem excide-retur. Idem.

cinitatis ornetur? cumque ad ejus propullandum periculum non modo homines, sed prope regiones ipsæ concurrerint: aliquanto etiam latius excitata, quam ipsius vicinitatis nomen ac termini postulabant?

Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eadem multæ irrogatione ¹¹ præscriptum, hunc nec suæ, nec alienæ pudicitæ peperisse? Quin etiam suspicor, eo mihi semihoram a Labieno præstitutam esse, ut ne plura de pudicitia ¹² dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam desiderant, intelligitis mihi semihoram istam nimium longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium implorat & flagitat.

Nam de perduellionis judicio, quod a me sublatum ¹³ esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac republica sustulisset! utinam quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset! Quid enim optari potest, quod ego mallem, quam me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primum est majorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus, nullum in libero populo vestigium crudelitatis regis retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt.

IV. Quamobrem uter nostrum tandem, Labiene, popularis est? tunc, qui civibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auspiciis in loco, crucem ad civium supplicium desigi & constitui jubes: an ego, qui funestari concio-

¹¹ *Multa irrogatione*] Multarum ratio hæc fuit. Magistratus reo ad populum diem dicebat: ter eum accusabat: post ei multam irrogabat, id est, rogabat populum ut certa honorum parte multaretur. Hæc irrogatio trimumdinum, ut cætera leges, dicebat, post per trimumdinum quarto reus accusabatur. Si defendere, ea multa irrogatio dicebatur: si damnabatur, multæ judicatio. *Idem.*

¹² *De pudicitia*] Eo scilicet nomine male Labienus audiverat. *Turneb.*

¹³ *Sublatum*] Quæ ratione Cicero sustulerat judicium perduellionis? Non lege lata, sed data facultate Rabirio dicende causæ comitiis centuriatis, suscripta etiam illius defensione, contra sententiam duumviram. *Fer. ratiæ.*

cionem contagione carnificis vero? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, inviolatum corpus omnium civium Romanorum, integrum jus libertatis defendo servari oportere?

Popularis vero tribunus plebis, custos defensorque juris & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium licitori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injussu vestro judicaretur: hic popularis a duumviris, injussu vestro, non judicari de cive Romano, sed indicta causâ civem Romanum capitis condemnari coegit.

Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cujusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modo suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant, *I licitor, colliga manus*: quæ non modo hujus libertatis, mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii: sed Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis, ista sunt cruciatus carmina: quæ tu, homo lenis ac popularis, libentissime commemoras, *Caput obnubiro, arbori infelici suspendito*: quæ verba, Quirites, jampridem in hac republica non solum tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis oppressa sunt.

V. An vero, si actio ista popularis esset, ¹⁴, & si ullam partem æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviolem dolorem patris tui ¹⁵ mors attulit, quam C. Graccho, fratris: & tibi acerbior ejus patri mors est, quem nunquam vidisti, quam illi, ejus fratris, quicum

A a 2

¹⁴ *An vero, si actio ista popularis esset*] utinam putasset? *Turneb.*
An non Scipionem Nasicam perduellionis popularisset C. Gracchus, qui maxime popularis fuit, cum ejus frater trib. pleb. causus esset, si questionem istam perduellionis legi-

¹⁵ *Patri tui*] Q. Labieni. Significat a Labieno non tam tribuni mortem quam patri hoc judicio vindicari. *Idem.*

cum concordissime vixerat: & similis viri tu ulciferis patrii mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: & par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Tib. Gracchus reliquerat. An pietas tua major, quam Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quae si in illo minima fuissent; tamen praeter tuis facultatibus maxima putarentur.

Cum vero his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit: quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas? Sed moreretur prius acerbissima morte milles Gracchus, quam in ejus concione carnifex consisteret: quem non modo foro, sed etiam caelo hoc, ac spiritu Centoriae leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic te popularem dicere audeat, me alienum a commodis vestris: cum iste omnes & suppliciorum, & verborum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquirit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis atque factis repugnari & resistere crudelitati? Nisi forte hanc conditionem vobis esse vultis, quam servi, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent.

Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. Mors denique si proponitur, in libertate moriamur. Carnifex vero, & obductio¹⁶ capitis, & nomen ipsum crucis, absit non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum, non solum eventus atque perceptio, sed etiam¹⁷ conditio¹⁸, expectatio, mentio ipsa

¹⁶ *Obductio*] Quamquam non sum perscius

¹⁷ *Obductio*] Quamquam non sum perscius, obducere interdum esse idem quod, obtegere; libentius tamen hoc loco loquere, obductio. Nam quod hoc vocabulum nusquam alibi apud Ciceroem legitur; ne obductio quidem. Et obductio melius, si fallor, conveniret cum dicto illo & horrendo crimine; quod paulo supra recitaverat, caput obductio: ne-

beri &c. Muræ. Var. Lect. VIII. 9.

¹⁸ *Obductio*] Quamquam non sum perscius, obducere interdum esse idem quod, obtegere; libentius tamen hoc loco loquere, obductio. Nam quod hoc vocabulum nusquam alibi apud Ciceroem legitur; ne obductio quidem. Et obductio melius, si fallor, conveniret cum dicto illo & horrendo crimine; quod paulo supra recitaverat, caput obductio: ne-

ipsa denique, indigna cive Romano, atque homine libero est. An vero servos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas una vindicta¹⁹ liberabit: nos a verberibus, ab unco²⁰, a crucis denique terrore, neque res gesta, neque acta atas, neque nostri honores vindicabunt?

Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor: & praeter me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunicia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quanquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatus, omnes religiones atque auspicioum publica jura neglexisti: tamen a me haec in hoc tam exiguo meo tempore non audies. Liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem. Nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrii tui morte dicemus.

VI. Arguis occisum esse a C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio²¹ copiosissime defendente, antea fallum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc predicare, C. Rabirii manu L. Saturninum, hostem populi Romani, interfectum! Nihil me clamor iste²² commoveret, sed consolatur, cum indicat esse quosdam cives imperitos, sed non multos. Nunquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui silet, contemem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levius est acclamatio²³! Quin continetis vocem, indicem stultitiae vestrae, testem paucitatis?

Liben-

¹⁹ *Una vindicta*] Haec erat virga quam grave aut levis manumittendi servi capiti imponens haec verba pronuntiabat: *Hanc bo-minem liberum esse aje.* Hotoman.

²⁰ *Ab unco*] Quorundam criminum damnatis unco in mentum impingebatur, atque ita per urbis vias traehi in Tyberim deiciebantur. Idem.

²¹ *Q. Hortensio*] Hortensius causam Rabirii apud duumviros iudices egerat. Non enim probo eos, qui ante consulem eum ad populum causam egressi essent. Turneb.

²² *Nihil me clamor iste*] Apparet popu-

lum vocem illam indigne tulisse, Saturninum hostem populi Romani appellari. Moris fuit in concionibus, si quid magistratus diceret, quod populo placeret, ut illi acclamationibus exciperent, si quid displiceret, admurmurarent & obdicerent. Sic in Agrar. tit. *Vides quosdam, Quirites, strepitum significare nefcio quid.* Hotoman.

²³ *Quanto jam levius est acclamatio*] Ite-rum est acclamatum, sed levius quam antea & exilius; ergo gravius objurgat & compe-scit. Turneb.

Libenter, inquam, confiterer, si vere possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum: & id facinus pulcherrimum esse arbitrarer: sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam a me graviolem confessionem, aut quod in hunc majus crimen expectas? Nisi vero interesse aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit: arma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non possunt. Si arma jure sumpta concedis; interfectum jure concedas necesse est. ***

VII. Fit senatusconsultum, ut C. Marius ²³, L. Valerius consules, adhiberent tribunos plebis & praetores, quos eis videretur; operamque darent, ut imperium populi Romani majestasque conservaretur. Adhibent omnes tribunos plebis praeter Saturninum, omnes praetores praeter Glauciam: qui rempublicam salvam esse vellent, arma capere, & se sequi jubent. Parent omnes. Ex aedificiis armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuent, dantur. Hic jam, ut omittam caetera, de te ipso, Labiene, quaero: cum Saturninus Capitolium teneret armatus, esset una C. Glauca, C. Saufejus, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus ²⁴: addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patrum: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus consules, post cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare con-

*** Paucula quaedam deesse videntur.

²³ Fit S. C. ut C. Marius] Arma jure sumpta in Saturninum probat senatus-consulti auctoritate, quo summa potestas consulibus, permittitur, ut viderent ne quid respub. detrimenti caperet. Cuius decreti auctoritatem primum senatus usurpaverat in C. Gracchum. Ita tribunum jus istud senatus non esse concedendum cessabant. Idem.

²⁴ Gracchus] Is L. Equitius erat, qui pro Gracchi filio se gerebat: eum Saturninus in locum competitoris tribunatus comitiis palam occisi subrogare tentavit: is servus fuerat: nequissimus in compedibus & ergastulo habitus: deinde manus missus libertinae conditionis erit. Idem.

confuevistis: cum equester ordo; at quorum equitum Romanorum, dii immortales! patrum nostrorum, atque ejus atatis, quae tum magnam partem reipublicae, atque omnem dignitatem judiciorum tenebat; cum omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipublicae salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit?

De te ipso, inquam, Labiene, quaero: cum ad arma consules ex senatusconsulto vocavissent: cum armatus M. Aemilius, princeps senatus, in comitio constitisset: qui, cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum, impedimento fore putabat: cum denique Q. Scavola, confectus senectute, perditus morbo, mancus, & membris omnibus captus ac debilis, hastili nixus, & animi vim, & infirmitatem corporis ostenderet: cum L. Metellus, Serv. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent: cum omnes praetores, cuncta nobilitas ac juventus accurreret, Cn. & L. Domitii, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cum omnes Octavii, Metelli, Julii, Cassii, Catones, Pompeji; cum L. Philippus, L. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti: cum hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cum hic C. Curio, cum denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? Utrum inclusum atque abditum latere in occulto, atque ignaviam suam, tenebrarum ac parietum custodiis tegere: an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, & caeteris, ad mortem, propter vitam turpitudinem, confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scavola, cum bonis denique omnibus coire non modo salutis, verum etiam periculi societatem?

VIII. Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? Cum ignaviae ratio te in fugam atque in latebras impelleret: improbitas & furor L. Saturnini in Capitolium arces-

accesseret: consules ad patriæ salutem ac libertatem vocarent; quam tandem auctoritatem, quam vocem, cuius sectam sequi, cuius imperio parere potissimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater qui-cum? quid? propinqui vestri, equites Romani? quid? omnis præfectura, regio, vicinitas vestra? quid? ager Picenus uniuersus, utrum tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est?

Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem unquam adhuc de sese esse confessum. Nemo est, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modo honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit: & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præpoueret. Idcirco oportuit C. Rabirium desiscere a republica? non comparere in illa armata multitudine bonorum? consulum voci atque imperio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuisse: ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quod cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset: turpissimus, si reliquisset?

IX. At C. Decianus²⁵, de quo tu sæpe commemoras, quia, cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accensaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: & Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio, improbum civem esse, & non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosus, imagine aut mortem eius desideraret, aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, ima-

²⁵ At C. Decianus] De quo Valerius Max. VIII. 1.

imaginem, quam habes, inveneris: nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses: nunquam profecto istam imaginem²⁶, quæ domi posita, pestem atque exilium Sex. Titio attulisset, in Rostra, atque in concionem attulisses; nec tuas unquam rationes²⁷ ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis. Causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quæ causa ante mortua est, quam tu natus esses. Qua in causa tute profecto fuisses, si per ætatem esse potuisses, eam causam in iudicium vocas.

An non intelligis, primum quos homines, & quales viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in summum capitis periculum accessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quod arma contra L. Saturninum tulit; huic quidem asseret aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem huius, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit; M. Scæurum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia; duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium²⁸, qui tum extra urbem cum præsidio fuit; quorum in hac civitate longe maxima consilia, atque ingenia fuerunt: cæteros pari dignitate præditos, custodes gubernatoresque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris, atque optimis civibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum una cum senatu salutem reipublicæ defenderunt? Quid de tribunis ærariis, cæterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt?

X. Sed quid ego de iis omnibus, qui consulari imperio pauerunt, loquor? De ipsorum consulum famâ quid futurum est? L. Flaccum, hominem cum semper in republica, tum in

Tom. V.

B b

magi-

²⁶ Imaginem] Imaginem L. Saturnini Labiene in concione prætulit. Turieb.

²⁷ Rationes] Forte ratio. Sunt ceteri lingua colligata, vel navigium tenere condi-

tum. Tuscol. 1. 30: Tangunt in rate in mare immensâ vestra esse luce oratio. Pith.

²⁸ M. Antonium] Oratorem, qui anno sequenti consul fuit. Ferrarius.

magistratibus gerendis, in sacerdotio, caeremoniisque, quibus praeerat, diligentissimum, nefarii sceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? Adjungemus ad hanc labem ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marius, quem vere patrem patriae, parentem, inquam, vestrae libertatis, atque huiusce reipublicae possumus dicere, sceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus?

Etenim, si C. Rabirio, quod iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio deligendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data est²⁹, quod abs te sapissime dicitur: non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit; idemque violavit, si in fide non stetit. Quae fides, Labiene, qui potuit sine senatus-consulto dari? Adeone hospes huiusce urbis, adeone ignarus es disciplinae, consuetudinisque nostrae, ut haec nescias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videre?

Quid jam ista³⁰ C. Mario, inquit, nocere possunt, quoniam sentu & vita caret? Itane vero? tantis in laboribus C. Marius, periculisque vixisset, si nihil longius, quam vitae termini postulabant, spe atque animo de se, & gloria sua cogitasset? At credo, cum innumerabiles hostium copias in Italia fudisset, atque obsidione rempublicam liberasset, omnia sua secum una moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrum in reipublicae periculis cum laude ac virtute versatur, quin spe posteritatis, fructuque ducatur. Itaque cum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinae mihi atque aeternae videntur esse, tum maxime quod optimi & sapientissimi cuiusque animus ita praesentit in posterum, ut nihil nisi sempiternum spectare videatur.

Quapropter equidem & C. Marii, & caeterorum virorum, sapientissimorum ac fortissimorum civium, mentes, quae mihi viden-

²⁹ Si fides Saturnino data est. Consules fidem publicam Glauciae & Saturnino dederunt, fore ut cum eis non vi, sed iure ageretur. *Horomani.*

³⁰ Quid iam ista? Quod illa tempestare multos esse sciebat, qui nec dedecus, nec ignominiam ad mortuos pertinere censerent, omni sensu ut credebant plerique, orbatos. Percrebuerat enim tum sententia Epicuri, cui se dociles multi ex libris Anaximani praesertant, animos mortales esse. *Turanus. De Anaximano, & Epicureis, vide Tusc. IV. 3.*

videntur ex hominum vita ad deorum religionem & sanctorum demigrasse, testor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non secus, ac pro patriis fanis atque delubris propugnandum putare: ac, si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minus strenue caperem, quam illi pro communi salute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguam nobis vitae curriculum natura circumscripsit, immentum gloriae.

XI. Quare, si eos, qui jam de vita decesserunt, ornabimus: iustiorum nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos jam videre non possumus, negligis: ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romae fuerint, quem tu diem in iudicium vocas, pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit. Omnes il, quorum tu ex aetate coniecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam fecisset! non supplicium deprecaret, sed praemium postulare. Etenim, si Scevae, seruo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est: quod equiti Romano praemium dari par fuisset? &, si C. Marius, quod sistras³¹, quibus aqua suppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis ac sedibus praedicti imperarat, quod in clivo Capitolino improborum³² civium³³ ***

*** Desunt non pauca.

²⁹ Lamb. regionem.

³¹ Quod sistras? Florus, lib. 111, tubos

quibus aqua in Capitolium ducebatur, pra-

cisos sciebat. Plutarchus in Mario - Appian,

qui inprobos aqua pennis caecis,

deditionem fecit. *Horoman.*

³² Lamb. eorum multitudo sese collocatas.

republicam servasse ab universo senatu iudi-

catas est: cui supplicium in eum constitueretur,

& una pars praemium ei dederunt.

³³ Improborum dicitur Iulius?

³⁴ Improborum civium? Pall. ambo ad-

scriptum habent, desicere hic a sine chartas

duas, a nescio quo excidas. *Gruter.*

I N
L. CATILINAM.

I N S E N A T U.

O R A T I O X I X.

A R G U M E N T U M.

Sæpe jam M. Tullius, antequam hanc orationem haberet, verba in senatu de Catilinae conjuratione fecerat: ut vel ex eo perspicuum est, quod duodeviginti diebus ante, consulibus resp. senatus-consulto permisse erat. Quod ego ipsum admonete supervacaneum putassem, (est enim sane quam aperium), nisi animadvertissem, multos magnoque viros, non e recentioribus modo, sed etiam ex antiquis, quod, quid quoque tempore actum fuisset, non satis attente considerassent, in errores quosdam minime, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidisse. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni imprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem; ut, sicuti ab eo ceteri discesserint, homines eos fuisse, idcircoque labi potuisse, arbitremur: secundum Ciceronem autem Sallustio, qui iisdem temporibus fuit: tum Afconio, qui ab eorum ætate non ita multum absuit: Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem, magno esse addidito iudicio legendos. Nam, ut hinc ordiamur, cum conjurati, Catilinae denunciatione, in M. Porcii Leccæ domum convenissent, resp. etique essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfecturos pollicerentur; tum demum ait Sallustius, rem ad senatum a Cicerone relatum; Senatuumque decrevisse, ut darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet. At id manifesto falsum est: siquidem, quæ nox confecta est posterum diem Nonar. Novemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam esse, constat ex oratione pro Sylla. Jam autem sedecim, minimum, dies erant,

erant, cum illa senatus auctoritas intercesserat: ut ex hac ipsa oratione liquido cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quod idem Sallustius prodidit, cum aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certe quidem aliquot diebus post commissam consulibus resp. Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium in fortunas suas excitatum esset, id se non aqua, sed ruina restitutum. Id enim jampridem, id est, aliquot diebus ante comitia consularia, Catoni iudicium minitanti ac denuncianti Catilina responderat. Quod ipse Cicero in oratione pro Murena restatum reliquit. Quod si Sallustium ipsum, & accuratum cum primis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapsum videmus: exacuenda profecto nobis ingenii acies est: neque ut quicque a quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est: sed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipue auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, singula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta est hæc oratio a Cicerone consule, senatum habente in templo Jovis Statoris, VI. id. Novemb. ut infra probabitur. Quæ quidem oratione ostendit, patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinae adversus republ. consilia: ipsique suadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quo & civitatem liberet metu, & ipse se liberius hostem P. R. profiteri queat. Genus igitur causæ judiciale non est, ut falso Cælius Curio putat. Non enim in senatu iudicia exercebantur. Sed ne deliberatum quidem est. Quid ita? quia enim non de liberat Cicero, neque sententiam dicit, neque aut suadet quicquam senatui, aut dissuadet: sed Catilinam increpat, oburgat, exagitat: jubet denique, ut cum resp. salute, sua vero peste ac pernicie ex urbe proficiatur. Quid igitur? facendum profecto est, non omnes Ciceronis orationes, necum omnia quæ ab oratore tractantur, ad tria illa perculgata causarum genera posse revocari. Ipse autem orationis χαρακτήρ plenus est δειότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγάλωσπετειός. Itaque quæcumque de illo genere a veteribus prodita sunt, ea hic mirabiliter observata reperiemus. MURETUS. Vide Lælii Bisceiole Horas subref. Tom. II. lib. IV. cap. 8.

QUOUS-

I. **Q**UOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii¹, nihil urbis vigiliæ², nihil timor populi³, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus⁴ habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverant? Patere tua consilia non sentis? constrictam⁵ jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?

O tempora, o mores! Senatus hæc intelligit; consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in senatum venit: sit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad eadem unumquemque nostrum. Nos autem, viri fortes⁶, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus.

Ad mortem te, Catilina, duci, iussu consulis⁷, iampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iamdiu machinaris. An vero vir amplissimus⁸, P.

¹ *Quousque tandem*] Non paratur, ut videtur Cicero, Catilinam eo die in senatu assutum. Sed cum eum, præter spem, adesse videret, subita indignatione commotus, in hæc verba proripit. *Muret.*

² *Eludet*] Quasi afflictiis, prostratisque nobis insulabit. Verbum gladiatorium. Illud quoque annotandum, quod de furore & audacia, quasi de re quædam animata, locutus est. Recte enim admonet Falibus, miram ex eo sublimitatem oriri, cum rebosensu carentibus adum quendam & animos datus. *Idem.*

³ *Nocturnum praesidium palatii*] Periculosi temporibus praesidium palatio imponi solebat, quod illud qui occupasset, urbem facile in pericula habiturus videbatur. *Idem.*

⁴ *Nihil urbis vigiliæ*] Decreeverat enim senatus, ut per totam urbem vigiliæ haberentur, istaque minores magistratus præessent. *Sallustius. Idem.*

⁵ *Nihil timor populi*] Nam & tumultum

senatus decreverat, ut est apud Dionem, & Cicero ipse, ad indicandam periculi magnitudinem, comitiorum die locutus in campum descendit. *Idem.*

⁶ *Nihil hic munitissimus*] Templum Jovis Senatoris dicit. *Idem.*

⁷ *Constrictam*] Quasi de immani quadam & tabiosa fera locutus est. *Idem.*

⁸ *Not autem viri fortes*] *Epuræ.* Non enim in cautione, sed in animi magnitudine ac presentia polita est fortitudo. *Idem.*

⁹ *Iussu consulis*] Sed poteratne consul imperare, ut quisquam ad moerem duceretur? Poterat, ubi ei S. C. commissus erat resp. *Idem.*

¹⁰ *An vero vir amplissimus*] Argumentum a minore: in quo, ut eruditè annotat Fabius non solum totum toti, sed etiam partes partibus comparantur. Nam Catilina Græcho, status reipub. orbi terrarum, medicis labellæ statio cædi, & incendium, privatus consulis comparatur. *Idem.*

Scipio¹¹, pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit¹²; Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa¹³ nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens & grave: non deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus.

II. Decreevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid reipublica detrimenti caperet. Nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius¹⁴, consularis. Simili senatusconsulto, C. Marjo, & L. Valerio consulibus, permessa est reipublica: num unum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, & C. Servilium prætorem, mors ac reipublicæ poena¹⁵ remora-

ta

¹¹ *P. Scipio*] P. Cornelius Scipio Nafica Serapio, eius, qui optimus vir a senatu judicatus erat, nepos, eius, qui censor porticum in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis, celeberrimi viri, P. Africani patris, ipsius autem Tiberii consobrinus. *Paterculus. Idem.*

¹² *Privatus interfecit*] Video, interpretes conturbat, quod idem & Pontifex Max. & privatus esse dicatur: in eo autem nulla repugnantis est. Pontifex enim magistratus non est. Quare nihil prohibet eundem & pontificem maximum esse, & privatum. *Idem.*

¹³ *Nam illa*] Efiguram hanc præteritionem vocant. Historia ex Livio petenda est. *Idem.*

¹⁴ *M. Fulvius*] M. Fulvius Flaccus, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris sui virum nominaverat, sociumque regalis potentie assumptor. *Idem.*

¹⁵ *Mors ac reip. poena*] De tribus antiquis libris, qui olim Dominici Grimani Cardinalis fere, in eo, qui optimus est, locus hic ita legitur: *Nam unum diem postea L.*

Saturninum trib. pl. & C. Servilium prætor. resp. poena remota est? Quod ego ut vidi, qui Servilium illis temporibus prætorem fuisse meminisse, videtremque etiam, ad nomen Saturnini additum esse nomen magistratus, in quo ille tum fuisset: dubium non habui quin illud, prætoris, omnino recipiendum foret. Recordabar loci ex octava Philippiæ, qui me magis etiam in sententia confirmabat. Ita enim ibi scriptum: *C. Marjo, L. Valerio consulibus senatus reipublicam defendendam delit. L. Saturninum trib. pl. Glauca prætor est occisus.* Quoniam autem scio, fæpe commissum esse a liberis veteribus, ut hæc nomen R. P. & P. R. quantum altera reipublicam, altera, populum Romanum indicabant, inter se confunderent, earumque alteram pro altera ponerent: plane facti, totum huius locum ita legi debere: *Nam unum diem postea L. Saturninum trib. pl. & C. Servilium, prætores populi Romani, poena remota est?* Vocem, *mors*, additam pato ab aliquo, qui declarare velle, quod poena genus illos consecutum fuisset. *Idem.*

ta est? At nos vicessimum jam diem¹⁶ patimur hebescere a-
ciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatus-
consultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam in va-
gina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum
te esse, Catilina, convenit¹⁷. Vivis: & vivis non ad depo-
nendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, Patres con-
scripti¹⁸, me esse clementem: cupio in tantis republicae pe-
riculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertiam, ne-
quitiaeque condemno.

Castra sunt in Italia contra rempublicam, in Etruria fauci-
bus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eo-
rum autem imperatorem castrorum, ducesque hostium, in-
tra moenia, atque adeo in senatu videmus, intestinam ali-
quam quotidie perniciem republicae molientem. Si te jam,
Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit ve-
rendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me,
quam quiquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc,
quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum

¹⁶ Vicessimum jam diem] Rotundare nu-
merum voluit. Erat enim hic tantum duo-
deciesimus dies post factum S. C. ut notat
Alconius, sic in Plinonem pro triginta sex
annis, quadraginta dixit. Sic centumci di-
cebatur, cum essent centum & quatuor. Sic
Euripides & Virgilius Graecos mille navibus
ad oppugnandam Troiam venisse dicunt, quas
Homerus CIO CLXXXVI. Dio CIO CC.
Scholiastes Euripidis, mille centum & se-
ptuaginta fuisse affirmat. Idem.

¹⁷ Interfectum esse te, Catilina, convenit]
Veror, ne aliquid in his verbis inest viti-
primi, quod, seu verbum, convenit, me-
dia corrupta legas, non convenient tempora:
seu producta, queram, equis unquam, qui
aliquem modo Latinae linguae sensum habe-
ret, ita locus fuerit, ut diceret, convenit
statim id fecisse, pro eo quod est, statim id
fecisse oportuit. Ego vero, *Interfectum esse te*,
sed etiam plane barbarum esse loquendi ge-
nus censo. Ut si quis dicat, Multum labo-
rem capere convenit est, qui de gloria compa-
renda cogitant, quidvis cum facere potius,
quam Latine loqui putent. Meo quidem hic
sensus est. Si qui aliter opinabuntur, si fi,

prolati exemplis, erroris me conseruerit,
non committam, ut etiam pertinaciter con-
sequere possint. Est omnino quidam locus a-
quid Terentium in Heautontimoroum, qui
fallere homines minus perspicaces queat. I-
bi enim senex ille seipsum puniens ita lo-
quitur: Non convenit, qui illum ad laborem
impulerim, nunc me ipsum fugere. Sed ibi
alia ratio est. Comparantur enim duo ibi
inter se, haec, iniquissime filium ad laborem,
& ipsum laborem fugere: quorum alteri
alteri convenire, atque consentaneum negat.
Moveret etiam, quod in mo. libro videtur,
pro, *convenit*, scriptum videtur, *convenit*.
Qua de scriptura quam consideram, fecerim
dicam: non quod ex mihi plane pro-
hibetur, sed ut alius quispian, ea reprehensu-
sa, meliorem aliquam proferat. Venit igitur
mihi in mentem cogitare, si forte ita
legendum sit: *Quid quidem senatusconsultum
confestim interfectum te esse, Catilina, cum
velis, vivis: & vivis, non ad deponendam,
sed ad confirmandam audaciam, Idem.*

¹⁸ Cupio P. C.] Nunc demum ad patres
orationem convertit, ideoque multo leniore,
ac remissiore dicendi genere utitur. Idem.

adducor ut faciam. Tum denique interficiam te¹⁹, cum jam
nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri
poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quis-
quam erit, qui te defendere audeat, vives: & vives ita, ut
nunc vivis, multis meis, & firmis praedidiis obfessus, ne com-
movere te contra rempublicam possis. Multorum te etiam
oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, specula-
buntur, atque custodient.

III. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expe-
ctes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios, nec pri-
vata domus parietibus continere vocem conjurationis tuae po-
test? & illustrantur, si erumpunt²⁰ omnia? Muta jam istam
mentem²¹: mihi crede: obliviscere caedis, atque incendio-
rum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia
omnia: quae etiam mecum licet recognoscas. Meministine,
me ante diem XII Kalendas Novembris²² dicere in senatu,
fore in armis certo die, qui dies futurus esset ante diem VI
Kalendas Novembris, C. Mallium²³, audaciae satellitem at-

Tom. V.

C c que

¹⁹ Interficiam te] Nihil ab hac dissen-
tiant Pall. sed Lippus lib. III. Var. Lect.
cap. 22. Modius epist. v. prodillere, restare
in scriptis suis, *interficere*, reperitur in
Cord. Gualterius; videturque modestius, ac
gravitate consulari dignitas. Grot.

²⁰ Si illustrantur, si erumpunt] *Illustran-*
tur, ad noctis tenebras revertit: *erumpunt*,
ad privatae domus parietes. Moxer.

²¹ Muta jam istam mentem] Non cohori-
tatur eum ad sanitatem, quod se frustra fa-
cturum sentiebat: sed ait, nihil esse, quod
in urbe manens de caede atque incendiis cogi-
taret; quare aliud ei consilium esse capien-
dum; & in Manliana castra excedendum.
Moxer.

²² Ante diem XII. Kalendas Novembris]
Magnam nobis lucem hic locus affert ad
hanc historiam subtiliter intelligendam: quam
profecto & Sallustius, & caeteri mirabiliter
confulerunt. Ac primum sciendum est, in
hunc diem primo edita fuisse comitia con-
sularia. Sed cum pridie ejus diei Cicero Ca-
tilinae consilia ad senatum detulisset, factum
est S. C. ne postero die comitia haberentur:
ut de his rebus in senatu agi posset. Nam
aliter comitiales diei senatus haberi non po-

terat. Postridie igitur, id est, ut ait Pla-
tarchus, ipso comitorum die, Cicero fre-
quenti senatu Catilinam excitavit, atque
eum de his rebus iussit, si quid vellet, quae
ad se allata essent, dicere. Tum ille dixit,
duo corpora esse reipublicae unum debile infra-
mo capite, alterum firmum sine capite: haec,
cum ita meritum esset, caput se vivo non
desuturum. His auditis, decrevit senatus,
ut viderentur consules, ne quid respo-
derent caperet. Haec sumpta sunt e Mureliana.
Jam igitur, cum Alconius dicat, diem,
quo haec habita oratio est, a comitiis con-
sularibus rep. duodevicesimum fuisse: profecto
si quis rationem diutius inuat, videbit, eam
ut nos dicimus, habitam vi. Id. Novemb.
Haec autem in parte aliorum errata persequi
piget. Idem.

²³ Mallium] Scripti hic C. Mallium, non
quomodo vulgati, C. Manlius. Putavi me-
rito hac in re & sine reprehensione librorum
veterum consentientem auctoritatem sequi
posse, in quibus constanter hoc nomen & a-
pud Sallustium, & in his ipsi orationibus
apud Ciceronem ita perscriptum extat. Ego
quidem usus aliquando sum antiquissimo li-
bro, qui assertatur apud Gemblacenses, quem
certa

que administrum tuæ? Num me sefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, eadem te optimatum contulisse in ante diem v Kalendas Novembri, tum cum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitiri potes, te illo ipso die meis prædiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuisse, cum tu discessu cæterorum, nostra tamen, qui remansissemus, eadē contentum te esse dicebas?

Quid? cum te Præneste Kalendis ipsis Novembri occupatum nocturno impetu esse confideres: sensitine, illam coloniam meo iussu, meis prædiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, sed etiam non videam, planeque sentiam.

IV. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem²⁴. Jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte venisse inter falcarios²⁵ (non agam obscure) in M. Leccæ domum²⁶: convenisse eodem complures ejusdem amicitia, scelerisque focios. Num negare audes? quid taces? convincam, si negas.

Video

certa opinio est. & res ipsa docet, scriptum esse Sigisberti dodii viti manu, qui in eo loco ante sexcentos plus minus annos claruit, in quo non aliter hoc nomen scriptum deprehendi. J. Lipsius.

²⁴ Noctem illam superiorem] Non ita, ut opinor, locutus esset, si proximam noctem indicare voluisset. Maretus.

²⁵ Venisse inter falcarios] Priscianus lib. xviii. col. 1181. Venisse inter falcarios interpretatur, venisse in locum ubi sunt falcarii. Veteribus glossis falcarius est falcifer, & falcifer. Fals, præter usitatum significationem, est etiam fals. Jovialis, sat. VIII. 201.

Nec slypes Gracilianum pugnantem, & falcate furcæ.

Verus Schollætes, Thracium armatorum intelligenda est, quibus proprium telum sita. Glossæ veteres: sita, Thracum esse incertum. Glossæ Hildori: Falcarius, Gladiator falcem ferens.

Cicero, pro Sylla, cap. 5. Emisso jam ex urbe Catilina, ille (Antonius) arma missa, cornua, enses, falcas. Ubi male nonnulli scripserunt falcas. Jam, idem facere si quam potest verus in Catilianam declamatio, cui nomen est adscriptum Porci Latronis, M. Leccæ domum ad nocturnos cæcus delegat Catilina, ut remittat ab omni celebritate, consipiatam multitudinem arducularum, & ab omni suspitione prædæ facientis non medicocæ abhorrentem. . . . quo telorum immensurabilium copiam contempnam atque occultandam curaverat. Si habitabat fabros inter falcarios Lecca, ejus erat domus ad hanc, quam Declamator commemorat, telorum comparationem valde opportuna. Boherius.

²⁶ In M. Leccæ domum] Scribendum M. Leccæ ex auctoritate argenti denarii, in quo M. hic Porcius Leccæ descriptus est. F. Ursinus.

Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuere.

O dii immortales! ubinam gentium sumus? in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic sunt, in nostro numero, Patres conscripti, in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, & de republica sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce valnero. Fuisi igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: distribuisti partes Italia: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti quos Roma relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti paulum tibi esse etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani²⁷, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecuros pollicerentur. Hæc e-

C c 2 go

²⁷ Reperti sunt duo Equites Romani] Magna in his duobus nominandis scriptorum dissentio. Sallustius C. Cornelium, equitem Romæ, & L. Verguncium feriatorem nominat: in quo dissentit a Cicerone, qui utrumque equitem fuisse ait. Nam de C. quidem Cornelio omnis dubitatio tollitur ex oratione pro Sylla. Dio duos dicit: sed neutrum nomine appellat. Plurarchus Marcium, & Cethegum vocat: de quorum priorē nihil alibi reperio: sed Plurarchum falli constat: cum aperte Cicero C. Cornelium suum ex his fuisse affirmet. Quamquam enim Cethego quoque idem & præponitur, & nomen fuit: tamen hinc C. Cornelium, de quo hic agitur, facile polari potest, non esse C. Cornelium Cethegum. Quod ita? quod Cethegus quidem in carcere strangulatus est. At hic adhuc vivebat, quo tempore Cicero P. Syllam, ipsius sitio accusante, defendit. Omnium autem foeditissime labitur Appianus: tribus enim manifestis erroribus, in hac re stradendū seipsum involvit. Primum in tempore: ait enim hoc consilium inchoatum esse, cum jam Catilina ex urbe discessisset. Deinde in his duobus nominandis: ait enim fuisse P. Lentulum, & Cethegum. Non dixisse autem Cicero duos equites, si ex his unus P. Lentulus prior fuisse. Illud vero palmariū, quod Cethegum quoque præcæsum fuisse tra-

dit. Ut, si hæc sequere, necer carum eques Romæ fuisse: tantum uterque, ut Cicero dicit. Non fuisse autem Cethegum præcæsum: ex eo intelligitur, quod qua religio servata est in Lentulo, ut magistratum cogere addicere se, antequam ei cervicis frangerentur, eandem profecto senatus in Cethego retinisset. Quod ubi lectum, aut cui unquam vel sano animo est? Ac verere interdum, ne mea in ejusmodi scriptoribus reprehendendis ab aliquo culpetur audacia. Quod si id obediendum studio facerem, ego metipso me temeritate invidentique dimitterem. Nunc cum investiganda atque examinanda veritatis desiderio incensus faciam, pro qua summus philosophorum non aliena tantum, sed sua etiam curæ, si res ferat, evitanda esse laudis pronuntiavit: neminem puro æquum terram estimatorem fore, qui nihil non sit laudi potius, quam vitio, aserbat. Etiam si eos merito accuso: quis me propterea vituperandum daret? si ve injuria præcedat aliquis, qui eadem opera & culpa illos, & errore me liberet. Nam, quemadmodum ait Hesichius, privatorum inimicitias multa in rebus, corrigi: ita in liberis quoque plurima literarum humanum, non inimicitias quidem, sed modestia, & ab omni commoda remotis dissentibus corriguntur. Maretus.

go omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso²⁸, comperi: domum meam majoribus prædiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego jam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse prædixeram.

V. Quæ cum ita sint²⁹, Catilina, perge quo cœpisti; egrede aliquando ex urbe; patent portæ: proficiscere. Nimum diu te imperatorem illa tua Malliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: si minus, quam plurimos. Purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interit. Nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque hæc ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hæc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. Non est sapius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis³⁰ consularibus me consulem in campo, & competitores interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publicè concitato. Denique quotiescunque me petisti³¹, per me tibi obstiti: quanquam videbam, perneciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam aperte reipublicam universam petis. Tempa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinæque majorem proprium est, facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici iussero, residet in republica reliqua

²⁸ *Vis dum etiam cœtu vestro dimisso*] Folia enim media nocte ipsamet ad Ciceroem profecta, hoc ei indicavit. Plutarchus, Sallustius, *idem*.

²⁹ *Quæ cum ita sint*] Argumentationis summa est. Si omnia tua consilia nota sunt, exire debes. Sunt autem nota. Tibi igitur est excidendum. Annota autem, ut hæc tota

pars tum brevibus membris, tum incisis, tum etiam his, quæ incisis breviora sunt, continetur: quod dicendi genus ad imperandum, & ad perterrefacendum aptum esse, tradit Demetrius, *idem*.

³⁰ *Proximis comitiis*] Habitis a me: quibus designati sunt Silanus, & Murena, *idem*.

³¹ *Petisti*] Verbum gladiatorium, *idem*.

conjuratorum manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurierur ex urbe tuorum comitum magna & perniciofa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo³²: sed si me consulis, luadeo.

VI. Quid enim, Catilina³³, est, quod te jam in hæc urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tue est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamia³⁴? quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus unquam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non ut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuum³⁵ fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere³⁶ hoc scelus cumulasti? Quod ego præmitto, & facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Præmitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi pro-

³² *Non jubeo*] Ne poterat quidem. Nulla enim lex erat apud veteres Romanos, quæ ullum maleficium exilio malarer, sed in exilium ibant, qui legis multam suffere in civitate nolebant. Cictro pro Cæcina, *idem*.

³³ *Quid enim Catilina*] Quasi deposita consulis persona, sanctoris personam suscipit: ut, quod postea dicit, videatur, non odio, sed misericordia Catilina commoveri. Snaudet igitur, ut ex urbe exeat: quod vita ei suavis esse non possit, ubi oderit omnes, odio sit omnibus, ubi invidia flagret, ubi ære alieno sit obrutus, ubi nefaria ipsius de dispersione reip. consilia omnibus nota sint. At hæc simulata suasio longe amarissimam Catilinae infestationem continet. *idem*.

³⁴ *Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamia*] Murena & Manutius non aliter. Focian, inquit Cræterus, & non iniret tuo famæ? Lambinus, non hæret in fama, cui acquiescit Turnebus *Adv.* XXX. 15. Ba-

herius denique: *Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamia?* Multa scilicet in Catilina erant bona & decora naturæ, quæ omnia ille vitis contempserat. Vide *pro Cælio*, cap. 5. & 6. Quod desiderant Victorius & Manutius, facile intelligi posse arbitror, si quis animadvertere, famam in homine improbo esse insaniam. Hoc ergo vult Cicero: Nullum est privatarum rerum dedecus, quod non romini, tæ famæ & infamie non hæreat. *idem*.

³⁵ *Vacuum*] Suspiciose significat, eam ab ipso necatam. *Murena*.

³⁶ *Alio incredibili scelere*] Vel quod filium occiderit, ut est apud Sallustium: vel quod filiam suam, ex adulterio susceptam, in matrimonium duxerit: quod ei objicit Cicero in oratione, quam habuit in toga candida. Plutarchus etiam, præter parricidium fratris, ait, filie suæ virginis vitium obtulisse. *idem*.

libera: tu non solum ad negligendas leges⁴², ac quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tui. Nunc vero me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpauerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

VIII. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? Quid? quod, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum⁴³ te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: ut domi meæ te asseruarem, rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuo esse tecum, qui magno in periculo essem; quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem⁴⁴ venisti. A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum⁴⁵, M. Marcellum⁴⁶ demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum, sagacissimum, & ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui te ipsum jam dignum custodia iudicaverit?

Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic emori⁴⁷ æquo

⁴² Tum non solum ad negligendas leges] Negligite leges, ac quæstiones qui earum metu a peccando non continentur; eisdem perfringit, qui, cum in iudicium adductus, manifesto teneatur, aliqua tamen via elabatur. Catilina autem primum accusatus fuerat repetundarum, Lepido & Tullio Coss. atque absolutus per prævaricationem aënarioris P. Clodii: deinde etiam cadis, consulis Cæsaris & Fipulo, ut est apud Dionem, & tunc quoque absolutus. Hoc quoque ipso tempore interrogatus erat lege Plantia ab L. Paulo, Sallustius. Idem.

⁴³ M. Lepidum] Qui consulatum cum Volcatio pesserat. Idem.

⁴⁴ Q. Metellum prætorem] Q. Cæcilius Metellum Celerem dicit: qui, biennio de

more interjecto, consulatum postea cum L. Afranio gessit. Idem.

⁴⁵ Virum optimum] Ironiam esse, annotat Fabius l. 9. Et sane, quomodo idem Catilinam sodalis, & vir optimus esse potuisset? Idem.

⁴⁶ M. Marcellum] Constat, non esse eundem, quem paulo post, virum fortissimum vocat: id est, eum pro quo erat oratio ad Cæsarem. Opinor, hunc M. Marcellum filium C. Marcelli, de quo in Sertiani defensione mentio est, patrem fuisse. Idem.

⁴⁷ Emori] Ita Victorius. Sententia est: Si non potes a te impetrare, ut hic moriaris, sive manus tibi ipse inferens, sive aliena manu utens, sage hinc in solitudinem. Graviter. Alii numero plarium cum Mureto: morari.

quo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciiis iustis debitisque ereptam, fuga solitudinem mandare? Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas) & si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicias?

At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio⁴⁸, si fortissimo viro, M. Marcello⁴⁹ dixissem: jam mihi consuli hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim & manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescent, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant senatum; quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulo ante exaudire potuisti: quorum ego vix abs te jamdudum manus, ac tela contineo: eisdem facile adducam, ut te hæc, quæ jam pridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur⁵⁰.

IX. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exilium cogites? Utinam tibi istam mentem dii immortales donarent! Tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, & a reipublicæ periculis se-

Tom. V.

D d

junga-

⁴⁸ P. Sextio] P. Sextio Gallo, quæstori C. Antonii consulis, pro quo extat Cicero- nis oratio. Idem.

⁴⁹ M. Marcello] Hic ille est, ut ante dixi, quem postea apud Cæsarem defendit Cicero. Idem.

⁵⁰ Usque ad portas prosequantur] Mos antiquus erat prosequendi eos, qui in exilium abirent. Sic in oratione, quæ proxime hanc sequitur: Vel occidimus, vel emigramus, vel ipsum egredientem urbe profectus sumus. Idem.

jungatur. Sed tu ut vitis tuis commovere, ut legum poenas pertimescas, ut temporibus republicae concedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocant.

Quamobrem, ut saepe jam dixi, proficere: ac, si mihi inimico, ut praedicas, tuo constare vis invidiam; recta perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiae, si in exilium jers iussu consulis, sustinebo. Sin autem servire meae laudi & gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Mallium: concita perditos cives: secerne te a bonis: infer patriae bellum: exulta impio latrocinio, ut a me non ejectives, ad alienos; sed intitatus, ad tuos ille videaris.

Quamquam quid ego te invitem, a quo jam sciam esse praemissos, qui tibi ad forum Aurelium praetolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Mallio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse conlido & funestam futuram, cui domi tuae sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse praemissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad eadem proficiscens, solebas? a cujus altarium saepe istam dexteram impiam ad necem civium transfulisti?

X. Ibis tandem aliquando, quo te jampridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi haec res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem,

51. *Ad forum Aurelium*] Est is locus prope lavam Amuliam, sive Fimiaminis viciniam, ubi nunc vocabulo *Monte Alti*, oppidum satis celebre. Nomen & originem habuit ab Aurelio quodam, qui Aureliam viam a Roma Pisas usque, sub iurium haud dubie factam a Romanis Erruriae, stravit. Quis autem fuerit ille Aurelius incertum est. *Claudian. Ital. antiq. lib. 11. cap. 21.*

52. *Aquilam illam argenteam*] Romanorum legionum proprium signum fuisse aquilam, constat. Cum autem legio divideretur in de-

cem cohortes, prima cuiusque legionis cohors semper suscipiebat aquilam: ut est apud Vegetium. Erat autem aquila parva, sacellum, sive, ut Cicero hic loquitur, sacrarium, in quo inerat aquilae effigies, vel argentea, ut hic videmus, vel aurea. Id sacellum haud impostum ex inferiore parte acuta, quo in terram defigi possit, portabat is, qui *Aquilifer* dicebatur. Narrat Dio lib. 40. Aquilas autem illas divino cultu atheni solitas esse, & ea quo modo recipi, indicant. & Cicero hic loco verba confirmant. *Muris.*

dem, nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, constatam improborum manum.

Hic in qua latitia perfruere? quibus gaudiis exultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitae studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi, non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obcundum: vigilare, non solum insidiantem fomno maritorum, verum etiam bonis occitorum. Habes ubi ostentes illam praecelaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium: quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profecti tum, cum te a consulari repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare republicam posses: atque ut id, quod effert a te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

XI. Nunc, ut a me, Patres conscripti, quandam prope justam patriae querimoniam detester ac deprecor: percipite, queso, diligenter, quae dicam, & ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quae mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tullii, quid agis? tunc eum, quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocantem fervorum, & civium perditionum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immisus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari?

D d 2 im-

53. *Verum quis hunc eviferum*] Qui sunt illi occisi, & a quo sunt occisi? Forte quos jam pro occisis habebat. Sed omnes quatuor libri, quos evolvi, & Pith. excerpta, *Bonae viderunt*, hoc est, in pace, tranquille videntur. Sic quoque P. Manutii editio. *Optimae est* pax Cicerois, *otiosus in pace vivens*, pacisque cuivis. Dies noctesque cogitat ut bello civili motu illis, qui pacem malebant, bona eripiat, & sibi vindicet. *Graviter.*

54. *Mallia*] Usam quandam hujus verbi, paucis, ut arbitror, notum, quoniam ante hos decem annos audivi, & publice docui, cum eorum adolescentulis, Eimini, quod Pisonum oppidum est, & humaniorum literarum, & juris civilis studiis florantissimum, Amulitruonem Plautinum enarantem, tradente hoc loco institus, sive ad locum Plautinum, in quibusdam, qui cum non intelligebant, corruptum, declarare. Mallare sicut hostiam alicui deo, utate dicimus: ut

imperabis? Quid tandem impedit te? mosne majorum? at per sepe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quae de civium Romanorum supplicio rogatae sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, iam mature ad summum imperium per omnes honorem gradus exulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiae metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, testata ardebunt: tum te non existimas invidiae incendio conflagaturum?

XII. His ego sanctissimis reipublicae vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, Patres conscripti, Catilinam morte multari: unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam

Catilinam regi mullaban in litere taurorum.

At mactare deum quempiam alius hostis, minus saepe usitatum illud quidem, sed tamen a veteribus dictum esse constat. Atque huic jocandi occasionem arripuit Plautus apud quem Mercurius, assumpta Sotiae forma, cum Amphitruonem advenientem ludificaretur, & a facilius repelleret, multis ab utro circosque jactis conviciis, ad postremum ita cum alloquitur: *Sacrifico ego tibi. Cuiusque miratus Amphitruo subjunxit, Qui? respondet ille: Quis enim te mactare solentur. Ubi locus est, ut dixi, e vocabuli ambiguitate quaesitus. Nam cum mactare aliquem, interdum sit, ei sacrificare, ad hanc verbi notionem Mercurius respiciens, ei se sacrificaturum pollicetur. At postea illudens, pro hostia nomine, ponit vocem, *infortunio*. Quis autem sit, mactare aliquem solentur, nemo ullaest. Hoc qui non intelligebat, corruperunt & verbum, & sententiam, adjectis duabus vocibus, hoc modo: *Sacrifico**

ego haec tibi, Jupiter. Ejusdem autem locutionis exemplum est in interrogatione in Vatinium: *Cum inaudita, ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas aliter, cum puerorum extis deos manes mactare soleas.* At extra hos duos locos, haud scio, an ullum praeterea illius exemplum in veterum scriptis reperiat. *Movetur.*

§§. *Ego, si hoc optimum.* Dissolutio propositi argumentationis: quae quidem propositionibus duabus, eorumque rationibus continetur. Prior propositio est, *Ego, si id e reipub. fore iudicarem, Catilinam, nulla interjecta mora, morte multassem.* Ratio: Non enim metuerem, ne ulla tam pulchrum facinus invidia sequeretur. Quod si aliter caderet, tamen gloriam eam potius, quam invidiam, ducerem. Altera propositio: *Sed satius esse duco, ut emittatur.* Ratio: Quoniam: eo interfecto, video fore, ut hoc malum reprimatur tantum paulisper, ejecto autem, & proligato cum suis, ut in perpetuum comprimat. *Ideus.*

iam honestarunt: certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidia mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem.

Quantum

§§. *Invidiam virtute partam, gloriam.* Potestne virtus invidiam parere? Argui si invidia aut odium est, aut quoddam odium; virtutem etiam virtiosi amant; quomodo e virtute potest invidia existere? Sed tamen & Pindarus alicubi queritur, & exempla docent, & communis omnium vox, quam ego quidem pro oraculo habendam esse duco, clamat, pulcherrimis factis invidiam plerumque comitari. Domus igitur nos aliquantisper huic cogitationi est enim res digna cogitanda. Huiusmodi autem dispositionis qui non amant, praetereant. Ego, quando hic, ut postea loquuntur, menti calor incidit, sequar eum, quocumque ducet: & vel mihi, ut dicitur, canam, & Musam, vel iis, quibus paulo postea decepto ingenium est, serviam: quarumque, quae sit origo invidiae, quae natura: qui, quibus, & quas ob res invidiant: tum quae sint ea, quae quasi cursum invidiae sistant. Atque hinc ordo. Omnes affectus ad ingenio cuique sui ipsius amore proficiscuntur. Hic unus quasi fons eorum omnium est. Quis enim amat se quisque, idcirco quae sibi bona esse, vel scit, vel putat, ea & absentia desiderat, & obiecta persequitur, eorumque tum ademptione, conservatione, amplificatione gaudet, tum contrariis rebus offenditur. Malorum autem contraria ratio est. Atque hoc quidem principium dispositionis ponatur a nobis, sumaturque hoc loco, quasi concessum: longiorem enim occasionem requirit. Cum igitur sibi quisque carissimos sit, sit, ut se omnibus bonis ornatum, ac florentem videre cupiat: ex quo frax, si quid eius generis in alio videat, quod in se desideret. Hoc oculo, quoque radice invidia est. Dolent autem, aut quod ipsi careant eo, quod alius habeat; aut quod alius habeat id, quod ipsi careant. Interesse inter haec. Nam qui dolet, quod ipse careat, dolet malo suo: qui, quod alius habeat, alieno bono. Itaque ea demum invidia est, non quod tu careas: sed quod alius habeat, dolere. Quod si progrediatur affectus hic etiam longius, ut doleas, id bo-

ni esse alii, quod tibi quoque sit: haec iam non invidia est, sed illa, quam Graeci *Zolotavia*, Cicero obrestitutionem vocat. Non igitur invidus est, qui aliam formosum; valentem, opulentum, eruditum, & alios videns, dolet, se quoque talem non esse. Haec enim ratione omnes invidi effectus: sed cui hoc ipsum per se agere est, quod haec in alio sint, si deum est invidere censendus. Neque vero proprie invidia odium est: sed est tamen quiddam odii effectus. Nam & odiosos homines sceleratos dicitur, quibus non invidemus: & odium vel ex injuria accepta, opinata, expectata, vel ex opinione aliqua pravitate, & sceleris nascitur: cum invidia longe alios habeat fontes: & odium interdum laudabile est; invidia nunquam: & qui odit, male esse vult; qui invidet, non male omnino, sed aliquando minus bene. Ut si domus in vicino positaedium tuarum luminibus officiat, non eam quidem sanctus excisum, sed illam tantum partem, quae tibi molesta est, sublatam velis. Quamquam in hac similitudine hoc dissimile est: quod invidus iis, quae nihil ipsi officunt, alienis prosperitatibus affligitur. Invidiam tamen odium quoddam plerumque committitur. Ideoque ipsam invidiam nomen interdum pro odio ponitur. Ac quoniam imminutio boni, malum quodammodo est, alienis malis gaudere invidus dicitur: unde illud poetae:

Risus abest, nisi quomodo vult sece dolere.

Eligaturque Bion quendam, qui hoc morbo laborabat, sidentem conspexerat, *Miserere, inquit, huius quid contigit? dicitur: an alii cupiam aliquid vult?* Optimus tamen & dicendi, & sentiendi magister Aristoteles ista distinguit, ut aliud *zolos* vocet, aliud *zolositas*. Cum autem invidiam dolet quidam sit, & dolor omnis fidei, atque exedat eum in quo est; merito dicitur, ipsam invidiam esse supplicium sibi. Nunc qui quibus, & propter quae fere invidiant, strictim explicemus. Invidet igitur, non qui sua sorte contentus sunt: (nam etiam

poeta,

Quaquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt. Quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissent, crudeliter, & regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Mallianæ castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ

poete, in eorum scriptis longe verissima omnium affectuum expressio est, cum amoribus suis secure frangitur, negant se vel Jovi invidere) sed qui semper majus aliquid requirunt, quales præcipue sunt ambitiosi, atque avari. Illi enim quicquid ad gloriam, si quicquid ad opes accedit alienas, sibi quodammodo detrahi credunt. Invidens etiam fore inferiores superioribus: unde dictum est, *Sonans peti Jovis*, non tamen his, qui longo intervallo superiores sunt: ut dicitur, aut reprobis. Neque procul remotis, ut Scythæ Persæ, sed & ejusdem artificii homines inter se. Unde est apud Hesiodum, *Pisces ferunt*, quod tamen ita intelligendum est: si gloriam ex eo studio, aut pecuniam accipiunt. Alioquin enim similitudo studiorum, amoris potius causa est: nonnunquam etiam superiores inferiores, ut Cræsus, & ceteri nobiles crescenti adhuc Ciceronis gloria invidabant. Et nobis potius, quam nobilibus: juvenibus potius, quam ætate provecis. Ut enim ignis exortens flammam fumum, ita maximam invidiam gloria exortens excitat. Quo pertinet Themistocles dictum, qui adolefcens dicebatur, ex eo se intelligere, nihil dum a se splendide gestum, quod nondum invidiam dente peteretur. Magnam etiam invidiam facit ostentatio sui: verque scripsit Euripides, *ne quis esse omnibus ostendat*. Et æquales aequalibus, & nobiles nobilibus, omninoque pares paribus ideo facile invident, quia aut antevertere ipsi aliis volunt, aut, ne aliis sibi anteverant, timeant. Et his, qui trahit sibi potentia invidiose uruntur. Capite nostro invidiam in Catilinæ causa Cicerone meruit. Omnino autem invidens aut felicitatem, aut partem aliquam felicitatis, Quocirca sapienter Pindarus, *spesce elatior*

ad Jovis. Veroque valgo dici solet, tribus ex optimis rebus tres pessimas oriri: a veritate odium, & familiaritate contemptum, & felicitate invidiam. Invidens autem non tam virtutem, quam præmia virtutis, ut opes, honores, imperia. Nemo enim suam fortunam invidiosè Regulo, aut Decio: aut Ciceronis consulatus maximam invidiam habuit. Ac cum maxime accenditur invidia, cum genere, aut ejusmodi re aliqua superiori gloria ab inferiore prærioritur. Itaque hæc interdum vel exitus causa est, ut Gohrie filio contigit. Non igitur *salvæ* invidiam parit virtus: sed vitæ gloriam, invidiam gloria. Vitatur autem invidia, si te modestè & equaliter cum aliis geras, nunquam te illis, ut ait Comicus, antepones. Minuitur etiam, si non omnia tibi uno quasi reore procedant. Egredere enim homines, aut unum præ cæteris excellere, aut unum, quasi fortunæ filio, omnino prospere succedere. Saepoque sapientes viri in secundis rebus aliquid sibi evenire incommodi optant. Hoc est enim, quod dicitur, invidia sanguinem mittit. Terminatur autem sine dubio quidem morte: unde ille,

Pavore tu vocis Jovis, post fata quietis,
& *disans, qui quæsitit hylion.*
Sed & congruata jam, & ad summum perducta gloria invidiam extinguit. Sic enim & aucto jam igne finitus exanescit, & Sol ad summum cæli eveltus minimam umbram efficit. Quamlibet multa, aut innumera optus postem in hoc argumento dicere. Sed, hæc ipsa, verore, ne nimium multa sint. Quæ tamen quoquo modo accipiuntur a reprobis, juvat, ut ait poeta, indulisse iuroci. *Maeretur.*

ce pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit: extinguetur, atque delebitur non modo hæc tam adulta reipublicæ pestis, verum etiam stirpes ac semen malorum omnium.

XIII. Etenim jamdiu, Patres conscripti, in his periculis conjurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelorum, ac veteris furoris & audacia maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura & metu esse relevati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum astu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevati videntur; deinde multo gravius vehementiusque affliguntur; sic hic morbus, qui est in reipublica, relevatus illius pena, vehementius vivis reliquis ingravescet.

Quare, Patres conscripti, secedant improbi, secerant se a bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, secerantur a nobis: delinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces ad inflammandam urbem comparare. Sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de reipublica sentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ professione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

Hicce omnibus, Catilina, cum summa reipublica salute, & cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere paricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspicio a Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc

&

& hujus socios a tuis aris caterisque templis, a testis urbibus, ac mœnibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis: & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MÉXICO

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTUDIOS

I N

I N

L. CATILINAM.

A D Q U I R I T E S .

O R A T I O X X .

I. **Q**UANDEM aliquando¹, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque mimitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem² verbis profecuti sumus³. Abiit, excessit, evasit, erupit⁴. Nulla jam pernicies a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia⁵ vicimus. Non enim jam inter latera nostra sic illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimesce-

Tom. V.

E e

sce-

¹ Tandem aliquando] Perterrefactus superiori oratione Catilina, ex urbe sese, incenspe nocte, cum paucis, ut ait Sallustius; cum trecentis, ut ait Plutarchus, conjuratis educerat. Postulavit Ciceronem, cum sensum habiturus esset, interim dum fenestras convenirent, hanc orationem ad populum e Rostris habuit, Muretus.

² Vel ipsam egredientem] Ejicimur nolentes, emitimur volentes; sed utrumque ab alio: egredimur autem ipsi per nos. Ejectus igitur Catilina. Nolebat enim exire, donec Ciceronem oppressisset. Vel potius emissus. Qui enim sua omnia consilia erui e tenebris, & e privata domus parietibus in lucem erumpere videret, in urbe tuto esse posse se non putabat. Vel potius neque ejectus, neque emissus est, sed per se egressus. Nihil enim erat ei longius, quam ut esset in Mar-

lii castris. Idem.

³ Profecuti sumus] Qua de consuetudine a nobis superius dictum est. Non tamen ita hoc dicit, quasi revera Catilinam profecutus fuerit: sed tantum hoc genere loquendi significat, nullam exeunti ei vim adhibuit fuisse. Idem.

⁴ Abiit, excessit, evasit, erupit] Non est congeries idem significantium: sed crevit verbi per gradus oratio. Excessit, plus est quam abiit. Evasit, tanquam ex eo loco, in quo jam sine periculo versari periret. Erupit, cum impetu quodam, & alacritate animi gelicentis pervenire in Manlii castra. Idem.

⁵ Sine controversa] Non est, ut quidam exponit, ne ipso quidem Catilina repugnante. Sed idem valet, quod paulo post, sine dubio: & infra: sine dubitatione certavit. Idem.

& hujus socios a tuis aris caterisque templis, a testis urbibus, ac mœnibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis: & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MEXICO

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS Y DOCUMENTACIÓN

I N

I N

L. CATILINAM.

AD QUIRITES.

ORATIO XX.

I. **Q**UANDEM aliquando¹, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque mimitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem² verbis profecti sumus³. Abiit, excessit, evasit, erupit⁴. Nulla jam pernicies a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia⁵ vicimus. Non enim jam inter latera nostra sic illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimesce-

Tom. V.

E e

sce-

¹ Tandem aliquando] Perterrefactus superiori oratione Catilina, ex urbe sese, incenspe nocte, cum paucis, ut ait Sallustius; cum trecentis, ut ait Plutarchus, conjuratis educerat. Postulavit Ciceronem, cum sensum habiturus esset, interim dum fenestras convenirent, hanc orationem ad populum e Rostris habuit, Muretus.

² Vel ipsam egredientem] Ejicimur nolentes, emitimur volentes; sed utrumque ab alio: egredimur autem ipsi per nos. Ejectus igitur Catilina. Nolebat enim exire, donec Ciceronem oppressisset. Vel potius emissus. Qui enim sua omnia consilia erui e tenebris, & e privata domus parietibus in lucem erumpere videret, in urbe tuto esse posse se non putabat. Vel potius neque ejectus, neque emissus est, sed per se egressus. Nihil enim erat ei longius, quam ut esset in Mar-

lii castris. Idem.

³ Profecti sumus] Qua de consuetudine a nobis superius dictum est. Non tamen ita hoc dicit, quasi revera Catilinam profectus fuerit: sed tantum hoc genere loquendi significat, nullam exeuntem ei vim adhibuit fuisse. Idem.

⁴ Abiit, excessit, evasit, erupit] Non est congeries idem significantium: sed crevit verbi per gradus oratio. Excessit, plus est quam abiit. Evasit, tanquam ex eo loco, in quo jam sine periculo versari periret. Erupit, cum impetu quodam, & alacritate animi gelicentis pervenire in Manlii castra. Idem.

⁵ Sine controversa] Non est, ut quidam exponit, ne ipso quidem Catilina repugnante. Sed idem valet, quod paulo post, sine dubio: & infra: sine dubitatione certavit. Idem.

scemus. Loco ille motus est⁶, cum est ex urbe depulsus. Palam jam cum hoste, nullo impediendo, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium coniecimus. Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolomes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse & profigatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se percussam atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem: quam ex suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidem latari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forsaque projecit.

II. At si quis est talis⁷, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitale hostem non comprehenderim potius, quam miserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum, jam pridem oportebat: idque a me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & respublica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis⁸, qui ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, subla-

⁶ Loco ille motus est] Id est, de statu dejectus. Quem enim locum sibi quisque ad dimicandum cepit, is & a Græcis dicitur, & a Latinis status dicitur. Unde Cicero in controversiâ forensibus status vocatur, in quo primum insitit quasi ad repugnandum congesta defensio. Idem.

⁷ At si quis est talis] Nunc ingreditur ad declarandam rationem consilii sui: cur non interficiendum potius, quam emittendum esse Catilinam duxerit. Artificiose autem facit, ut non modo non improbet, sed magnopere etiam laudet eorum sententiam, qui eum interficere debuisse dicebant; & tamen ab omni reprehensione se liberat. Tale enim dilemma asserri adversus Ciceronem poterat. Aut conjuravit Catilina, aut non conjuravit. Si conjuravit, interficiendus fuit. Si non conjura-

vit, ne ejiciendus quidem. Huic ita respondet, ut illum interficere debuisse fateatur, sed ostendat tamen, magis e republica fuisse, ut emitteretur. Idem.

⁸ Sed quam multos fuisse putatis] Tria hominum genera ponit, in quorum invidiam incursum erat, si Catilinam interfecisset. Unum eorum, qui, ipsum Catilinam inimicum esse, propterea quod eum in consilium acerbum competitorum habuerat, putabant: ideoque, quæ ab ipso deferrentur, non credebant, quod ab odio proficisci existimarent. Alterum eorum, qui ita illi errant, ut non putarent, aut etiam ut defenderent. Tertium denique improborum hominum, qui Catilinæ consiliis & inceptio- nibus favebant. Idem.

fiabato illo depelli a vobis omne periculum judicarem: jam pridem ego L. Catilinam non modo invidia meâ⁹, verum etiam vitæ periculo sustulisset. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritis, morte multassem, fore, ut ejus focios invidia oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam punire possentis, cum hostem aperte videretis.

Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligaris, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! Tongillum mihi eduxit¹⁰, quem amare in prætexta calumnia¹¹ cœpe-

E e 2 rat;

⁹ Invidia meâ] Quæ mihi invidereur, non quæ ego aliis invidere. Sic infra: Invidia mea levanda causa. Utroque autem modo dicit invidiam, ipsæmet docuit quarto Tusculanarum. Ego vero video, multa quæque alia nomina a veteribus eo modo usurpata esse. Utilitas enim mea sæpe quidem est ea, quam ego percipio: sed interdum ea quoque, quæ ex me percipitur. Terentius Eunuchus:

In ea ve utilitatem ego faciam ut cognoscas vitam.

Cicero ad Tironem: Utilitatibus tuis possunt cavere: et velle, tua causa primum volo; tum mea, mi Tiro. Sic negligentia tua, qua tu negligis: & odium tuum, quo te alius profecit. Terentius:

Nam neque negligentia tua, neque odium id facit me.

Sic invidia alicujus, non quas ipse tendit, sed quæ ipsi tenduntur, Cicero pro Calio: Quod in alienis agris periculo non præternititur, id, bono creditur, in insidiis dissimulatio hominis dissimulandum putare? Multa his consilia reperiet, si quis accurate observare voluerit. Idem.

¹⁰ Tongillum mihi eduxit] Illud, mihi, ad sententiam nihil, ad sermonis elegantiam, & ut ita dixerim, urbanitatem longe plurimum adjungit. Sic infra, Qui mihi occubant in convivio. Et pro Murena, Apud exercitum mihi fuerit, inquit, tot annis. Terentius Phormione, act. V. sc. viii. 21. Qui mihi: ubi ad uxorem venimus est, tum fuit senex. Idem.

¹¹ Amare in prætexta calumnia cœperat]

Ita reperiet etiam in calamo exaratis libris. Neque tamen dubium est, quin ea vox ut omnino redundet, aut aliquo modo corrupta sit. Ego certi nihil pronunciaré audeo. Idem. Quidam emendantur, quæ ante prætextam in Galia cæperat. Utinam. Credam a Cicero scriptum, insulare, donec verisimilius quidpiam oritur e mihi. Buberius, Calumniam, id est, simulato amore. Erosius, Opinatus sum aliquando Ciceronem scripsisse: Quam armare, in prætextâ, calumniam cæperat. Hoc sensu: Quem jam a tenera ætate, & adhuc adolescentulam Catilina ad ostentem calumniandi artem formare cœperat; quique adeo verandis per falsas criminationes innocentibus viris affectus, timere fortasse possit in foro: in pugna & acie non possit. Quia Latinum sit armare calumniam, non dubitabit, qui legere, aut legisse meminert, Armare accusatorem omnibus rebus. Perditus magistratus legum immortaliū religione armare: Temeritate concitata multitudine auctoritate publica armare: Armatus utilitas, ingenio. Quæ omnia Ciceronis sunt; ut etiam, Armare eloquentia: Uno verbulo armari cœperat; Et, Catilina porro, quod narrat Salustius, de B. C. cap. 26. & amplificat Cicero, pro Calio, cap. 5. Et 6; homo erat omnium artium; & adolescens, quos illecebat, ad cædes, & facinora, vel, si qui nimis imbelles forent, certe ad fraudes, & ad calumniam formem exercebat. Sic restituta in locum, unde exciderat, una dantaxat literula, hæc puto falsebram posse complanari. Osius.

rat; Publicium & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum asserre poterat: reliquit quos viros! quanto illeno ære, quam valentes, quam nobiles!

III. Itaque ego illum exercitum, præ Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus¹³ habuit, & his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno; collectum ex senibus desperatis, ex agrestibus luxuria, ex rusticis decoloribus: ex iis, qui vadimoniam deferere¹⁴, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si editum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senarum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura¹⁵, mallem secum suos milites eduxisset, qui si hic permanent, memento non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.

Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt: neque tamen permouentur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiurum depopulerit. Omnia superioris noctis¹⁶ consilia ad me perlata esse sentiunt: patesci in senatu hesternæ die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

IV. Quod

¹³ Q. Metellus] Missi sunt prætores, Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum; hiique permissum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Hæc Sallustius. E quibus constat de delectu, quem habuit Metellus in Piceno. De Gallico autem, e Dionis cognoscitur: qui narrat, cum senatus provincias decessisset consulibus Macedonia, & Galliam: Ciceronice Macedonia, quæ lucullor erat, obtigisset: Ciceronem sponte eam concessisse C. Antonio, ut hominem magno ære alieno, ob idque non alienum a suspitione conjurationis, oblata lucri spe, ad bonas partes adduceret. Ac ne ipsam quidem in Galliam ivisse, sed, cum sibi sumptibus urbis custodiam, eo Q. Metellum misisse. Atque hoc

est, quod Cicero tam sepe a se provinciam reipub. causa prætermittam fuisse jactat. Metellus.

¹⁴ Vadimoniam deferere] Vadimonium deferere, est, quem in diem in alium, aliusve re volutus fuerit, eum diem non obire. In desertores autem vadimonii, pena infamie constituta erat: & in eorum bona creditores a prætore mittabantur. Idem.

¹⁵ Qui fulgent purpura] Significat senatores esse. Solum enim senatores purpuream tunnicam lato clavo insignem ferebant. Idem.

¹⁶ Superioris noctis] Non intelligit eam noctem, quæ proxime antecesserat. Neque enim conveniret, quod statim subiungit, Patres in senatu hesternæ die. Idem.

IV. Quod expectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra reipublicam videretis. Nisi vero si quis est, qui Catilina: similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. Si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam reipublicam, si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, revelata mihi & recreata reipublica videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector¹⁶, circumscriptor¹⁷, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juvenutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? Quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam vero quæ tanta in ullo unquam homine juvenutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amoris flagitiosissime serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito non solum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat! Nemo, non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italia oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus advicerit.

V. Quæ, ut ejus diversa studia¹⁸ in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior, & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem

¹⁶ Testamentarum subjector] Ut Græcis *δωροδοκός*, ita Latinis, *subscriptor*, est interdum falsum, & adulterum quippiam veri ac germani loco supponere. Idem.

¹⁷ Circumscriptor] Qui inducendi, ac circumvenendi homines, quasi artificium quod-

dam tenet. Hoc quoque a Græcis sumptum, quibus *εργασίω* interdum valet, decipere. Idem.

¹⁸ Diversa studia] Vide Orat. pro Cælio, cap. 5, & 6.

lem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum & scelerum exercitatione alluefactus, frigore, & fame, & siri, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis prædicabatur, cum industria subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine, audaciaque consumeret.

Hunc vero si sui fuerint comites secuti: si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges; o nos beatos, o rempublicam fortunatam, o præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonium sua profuderant: fortunas suas obligauerunt¹⁹: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino & alea comestationes solum, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidari, stultissimos prudentissimis, ebriosos²⁰ sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, fertis redimiti, unguentis obliiti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia.

Quibus ego confido impendere fatum aliquod: & pœnas jamdiu improbitati, nequitia, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa, unius²¹ virtute, terra, marique pacata. Domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. Cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites:

fusci-

¹⁹ Obligauerunt] Unus e veteribus libris, obligauerunt. Idque fortasse verius est. Nam obligandi verbum non memini alibi legere. Muretus.

²⁰ Ebriosos] Omnes ad unum libri vete-

res, ebrios. Quod valde probo. Ut enim dormiens vigilanti, ita ebrius sobrio opponitur. Idem.

²¹ Unius] C. Pompeii.

fuscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterunt, quacunquæ ratione sanabo. Quæ rescanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, expectent.

VI. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in exilium eiecsum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exilium iustus est, paruit, quievit²².

Hesternodie, cum domi meæ pene interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statonis convocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset: quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita apsexit, ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subfelliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium eicio, quæsi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisse: patefecit cætera. Quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitarer, cum teneretur; quæsi, quid dubitaret eo proficisci, quo jampridem pararat: cum arma, cum secures, cum falces, cum tubas, cum signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium eiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Mallius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant; & ille eiecsum in exilium, se Mafiliam, ut ajunt, non in hæc castra conferet.

VII. O conditionem miseram, non modo administrandæ, verum

²² Paruit, quievit] Verissimam hujus loci. Paruit, i. e. Hæsitavit, &c. Graviss. ci scripturam retinuit solus Duisburgensis.

verum etiam conservandæ reipublicæ ! Nunc, si L. Catilina, confiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, desererit suos, confilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exilium converterit: non ille a me spoliatus armis audacia, non obstupescens, ac perterritus mea diligentia, non de spe conatusque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium eiectus a consule, vi & minis esse dicitur: & erant, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum: me non diligentissimam consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicitur sane eiectus esse a me, dummodo eat in exilium. Sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiat: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod eiecerim. Sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, eiectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent?

Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dicitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Mallium, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod egit, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Romæ profectus est: optemur potius, ut eat in exilium, quam queramur.

VIII. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur: & de eo hoste, qui jam faretur se esse hostem: & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam

ulci-

ulcisci studeo, quam sanare, & ipsos placare reipublica. Neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum ista copia comparentur: deinde singulis medicaminum consilii atque orationis meæ, si quam potero, afferam.

Unum est eorum ²³, qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas vero, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis: & dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas ²⁴? An tabulas novas ²⁵? errant, qui istas a Catilina expectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus ²⁶ prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra reipublicam, quam arma laturi.

IX. Alterum genus est eorum ²⁷, qui quanquam premuntur

Tom. V.

F I

ære

²³ Unum genus est eorum] Sex e generibus hominum Catilinae copias constat esse dicit: de quibus singulis ordine videbimus. Primi sunt, locupletes, obstrati, amantes possessionum. His id consilii dat, ut, divendita aliqua parte possessionum, dissolvant ea, que debent. Quod ut etiam copantur facere, tabulæ auctionarias propositurum se esse prohibetur. Muræus.

²⁴ Tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?] Sacrosanctas, sanctas dicit, & ab omni injuria tuas. Sic sacrosancta potestas tribunorum plebis, qui non sine capitali piaculo attingi violentæ poterant. G. Budant, Annos. prior. in Pandect.

²⁵ Tabulæ novæ] In tabulis auctionariarum perscribatur, quid cuique quisque acceptum, expensumve ferret. Catilina igitur,

qui videres magnum in civitate ære alienum esse, pollicebatur, se publice incensuram omnium argenteorum tabulas, ita ut nemo, quod æris alieni antea contraxisset, persolvere cogereur. Muræus.

²⁶ Certare cum usuris fructibus] Est velle uturas fortis creditæ solvere fructibus, seu redditibus, quos capimus ex fundis possessionibusque nostris, cum tamen uturas fructus prædiorum supereant. Grævius.

²⁷ Alterum genus est eorum] In secunda quasi cohorte Catilinarie legionis ponit eos, qui cum ære alieno obruti essent, ad honores tamen, & imperia quoquo modo perennare cupiebant. Ideoque studebant novis rebus, quod facile concerneret, se quietæ reipublice nunquam ea, que optabant, consecuturos. Muræus.

are alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quæta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicæ: deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentem auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse?²⁸

Tertium genus²⁹ est ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Mallius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fefulus Sylla constituit³⁰: quas ego universas civium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentique jactantur. Hi dum adificiant, tanquam beati: dum prædijs, lecticis, familiis magnis, convivijs apparatus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroque, Quirites,

²⁸ *Concedi sit necesse*] Si Catilina, quod optabat, consecutus fuisset, sine dubio tradidisset bonitates, mandatarieque imperia, non iis qui voris tantum ipsi lassiores, spectatoresque se victos præbuisset, sed iis quorum in bello perendo virtutem & industriam expertus esset. *Idem.*

²⁹ *Tertium genus*] Duo priora genera erant eorum, qui favebant quidem conjurationi, sed ita tamen, ut arma non caperent, neque ad exercitum proficiscerentur. Hæc, quæ nunc enumerat, eorum sunt, qui in e-

xercitio erant. *Idem.*

³⁰ *Duo Fefulus Sylla constituit*] Puto vocem, *Fefulus*, delendum esse. Non enim plures colonias Sylla Fefulis constituit. Ac suspicor, errori occasionem præbitam & similitudine, quæ est inter huic locum, & alium quemdam & sequenti oratione ubi Cicero de P. Furio loquens: *Quæ*, inquit, *est res iis coloniis quas Fefulus L. Sylla delimit.* Imperii enim, qui sibi Fefulas nominari viderent, hic quoque nominandas putarant. *Idem.*

rites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hæc moneo, desinant furere, ac proscriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur.

X. Quartum genus³¹ est sane varium, & mistum, & turbulentum: qui jam pridem premuntur, qui nunquam emergunt: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus, in veteri ære alieno vacillant: qui vadimonii, judiciis, proscriptionibus honorum³² defatigati, permulsi & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam infirmitiores lentos esse, arbitror. Qui homines primum si stare non possunt, corrunt: sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur.

Quintum genus est patriciarum, sciorum, denique omnium facinorosorum: quos ego a Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo possunt: & pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit.

Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso, atque vita: quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, & talaribus tunicis³³; velis amictos, non togis³⁴: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur.

E F 2

Hi

³¹ *Quartum genus*] Primum genus, obstrati, amantes possessionum. Secundum, obstrati, honorum cupidi. Tertium, Syllani milites. Quartum, urbani decolores. Quintum, scelerati, sicarii, parricida. Sextum; impuri, & impudici. *Idem.*

³² *Vadimonie, judiciis, proscriptionibus devocentur*] Præclarus ordo. Primum enim vultur creditor debitorem. Si debitor vadimonium deseruerit, judicium adversus eum da-

tur: imiturque creditor in possessionem. Si per tridua dies bona possessa fuerint, proscribuntur. *Idem.*

³³ *Manicatis & talaribus tunicis*] Quorum utranque mulieribus permisum, viris vel maxime indecorum habebatur. Vide Gellium cap. 12. lib. 7. *Idem.*

³⁴ *Velis amictos, non togis*] Togarum laxitatem, & tenuitatem significat. *Idem.*

Hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam fidas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit, scitote hoc in republica seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? nam suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his praesertim jam hostibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina^b scortorum cohortem praetoriam³⁵!

XI. Instruite nunc, Quirites, contra has tam praecelas Catilinae copias vestra praesidia, vestrosque exercitus: & primum gladiatori illi confecto & faucio, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiae ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinae tumulis³⁶ silveltribus. Neque vero caeteras copias, ornamenta, praesidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo. Sed, si, omissis his rebus, omnibus, quibus nos suppeditamus, eger ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, arario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quae inter se confligunt, contendere velimus; ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido: denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia,

cum

^a Vell. Man. psallere
^b Vell. Man. Lamb. scortorum

³⁵ Cohortem praetoriam] Quam ipse praetor, id est, imperator, perpetuo circa se habeat. Muris.

³⁶ Tumulis] Tumulus a tumendo est.

Ubi enim tumet terra, ibi tumulus dicitur. Sed in quibusdam veteribus libris hoc loco legitur, cumulis: quod fortasse verius sit: ut cumulos silvestres vocet illam rusticorum hominum temere conservatam, atque accumulatam manum. Idem.

cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiae bellum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac praelio, nonne, etiam si hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his praecclarissimis virtutibus, tot & tanta vitia superari?

XII. Quae cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, vestra testa custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset praesidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipelque vestri, certiores a me facti de hac nocturna excursionione Catilinae, facile urbes suas, sineque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videris.

Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe a Catilina relinqui sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt civis, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod larebat, crumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi autem cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portae custos: nullus insidiator viae: si qui exire volunt, consulere sibi possunt. Qui vero in urbe se commoverit, cuius ego non modo factum, sed inceptum illum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt.

XIII. Atque haec omnia sic agentur, Quirites, ut res maxima minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum

inte-

intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno rogato duce & imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris fuserat. Sed si vis manifesta audaciae, si impendens patriae periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto, & tam infidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque poena vos jam omnes salvi esse possitis.

Quae quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites: sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo, sed hic praesentes suo numine atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentissimamque esse voluerant, hanc omnibus hostium copiis, terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

I N
L. CATILINAM.
A D Q U I R I T E S.
O R A T I O X X I.

I. **R**EMPUBLICAM, Quirites¹, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam ac restitutam videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt iidies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta conditio: & quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benevolentia, famaque susulimus: esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is², qui eandem hanc urbem

¹ *Rempublicam, Quirites*] Hanc orationem alii scripserunt habitam esse Non. Decemb. ipis: qua in re, non magno negotio, manifesti erroris convinci queunt. Etenim ea, quae proxime hanc sequitur, habita est in senatu Nonis Decemb. quod epistola prima libri secundum ad Atticum Cicero ipse testatur. Haec autem ludus ante habita fuerat, ut indicat verba illa e sequenti: *Ita & audis tacetur in curiam dicit Rom. dicit & suspitionem mihi decevit: & indices huius die maximis praemiis affecti, constat igitur hanc habitam esse III. non. Decemb.* Continetur autem quatuor praecipuis partibus. Primum enim brevi exordio populum, & sibi conciliat, & attentum ac docilem red-

dit. Deinde narrat, quem in modum a se parafacta atque oppressa conjuratio fuerit: quibus super ea re decretum a senatu. Hanc narrationem sequitur amplificatio, quae constat commemoratione prodigiorum, quibus haec conjuratio praesignificata fuerat; & comparatione illius cum ceteris civilibus, intestineisque bellis. Postremo brevi peroratione commendat se liberisque suos populo Romano, & se in suscepta defensione reip. etiam deposito magistratu, constantissimum fore pollicetur. *Muretus.*

² *Debet dies is*] *Lege*, ut est in veteribus libris: *debet is*. Non enim de die loquitur, sed de seipso: ac seipsum cum Romulo tacite confert. *Idem.*

intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno rogato duce & imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris fuserat. Sed si vis manifesta audacia, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto, & tam infidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque poena vos jam omnes salvi esse possitis.

Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites: sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo, sed hic præsentis suo numine atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentissimamque esse voluerant, hanc omnibus hostium copiis, terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

I N
L. CATILINAM.
A D Q U I R I T E S.
O R A T I O X X I.

I. **R**EMPUBLICAM, Quirites¹, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam ac restitutam videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt iidies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio: & quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benevolentia, fama que susulimus: esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is², qui eandem hanc urbem

¹ *Rempublicam, Quirites*] Hanc orationem alii scripserant habitam esse Non. Decemb. ipis: qua in re, non magno negotio, manifesti erroris convinci queunt. Etenim ea, quæ proxime hanc sequitur, habita est in senatu Nonis Decemb. quod epistola prima libri secundi ad Atticum Cicero ipse testatur. Hæc autem ludus ante habita fuerat, ut indicat verba illa e sequenti: *Ita & audis tacetur in curiâ iam civem Romæ delit. & suspitionem mihi decevit: & indices hesternæ die maximis præmiis affecti, constat igitur hanc habitam esse III. non. Decemb.* Continetur autem quatuor præcipuis partibus. Primum enim brevi exordio populum, & sibi conciliat, & attentum ac docilem red-

dit. Deinde narrat, quem in modum a se parafacta atque oppressa conjuratio fuerit: quibus super ea re decretum a senatu. Hanc narrationem sequitur amplificatio, quæ constat commemoratione prodigiorum, quibus hæc conjuratio præsignificata fuerat; & comparatione illius cum cæteris civilibus, intestineque bellis. Postremo brevi peroratione commendat se liberoque suos populo Romano, & se in suscepta defensione reip. etiam deposito magistratu, constantissimum fore pollicetur. *Muretus.*

² *Debet dies ei*] *Lege*, ut est in veteribus libris: *debetis ei*. Non enim de die loquitur, sed de seipso: ac seipsum cum Remulo tacite confert. *Idem.*

urbem conditam amplificatamque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, testis, ac mœnibus subjectos prope jam ignes, circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempublicam delictos retudimus, mucronesque eorum a jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut & quanta, & quam manifesta, & qua ratione investigata, & comprehensa sint, vos, qui & ignoratis, & expectatis, scire possitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus³ erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquisset: semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salvi esse possemus.

II. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit) sed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, & Romæ remansisse: in eo omnes dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis salutem vestram provideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini⁴, & tumultus Gallici excitandi causa, a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum literis mandatisque, ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, & arque huic datas esse ad Catilinam literas; facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam a diis immortalibus, tota res non solum

a me

³ Paucis ante diebus] Hic vicissim quæritur a Catilina profectio erat dies. *Idem.*

⁴ Belli Transalpini] Bellum in ulteriore,

tumultum in citeriore Gallia ficit. Inter hæc autem vocabula quæ inserti, dices et Cicerone VIII. Philipp. *Idem.*

a me, sed etiam a senatu, & a vobis manifesto deprehenderetur.

Itaque hesternò die L. Flaccum, & C. Pontinum prætores fortissimos, atque amantissimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, & cum advesperasset, occulte ad pontem Milvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interesset. Eodem autem & ipsi sine cuiusquam suspitione, multos fortes viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera⁵ utor assidue in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta⁶, cum jam pontem Milvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, sit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & a nostris. Res erat prætoribus nota solis: ignorabatur a cæteris.

III. Tum interventu Pontini atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. Literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihil dum suspicantem, vocavi: Deinde item accessit L. Statilius, & post eum Cethegus. Tardissime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis, præter consuetudinem, proxima nocte vigilarat.

Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui,

Tom. V.

G g

audi-

⁵ Quorum opera] Emenda et veteribus libris: quorum opera non assidue in rep. præsidio. Ut sit, miseram præsidio: non autem, in præsidio rep. Idem. Unus e principum quatuor editionum curatoribus, Mureti emendationem Lambinus approbavit. Grævius admisit in contextum. Ego nolui. Ut enim scire animadvertit Boherius, eorum opera veris in republica, quos in consilium advocas: operam in rep. præsidio ab iis ponitur, qui manu eam defendunt. Reatinos autem adolescentes illos non adhi-

bebat sane ad consulandum Cicero. Eorum igitur opera non utebatur in republica, sed in præsidio republicæ. Olivetum. ⁶ Tertia fere vigilia exacta] Vigiliarum, in quas novæ veteribus distribueretur, meminisse & Julius Pollux libro primo: sed eorum ratio planius explicatur a Suida, qui ait, vigiliam, id est, quæ exacta, esse quartam partem noctis. Tertia igitur vigilia fere exacta, est, quatuor fere horis antequam dilucesceret. Mureti.

audita re, frequentes ad me mane convenerant, literas a me prius aperiri, quam ad senatum referrem, placeret; ne, si nihil esset inventum; temere a me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent: tamen ego non arbitraber in tantis reipublicæ periculis mihi esse nimiam diligentiam pertimescendam. Senatium frequentem celeriter, ut vidistis, coegi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret. Ex quibus ille maximum licarum numerum, & gladiatorum extulit.

IV. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, jussu senatus; dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille, cum vix se ex magno timore recepisset, dixit: a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata & literas, ut servorum præsidio uteretur⁷, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendiissent, eademque infinitam civium fecissent, præsto esset ille⁸, qui & fugientes exciperet⁹, & se cum urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jurandum sibi, & literas P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his, & a L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse, ex fatis Sibyllinis¹⁰ aruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Syllam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis

⁷ Ut servorum præsidio uteretur] Catilina enim, ut narra: Sallustios, servitia repudiabat. Id Lentulo displicebat. Idem.

⁸ Ille] Catilina. Idem.

⁹ Exciperet] A venatoribus sumptum. L.

¹⁰ Ex fatis Sibyllinis] Fata Sibyllina dicuntur oracula Sibyllina, libri Sibyllini factales, & fatidici. *Cassian.*

urbis atque imperii, qui esset decimus annus¹¹ post virginum abolitionem, post Capitolii autem incensionem¹² vicissimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo & aliis, Saturnalibus¹³ cadem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum videri.

V. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum ipsius manu; Allobrogum senatui, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum recepissent¹⁴. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondiisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis literis debilitatus atque abjectus, conscientia convictus, repente conticuit.

Introductus Statilius, cognovit manum, & signum suum. Recitatæ sunt tabellæ in eandem fere sententiam: confessus est.

Tum ostendi tabellas Lentulo: & quasi, cognosceretne signum. Annuit. Est vero, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam, & cives suos; quæ quidem te a tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit: post autem

G g z ali-

¹¹ Decimus annus] Vid. Cicer. in Bæto, cap. 67. & quæ ibi ad hunc locum annotat Corradus.

¹² Post Capitolii autem incensionem] L. Scipione & C. Norbano Coll. cultodum negligentia Capitolium conflagravit; quod a Q. Catulo postea, Hortensio & Metello Coll. restitutum est. *Muret.*

¹³ Saturnalibus] xvij. Kal. Jan.

¹⁴ Precepissent] Ita est & in libris veteribus. Sed nihil facius, legendum cunctos recepissent. Recipere autem hoc loco est, polliceri. *Muret.* Si hanc lectionem precepis-

sent, probabilimus, quæ in omnibus libris, & manuscr. & vulg. reperitur, sic tam interpretabitur: Ut item illi facerent, videret senatus, & populus Gallorum, quæ sibi, nempe senatui & populo Gallorum, legati præcepissent, id est, præscripissent, & faciendum esse ostendissent. Sed *Mureus* censet legendum, recepissent, ut sic hic Cicero nis sentus, quæ sibi, nempe Lentulo, legati eorum, recepissent, id est, spondidissent, & suo periculo promississent. Quod valde probabile. *Lambin.*

aliquanto, toto jam indicio exposito atque edito, surrexit: quæsitit a Gallis, quid sibi esset cum iis: quamobrem domum suam venissent; itemque a Vulturcio. Qui cum illi breviter, constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent: quæssissentque ab eo, nihilne secum esset de fati Sibyllinis locutus: tum ille subito, scelere demens, quanta conscientia vis esset, ostendit. Nam, cum id posset insitari, repente præter opinionem omnium confessus est. Ita eum non modo ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitaque defecit.

Vulturcius vero subito proferri literas, atque aperiri iussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen & signum suum, & manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces* ¹⁵. *Cura, ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus: & vide, quid jam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinus deinde introductus, cum primo impudenter respondere cepisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insinulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur.

VI. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului, de summa republicæ ¹⁶ quid fieri placeret. Dicta sunt a principibus ¹⁷ acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas sena-

¹⁵ *Qui sim ex eo, quem ad te misi cognosces*] Apud Sallustium, hoc litterarum Lentuli exemplum ita relatum est: *Qui sim, te ex eo, quem ad te misi, cognosces. Eas cogites, in quanto calamitate sis: & memineris, te esse virum: consideres, quid tui rationes possulent: auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis.* Mureta.

¹⁶ *De summa resp.*] Lambinus in margine, rep. Consolat. Cujacius lib. xii. Observat. cap. 32. Gruter.

¹⁷ *Dicta sunt a principibus*] Ab iis, qui primi sententiam rogati sunt. De ordine autem rogandi sententias videatur Gellius, lib. xv. cap. 10.

tus sine ulla varietate ¹⁸ est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratia verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea, respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, & C. Pontinus prætores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collega meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, a suis & respublicæ consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se prætura abdicasset ¹⁹, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinus, qui omnes præsentibus erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procuracionem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Capurium, cui, ad sollicitandos pastores, Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his coloniis, quas Fesulus L. Sylla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse consabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœna, respublica conservata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur.

Atque etiam supplicatio diis immortalibus, pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, *Quod urbem incendiis, cæde civis, Italiani bello*

¹⁸ *Sine ulla varietate*] Nondum igitur constitutum erat de supplicii genere: qua de re postea variz sententiæ fuerunt. Mur.

¹⁹ *Ut P. Lentulus, cum se prætura abdicasset*] Quomodo prætor erat Lentulus, tam senex? intelligendum est, hanc ipsius secundam præturam fuisse. Cum autem lege Cornelia eundem magistratum capere, nisi interjecto decennio, non liceret: verisimile est, eum primam præturam gessisse L. Licinio Lu-

culo, & C. Aurelio Cotta Coss. Eo magis, quod interjecto ex more biennio, consul fuit una cum Cn. Aufidio Oreste. Cum igitur jam consularis, a censoribus Gellio & Lentulo, qui severissimam censuram egerant, probris gratia, senatu motus esset, exacto legitimo tempore, ad recuperandam senatoriam dignitatem, denovo præturam petierat, quam tum gerebat, id testatum reliquerunt Plutarchus & Dio. Item.

bello liberasset. Quæ supplicatio si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interit; quod cætera bene gesta, hæc una, conservata republica, constituta est.

Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indicis & confessionibus suis, iudicio senatus, non modo prætoris jus, verum etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

VII. Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam & comprehensos teneris, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes, atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum²⁰, nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum moribus urbis continebatur. Omnia norat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad cæteras res²¹ conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat. Neque vero cum aliquid mandaverat, confectum putabat. Nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat.

Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castris latrocinium compulisset, (dicam id, quod sentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali a cervicibus vestris depulisset.

²⁰ *Somnum*] Quamvis superior Lentulum somnolentum fuisse in omnibus, quæ ageret, ostenderit, & commode sic posse intelligi, *somnus*: non frustra tamen *somnum* in antiquissimis codicibus habetur, quo significat il-

lam spem, quæ ex libris Sibyllinis somniabat imperium Romanum Lentulus. *Greec.*
²¹ *Jam ad cæteras res*] *Jam ad cæteras res*, omnes libri veteres. Et in emenda. *Muretus.*

lisset. Non ille vobis Saturnalia constitueret, neque tanto ante exitium ac fati diem reipublicæ denuntiasset, neque commisisset, ut signum, ut literæ suæ testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palam inventum, quam hæc tanta in rempublicam conjuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quanquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurrere, atque obstiti, tamen, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberasset.

VIII. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita sunt a me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio & gesta, & provisæ esse videantur. Idque cum conjectura consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum vero ita præsentibus temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos penè oculis videre possimus. Nam, ut illa omittam²², visas nocturno tempore ab occidente faces, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræ motus relinquam, ut omittam cætera, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum²³ est.

Nam profecto memoria tenetis, Cotta, & Torquato consulibus²⁴, complures in Capitolio turres de celo esse percussas, cum & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ

²² *Nam, ut illa omittam*] Sed ea omnia æmo melius, æmo copiosius persecutus est, quam Cicero ipse longe pulcherrimis verbis, quos recitat Quintus lib. 7. de *Divinatione*. *Idem.*

²³ *Neque prætermittendum, neque relinquendum*] Prætermittimus ea, quæ ne attingimus quidem: reliquimus jam suscepta. Fieri etiam potest, ut duo idem valentia conjungerentur. *Idem.*

²⁴ *Cotta & Torquato Cons.*] Teneri non possum, quin hoc loco versus Ciceronis, qui-

bus hæc consenserunt, propter mirificam ipsorum pulchritudinem, adscribam:

Nunc ex Torquato, &c. Muretus.
Vide lib. I. de *Divinatione*, cap. 22. Tibi vero non placent Ciceronis versus. Ac placuerunt Mureto, nam hic videt. Placuerunt Cameratio, in *Sap. Tract.* Placuerunt Turnebo, *Advers.* II. 9. Placuerunt Casaubono, in *Capitol. Gen.* Placuerunt Boherio, in *Tuscol.* II. 8. Veniam hanc igitur peto a te, ut errare cum illis malim, quam tecum vera sentire. *Olivetus.*

statuæ veterum hominum dejecta, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuisse meministis. Quo quidem tempore cum aruspices ex tota Etruria convenissent, cædes, atque incendia, & legum interitum, & bellum civile, ac domesticum, & totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati, suo numine prope fata ipsa flexissent.

Itaque illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est: iidemque iusserunt, simulacrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, & forum curiamque contingeret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque Romano percipi possent. Atque illud ita collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque a superioribus consulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur.

IX. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cum esset ita responsum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, & ea per cives, quæ tum propter magnitudinem scelestum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensitis. Illud vero nonne ita præsens est, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo iussu & conjurati, & eorum indices in adem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos, senatumque converso, omnia & senatus, & vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta vidistis.

Quo

Quo etiam majore sunt isti odio, supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque testis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus. Ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum sollicitatio, sic a Lentulo cæterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commissæque literæ nunquam essent profecto, nisi a diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii & rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare poterunt?

X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria²⁵ supplicatio decreta est, celebratore illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habitus sunt, ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim estis ex crudelissimo ac miserissimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione. Togati, me uno togato duce, & imperatore, vicistis.

Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque solum eas, quas audistis, sed & has, quas vosmetipsi meministis, & vidistis. L. Sylla P. Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis: multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. O-

Tom. V.

H h

Sta-

²⁵ Ad omnia pulvinaria] Supplicationes lauream manu tenentes, canebantque hymnos interdum huic, aut illi Deo, interdum ad omnia pulvinaria, id est, omnibus diis, confitebantur. Ibant per urbem coronati pueri, matronæ, virgines, nonnunquam etiam compositis in laudem Deorum, ac decernebatur supplicatio vel ad avertendum aliquid malum, quod aut præmeret, aut immineret, vel ob rem bene ac feliciter gestam. Muræ.

Stavus, consul, armis ex urbe collegam suum expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario: tum vero, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriae crudelitatem postea Sylla: ne dici quidem opus est, quanta diminutione civium, & quanta calamitate reipublica. Dissensit M. Lepidus ²⁶ a clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo ²⁷: attulit non tam ipse interitus ²⁸ reipublicae luctum, quam ceterorum.

Atque illae dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quae non ad delendam, sed ad commutandam reipublicam pertinerent. Non illi nullam esse reipublicam, sed in ea, quae esset, se esse principes: neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illae tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicae quaesivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiae, sed internecione civium judicatae sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex haec fuit a Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: & cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinita caedi restitisset; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem, & cives integros incolumesque servavi.

XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a vobis praemium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, praeterquam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia

²⁶ Dissensit M. Lepidus] Cum impediret, ut Sylla in campo Mario sepeliretur, (qui honore rebus tantum ante Syllam tributus fuerat) & ad illius rescinde conaretur. Livius, lib. 90. Appianus lib. 7. de bellis civilibus. Plutarchus in Pompejo. Florus lib. 3. cap. ult. Muræ.

²⁷ Q. Catulo] Hic est Catulus ille, qui Ciceronem patrem patriae nominavit: quique

tum erat princeps senatus, atque adeo civitatis. Idem.

²⁸ Non tam ipse interitus] Animadvertite, quam considerate loquatur. Non enim prorsus negat, Lepidi mortem instructam fuisse: agit enim ad populum: & Lepidus tantum se propagatorem adversus Syllanos haberi volebat: sed negat eam tam luctuosam fuisse, quam ceterorum. Idem.

omnia ornamenta honoris, monumenta gloriae, laudis insignia, condi & collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent, & corroborabuntur: eandemque diem intelligo ²⁹, quam spero aeternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam consulatus mei, propagatam: unoque tempore in hac republica duos cives extitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terrae, sed caeli regionibus terminaret; alter eisdem imperii domicilium, sedemque servaret.

XII. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quae illorum, qui externa bella gesserunt: quod mihi vivendum sit cum illis, quos vici ac subegi; isti hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si ceteris recta sua facta profunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentis enim hominum audacissimorum feclerata ac nefariae ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est in bonis praesidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quae me semper tacita defendet: magna vis est conscientiae, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt.

Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciae cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper laceamus. Quod si omnes imperus domesticorum hostium depulsi a vobis, se in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiae, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad vitae fructum possit acquiri, praesertim cum neque in honore vestro, neque

H h 2 in

²⁹ Eandemque diem intelligo] Dies hic idem valet, quod tempus: ut in Divinatione, Bido breviorum diem. Quod autem hic dicit Cicero, tale est. Intelligo, eandem diem, id est, idem tempus propagatum esse, & ad salutem urbis, & ad memoriam

consulatus mei: quod quidem tempus spero aeternum fore. Itaque quando stabit urbs, tandiu recordabuntur homines, uno tempore duos in hac republica extitisse cives, &c. se autem, & Cn. Pompejanum significat. Idem.

in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere¹⁹? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem: ut, si qua est invidia in conservanda republica suscepta, lædat invidios, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur.

Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite: & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æque ac priori nocte, custodiis, vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

¹⁹ *Quo quidem mihi libeat ascendere*] Nam vis non esset. Non enim fere dicebatur dimissus est magistratus superior consulatu, prædator, nisi periculosis temporibus, see dictaturam. Hanc autem optare boni ci-
dator, nisi periculosis reip. temporibus, lator.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

I N
L. C A T I L I N A M.

I N S E N A T U.

O R A T I O XXII.

M. ANT. MURETI Præfatio ad LEONARDUM MOCENICUM.

SI præmiis tantum, Mocenice, & iis præmiis in quibus præcipuam felicitatis partem vulgaris opinio constituit, ad bene merendum de humano genere præstanti homines ingenio adducerentur: multos, ut opinor, & certe, ab instituto virtutis itinere animadversa superiorum ætatum exempla revocarent. Nam si replicare memoriam sempiternam, & antiquitatis monumenta excutere velimus, deprehendemus unaquaque in rep. eos fere, quorum plurima in eam extabant maximaque beneficia, omni scelere laceratos, omni crudelitate vaptatos, omni acerbioris genere direxatos fuisse. Quod quamvis ita exploratum est & tibi, & iis omnibus, qui opera aliquid in antiquitatis cognitione posuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen, ut, si qua esse potest, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illustria ejus rei exempla subjiciam. Primum autem in hac cogitatione occurrunt illæ omnium laudandarum artium, ipsiusque adeo humanitatis parentes Athenæ: quam optimis studiis deditam, refertam assidue, atque, ut ita dixerim, feram eruditissimis hominibus civitatem, cui unquam insigniter adjuvare impune licuit? Non illa Milciadem, Cimonem, Themistoclem, Aristidem, Æschinenem, Demosthenem, quorum omnium summis erat usa beneficiis, in exilium pepulit? non illud probitatis, modestie, integritatis, sapientie specimen Socratem veneno necavit: & constituto adversus impios, ac prave de rebus divinis sentientes supplicio eum potissime affectit, qui unus ex omnibus ad veram Dei cognitionem pro-

in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere¹⁹? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem: ut, si qua est invidia in conservanda republica suscepta, lædat invidios, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur.

Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite: & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æque ac priori nocte, custodiis, vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

¹⁹ *Quo quidem mihi libeat ascendere*] Nam vis non esset. Non enim fere dicebatur dimissus est magistratus superior consulatu, prædator, nisi periculosis temporibus, see dicturam. Hanc autem optare boni cilevis.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

I N
L. C A T I L I N A M.

I N S E N A T U.

O R A T I O XXII.

M. ANT. MURETI Præfatio ad LEONARDUM MOCENICUM.

SI præmiis tantum, Mocenice, & iis præmiis in quibus præcipuam felicitatis partem vulgaris opinio constituit, ad bene merendum de humano genere præstanti homines ingenio adducerentur: multos, ut opinor, & certe, ab instituto virtutis itinere animadversa superiorum ætatum exempla revocarent. Nam si replicare memoriam sempiternam, & antiquitatis monumenta excutere velimus, deprehendemus unaquaque in rep. eos fere, quorum plurima in eam extabant maximaque beneficia, omni scelere laceratos, omni crudelitate vaptatos, omni acerbioris genere direxatos fuisse. Quod quamvis ita exploratum est & tibi, & iis omnibus, qui opera aliquid in antiquitatis cognitione posuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen, ut, si qua esse potest, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illustria ejus rei exempla subjiciam. Primum autem in hac cogitatione occurrunt illæ omnium laudandarum artium, ipsiusque adeo humanitatis parentes Athenæ: quam optimis studiis deditam, refertam assidue, atque, ut ita dixerim, feram eruditissimis hominibus civitatem, cui unquam insigniter adjuvare impune licuit? Non illa Milciadem, Cimonem, Themistoclem, Aristidem, Æschinenem, Demosthenem, quorum omnium summis erat usa beneficiis, in exilium pepulit? non illud probitatis, modestie, integritatis, sapientie specimen Socratem veneno necavit: & constituro adversus impios, ac prave de rebus divinis sentientes supplicio eum potissime affectit, qui unus ex omnibus ad veram Dei cognitionem pro-

sime accesserat? Sed Romana resp. quanto ceteras omnes magnitudine virium, atque imperii amplitudine superavit: tanto maiorem nobis, atque ampliore huius generis exemplorum copiam subministrat. Cujus in historiam quisquis ingreditur, is in ipso quasi vestibulo illum ipsum urbis parentem Romulum senatorum manibus crudelissime dissectum, ac dilaniatum videt. Quod si tam horrendi facinoris immani atrocitate spectata, intro tamen ire perrexerit, non longe progressus, obvium habebit Collatinum, ob inanem popularis suspicionis auram, in exilium proficiscentem ea ex urbe, quam ipse magna ex parte dominatu regio liberarat. Atque ut Coriolanum recitus praterat, Marcum certe Camillum, haud facile dixerim, militariae virtute, an fide, iustitiaque maiorem, & mirabitur, & miserabitur eadem calamitate percussum. Scipionem vero illum, de quo vere scripserat Ennius, nullam columnam a populo R. erigi posse, que magnitudinem rerum ab ipso gestarum responderet, quis est, qui eum intellexerit eo post tot tanque insignes victorias redactum, ut exilium sibi suapte sponte consciverit, non debilitetur, ac concedat animo: planeque iudicet, nullam iis attingendam esse reip. partem, qui commodo ac tranquillitati sua consulere velint? Quid jam illos turbines, illas procellas, illas tempestates civilium dissensionum commemorem? quibus non unus aut alter praeclarus & salutaris reip. civis percussus est: sed ipsi acervi, ipsa millia immortalitate dignorum hominum, nefarii confeceratissimorum latronum manibus trucidata jacuerunt. O acerbum illud, & vel Romani nominis hostibus miserabile spectaculum: cum passim per vias immanium gladiatorum in principes civitatis debacchabatur furor: cum qui aliquando reip. praesidio fuerant, eis nullum in civitate praesidium reperiebatur: cum quorum eloquentia ipsis gloria, aliis admirationi, reip. saluti fuerat, eorum ex illis ipsis Rostris, e quibus tam saepe concionari erant, incisus cervicibus, capita sanguinolenta pendebant. Sed ut haec miserrimus, quibus satis dolester deplorandis, alicujus eorum, qui tunc occubuerunt, opus esset ingenio: Ciceronis casus, totiusque vitae iactatio quem non, qui in iuvanda patria commodum suum, aut aliquod eiusmodi premium sequatur, a reip. tractatione deterreat? Cujus enim unquam homi-

hominis vel plura, vel majora merita populus Romanus habuit? At ille tamen, cui senatus rogato supplicationem decreverat, quem Q. Catulus, princeps senatus, quem M. Cato, quem alii parentem patrie meritis vocaverant, cui L. Gellius coronam civicam a rep. deberi dixerat; quid non postea calamitarum, indignitatum, acerbatarum in ea, quae ipsius consiliis stabat, civitate perpeffus est? Ipse in exilium ab homine terrore pulsus, direpta bona, vexata uxor, vexati liberi, domus incensa: quicquid denique meruerat Clodius, Cicero pertulit: & eas ob ipsas res pertulit, quibus nulla satis ampla praemia poterant inveniri. Quocirca si sola, ut initio dixi, praemiorum expectatione praclarum viri ad virtutem, & ad iuvandum genus hominum adducerentur: multi sine dubio, cognitis aliorum casibus, a proposito abducerentur. Sed est profecto, Mecenice, est major quaedam vis, quae tibi, ac tui similibus persuadeat, virtutem non modo detrahit omnibus praemiis, verumetiam propositis omnibus suppliciis, esse expectandam: pulchrum esse adjuvare cives suos, & omnes curas, omnes vigilias in reip. salute desigere: nullum ejus causa periculum, nullam invidiam, nullam dimicationem desigere: cives beneficentis affecti si quid praemiorum retulerint, non repudiandum: sin parum grati, parumque memores fuerint, quid denique nos reip. non quid alii nobis debeant, cogitandum. Saep enim ex te audivi, cum diceres, gratulari te tibi, & magnam gratiam debere omnium rerum moderatori deo, quod ea in rep. natus esses, in qua verendum non esset, non modo ne quisquam ob virtutem in invidiam vocaretur, sed ne vel minimis in reip. beneficiis sua praemia denegarentur: sed tamen si vixisses illis temporibus, & optionem tibi deus tulisset; Ciceronis forum ab urbe conservata exulantis fortunae Caesaris, in eadem oppressa dominantis antepositurum fuisse. Ac plane ita est, ut dicam: gravitatis prorsus non mercenaria est virtus: neque praemiorum mercedibus ad recte agendum excelso homines ingenio, sed ipsa dignitate, atque honestate ducuntur. Aut si quando de aliquo premio cogitant, de gloria, deque immortalitate nominis cogitant: cuius splendore capri & incensi, omnia quae aspera, molesta, difficilia perpeffu, imparabilia creduntur, vel non sentiunt, vel despiciuntur. Neque

Neque vero M. Tullius, cum de conjuratis supplicium sumeret, non jam tum cogitatione præcipiebat eas tempestates, quibus postea vexatus est. Sed animus & a natura præclare conformatus, & sapientia præceptis adversus omnes vel fortune, vel hominum injurias confirmatus, multo pluris ducebat eam pulchritudinem, eamque gloriam que in conservanda patria esset, quam omnes acerbitates, quas ipsi postea perditorum hominum inflammata odio rabies objicere posse videretur. Hanc ipsius rationem ac sententiam fuisse, cum alia multa, tum hæc, quam explicare ingredimur, oratio manifesto declarat. MURET.

I.

IDEO, Patres conscripti, in me omnium vestrum ora atque oculos esse convertos. Video vos non solum de vestro, ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales! quæso, deponite, atque oblii salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatulque perferrem: feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis populoque Romano dignitas, salutisque patriatur.

Ego sum ille consul, Patres conscripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, consularibus auspiciis consecratus: non curia, summum auxilium omnium gentium;

¹ Videt P. C.] Hanc orationem qui dicunt habitam esse vti. id. Decemb. eorum errorum Cicero ipse conaspuit, qui, cum Novis habitam esse, libro secundo ad Atticum scribit. Est autem in deliberativo genere. Siquid enim patribus, ut fortiter atque animose decernerent. Cumque duæ contrariæ sententiæ sint, una D. Silani, qui conjuratos ultimo supplicio afficiendos esse censebat; altera, C. Cæsar, qui ab eis mortem removebat, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates sententia sua complectebatur: non improbat ille quidem sententiam Cæsar, sed tamen non obscure ad illam alteram in-

clinat, eamque senatus approbare conatur. Quoniam autem multi erant, qui Ciceroni ipsi innotentes, amplexabantur miserentem sententiam: ideo ipse statim a principio, eam maxime significatione caritatis erga patriam suæ, orat, obsecratque eos, ut, omni alia cogitatione omiſsa, nihil aliud quam salutem dignitatemque publicam sibi in decernendo proponant. Muretus.

² Data est] Fataliter concessa. Terentius: *Profecto mihi, grata ut fuit, que facio, est mihi.* Idem.

tium: non domus, commune perfrugium: non lectus, ad quietem datus: non denique hæc sedes honoris, sella curulis, unquam vacua mortis periculo, atque infidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi.

Nunc, si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, Patres conscripti, populumque Romanum ex cade misera, conjuges, liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione: templa atque delubra, hæc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex scedissima flamma: totam Italiam ex bello & vastitate eriperem: quæcunq; mihi uni proponetur fortuna, subeat. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit: cur ego non læter meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem exitisse?

II. Quare, Patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, conjuges, liberos, fortunæque vestras: populi Romani nomen, salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relatores gratiam esse. Deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præsentis morere non movear, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumsestum videtis. Neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtur amplecti, reipublica tanquam obfidem consula-

Tom. V.

I i tus

³ Hæc sedes honoris, sella curulis] In optimo illo libro, omnibus literis aperte peritiprum est: Hæc sedes honoris, id est, sella curulis: ex quo, non est obsecrum, quid suspicari aliquis possit. Ego tamen, hoc quidem loco, scribo, Idem.

⁴ Si P. Lentulus] Vide superiorem orationem, cap. 4.

⁵ Videt. Man. qui mihi videtur amplecti ven-

publicam

⁵ Qui mihi videtur amplecti] Omnes, quos mihi quidem videre liceat, veteres libri ab impressis discrepant. Ita enim in illis legitur, *Quem mihi videtur amplecti respub.* tanquam obfidem consulatus mei. Quam ego scripturam omnino veram esse arbitror. Cur autem obfidem consulatus sui filium vocet, hæc causa est. Qui liberis caret, eos verissime

tus mei: neque ille, qui expectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo generus. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiam mi vis aliqua me oppresserit, potius, quam & illi, & nos una cum republica pereamus.

Quare, Patres conscripti, incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi provideatis. Non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur. Tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ resisterunt. Tenentur literæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio. Sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina arcessitur: id est ininitum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tantæ imperiî calamitatem relinquatur.

III. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos mul-

est de salute publica minus sollicitus esse, quam quibus sunt liberi. Nam si non minus liberorum causa, quam sui, salvam rempublicam velle debent: nisi omnem exierint humanitatis sensum, ut illam repulsiens modo, que ingenerata est non hominibus modo, verum etiam feris, cujusque de causa, ut alibi rerulimus, timuchi apud Massilienses non foveat, nisi qui & uxorem, & liberos haberent. Parvulus igitur Ciceronis filius, qui patri maxime cordi erat, quasi obsecrat reip. qui confirmaret, patrem nihil gesturum, nisi quod videretur saluti fore. *Morse*, Ciceronis filius annum unum agebat, ut pater ex i. epist. lib. 1. ad Atticum: emme que amplectebatur republica tanquam obidem patrem consulatur. Quibus enim periculis non ultro se offerret pro republica Cicerone, cum, ea servata, parvulus etiam filius conservaretur, & amplissima præmia sperare possit? Sic nimirum loqui respublica videbatur: Tuum, Cicero, scilicet fidem tuam obidem habes: si tu me servaveris, & ille salvus erit, qui ex te natus est; & ego ipsum jam grandiorum factum, in gratiam bene

meriti de me patris ornabo, ac rubeor: si tu remissus egeris, neutrum fiet. *Ferr.*
6 *Genes*] C. Calpurnius Piso: hic enim tum Tullian in matrimonio habebat, quæ postea Craspedi, deinde Dolabellæ nupti. *Muretus.*
7 *Una cum repub. perimus*] Hunc locum primus sic interpolavit Lambinus. Omnes liberi veteres manu exarati, omnes editi ante Lambinum, verissime & pulcherrime, una *reipub. peste perimus*. Non intellexit si locutionis *una peste perire*, hunc locum corruptum Lambinus, quem miror hic non reprehendisse Grueterum, cum tamen ei insultrandi ubique caperet omnes occasiones. *Grævius.*
8 *C. Memmium*] Magna inter scriptores in hoc nominando varietas. Alii *A. Nevium*, alii *Nuvonium* alii *Mummium* vocant. Quorum appellationum quæ verissima sit, illi sollicitius viderint, qui, vel quod abundet oratio, vel quod aliud prætere non queant, quasi hæc una in re omnis eruditio sita sit, ita nihil aliud apertum parant. Mihi consilium non est in talibus obsequi, & *Muretus.*

multis jam judiciis judicatis. Primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis: & mea virtute atque diligentia, perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis. Deinde quod P. Lentulum, ut se abdicaret prætura, coegistis: tum quod eum, & ceteros, de quibus judicatis, in custodiam dandos censuistis: maximeque quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini. Postremo hesternò die præmia legati Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse videantur.

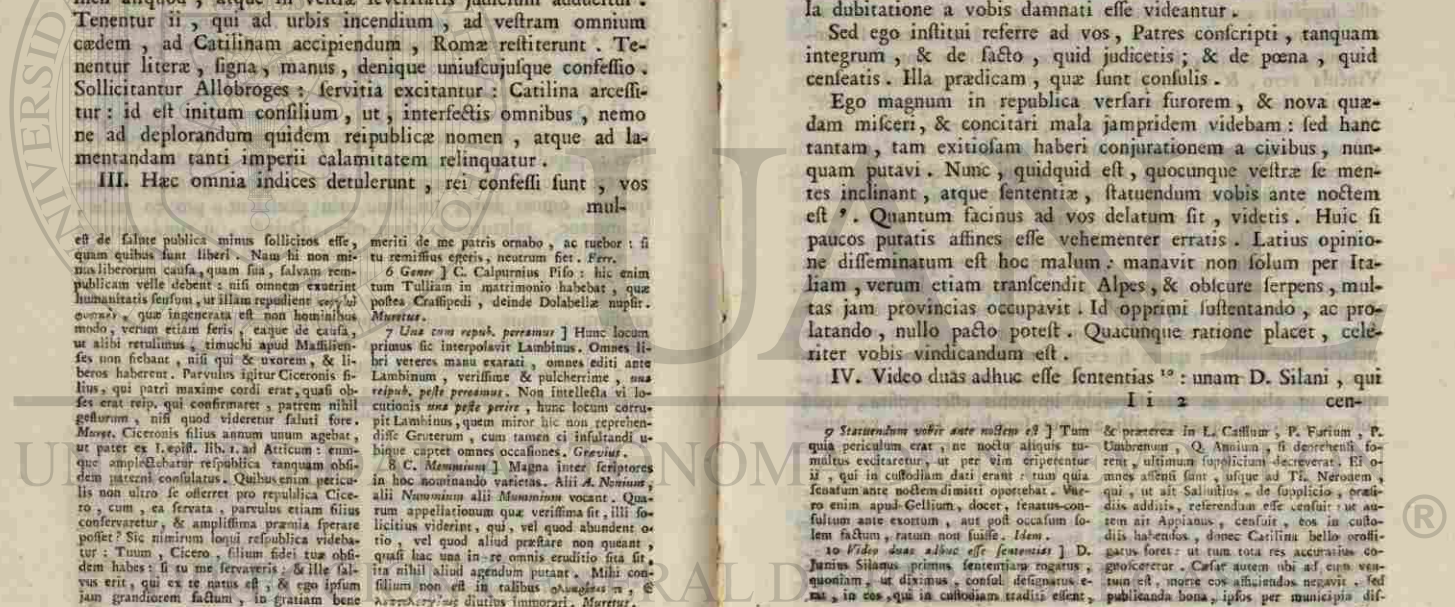
Sed ego institui referre ad vos, Patres conscripti, tanquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt consulis.

Ego magnum in republica versari fireorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jam pridem videbam: sed hanc rantam, tam exitiosam haberi conjurationem a civibus, nunquam putavi. Nunc, quidquid est, quocumque vestræ se mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante nos est. Quantum facinus ad vos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse vehementer erratis. Latius opinio- nem diseminatum est hoc malum: manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, & obicure serpens, multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando, ac prolatando, nullo pacto potest. Quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

IV. Video duas adhuc esse sententiâ: unam D. Silani, qui

Statuendum vobis ante nos est] Tum quia periculum erat, ne nocte aliquis tumultus excitaretur, ut per vim eriperentur ii, qui in custodiam dati erant: tum quia sciantur ante nossem dimitti oportebat. Vultro enim apud Gellium, docet, senatus-consultum ante exortum, aut post occatum solem factum, ratum non fuisse. *Idem.*
10 *Vides duas adhuc esse sententiâ*] D. Junius Silanus primus sententiam rogatus, quoniam, ut diximus, consul designatus erat, in eos, qui in custodiam traditi essent,

& præterea in L. Cassium, P. Furium, P. Umbrenum, Q. Anonium, si deerehenti forent, ultimum supplicium decreverat. Et omnes assensu sunt, usque ad T. Nerosum, qui, ut ait Sallustius, de supplicio, tradidit additis, referendam esse censuram autem ait Appianus, censuram eos in custodiam habentios, donec Carilius bello profectus foret: ut tum tota res accuratius cognoscereat. Casar autem ubi ad eum ventum est, morte eos afflictiore negavit. sed publicanda bona, ipsos per municipia dist-

cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Caſaris, qui mortis poenam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vita, & hoc communi ſpiritu, non putat oportere: atque hoc genus poenæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem a diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam: ſed aut neceſſitate natura, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, ſortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt. Vincula vero, & ea ſempiterna, certe ad ſingularem poenam nefarii ſceleris inventa ſunt. Itaque municipiis diſpartiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare. Decernatur tamen, ſi placet. Ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id, quod ſalutis omnium cauſa ſtatuveritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare.

Adjungit gravem poenam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cenſodias circumdat, & digna ſcelere hominum perditorum ſancit, ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit. Eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet. Bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore, animi atque corporis, & omnes ſcelerum poenas ademifſet. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta.

pericendos, & puræ tuo in vinculis habendos cenſuit. Addidit alia, quæ hic a Cicerone ponuntur: tantumque valuit dicendo, ut nonnulli ex iis, qui priore loco ſententiam dixerant, eam, iſtus oratione permoti, mutaverint: inter quos ipſe Silanus, ſi Salluſtio credas, pedibus ſe in ſententiam Neroſianarum eſſe dixit: ſi Pluracium & Suetonium ſequare, profeſſus eſt, ſe ultimi ſup-

pliis nomine, non mortem, ſed vincula intelligere. Caſari aſſenſi ſunt omnes uſque ad Catonem, qui graviffima oratione ita diſſeruit, eos morte eſſe multandos, ut in eandem ſententiam reliquos omnes adduxerit. Caſaris & Catonis orationes legantur illæ quidem apud Salluſtium: ſed non iſſidem, ut puto, verbis, quibus ab illis habitæ ſunt. Idem.

ta eſſe voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem iſtam pertimeſcendam.

V. Nunc, Patres conſcripti, ego mea video quid interſit. Si eritis ſecuti ſententiam C. Caſaris: quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, forte minus erunt, hoc auctore & cognitore hujus ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi. Sin illam alteram: neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas rei publicæ vincat. Habemus enim a C. Caſare, ſicut ipſius dignitas, & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in republicam voluntatis. Intellectum eſt, quid interſit inter lenitatem concionatorum¹¹, & animum vere popularem, ſaluti populi conſulentem.

Video de iſtis¹², qui populares haberi volunt, abeſſe non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. Is & nudius tertius in cenſodiam cives Romanos dedit, & ſupplicationem mihi decrevit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cenſodiam, quaſitori gratulationem, iudici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa judicavit. At vero C. Caſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem rei publicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe: denique ipſum latorem legis Sempronix, juſſu populi poenas rei publicæ dependiſſe. Idem etiam ipſum Lentulum largitorem, & prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbè, tamque crudeliter cogitavit, appellari poſſe popularem. Itaque homo miſiſſimus, atque leniſſimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculiſque mandare; & ſancit in poſterum, ne quis hujus

¹¹ Concionatorum] Eorum qui omnes ventus concionum colligere conſueverunt. *Martius*. Non hi ſunt concionatores, ſed qui ſeditioſis concionibus populum concitant in ſenatum & optimates, quales erant Cracchi, aliique tribuſtrii ſpiritus homines. Maliam in partem accipitur plerumque vox concionator. *Grævius*.

¹² Video de iſtis] Notat quempiam e ſenatoribus, qui, ut popularis haberetur, eo die venire in ſenatum noluerat: ejuſque ſuſſiditiam offendit, qui veretur judicare de iis, quos multis jam præjudiciis condemnavit. Et autem ex concionatione anteponit Caſarem, quem revera popularem eſſe ſicet, id eſt, auſioſum ſalutis publicæ. *Martius*.

hujus supplicio levando se jactare, & in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur.

VI. Quamobrem five hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum: five Silani sententiam sequi malueritis, facile me, atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviozem fuisse. Quanquam, Patres conscripti, quæ potest esse in tanti sceleris immanitate puniendæ crudelitas? Ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mirior?) sed singulari quadam humanitate, & misericordia. Videor enim hanc mihi urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor, in vestra cæde bacchantis. Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex satis sperasse confessus est; purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrum familias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: &, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servo non quam acerbissimum sumperit: utrum is elemens, ac misericors, an inhumanissimus & crudelissimus esse videatur? Mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatus nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas uniuscujusque nostrum domos, & hoc univèrsam reipublicæ domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut generem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati

impe-

imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: si remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama subeunda est.

Nisi vero cuiquam L. Cæsar, vir fortissimus, & amantissimus reipublicæ; crudelior nudiustertius visus est, cum sororis suæ, sceminæ electissimæ; virum præsentem, & audientem; vita privandum esse dixit: cum avum iustis consulibus²³ interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum, quod simile factum? quod initum delendæ reipublicæ consilium? Largitionis voluntas tum in republica²⁴ versata est, & partium quædam contentio. Atque illo tempore²⁵ hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipublicæ minueretur. Hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos arcessivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio; urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando nimis aliquid severe statuisse videamini; cum multo magis sit verendum, ne remissione poenæ crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

VII. Sed quæ exaudio, Patres conscripti, dissimulare non possum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia & provisâ, & parata, & constituta sunt, Patres conscripti, cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad summum imperium retinendum, & ad communes

²³ Cum avum iustis Consulibus] Hic nihil est, cur quisquam, murando, aut corrigendo, ingeniosus videri velle debeat. Dixit enim Cæsar, P. Lentulum sororis suæ virum vita privandum esse: idque confirmavit hoc argumentum, quod avus quoque suus, multo minus atroci scelere interfectus, tamen iustis Optimis consulibus interfectus fuisset. Avus autem materius L. Cæsaris fuerat M. Fulvius

Flaccus: nam ejus filiam L. Cæsar, hujus

Lucii pater, in matrimonio habuerat. Idem.

²⁴ Largitionis voluntas tum in republica]

Cum C. Gracchus agros dividere, & frumentum plebi dare institueret. Idem.

²⁵ Atque illo tempore] Meminit Cicero

de leg. Philip. & Valerius cap. 3. lib. 5. l. dem.

munes fortunas conservandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerant. Hocce ego homines excipio, & secerno libenter: neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales! qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita summam ordinis consilii concedunt, ut vobiscum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum dissensione¹⁶ ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos¹⁷, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in re publica tenuerimus; confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipublicæ partem esse venturum. Pari studio defendendæ reipublicæ convenisse video tribunos ararios, fortissimos viros: scribas item universos: quos cum casu hic dies ad ararium¹⁸ frequentasset¹⁹, video ab expectatione fortis ad communem salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, cum sit carum, tum vero dulce atque jucundum?

VIII. Operæ pretium est, Patres conscripti, libertinorum hominum studia cognoscere: qui * fortuna sua civitatis²⁰ jus

¹⁶ Ex multorum annorum dissensione] Peopeter Sempronius & Cornelius leges de judiciis. Lege Alconium. Idem.
¹⁷ Revocatus] Lege Aurelii Cottæ. Idem. Vide Indiculum Legum.

¹⁸ Scriba ad ararium] Ipso die conveniunt ad ararium scribæ, ut sortirentur officia, qui scribæ esset consulis, qui tribuni plebis. Viderunt conjuratos adduci ad senatum. Dimiserunt forem: & omnes promiserunt præsidium. Anonym.

¹⁹ Frequentasset] Vulgatis frequenter advoceffer. Sed hoc est Latinis frequentare. Greævius.

* Vita. Man. sua virtute fortunam Lamb. sua virtute ac fortuna
²⁰ Qui sua virtute fortunam civitatis] Multi libri veteres: Qui fortuna sua hujus civitatis sua consensit: idque verum esse arbitror. Nam, consensit jus civitatis, proinde & obstat dicitur: consensit fortunam civitatis, nescio, an aliquam legatur. Muretor.

consecuti, hanc vere suam patriam esse judicant: quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privata fortuna, quos communis reipublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est; ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat: qui non hæc stare cupiat: qui non tantum, quantum audeat, & quantum potest, conferat ad communem salutem voluntatis.

Quare si quem vestram sorte comoveret hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concurrere circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem ceptum atque tentatum, sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditii, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum: qui non cubile, ac lectulum suum; qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, salvum esse velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii: etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est? Quæ cum ita sint, Patres conscripti, vobis populi Romani præsidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videamini, providete.

IX. Habetis consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam reipublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obfessa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras Penarium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis recta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum
Tom. V. K k vestra-

vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de fedibus, de focis vestris, hodierno die vobis iudicandum est.

Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primum videmus, unum atque idem sententem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggerataque fortunas una nox pene deleat. Id ne unquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc non ut vos, qui mihi studio pene præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur.

X. Nunc ante quam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudico turpem, & infirmam, & contemptam, & abjectam. Quod si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quam vestra, ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, Patres conscripti, poenitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis.

Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paulus, ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus, Perseus honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompejus, cujus res gesta, atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto inter horum laudes ali- quid

quid loci nostræ gloriæ: nisi forte majus est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur.

Quamquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ, quam domesticæ: quod hostes alienigenæ aut oppressi, serviunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hostes patriæ semel esse coeperunt, eos, cum a perniciæ reipublicæ repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, a me, atque meis facile propulsari posse confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram, equitumque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere & labefactare possit.

XI. Quæ cum ita sint, Patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi²¹, pro triumpho²², cæterisque laudis insignibus, quæ sunt a me, propter urbis vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis, hospitibusque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus²³ non minore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspiciatis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixæ, firmissimo me muro septum esse arbitror. Quod si meam spem vis improborum sefellerit, atque superaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profecto satis erit præsidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem,

K k 2

fi

²¹ *Quam neglexi*] Provinciam Galliam, adeoque imperium, & exercitum deposuerat in concione: quam deinde sortitus est Q. Metellus Celer Prætor. Ferrar.

²² *Pro triumpho*] Si enim fuisset in pro-

vincia, triumphum spectare potuisset. Idem. ²³ *Urbanis opibus*] Eloquentia, & autoritate, tum in iudiciis, tum in senatu, clientelas provincialium sibi comparabat, ac tribuatur. Idem.

si ejus, qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium memineritis.

Quapropter de summa salute vestra, populique Romani, Patres conscripti, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focus, de fanis ac templis, de totius urbis testis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italia, deque universa republica decernite diligenter, ut instituisis, ac fortiter. Habebis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet; & ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per se ipsum præstare possit.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE BUENOS AIRES

DIRECCIÓN GENERAL DE DOCUMENTACIÓN

PRO

PRO
L. MURENA.
ORATIO XXIII.
ARGUMENTUM.

Comitiis consularibus, quæ consul Cicero habuit, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena consules designati sunt. Post comitia Murenæ de ambitu competitor ejus accusavit clarissimi nominis jurisconsultus Ser. Sulpicius cum tribus subscriptoribus, M. Catone, prohibita sensuque erga rempublicam insigni viro, Cn. Postumio, Ser. Sulpicio adolescente. Defendit eum Cicero, defensum jam a Q. Hortensio, & M. Crasso. Jucunda in primis oratio est. Nam & jurisconsulti propter Sulpicium exagitantur, & Stoica disciplina, cui deditus erat Caro, sacro lepidoque deluditur: adeo ut Caro, dignam consule gravitatem ei detrahens, dixerit id, quod in Plutarcho legimus: Dii boni! quam ridiculum consulem habemus! MANUTIUS.

I. UÆ deprecatus sum a diis immortalibus, Judices, more, institutoque majorum, illo die, quo auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenæ consulem renuntiavi; ut ea res mihi, magistratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene ac feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum una cum salute obtinendum, & ut vestrae mentes, atque sententia cum populi Romani voluntatibus, suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillita-

¹ Renuntiavi] Cur non ejus collega Antonius? quia consul priore loco creatus, comitia habebat consularia. Manut. Ostendit Græchius, lib. 1. de Comitibus, consuevit inter se comparare consules, aut certe fortiori uter habitus esset contra; non semper illud negotium datum ei, qui priore renuntiatus esset. Ferrutus.

si ejus, qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium memineritis.

Quapropter de summa salute vestra, populique Romani, Patres conscripti, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focus, de fanis ac templis, de totius urbis testis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italia, deque universa republica decernite diligenter, ut instituisis, ac fortiter. Habebis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet; & ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per se ipsum præstare possit.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE BUENOS AIRES

DIRECCIÓN GENERAL DE DOCUMENTACIÓN

PRO

PRO
L. MURENA.
ORATIO XXIII.
ARGUMENTUM.

Comitiis consularibus, quæ consul Cicero habuit, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena consules designati sunt. Post comitia Murenæ de ambitu competitor ejus accusavit clarissimi nominis jurisconsultus Ser. Sulpicius cum tribus subscriptoribus, M. Catone, prohibita sensuque erga rempublicam insigni viro, Cn. Postumio, Ser. Sulpicio adolescente. Defendit eum Cicero, defensum jam a Q. Hortensio, & M. Crasso. Jucunda in primis oratio est. Nam & jurisconsulti propter Sulpicium exagitantur, & Stoica disciplina, cui deditus erat Caro, sacro lepidoque deluditur: adeo ut Caro, dignam consule gravitatem ei detrahens, dixerit id, quod in Plutarcho legimus: Dii boni! quam ridiculum consulem habemus! MANUTIUS.

I.

UÆ deprecatus sum a diis immortalibus, Judices, more, institutoque majorum, illo die, quo auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenæ consulem renuntiavi; ut ea res mihi, magistratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene ac feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum una cum salute obtinendum, & ut vestræ mentes, atque sententiæ cum populi Romani voluntatibus, suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillita-

¹ Renuntiavi] Cur non ejus collega Antonius? quia consul priore loco creatus, comitia habebat consularia. Manut. Ostendit Græchius, lib. 1. de Comitiis, consuevit inter se comparare consules, aut certe fortiori uter habitus esset contra; non semper illud negotium datum ei, qui priore renuntiatus esset. Ferrutus.

litatem, otium, concordiamque afferat. Quod si illa solemnissimum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim & religionem, quantam reipublica dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, me rogante², datus esset, ea res faulite, feliciter, prospereque eveniret.

Quæ cum ita sint, Iudices, & cum omnis deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certe communicata vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit; ut ejusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Romani cum vestra, atque omnium civium salute tucatur. Et, quoniam in hoc officio studium meæ defensionis ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est; antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipsa pauca dicam: non quo mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quam hujusce salutis defensio: sed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim.

II. Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti³, & diligentissime pendenti momenta officiorum omnium; de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me & consulem, & legis ambitus latorem, & tam severe gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere. Cuius reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, Iudices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni, gravissimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quam a consule? Quis mihi in republica potest, aut debet esse conjunctior, quam is, cui republica a me uno⁴ traditur sustinenda, magnis meis laboribus & periculis sustentata? Quod si in iis rebus repetendis, quæ mancipi sunt, is periculum

² Me rogante] Non, precante, sed interrogante: ut cum dicitur: *Rogo vos, Qui ritæ vestrisse L. Licinium Murenam consulem fieri.* Quod si populus probabat, fuisse, quorum tabellæ ferebat ita inscriptas, U. R. id est, Uti rogas. *Manus.*

³ Ad certam rationis normam dirigenti] E Stoica disciplina. *Idem.*

⁴ A me uno] A se uno tradebatur Murenae, republica, non ab Antonio Ciceronis collega. *Græv.*

lum iudicii præstare debet⁵, qui se nexu obligavit⁶; profecto etiam rectius in iudicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani, defensorque periculi esse debet. Ac si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicæ constitueretur, is potissime honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis. Quod si e portu solventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, præcipere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quod natura affert⁷, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, prope jam ex magna iactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempestatas esse subeundas? Quare, si est boni consulis, non solum videre, quid agatur, verum etiam providere, quid futurum sit; ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules⁸ in republica Kalendis Januarii esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quam respublica consulem ad communem salutem defendendam vocare.

III. Nam quod legem de ambitu⁹ tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihi met ipsi jam pridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque recte factum esse defenderem, facerem improbe, etiam si alius legem tulisset. Cum vero nihil

⁵ Periculum iudicii præstare debet] Efficere, ut alienatio illa, & venditio rata sit: ne quid is, qui emit, damni patiat. *Manutius.*

⁶ Qui se nexu obligavit] Est, qui se suaque bona nexa & obligata fecit ad evulsionem præstandam. Hæc dicebantur traditione. *Idem.* Vide Fabri *Semestria* II. 23. & *Salmast.* de modo usuræ, cap. 18. *Græv.*

⁷ Quod natura affert] Num sic Latini loquuntur? Recte Lambinus in margine, & Muretus in manu exaratis, notis observarunt legendum esse, quod natura fert. Sed sic quoque Quinillianum legisse v. Instituit. dudum Sylvius notavit. *Idem.*

⁸ Duo consules] Silanum & Murenam. Unus enim esset, Murena condemnato. Decembris mense, & post Nonas habita videtur creatio, conjuratis interfectis: cum diceret supra, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur. *Manus.* Vide tamen *Vistorii* Var. *LeB.* VI. 18. ubi probat habitam esse ante Non. Decemb. nondum sumpto de Lentulo alisque conjuratis suspicio.

⁹ Legem de ambitu] Legem tulerat, ut damnati ambitus decem annorum exilio punirentur: Calpurnia enim honorum iactum petitione, & Senatu privabat. *Erastrius.*

commisissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediatur?

Negat esse ejusdem feveritatis, Catilinam, exitium reipublicae intra menia molientem, verbis, & pene imperio, urbe expulsi: & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis & misericordiae, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam vero gravitatis, feveritatisque personam non appetivi; sed ab republica mihi impositam sustinui, sicut hujus imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quod si tum, cum republica vim & feveritatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quam cogebat; non quam volebam; nunc, cum omnes me causa ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturam meam, consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meae, & de ratione accusationis tuae, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, Judices, non minus hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quam Catonis accusatio commovebat, qui gravissime & acerbissime ferre dixit, me familiaritatis, necessitudinisque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, Judices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est vere accusari in amicitia, tum etiam si falso accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor, & praestitisse arbitror. Nihil tibi, consulatum petenti, a me defuit, quod esset aut ab amico, aut a gratioso, aut a consule postulandum. Abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cum peteres consulatum, assui, idcirco nunc, cum Murenam ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus.

IV. Mihi autem cum Murena, Judices, & vetus & magna ami-

amicitia est; quæ in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obrueretur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiae crudelitatisque famam inuississet, si hominis, & suis & populi Romani ornamentis amplissimi, cautam tanti periculi repudiasset. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini, labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti, & ingrati.

Quod si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertia, nulla superbiae turpitudine, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego vero libenter desino. Sin autem, fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est ejusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque hujus rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas etiam adverfariis amicorum tuorum de jure consulentibus respondere: & si turpe existimas, te advocato illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse injustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivalos etiam amicis putes clausos esse oportere.

Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa removisset, & si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item cæteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni aestimari, accidisset; in ea civitate consul designatus defensore non haberet, in qua nemini unquam infimo majores nostri patrum deesse voluerunt. Ego vero, Judices, ipse me existimarem nefarium, si amico: crudelem, si misero: superbium, si consuli defuissem. Quare quod dandum est amicitia, large

Tom. V.

L l

dabi-

to Te advenit] Te consulto, & cui tu de jure consultus responsum dederis; idem.] It. Quam contra veneris] Super enim excubiatur, ut amici adverfario consultus res-

ponderet, in causa tamen suam amico presentiam commodaret; ac ne tunc quidem sine molestia ferebat; amici adverfarium libere perdere. idem.

dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus, ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco. Quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerm me contra amici studium pro amici periculo dicere.

V. Intellego, Judices, tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione vite, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse debebat, ita fuit infirma & levis, ut illos lex magis quædam accusatoria, quam vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Objecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. Qui si adolescens patre suo imperatore non meruisset, aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut a parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant, huic donis militariibus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter gestis pene simul cum patre triumpharet?

Hic vero, Judices, & fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam, non Asiam nunquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asia nomen obijciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini constituta est: sed aliquid aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: patre imperatore libentissime meruisse, pietatis: finem stipendiorum patris victoriam ac triumphum fuisse,

¹² Solere in equis triumphantium prætextati] Mors erat, ut qui triumphans in urbem introibat, liberos ac cognatos utriusque sexus, si quidem prætextati essent, in curia juxta se haberet: si graviores essent, equis jugalibus funalibusque impoheret. Quod si

plures essent, equis singularibus vesti currum persequerentur, ut scribit Zoharas tom. II. Animalium ex Dione. Vide quoque notavimus ad Serton. Tibet. c. 6. Græciarum.

¹³ Dons militarium] Ob virtutem a patre acceptam. Nominatur.

se, felicitatis fuit. Maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia laus occupavit.

VI. Saltatorem appellat L. Murenæ Cato. Maledictum est, si vere obijcitur, vehementis acculatoris: sin falso, maledici conviciatoris. Quare cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convicio; neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare: sed conspiciere, quibus præterea vitiis affligtum esse necesse sit eum, cui vere istud obijci possit. Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit: neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. Tempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. Nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumptus ostenditur. Et, cum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas?

Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest? Nihil, inquam, omnino, Judices. Sic a me consul designatus defensor, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: facta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus urar postea, sed prope inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus.

VII. Quo constituto, facilius est mihi aditus ad contentio-nem dignitatis: quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te, Servi Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industria, cæterorumque ornamentorum omnium, quibus

L/1 2 fre-

¹⁴ Saltatorem appellat] An ergo saltare in vitio erat? Non magis quam edificare, loqui. Viruperationem nihilominus continent edificator, loquax: quantum in his, atque e-jus generis nominibus aliis imallicata est no-tio immoderationis, quæ vitio nunquam ca-re. Orosius.

¹⁵ Tempestivi convivii] Sunt tempestiva convivia, quæ de die, aut nocte solemniter

eveniunt horam, quæ erat nona, inibantur, ut illius Marti, de quo Juvenalis:

Evul ab illius Martis bibit, &c.

Hæc vero tempestiva convivia erant probro-fa. Nulla fuisse Romæ nota intemperantia conviviis pluribus docuit Salmastius ad Flavii Vopisci Florianum. Græciarum. Vide de Seneca l. 1. cap. 14.

fratum ad consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempisti L. Murenæ genus, extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum; facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ & honestæ familiæ plebejæ: & prævius L. Murenæ, & avus, prætores fuerunt, & pater cum amplissime atque honestissime ex prætura triumphasset, hoc facilitatem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quod is jam patri debitus, a filio petebatur.

Tua vero nobilitas, Servi Sulpici, tamen summa est, tamen hominibus literatis & historicis est notior: populo vero, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco¹⁶: avus nulla illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate erunda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere. Nec mihi unquam minus in Q. Pompejo¹⁷, novo homine, & fortissimo viro, virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo, M. Emilio. Etenim eisdem animi atque ingenii est, posteris suis, quod Pompejus fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: & ut Scavrus, memoriam prope intermortuam¹⁸ generis sui, virtute renovare.

VIII. Quanquam ego putabam, Judices, multis viris fortibus ne ignobilitas obiceretur generis, meo labore esse perfectum: qui non modo Curis, Catonibus, Pompejis, antiquis illis,

¹⁶ Pater enim fuit, equestri loco] Animate patricii generis equitem Romanum esse. Nam Sulpicia gens patricia. Equestri autem loco is est, qui ab equestri ordine in senatorium non transit. Maner.

¹⁷ Q. Pompejo] Qui cum Cn. Caepione consul fuit anno Urbis conditæ 609. Ferratius.

¹⁸ Ut Scavrus memoriam prope intermor-

tuum] Hoc Afronij verbis explanatur: Scavrus, inquit, ita fuit patricius, ut tribus supra omnes civibus iacuerit. Avus ejus fortuosa. Nam neque pater, neque avus, neque etiam prævius, ut puto, propter totius operæ, & nullam vitæ industriam honore adepti sunt, itaque Scavrus equæ ac novo homini laborandum fuit. Manutius.

illis, fortissimis viris, novis hominibus¹⁹, sed his recentibus, Maris, & Didis, & Gæliis commemorandis jacebant²⁰. Cum ego vero tanto intervallo claustra ista nobilitatis resgressissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti, pateret: non arbitrabar, cum ex familia veteri, & illustri consul designatus, ab equitis Romani filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse disturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbilissimo atque audacissimo; altero modestissimo atque optimo viro peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quod si id crimen homini novo esse deberet: profecto mihi neque inimici, neque invidi defuissent.

Omitamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cætera. Quæsturam una petit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. Neque enim quemquam vestrum fugit, cum multi pares dignitate fiant²¹; unus autem primum solus possit obtinere; non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quod renuntiatio gradus habeat; dignitas autem sit per se eadem omnium. Sed quæstura utriusque propemodum pari momen-

¹⁹ Novis hominibus] Hic querendum est, quinam Romæ dicerentur novi homines: res enim non satis perspicue videtur. An ii, qui primum in familiam suam consulatum attulerant? Nequaquam; nam L. Murena, qui, ut infra habetur, primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulerat, usquam homo novus dicitur, cum illius pater, & avus prætores fuissent. An ii, qui primi ex sua gente adepti essent magistratum? Multo minus; nam infinitum prope illorum numerum existisse puto, quorum neminem appellatum fuisse novum hominem legitimus. Quapropter, qui ad consularem dignitatem perventissent, ex illis orti familia, ex quibus antea homo vel magistratum perferat, vel fuerat senator; eos demum novos homines dicebant. Tales fuere, quicumque a Ciceronis hic recentibus, quorum majores ex plebe, aut ex ordine equestri. Scribit Afronius in Comment. ad Orat. contra Compe-

tor. Sex Competitores in consulatu petitione Cicero habuit, duo patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Servium Catilinam; quatuor plebeos, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, & L. Cassium Longinum. (dicuntur nobiles, quia ex illorum majoribus nonnulli consules fuerant) duo, qui tantum non primi ex familiae suæ magistratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. (hi neque nobiles erant, nullo gesto a majoribus consulatu, neque novi homines, quorum patres aut avi aliquem magistratum ceperant) solus Cicero ex Competitoribus equestri erat loco natus, adeoque consulatum adeptus, non tamen ante consulatum, novus homo. Ferratius.

²⁰ Jacebant] Frustra commemorabant. Ferratius.

²¹ Cum multi . . . fiant] Subintelligendum, quæstus. Sic in hoc, natus, petitur scilicet, solus primum quæsturam possit obtinere. Lambinus.

mento sortis fuit. Habuit hic lege Titia²² provinciam tacitam²³, & quietam: tu illam, cui, cum quæstores fortiantur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam & illustrem, quam negotiosam & molestam. Confedit utriusque nomen in quaestura. Nullum enim vobis fors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoscique posset.

IX. Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur. Ab utroque dissimillima ratione tractatum est²⁴. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi²⁵, plenam sollicitudinis, ac stomachi, secutus est: jus civile didicit: multum vigilavit: laboravit: præsto multis fuit: multorum stultitiam perpeffus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia, quæ sit multis profutura.

Quid Murena interea? Fortissimo & sapientissimo viro, summo

²² *Legis Titia*] Steph. Pignus in fatis Romanis ad annum 488, existimat C. Titium trib. pl. illo anno legem tulisse, de quaestorum numero duplicando, & provincias quaestibus augetis, fortitudisque ex S. C. Hanc esse illam legem, quam hic Cicero sicut Titium. Nihil adhuc probabilius a quoquam est allatum, quamvis sit mera conjectura. *Grævius.*

²³ *Provinciam tacitam*] Tacita vocatur, quia fuit una ex provinciis quatuor Quæstoria Italia, in qua nulla rerum materia, cum longius aberent a bellica tempestate. *Idem.*

²⁴ *Ab utroque dissimillima ratione tractatum est*] Franc. ab utroque dissimillima ratione tractatum est. Quod longe præfeco. Reliquum tempus, post quaesturam, in contentionem vocatur. Uter reliquo tempore magis servietur republicæ, & utilitatem operam navavit, magisque ut prodesset, contenderit, hic Cicero inquit comparat utriusque in rempublicam merita. Ab utroque certatum est de bene merendo de patria, sed dissimillima ratione. Alter certavit in militia urbana, alter fors in bellica. *Tractare tempus non modum quemquam dixisse. Se tractare pro talium se præbere, se sic gerere, apud veterum fœmali hærentibus legitur, sed tractare tempus quid sit, non intelligo. Idem.*

²⁵ *Respondendi, scribendi, cavendi*] Tribus verbis iuriconsultorum consuetudinem expressit. Respondendi enim de iure consultibus, cum dicunt: Hoc in lege scriptum est, hoc jus postulat. Id responsum vel vocantur, vel si rudiior, & imperitior esset: is, qui consulebat, scriptum dabatur. Inde natus est locus ille in ep. ad Valerium iuriconsultum: *Qui istuc nunc cavimus, partim te superius esse dicimus, quod tibi respondens, partim contumeliosum, quod male respondens.* Et ad Trebatium: *Qui istuc cavimus, superstitiam tuam accensam, quod negant te primum cavimus respondere. Scribere autem dicuntur, cum formulas scribunt litigantibus. Quo spectat illud ad Trebatium: Quod si scribere oblitus eris, minus multo iam te advocato causa cadent. Cavere, de iisdem proprie usurpatur. Cavere enim cum aliquo consilio jurant, atque instruant, sive is litiget, sive contrahat. Ad Appium epist. 2. lib. 111. *Lu. Valerium iuriconsultum valde tibi commendo, sed in civitate si non es iuriconsultus. Melius enim ei cavere volo, quam ipse alii solet.* Et ad Trebatium: *Tu quo certis scribis, caveto.* Et in proœtio Topicorum ad Cæciliam: *Cum tu mihi meipsum sape cavisses. Manutius.**

mo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: signa contulit: manum conferuit: magnas copias hostium fudit: urbes partim vi, partim obsidione cepit: Asiam istam refertam, & eandem delicatam, sic obit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ vestigium reliquerit: maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quanquam præfente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum Murenæ laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator, neque invidas, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

Summa in utroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Servium liceat, pari, atque eadem in laude ponam. Sed non licet. Agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum²⁶ mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? absueris tamdiu? & cum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitaverunt, de dignitate contendas? Primum ista nostra assiduitas²⁷, Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. Mihi quidem vehementer expedit, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi: & tu idem fortasse: veruntamen utrique nostrum desiderium nihil obfuisse.

Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum atque artium contentionem revertamur: qui potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum, multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quam juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consul-

²⁶ *Apud exercitum*] Objectio in persona expressa. Habet autem interrogationis figuram hoc loco indignationem. Ut, *Quis tu es, quis mihi es, cui vixisti tibi?* Et autem in pronomine elegans illustrius, qualis & in aliis linguis animadvertitur. Phœnicibus, *Qui mihi ubi ad vocem vocatus est, non fuit scies.* Canter.

²⁷ *Ista nostra assiduitas*] Hoc loco Cicero, presentem esse, & ante oculos civium versari, plus interdum obesse quam proficere ad honores consequendos ponit. Contra vero pro Cn. Plancio mitem in modum proficere præsentiam, ita illa feliciter causa postulant, vult ostendere. *Idem.*

sultoribus respondeas; ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perveniat. Te gallorum; illum buccinarum cantus excuscat. Tu actionem instituis; ille aciem instruit. Tu caves, ne tui consultores; ille, ne urbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit, ut hostium copiarum; tu, ut aquarum pluviarum arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis. Ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris omnibus.

X. Haec nomen populo Romano, haec huic urbi aeternam gloriam peperit: haec orbem terrarum parere huic imperio coegit. Omnes urbanae res, omnia haec nostra praecleara studia, & haec forensis laus, & industria, latent in tutela ac praesidio bellicae virtutis. Simularque increpuit suspicio tumultus; artes illico nostrae conticescunt. Et, quoniam mihi videris istam scientiam juris tanquam filiolum osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tantopere didicisti, praeclearum aliquid esse arbitrare. Aliis ego te virtutibus, continentia, gravitatis, iustitiae, fidei, ceteris omnibus, consulatu, & omni honore semper dignissimum iudicavi. Quod quidem jus civile didicisti; non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. Omnes enim artes, quae nobis populi Romani studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere.

XI. Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt. Omnia enim, quae sunt in imperio, & in statu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur. Summa etiam utilitas: si quidem eorum consilio & periculo, cum republica, tum etiam nostris rebus perfui possumus. Gravis etiam illa est, & plena dignitatis, dicendi facultas, quae saepe valet in consule deligendo, posse consilio atque oratione, & senatus, & populi, & eorum, qui res iudicant, mentes permovere.

Quae-

²⁸ Aliis ego te virtutibus continentia, gravitatis, & inauditum. Ego tamen nihil mutatis virtutibus, continentia, gravitate, iustitia, fidei, ceteris omnibus, &c. Quis enim ita loquitur, virtus continentiae, virtus iustitiae? &c. Omnino genus loquendi mihi est informatum, & inauditum. Consideret igitur lector eruditus. Lamentum.

Quaritur consul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunicios furores, qui concitatum populum sestet, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines saepe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: praesertim cum haec eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat. Quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est.

Primum dignitas in tam tenui scientia quae potest esse? Res enim sunt parvae, prope in singulis literis atque interpunctionibus verborum occupatae. Deinde, etiam si quid apud majores nostros fuit in isto studio admirationis: id, enuntiativis vestris mysteriis, totum est contemptum & abjectum. Possent agi lege²⁹, necne, pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulabantur: a quibus etiam dies, tanquam a Chaldaeis³⁰, petebantur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius³¹, qui cornicum oculos³² confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos

Tom. V.

M m

populo

²⁹ Passer agi lege] Agere lege, est, suum jus in iudicio a praetore legibus petere. Lib. 2. in Verre. Quis unquam isto praetore, Chelone deivita, lege agere potuit? Lex agere, non quotidie, sed fastis tantum diebus licebat. Fasti autem dies non omnibus olim noti erant, sed a pontificibus petebantur: postea publicati sunt ab eorum scriba Cn. Flavio. Ad Attic. lib. vi. Quid ergo proficis, qui protulisti fastos? Occultatam potant quondam tempore istam tabulam, ut dies agendi petentur a paucis. Nec vero pauci sunt antea Cn. Flavium scribam fastos protulisse, actionesque compulisse. Livius libro ix. Civile jus, respublicam in praerogativa pontificum, convulsam: scilicet circa forum in alio vespasit, ut, quando lege agi possent, sciretur. Mammianus.

³⁰ Tanquam a Chaldaeis] Qui, sicutum observatione, quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset, praedicebant. Petebantur igitur agendi dies a pontificibus, tanquam ab iis, qui, tanquam Chaldaei, de bonis, malis diebus divinare possent. Idem.

³¹ Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos] Totam hanc historiam ex Pomponii Enchiridii cognoscere licet: cuius verba extant in Pandectis juris civilis, titulo de origine juris; unde haec pauca su-

mam, atque huc adscribam, eorum, quibus haec ignota sunt, gratia: Deinde, inquit, ex his legibus eodem fere tempore, actiones compulsi sunt, quibus inter se homines discernerent, quas actiones, ne populus, ut vellet, insisteret, certas solemniter esse voluerunt: & appellabatur haec pars juris, legis actiones. In iis eodem pene tempore, tria haec iura nata sunt: leges xii tabularum: ex his fuisse coepit jus civile: ex iisdem, legis actiones compulsi sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, qui quoque anno praesentis praeerat: & populus prope centum annos hanc consuetudine usus est. Postea cum App. Claudius disposuisset, & ad formam redegerisset has actiones, Cn. Flavius, scriba ejus, libertini filius, surreptum librum populo tradidit: & adeo gratum id minus populo fuit, ut tribunus pl. ferret, & senator, & edilis curulis. Hinc liber, qui actiones continet, appellatur jus civile Flavianum. Lami.

³² Qui cornicum oculos] Proverbum est de illis, qui callidos & prudentes & circumspicillos, qui cavere & scirent & deberent, fallunt.

populo proposuerit, & ab ipsis cunctis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne, diurnum ratione pervulgata & cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt³³, ut omnibus in rebus ipsi interessent.

XII. Cum hoc fieri bellissime posset: Fundus Sabinus meus est: immo meus: deinde iudicium: noluerunt. *Fundus* inquit, *qui est in agro, qui Sabinus vocatur*. Satis verbote. Cedo, quid postea? *Eum ego ex iure Quiritium meum esse ajo*. Quid tum? *Inde ego te ex iure manu conseruum*³⁴ *voco*. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem jurisconsultus, tibicinis Latini modo³⁵: *Unde tu me*, inquit, *ex iure manu conseruum vocasti, inde ibi ego te revoco*. Prator interea, ne pulchrum se ac bea-

tum

tant ac circumveniunt. Nam coram cum aliorum animalium oculis possimum appetat, ipsam felliter suis maxime propitice oportet. *Caetero*.

33 *Nota quasdam composuerunt*. Formulas aliam significat, quas qui non tenuisset, id est, non quemadmodum oportet, egisset, causa eaderet. *Item*.

34 *Manu conseruum*.] Gell. lib. vi. cap. 10. exposuit veterum morem in disceptandis iudiciis, cum peteretur res, que *quiriti* esset, id est, ut nunc loquimur, *inquinata*. Nos possumus etiam, ut opinor, simpliciter accipere, *ex iure manu conseruum* vocari, qui ad iudicium accipiendum, id est, in ius vocatur. *Conserui enim manus*. & *quiriti manus*, conseruare est, & pugnare. Ut autem intelligatur, non belli neque acrorum pugna, sed civilis disceptatio, additur *ex iure*. Hinc autem a pifis sine debito, ut & alia quaedam ad talem modum facta & usurpata fuerint, non excogitata a Jurisconsultis, quemadmodum Cicerio ait: sed quia vere fieri debent, & species tantummodo quaedam illorum remaneret. Ideo *filas res* & *conturbatas* Cicerio appellavit. *Item*.

35 *Tibicinis Latini modo*.] Obscurum, & plane ignotum morem ex historia Livii conhaec erant, quo hic locus illustratur. Narrat ille, *lib. ix. cap. 30.* ratos tibicines, quia prohibiti a proximis tentoribus fuerant, in *ade* Iovis vestri. Tybur uno agrate abiffite, addiditque: *Adus ut ante in urbe esset qui*

sacrificis praecineret. Hinc manifestum est, tibicines consueverit sacrificiis praecineri, neque alios minus illud obire potuisse. Nunc, quid essent Latini feriae videamus. Quotannis in monte Albano ab omnibus populis Latini nominis communita quaedam sacra fiebant, ex iustitio Targuntii Superbi, ut refert Dionysius (*lib. 4.*) quae Latinae feriae dicebantur: in his autem sacrificabant per omnes, cum septem & quadraginta urbes essent, sed principatum sacrorum Romani habebant; hoc est, primum pro populo Romano, deinde pro reliquis singillatim, solemnes preces fundebantur. Idcirco apud Livium (*lib. XII. cap. 20.*) haec habentur: *Latinae feriae factae ad Altem 1111. Non. Mens, in quibus quia in una hostia sacrificantur Latini praetor unum erat, populo Romano Quiritium, ediditque fuit*. Cum igitur in communita illo sacrificio quilibet urbs sacrificaret etiam separatim: cumque sacra non haberet, nisi praecinerent tibicines, an septem & quadraginta tibicines in montem Albanum veniebant, quia totidem erant urbes, teste Dionysio? Dixim postea, unum tantum adhibebit fuisse tibicinem, qui modo in hanc, modo in illam partem transiret, ut cuiusque populi magistratus suam certam locum occupabat, & omnium sacrificiis singillatim praecineret. Quae quidem consuetudo nunc hoc loco videtur. *Foras*. Hae velim conferas cum illis quae adnotavi. Tamen ubi in Agrat. II. cap. 31.

tam putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero³⁶ nullo usu: *Urisque superstitibus, praefentibus*³⁷, *istam viam dico: inire viam*³⁸. Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret. *Redire viam*: eodem duce redibant. Haec jam tum apud illos barbaros, ridicula, credo, videbantur: homines, cum recte, atque in loco constitissent, iuberi abire: ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, *Quando te in iure conspicio*: & haec, *Sed ante tu dicis*³⁹ *causa vindicaveris*? Quae dum erant occulta, necessario ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea vero pervulgata, atque in manibus iactata & excussa, inanissima prudentia reperta sunt; fraudis autem, & stultitiae plenissima.

Nam cum permulta praecclare legibus essent constituta, ea jurisconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorem potestate esse voluerunt: ut inveniunt genera tutorem, quae potestate mulierum⁴⁰ continentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemptiones faciendas⁴¹, interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique iure civili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris⁴², exempli causa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quae coemptionem face-

M m 2 rent

36 *Tum vero*.] Videtur rectissime distinxisse Petrus Gicconius: *Tum vero nullo usu utrisque*; petitori nimirum, & unde petitur. *Graviss.*

37 *Urisque superstitibus, praefentibus*.] Utrique litigantibus. *Superstitibus* autem valet, praesentibus. Itaque necesse non fuit addere, *praesentibus*: quod adhibitum ab aliquo fortasse est interpretandi gratia. Plautus: *Superstitem utramque monui, ut iussu abant*. Maharius.

38 *Inire viam*.] Quid sit, *inire viam*, & *redire viam*, quod prator iubebat, explanatur sequentibus illis verbis: *Homines, cum recte, atque in loco constitissent, iuberi abire, ut, unde abissent, eodem statim redirent*. Id enim fiebat in iudicio ante praetorem, do-

cente Jurisconsulto. *Item*.
39 *Sed ante tu dicis*.] Ego iure, & iustis aequitate Cicerois obcura, & breviter hic ab eis pronuntiata, vix arbitror esse, qui intellegat. *Item*.

40 *Quae potestate mulierum*.] Videtur Cuiacius, *lib. vii. Observat. cap. 11.*

41 *Ad coemptionem faciendas*.] Videlicet Cronovium, *de pecunia veterum*, *lib. iv. cap. 7. Graviss.*

42 *Ut, quia in alicujus libris*.] Suspectum mihi est istud *exempli causa*, cum praecofisset, ut, quae vocula idem hoc loco notat, quod *exempli causa*. Deinde mire scribitur: *Id nomen invenerant*. Quod fuit illud nomen? Acquis nullius nominis. Quia fuit ante mentro. Vereor ne multis centonibus hic locus sit.

rent ⁴³, *Cajas* vocari. Jam illud ⁴⁴ mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum *diem tertium*, an *perendinum*: *judicem*, an *arbitrum*: *rem*, an *litem* dici oporteret.

XIII. Itaque (ut dixi) dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit; quæ tota ex rebus fictis, commentitiisque consistere: gratia vero multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, & æque promptum est mihi, & adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquando fuit, *Licet consulere* ⁴⁵, jam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam usquam, neque Romæ, rebus prolatis ⁴⁶, quidquam valet. Peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. Difficilis autem res ideo non putatur, quod & perpaucis & minime obscuris literis continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me jurisconsultum esse profitebor. Etenim quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam anguste scriptum est, quo ego non possum, *Qua de re agitur*, addere ⁴⁷. Quæ consulantur autem,

si inquinatus. Forte Cicero scripsit: *Ut quis Cæsa in alienis libri exemplo inveniat, utatur, omnes multos, quæ coemptionem facerent, Cæsa vocari*. Exemplum libri est *utripotest* libri. Locus est scaber. *Idem*.

⁴³ *Que coemptionem faceret*] Hæc longe alia est coemptio, & multum a prioribus differt. Illa coemptio hereditas venditur senicidiam imaginaria quadam negotiatione, quæ ab illo ipso emptore imaginario redditur heredi, sed hic coemptio uxoris in manum vici convenit. Est enim triplex ratio matrimonium contrahendi apud Romanos, consecratione, usu, coemptione, de quibus multa Briffonius & Hotomanus. *Idem*.

⁴⁴ *Jam illud*] Hæc Cicero irridentis formulæ Jurisconsulti, collegit. Quæ a Proboscis quidam annotantur: I. D. T. S. P. Id est, *In diem tertium sive perendinum*. Et, T. I. A. V. P. V. D. Id est, *Tempore judicium arbitramque peto ut ista*. Varro ait: *Quibus res erat in controversia, ea vocabatur lit.* I.

deo in actionibus videmus dici, Q. R. S. L. D. O. Id est, *Quam rem sive litem dicere oportet*. Camerarius.

⁴⁵ *Licet consulere*] Vel concessio consulti significatur, vel hoc dicebat is, qui operam petebat Jurisconsultum: *Licetne consulere?* scilicet liberos Faistorum. *Assu*.

⁴⁶ *Rebus prolatis*] Res prolata dicebantur, cum feriari licebat, munerum urbanorum vacatione concessa: quo tempore Iudi fiebant, Votivi, Romani, &c. *Man*.

⁴⁷ *Qua de re agitur, addere*] Videre pro addere, reponendum crediderim. Cur etiam, his adducor exemplis. Lib. 2. de Fin. *Omni in querendo, qua via quadam, & ratione habetur oratio, prescribere primum debet, ut qui vestram in formula, qua res agitur: ut, inter quos differitur, conveniat, quid sit id, de quo differitur*. Subjungitur de Epicuro: *Negat definiti rem placere: sed que fieri interduum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agitur*. Et lib.

minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis: idem videre respondisse, quod Servius. Sin aliter: etiam controversum jus ⁴⁸ nosse, & tractare videre.

Quapropter non solum illa gloria militaris vestris formulis atque actionibus anteposenda est: verum etiam dicendi consuetudo longe & multum isti vestrae exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluissent: post, cum id assequi non potuissent, istis potissimum sunt delapsi. Ut ajunt in Græcis artificibus, eos aulecos esse, qui citharædi fieri non potuerunt: sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. Etenim a vobis salubritas quadam: ab iis, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa, atque decreta & evertuntur sæpe dicendo, & sine defensione oratoris firma esse non possunt: in qua re si satis proficissem, parcius de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt.

XIV. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipsæ per se multum valent, justitia, fides, pudor, temperantia: quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc de studiis ad honorem dispositis, non de inrita cujusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingeniosus poeta ⁴⁹, & auctor valde bonus, prælis promulgatis, *rollitur e medio* non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum, *sapientia*. *Vergeritur res*. *Spernitur orator*, non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam bonus. *Horridus miles amatur*. *Vestrum*

lib. v. Si est quisquam, qui acute in causis videtur scire, quo res agatur. Et de Fato: *Hæc differens, qua de re agatur, & in qua causa consistat, non videt*. Et in Bruto: *Qua de re agitur, illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, id ubi est*.

set, videbat. *Idem*.

⁴⁸ *Controversum jus*] Quod interpretatio nis est dubia, & de quo disputare licet in utramque partem. *Idem*.

⁴⁹ *Ut ait ingeniosus poeta*] Ennius.

strum vero studium totum jacet. *Non ex jure manu confertum, sed magis ferro, inquit, rem reperunt.* Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiae, stylus gladio; umbra soli: sit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps.

Veram hæc Cato nimirum nos nostris verbis magna facere demonstrat: & oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. Quod ego longe secus existimo, Judices: deque eo pauca disseram. Neque enim causa in hoc continetur. Nam si omnia bella, quæ cum Græcis gestimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho⁵⁰ triumphus M. Carii: de Philippo⁵¹, T. Flamini: de Ætolis⁵², M. Fulvii: de rege Perle, L. Pauli: de Pseudophilippo⁵³, Q. Metelli: de Corinthiis⁵⁴, L. Mummi. Sin hæc bella gravissima, victorieque eorum bellorum gravissima fuerunt: cur Asiatica nationes, atque ille a te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho⁵⁵ gessisse video; cujus belli victor L. Scipio, parva cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat, eandem hic sibi ex Asia nomine assumpsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui. Quo ille, cum esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, nunquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque vero cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur: cum ipse paulo ante, Annibale ex Italia expulso, ex Africa ejecto,

Car-

⁵⁰ De rege Pyrrho] Epictetum rege, qui anno urbis CDLXXIII. a Tarcentinis vocatus, in Italiam contra Romanos venit. De eo triumphavit post annos quinque M. Carius Dentarus. Testis omnis historia. *Mommsen.*

⁵¹ De Philippo] Perse, patre, ultimum Macedonia regis: de quo, & de Macedonia capta triumphavit L. Emilius Paulus: de Philippo autem T. Quintus Flaminius. *Livius, Plutarch. Idem.*

⁵² De Ætolis] De quibus triumphavit M. Fulvius Nobilior, anno urbis DLXVI. *Livius, Eusebius, alii. Idem.*

⁵³ De Pseudophilippo] De quo, & de Ma-

cedonia devicta triumphavit Q. Metellus propretor: unde Macedonici cognomen: quod Livius, Pausanias, alii præsertim tradiderunt. *Idem.*

⁵⁴ De Corinthiis] De quibus, & de Achaia Mummius triumphavit. Achaicique cognomen est adeptus. *Idem.*

⁵⁵ Cum Antiocho] Cui victo pacis conditiones hæc dæte sunt, ut Europa abstineret, Asiaque omni, quæ cis Taurum est, decederet: xv. millia talentorum Bæoticorum daret: mille talentum per xxi. annos daret Eumem regi, qui populum Romanum in bello juverat, CCCC. talenta redderet. *Idem.*

Carthagine oppressa, maximis periculis rempublicam liberavisset, nisi illud grave bellum & vehemens putaretur.

XV. Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris: omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones. Quem L. Sylla, maximo & fortissimo exercitu, cum exacerbasset pugna, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invecum totam in Asiam cum pace dimisit: quem L. Murena, pater hujusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis conjuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terra & mari calamitosa, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli vero res tantæ existerunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio & virtute gestum. Nam, cum totius impetus belli ad Cyzicenorum moenia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asia janua fore putavisset, qua effracta & revulsa, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiae regis diuturnitate obsidionis confunderentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam ipse atque animis inflata peteret, mediocri certamine, & parva dimicatione commissam arbitraris? Mirro prælia: præterea oppugnationes oppidorum. Expulsus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut se, re Armeniorum adjuncto, novis opibus copisque renovavit.

XVI. Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus, imperatorique dicendum, plurima & maxima prælia commemorare possem. Sed non id agimus. Hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset: neque tanta cura senatus & populus Romanus suscipiendum pu-

tal-

tasser, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli, neque vero ejus belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompejum detulisset: cujus ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summa contentione pugnata. Quæ ex pugna cum se ille eripuisset, & Bosporum confugisset, quo exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna & fuga nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompejus, regno possessio, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius anima posuit, ut, cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret, tamen non ante, quam illum vita expulit, bellum confectum judicaret. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot præliis, tot imperatores bella gesserunt? cujus expulsi & ejecti vita tanti æstimata est, ut morte ejus nuntiata, tum denique bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus: & hanc ejus operam non minus ad consulatum adipiscendum, quam hanc nostram forensis industriam, dignitatis habuisse.

XVII. At enim in prætura petitione prior renuntiatus est Servius. Pergit ille vos, tanquam ex syngrapha, agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cupiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia; & totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine ulla aperta causa fit aliud atque existimamus, ut nonnunquam ita factum esse etiam populus admiretur: quasi vero non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitorum. Quis L. Philippum summo ingenio, opera, gratia⁵⁶, nobilitate, a

56 Summo ingenio, opera, gratia] Hottotur autem forensis; quod annotavit ad oram manus lib. 11. Observat. cap. 13. reponit, Gullielmus. Græverus. Gullielmus. Græverus.

spicus; sed præter libros veteres. Intelligi-

M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, a Cn. Manlio? quis M. Scæurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum lenatorem, a Q. Maximo⁵⁷? Non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam ut tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commoventur, sæpe improvise nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitorum tempestate populari, sæpe intelligas, quo signo commota sit; sæpe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur.

XVIII. Sed tamen, si est reddenda ratio; duæ res vehementer in prætura desideratae sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murenæ profuerunt⁵⁸: una, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studiis sermonibusque competitorum creverat: altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis & liberalitatis & virtutis suæ testes habuerat, nondum decefferant⁵⁹. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. Nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ præsto fuit: & munus amplissimum, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit.

Num tibi hæc parva videntur adjuncta & subsidia consulatus? voluntas militum, quæ cum per se valet multitudinem,

Tom. V.

N n

tum

57 A. Q. Maximo] Cui Eburno cognomen fuit, propter candorem. Masius.

58 Duæ res vehementer in prætura desideratae sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murenæ profuerunt] Duæ res deest Murenæ, cum præturam petebat: hinc minus vitis est gratiosus, quam competitor Sulpicius. Ambas deinde habuit in petitione consulatus; hinc eundem illum competitorum superavit. Pergit exponere, quamquam illa duæ res fuerint.

Una, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studiis, sermonibusque competitorum creverat. Ediliis Murenæ non fuerat, adeoque nullos fecerat ludos; expectatio igitur hoc est, suffragio muneris obitus illi cum præturam petere; quod omnia adilitate, populum sibi magnificentia ludorum, & appa-

rata, ut ceteri fere consueverant, non conciliasset. Præcipue cum omissionem adilitis muneris neque dissimularet populus rumore nonnullo, & competitorum ludos ipsorum ludos verbis extollerent, & studiose amplificarent. Quid deinde? Munus amplissimum, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit. Scribit enim prætoriam provinciam urbanam, magnifice ludos Apollinares, quos a prætore urbano fieri quotannis necesse erat, apparavit Murenæ. Quæ ratione multum apud populum gratiæ illi accessit, consulatum petenti. Ferrarius.

59 Nondum decefferat] Nondum Lucullus cum exercitu Romanum venire ad triumphum, cum Murenæ præturam petere: idem. Vide Acad. II. r.

tum apud suos gratia : tum vero in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet suffragatio militaris. Imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare gravis est illa oratio, *Me saucium recreavit : me præda donavit : hoc duce castra cepimus, signa conrulimus : nunquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumpsit ipse ; cum fortis, tum etiam felix*. Hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? Etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit prerogativum⁶⁰ : quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse?

XIX. Sed, si hæc leviora ducis, quæ sunt gravissima, & hanc urbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, & scenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? Minus est mirandum. Quanquam huic causæ id satis est. Sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui & ab delectatione omni negotiis impedimur, & in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur; quid tu admirare de multitudine indocta?

L. Orho⁶¹, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoque jucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi. Nam nos quoque habuimus scenam competitricem⁶². Quod si ego, qui trinos ludos

⁶⁰ *Omen prerogativum*] Prærogativa centuria: cuius voluntatem, & iudicium centuriatis comitiis reliquæ centuriæ sequebantur: ut omen ea comitorum fuerit. *Mauritius*.

⁶¹ *L. Orho*] L. Roscius Orho, tribunus plebis Cicerone consule, legem tulit, ut in theatro equitibus Romanis quatuordecim gra-

dis proximi, spectandi causa, darentur: qua lege restitutam ait Cicerone equestri ordini cum dignitate voluptatem. Livius, Ascenius, Plur. *Idem*. Vide Tom. VI. in Fragmentis Oratorum de L. Orho.

⁶² *Competitricem*] Antonius scenam argentatam (de qua Plinius xxxiii. 3.) in ludis

ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil hujus istam ipsam, quam irrides, argenteam scenam, adverstam putas?

Sed hæc sane sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari suffragatio urbana: sit idem, magnificentissimos & nullos unquam fecisse ludos: quid? in ipsa prætura nihilne existimas inter tuam, & istius sortem interfuisse?

XX. Hujus fors ea fuit, quam omnès tui necessarij tibi optabamus, juris dicundi⁶³: in qua gloriam conciliat magnitudo negotij; gratiam, æquitatis largitio⁶⁴: qua in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitæ æqualitate decernendi, benevolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia, & ad consulatum apta provincia, in qua laus æquitatis; integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua fors? tristis; atrox: questio peculatus⁶⁵, ex altera parte, lacrymarum & squaloris, ex altera, plena catenarum, atque indicum. Cogendi iudices inviti, retinendi contra voluntatem: scriba damnatus⁶⁶, ordo torus alienus: Syllana gratificatio⁶⁷ reprehensa; multi viri fortes, & prope pars civitatis offensa est: lites severe estimatæ⁶⁸: cui placet, obliviscitur; cui dolet, meminit. Postremo tu in provinciam

N n 2 ire

dis dederat, collega Ciceronis in Edillitate. Hinc meruebat Cicerone ne scena illa plus apud populum in petitione valeret, quam ipse: & scena pro Antonio petere consulatum videbatur. *Brutus*.

⁶³ *Trinos ludos*] Primos Cereri, Libero, & Libere: secundos Floræ: tertios Jovi, Junoni, & Minervæ. *Idem*.

⁶⁴ *Sors juris dicendi*] Hoc est, provincia juris dicendi. Sors enim quævis provincia alieni imposita vel cum sorte, vel sine sorte. Sic apud nostrum *sortis consuetudo* est societas collegij. *Sors autem juris dicendi* est prætura urbana, quam qui consecutus erat, dicebatur *honoratus prætor*. Illi etiam soli & peregrino prætori iurisdiclio dicebatur assignata esse: reliqui prætores, qui quæstiones sortiti erant, carebant iurisdiclio. Hinc Tac. *Agell. 8. Idem prætorum tenor & silentium. Nec enim iurisdiclio ab omnibus*. *Georgius*.

⁶⁵ *Questio peculatus*] Questio peculatus, seu furto pecunie publicæ. Ceteri enim prætores, excepto urbano & peregrino, sortiebantur inter se quæstiones. Ista questio dicitur tristis & atrox, quia peculatus rei in squalore, omnesque illius necessarij in lacrymis versabantur. *Georgius*.

⁶⁶ *Scriba damnatus*] Scribam Servius prætor de peculatu damnaverat: quo totus ordo scribarum alienus, hoc est, offensus. *Mauritius*.

⁶⁷ *Syllana gratificatio*] Sylla victor illi, qui suas partes in bello juverat, de publico largitus est: ea largitio post illius interitum, peculatus nomine in iudicium vocata; multique Servio prætoris condemnata. Unde illi pars civitatis infensa. *Idem*.

⁶⁸ *Lites severe estimatæ*] Estimatio lites est quantum solvere, aut quid iussere damnatum oporteat. *Georgius*.

quod jus negat, æquitas largitur. *Man.*
⁶⁶ *Questio peculatus*] Tu fortitudo es quæstionem, hoc est iudicium de peculatu, seu furto pecunie publicæ. Ceteri enim prætores, excepto urbano & peregrino, sortiebantur inter se quæstiones. Ista questio dicitur tristis & atrox, quia peculatus rei in squalore, omnesque illius necessarij in lacrymis versabantur. *Georgius*.

⁶⁷ *Scriba damnatus*] Scribam Servius prætor de peculatu damnaverat: quo totus ordo scribarum alienus, hoc est, offensus. *Mauritius*.

⁶⁸ *Syllana gratificatio*] Sylla victor illi, qui suas partes in bello juverat, de publico largitus est: ea largitio post illius interitum, peculatus nomine in iudicium vocata; multique Servio prætoris condemnata. Unde illi pars civitatis infensa. *Idem*.

⁶⁹ *Lites severe estimatæ*] Estimatio lites est quantum solvere, aut quid iussere damnatum oporteat. *Georgius*.

ire noluiſti. Non poſſum id in te reprehendere, quod in me ipſo & prætor, & conſul probavi. Sed tamen L. Murena provincia multas bonas gratias cum optima exiſtimatione attulit. Habuit proficiens delectum in Umbria: dedit ei facultatem reſpublica liberalitatis⁷⁰: qua uſus, multas ſibi tribus, qua municipiis Umbriæ conſiciuntur, adjunxit. Ipſe autem in Gallia, ut noſtri homines desperatas jam pecunias exigerent, æquitate diligentiaque perfecit. Tu interea Rôma ſcilicet amicis præſto fuiſti. Fateor: ſed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum ſtudia minui⁷¹ ſolere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

XXI. Et, quoniam oſtendi, judices, parem dignitatem ad conſulatus petitionem, diſparem fortunam provincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpicio fuiſſe: dicam jam apertius, in quo meus neceſſarius fuerit inferior Servius, & ea dicam, vobis audientibus, amiſſo jam tempore⁷², qua ipſi ſoli, re integra, ſæpe dixi. Petere conſulatum neſcire te Servi, ſæpe tibi dixi: & an iis rebus ipſis, quas te magno & forti animo & agere & dicere videbam, tibi ſolitus ſum dicere, magis te fortem ſenatorem mihi videri, quam ſapientem candidatum. Primum accuſandi terrores⁷³ & minas, quibus tu quotidie uti ſolebas, ſunt fortis viri: ſed & populi opinionem a ſpe adipiſcendi avertunt⁷⁴, & amicorum ſtudia debilitant. Neſcio quo pacto ſemper hoc fit: neque in uno aut altero animadverſum eſt, ſed jam in pluribus: ſimulatque candidatus accuſationem meditari viſus eſt, ut honorem deſperare videatur.

Quid: ergo acceptam injuriam perſequi non placet? Immo vehementer placet: ſed aliud tempus eſt petendi, aliud periculi. Petitorem ego, præſertim conſulatus, magna ſpe, magno

⁷⁰ Liberalitatis] Omittens in delectu habendo, quos vellet. Ferratius.

⁷¹ Minui] Favent enim Candidatis, ut ſibi in provinciis gratiam illi rependant. Idem.

⁷² Amiſſo jam tempore] Cum prætorieſcit occaſio. Manut.

⁷³ Accuſandi terrores] Accuſandi de ambitu, ut nunc accuſas Murenam. Quos ter-

rores jam tum candidatus jacebat. Idem.

⁷⁴ Populi opinionem a ſpe adipiſcendi avertunt] Efficunt, ut populus opinetur, eum qui terroribus ejuſmodi utitur, adipiſci conſulatum non poſſe. Qui enim candidatus competitoribus ſuis minatur: ſi parum ſperare conſulatum videtur. Quod cum populus animadvertit, deſperantem deſerit, & amicorum ſtudia debilitantur. Idem.

magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo: non placet mihi inſpectio candidati, præſentia repulſæ: non teſtium potius, quam ſuffragatorum comparatio: non mina magis, quam blanditiæ: non declamatio potius, quam perſalutatio: præſertim cum jam hoc novo more omnes fere domos omnium⁷⁵ concurrerent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quilibet animi & facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem? demiffum? jacet, diſſidit, abjecit haſtas. Serpit hic rumor: Seis tu illum accuſationem cogitare? inquivera in competitores? teſtes querere? alium faciam, quoniam ſibi hic ipſe deſperat. Ejuſmodi candidatorum amici intimi debilitantur, ſtudia deponunt, aut teſtatum rem⁷⁶ abiciunt, aut ſuam operam, & gratiam judicio, & accuſationi reſervant.

XXII. Accedit eodem, ut etiam ipſe candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque ſuam in petitione non poſſit ponere. Adjungitur enim accuſationis cogitatio, non parva res, ſed nimirum omnium maxima. Magnum eſt enim, te comparare ea, quibus poſſis hominem e civitate, præſertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per ſe, & per ſuos, & vero etiam per alienos, defendatur. Omnes enim ad pericula propulſanda concurrimus: & qui non aperte inimici ſumus, etiam alieniſſimis, in capitis periculis, amiciffimorum officia & ſtudia præſtamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accuſandi moleſtiam, ſic intellexi; in petendo, ſtadium eſſe acerrimum: in defendendo, officium: in accuſando, laborem. Itaque ſic ſtatuo, fieri nullo modo poſſe, ut idem accuſationem, & petitionem conſulatus diligenter adornet atque inſtruat. Unum ſuſtinere pauci poſſunt, utrumque nemo. Tu, cum te de curiculo petitionis deſlexiſſes, animumque ad accuſandum tranſuliſſes, exiſtimavi, te utriusque negotio ſatisfacere poſſe? Vehementer erravi. Quis enim dies fuit, poſteaquam in iſtam accuſandi denuntiationem ingreſſus es, quem tu non totum in iſta ratione conſumpſeris?

XXIII. Le-

⁷⁵ Omnium] Candidatorum. Idem.

⁷⁶ Teſtatum rem] Iſtæ enim. Candidati deſperantem ſuam teſtatur. Ferrat.

XXIII. Legem ambitus⁷⁷ flagitasti, quæ tibi non deerat. Erat enim severissime scripta Calpurnia. Gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. Sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni vero refragata est. Poena gravior in plebem tua voce efflagitata est. Commoti animi sunt tenuiorum. Exilium⁷⁸ in nostrum ordinem. Concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorum fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi poena addita est⁷⁹: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri viri fructus relinquendi⁸⁰. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minime^a proderant⁸¹. Illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? Confusionem suffragiorum flagitasti⁸², prorogationem legis Manilia⁸³, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum⁸⁴. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus & municipiis gratiosi tulerunt, a tali viro esse pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem edititios iudices⁸⁵ esse voluisti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc dis-

⁷⁷ Legem ambitus] Lege Tullia de ambitu lata in gratiam Sulpicii, tria maxime periculis obnoxia: poena, si quis, qui suffragia venderet; exilium in eos, qui largitionem facerent; & ne reus de ambitu excusatio morbi prodesset. Hinc infra innotuit, Murgnam infirma valetudine iudicio adesse. *Idem.*
⁷⁸ Exilium] A te flagitatum est: quod Calpurnia lex non irrogabat. *Manut.*

⁷⁹ Morbi excusationi poena addita est] Videtur Servius & petiisse a Senatu, & obtinuisse, ut lex ferretur de cogendis omnibus ad comitia consularia, poena addita, si quis morbum excusaret. *Idem.*

⁸⁰ Ante incommoda morbi ceteri viri fructus relinquendi? Aut, si propter morbum ad comitia non iussit, potestate suffragandi in posterum privarentur. Sic enim illud accipitur: ceteri viri fructus relinquendi. *Idem.*
^a Lamb. proderant. Quid? illa
⁸¹ Cui minime proderant? Non enim i-

deo legem illam tuli, quia mihi prodesset. *Idem.*

⁸² Confusionem suffragiorum flagitasti] Petierat Servius, non ut, latis suffragiis, centuria numeraretur, quod fieri solebat; sed ut omnia centuriarum omnium suffragia confunderentur, sique numerus quis consilii factus esset, quis rejectus, intelligeretur, ita fiebat, ut ambitus tolleretur, cum nullius centurie beneficium appareret. *Idem.*

⁸³ Prorogationem legis Maniliae] Ut lex Manilia de suffragiorum confusione, quæ iam abrogata fuerat, in posterum valeret. *Idem.*

⁸⁴ Æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum] Consulis suffragiis hoc sequebatur, ut eorum, qui suffragia ferebant, non gratia, non dignitas extaret. *Idem.*

⁸⁵ Edititios iudices] Non ut sorte eligerentur, sed ipse accusator iudices ederet. *Ferrarius.*

scordiis continentur, in fortunâ optimi cuiusque erumpent.

Hæc omnia, tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obspiciebant. Atque ex omnibus illa plaga est injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo & copiosissimo, Hortensio, multa gravissime dicta sunt; quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: ut, cum ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iisdem rebus fere versor, & quod possum, iudices, occurro vestræ sapientiæ⁸⁶.

XXIV. Sed tamen, Servi, quam te securum putas injectisse petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita atque abjecta petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum: moestos amicos, observationes⁸⁷, testificationes⁸⁸, seductiones⁸⁹ testium, secessionem subscriptorum⁹⁰ animadvertentibus: quibus rebus certe ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem atque latum, stipatum choro juventutis, vallatum indicibus atque ficariis, inflatum cum spe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluente colorum Arretinorum, & Felulanorum exercitu. Quam turbam dissimillimo ex genere⁹¹, distinguabant homines percussis Syllani temporis calamitate. Vultus e-

rat

⁸⁶ Occurro vestræ sapientiæ] Id est, utro-
vero expectationem quantum possum eorum,
quæ mihi dicenda esse intelligitis. *Camer.*
Recent. sicuti Lambinus, sed in vestris libris
omnibus, quos ego post Victorium, Manu-
tium, Gruterum censulæ, sapientiæ præ fe-
serunt, quamvis & ipse mallem *sapientia*,
si libri suffragarentur. *Groevius.* Probat etiam
sapientia Hotomannus *Observat.* II. 13.

⁸⁷ Observationes] Quis largiretur, quis
acciperet. *Manut.*

⁸⁸ Testificationes] Tabularum confectio,
quæ fit adhibitis testibus. *Græv.*

⁸⁹ Seductiones] Cum scorum ab aliis,

tum quibus erant, duceret. *Idem.*
⁹⁰ Subscriptorum] Qui subscribent ac-
cusationi. *Manutius.*

⁹¹ Dissimillimo genere] Dissimilitudo erat
in hoc potissimum, quod Felulani & Arretini
a Sylla spoliis belli civium quasi essent strati,
cum illas colonias ibi dictator constituis-
set. De his vide *cap. 9. Catilin.* 11. Alii vero
a Sylla bonis erant exui & possessioni-
bus, quas assignaverat suis colonis, qui ite-
dem sequebantur Catilinam spe recuperandi
amissos fundos & prædia in his turbis. *Græ-
vius.*

de deprehenſis pecuniis; adoleſcenti ⁹⁴ ingenioſo & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis ⁹⁵; M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipſius accuſatione, de ſenatusconſulto, de republica respondebo.

XXVII. Sed pauca, quæ meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cum ſæpe antea, Judices, & ex aliorum miſeriis, & ex meis curis laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui remoti a ſtudiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ ſecuti ſunt; tum vero in his L. Murenæ tantis, tamque improvifis periculis ita ſum animo affectus, ut non queam ſatis neque communem omnium noſtrum conditionem, neque hujus eventum fortunamque miſerari: qui primum dum ex honoribus continuis familiæ, majorumque ſuorum, unum ascendere gradum dignitatis conatus eſt, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta, & hæc, quæ ab ipſo parta ſunt, amittat: deinde propter ſtudium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ diſcrimen adducitur ⁹⁶.

Quæ cum ſunt gravia, Judices, tum illud acerbiffimum eſt, quod habet eos accuſatores, non qui odio inimicitiarum ad accuſandum, ſed qui ſtudio accuſandi ad inimicitias deſcenderent. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murenæ, ſed honoris contentione permotum: accuſat paternus amicus, Cn. Poſtunius, vetus, ut ait ipſe, vicinus, ac neceſſarius, qui neceſſitudinis cauſas complures protulit, ſimultatis nullam commemorare potuit: accuſat Ser. Sulpicius, ſodalis filii ⁹⁷, cujus ingenio paterni omnes neceſſarii munitiones eſſe debebant: accuſat M. Cato, qui quantum a Murenâ nulla re unquam alienum fuit, tamen ea conditio-

⁹⁴ Adoleſcenti] Quis non intelligit, Ser. Sulpicii filium ſignificari? qui & ipſe cum Poſtunio, & Catone, patri Murenæ accuſanti, ſubſcripſerat. Idem.

⁹⁵ Equitum centuriis] Equitum Centurias proledecim a Servio Rege inſtitutas narrant Livius, & ſuffragium in prima claſſe tuliffe. Hos a L. Narta Murenæ privilegio ad præſidium invitatos objecerant adverſarii. Ferraz.

⁹⁶ Etiam in veteris fortuna diſcrimen ad-

ducitur] Primum eſt ei timendum, ne dignitatem, & quam habet reliſſam a patre avo, majoribusque ſuis, & quam ipſe adeptus eſt, amittat; deinde, ne, dum ſtudet novæ laudi, veteris etiam fortunæ jaſuram faciat. Dividit Cicero Murenæ ſtatum in dignitatem, & fortunam. Manuz.

⁹⁷ Sodalis filii] Filii ſcilicet L. Murenæ. Ferrazius.

ditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes & ingenium præſidio multis etiam alieniſſimis, vix cuiquam inimico exitio eſſe deberet.

Respondebo igitur Poſtunio primum, qui neſcio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus ⁹⁸ in conſularem, quaſi deſultorius in quadrigarum curriculum incurere. Cujus competitores ſi nihil deliquerunt, dignitati eorum conceſſit, cum petere deſtitit. Sin autem eorum aliquis largitus eſt: expetendus amicus eſt, qui alienam potius injuriam, quam ſuam perſequatur. ***

XXVIII. Venio nunc ad M. Catonem, quod eſt firmamentum ac robur totius accuſationis: qui tamen ita gravis eſt accuſator & vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem, quam criminationem pertimeſcam. In quo ego accuſatore, Judices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus ⁹⁹, ne quid totius vitæ ſplendor & gravitas noceat: denique ne ea ſoli huic obſint bona M. Catonis, quæ ille adeptus eſt, ut multis prodeſſe poſſet. Bis conſul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Carthaginem, Numantiamque deleverat, cum accuſavit L. Cottam ¹⁰⁰. Erat in eo ſumma eloquentia, ſumma fides, ſumma integritas, auctoritas tanta, quanta in ipſo imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accuſatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottæ proſuiſſe. Noluerunt ſapientiſſimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere

O o z in

*** Ea omnia, quæ eſt Poſtunio, eſt Ser. Sulpicio, adoleſcenti, reſponſa ſunt, deſiderantur.

⁹⁸ Prætorius candidatus] Prætorius candidatus Poſtunius præturam petere deſiderat, ut candidatum conſularem accuſaret Murenæ. Quod mitari jure licuit. Cur enim ſuos potius competitors non accuſaret? an expectabat, ut amicus aliquis alienam perſequeretur injuriam? Nimirum, ait Cicero, ejuſmodi hoc eſt, ut ſi deſultorius in quadrigarum curriculum incurat. Quid enim deſultorius eum quadrigis? Deſultorii dicebantur, qui ex uno equo in alterum, non

intermiſſo curſu, celeritate deſihebant. Varro lib. 2. de re ruſt. cap. 7. *Atque quadrigarius, ac deſultor.* Livius lib. xxxix. *Deſultorum in vadum binis trabentibus equis, inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem epuram ex ſeſſe armatis tranſultare moris erat.* Manuz.

⁹⁹ Expectatio tribunatus] Designatus erat

Tribunus pl. ¹⁰⁰ L. Cottam] Vide omnino Valer. Max. lib. VIII. cap. 4.

in iudicio, ut nimis adversarii viribus abjectus videretur. Quid? Ser. Galbam¹ (nam traditum memoriae est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis aeculatorum opibus & populis universis, & sapientes, ac multum in posterum proficientes iudices resisterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam asserat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant haec omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo vero, & in pernicie civium, repudietur. Nam si quis hoc forte dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa judicasset: iniquam legem, iudices, & miseram conditionem insituet periculis hominum, si existimabit, iudicium aeculatoris in reum pro aliquo praedicio valere oportere.

XXIX. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute iudicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forsitan conformare, & leviter emendare possim. Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister²: sed, si peccas, te regere possim. At ego te verissime dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse huiusmodi, ut corrigendus potius, quam leviter insteclendus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem & excelsum. Accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paulo asperior & durior, quam aut veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis haec oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium, audacius paulo de studiis humanitatis, quae & mihi & vobis nota & jucunda sunt, disputabo.

In M. Catone, iudices, haec bona, quae videmus divina & egregia, ipsius scitote esse propria. Quae nonnunquam requi-

¹ Ser. Galbam] Idem ibid.

² Inquit ille fortissimo viro senior magister] Ex aliqua fortasse tragedia sumptum, de

Chironem Achillem, cujus magister fuit, in-
struere. Manu.

quirimus, ei sunt omnia non a natura, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum aemuli³ Stoici nominantur. Huius sententia sunt, & praecipua ejusmodi: Sapientem gratia nunquam moveri⁴, nunquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum & levem: viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, divites: si servitute serviant: reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius rei ponere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam.

XXX. Haec homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit; neque disputandi causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliqui publicam⁵? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri & calamitosi? sceleratus & nefarius fueris, si quidquam, misericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & ejus delicti veniam petit? nefarium est facinus ignoscere. At leve delictum est: omnia peccata sunt paria? Dixisti quipiam? fixum & statutum est. Non re ductus es, sed opinione? sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re? male dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum⁶. Iratus dixisti. Nunquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causa. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere: mutare sen-

³ Cujus inventorem aemuli] Hoc est, sectatores. Gronovius ad illud Livii in lib. 1. cap. 18. Gravium.

⁴ Gratia nunquam moveri] Nihil facere, ut gratiam ab aliquo inerat. Idem.

⁵ Petunt aliquid publicam?] Ut de ministerio illegalium mercede. Quibus restitit unus, & periclitatus Cato. Vide ad Attic. lib. 1. Manu.

⁶ Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum] Valer hoc maximo ad causam Murenæ sublevandam. A Catone accu-

satur, non quod contra leges fecerit aliquid, sed quoniam in senatu semel dixit Cato, se nomen consularis candidati delaturum. Alter quispiam, qui Stoicus non esset, fatetur, id se dixisse iratum, & dictum se mentem immutavit. Hoc fieri non vult Cato, ne quid fecisse videretur indignum sapientis gravitate atque constantia. Idcirco itaque reus est Murena, quoniam Stoici docent, irasci non esse sapientis, & se Cato putat sapientem esse. Olro.

sentiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium.

Nostri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adolescentia, diffusum ingenio meo, quæsisse adjumenta doctrinæ) nostri, inquam, illi a Platone, & Aristotele, moderati homines, & temperati, ajunt, apud sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta esse genera delictorum, & dispares pœnas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem sæpe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnunquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam esse moderatas.

XXXI. Hos ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum illa natura detulisset, non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec justior, (neque enim esse potes) sed paulo ad lenitatem propensior. Non accusares nullis adductus inimicitiiis, nulla laceratus injuria, pudentissimum hominem, summa dignitate atque honestate præditum: putares, cum in ejusdem anni custodia te atque L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc reipublica vinculo esse conjunctum: quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses, aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere.

Ac te ipsum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum studiis flagrantem jam, usus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri præceptores & virtutis magistri, fines officiorum paulo longius, quam natura veller, protulisse: ut, cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oporteret,

CON-

7 *Custodia*] Nam eodem anno Tribunus pl. Cato, Murena Consul futurus erat. *Ferretur*.

8 *Fines officiorum*] Id est; extremum & ultimum, quod est. Hæc etiam Cicero & alibi fortius verbo indicavit. Præclara translatio a terminis agrorum aut regionum, quibus illorum spatia & territoria definiuntur. Hæc nunc protulisse longius quam natura eorum pateretur, Stoicos ait, id est, in

ultimo & extremo quodam loco constitundo excessisse modum conditionis & usus viræ humanæ. Quando enim ad illud rectum, quod ipsi *κατὰ φύσιν* vocant, pervenitur, aut quæ usus erit usurpatio in convitiis & consuetudine hominum? Fuisse igitur hoc consilium illorum Cicero putat, non quod perveniri ad tantam perfectiorem passè crederent, sed ut amittentes procederent longius. *Camæras*.

confiteremur. Nihil ignoveris. Immo aliquid, non omnia. Nihil gratiæ causa feceris. Immo resistito gratiæ, cum officium & fides postulabit. Misericordia commotus ne sis. Etiam: in dissolvenda severitate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. Vero; nisi sententiam sententia alia vicerit melior.

Hujusmodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, & pene divinam domi: cujus oratione & præceptis, quanquam erant eadem ista, quæ te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accepi a senibus) lenissimus. Quis vero C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex studio isto? quis illo gravior? sapientior? Possam de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: sed te domum jam deducam tuam. Quemquam existimas Catone, proavo tuo, commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cujus præstanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum: Est illud quidem exemplum tibi propositum domi, sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrum pervenire potuit: ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar illud est, quam tibi. Sed; si illius comitatem & facilitatem tuæ gravitati severitati que aspereris: non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certe condita jucundius.

XXXII. Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e causa nomen Catonis: remove, ac prætermitte auctoritatem, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congregere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato?

9 *In dissolvenda*] Cum periculum est, ne misericordia justitiæ oblit, & aequabili severitati. *Ferretur*.

10 *Eruditissimum*] Panætium.

11 *De L. Philippo*] Locus unus ex iis, quibus, contra veteres libros, conjecturam libenter sequor. Quia enim: historice peritiam, de L. Philo, non probabit magis, quam de L. Philippo; Philis doctrina, & sapientia clarus; itaque conjungitur, item ut hic,

cum Scipione, Lælio, Catone, in oratione pro Archia, cap. 7. esse hunc numerum, quem patres nostri viderunt, divinum hominum, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Varium, modestissimos homines. & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum M. Catonem illorum fortis. Sic & alia in locis. At de L. Philippo, tantum sapiente, & docto, quæ loquitur historia? *Mantius*.

Cato? quid affers in iudicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam. Ambitum vero ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, fenatusconsultum, me referente, esse factum, si mercede corrupti, obviam candidatis essent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributim, & item prandia si vulgo essent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita fenatus iudicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. Nam factum sit, necne: vehementer quaritur. Si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest.

Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id iudicare. Atque id decernitur omnibus postulantis candidatis: ut ex fenatusconsulto neque cuius intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, a L. Murena illa esse commissa. Tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam.

XXXIII. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, consularum petenti. Solet fieri. Eccei autem non proditur revertenti? quæ fuit ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non possum reddere, quid habet admirationis, tali viro adveniendi, candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam illud addam, quod a consuetudine non abhorret, rogatos¹² esse multos? Num aut criminofum sit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex ultima sæpe urbe deductum¹³ venire soleamus, in ea non esse gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates¹⁴ venerunt, quarum ex numero multi hic sedent iudices? Quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi. Quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur non

¹² Rogatos] Ut in campum Martium adveniendi ex provincia Murena obviam prodirent. Idem.

¹³ Deductum] In campum, honorem ali-

quem petentibus infimorum hominum filios. Idem.

¹⁴ Societates] Publicanorum. Idem.

non honeste in urbem introire, tota natio candidatorum¹⁵? si denique ipse accusator noster Postumius obviam cum bene magna caterva sua venit: quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. Hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modo dignitati ullius unquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede, concedam esse crimen. Hoc quidem remoto, quid reprehendis?

XXXIV. Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id queris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut promerendi, aut proferendi beneficii locum¹⁶, hanc in nostris petitionibus operam, atque affectationem. Neque enim fieri potest, neque postulandum est a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies: a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicæ spatio¹⁷ honestamur, diligenter observari videmur & coli. Tenuiorum & non occupatorum amicorum est ista assiduitas: quorum copia bonis & beneficiis deesse non solet.

Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium, tenue est: si, ut suffragantur, nihil valent gratia¹⁸. Ipsi denique, ut solent loqui,

Tom. V.

P p

non

¹⁵ Tota natio candidatorum?] Pretorii candidati, militum, quæstorii, &c. Idem.

¹⁶ Aut proferendi, aut proferendi beneficii locum] Lambinus referendi. Male: Proferuntur beneficii alterius, proferimus nostrum. Græver. Proferre beneficium, pro conferre nulloquam legitur. Nihil tamen sine libris noto. Si in illo eorum quos ego vidi, aut quos Græverus alique inspexerunt, invenissent referendi, recentissimè id sane cum Manutio. Nam vulgata lectio est infusa & alicuius a Latino sermone. Expectandum est, donec meliores codices eruantur. Nam de Lambinianis merito dubitant homines eruditissimi. Græverus.

¹⁷ Uno basilicæ spatio] Cum spatium in basilicæ, vel semel, non modo iterum & sæpe. Manutius.

¹⁸ Si, ut suffragantur, nihil valent gratia] Manutius hoc totum abundare arbitrat, & nihil omnino requiri post illud: Si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenue est. Ego & necessarium alterum illud membrum esse iudico ad absolvendam sententiam, & duobus modis exponi posse contendit. Nam suffragari nihil aliud est, & significat, quam suum dare suffragium, ne ab ipsius verbi notione recedatur. Jam constat, hanc superioris membri esse approbationem: Si nihil erit præter ipsorum suffragium,

non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum²⁷ suam possunt: atque hæc a nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ a nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque & legi Fabia, quæ est de numero sectatorum, & senatus consulto, quod est L. Casare consule factum, resisterunt. Nulla est enim pœna, quæ possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere.

At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgo vocati. Etsi hoc factum a Murena omnino, Judices, non est; ab ejus amicis autem more & modo factum est: tamen admonitus re ipsa, recordor, quantum hæc quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra, aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, sive ambitio est, sive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo²⁸ & in foro daretur amicis & tribulibus? Hæc homines tenuiores primum, nedum qui a suis tribulibus veteri instituto assequerantur.

XXXV. Præfectum fabrum semel locum tribulibus suis dedit: quid statuent in viros primarios, qui in circo totas taber-

*** *Deest nonnihil.*

gratia tenet est; nimium, si in referenda gratia nobilibus viris, pro tot ac tantis sibi collatis beneficiis, nihil tenuiores habeant, præter suffragium, tenuis admodum est compensatio. Quia de causis? Si, ut suffragantur, nulla valet gratia; quoniam, prout suffragantur, & in ferendis suffragiis, nulla tenuiorum gratia est. Hac eadem Oratione cap. 23. ubi agitur de postulatis Sulpicii a Sonatu repudiatis: Confusorem suffragiorum flagrant, prerogationem legis Manilia, æquationem gratia, dignitatis, suffragiorum. Lex Manilia jam vel abrogata, vel repudiata subebat, confusus omnium Centuriarum suffragiis, eos esse consules (idemque puta de cæteris Magistratibus) qui plura tulissent. Eadem lex ut resisterent, Sulpicibus petebat, eum si senatus assensus fuisset, primo nullius centuriæ beneficium apparuisset, hinc tolleretur gratia: deinde omnes ferrii omnium classium centuriæ suffragium tulissent, hinc

dignitatem, & jus suorum suffragiorum, primæ & secundæ classis centuriæ amittebant, a quibus plerumque absoluebantur comitia. Habes igitur, duas tantum classes, ut plurimum, gratia valuisse in ferendis suffragiis, hoc est in suffragando, quod fere ab his absoluebantur comitia centuriata, de quibus loquimur, antequam reliquæ classes intro vocarentur; proindeque tertia, quarta & quinta, in suffragando, nulla gratia valerent. Hi erant tenuiores, de quibus ut patet vere esse dictum: si nihil erit præter speratum suffragium, tenuis est; additur ratio: Si (pro quoniam) ut suffragantur (prout suffragium ferunt) nulla valet gratia. Feratius.

²⁷ *Non vocare domum suam possunt] Est, non invitare ad cenam, seu convivium. Græcè.*

²⁸ *In circo] Circensibus ludis in Circo gladiatoribus in foro. Manutius.*

bernas²¹, tribulium causa, compararunt? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta sunt²², in quibus tamen Murena ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen putat? non; sed mercede: convince. Num sectari multos? non; sed conductos: doce: Num locum ad spectandum dare? aut ad prandium invitare? minime. Sed vulgo, passim. Quid est vulgo? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui, & quo animo jam sit, & qualis vir futurus sit, videamus, in equitum centuriis voluit esse & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus, graciosus, id erit ejus vitrici fraudi aut crimini: nec, si virgo Vestalis, hujus propinqua & necessaria, locum suum gladiatorum concessit huic, non & illa pie fecit, & hic a culpa est remotus. Omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

At enim agit mecum austere & Stoice Cato. Negat verum esse²³, alluci benevolentiam cibo: negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad cenam, petitionis causa, si quis vocat, condemnetur. Quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula republicæ petas fovendis hominum sensibus, & delinendis animis, & adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium, inquit, a grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas? Horribilis oratio, sed eam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores istius vite atque orationis, qui quotidianis epulis in robore²⁴ accumbunt: neque vero Cretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, melius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborif-

P p 2 que

²¹ *Tabernæ] Ut ex his ludos spectare poterat. Manutius.*

²² *In tuam nimiam diligentiam conjecta sunt] Non in Murenæ culpam. Videt populus, nimium te diligentem in his criminibus fuisse; Murenam tamen expectem culpe*

²³ *Verum esse] Pro, æquum esse. Quod sensu Cicero sæpe accipit, ut jam sæpe diximus. Horum.*

²⁴ *In robore] In dura quæpiam materia, ac ligno. Vides. Var. lect. p. 15.*

que dispartunt, respublicas suas retinuerunt: quorum alteri²⁵, uno adventu nostri exercitus, deleti sunt: alteri²⁶, nostri imperii praesidio disciplinam suam, legesque conservant.

XXXVI. Quare noli, Cato, majorum instituta, quae res ipsa publica, quae diuturnitas imperii comprobant, nimium se vera oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis, Q. Tubero. Is, cum epulum Q. Maximus, Africani patris sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium²⁷ sterneret, cum esset Tubero ejusdem Africani fororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis haedinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honestaretur. Quem cum supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quod ille vir in hac republica potissimum natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. Hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perverfam sapientiam Tiberonis.

Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Pauli nepos, P. Africani, ut dixi, fororis filius, his haedinis pelliculis praetura dejectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam; publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes & inhumanitatem multo minus. Distinguit rationem officiorum, ac temporum: vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. Cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi praesidis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potius a me, ut pro mea salute laborem periculumque suscipias?

Quid,

²⁵ Alteri] Cretenfes, quos debellavit Q. Metellus, hinc dictus Creticus.

²⁶ Alteri] Lacodamoni.

²⁷ Triclinium] Lectos sterneret; in triclinio enim lecti stenebantur. Tribus autem in rebus Tubero peccavit: quod haedinis pel-

libus usus est pro veste pretiosa: quod Punicanis, hoc est ligneis lectis, pro eburneis & argenteis: quod vasa Samia, hoc est fistilibus, pro Deliacis, aut Corinthiis. Perrotius.

Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis & decipis. Nam, si nomine appellari abs te cives tuos, honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo, quam tibi. Sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt? cur ante petis, quam insuloravit²⁸? aut quid, cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquam es designatus, multo salutas negligentius? Hec omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt. Sin perpendere²⁹ ad disciplinæ præcepta velis, reperiuntur pravissima. Quare nec plebi Romanae eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quæ omnia majores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adinenda est, quæ liberalitatem magis significat, quam largitionem.

XXXVII. At enim te ad accusandum respublica adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia laboris. Ego quod facio, judices, cum amicitia dignitatisque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, oris, concordia, libertatis, salutis, vitæ denique omnium nostrum causa facere clamo, atque obtestor. Audite, audite consulem, judices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. Larius patet illius sceleris contagio, quam quicumque putat: ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Trojanus: a quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini.

Quæris a me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: & curavi, ne quis metueret: sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quam isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. Non enim deseruerunt: sed ab illo in speculis atque insidiis reli-

²⁸ Cur ante petis, quam insuloravit] Cur ad homines accedis, & studium, favorem, gratiam petis, antequam servus monitor eorum tibi nomina insuloraveris? De servo monitore Horat. lib. I. Epist. VI. 50. & lib. II. Od. xviii. 11. Pauperem dices me petis.

Olivetos.

²⁹ Sin perpendere] Si autem hæc, que in petitione facis, perpendere velis ad præcepta ejus, quam proferis, disciplinæ, reperi poterunt pravissima, & homine Stoico valde indigna. Idem.

relicti, in capite, atque in cervicibus nostris resisterunt. Hi & integrum consulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna³⁰, cum reipublica salute conjunctum, deici de urbis praesidio, & de custodia civitatis, vestris sententiis, deturbari volunt. Quorum ego ferrum & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meae saepe, Judices: his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis, quam suis gladiis consecuti. Magni interest, Judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfecti, esse Kalendis Jan. in republica duo consules.

Nolite arbitrari³¹, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut lege improba, aut perniciosa largitione, auditum aliquando aliquod malum reipublicae queri. Inita sunt in hac civitate consilia, Judices, urbis delenda, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque haec cives, cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est) de patria sua & cogitant, & cogitaverunt. Horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, scelere resisto. Sed vos moneo, Judices: in exitu est jam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meae diligentiae: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

XXXVIII. Atque ad haec mala, Judices, quid accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? Jam enim hesternae concione intonuit vox perniciosa designati tribuni, collega tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quae per hoc trien-

30 *Natura & fortuna*. Natura, ob probitatem & bonitatem ingenii: fortuna, quod ipsi etiam expeditur salvam & incolumem esse rempublicam. Ut paulo post, *Fortuna constitutus ad etiam amplectendum*. Camera-rius.

31 *Nolite adimere*. Victorii ac Mammi haec lectio est: quae cur Lambino & Gentore displicuerit, non video. Valer haec ententia ad constituendam imperatorem, Magni interest esse Kal. Jan. in rep. duo consules,

quoniam magnum a Catilinae sociis imminet reipublicae periculum. Hi homines, inquit, nihil mediocre agitant animo, vias non ineunt concitandae multitudinis tritas aliis haecenus factionis, promulgationem legis improbae, aut perniciosam largitionem, sed atrocibus consiliis, viis atque insuatis, matum querunt reipublicae, quale nullum aliquando est auditum. Quae sunt, exponuntur clarius. Inita sunt in hac civitate consilia, &c. Oltre.

triennium agitata sunt jam ab eo tempore, quo a L. Catilina, & Gn. Pisono initum consilium senatus interficiendi scitis esse; in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt.

Qui locus est, Judices, quod tempus, qui dies, quae nox, cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar, atque evolem? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipublicae praesidio demovere volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod, mihi crede, & agunt, & moliantur. Vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicae praesidii: sed cum consulari auctoritate, & auxilio spoliata vim tribunitiis viderint, tum se facilius inermem & debilitatum te oppressuros arbitrantur. Nam ne sufficiatur consul, non timent. Vident in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, rempublicam sine praesidio objici posse.

His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriae natus es, videre quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in republica, consulem non cupidum, consulem (quod maxime tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium: scientia, ad bellum gerendum: animo & usu, ad quod velis negotium.

XXXIX. Quanquam hujusce rei potestas omnis in vobis sita est, Judices: totam rempublicam vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset judicare, condemnaret L. Murenam: si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio republica: ut minuat contra suum furorem imperatorum copia: ut major facultas tribunis plebis detur, depulso adversario, seditionis ac discordiae concitandae. Idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi atque sapientissimi viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipublicae, judicaret?

Mihi

Mihi credite, Iudices, in hac causa non solum de L. Murenæ, verum etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil est jam, unde nos resciamus, aut ubi lapsi resistamus. Non solum minuenda non sunt auxilia, quæ habemus: sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. Hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro: (dii immortales! sine gemitu hoc dici non potest) non nemo etiam in illo sacratio reipublicæ; in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat; ego togatus, vobis, bonisque omnibus adiutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam!

Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Hunc jam qui impedituri³² sint *** illa pestis immanis, importuna, Catilinæ³³ prorumpet, qua poterit: & jam populo Romano minatur: in agros suburbanos repente advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede ac loco ferrum, flammamque metuemus. Quæ jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis prædiis erit respublica, facile & magistratuum consiliis, & priorum diligentia opprimuntur.

XL. Quæ cum ita sint, Iudices, primum reipublicæ causa, qua nulla res cuiquam potior debet esse, vos pro mea summa & vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitæ vestræ, & cæterorum civium,

³² Qui impedituri] Hunc locum esse mutilum, & in exemplis fideliter editis notatur, & satis per se manifestum est. *Cæsar*.

Hunc jam qui impedituri sui, videtis. Illa pestis immanis] Ita hunc locum emendavit Pantagathus addito verbo *videtis*, quod de-

est in vulgatis. *Ursinus*.

³³ Catilinæ] Legendum, *Catilina*, potius videtur. Quia, ut libere dicam quod sentio, vox, *Catilina*, fortasse aliena est, & ex annotatione nota. Nam per immacem & importunam pestem, Catilina describitur ac significatur. *Lamb.*

vium, consulatis: deinde ego fidem vestram, vel defensoris³⁴ & amici officio adductus, oro atque obsecro, Iudices, ut ne hominis miseri, & cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ, recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. Modo maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset: nunc idem squalore fordidus, confectus morbo, lacrymis ac mœrore perditus, vester est supplex, Iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intuetur.

Nolite, per deos immortales! Iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam cæteris ante partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunaque privare. Atque ita vos Murenæ, Iudices, orat atque obsecrat, si injuste neminem læsit, si nullius aures, voluntatemve violavit, si nemini, ut levissime dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit: sit apud vos modestiæ locus, sit demissis hominibus perflugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, Iudices. Una enim eripiuntur cum consulatu omnia. Invidiam vero his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. Objicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis conjuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid invidendum Murenæ, aut cuiquam nostrum sit in hoc præclaro consulatu, non video, Iudices. Quæ vero miseranda sunt, ea & mihi ante oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis.

XLI. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc vestris sententiis afflixeritis: quo se miser vertet³⁵? Domine? ut eam
Tom. V. Q q ima.

³⁴ Fidem vestram vel defensoris.] Hic mihi suspicionem mendæ varietas affert antiquorum exemplarium. In duobus, *vestram*, abest: in altero legitur, *Fide in casu defensoris*: unum cum pervulgatis libris consentit. Placeret, *Fidei defensoris*, Et amici officio adductus. Fides enim proprie defensoris est, officium amici. Quid porro fidem hic

judicium orare opus est? Quale autem videtur, (ut verba quoque consideremus) *fidem vestram oro*? Quæ si parum aut nihil habeat momenti, dissentio certe veterum librorum contemnenda non videtur. *Mantuanus*.

³⁵ Quo se miser vertet.] Conferas licet cum ista quæ de Graccho habentur lib. I. de Orat. cap. 26.

imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? An ad matrem, quae misera modo consulem osculata filium suum, nunc cruciatur; & sollicita est, ne eundem paulo post spoliatum omni dignitate conspiciat?

Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova poena ³⁶ legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine conspectuque privat? Ibit igitur in exilium miser? quo? ad Orientis partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum honore decesseris, eodem cum ignominia reverti. An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissime viderit, eundem lugentem, moerentem, exilem videat? In ea porro provincia, quo animo C. Murenam, fratrem suum, aspiciet? qui hujus dolor? qui illius moeror erit? quae utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunae, atque sermonis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum esse consulem Murenam, nuntii literaque celebrassent, & unde hospites atque amici gratulatum Romanam concurrerint, repente eo accedat ipse nuntius suae calamitatis?

Quae si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansuetudine, & misericordia vestra, Judices: conservate populi Romani beneficium: reddite reipublicae consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi & familiae, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo: quod in hac tota causa frequens, moestumque vidistis. Nolite a sacris patriis ³⁷ Junonis Sospitae, cui omnes consules facere ³⁸ necesse est, domesticum, & suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, Judices, ita com-

³⁶ Nova poena] Legis Cicerone lata de ambitu. Ferrat.

³⁷ A sacris patriis] Hides & Lucus Sof-

pitae Junonis communis Lanuvinis municipii
his cum populo Rom. erat. Idem.

³⁸ Facere] Sacra facere. Idem.

mendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum honorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quae nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam, & spondeam.

PRO
L. FLACCO.

ORATIO XXIV.

ARGUMENTUM.

A Consulatum a D. Laelio L. Flaccum de reperundis ex Asia, cui triennium post praeturam praesuerat, Cicero defendit. Tota fere defensio ex consutatione testium Asiaticorum, & Graecorum, qui Flaccum oppugnabant, & ex ipsius Flacci superiore vita, magnisque erga rempublicam meritis constat. MANUT.

I. UM in maximis periculis hujus urbis, atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicae casu, socio atque adjutore consiliorum, periculorumque meorum, L. Flacco, caedem a vobis, conjugibus, liberis vestris, vastitatem a templis, delubris, urbe, Italia depellebam: sperabam, Judices, honoris potius L. Flacci me adjutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset praemium dignitatis, quod populus Romanus, cum hujus majoribus semper detulisset; huic denegaret: cum L. Flaccus veterem Valeriae gentis in liberanda patria laudem prope quingentesimo anno reipublicae retulisset? Sed si forte aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus extitisset: existimabam L. Flacco multitudinis potius imperitae, nullo tamen cum periculo, quam sapientissimorum & lectissimorum virorum iudicium esse subeundum. Etenim, quibus auctoribus, & defensoribus omnium tum salus esset non civium

¹ Prope quingentesimo anno] Anni vere numerantur a Valerio Poplicola, patris libertate, ad consulatum Cicerois, quo praetor Valerius Flaccus patriam a conjuratione Ca-

tilinae incolumem servavit. CDLVI. sed Cicerois nos est non subeliter annos interduci numerare. Manutius.

civium solum, verum etiam gentium defensa ac retenta, neminem unquam putavi per eos ipsos periculum hujus fortunis, atque insidias creaturarum. Quod si esset aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, nunquam tamen existimavi, Judices, D. Laelium, optimi viri filium, optima ipsum spe praeditum, summæ dignitatis, eam susceptorum accusationem, quæ sceleratorum civium potius odio & furori, quam ipsius virtuti atque infortuna adolescentiæ conveniret. Etenim cum a clarissimis viris justissimas inimicitias sæpe cum bene meritis civibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus, quemquam amicum reipublicæ, posteaquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, novas huic inimicitias, nulla accepta injuria, denuntiaturum.

Sed quoniam, Judices, multa nos & in nostris rebus, & in republica fefellerunt: serimus ea, quæ sunt ferenda. Tantum a vobis petimus, ut omnia reipublicæ subsidia, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum, in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno iudicio positam esse & defixam putetis. Si unquam reipublica consilium, gravitatem, sapientiam, providentiam iudicum imploravit: hoc tempore, hoc, inquam, tempore, implorat.

II. Non estis de Lydorum, aut Myrorum, aut Phrygum, qui huic compulsi concitatique venerunt, sed de vestra reipublica iudicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quæ fortium civium mentes cogitationesque sustentet. Omnia alia perisugia bonorum, præsidia innocentium, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, jura ceciderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? Senaturne? at is ipse auxilium petit a vobis, & confirmationem? auctoritatis suæ, vestra potestati permissam esse sentit. An equites Romanos? iudicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus sententis. An populum Romanum? at is quidem omnem

² Confirmationem] Flacco absoluto in gratiam extrinset per ipsam conjurationis, sejuratos puniri voluit, & premio dignos censuit, qui tunc temporis Reip. operam navaverant. Ferrer.

minem suam de bonis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, Judices, non auctoritatem, quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exigua extremaque pendet, tenerimus; nihil est præterea, quo confugere possimus: nisi forte quæ res hoc iudicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta janciantur, Judices, non videtis.

Damnatus est is³, qui Catilinam, signa patriæ inferentem, interemit; quid est causæ, cur non is, qui Catilinam ex urbe repulit, pertimescat? Repetitur ad poenam, qui indicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea profertenda & patefacienda curavit? socii consiliorum, ministri, comitesque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes sibi expedient? Atque utinam inimici nostri, ac bonorum omnium, mecum potius contendant, utrum⁴ tum omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conservandam salutem ***

III. Hunc igitur virum, Leli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus militum: ea res siletur. Fuit M. Pisoni quaestor in Hispania: vox de quaestura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque una cum summo imperatore sustinuit: muta est hujus temporis acculatio. Præturæ jurisdictio, res varia & multiplex ad suspiciones & simulatas, non attingitur. Ea vero in summo & periculosissimo reipublicæ tempore, etiam ab inimicis laudatur. At a testibus læditur. Antequam dico, a quibus, qua spe, qua vi, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere universo, & de conditione omnium nostrum.

Per deos immortales! Judices, vos, quomodo is, qui anno ante Romæ jus dixerat, anno post in Asia jus dixerit, a testibus quæretis ignotis? ipsi conjectura nihil judicabitis? In tam varia jurisditione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum

*** Per multa defunt.

³ Damnatus est is] C. Antonius, a M. autur.
 Calpurnia accusatus, a Cicerone defensus. Infra
 cap. 38. Oppressus est C. Antonius, &c. Ma-
⁴ Utrum] Imperfecta sententia: cum non
 nulla desiderentur. Idem.

rum læsa voluntates. Quæ est unquam jacta non suspicio, quæ tamen solet esse falla, sed iracundiæ vox, aut doloris? Et is est reus avaritiæ, qui in uberrima re turpe compendium, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modo crimen effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non sunt: nullum hujus in privati rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hoc posse refutare, nisi vobis?

Timolites ille vicanus, homo non modo nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciæ maximæ sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperantissimum legatum, quaestoremque cognoverunt? quem vos præsentis constantissimum senatorem, justissimum prætorem, ac amantissimum reipublicæ civem judicatis? De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis?

IV. At quos testes? Primum dicam (id quod est commune) Græcos: non quo nationi huic ego unas maxime fidem derogem. Nam, si quis unquam de nostris hominibus a genere isto, studio, ac voluntate non abhorrens fuit, me & esse arbitror, & magis etiam tum, cum plus erat otii, fuisse; sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc iudicium deducti non sunt: multi impudentes, illiterati, leves; quos variis de causis video concitatos. Veruntamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis literas, de multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem & fidem nunquam ista natio coluit, totiusque hujusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant.

Unde illud est? *Da mihi testimonium murum.* Num Gallorum, num Hispanorum putatur? Totum istud Græcorum est: ut etiam qui Græce nesciunt, hoc quibus verbis? a Græcis dici

⁵ Quibus verbis] adurci aut nauropos. Lambinus.

dici soleat, sciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis, qua religione dicant. Numquam nobis ⁶ ad rogatum respondent: semper accusatori plus, quam ad rogatum. Nunquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt: sed quemadmodum se explicant dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipse ajebat) libertus ⁷ erat ejus turpi judicio condemnatus. Nihil dixit, quod laederet eum, cum cuperet. Impediebat enim religio. Tamen, id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore & pallore dixit? Quam promptus homo, P. Septimius? quam iratus de judicio, & de villico ⁸? tamen hæsitabat: tamen ejus iracundiæ religio nonnunquam repugnabat. Inimicus M. Cælius, quod, cum in re manifesta putasset nefas esse, publicanum judicare contra publicanum, sublatus erat e numero recuperatorum ⁹. Tamen tenuit se, neque attulit in judicium quidquam ad lædendum, nisi voluntatem.

V. Hi si Græci fuissent, ac nisi nostri mores, ac disciplina plus valeret, quam dolor, ac simulas: omnes se spoliatos, vexatos, fortunis everfos esse dixissent. Græcus testis cum ea voluntate processit, ut lædat: non jurisjurandi, sed lædendi verba meditatur. Vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum: ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec gravissimus, sed impudentissimus, loquacissimisque deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum judiciis testem diligenter expenditis. Etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis. Qui tum dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus, minusve, quam sit necesse, dicat! Num illos idem putatis? quibus jusjurandum jocus est: testimonium, ludas: exstimationis vestrae, tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio posita est omnis in impuden-

⁶ *Numquam nobis*] Cum Rei patronus eos interrogat, nunquam respondent ad id, quod rogatur: cum accusator, plura etiam dicunt, quam rogatur. *Ferret.*

⁷ *Libertus*] De quo infra.

⁸ *De villico*] De quo infra.

⁹ *Recuperatorum*] In causis civilibus Praetor Recuperatores dabat, qui de his judicarent. Flaccus autem nefas esse putaverat, Cælium publicanum federe iudicem contra alium publicanum, quem fore damnandum manifestum erat. *Ferret.*

pudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. Etenim posset esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimonio dicendis explicare vanitatem. Sed propius accedam: de his vestris testibus dicam.

Vehementem accusatorem nacti sumus, Judices, & inimicum in omni genere odiosum, ac molestum: quem spero his rebus fore magno usui & amicis, & reipublicæ. Sed certe inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam, accusationemque suscepit. Qui comitatus in inquirendo? comitatum dico? immo vero quantus exercitus? quæ jactura? qui sumptus? quanta largitio? Quæ quanquam utilia sunt causæ, timide tamen dico; quod vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causa, putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut invidiæ esse quaesitum.

VI. Itaque hanc partem totam relinquam: tantum a vobis petam, Judices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis: memineritis, quarum rerum invidia, lege hac ¹⁰ recenti ac nova, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt? quæ quoniam accusatorio jure & more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primum, quod, distributis partibus ¹¹, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompejum, quod L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse a Lælio, paterno amico ac pernecessario, ut hunc hoc judicio arcefferet: omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, qui paulo ante familiarem Lælium in eadem provincia Flacco viderant. Pompeji autem auctoritas cum apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper & prædonum, & regum ¹² bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant,

Tom. V.

R r

testi-

¹⁰ *Lege hac*] Quam paulo ante Cæsar Consul de Reperendis promulgaverat. In illa autem lege certus comitum numerus Accusatori in inquirendo assignabatur, ob invidiam illarum rerum, quas in Flaccum fecerat Lælius. *Idem.*

¹¹ *Distributis partibus*] Multis ex suis comitibus in varias Asia partes distributis, qui sermonem illum de Cn. Pompejo dissiparent. *Idem.*

¹² *Regum*] Mithridatis, & Tigranis. *Ferretus.*

testimonii denuntiatione¹³ terreret: qui domi stare non poterant, largo & liberali viatico commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, locupletes¹⁴ metu, tennes premio, stultos errore permovit. Sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, plephismata, non sententiis, neque auctoritatibus declarata, nec iurejurando constricta, sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis consitata.

VII. O morem præclarum, disciplinamque, quam a maioribus accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto jam de manibus elabatur. Nullam illi nostri sapientissimi & sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. Quæ scisceret plebs, aut quæ populus juberet, summta concione, distributis partibus, tributim & centuriatim¹⁵ descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus¹⁶, re multos dies promulgata & cognita, juberi, vetarique voluerunt.

Græcorum autem totæ republicæ sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu suis consiliis percussa & afflicta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata, ac licentia concionum. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignatique, confederant: tum bella inutilia suscipiebant; tum feditiosos homines reipublicæ præficiabant; tum optime meritos cives e civitate ejiciebant.

Quod si hæc Athenis tum, cum illæ non solum in Græcia, sed prope cunctis gentibus¹⁷ enitebant, accidere sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Myfia concionum fuisse? Nostras conciones, illarum nationum homines plerumque perturbant. Quid, cum soli sunt ipsi, tandem

¹³ Testimonii denuntiatione] Quintil. lib. 5. cap. 7. Duo, inquit, genera sunt testimonii, aut voluntarium, aut corum, quibus iudex in publicis iudiciis lege denuntiare solet. Quorum altero utraque pars utitur, alterum accusatoribus tantum concessum est.

¹⁴ Locupletes] Hi passim fieri plephismata, ne cogerebant venire Romam ad testimonium dicendum: tenuiores, viaticum speran-

tes, si Romam ipsi a civitatibus mitterentur legati: sulti, Pompeii auctoritate permoti. Ferrarius.

¹⁵ Tributim, & centuriatim] Tributim, cum scisceret plebs: centuriatim, cum populus universus juberet. Manutius.

¹⁶ Auctoribus] Iis qui plebsicium, populari iussu suaderent. Idem.

¹⁷ Videl. Man. consuetas

dem fieri putatis? Casus est virgis¹⁸ Cymæus¹⁷ ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data concio Latio est. Processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est. Porrexerunt manus: plephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper e-pulati, paulo ante omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id satores, & zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego¹⁸ testes a Sicilia publice duxi. Verum erant ea testimonia non concitata concionis, sed jurati fenatus. Quare jam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sintne hæc testimonia putanda.

VIII. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locupletes homines & graves, ne sibi adferantur, testimonii denuntiatione deterret: egentes & leves spe legationis & viatico publico, privata etiam benignitate, prolecat. Opifices & tabernarios, atque illam omnem faciem civitatum, quid est negotii concitare, in eum præferim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, propter nomen ipsius imperii, non potuerit? Mirandum vero est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures; nomen, acerbitati; scriptura, decumæ, portorium, morti; libenter arripere facultatem lædendi, quæcunque detur. Mementote igitur, cum audietis plephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cujusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam levissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam rationemque criminum: jam nihil præter spem, nihil præter terrorem, ac minas, reperietis. ***

R R 2

IX. In

*** Deesse videntur nonnulla.

¹⁷ Idem. Cymæus

¹⁸ Cymæus] Ab Agæ urbe Cymæ, cuius plephisma præterbatur: qui ad exportatum frumentum virgis casus, & Flacco proinde iratus, data Latio concione, populares laos,

ut decretum in Flaccum facerent, hortatus est. Ferrarius.

¹⁸ Ego] Cum accusarem C. Verrem. Manutius.

IX. In arario nihil habent civitates, nihil in vestigialibus. Duæ rationes consciendæ pecuniæ, aut versura, aut tributo. Nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confessio ulla recitatur. Quam vero facile falsas rationes¹⁹ inferre, & in tabulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeji literis ad Hypsæum, & Hypsæi²⁰ ad Pompejum missis, quælo cognoscite. LITERÆ POMPEJI, & HYPSEI. Satisne vobis coarguere his auctoribus²¹ dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiamque impudentem videmur? nisi forte, qui Cn. Pompejum, qui præsentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in absentem, & in L. Flaccum aut timidos fuisse, aut religiosos putamus.

Sed fuerint incorruptæ literæ domi: nunc vero, quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduo²² lex ad prætorem deferri, iudicium signis obsignari jubet. Tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. At obsignantur corruptæ. Quid refert igitur, tanto post ad iudices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne isti testes habebuntur?

X. Ubi est igitur illa expectatio²³, quæ versari in iudicis solet? Nam antea, cum dixerat accusator acriter & vehementer, cumque defensor suppliciter demisseque responderat; tertius ille erat expectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. Hoc vero quid est? Una sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur: de subselliis queror? una ex domo prodeunt: si verbo titubarint, quo revertantur²⁴, non habe-

¹⁹ *Falsas rationes*] Tabulas publicas civitatum recitaverat accusator, in quibus erat summa pecuniæ, quam ex arario & vestigialibus lumpnam se Flacco dedisse dicebant. *Ferrarius.*

²⁰ *Hypsæum*] Qui Pompeji Mithridatico bello quæstus fuit. *Mannius.*

²¹ *His auctoribus*] Pompejo, & Hypsæo. *Idem.*

²² *Triduo*] Postquam Romam delata fuisset. Hoc autem caput unum erat legis Cor-

nellæ, qua Flaccus fuerat accusatus. *Ferrarius.*

²³ *Illæ expectatio*] Testium, qui loco tertio dicebant. Quid enim dicturi essent, audita accusatione & defensione expectabatur. Nam si eorum studium cum accusatore sociatum est, scitur quid dicturi sint, non expectatur. *Sylo.*

²⁴ *Quo revertantur*] Non enim eos amplius hospio Lælio recipiet. *Ferrarius.*

habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget; nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit: callide accessit: reprehendit: quo voluit, adduxit: convicit, & elinguem reddidit.

Quid tu istum roges, Læli, qui, priusquam hoc, *Te rogo*, dixeris, plura etiam effunderet, quam tu ei domi antea præscriperis? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita lædi. Quæ disputatione orationem refellam ejus, qui dicit, *Dedimus*, nihil amplius? In hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo & deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: primum de communi genere testium. Dicit enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa. Propius accedo. Nego esse ista testimonia, quæ tu ipse pfehlmatâ appellas: sed & fremitum egentium, & motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis. Qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: privata literæ nullæ proferuntur: publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate. Summa est in testibus²⁵. Hi vivunt cum inimicis: adsunt cum adversariis: habitant cum accusatoribus. Utrum hic tandem disceptationem & cognitionem veritatis, an innocentiam labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt ejusmodi iudices, ut etiam si in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen in imitatione atque in exemplo pertimescenda videantur²⁶.

XI. Si

²⁵ *Summa est in testibus*] Vis totius cause. *Cæcilius.*

²⁶ *Tamen in conditione atque in exemplo pertimescenda videantur*] Grævus ex Victoriana reposuit, *imitatione*, scilicet quia sequitur paulo post, *imitatio exempli*. Sed hoc ipsum docere poterat, *imitationem & exemplum* fere idem esse, & *reprehensio* Cicero- nem, si ita scripsisset: ut taceam, dicendum potius fuisse in *exemplo & imitatione*. Neque vero video, quomodo libris in mentem ve-

nerit pro *imitatione*, quod facile intelligitur, potere *imitatione*, quod difficilius intelligitur. Potuit autem *imitatione* ex sequentibus huc trahi, sive aberrante librarii oculo, ut fit, sive corrigente Grammatico aliquo. Quidquid sit, *conditione* commodam interpretationem habet. Sensus verborum hic est: *Videantur pertimescenda*, quod hæc nostrorum magistratum & civium *conditio* misera utique futura est, ut hoc *exemplo* imitari homines, ipsi molestant hujusmodi & pericula creant.

XI. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem; tamen civem a civibus communis humanitatis jure ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris confessoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculofam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. Sed, cum L. Flaccî res agatur, cujus ex familia qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit, cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica constituta est: quæ usque ad hoc tempus honoribus, imperio, rerum gestarum gloria, continuata permansit: cumque ab hac perenni contestataque virtute majorum non modo non degenerarit L. Flaccus, sed, id quod maxime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamavit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiam si quid errasset, omnes boni connivendum esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, Judices, vos oro & obtestor, ut totam causam quam maxime intentis oculis, ut ajunt, acerrime contemplerini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, perjurio reperientur.

XII. Etenim jam universa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationesque Græcorum. Clafsis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur. Quod nos factum, Judices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut in eo est, quod non licuerit imperare: aut in eo, quod non opus fuerit navibus: aut in eo, quod nulla, hoc prætoris, classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATUSCONSULTUM. Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe, necne, quæramus.

audiant, etiam sine causa idonea. Pro Murena, cap. 28. *Iniquo legem, & misericordiam conditionem infirmis periculis hominum.* Ca-

tit. II. 7. *Conditionem nostram non modo adhibenda, sed etiam, custodienda est.* Et sic sequitur conditio dicitur. *Erengtus.*

mus. Utrum igitur hoc Græci statuent, aut ullæ externæ nationes, in vestri prætores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem exilimo, in ejusmodi regione, atque provincia, quæ mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solum præsidii, sed etiam ornandi imperii causa, navigandum fuisse. Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum in majoribus nostris fuit, ut cum in privatis rebus, suisque sumptibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent; in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, splendoremque revocarent. Quaritur enim in re domestica, continentia laus: in publica, dignitas.

Quod si etiam præsidii causa classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis præstare poterat? Minus, inquit, gloriam Pompeji. Immo tu auges molestantiam. Ille enim classes prædonum, urbes, portus, recepracula sustulit: pacem maritimam summa virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud vero neque susceperat, neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula prædonum apparuisset, acculandus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia jam bella terra marique confecisset, classem tamen iidem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cum ipsius præsentis nomine tuta omnia & pacata esse poterant; quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum, & faciendum fuisse?

XIII. Quid nos hic? nonne ipso Pompejo auctore, Silano, & Murena consulibus, decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum, & inferum festertium ter & quadragies rogabamus? Quid postremo anno? nonne M. Curio & P. Sextilio quæstoribus, pecunia in classem est erogata? Quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeji:

primum

27. *Rogabamus*] Lambinus ex Turnebi conjectura reposuit, *erogabamus*: neque mihi ea conjectura displicet. *Geniterus* intelligi vult *populum*. Quasi vero in sumptibus ex ærario faciendis ad populum latum esset, & non potius ad Senatum a Coll. relata, & a Senatu decreta res esset. Si esset ea rogatio fa-

cta, a Tribuno profecto populaci facta esset: quod esset contra jus & auctoritatem Senatus: non minus ac si rogaretur provincia alicui. Itaque Cicero non dixisset, *nos rogabamus*: quod ad Senatum referendum est necessario. *Idem*.

primum prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omnes in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere; præterea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil esse, unde proficiantur, nihil quo revertantur: omnes sinus, promontoria, litora, insulas, urbes maritimas, claustris imperii nostri contineri.

Quod si Flacco prætor, nemo in mari prædo fuisset, tamen hujus diligentia reprehendenda non esset. Idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid si L. Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Romanorum, hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures a prædonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehenditur? Quid si etiam occisus est a piratis Adramytenus, homo nobilis, cujus est fere nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope majus & gloriosius, quam Romæ triumphasse. At neminem cepisti. Quam multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cum prædonem nullum cepissent, mare tamen tutum præstiterunt? Casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio. Defendendi facilis est cautio, non solum latibulis occulorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione, & conversione.

XIV. Reliquum est, ut quaeratur, utrum ista classis, cursu & remis, an sumptu tantum & litens navigarit. Num id igitur negari potest, cujus rei cuncta testis est Asia, bipartito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? Hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero navium, & in descriptione æquabili sumptus? Dimidium ejus, quo Pompejus erat usus, imperavit: num potuit parcius? Descripsit autem pecuniam ad Pompeji

peji rationem, quæ fuit accommodata L. Syllæ descriptioni; qui cum omnes Asiæ civitates pro portione in provincia descripsisset, illam rationem in imperando sumptu & Pompejus & Flaccus secutus est. Neque est adhuc tamen ea summa completa.

Non refert vero ²⁸. Quid lucretur? Cum enim genus imperatæ pecuniæ suscipit: id, quod tu crimen esse vis, confertur. Qui igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret?

At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Quinti fratris mei laude delector: sed aliis magis, gravioribus atque majoribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit. Existimavit, quocumque tempore auditum quid esset de prædonibus, quam vellet subito, se classem comparaturum. Denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumptu remigum civitates levaret. Crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumptus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cum successerit aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat.

XV. Sed, quoniam de communi totius Asiæ crimine dictum est, aggrediar jam ad singulas civitates: ex quibus sit sane nobis prima civitas Acomensis. Citat præco voce maxima legatos Acomenses. Procedit unus Asclepiades. Prodeant ²⁹. Etiamne præconem mentiri ³⁰ coegisti? Est enim, credo, is vir iste, ut civitatis nomen sua auctoritate sustineat: da-

Tom. V.

S I m natus

²⁸ Non refert vero. Quid lucretur? Cum enim genus imperatæ pecuniæ suscipit. Rele hunc locum viri docti exponunt. Non refert scilicet in tabulis accepti & expentii. Quid lucretur, est non referas? Cui enim unus imperatæ pecuniæ suscipit, (sic non solum Mascei codex, quem consuluit Manutius, & merito probat, & quos insperat Faernus, sed & Francii secundus,) quod est, cum onus in se suscipit rationis reddenda de imperatæ pecunia, se illam accepisse, & bene expentisse, fatetur se fecisse, quod tu tanquam

crimen ei objicis. Graviter. Onus valde probus: neque auidior tamen sui Manutio & Faerno, qui probabant illud, sed a quibus acceptum non est. Olee. ²⁹ Prodeant. Etiamne præconem mentiri coegisti? Forte transpositione verborum hic locus est corruptus, quem sic restituit: Cui præco voce maxima legatos Acomenses. Prodeant. Procedit unus Asclepiades. Etiamne præconem mentiri coegisti? Graviter.

³⁰ Mentiri? Legatos enim civitatis, cum unum citare debuerit. Ferrar.

mnatus turpissimis judiciis domi, notatus literis publicis: cuius de probis, adulteris, ac stupris extant Acmonensium literæ: quas ego non solum propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscenitatem verborum, prætereundas puto. Dixit publice data drachmarum cœvi millia. Dixit tantum: nihil ostendit, nihil protulit: sed adjunxit id, quod certè, quoniam erat domesticum, docere debuit: se privatim drachmarum cœvi millia dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, ut haberet, optare.

Ab Aulo Sextilio ³¹ dicit se dedisse, & a suis fratribus. Potuit dare Sextilius. Nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quam volent, impudenter mentiantur: &, quod nunquam habuerint, dedisse se dicant. Tamen aliquid fortasse coram producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas. Non deportavi. Fratres saltem exhibe. Non denuntiavi. Quod ergo unus Aſclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, sine tabulis, sine auctore legerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus?

Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. Cujus quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. Nam ut signum publicum inspexit præclarus iste auctor suæ civitatis, solere suos cives, cæterosque Græcos ex tempore ³², quod opus sit, obſignare dixit. Tu vero tibi habeto istam laudationem: nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita & dignitas nititur. Das enim mihi, quod hæc causa maxime postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Nisi vero hæctenus ista formula testimonii, atque orationis tuæ,

³¹ Ab A. Sextilio] Acceptam ab A. Sextilio. Sed mendiosa summa. Quis enim credat, privatim hominem ausum esse dicere, Flacco se tot drachmas dedisse, quot civitatem publice? Quare velim ex hac summa centum drachmarum millia detrahere. Ma-

nuntius.

³² Ex tempore] Pro ratione temporis, prout diversis temporum postulat, servientes temporis: pro qua statim dicit, temporis causa scripsisse Grævius.

tuæ, describi ac distingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur: Lælio præſenti, per se agenti, vi legis, jure accusationis, opibus præterea suis terrenti ac minanti, nihil temporis causa scripsisse, aut obſignasse videantur.

XVI. Equidem in minimis rebus sæpe res magnas vidi, Judices; deprehendi, ac teneri, ut in hoc Aſclepiade. Hæc, quæ a nobis prolata laudatio, obſignata erat creta illa Asiatica, quæ fere est omnibus nota nobis; qua utuntur omnes non modo in publicis, sed etiam in privatis literis, quas quotidie videmus mitti a publicanis, sæpe unicuique nostrum. Neque enim testis ipse signo inspecto fallum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiæ protulit; de qua nos & libenter, & facile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, obſignata creta est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse vidimus.

Hic ego, Judices, si vos Acmonensium decretis, si cæterorum Phrygum literis permoveri putarem, vociferarer, &, quantum maxime possem, contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: cera deprehensa, considerem totius testimonii fictam audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolentius, neque in istum negatorem, tanquam in aliquem testem, invehar, neque in toto Acmonensium testimonio, siue hic confictum est, ut apparet; siue missum domo est, ut dicitur, commovebor. Etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Aſclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam.

XVII. Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos, cupidus literarum! si quidem nihil istis, præter literas, abstulerunt. Sed aliud esse cause suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Pœna est, ut opinor, Dorylensium gravior, quam apud alios, falsarum & corrupta-

ruptarum literarum. Si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat poena. Bellissimum putarunt, dicere amissas.

Quiescant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. Non sinunt: supplet enim ille nescio quis, & privatim dicit se dedisse. Hoc vero ferri nullo modo potest. Qui de tabulis publicis recitat, iis, quae in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen iudicium fieri videtur³³, cum tabulae illae ipsae, cuiusmodi sunt, proferuntur. Cum vero is, quem nemo vestrum vidit unquam: nemo, qui mortalis esset, audit: tantum dicit, *Dedi*: dubitatis, Iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti & graves, cum in causa liberali³⁴ eum, qui asserbatur, cognatum suum esse diceret, non crederunt. Qui hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris & sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor injuriae publicae?

Atque hic Dorylenis nuper cum efferretur magna frequentia, confessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Laelium conferebat. Facis injuste, Laeli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales; praesertim quod tua negligentia factum arbitremur. Homini enim Phrygi, qui arborem fici nunquam vidisset, ficinam ficorum objecisti: cuius mors te ex aliqua parte relevavit. Edacem enim hospitem amisti. Flacco vero quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret; mortuus est, aculeo jam dimisso, ac dicto testimonio? At istud columen actionis tuae, Mithridates, posteaquam biduum retentus testis a nobis, effudit, quae voluit, omnia; reprehensus, convictus, fractusque discessit; ambulat cum lorica. Metuit homo doctus & sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cum jam testem illum effugere non possit³⁵: ut, qui ante dictum testimonium sibi temperavit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiae testimonium, verum etiam maleficii crimen adjun-

³³ *Iudicium fieri videtur*] Species in eo quodam iudicio est. *Manutius*.

³⁴ *In causa liberali*] In qua agebatur de

libertate illius. *Ferrinius*.

³⁵ *Illum effugere non possit*] Quia testimonium jam in Flaccum dixit. *Manutius*.

gat. Sed de hoc teste, totoque Mithridatico³⁶ differuit & subtiliter, & copiose Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

XVIII. Caput est omnium Graecorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temites, homo ineptus & loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam magistrum illorum se esse dicat: &, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque quotidie perfaluret. Temni usque ad illam aetatem³⁷ in senatum venire non potuit: &, qui se artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis iudiciis convictus est.

Pari felicitate una legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla conditione pervenire potuit, & furti, & pro socio³⁸ damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem senatorium: sed cum repubblicam nimium amplecteretur³⁹, peculatus damnatus & bona, & senatorium nomen amisit. Hi tres etiam ararii nostri tabulas falsas esse voluerunt⁴⁰. Nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent. Decreto scribendo primum video affuisse Lysaniam: cuius fratris bona, quod is populo non solvebat, pratore Flacco, publice venerant. Præterea Philippus est, Lysaniae gener, & Hermobius, cuius frater Poles item pecuniae publicae est condemnatus.

XIX. Dicunt se Flacco, & iis, qui simul essent, acerrimarum xv millia dedisse. Cum civitate mihi res est arachina, & conscientissima literarum⁴¹: in qua nummus commoveri nullus potest sine quinque pratoribus, tribus quaestoribus, quatuor mensariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc

³⁶ *Mithridatico*] Subaudi negotio, aut testimonio. *Georgius*.

³⁷ *Ad illam aetatem*] Ad senectutem, ad illam, quam videtis, aetatem. *Manutius*.

³⁸ *Pro socio*] Quod socium fraudasset. Vide pro Quinctio, cap. 3.

³⁹ *Nimium amplecteretur*] Id est, nimium diligeret. Sed ita repubblicam amplectebatur, ut eam spoliarat. *Sylva*.

⁴⁰ *Falsas esse voluerunt*] Pro, corrumpere voluerunt, cum falsum servorum numerum

professi sunt. *Manutius*.

⁴¹ *Conscientissima literarum*] Quae perferunt omnia diligenter. *Manutius* Turnebus libro xxx. Adversar. cap. 4. conjicit, & conscientiarum literarum diligentissima. Sic etiam Francii codex. Quae lectio videtur esse planior, & acribus Tullianae copiae & candori adfuerit gratior. Potest tamen vulgata defendi forte ex V. de Finibus: Sed hoc cum corporis bona sunt, eorum conscientia certe in bonis numerabimus. *Georgius*.

tanto numero deductus est nemo: & cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant; majorem etiam aliam cum huic iidem darent, in eadem facram reficiendam, se perscripisse dicunt: quod minime convenit. Nam aut omnia occulte referenda fuerunt, aut aperte omnia. Cum perscribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur. Cum operi publico referunt: iidem homines subito eundem, quem contemplerant, pertimescunt. Si prator dedit, ut est scriptum, a quaestore numeravit: quaestor a mensa publica: mensa aut ex vestigali, aut ex tributo. Nunquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni & personarum genere, & literarum explicaris: vel, quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimos usos honoribus, hoc pratore circumventos. Cur hi neque in iudicio adsunt, neque in decreto nominantur? Non enim credo significari isto loco illum, qui se erigit, Heraclidem.

Utrum enim in clarissimis est civibus is, quem iudicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit a suis civibus, sed usque Tmolus petivit: cui nullus honos in sua civitate habitus est unquam. Res autem ea, quae tenuissimis committebatur, huic uni in vita commissa sola est. Custos, T. Ausidio pratore, frumento publico est positus: pro quo cum a P. Varino pratore pecuniam accepisset, celavit suos cives, ultroque iis sumptum intulit. Quod posteaquam Temni, literis a P. Varino missis, cognitum atque patefactum est; cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, literas misisset: Heraclidem istum Temni nemo postea vidit. Atque, ut ejus impudentiam perspicere possitis, causam ipsam, quae levissi-

42 *Missem vitam*] Hec summa erat perscripta in tabulis, ut relata operi publico, cum tamen dicerent datam Flacco, idque occultatum, quod eum timent. *Ferrari.*

43 *Judicatum*] Pecunia Hermippo debita condemnatum. Qui cum iudicatum non solveret, Hermippo additus est, & ab eo ductus, ut in ejus facultate possent esse. Id enim jus erat creditoris in debitorem, qui iudicatum non solveret. *Man.*

44 *Usque Tmolus*] Non accepit praesens, sed usque a monte Tmolus petivit. *Man.*

45 *Istus uni*] Manuius; *hunc uni.* Nam est *una* facultate videbatur; *augur sola.* Et utrumque, inquit, alibi quoque Cicero conjungit.

46 *Intulit*] Non solum pecuniam pro frumento non dedit suis civibus: sed intulit, & intulit in rationes sumptus factos, quos se fecisse dicebat. *Ferrari.*

mi hominis animum in Flaccam incitavit, quoslo, cognoscite.

XX. Fundum Gymaum Roma mercatus est de pupillo Meculonio. Cum verbis se locupletem faceret, haberet nihil praeter illam impudentiam, quam videtis, pecuniam sumpsit mutuum a Sex. Stola, iudice hoc nostro, primario viro, qui & rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, levisissimi hominis, fide. Ei cum solveret, sumpsit a C. & M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule, cornici oculum, ut dicitur. Nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit: ejus enim fide sumpsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum ille sese pecuniam, quam hujus fide sumpserat, a discipulis suis diceret Fufiis persolaturum. Habebat enim Rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiore, quam acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam literarum.

Neminem quidem adeo insatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, cum Roma clam esset profectus, multosque minutis mutationibus fraudavisset: in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fufiano respondet, se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum literis ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit: ipse tamen Fufiis satisfacit absentibus, & fidem suam liberat. Hunc astuantem & tergiversantem iudicio ille persequitur. A recuperatoribus causa cognoscitur.

Nolite existimare, iudices, non unam & eandem omnibus in locis esse fraudatorum, & infiriorum impudentiam. Fecit eadem omnia, quae nostri debitores solent. Negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romae: Fufiorum se affirmavit nunquam omnino nomen audisse. Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suae,

47 *Cornici oculum*] Vide supra, Orat. pro Murena, cap. 11.

48 *Percussit*] Fessellit, damno affectit. *Manuius.*

suæ, probris omnibus, maledictisque vexavit. Sed, cum se homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione jactaret, repente, testimoniis Fusiorum, nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione judicaverunt. Cum judicatum non faceret, addictus Hermippo⁴⁹, & ab hoc ductus est.

XXI. Habetis & honestatem hominis, & auctoritatem testimonii, & causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus⁵⁰, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum jam frater meus Flacco successisset. Ad quem adiit, causamque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos, & metu, falsum invitos judicavisse. Frater meus, pro sua æquitate, prudentiaque decrevit, ut, si judicatum negaret, in duplum iret⁵¹: si metu coactos diceret, haberet eisdem recuperatores. Recusavit: & quasi nihil esset actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei vendiderat, petere coepit. M. Gratius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit: re judicata stari ostendit placere.

Iterum iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui nunquam istius impudentiæ cessit. Petit Heraclides a C. Plorio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cum judicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso⁵², vir ornatissimus, qui prætor fuerat, judex sumitur:

49 Addictus Hermippo] A Flacco Prætoris Hermippo datus est, ut ei ferviret, quod pecunia credita ei dissoluta esset. Addictus a servo quid differat, Quintil. lib. 7. c. 3. scribit: Servus, inquit, cum manum mittitur, si libertinæ addictus, recepta libertate, est ingenuus &c. Sestius.

50 Missus] Dimissus est, cum pro sua persona mancipia quædam dedisset. Ferr.

51 In duplum iret] Apparet ita fuisse olim datum judicium iterum de re judicata, ut qui judicatum negaret, si contra eum pronuntiatum secundo fuisset, perderet alterum tantum, quantum judicatio contineretur. Cæmerarius.

52 Q. Naso] Locus aliqui declaratione inducet. Quod enim dicat Q. Nasonem iudicem sumptum, intelligendum est, eum arbitrum a paribus lectum. Quod vero sequitur, ab eo iudice abiit, subaudiendum Heraclides. Ea verba verba, quod iudicium lege non erat, sic intellige: Quia iudicium illud non erat lege constitutum, sed partium voluntate, nam arbitria quæ non compromissa appellamus, ab libera partium voluntate dependent. Ut si adest causam profecti voluerit, nulla id lege facere cogatur. Idcirco Heraclides qui a lege erat, ab eo iudice abiit, & causam totam reliquit. Ferrarius.

qui, cum sententiam secundum Plotium se dicturum ostenderet, & ab eo iudice abiret, quod iudicium lege non erat, causam totam reliquit. Satisne vobis, Iudices, videor ad singulos testes accedere, neque, ut primo constitueram, tantummodo cum universo genere confligere?

Venio ad Lylaniam ejusdem civitatis, peculiarem tuam, Deciane, testem: quem tu cum ephebum Temni cognovisses, quoniam te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti⁵³. Abduxisti Temno Apollonidem. Pecuniam adolescentulo grandis scænoræ, fiducia tamen accepta, occupavisti⁵⁴. Hanc fiduciam commissam tibi dicis: tenes hodie, ac possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coegisti: qui quoniam testimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, expecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius, quam dixerit. Torum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem & ille servet, quod paravit: & ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo.

XXII. Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa & magna studia, & officia contuli: & quam meus frater in primis colit, atque diligit: quæ si civitas per viros bonos, gravesque homines, querelas ad vos detulisset, paulo commoverer magis. Nunc vero quid putem? Trallianos Mæandrio causam commississe, homini egeni, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi Pythodori, Ætideni, Lepifones, cæteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica & gloriofa ostentatio civitatis? nonne esset pudicum, si hanc causam agerent severe, non modo legatum, sed Trallianum omnino dici Mæandrium? huic

Tom. V.

T f

tali

53 Nudum esse voluisti] Nudum, his dicitur, primum Decliani turpem libidinem, deinde avaritiam capiens. Manius.

54 Occupavisti] Occupare pecuniam, est in quædam collocare. Fiduciam accipere, est fundum accipere ea lege, ut eum aliquando restituas, fide utrinque data, sine rebus & literis. Fiduciam alicui commissis dicitur, qui loco pignoris creditori obligatus, proprius e-

jas efficitur, debitore ad diem non solvente. Decianus igitur pecuniam dedit Lylanzæ, accepto fundo, quem restitueret, restituta pecunia ad certum tempus, ut ille dicebat. Lylanzæ eo tempore non solvit, & ideo ad se deolotum fundum Decianus putabat: quem tamen se redditurum pollicebatur, si ille contra Flaccum testimonium dixisset. Ferr.

tali legato, huic publico testi patronum suum jam inde a patre atque majoribus, L. Flaccum mastrandum civitatis testimonio tradidissent?

Non est ita, Judices, non est profecto. Vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parthasum, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Maandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos cives, civitatemque, si vellem, dicerem. Nihil enim illo homine levius, nihil egentius, inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem literarum, si hunc testem injuriæ, si hunc auctorem querelarum, remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Maandrii persona esse expressam faciem civitatis. Sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse & conculcandum putaverunt: desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor inventus est nemo.

XXIII. Sed exponam, quid in re sit, ut quamobrem ista civitas, neque severe Flaccum oppugnarit, neque benigne defendere, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata⁵⁵: de quo toto respondit Hortensius: invita solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quo cum venisset Lælius ad iratos, & illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset; exsiluerunt⁵⁶ principes, neque in illa concione adstiterunt, neque ipsius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt. Usque eo orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum esset Maandrius: cujus lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata.

Itaque civitatis pudens, ut ego semper existimavi, & gravis, ut ipsi existimari volunt, justum dolorem querelæque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se, Flacci patris nomine, collata a civibus, hanc a se esse ablatam queruntur. Alio

⁵⁵ Erat ei Castriciano nomine irata] Castricio Tralliani debebant pecuniam. Castricius ad Flacci judicium Trallianam civitatem adduxit. Ut Tralliani Castricio creditam pecuniam solverent, Flaccus judicavit.

Eam ob causam Flacco Tralliani irascebantur, Sylvar.

⁵⁶ Exsiluerunt] Sic Henricus Stephanus ex antiquo codice reponit; exsiluerunt, ubi vulgo legitur, stiterunt. Lamb.

lio loco quaeram, quid licuerit Flacco: nunc tantum a Trallianis requiram, quam pecuniam a se ablatam querantur, siamne dicant, sibi a civitatibus collatam in usum suum. Cupio audire. Non, inquit, dicimus. Quid igitur? Delatam ad nos, creditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad hujus dies festos atque ludos⁵⁷. Quid tum? Hanc te inquit, capere non licuit. Jam id videro: sed primum illud tenebo. Queritur gravis, locuples, ornata civitas, quod non retinet alienum: spoliatam se dicit, quod id non habet, quod ejus non fuit. Quid hoc impudentius dici, aut fingi potest? Delectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci poneretur. Hæc pecunia tota ab honoribus translata est in quantum⁵⁸ & fenerationem: recuperata est multis post annis.

XXIV. Quæ civitati facta est injuria? At moleste fert civitas. Gredo. Avulsam est enim præter spem, quod erat spe devoratum lucrum. At queritur. Impudenter facit. Non enim omnia, quæ dolemus, eadem jure queri possumus. At accusat verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines, a Maandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quæ sit temeritas multitudinis; quæ levitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima & moderatissima civitate, cum est forum plenum judiciorum, plenum magistratum: plenum optimorum virorum & civium, cum speculatur atque obsidet rostra vindex temeritatis, & moderatrix officii; curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videris? Quid vos fieri censetis Tralibus? an id, quod Pergami⁵⁹? nisi

T t 2 forte

⁵⁷ Ad hujus dies festos, atque ludos] In honorem magistratum populi Romani solebant institui Indi ac dies festi a provincialibus: collata publice pecunia ad impensas illorum. Hoc aliquando fiebat vero studio, aliquando a coactis, aliquando ab assentatoribus, ut indicatur in actione iv. in Verrem, ubi evagiat hoc festum. Sed & alibi in epistola ad Atticum dicit, se recusasse ludos & statuas aut fana. & dicit se aliis oneribus & sumptibus civitates liberasse. Nam

gravabantur cetero hoc nomine provinciales, Caucasiis.
⁵⁸ In quantum] Id est, Tralliani collocarunt hanc pecuniam, non impenderunt in institutionem honorum, ad quos fuit collata, quibus fuit destinata: & ita quasi fuit abalienata a Flacco. Idem.

⁵⁹ An id, quod Pergami] Id est, plane idem, quod Pergami: quod Asia caput erat Maandrii.

forte hæc civitates existimari volunt, facilius una se epistola⁶⁰ Mithridatis moveri impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem suam, jura omnia officii humanitatisque violarent; quam ut filium testimonio læderent, cujus patrem armis pellendum a suis mœnibus censuissent.

Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium opponere. Quos enim hostes hæc familia contempsit, nunquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem est confitendum⁶¹, si consiliis principum vestra civitates reguntur; non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum. Sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus: patiamini me delicta vulgi a publica causa separare.

XXV. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. Utrum vulvis patri Flacci licuisse, necne? Si licuit, sicuti certe licuit: ad ejus honores collatam, ex quibus⁶² ipse nihil capiebat, patris pecuniam recte abstulit filius. Si non licuit⁶³: tamen illo mortuo, non modo filius, sed quivis heres rectissime potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi gravi sænore istam pecuniam multos annos occupavissent, a Flacco tamen omnia, qua voluerunt, impetraverunt⁶⁴: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem, quam in spoliandis Trallianis fuisse?

Quæ quidem a me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, Judices, quam adhuc egi, quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret. Revocarem animos vestros

⁶⁰ Una epistola] Significat id, quod in Manliana exposuit, his verbis: Uno die rursus Asia, ut in civitatibus, uno nuncio, atque uno literarum significatione citati Romanæ recedentes, cruciantosque decesserunt. cap. 3. Idem.

⁶¹ Est confitendum] Aut ille motus ex Mithridatis epistola consilio principum est excitatus: aut, si temeritate multitudinis, non consilio principum, ita delicta vulgi & omnium imperitorum, quos Meandrius con-

citavit, infector, ut ea separem a publica causa, & civitatem hac lædendi Flacci culpa liberem. Idem.

⁶² Ex quibus] Hoc est, ex Trallianis ipsis. Ferentius.

⁶³ Si non licuit] Nisi cum facturus erat ludos, licuit filio, omni ludorum spe intercepta post ejus mortem. Idem.

⁶⁴ Impetraverunt] Ut illis dimitteret omnem usuram, quam inde perceperant. Idem.

stros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam univerforum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miseram crudelisque cædem: prætores nostros deditos, legatos in vincula conjectos, nominis prope Romani memoriam cum vestigio imperii non modo ex adibus Græcorum, verum etiam ex literis esse deletam. Mithridatem Deum, illum Patrem, illum Conservatorem Asia, illum Evium, Nysium, Bacchum, Liberum nominabant. Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat: Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat hæc nobis, si oblivisci non possumus, at tacere: liceat mihi potius de levitate Græcorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? Nam, quoscunque potuerunt, rogatos, interemerunt: nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt.

XXVI. In hac igitur urbe se jactent, quam oderunt? apud eos, quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Aspiciant hunc florem legatorum, landatorumque Flacci, ex vera atque integra Græcia. Tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent: tum, si audebunt, dignitati horum component suam.

Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur: de quorum urbis possessione, propter pulchritudinem etiam inter deos certamen fuisse proditum est: qua veritate ea est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur: & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur: auctoritate autem tanta est, ut jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur.

Adsunt Lacedæmonii. Cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solum natura corroborata, verum etiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos jam annos amplius unis moribus, & nunquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaja cuncta multi legati, Bœotia, Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præ-

praesunt. Neque vero te, Massilia, pratero, quae L. Flaccum militem quaestoremque cognosti: cuius ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Graeciae, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam dicam: quae tam procul a Graecorum omnium regionibus, disciplinis, linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariae fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quam æmulari. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiae testibus, ut Graecorum cupiditati Graecorum auxilio resistamus.

XXVII. Quanquam quis ignorat, qui modo unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Graecorum genera sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quae gens Jonum habebatur: Aëoles alteri: Diores tertii nominabantur. Atque haec cuncta Graecia, quae fama, quae gloria, quae doctrina, quae plurimis artibus, quae etiam imperio, & bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europæ tenet, semperque tenuit. Asiae maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illam augetet, sed ut obsessam teneret.

Quamobrem quaeso a vobis, Asiatici testes, ut, cum vere recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam: nec, quid alienigenae de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium, *Phrygem plagis fieri solere meliorem*? Quid de tota Caria? nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid *cum periculo* experiri velis, *in Caria* id potissimum esse faciendum? Quid porro in Graeco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatur ducitur, ut *Mysorum ultimus* esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Graecus comœdiam scripsit, in qua servus primarium partium non Lydus esset? Quamobrem quae vobis fit injuria, si statuimus vestro nobis iudicio standum esse de vobis?

Equi-

Equidem mihi jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, Judices, omnia, quae dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis & cogitatione comprehendere.

XXVIII. Sequitur auri illa invidia Judaei. Hoc nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis⁶⁵ haec causa dicitur. Ob hoc crimen hic locus abs te, Lali, atque illa turba quaesita est. Scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Summissa voce agam, tantum ut Judices audiant. Neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo. Cum aurum, Judaeorum nomine, quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, Judices, qui hoc vere non laudare possit? Exportari aurum non oportere, cum saepe antea senatus, tum me consule, gravissime judicavit. Huic autem barbarae superstitioni resistere, severitatis: multitudinem Judaeorum, flagrantem nonnunquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis summa fuit.

At Cn. Pompejus, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod in tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obre-
fatorum non reliquit. Non enim, credo, religionem & Judaeorum, & hostium, impedimento praestantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Ubi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum⁶⁶ fateris, quaesitum & prolatum palam non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat. Apameae manifesto comprehensum, ante pedes praetoris in foro expensum est auri pondum paulo minus per Sex. Caesum, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum: Laodiceae viginti pon-

⁶⁵ A gradibus Aureliis] Circa quos Juliae gens veterari solebat. Manutius. ⁶⁶ Iudicatum] Agitur enim per Judices Flaccus, in auto deprehendendo, quod Hierosoli, forum Aurelium, Scribuntur Aurelium Hierosolymam deferretur. Ferrar. a Cicerone saepe dicitur. Sytu.

pondo paulo amplius per hunc ipsum L. Peducæum, iudicem nostrum: Adrumeti per Cn. Domitium, legatum: Pergami non multum.

Auri ratio constat: aurum in arario est: furtum non reprehenditur: invidia quaritur: a iudicibus oratio avertitur: vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est; nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum a splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis, abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quam cara diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata⁶⁷, quod servata⁶⁸.

XXIX. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum; veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus fit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuria factum est? Negotiaris in libera civitate. Primum patere me esse curiosum. Quousque negotiaberis? præsertim cum sis isto loco natus. An nos jam triginta in foro versaris; sed tamen in Pergameno. Longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purpuram⁶⁹ Tyriam: in qua tibi invideo, quod unis vestimentis⁷⁰ tamdiu lautus es.

Verum esto: negotiari libet: cur non Pergami? Smyrnæ? Trallibus? ubi & multi cives Romani sunt, & jus a nostro magistratu dicitur? Otium te delectat: lites, turba, prætor, odio est: Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenes amantissimos populi Romani, fidelissimosque socios, miseriore habes⁷¹, quam aut Mithridates, aut etiam pater

⁶⁷ Elocata] Quasi loco mota, suisque sedibus pulsa. Idem.

⁶⁸ Servata] Facta tributaria, serva. Videantur interpretes ad Justiniani lib. 1. Tit. 3.

⁶⁹ Purpuram Tyriam] Vel in lato clavo, si tenatur erat: quod non arbitror, cum annos triginta Pergami fuisset: vel in angusto, si eques Romanus. Manutius.

⁷⁰ Unis vestimentis] Quod eandem, quoties ad urbem rediret, tunicam referret. Idem.

⁷¹ Miseriores habes] Facis, ut sint miseriotes. Habemus aliquem miserum, habemus sollicitum, ut Pereus. Omnes sollicitos habemus feroces, Camerari.

ter tuus⁷² habuerit unquam? cur his per te frai libertate sua, cur denique esse liberis non licet? Homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, a Græcorum luxuria & levitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent & natura perbonos, & diligentia, culturaque meliores. In hisce agris tu prædia habere⁷³ voluisti. Omnino mallet, (& magis erat tum, si te crassi agri delectabant) hic alicubi in Crustumino, aut in Capenati paravisses. Verum esto: Catonis est dictum, *pedibus compensari pecuniam*⁷⁴. Longe omnino a Tiberi ad Caicum⁷⁵: quo in loco etiam Agamemnon⁷⁶ cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit. Emisses⁷⁷.

XXX. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia, princeps illius civitatis. Hujus socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: & cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta prægnantem: quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est & uxor Amyntæ, & filia.

Num quid harum rerum a me fingitur, Deciane? Sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores: Exurge, Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam. Nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro; manus, quas contudit; digitos, quos confregit; nervos, quos concidit, restituere non potest. Filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde.

Hæc Flacco non probasse te miraris? Cui, quæso, tandem probasti? Emptiones falsas, prædiorum proseriptiones cum mu-

Tom. V.

V u

liet-

⁷² Pater tuus] Qui isdem in locis patri crudelitate negotiatus est. Ferras.

⁷³ Habere] Non, emere, sed, habere; quia fraude occupaverat. Manutius.

⁷⁴ Pedibus compensari pecuniam] Quia quominoris emittit, eo laboriosius visuntur longinqui agri; & quod in pecunia lucrum

fit, pedum labore compensatur. Idem.

⁷⁵ Ad Caicum] Phrigiæ fluvium, ex Mysia fluentem. Idem.

⁷⁶ Agamemnon] Vide Eustathium Iliad. A. in illud Homeri τὸν ἀγῶνα τὸν ἄριστον. Idem.

⁷⁷ Emisses] Einere debebas. Idem.

lierculis, aperta circumscriptione, fecisti. Tutor his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit. Polemocratem scripsisti, mercenarium & administrum consiliorum tuorum. Adductus est in iudicium Polemocrates de dolo malo, & de fraude, a Dione, hujus ipsius turcæ nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quæ querelæ? Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus. Irrita venditiones: irrita proscriptiones. Non restituis. Defers ad Pergamēnos, ut illi reciperent in suas literas publicas præclaras proscriptiones & emptiones tuas. Repudiant, rejiciunt. At qui homines? Pergamēni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem majorum tuorum affectus esses: & hoc te superiorem putabas esse, quam Lælium, quod te civitas Pergamēna laudaret. Num honestior est civitas Pergamēna, quam Smyrnæ? At ne ipsi quidem dicunt.

XXXI. Vellem tantum habere otii, ut possem recitare plephissima Smyrnæorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primum ut in oppidum introferretur: quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephēbi: postremo, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni⁷⁸, clarissimo viro, cum esset Pergamēni mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, dii immortales! *Decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juvenutis* appellat. Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo quæras.

Pergamēni te deriserunt. Quid? tu ludī te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant, clarissimum virum, præstantissimam sapientiam, singulari ingenio: mihi crede, ludebant. Cum vero coronam auream literis imponebant⁷⁹: re vera non plus annam tibi, quam monedulæ committebant. Ne tum quidem homi-

⁷⁸ P. Scipioni] Ei qui Tiberius Gracchum occidit: quo facta Pergamēni in exilium abiit. *Manutius*.

⁷⁹ Imponebant] Nolim hoc verbo aliquem falli: non enim hoc dicit, Deciani presentis capiti coronam auream vere esse a Pergamēnis impostam. Num impostam non esse, ex verbo, *literis*, intelligitur. Sed *imponant literas*, valet, imponendam plephis-

mate decernebant. Aliud est autem, literis: aliud, re ipsa imponere. Sed cum literis, tum te, inquit, ludebant. Nam revera tibi non plus aurum committebant, quam monedulæ: cui si quis committeret, amissum sciret: avis enim illa aurum & argentum auro furatur. auctore Plinio, *xxx. 10. Idem*.

hominum venustatem & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergamēni proscriptiones⁸⁰, quas tu aserebas, repudiaverunt. P. Orbius⁸¹, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decrevit.

XXXII. In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Unam neque ipsum, neque me poniteret! Flaccum in curia⁸² decrevissent⁸³. Veridicas adjungis causas inimicitiarum; quod patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis, diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cum ille, cui dies dista est, prætor postea factus sit, & consul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem prætor te, inimicum paternum, in consilium⁸⁴ vocavit? Quæ quidem quam sancte solita sint observari⁸⁵, scitis omnes.

Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis⁸⁶ fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem decrevit. Cum ibidem esses, cum prodire nolles. Non est hoc in absentem reum. SENATUSCONSULTUM, & DECRETUM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixisset⁸⁶? quis posset vere reprehendere? Num etiam fratris mei literas, plenissimas humanitatis & equitatis, reprehensurus es? quas easdem⁸⁷ mulieri a me datas apud

V u 2

Para-

⁸⁰ Proscriptiones] Prædiorum, quæ Decianus a se emptas dicebat. *Idem*.

⁸¹ P. Orbius] Tres Asiæ prætores nominat. P. Orbius, P. Globulum, L. Flaccum. Orbius inquit, contra te decrevit: in Globulum fuisti gratiosior, id est munera contulisti: ideo nihil contra te decrevit. Flaccum decrevisse fratris, verum inimicitias & iracundiam incitatum. *Idem*.

⁸² Lamb. Flaccum clarum iracundiam decrevisse dicit. Et vero adinquit.

⁸³ Decrevissent] Locus corruptus. Alii aliter emendant, Lambini, quæ textui subjuncta est, sive lectio, sive conjectura, sit infar omnium.

⁸⁴ In consilio] Ut iudex esses. In quo tibi honorem habuit, oblitus inimicitiarum, quæ patri tuo cum illius patre fuerant. *Manutius*.

⁸⁵ Quæ quidem quæsanctis solita sint observari] Quæsanctis fuisse militem in ejus legione, vocatum ab eo esse in consilium: quæ tu Decianum non observas: Flaccum enim accusas. *Manutius*.

⁸⁶ Nihil] *Manutius*.
⁸⁶ Sed edixisset?] Quod pro imperio fit: cum decernatur jure, causa cum consilio comparata. *Manutius*.

⁸⁷ Quas easdem] Locus depravatus. Mihi &

Pataranos requisivit. Recita literas Q. Ciceronis. LITERÆ Q. CICERONIS. Quid? hæc Apollonides, occasione facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nonne legati Apollonides omnia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? Ad hæc, prædia etiam in censu dedicavisti⁸⁸. Mitto, quod aliena: mitto, quod possessa per vim: mitto, quod convicta ab Apollonidibus⁸⁹: mitto, quod a Pergamenis repudiata: mitto etiam, quod a nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quod nullo jure, neque in re, neque in possessione tua.

Illud quæro, sintne ista prædia censui censendo⁹⁰: habeant jus civile: sint, necne sint, mancipi: subignari⁹¹ apud ararium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista prædia censuisti? Commisisti, si tempus⁹² aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum esset tributum⁹³. Verum esto: gloriosus fuisti: voluisti magnum agri modum censi, & ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non potest⁹⁴. Census es præterea numerata pecuniæ centum triginta⁹⁵ HS millia. Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto. Census es mancipia Amyntæ. Neque huic ullam in eo fecisti injuriam: possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertinuit, cum te

& aperior & melior sententia videtur, si legatur, *Quis easdem mulieres amandatas apud Pataranos requisivit*. Quis enim mulieres, id est Amyntæ uxorem, & filiam, reddendas esse Flaccus decreverit, eas cum Decianis, ne redderet, apud Pataranos amandasset, Q. Cicero literas requisivit. *Idem.*

88 In censu dedicavisti] Professus es, in censum tenuisti. Antiqua locutio, sed exemplis parum confirmata. Sic locutum Africanum minorem, teste Gellio, cognoscitur. In uno scripto, inquit L. VII. cap. 17. recitans Africanus verba, nosivim pecuniam absumpsisti, quam quanti omne instrumentum fundi Sabini in censu dedicavisti. *Idem.*

89 Convicta ab Apollonidibus] Iudicio tibi adempta ab Apollonidibus, condemnatione Polemocræ. *Idem.*

90 Censui censendo] Non poterant censeri, adeoque subignari bona, quæ non habe-

rent jus civile, & non essent mancipi, hoc est, nisi ita essent sua, ut possent abalienari. *Ferrarius.*

91 Subignari] Id est, in tabulis publicis referri. *Manutius.*

92 Tempus] Bellum ejusmodi, ut ubique tributum imperari necesse esset. *Idem.*

93 Tributum] Nam Apollonide censebantur nomine Amyntæ, Romæ nomine Deciani. *Ferrarius.*

94 Dividi non potest] Quia in liberis civitates deduci coloniz non poterant. *Idem.*

95 Centum triginta] Sertitionum centum triginta millia: parva omnino summa: cum præsertim Decianus gloriosus esset. Quod si, CXXX. pro centis trices, accipiamus: præclare Deciani gloria satisfiet. In quo Cicero jocatur, mentium esse Decianum ostendit gloria causa. *Manutius.*

audisset servos suos esse censum. Retulit ad jurisconsultos. Constabat inter omnes, si aliena censendo, Decianus sua facere posset, eum⁹⁶ maxima habiturum esse⁹⁷.

XXXIII. Habetis causam inimicitiarum: qua causa inflammatus Decianus, ad Lælium detulerit hanc optimam accusationem. Nam ita questus est Lælius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus, is a Flacco corruptus est, is me deseruit, ac prodidit. Sicine tu auctor corruptus est, is me deseruit, ac prodidit. Sicine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinisses, pudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Scilicet defendam Decianum⁹⁸: qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur⁹⁹ ut diceret iudicium¹⁰⁰? cui sex horas omnino lex dedit¹⁰⁰. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui¹⁰¹. Quod ornabat facile locum, quem prehenderat, & acute testes interrogabat, aut circumveniebat: fortasse fecisti & tu, & populi sermo, ne exciperes¹⁰². Idcirco Decianum usque ad coronam¹⁰³ applicuisti. Sed, ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum a Flacco esse corruptum.

*** Deest nonnihil.

Ita

96 Eum (maximam habiturum esse familiam. Responsum est, ejus facta non videri. Idem vitium est postea Flacco, cum rem cognosceret: itaque decrevit.)

Habet] Hoc unicus circumfusus Lambinus in veteri codice invenit. Editionibus aliis absum: neque nos habemus pro germanis. *Græterus.*

97 Scilicet defendam Decianum] Ironia: pergitque cum eodem joco: Non est, mihi crede, corruptus. *Manutius.*

98 Redimeretur] Quod ab eo Flaccus emerret. *Idem.*

99 Ut duocet iudicium?] Hoc est, ut produceret, ut moram necerret. *Caner.*

100 Sex horas lex dedit] Tres acculatori, totidem defensori in causa repetundarum.

Manutius.

1 Subscriptoris tui] Subscriptores dicebantur, qui faventes acculatori, & accusationem una facientes, subscribere ad acculatoris nomen suum nomen in rem. *Caner.*

2 Fortasse fecisti & tu & populi sermo, ne exciperes] Nulla fere mutatione turpis, ex hoc loco elucet macula. Nam si legatur,

fecisti ut ex populi sermone excideres: viti nihil superest. Si locum, inquit, illi tantam subscriptori tuo ejusdem agenda: causæ dedisses, fortasse tuam laudem obscurasset.

Manutius.

3 Usque ad coronam] Adduxisti in populi conspectum, sed verba tacere, quod erat subscriptoris munus, non fuisti. *Ferrarius.*

Ita scitote, Judices, esse cætera: vel quod ait Lucejus, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret, festertium vicies. Et cum tu accusas avaritiæ, quem dicis festertium vicies voluisse perdere? Nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transfires? quam partem causæ tibi daremus? An, ut e-nuntiares consilia Lælii? qui testes ab eo prodirent? Quid? nos non videbamus habitare una? quis hoc nescit? tabulas in Lælii potestate fuisse, num dubium est? An, ne vehementer, ne copiose accusares? Nunc facis suspicionem. Ita enim dixisti⁴, ut nescio quid abs te impetratum esse videatur.

XXXIV. At enim Androni Sextilio gravis injuria facta est, & non ferenda: quod, cum esset uxor ejus Valeria intestato mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum⁵ hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio. Quod falsum intenderit? qui doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio. Sed quare, usu, an coemptione. Usu non potuit: nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate diminui. Coemptione?⁶ omnibus ergo auctoribus: in quibus certe Flaccum fuisse non dices.

Relinquitur illud, quod vociferari non desistit, non debuisse, cum prætor esset, suam negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hereditates, cum Asiam provinciam consulari imperio obtineres. Si quis eas, suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Vedii, si qua tibi in Africa venerit hereditas, usu amittes? an tuum, nulla avaritia, salva dignitate, retinebis? At istius hereditatis, jam Globulo præ-tore, Flacci nomine, petita possessio est. Non igitur impressio, non occasio⁷, non vis, non tempus, non imperium,

⁴ Ita enim dixisti] Ita frigide, ita jejune Flaccum accusasti, ut contrarius ab eo videri possit. Manutius.

⁵ Ad ipsum] Quod Valeria propinquus esset, & illa intestato esset mortua. Idem.

⁶ Coemptione] Vide Topic. 3.

⁷ Occasione] Inter impressionem, & vim, occasione nominati non placent, sed conjuncti malim cum eo, quod sequitur, non tempus, hoc ordine: Non impressio, non vis, non occasio, non tempus. Manutius.

non secures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt.

Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui. Negavit, a privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? Eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causa, sicut & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est? quod ego non reprehendo; socios video queri. Prætorem, si hereditatem in provincia non reliquerit, non solum reprehendum, verum etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat⁸.

XXXV. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderit, illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quæcunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quanquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ, tamen iratum Flacco esse vidistis. Neque enim occultavit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putavit. Quæstus est, libertum suum, Flacco præ-tore, esse damnatum. O conditiones miseræ administrandarum provinciarum! in quibus diligentia plena simulatum est; negligentia, vituperationum: ubi severitas periculosa est: liberalitas, ingrata: sermo, infidiosus: assentatio, perniciofa: frons omnium familiaris, multorum animus iratus: iracundiæ, occultæ, blanditiæ, apertæ: venientes præ-tores expectant, præsentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in prætermittendis provinciis⁹ laudare videamur.

Literas misit¹⁰ de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus eadem fecerat. Septimium ardentem iracundia videre potuistis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit. Hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? An similitates nescio quas cum

⁸ Doti dixerat] Eo ipso, quod in manum convenerat. Id Cicero negat. Ferrat.

⁹ Ne nostrum in prætermittendis provinciis] De se ipso dicit, qui post consulatum ire in

provinciam voluit: cum postea consilium mutavit, & in Ciliciam iret. Manutius.

¹⁰ Literas misit] Flaccus.

cum libertis vestris Flaccus exercet? An vobis in vestris, vestrorumque causis severitas odio est: eandem laudatis, cum de nobis iudicatis?

XXXVI. At iste Andro, spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit¹¹. Quo splendore vir? qua fide? qua religione? Obfignator¹² C. Sextilius, Lurconis sororis filius: homo & pudens, & constans, & gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio: quis passionem fieri, quis adesse istos coegit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si petita? si redacta? si per hunc Antiochum, paternum huius adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum; videmur non solum avaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? Communem enim hereditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis. Quod statuerat facere, adductus huius pudore, & non amplissimis patrimonii copiis, id non solum fecit, sed etiam prolixè cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, cum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis.

At Falcidianum crimen est ingens: talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater ejus profert, & alteram foror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui si aram tenens juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus? qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Græcorum conviviis maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. Nunc denique matercula suæ festi-

11. *Decisionis arbiter fuit*] Arbiter hic non est, qui decidat litem & controversiam inter Andronem, & Flaccum, ut explicat Manutius, sed testis transactionis, qui præsto fuit cum pacificarentur, tanquam testis. *Decidere enim est transigere. Grav.*

12. *Obfignator*] Non pecunias, ut vult Manutius, sed passionis, seu decisionis. *Obfignator est hic, qui literæ dicitur signatas. Sic signatorum testamentorum, sunt testes, arbitri, qui testamentis subscribunt nomina, & id suis signis obfignant. Idem.*

festivus filius, aniculæ minime suspiciosa, purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, quæcum trajecerat, non consumpisset, sed Flacco dedisse videatur.

XXXVII. At frustus¹³ isti Trallianorum Globulo prætoris venierunt: Falcidius emerat H-S nongentis millibus. Si dat¹⁴ tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emptio. Emit igitur aliquid, quod certe multo plus esset: dat de lucro: nihil detrahit de vivo¹⁵. Minus igitur lucrifacit. Cur Albanum venire¹⁶ jubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur? Postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat. Venisset, inquit, si esset denunciatum. Tu certe coegisses, si ullum firmamentum in illo teste poluisses. Sed hominem ab negotio¹⁷ abducere noluisti. Magnum erat ei certamen propositum, magna cum Gracis contentio: qui tamen, ut opinor, jacent victi. Nam iste unus totam Asiæ magnitudine poculorum, bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis indicavit? Mulieres negant se scire qui sis. Ipse igitur ille tibi, se ad matrem & sororem scripserit, narravit? An etiam scripsit oratu tuo?

At vero M. Æbutium, & constantissimum & pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium? qui profecto de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putasti; præsertim cum ipse, non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius præsentis fictam vocem, & simulatum dolorem?

XXXVIII. Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne
Tom. V. X x drone

13. *At frustus*] Accusator hoc dixerat. *tatis emat, vivum est viginti scutari, lucrum decem. Sylvius.*

14. *Si dat*] Incipit argumentari: quæ quidem argumentatio est obscura nobis, quibus negotium non est notum. *Caner.*

15. *Nihil detrahit de vivo*] De eo quanti est, quod emitti. *Caneræ.* Lucrum & vivum in emptione sunt ad hunc modum: si quis rem valentem triginta scutatos, viginti scu-

tatis emat, vivum est viginti scutari, lucrum decem. *Sylvius.*

16. *Cur Albanum venire*] Cur fundum Albanum vendi jubet?

17. *Ab negotio*] Jocatur. Nullum enim erat Falcidio in Græciâ negotium, nisi ut pergræcetur, id est cum Gracis ipsis, Græco more bibendo, contenderet. *Manut.*

*Lamb. *scire. Quis si est igitur? Ille tibi*

drone Sextilio, aut de Deciani censu tandem dispuo, & ex-
postulo? de salute omnium nostrum, de fortunis civitatis, de
summa reipublica taceo? quam vos universam in hoc iudicio
vestris humeris, vestris, inquam, humeris, iudices, sustinetis.
Videtur, in quo motu temporum, quanta in conversione re-
rum ac perturbatione versetur. Cum alia multa certi homi-
nes, tum hoc vel maxime moluntur, ut vestra quoque men-
tes, vestra iudicia, vestra sententia, optimo cuique infestissi-
ma atque inimicissima reperiantur. Gravia iudicia pro repu-
blica dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis. Non
putant satis conversam rempublicam, nisi in eandem impio-
rum poenam optime meritos cives detruserint. Oppressus est
C. Antonius. Esto: habuit quandam ille infamiam suam: ne-
que tamen ille ipse, pro meo iure dico, vobis iudicibus da-
mnatus esset: cuius damnatione sepulcrum L. Catilinae, flori-
bus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum ho-
stium conventu, epulisque celebratum est: iusta Catilinae facta
sunt. Nunc a Flacco Lentuli poena per vos expetuntur. Quam
potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum conjugum-
que vestrarum trucidatos, incendio patriae sepelire conatus est,
maclare victimam gratiorem, quam si L. Flaccus sanguine il-
lius nefarium in nos omnes odium saturaveritis?

Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus e-
jectos: nimiae pietatis, & summi amoris in patriam vicissim
nos poenas, si ita placet, sufferamus. Nos jam ab indicibus
nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula compa-
rantur: quae si per alios agerent; si denique per populi no-
men, civium imperitorum multitudinem concitassent; aequiore
animo ferre possemus. Illud vero ferri non potest, quod per
senatores, & per equites Romanos, qui haec omnia pro sa-
lute omnium, communi consilio, una mente atque virtute
gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari om-
nibus fortunis, ac de civitate expelli posse arbitrantur. E-
tenim populi Romani perspiciunt jam mentem & voluntatem:
omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat,
quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla
volun-

voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat,
venio: populum Romanum dilectatorem non modo non re-
cuso, sed etiam depono. Vis abis: ferrum ac lapides remo-
veantur: opera faceant: servitia fileant. Nemo erit tam in-
justus, qui me audierit, si modo liber & civis, quin potius
de praeiis meis, quam de poena cogitandum putet.

XXXIX. O dii immortales! quid hoc miseris? Nos, qui
P. Lentulo ferrum & flammam de manibus extorsimus, impe-
rita multitudinis iudicio confidimus: lectissimorum civium &
amplissimorum sententias pertimescimus. M. Aquilium patres
nostri multis avaritia criminibus testimoniisque convictum, quia
cum fugitivis fortiter bellum gesserat, iudicio liberaverunt.
Consul ego nuper defendi G. Pisonem: qui quia consul fortis
constansque fuerat, incolumis est reipublica conservatus. De-
fendi item consul L. Murenam, consulem designatum. Nemo
illorum iudicium, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi
de ambitu putavit, cum bellum jam gerente Catilina, omnes,
me auctore, duos consules Kalendis Januarii scirent esse opor-
tere. Innocens & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, his
hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermus. Quan-
ta, reipublica causa, letitia populi Romani, quanta gratula-
tio consecuta est? Semper graves & sapientes iudices in rebus
iudicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid
reipublica tempora poscerent, cogitaverunt. Cum tabella vo-
bis dabitur, iudices, non de Flacco dabitur solum: dabitur
de ducibus auctoribusque conservanda civitatis: dabitur de o-
mnibus bonis civibus: dabitur de vobismetipsis: dabitur de li-
beris vestris, de vita, de patria, de salute communi. Non
iudicatis in hac causa de externis nationibus, non de sociis: de
vobis, ac vestra reipublica iudicatis.

XL. Quod si provinciarum vos ratio magis movet, quam
vestra: ego vero non modo non reculo, sed etiam postulo,
ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus
Asiae provinciae primum magnam partem ejusdem provinciae,
quae pro hujus periculis legatos laudaretque misit: deinde provin-
ciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam,
X x 2

niam, provinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygi-
bus, & Myſis obſiſtent Maſſilienſes, Rhodii, Lacedæmoni,
Athenienſes, cuncta Achaja, Theſſalia, Bœotia. Septimio &
Cælio teſtibus, P. Servilius & A. Metellus, hujus pudoris in-
tegritatisque teſtes, repugnabunt. Aſiatica juridiſtioni urbana
 juridiſtione respondebit. Anni temporis criminationem omnis
 ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet. Et, ſi prodeſſe L.
 Flacco, Judices, debet, quod ſe tribunum militum, quod
 queſtorem, quod legarum imperatoribus clariffimis, exerciti-
 bus ornatiffimis, provinciis graviffimis, dignum ſuis majoribus
 præſtitit: proſit, quod hic, vobis videntibus, in periculis
 communibus omnium veſtrum, ſua pericula cum meis conjun-
 xit: proſint honeſtiſſimorum municipiorum, coloniarumque
 laudationes: proſit etiam ſenatus, populique Romani præclara
& vera laudatio.

O nox illa¹⁸, quæ pene æternas huic urbi tenebras attuli-
 ſti! cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad
 ferrum & ſtammam vocabantur: cum ego te, Flacce, cælum
 noctemque conteſtans, ſtens ſtentem obſtēbar: cum tuæ fidē
 optimæ & ſpectatiſſimæ ſalutem urbis, & civium commen-
 dabam. Tu tum, Flacce, prætor, communis exitii nuntios
 cepiſti; tu incluſam in litens reipublicæ peſtem deprehendiſti:
 tu periculorum indicia, tu ſalutis auxilia, ad me & ad ſena-
 tum attuliſti. Quæ tibi tum gratiæ ſunt a me actæ? quæ ab
 ſenatu? quæ a bonis omnibus? quis tibi, quis C. Pontinio,
 fortiſſimo viro, quemquam bonum putaret unquam non ſalu-
 tem, verum honorem ullum denegaturum? O nona illa De-
 cembres¹⁹, quæ, me conſule, fuiſti! quem ego diem vere
 natalem hujus urbis, aut certe ſalutarem appellare poſſum.

XLI. O nox illa, quam iſte eſt dies conſecutus, fruſtra huic
 urbi! miſerum me, metuo ne funeſta nobis. Qui tum animus
 L. Flacci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam?

¹⁸ O nox illa] Qui Flaccus & Pontinus
 prætores in tranſitu pontis Mulvii legatos
 Allobrogum, cum literis mandatiſque ad ſacos
 cives, & eodem itinere ad Catilinum miſſos,
 comprehenderunt. Idem.

¹⁹ O nona illa Decembres] Quo die ex-

poſtris in ſenatu, atque editis conjurationis
 indiciiſ, conſule Cicerone, quid fieri place-
 ret, conſulente, Senatus cenſuit, ut P. Leu-
 tulus, cum ſe prætoris abdicæſſet, itaque
 alii octo qui cum eo conjuraverant, in cu-
 ſtodiam traderentur. Idem.

quæ virtus? quæ gravitas exitit? Sed quid ea commemoro,
 quæ tum, cum agebantur, uno conſenſu omnium, una voce
 populi Romani, uno orbis terræ teſtimonio, in cælum laudi-
 bus eſſebantur? nunc vereor, ne non modo non proſint,
 verum etiam aliquid obſint. Etenim multo acriorem impro-
 borum interdum memoriam eſſe ſentio, quam bonorum. Ego
 te, ſi quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, pro-
 didero: mea dextera illa, mea fides, mea promiſſa, cum te,
 ſi rempublicam conſervaremus, omnium bonorum præſidio,
 quoad viveres: non modo munitum, ſed etiam ornatum fore
 pollicebar. Putavi, ſperavi, etiam ſi honos noſter vobis vilior
 fuiſſet, ſalutem certe caram futuram.

At, L. Flaccum quidem, Judices, ſi (quod dii immorta-
 les omen avertant) gravis injuria aſſiſerit: nunquam tamen
 proſexiſſe veſtra ſaluti, conſuluiſſe vobis, liberis, conjugi-
 bus, fortunis veſtris, poenitebit. Semper ita ſentiet, talem ſe
 animum & generis dignitati, & pietati ſuæ, & patriæ debuif-
 ſe. Vos ne poeniteat tali civi non peperciſſe, per deos immor-
 tales! Judices, providete. Quotus enim quiſque eſt, qui hanc
 in republica ſectam ſequatur? qui vobis, qui veſtri ſimilibus
 placere cupiat? qui optimi atque ampliffimi cuiuſque hominis
 atque ordinis auctoritatem magni putet; cum illam viam ſibi
 videant expeditiorem ad honores, & ad omnia, quæ concupi-
 verunt?

XLII. Sed cætera ſint eorum, ſibi habeant poteſtatem, ſibi
 honores, ſibi cæterorum commodorum ſummas facultates. Li-
 ceat iis, qui hæc ſalva eſſe voluerunt, iſtis eſſe ſalvis. Noli-
 te, Judices, exiſtimare, eos, quibus integrum eſt, qui non-
 dum ad honores acceſſerunt, non expeſtare hujus exitum judi-
 cii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in
 rempublicam ſtudio, calamitati fuerit: quem poſthac tam
 amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam ante
 præcipitem & lubricam eſſe ducebat, huic planæ & ſtabili
 præponendam eſſe arbitretur? Quod ſi talium civium vos, Ju-
 dices, tædet: offēdite: mutabunt ſententiam, qui poterint:
 conſtituent, quid agant, quibus integrum eſt. Nos, qui jam
 pro-

progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. Sin hoc animo quam plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiat.

Huic, huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio, vivendi præcepta dabit. Cui si patrem conservatis; qualis ipse debeat esse civis, perscribetis. Sin eripitis; ostendetis, bonæ rationi, & constanti, & gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id ætatis, ut sentum jam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis. Qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo fletum fidem implorat: ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ sponderim, dignitatem. Misere-mini familiæ, iudices, misere-mini fortissimi patris, misere-mini filii: nomen clarissimum & fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, rei publicæ reservate.

PRO

P R O
P. S Y L L A.
O R A T I O XXV.
A R G U M E N T U M.

P Cornelius Sylla, L. Sylla dictatoris propinquus, consul designatus cum P. Auronio Peto, damnatus erat cum collega de ambitu, & in eorum locum accusatores L. Corra, & L. Torquatus legis beneficio successerant. Eundem Syllam accusavit aliquanto post de conjuratione L. Torquatus filius. Defendit Hortensius primus, deinde Cicero. Absolutum esse, satis ex eo constat, quia Gabinium accusavit. Qua de re epist. 3. lib. III. ad Q. frat. MANUTIUS.

Victor. & Lamb. editio scribunt Sylla. Sed alia, ut & nummi & inscriptiones, P. Sulla. Et sic quoque vario postulat. Non enim est hæc vox a Sibylla, ut Plurarchus alique volunt: sed a Sura est ὑποκρισιον Sulla: quæ mei doctoris J. F. Gronovii est sententia. GRAEVIUS. Quod si ego neque a Victorio & plerisque Italis, neque a Lambino & Gallis omnibus volui dissentire, ignoscant alii, quibus Sulla magis placet. Atque ut hoc agam paucis: curiam ratio Syllam recusat, Sullam postulat? Quoniam, ut censet J. F. Gronovius, a Sura diminutivum est Sulla? At virum habeo non minus eruditum, quem opponam, G. J. Vossium in Etymol. v. Sybilla. Habeo Plurarchum, qui scripsit Σύλλας. Is & sæpe cum Romanis, & Romæ diu fuerat, sciebat Latine, & monumenta rerum Romanarum multa perlegerat. Si in hoc vocabulo, prior Syllaba eadem erat, quæ prima est in Surenæ, in Sulpicio, cur non scripsit Σούλλας, ut scripsit Σούλλας, & Σούλλας? Dixerint antiquarii Sullam, ut lacrymas, Burrum, Pruges. Tamen & lacrymas, inquit Cicero, Orat. 48, & Phryges, & Pyrrhum (addo & Syllam) ærii causa dicimus. OLIVET.

I. MA-

progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. Sin hoc animo quam plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiat.

Huic, huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio, vivendi præcepta dabit. Cui si patrem conservatis; qualis ipse debeat esse civis, perscribetis. Sin eripitis; ostendetis, bonæ rationi, & constanti, & gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id ætatis, ut sentum jam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis. Qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo fletum fidem implorat: ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ sponderim, dignitatem. Misere-mini familiæ, iudices, misere-mini fortissimi patris, misere-mini filii: nomen clarissimum & fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, rei publicæ reservate.

PRO

PRO
P. SYLLA.
ORATIO XXV.
ARGUMENTUM.

P Cornelius Sylla, L. Sylla dictatoris propinquus, consul designatus cum P. Auronio Peto, damnatus erat cum collega de ambitu, & in eorum locum accusatores L. Corra, & L. Torquatus legis beneficio successerant. Eundem Syllam accusavit aliquanto post de conjuratione L. Torquatus filius. Defendit Hortensius primus, deinde Cicero. Absolutum esse, satis ex eo constat, quia Gabinium accusavit. Qua de re epist. 3. lib. III. ad Q. frat. MANUTIUS.

Victor. & Lamb. editio scribunt Sylla. Sed alia, ut & nummi & inscriptiones, P. Sulla. Et sic quoque vario postulat. Non enim est hæc vox a Sibylla, ut Plurarchus alique volunt: sed a Sura est ὑποκρισις Sulla: quæ mei doctoris J. F. Gronovii est sententia. GRAEVIUS. Quod si ego neque a Victorio & plerisque Italis, neque a Lambino & Gallis omnibus volui dissentire, ignoscant alii, quibus Sulla magis placet. Atque ut hoc agam paucis: curiam ratio Syllam recusat, Sullam postulat? Quoniam, ut censet J. F. Gronovius, a Sura diminutivum est Sulla? At virum habeo non minus eruditum, quem opponam, G. J. Vossium in Etymol. v. Sybilla. Habeo Plurarchum, qui scripsit Σύλλας. Is & sæpe cum Romanis, & Romæ diu fuerat, sciebat Latine, & monumenta rerum Romanarum multa perlegerat. Si in hoc vocabulo, prior Syllaba eadem erat, quæ prima est in Surenæ, in Sulpicio, cur non scripsit Σούλλας, ut scripsit Σούλλω, & Σούλλω? Dixerint antiquarii Sullam, ut lacrymas, Burrum, Pruges. Tamen & lacrymas, inquit Cicero, Orat. 48, & Phryges, & Pyrrhum (addo & Syllam) ærii causa dicimus. OLIVET.

I. MA

MAXIME vellem, Iudices, ut P. Sylla & antea dignitatis suae splendorem obtineret, & post calamitatem acceptam, modestiae¹ fructum aliquem potuisset percipere. Sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore cum communi ambitionis invidia², tum singulari Autronii³ odio everteretur, & in his pristinae fortuna reliquias miseris & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset, quantum ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo viri boni lenitatem meam, misericordiamque notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam, agnoscerent, improbi ac perditii cives, redomiti⁴ atque victi, praecipitante republica, vehementem me fuisse atque fortem; conservata, mitem ac misericordem faterentur.

Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, Iudices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate mea defensionis posse detrudere: cum huius periculi propulsatione jungam defensionem officii mei. Quo quidem genere non uterer orationis, Iudices, hoc tempore, si mea solum interesset. Multis enim mihi locis & data facultas est, & saepe dabitur de mea laude dicendi. Sed, ut ille, Iudices, quantum de mea auctoritate diripuisset, tantum se de ejus praedictis deminutum speravit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque huius officii ac defensionis probavero; causam quoque me P. Syllae probaturum.

Ac

¹ Modestia] Ut nemo eum denuo accusaret, cum damnatus de ambitu id modeste tulisset. Ferrarius.

² Cum... invidia] Qui voces accentibus onerari volunt, hic legant, cum... invidiâ. Oliverus.

³ Autronii] Sic scribendum est hoc nomen, per, a, inquam, in prima syllaba, non per, n. Lambinus. Autronii scribendum hic & infra, ex auctoritate veterum libro-

rum & mansuetum. Ursinus. Hic ipse est, de quo Cic. in Bruto, cap. 68. ubi primam syllabam non per o, sed per n scriptimus, Victorium secuti, & Corradum.

⁴ Redomiti] Pro domiti ponitur, ut recubor pro cubor, redimo pro emo, refero pro fero, ut refero ad fenitum; reformido, pro formido, refugio pro fugio, & huius generis alia. Grevius.

Ac primum abs te illud, L. Torquate, quaero, cur me a ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio, atque in hoc defensionis jure secernas. Quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? Nam si initum est consilium a P. Sylla inflammandae civitatis, huius extinguendi imperii, defendendae urbis: mihi majorem haec res dolorem, quam Q. Hortensio, mihi majas odium asferre debent? meum denique gravius esse iudicium, qui adjuvandum in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur?

II. Ita, inquit. Tu enim investigasti, tu patefecisti conjunctionem. Quod cum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod antea fuisse occultum. Quare ista conjuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. Quem cum videas hoc honore, auctoritate, virtute, consilio praeditum, non dubitasse, quin innocentem P. Syllam defenderet: quaero, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. Quaero illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris & clarissimis civibus, quorum studio & dignitate celebrari hoc iudicium, ornari causam, defendi huius innocentiam vides? Non enim una est ratio defensionis ea, quae posita est in oratione. Omnes, qui adfunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte atque auctoritate defendunt.

An vero, in quibus subfelliis haec ornamenta ac lumina reipublicae viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum, atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus & periculis, ascendissem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accusas, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quaestio-

Tom. V.

Y y

nis?

⁵ Iudicium, qui] Hoc, est: Plusne momenti sit in meo, quam in Hortensii & aliorum iudicio, quo perpendimus, quo statuimus, quis nobis sit defendendus reus, quis

deserendus. Anonymus.

⁶ Celebrari] Venerunt non ut patroni cauti fieri, sed ut advocati rem sua praestent, susque auctoritate sublevari. Manius.

nis? defenderim neminem, non desim P. Syllam: recordare de cæteris, quos adesse huic vides. Intelliges & de hoc, & de cæteris iudicium meum & horum par atque unum fuisse.

Quis nostrum adfuit Varguntejo? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. Non enim jam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cum ille, tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrum Ser. Syllam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. Quid ita? quia cæteris in causis, etiam nocentes viri boni, si necessarii sunt, deferendos esse non putant. In hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam quadam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriæ partitudo suspicere. Quid Autronio? nonne sodales, non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republica principes, desuerunt? Immo etiam testimonio plerique læserunt? Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod non modo non occultari per se, sed etiam aperiri, illustrarique deberet.

III. Quamobrem quid est, quod mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in cæteris intelligis abfuisse? Nisi vero me unum vis serum, præter cæteros, me asperum, me inhumanum existimari: me singulari immanitate & crudelitate præditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. Me natura misericordem, patria severum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. Denique istam ipsam personam vehementem & acrem, quam mihi tum tempus & republica imposuit, jam voluntas, & natura ipsa detrahit. Illa enim ad breve tempus severitatem postulavit: hæc in omni vita misericordiam, lenitatemque desiderat.

Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. Simplex officium, atque una est bono-

7. Hoc genere quaestio:] Lege Lutatia tum de ambitu primùm; deinde, quod hic significatur, de majestate. *Manar.*

8. Autronio] Apparet eum bis esse damna-

bonorum omnium causa. Nihil erit, quod admirare posthac, si in ea parte, in qua hos animadvertentis, me videbis. Nulla est enim in republica causa mea propria. Tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam cæteris: doloris vero, & timoris, & periculi fuit illa causa communis. Neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissem. Quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum cæteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, sed communicandæ laudis causa loquor. Oneris mei partem nemini impertio; gloriæ, bonis omnibus.

In Autronium testimonium dixisti, inquit: Syllam defendis. Hoc totum ejusmodi est, Judices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensionis auctoritatem. Sin est in me ratio reipublicæ, religio privati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum: nihil minus accusator debet dicere, quam a me defendi Syllam, testimonio læsum esse Autronium. Videor enim non solum studium ad defendendas causas, verum opinionis aliquid & auctoritatis, asserre: qua & moderate ego utar, Judices, & omnino non uterer, si ille me non coegisset.

IV. Duæ conjurationes abs te, Torquate, constituuntur: una, quæ Lepido, & Volcatio, consulibus, patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me consule. Harum in utraque Syllam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri, atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum & sermonum fuisse: credo, quod nondum penitus in republica versabar, quod nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quod mea me ambitio & forensis labor ab omni illa cogitatione abstraheret.

Quis ergo intererat vestris consiliis? Omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius: qui cum propter honorem

Y y 2

9. Partiendæ invidiæ.] Quasi una tecum noverim, alterum esse innocentem certo illi etiam in conjuratos animadvertentis: sciam: quo modo ostendis, se minime levem esse & inconstantem. *Idem.*

10. Ratio resp.] Cum alterum nocentem

norem ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps & consilii vestri fuit, & timoris. Cujus in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quam facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. Non modo enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius susceptionis fama pervenit.

Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum consari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonio gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in hujus periculo declarant, se non crimine conjurationis, ne adessent cæteris, sed hominum maleficio, deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen maximæ conjurationis a me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuito, Judices, nec temere facta: sed, cum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrum id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse atque existimare potuisset.

V. Et, quoniam de criminibus superioris conjurationis Hortensium diligenter audistis, de hac conjuratione, quæ, me consule, facta est, hoc primum attendite. Multa, cum essem consul, de summis reipublicæ periculis audiui, multa quæsi, multa cognovi. Nullus unquam de Sylla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ literæ pervenerunt, nullæ suspicio. Multum hæc vox fortasse deberet valere ejus hominis, qui consul insidias reipublicæ consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipse nihil audisse de P. Sylla, nihil suspicatum esse diceret. Sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potius utor: ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Syllam defendere.

Quæ

Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Syllæ est? Ille ambitus judicium tollere, ac disturbare primum conflatu voluit gladiatorum, ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione, atque concursu. Sylla, si sibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solum consiliis & sermonibus, verum etiam aspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur. Hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinisset.

Hac vero in conjuratione, quid tam conjunctum, quam ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis, sceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? cum interim Sylla cum eisdem illis non modo noctem solitudinemque non quaereret, sed ne mediocri quidem sermone & congressu conjungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum literæ ac nuntii coaruerunt: Syllam interea nemo infimulavit, nemo nominavit. Postremo, ejecto, sive emisso jam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones: ille relictus intus, expectatus foris, Lentuli poena compressus, convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem. Hic contra ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; & locus est ipse non tam ad inflammandos calamitolorum animos, quam ad consolandos accommodatus.

VI. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum, atque causarum, dissimilem me in utroque præbui. Veniebat enim ad me, & sæpe veniebat Autronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se defenderem: & se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quaestura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, Judices, ita flebar

Stebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat insidias, deponerem: ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu uxoris meae ac liberorum meorum trucidaret, obliviscerer. Quae si de uno me cogitasset: qua mollitia sum animi ac lenitate, nunquam mehercule illius lacrymis ac precibus resistissem. Sed, cum mihi patria, cum vestrorum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum veniebat in mentem: & cum illa infesta ac funesta faces, universumque totius urbis incendium, cum tela, cum caedes, cum civium cruor, cum cinis patriae versari ante oculos, atque animum memoria refricare coeperat: tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti ac parricidae, sed his etiam propinquis illius Marcellis, patri & filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obrinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicasset, idem in illorum locio, cum scirem, defendere.

Atque idem ego neque P. Syllam supplicem ferre, neque eisdem Marcellos pro hujus periculis lacrymantem aspicere, neque hujus M. Messalla, hominis necessarii, preces sustinere potui. Neque enim est causa adversata naturae: nec homo, nec res misericordiae meae repugnavit. Nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, & feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

VII. Hic ait se ille, Judices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, credo, mei: in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus conscriptis & bonis omnibus parvi: quo in magistratu non institutum est a me, Judices, regnum, sed non permissum. An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quod, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimo-

niis

niis meis hoc respondeo: si falsum dixerim, te in eos dixisse. Sin verum; non esse hoc regnare, cum verum juratus dicas, probare.

De hujus spe tantum dico, nullas a me opes P. Syllam, nullam potentiam, nihil denique, praeter fidem defensionis, expectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, nunquam mihi resistisset: sed, indicta causa, profugisset. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si hos tales viros non suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adituros non fuisse: uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is; qui calamitosos non deserit. At hic etiam, id quod tibi necesse minime fuit, factus esse voluisti, cum Tarquinium, & Numam, & me, tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto jam de rege quaerere, illud quaero, peregrinum cur me esse dixeris. Nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam peregrini reges Romae fuerant, quam consulem Romae fuisse peregrinum.

Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. Nemo enim istuc M. illi Catoni feni, cum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inviderent, obiecit unquam. Equidem vehementer laetor, eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quae non ad maximam partem civium conveniret.

VIII. Sed tamen te a me, pro magnis causis nostrae necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii. Si verum quavis, ne curant quidem: nec se aequales tui, propter istam causam, abs te antequam putant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum jam & nomen & honos inveteravit, & huic urbi, & hominum famae ac sermonibus: quam tibi illos competitores tuos, peregrinos vide-

vide-

videri necesse erit, qui jam ex tota Italia delecti tecum de honore & de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. Qui si attulerint nervos, & industriam: mihi crede, excutient tibi istam verborum jactationem, & te ex somno saepe excitabunt: nec patientur, se abs te, nisi virtute vincantur, honore superari.

Ac si, Judices, ceteris patriciis me & vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium sileretur. Est enim ipse, a materno genere, municipalis honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Alculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere: neque regem, ne deridere. Nisi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire libere: populi utilitati magis consulere, quam voluntati: nemini cedere, multis obistere. Si hoc puras esse regium; me regem esse confiteor. Sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet: quin tu id potius profers, quam verbi invidiam, contumeliamque maledicti!

IX. Ego tantis a me beneficiis in republica positus, si nulum aliud mihi primum a senatu, populoque Romano, nisi honestum otium postularem, quis non concederet? Sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia praeclara laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui. Quid, si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigiliae deseruiunt amicis, praesto sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia? si me non modo rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vindicat a labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi, ne ad

ca

ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda & cogitanda, quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cujus vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest. Longe abest regni suspicio.

Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus inveniatis. Res enim gestæ, credo, meæ me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, Judices, hoc possum dicere, me, qui e summis eriperim periculis urbem hanc, & vitam omnium civium; satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit. Etenim, in qua civitate res tantas gesserim, memini, & in qua urbe verter, intelligo. Plenum forum est eorum hominum, quos ego a vestris cervicibus depali, Judices, a meis non removi. Nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari, aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere potui, sicut feci: voluntates vero consceleratas ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum.

X. Quod si illis meis prædiis forte invidet: &, si ea tibi regia videntur, quod omnes boni omnium generum atque ordinum suam salutem cum mea conjungunt: consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt insensæ & adversæ. Qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios, & furorem consceleratum repressi: sed eo etiam magis, quod nihil jam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur. At vero quid ego miror, si quid ab improbis de me improbe dicitur: cum L. Torquatus, primum ipse his fundamentis adolescentiæ jactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantis-

Tom. V.

Z z

fimi

11 Ex domesticis imaginibus] M. Manium postea, cum in suspicionem regni venisset, significat, qui, dejectis ex Capitolio Gallis, de rupe Tarpeja deturbatus est. Manius.

fimi lenatoris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui cum suppressa voce de scelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire possitis: de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna & queribunda voce dicebat.

In quo primum illud erat absurdum, quod, cum ea, quae leniter dixerat, vobis probare volebat: eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat: non intelligebat, ea, quae clare diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quaeque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuset, quam videri conjuratorum poenam mortemque lugere. Quod cum is tribunus plebis¹² facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est. Difficile est enim tacere, cum doleas. Te, si quid ejusmodi facis, non modo talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud maxime, quod, isto ingenio & prudentia praeditus, causam reipublicae non tenes, qui arbitrare, plebi Romanae res eas non probari, quas, me consulere, omnes boni pro salute communi gesserunt.

XI. Ecquem tu horum, qui adsunt, quibus te contra ipsum voluntatem venditabas, aut tam miserum, ut & se perire cuperet, & nihil haberet, quod salvum esse vellet? An vero clarissimum virum generis vestri, ac nominis, nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit, ut in ceteris firmaret imperium: tu reipublicam reprehendis, quae domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, necavit?

Itaque attende jam, Torquate, quam ego defugiam¹³ auctorior-

¹² *Is tribunus pl.*] Fortasse Metellus Nepos, qui Ciceronem abeuntem consulatu concionis habende potestate privavit, cum diceret, ei qui in alios animadvertisset indistincta causa, dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. Quod si Metellus Nepos est; habita haec oratio Silano & Murena Coss. Idem.

¹³ *Quam ego defugiam*] Defugere auctorioritatem, est negare, se auctorem fuisse. Nos Galli dicimus, *deservire*. Lamb.

floritatem consulatus mei. Maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico, semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnopere laetor: erigite mentes, auresque vestras, & me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cum exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum & luctuosissimum exitium patriae comparasset: cum ad occasum interitumque reipublicae Catilina in castris; in his autem templis atque testis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confossis, incensione urbem, interneione cives, vastitate Italiam, interitu reipublicam liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terrarum, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum poena redemi. An me existimasti haec injuratum in judicio non esse dicturum; quae juratus¹⁴ in maxima concione dixissem?

XII. Atque etiam illud addam, ne qui forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, & aliquid sperare de te: atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi & gessi, L. ille Torquatus, cum esset meus contubernalis in consulatu¹⁵, atque etiam in praetura fuisset, auctor, adjutor, particeps extitit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis¹⁶: parens ejus, homo amantissimus patriae, maximi animi, summi consilii, singularis constantiae, cum esset aeger, tamen omnibus rebus illis interfuit: nunquam est a me digressus: studio, consilio, auctoritate

¹⁴ *Quae juratus*] Ultimo consulatus die juravit, a se servatam esse reipublicam. Id ipse narrat in orat. in Pisonem, & in ea pro Domo, *Mavnicus*.

¹⁵ *Contubernalis in consulatu*] Ita tunc mos erat: ut adolescentis quotidianum convivium, & sermone clarorum virorum, administrandae reipublicae scientiam perciperent. Sic

L. Gellius C. Carbonis in consulatu contubernalis fuit: ut in Bruto. Sic M. Caelius Q. Pompejo proconsuli contubernalis in Africam est profectus: ut in orat. pro ipso. Idem.

¹⁶ *Principes juventutis*] Dicebatur; qui primus erat ex Equitibus lectus a Centuribus, & in albo primo loco scriptus. Græ.

tate unus adjuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret.

Videſne, ut eripiam te ex improborum ſubita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent, retinebuntque ſemper: nec, ſi a me forte deſciveris, idcirco te a ſe, & a republica, & a tua dignitate deſicere patientur. Sed jam redeo ad cauſam; atque hoc vos, Iudices, teſtor: mihi de memetipſo tam multa dicendi neceſſitas quædam impoſita eſt ab illo. Nam, ſi Torquatus Syllam ſolum accuſaret: ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, niſi eum, qui accuſatus eſſet, defenderem: ſed eum ille tota illa oratione in me eſſet invectus, & cum initio, ut dixi, deſenſionem meam auctoritate ſpoliare voluiſſet: etiam ſi dolor meus reſpondere non cogeret, tamen ipſa cauſa hanc a me orationem flagitaſſet.

XIII. Allobrogibus nominatum Syllam eſſe dicis. Quis negat? Sed lege indicium; & vide, quemadmodum nominatus ſis. L. Caſſium dixerunt commemorari, cum cæteris Autronium ſecum facere. Quæro, num Syllam dixerit Caſſius: Nuſquam. Seſe ajunt quaſiſſe de Caſſio, quid Sylla ſentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturamque non noſſent, ac tantum audiſſent, eos pari calamitate eſſe; quaſiverunt, eſſentne eadem voluntate. Quid tum? Caſſius ſi reſpondiſſet, idem ſentire, & ſecum facere Syllam; tamen mihi non videretur in hunc id criminofum eſſe debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum ſuſpicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid ſuſpicarentur. Non reſpondit tamen una facere Syllam. Etenim eſſet abſurdum, cum cæteros ſua ſponte nominari, mentionem Syllæ facere nullam, niſi admonitum & interrogatum. Niſi forte veriſimile eſt, P. Syllæ nomen in memoria Caſſio non fuiſſe. Si nobilitas hominis, ſi aſſiſta fortuna, ſi reliquæ priſtinæ dignitatis, non tam illuſtres fuiſſent: tamen Autronii commemoratio memoriam Syllæ retuliſſet. Etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Caſſius,

&

& cum ſciret exteræ nationes maxime nobilitate moveri, non prius Autronium, quam Syllam nominariſſet.

Jam vero illud probari minime poteſt, Gallos, Autronio nominato, putaſſe, propter calamitatis ſimilitudinem, ſibi aliquid de Syllæ eſſe quaerendum: Caſſio, ſi hic eſſet in codem ſcelere, ne cum appellariſſet quidem Autronium, hujus in mentem venire potuiſſe. Sed tamen quid reſpondit de Syllæ Caſſius? Se nescire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne ſi argueret quidem tum denique, cum eſſet interrogatus, id mihi criminofum videretur. Sed ego in judiciis, & in quaſtionibus non hoc quaerendum arbitror, num purgetur aliquis: ſed num arguatur. Etenim cum negat ſe ſcire Caſſius, utrum ſublevat Syllam, an ſatis probat ſe nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? ſi periculum eſſe putaſſet, ne ulli unquam indicarent, de ſeipſo confeſſus eſſet? Nescivit. Credo, Iudices, celatum eſſe Caſſium de Syllæ uno. Nam de cæteris certe ſciebat; & ea domi ejus pleraque conſtata eſſe conſtabat. Qui negare noluit eſſe in eo numero Syllam, quo plus ſpei Gallis daret: dicere autem falſum non auſus eſt: nescire dixit. Atqui hoc perſpicuum eſt, cum is, qui de omnibus ſcierit, de Syllæ ſe ſcire negarit; eandem vim eſſe negationis hujus, quam ſi extra conjurationem hunc eſſe, ſe ſcire dixiſſet. Nam, cujus ſcientiam de omnibus conſtat fuiſſe, ejus ignorantia de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quaero, purgetne Caſſius Syllam: illud mihi tantum ſatis eſt, contra Syllam nihil eſſe in indicio.

XIV. Excluſus hac criminatione Torquatus ruruſ in me irruit, me accuſat. Ait me aliter, ac dictum eſt, in tabulas publicas retuliſſe. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ veſtra ſunt: nec vero poſſum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentiſſima tempeſtate reipublicæ, mea ſponte diſpexerim) vos proſecto animum meum tum conſervandæ patriæ cupiditate incendiſtis: vos me ab omnibus cæteris cogitati onibus ad unam ſalutem reipublicæ convertiſtis: vos denique

que in tantis tenebris erroris & inscientiæ, clarissimum lumen prætulisti menti meæ.

Vidi ego hoc, Iudices, nisi recentī memoria senatus, auctoritatem hujus indicii monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis, (nam id me multum fefellit) sed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quo facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipublicæ portum suorum malorum aliquem invenire. Itaque introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solum summa virtute & fide, cujus generis in senatu facultas maxima: sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi, facillime, quæ dicerentur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat prætor: M. Messalam, qui tum prætorum petebat: P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem, qui his hominibus, ad vere referendum, aut etiam scribendum, aut fidem puret, aut ingenium defuisse.

XV. Quid deinde? quid feci? cum scirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privata custodia, more majorum, continerentur: non occultavi, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim, & pervulgari, atque edi populo Romano imperavi. Divisi toti Italiæ, emisi in omnes provincias: ejus indicii, e quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui.

Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito, & exiguo, & turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi: primum, ne qui posset tantum aut de reipublicæ, aut de alicujus periculo meminisse, quantum vellet: deinde

¹⁷ Quantum vellet] Id est, ne quis plus aut minus de periculo reipublicæ aut alicujus cogitaret, quam res fuisset. *Sylvaus.*

deinde, ne cui liceret unquam reprehendere illud indicium, aut temere creditum criminari: postremo, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis quaeretur: ne aut oblivio mea, aut memoria videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis; aut diligentia, crudelis putaretur.

Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cum indicatus tuus inimicus esset, & esset ejus rei frequens senatus, & recens memoria testis: tibi, meo familiari & contubernali, prius etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quam in codicem retulissent: cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo ¹⁸ questus es? aut, quoniam tam facile inveheris in amicos, iracundius, aut vehementius exposulasti? Tu, cum tua vox nunquam sit audita: cum, indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris, repente tantam rem emuntiare audeas? & in eum locum te deducas, ut ante, quam me commutati indicii coargueris, te summæ negligentia, tuo judicio, convictum esse fateare?

XVI. Mihi cujusquam salus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, a quo & crudeles insidias in rempublicam factas, & in me potissimum consulem constitutas, putarem? Quod si jam essem oblitus severitatis & constantia meæ, tamne amens eram, ut, cum literæ posteritatis causa reperta sint, quæ subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari?

Fero ego te, Torquate, jamdudum, fero: & nonnunquam animum incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse, & reflecto. Permitto aliquid iracundia tuæ, do adolescentia, cedo amicitia, tribuo parenti. Sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris: coges oblitum me nostræ amicitia, habere rationem meæ dignitatis. Nemo unquam me tenuissima suspitione perstrinxit, quem non præverterim. Sed mihi hoc credas velim: non iis libentissime soleo respondere, quos

¹⁸ Cum familiari meo] Cum aliquo ex meis familiaribus. *Ferrarius.*

quos mihi videor facillime posse superare. Tu, quoniam minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meae, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a me esse amissum, si quid est tibi remissum atque concessum. Cum illae valent apud me excusationes injuriae tuae, iratus animus tuus, aetas, amicitia nostra: tum nondum statuo, te virum satis habere, ut ego tecum luctari & congredi debeam. Quod si esses usi atque aetate robustior: essem idem, qui soleo, cum sum laesissus. Nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, quam retulisse gratiam videar.

XVII. Neque vero, quid mihi irascere, intelligere possum. Si, quod cum defendo, quem tu accusas; cur tibi quoque imple non succenseo, qui accusas eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis questione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil est unquam suspicatus, quam is, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati sunt? Quia creditum est. Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. At, si considerare coeperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud tibi; intelliges, honestius te inimicitiarum modum statuere potuisse, quam me humanitatis.

At vero cum honos agebatur amplissimus familiae vestrae, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Syllam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis a majoribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic iudicio longe dissimilis illa contentio. Tum, afflicto P. Sylla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in foro vinceretis. Tum qui contra vos pro hujus salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, & tamen id inviolata vestra amicitia,

amicitia, integro officio, veteri exemplo atque instituto optimi cuiusque faciebant.

XVIII. Ego vero quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestrae repugno? Quid est, quod jam ab eo expectas? Honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem, & spoliatum defendo, & protego. Atque hit tu & reprehendis me, quia defendam, & irascaris. Ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo¹⁹ tibi statuisse, quid faciendum putares, & satis idoneum officii iudicem posuisse.

At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod praemii solet esse in indicio, reliquerit²⁰: quod turpitudinis in confessione²¹, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata: respondeat Hortensius. Sin tu ais illum comitatum Autronii²² & Catilinae, cum in campo, consularibus comitiis, quae a me habita sunt, eadem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: &, quid dixi vidisse nos? ego vidi. Vos enim tum, Iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini. Ego testis praesidio firmo amicorum, Catilinae tum & Autronii copias, & conatum repressi.

Num quis est igitur, qui tum dicat in campum aspirasse Syllam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat?

Tom. V.

A a a

cur

¹⁹ Te enim existimo] Hoc sensu: Ideo tum laedum non reprehendo; quod existimem, & reipsum prudenter statuerem, quid tibi faciendum sit; neque optimum amici alicujus iudicium in ea re tibi desuisse. Idem.

²⁰ Reliquit] Nam si indicaret ipse, indicii praemium, id est absolutionem, consequeretur. Cum vero per filium indicat, praemium reliquit. Manut.

²¹ In confessione] Culpam enim fatetur: eum Syllae consilia filii mora fuisse dicit, qui gladiatores, Fausti simulatione, ad eadem, ac

tumultum emerit. Manut.

²² Sin tu ais illum comitatum Autronii, &c.] Locus procul dubio corruptus. Quem P. Faber Tolosanus, nunc supplicium libellorum in regia magister, vir doctiss. sic emendare, ac restituere conatus est. Sin tu ais, Syllam comitatum Autronium & Catilinam, &c. in qua conjectura vult ille comitatum esse participium. Ego sic: Sin tu ais, Syllam in illo comitatu Autronii & Catilinae fuisse, cum in campo, &c. Lamb.

cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium, filium²³, quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios²⁴ ad M. Leccam nocte ea, quæ consecuta est postero diem notarum Novembris, me consule, Catilinæ denuntiatione, convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis, atque incendiõrum constituta est: tunc tuus pater, Cornelius, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum prima luce consulem salutatum veniret, intromissus meo more, & jure amicitia, me in meo lectulo trucidaret.

XIX. Hoc tempore, cum arderet acerrime conjuratio: cum Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinqueretur: Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam, præscriberetur: cum omnia ordinarentur, institerentur, pararentur: ubi fuit Sylla, Cornelius? num Roma? Immo longe absuit. Num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longius. Num in agro Camerti, Piceno, Gallico: quas oras maxime quæsi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero minus. Fuit enim, ut jam ante dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italia, quæ maxime ea suspicione caruit.

Quid ergo indicat, aut quid asserit, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata desertis? Gladiatores emptos esse, Fausti simulatione²⁵, ad eadem ac tumultum. Ita

pro-

²³ Informas ad hoc adumbratum indicium. Id est, instruit ad hanc rem, ad hanc causam. Syleius. Pich. & Franc. prim. Informas ad hoc adumbratum indicium filii. Et sic veriores editiones. Quod perperam interpretantur recentiores. Ad hoc appinnde indicium filii, hoc est in filii illo scilicet indicio instruendo & componendo ad hoc laborat. Ut tempore vocabulum adumbratum & informatum est a pictorum arte petendum. Adumbratio est evanescens, cum lineæ modo extremæ sim-

bra, quæ corpora in sole faciunt circumferuntur, ut Quintilianus ait. Unde Cicero, 1. de Nat. Deorum. Cæcis mihi istorum adumbratorum Deorum inveniente atque formata. Hinc adumbratus & expressus opponuntur. Ut in Tuscul. 112: Gloria est solida quædam res, expressa, non adumbrata. Cæcilius.

²⁴ Falcarios.] Vide Catil. 1. 4.

²⁵ Fausti simulatione] Id est, simulando Faustum Syllam Lucii filium scripsisse, ut gladiatores P. Sylla emaret, quos ipse Faustus testamento patris deberet. Syll.

prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. Arrepta est familia²⁶: quæ si esset prætermissa, posset alia familia munus præbere. Utinam²⁷ quidem hæc ipsa non modo iniquorum invidiæ, sed & æquorum expectationi satisfacere posset! Properatum vehementer, cum longe tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto, cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At literæ sunt Fausti, per quas ille precibus a P. Sylla petit, ut emat gladiatores, & ut hos ipsos emat: neque solum ad Syllam missæ, sed ad L. Casarem, Q. Pompejum, G. Memmium: quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familia. Jam si in comparanda familia suspicio est nulla: quod præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta²⁸ prospicienda: præfuit vero nunquam: eaque res per Balbum, Fausti libertum, omni tempore administrata est.

XX. At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, Judices, L. Julio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspicionem hujus conjurationis: deinde est profectus non tum primum, sed cum in iisdem locis aliquanto ante eadem de causa aliquot annos fuis-

A a a 2 . . . . . set.

²⁶ Arrepta est familia] Obiectio accusatoris, repente gladiatores illos esse emptos, ad eadem scilicet ac tumultum. Solutio: At si si empti non essent, alios emere potuit, quibus Fausti munus præbere. Est autem brevi cum objectione breviter item congrua solutio: ut objectionis infirmitatem solutionis brevitatis ostendat. Inferatur enim solutio per prædictionem, quæ. Nam cum dicitur: At si si esse prætermissa & dicitur: Quæ si esset prætermissa. Sic pro Archia. de Consuetudinibus Romæ non habuit, et, qui ter ante circumlocutionem daturus, si solum emittam remanet, se sperantibus futurum Romæ velle ostendere.

²⁷ Utinam] Hæc est responsio ad hyperbolicam objectionem. Urget deinde accusator: Properatum vehementer. Desiderat Quæsi 12. Accus. Neopopulus Fausti. Def. de literæ sunt Fausti. Accus. de præfuit familia. Def. Jam si in comparanda Eccl. Evocatio.

²⁸ Ferramenta] Q. Fausto inveniunt propter opes et a Sylla parte relictas, quibus non satisfactis hæc familia, ut exitus a parum respondens eius honoribus, cui mortuo dabatur. Memmianus.

²⁹ Ferramenta] Quibus gladiatores in pugna uterentur. Idem.

Ex quo patet, cum nec obsecratis, nec viliis familiaria quicquam habeat, cur ad eadem scilicet ac tumultum. Solutio: nonnullis, locum mutare, & pro, Arrepta, reponere, ut cupit, in mentem veniat. Mutatur.

²⁷ Utinam] Hæc est responsio ad hyperbolicam objectionem. Urget deinde accusator: Properatum vehementer. Desiderat Quæsi 12. Accus. Neopopulus Fausti. Def. de literæ sunt Fausti. Accus. de præfuit familia. Def. Jam si in comparanda Eccl. Evocatio.

²⁸ Ferramenta] Q. Fausto inveniunt propter opes et a Sylla parte relictas, quibus non satisfactis hæc familia, ut exitus a parum respondens eius honoribus, cui mortuo dabatur. Memmianus.

²⁹ Ferramenta] Quibus gladiatores in pugna uterentur. Idem.

set. Ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, magna ratione cum Mauritania rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sylla procurante ejus rem & gerente, plurimis & pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejusdem dissolutum est: ut, quæ causa cæteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit, prædiis diminutis.

Jam vero illud quam incredibile, quam absurdum? qui Romæ eadem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, & mandare in ultimas terras. Utrum quo facilius Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? At hæc ipsa per se sine ulla conjunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum officii, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? Verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret.

Ipse autem Cincius (non enim mihi deferenda est causa amici veteris, atque hospitis) is homo est, aut ea familia, ac disciplina, ut hoc credi possit, eum bellum republicæ facere voluisse; ut, cujus pater, cum cæteri deficerent finitimi ac vicini, singulari extiterit in rempublicam nostram officio & fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cujus æs alienum videmus, Judices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, & patrimonio se ornatisimo spoliari maluit, quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, Judices, ego nunquam timui, cum in illa re publica tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile

³⁰ Per se] Conjuratio, quæ Romæ fiebat, diis, neque ab alia ulla re, quam a se in nullo modo nitentur provincialium discordia pandebat. Ferrarius.

bile & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceret. Cincius nunquam sibi cognationem cum prædiis esse existimavit suis: itaque se non modo ex suspitione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

XXI. Jam vero, quod subjicit, Pompejanos esse a Sylla impulsos, ut ad istam conjurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent: id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompejani conjurasse videntur? quis hoc unquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disjunctum, inquit, eos a colonis, ut, hoc dissidio ac disensione facta, oppidum in sua potestate posset, & Pompejanos habere. Primum omnium Pompejanorum, colonorumque disensio, delata ad patronos est, cum jam inveterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita a patronis res cognita est, ut nulla in re a cæterorum sententiis Sylla disenserit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompejanos a Sylla magis, quam sese esse defensos.

Atque hoc, Judices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis: qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniarum, si in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflitus jacet, per vos tutari conservareque cupiunt. Adsunt pari studio Pompejani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione³², & de suffragiis suis cum colonis disenserunt, ut idem de communi salute sentirent. At ne hæc quidem P. Sylla mihi

³¹ Pompejanos] Pompeji oppidum fuit in Campania, prope Neapolim. Il a populo Romano devicti, parte agrum multati sunt. Eo a Triumviris, in quibus P. Sylla erat, colonis delata est. Inter Pompejanos & Colonos exorta seditio est, quod nolent Pompejani Colonis tantum jus suffragii ferendi ac magistratus gerendi esse, quantum sibi. Hanc seditionem a Sylla excitatam dixit Torquatus, ut Pompejanos in sua potestate haberet, usque ad hanc conjurationem ute-

retur. Selysius.

³² De ambulatione] Gallienus interpretatur: porticum: ut in ipso Cicerone supra aliat: Et Carullo: In Magni simul ambulatione. De porticu ergo disensere cum colonis Pompejani. Grævus. Alii, de ambulatione, quod interpretantur, de magistratum peritione. Ambulatione tenentur quatuor libri veteres a me consulti, & editio prima Grævius.

hi videtur silentio prætereunda esse virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, & cum commoda colonorum a fortunis Pompejanorum reipublicæ fortuna disjunxerit, ita carus utriusque est atque iucundus, ut non alteros demovisse, sed utroque constituisse videatur.

XXII. At enim & gladiatores, & omnis ista vis, rogationis ³³ Cæcilia causa comparabantur. Atque hoc loco in L. Cæciliam, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invecus est: cujus ego de virtute & constantia, Judices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit, non de tollenda, sed de levanda ³⁴ calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri: tamen cum republica pugnare noluerit: promulgavit impulsus amore fraterno, defiderit fratris auctoritate deductus.

Atque in ea re per L. Cæciliam Sylla accusatur, in qua re est uterque laudandus. Primum Cæcilius ³⁵, qui id promulgavit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sylla recte reprehendit. Status enim reipublicæ maxime iudicatis rebus continetur. Neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de iudicio ferebat: sed

³³ Rogationis Cæciliae. Ut per vim ferretur lex, quam frater P. Sylla Cæcilius tribuens pl. de minuenda ambigua poena promulgaverat. *Manut.*

³⁴ De levanda. Quia damnatus fuerat Sylla de ambitu. Eam poenam novam lege Cæcilius minuire cogebat.

³⁵ Primum Cæcilius. Duo fere versus fuerant a scriptore librario omisi. Quos ego pariter conjectura ductus pariter ad antiquis libris adjuvat, representavit. Errans scilicet librarius in nominibus Cæcilius, & Cæciliam, a Cæcilio ad Cæciliam transtulerat: & ita versum unum integrum omiserat, quem restitimus. *Manutius.* In qua re ad uterque laudandus. Primum Cæcilius, qui id promulgavit, in qua res iudicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sylla recte respondit. Status enim. Locum aperte corruptum ita Pantegardius restituit. In qua re est prius laudandus, postquam Cæcilius, qui si promulgavit, in qua res iudicatas videbatur voluisse rescindere, ut restitueretur Sylla, recte

reprehendit: statui enim. *Sec. Ulpian.* Primum Cæcilius, &c. Malit locum notare asterisco, quam admittit Memmianus codicis scripturam Lambini conjectura femininam. Erat viri probi sermone exhibere codicis m. lectionem, & sic ubi de subiecte divinationem suam. Nostris Palatini octo nihil variant, nisi quod ser. Cæciliam. *Hent.* Stephanus laudat m. Primum Cæcilius, qui id primum promulgavit, quo frater casum levare possit: quoniam quis res iudicatas. *Sec.* quod sane admittit, si tale quid offendissent in nostris, aut ubi reveri editione: In-terim uno hanc libro, & tali quidem, quod nunquam fere fuit in eorum natura, non est nostram. Vix oculis meis credo, nequam ut lingue alienæ. *Græcæ.*

* Lamb. qui fratris calamitatem levare, poena legis mitiganda, voluerit, tandem in-terret: deinde Cæciliam, qui id promulgavit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, ut Sylla restitueretur, Sylla recte

pœnam ambitus eam ferebat ³⁶, quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non iudicium sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo iudicium reprehendit, cum de poena queritur, sed legem. Damnatio enim est iudicium, quæ manebat: poena, legis, quæ levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præfunt iudiciis summa cum gravitate & dignitate, alienare a causa. Nemo labefactare iudicium est conatus. Nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Cæcilius in calamitate fratris sui, iudicium potestatem perpetuandam, legis acerbiter mitigandam putavit.

XXIII. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facile, & libenter dicerem. Si paulo etiam longius, quam finis quotidiani officii postulat, pietas & fraternus amor L. Cæciliam protulisset; implorarem sensus vestros: uniuscujusque indulgentiam in suos testarer: peterem errato veniam L. Cæcili ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos: ferri coepta nunquam: posita est in senatu ³⁷, populum Romanum latuit ³⁸. Cum in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum prius: & id mandato Syllæ Q. Metellus prætor se loqui dixit,

³⁶ Eam ferebat. Placet quod alii, asserunt. Nisi hi dicas, voluisse Cæciliam eam ferre poenam, non quæ cum ultima lege constituta est, sed quæ ante ultimam late fuerat. Nuper autem illam ante ultimam. *Manut.* Auserte poenam, vix Latine aures ferunt. *Græcæ.*

³⁷ Posita est in senatu. Cum dicitur de hoc loco cognoscitur, animadverti hæc verba, posita est in senatu, populum Romanum latuit, esse spuria, & supposititia, ut non tantum sententia & Romani sermonis integritas flagitet: (quod enim est posse, aut deponere legem in senatu: quomodo potuit populo Romano latere quod propositum est?) sed & voces, uti vidimus, libri, in quibus pop. Rom. latuit non legitur. Videtur autem irreperisse, cum diligentia librarii repetita esset vox posita ex precedente versu:

lex dies fuit posita paucos, sic enim pro proposita legitur in Pithæano, & de iisdem repetita vox senatum ex sequente versu. Forte margini fuit adscriptum *positis*, quod est in Mediolanensi. Spero omnino, qui iudicio valent, mihi, ubi hæc verba ineptissima recte constitiderunt, assensuros. Delecte tamen nondum ausus sum, quia posita est in senatu in omnibus codicibus legitur. Si vel unus melioris notæ illa non agnovisset, ut nonnulli non agnoscunt sequentia populum Romanum latuit, ea delevissem. Nunc & hic pannus parpare Thullianæ, ut multi alii, ausurus est terendus. *Idem.*

³⁸ Populum Romanum latuit. Vult Cæsar Scioppius, *Presf. Grammat. Pithæos*, hoc Latini non esse, vel saltum Ciceronis aetate non fuisse. Græco more dicitur, *latet mihi*, sed Latino, *latet mihi*. Itaque in veteribus Ciceronis libris fuit, P. R. *latetis* quod est resti dandi casu legendum, *Populo Romano latuit*. Hæc ille pluribus. Vide Cæciliam, I. cap. 6. *De oratore.*

dixit; Syllam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica³⁹ egit: Agraria legi, quæ tota a me reprehensa & abjecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem nunquam impedivit: ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de reipublica commodis cogitavit.

Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur, quis tamen⁴⁰ nostrum Syllam aut Cæcilium verebatur? Nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? Ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sylla, hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est, & in aduersis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

XXIV. Hic tu epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompejum de meis rebus gestis, & de summa reipublicæ misi; & ex ea crimen aliquod in P. Syllam queris: &, si furorem incredibilem biennio ante conceptum erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse⁴¹ dicis, Syllam in illa fuisse superiore conjuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem, & Catilinam, & Varguntejum, & Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sylla facere potuisse. De quo etiam si quis dubitasset⁴² antea, num, id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule⁴³, descendere⁴⁴ Kalendis Januariis cum licitoribus: stulti-

³⁹ De Rep.] Ericus Stephanus emendat, e rep. ingeniosè & erudite. Lamb.

⁴⁰ Tamen] Repone, tunc, ex utroque Francii, & editione prima. Grav.

⁴¹ Me hoc demonstrasse] Quare colligebat hoc accusator? Quia cum primæ conjurationis causam innueret Cicero fuisse judicium, quo damnati fuerant de ambitu Sylla, & Autronius, neutrum ab illa excludere videbatur. Ferr.

⁴² De quo etiam si quis dubitasset] Obten- dit L. Torquatum dixisse quæ non conven-

niant. Nam G. P. Sylla conjuravit L. Torquati patrem Cos. Kalendis Januariis interficere, ut consulatum judicio amissum per vim recuperaret: non est verisimile eum, postquam damnatus est, operas & manum comparasse, ut Catilinæ contra Torquatum suffragaretur. Syllæ.

⁴³ Interfecto patre tuo consule] L. Torquatum & L. Cottam, cum inirent consulatum, Kalendis Januariis, interficere, & consulatum per vim arripere Catilius & Autronius conjuraverant. Idem.

stulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas & manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cum Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem judicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse. Neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, Judices, P. Syllæ persona suscipit. Jam enim faciam, criminibus omnibus fere dissolutis, contra, atque in cæteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere expectationi hominum; de me* aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. Nunc jam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos mentesque convertere.

XXV. Omnibus in rebus, Judices, quæ graviore majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitavit, admisit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrum subito fingi, neque cujusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paulisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosc ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures unquam hoc respuerunt, conatum⁴⁵ esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia & scelere, sed etiam consuetudine & studio in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus⁴⁶, quis insaniam libidinum, quis perverfam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profensione, ac de vulnere Q. Metelli

Tom. V.

B b b

telli

⁴⁴ Descendere] In forum. Sic enim loquebantur, quia nobiliores in collibus habitabant. Manentius.

* Vid. Man. Lamb. signis, & de ipso, qui accusatus est

⁴⁵ Conatum] Remp. scilicet perdere. Ferr.

⁴⁶ Cum indicibus] Qui viros innocentes, falsis criminibus vexarent. Idem.

telli Pii cogitat, cui non ad illius penam carcer adificatus esse videatur? Omitto ceteros, ne sit infinitum. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitetis: intelligetis, unumquemque illorum prius a sua vita, quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maxime est hujus periculo & crimini) non sua hæc vita convincit? Semper audax, petulans, libidinotus: quem in stuprorum defensionibus non solum verbis uti improbilissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis & calcibus: quem exturbare homines e possessionibus, eadem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum & armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortuna ipsi succumbere. Hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent.

XXVI. Agedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Syllæ, vobis populoque Romano notissimam, Judices, & eam ante oculos vestros proponite. Ecquod hujus factum aut commissum, non dicam audacius, sed quod cuiquam paulo minus consideratum videretur? Factum quero: verbum ecquod unquam ex ore hujus excidit, unde quisquam posset offendi? At vero in illa gravi L. Syllæ victoria, turbulentaque, quis P. Syllæ mitior? quis misericordior inventus est? quam multorum hic vitam est a L. Syllæ deprecatus? quam multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, & equestris ordinis, quorum pro salute se hic Syllæ obligavit? quos ego nominarem: neque enim ipsi nolunt, & huic animo gratissimo adfunt: sed quia majus est beneficium, quam posse debet ⁴⁷ civis dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis; quod fecit, ipsi.

Quid reliquam constantiam vite commemorem? dignitatem? liberalitatem? moderationem in privatis rebus? splendorem in publicis? quæ ita a fortuna deformata sunt, ut tamen a natu-

⁴⁷ *Quæ posse debet*] Non enim civis eam illorum vita a sua voluntate pendeat: sed in alios civis potestatem habere debet, ut est vitium temporis. *Idem.*

ra inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana ⁴⁸? quæ familiaris dignitas ⁴⁹? quæ studia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diu multumque, & multo labore quasita, una eripuit hora. Accepit P. Sylla, Judices, vehemens vulnus, & mortiferum: veruntamen ejusmodi, quod videretur ejus vita & natura accipere potuisse. Honestatis & dignitatis habuisse nimis magnam judicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior judicatus est hic fuisse, quam ceteri. Sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor: fortuna in hoc fuit fortasse gravior, quam in cæteris.

Postea vero quis P. Syllam, nisi moerentem, demissam, afflictumque vidit? Quis unquam est suspicatus, hunc magis odio, quam pudore hominum aspectum luceatque vitare? Qui cum multa haberet invitamenta urbis & fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis resisterent: abfuit ab oculis vestris; & cum lege retineretur ⁵⁰, ipse se exilio pene multavit. In hoc vos pudore judicii ⁵¹, & in hac vita, tanto sceleri locum fuisse creditis?

XXVII. Aspiciat ipsum: contemini os: conferte crimen cum vita: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoscite. Mitto rempublicam, quæ fuit semper Syllæ carissima: hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res ejus secundæ quondam erant ornata, nunc sublevantur adversa, crudelissime perire voluit, ut cum Lentulo, & Catilina, & Cethego foedissimam vitam, ac miserissimam, turpissima morte proposita, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. Nova quædam illa immamitas exorta est: incredibilis fuit, ac singularis

B b b 2

⁴⁸ *Celebratio quotidiana*] Celebratur quotidie Syllæ domus civium honestissimorum convocata. *Mauro.*

⁴⁹ *Familiaris dignitas*] Pro familiarium dignitas. Ut infra, cap. 28. *Idem.*

⁵⁰ *Cum lege retineretur*] Lege Calpurnia quæ de ambitu damnatis exilium non irrogabat. Postea decem annorum exilium addi-

dit Tullia lex, a consule Cicerone lata. *Idem.*

⁵¹ *In hoc vos pudore judicii*] Cum illum pudore hujus judicii quo damnatus erat. Sic potest exponi, sed puto tamen Tullium sensisse, in hoc vos pudore, Judices, & in hac vita. *Greg.*

furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitis repente tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, Iudices, arbitrari, hominum illum impetum & conatum fuisse. Neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis unquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam crudelis hostis patriæ sit inventus. Bellæ quædam illæ ex portentis immanes, ac fera forma hominum indutæ, extiterunt. Perspicite etiam atque etiam, Iudices: nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius. Penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, cæterorumque mentes. Quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas scelerum, quæ indicia parricidarum, quantos acervos facinorum reperietis? Ex magnis, & diuturnis, & jam desperatis reipublicæ morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta, & ejecta, convalescere aliquando & sanari civitas possit. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutius hæc stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipublicæ poenas Furæ quædam incitaverunt.

XXVIII. In hunc igitur gregem vos nunc P. Syllam, Iudices, ex his, qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum coetum ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus existimationis partæ fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunæ deseret? si non aderit? si nihil adjuvabit?

Quæstiones nobis servorum, ac tormenta accusator minatur: in quibus quanquam nihil periculi suspicamus, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis: regit quæstor, sedit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Syllæ torquetur: ex ea quærat, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num

num quæ crudelitas, num quæ audacia. Nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, Iudices, si a vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ gravissima debet esse, audietur.

Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Syllæ fortuna movet, Iudices, vestra moveat. Vestra enim, qui cum summa elegantia atque integritate vixistis, hoc maxime interest, non ex libidine, aut similitate, aut levitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, Iudices, nolite armis suis spoliata atque nudata obijcere invidiæ, dedere suspicioni. Munite communem arcem bonorum, obstruite perugia improborum. Valeat ad poenam, & ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturaque facillime percipi: subito flecti, fingique non posse.

XXIX. Quid vero hac auctoritas (semper enim de ea dicendum est: quanquam a me timide modiceque diceretur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra? qui a cæteris conjugationis causis abstinimus, P. Syllam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? Grave* est hoc dictum fortasse, Iudices, si appetimus aliquid: si, cum cæteri de nobis silent, non etiam nosmetipsi tacemus, grave. Sed, si lædimur, si accusamur, si in invidiam vocamur: profecto conceditis, Iudices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minus liceat dignitatem.

Accusati sunt uno nomine consulares: ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiæ, quam dignitatis afferre. Assuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitæ ejus turpitudinem in summis ejus periculis non insequabantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul, reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: improbo homini, at supplici: fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cum adfuit post delatam ad eum primam illam conjugationem; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem

* Vid. Man. Lamb. omittunt, est hoc dictum fortasse, Iudices.

idem non adfuit alio in iudicio, cum adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset: ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. Sin illa res prima valuit: non inveterata, quam recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus advectionem hominis improbissimi sella curuli, atque ornamentis & suis, & consulatus honestavit: quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur?

At iidem iis, qui ante hunc causam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil a se adjumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum constantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas & fides de unoquoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere unquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quam iis temporibus, & periculis, quibus pene oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissime, quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego præcipue de consularibus disputo. Nam hæc & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & universi senatus communis est laus: ut constet, post hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset, attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam.

XXX. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ consul non adfui, qui testimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a sanitate, adeo oblitus constantiæ meæ, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum duces conservare cupiam, & in animum inducam, cuius nuper ferrum retulerim, flammamque restinxerim, ejusdem

* Lamb. ad referendam memoriam Crut. attestatorem recurrendum

nunc causam vitamque defendere? Si medius fidius, Judices, non me ipsa respublica, meis laboribus & periculis conservata ad gravitatem animi & constantiam sua dignitate revocaret; tamen hoc natura est insitum, ut, quem timeris, quicum de vita fortunisque contenderis, cujus ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis: cum, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventa salutis: ego sim tam demens, ego committam, ut ea, quæ pro salute omnium gessi, casu magis & felicitate a me, quam virtute & consilio gesta esse videantur?

Quid ergo? hoc tibi sumis, dicit fortasse quispiam, ut, quia tu defenderis, innocens judicetur? Ego vero, Judices, non modo nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet: sed etiam si quid ab omnibus conceditur⁵², id reddo ac remitto. Non in ea republica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur.

Grave esse⁵³ videretur, eum, qui investigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in iudicio: Non defenderem, si conjurasset. Non dico id, quod grave est: dico illud, quod in his causis conjurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo⁵⁴: Ego ille conjurationis investigator atque ultor, certe non defenderem Syllam, si conjurasse arbitrarer. Ego, Judices, de tantis omnium periculis cum quererem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius iudicio, nullius suspitione, nullis literis, de re P. Syllæ rem ullam⁵⁵ ad me esse delatam.

XXXI.

⁵² Conceditur] Hoc est, si id ab omnibus mihi concederetur, ut es in re sanam meæ auctoritati esse, sponte remitterem, ac reculerem. Ferat.

⁵³ Grave esse] Ironia. Idem.

⁵⁴ Pudori meo] Quomodo enim pudori suo Cicero consulere, si defenderet quem conjurasse arbitraret? Idem.

⁵⁵ De re P. Syllæ rem ullam] Vitium apparet: itaque nonnulli, de re, tanquam su-

XXXI. Quamobrem vos, Dii patrii ac Penates, qui huic urbi, atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc templa atque templa, me consule, vestro numine auxilioque servastis, testor, integro me animo, ac libero, P. Syllæ causam defendere: nullum a me sciente facinus occultari, nullam scelus susceptum contra salutem omnium defendi ac regi. Nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolvi patriæ quod debui: reliqua jam a me mea perpetua consuetudini, naturæque debentur. Tam sum misericors, Judices, quam vos: tam mitis, quam qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicæ præcipitanti subveni: patriam demersam extuli: misericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quam necesse fuit. Salus esset omnium amissa una nocte, nisi esset severitas illa suscepta. Sed, ut ad sceleratorum poenam amore reipublicæ sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor.

Nihil video esse in hoc P. Sylla, Judices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propullanda calamitatis suæ causa supplex ad vos, Judices, confugit: sed ne qua generi ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari & perfrui possit? Domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines: ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, Judices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius iudicii calamitate occiderunt. Sed ne extinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti generis in familia relinquit, id laborat, id metuit; ne denique hic miser conjurati, & consecrati, & proditoris filius nominetur: huic puero, qui est ei vita sua multo carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditu-

pervacaneum inducendum putarunt. In quibusdam antiquis libris, de sententiis, legitur, quod item vitiosum esse constat. Nobis placeret, de crimine. Non enim longe distat, sicut crimine a re, si crimine contracte legitur. Mosur.

diturus, ne æternam memoriam dedecoris relinquit. Hic vos orat, Judices, parvus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflictæ, patri suo gratulari sinatis. Huic misero notiora sunt iudiciorum itinera, & fori, quam campi, & disciplinarum. Non jam de vita P. Syllæ, Judices, sed de sepultura contenditur. Vita crepta est superiore iudicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur?

XXXII. Nuper is homo fuit in civitate P. Sylla, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferreret. Nunc spoliatus omni dignitate, quæ crepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis, lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, Judices, vos obtestatur.

Te ipsum jam, Torquate, expletum esse hujus miseris par erat. Etsi nihil aliud Syllæ, nisi consulatum abstulisset, tamen eo vos contentos esse oportebat. Honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitia deduxerunt. Sed cum huic omnia cum honore detracta sint, cum in hac fortuna misera ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? Lucine hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, adempta ignominia foedissimi criminis. An vero inimicum ut expellas? cujus ex miseris, si eses crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quam audiendo.

O miserum & infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sylla renuntiatus est! O fallam spem! o volucrem fortunam! o cæcæ cupiditatem! o præposteram gratulationem! Quam cito illa omnia ex lætitiâ & voluptate ad luctum & lacrymas reciderunt, ut, qui paulo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut cui novæ calamitati locus ullus relictus esset? Urget eadem fortuna, quæ cepit: reperit novum

vum mœrorem: non patitur hominem calamitosum, uno modo afflictum, uno in luctu perire.

Sed jam impediatur egomet, Iudices, dolore animi, ne de hujus miseria plura dicam. Vestrae jam sunt partes, Iudices, in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam pono. Vos & reiectione interposita⁵⁶, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos iudices confestim, ab accusatoribus delecti ad spem acerbioris, a fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, &, quae prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos severitatem judiciorum, quae per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigate. Hoc cum impetrare a vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi, atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita reiectione, devenire convenerit. In quo ego, Iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in republica juncti sumus, mansuetudine & misericordia vestra falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

⁵⁶ Reiectione interposita] Facile est intelligere, unius accusatoris in crimine conjugationis reiectionem iudicium fuisse. Verissime est autem in reiectionum locum eos deligi solitos ab accusatore quos putaret de re levissimè iudicatos, quos Cicero ex accusatoris mente, *severitatem* appellat: iudicium autem gratiam & clementiam accipitur in

co, quod subiungit: *A fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti*. Et infra: *Est vestri animi, atque virtutis, declarare non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita reiectione, devenire convenerit*. Quo loco significat, si crudescentes iudices accusator quæserit, extrasse in delectu: quos enim delegit, crudelitate longe abesse. *Idem*.

P R O

A. LICINIO ARCHIA P O E T A .

O R A T I O XXVI.

A R G U M E N T U M .

Archias, magni nominis poeta, Antiochenus, Romam venit anno urbis 648. & ab Heracleiensi civitate donatus in gratiam Luculli, Romanam etiam civitatem adeptus est lege Plautia Papiria, anno 661. Sed elapsis viginis & octo annis, Gracchus quidam Archiam litem intendit de civitate, ex lege, ut opinor, Papia. Cicero Archiam hac oratione defendit. FERRATIUS.

I.

I quid est in me ingenii, Iudices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitor mediocriter esse versatum: aut, si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor atatis meae tempus abhorruisse: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius¹ fructum a me repetere prope suo iure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis, & pueritiae memoriam recordari ultimam², inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando salutis fuit: a quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios servare possemus, hinc

C c c 2

pro-

¹ A. Licinius] Nomen ex Licinia gente sumptum cuius beneficio civis Romanus factus fuerat. Cui autem non etiam prænomina, in Orat. de Prov. Cons. cap. 18. mea, innotum est. *Idem*.

² Memoriam recordari ultimam] Id est primam, remotissimam. De hac voce plura in Orat. de Prov. Cons. cap. 18.

vum mœrorem: non patitur hominem calamitosum, uno modo afflictum, uno in luctu perire.

Sed jam impediatur egomet, Iudices, dolore animi, ne de hujus miseria plura dicam. Vestrae jam sunt partes, Iudices, in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam pono. Vos & reiectione interposita⁵⁶, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos iudices confestim, ab accusatoribus delecti ad spem acerbissimam, a fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, &, quae prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos severitatem judiciorum, quae per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigare. Hoc cum impetrare a vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi, atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita reiectione, devenire convenerit. In quo ego, Iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in republica juncti sumus, mansuetudine & misericordia vestra falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

⁵⁶ Reiectione interposita] Facile est intelligere, unius accusatoris in crimine conjugationis reiectionem iudicium fuisse. Verissime est autem in reiectionum locum eos deligi solitos ab accusatore quos putaret de re levissimè iudicatos, quos Cicero ex accusatoris mente, *severitatem* appellat: iudicium autem gratiam & clementiam accipitur in

co, quod subiungit: *A fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti*. Et infra: *Est vestri animi, atque virtutis, declarare non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita reiectione, devenire convenerit*. Quo loco significat, si crudeliter iudicet accusator, quærit, extrahere in delectu: quos enim deligit, crudelitate longe abesse. *Idem*.

P R O

A. LICINIO ARCHIA

P O E T A .

O R A T I O XXVI.

A R G U M E N T U M .

Archias, magni nominis poeta, Antiochenus, Romam venit anno urbis 648. & ab Heraclensibus civitate donatus in gratiam Luculli, Romanam etiam civitatem adeptus est lege Plautia Papiria, anno 661. Sed elapsis viginis & octo annis, Gracchus quidam Archiam litem intendit de civitate, ex lege, ut opinor, Papia. Cicero Archiam hac oratione defendit. FERRATIUS.

I.

I quid est in me ingenii, Iudices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitor mediocriter esse versatum: aut, si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor atatis meae tempus abhorruisse: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius¹ fructum a me repetere prope suo iure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis, & pueritiae memoriam recordari ultimam², inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si haec vox, hujus hortatu, praecipisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios servare possemus, hinc

C c c 2

pro-

¹ A. Licinius] Nomen ex Licinia gente sumptum cuius beneficio civis Romanus factus fuerat. Cuius autem non etiam praenomen, inerat. *Idem*.
² Memoriam recordari ultimam] Id est primam, remotissimam. De hac voce plura in Orat. de Prov. Cons. cap. 18.

profecto ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus.

Ac, ne qui a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quadam in hoc facultas sit ingenii, neque hac dicendi ratio, aut disciplina: ne nos quidem huic cuncti studio³ penitus unquam dedisti fuimus. Etenim omnes artes, quae ad humanitatem⁴ pertinent, habent quoddam commune vinculum⁵, & quasi cognatione quadam inter se continentur.

II. Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in questione legitima⁶, & in iudicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, & apud severissimos⁷ iudices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat: quæso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam; ut me, pro summo poëta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate⁸, hoc denique prætoris exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis⁹, ac literarum paulo loqui liberius, & in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium

³ Ne nos quidem huic cuncti studio] Tota enotat magnas hic turbas dat. Quid enim est cuncti? At Festus cunctos negat dici nisi omnes conjunctos. Manutius exponit cuncti toti, ut sit, ne nos quidem toti huic studio eloquentiæ dedisti sumus. Sed ne Carneades quidem mihi perfluerit cunctis totos dici, & de uno humanitate. Liliæ. Er. Memmii habent partim cuncti, quod res quoque partem esse quod perficitur verum est. Passer. Non male conciliat Gallie suæ Claudius Patreanus huic rei studio: sed nisi, nihil mutant. Recepti id tamen in contextum Lambinus. Grætorum.

⁴ Humanitatem] Vide Gellium, lib. XIII. cap. 17.

⁵ Commune vinculum] Vide Cic. de Orat. III. 6. Vitruvium in isto lib. 1. Sec.

⁶ Legitima] De qua lex est, & qua lege exerceat. Manut.

⁷ Severissimos] Apud quos extra causam si quid afferat, locum habere non videtur.

⁸ Idem.

⁸ Hac vestra humanitate] Literarum illarum scientiæ, de quibus mihi sermo facturus est. Idem.

⁹ De studiis humanitatis] Quæ ad humanitatem insistant, & quæ animos humanitate excolunt. Significatur autem historia in primis, & poetices. Nam utraque infra laudatur. Gellius alias quoque disciplinas humanitatis nomine comprehendit, cum eam eruditionem vocat, & ut propemodum esse, quam *scabiles* Græci dicunt; exemplis tamen valde probantibus non oritur. Et in hac ipsa oratione cum ait Cicero: *At sit artibus, quibus etas puerilis ad humanitatem informari solet: quid pueris? mathematicano, & physica significari? At hæc Romæ tum non colebantur: aut virili certe etate, non puerili: & omnino a perquam patris. Quæ, & quod ad Gellii opinionem attinet, nec probare possum ante improbare audio: alienum libenter susceco. Idem.*

dium minime in iudiciis periculisque tractata¹⁰ est, uti prope novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui, concedique sentiam: perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse.

III. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus etas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quodam urbe & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluentibus) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctaque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum: studique hæc & in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis: & hic Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate, cæterisque præmiis donarunt: & omnes, qui aliquid de ingenio poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt.

Hac tanta celebritate famæ cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, & Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, cum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio: audiebatur a M. Emilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: a L. Crasso colebatur: Lucillos vero, & Drunum, & Octavios, & Catonem,

to Tractate] Id est, Oratores ejusmodi solent in iudicio. Passer. personæ in iudiciis non tractant, quia post. * Lamb. celeriter ei, ut antecellerent... contem otium studiumque sedantes, adduci non sige.

nem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quod cum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant.

IV. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam¹¹ profectus, & cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracliam: quæ cum esset civitas æquissimo jure ac fœdere¹², adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate & gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege, & Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent: si tam, cum lex forebatur, in Italia domicilium habuissent: & Si sexaginta diebus¹³ apud prætorem essent profecti.* Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profectus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum.

Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege¹⁴ dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heraclieæ esse tum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienfes legati, nobilissimi homines: hujus judicii causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt.

Hic tu tabulas desideras Heraclienfium publicas, quas Itali-

co

¹¹ Siciliam] Ita Grut. & Grav. ex mill. vulgo, Cileciam.

¹² Equissimum jure, ac fœdere] Videtur omnino significare, molliore quodam jure, ac fœdere Heraclienfes fuisse, quam Pærentinos, Rhegiacos, Neapolitanos, Alioquin cur in eas adscribi cuperet Archias, quasi ceteris, in quos adscriptos antea fuerat, neglegens? quorum etiam tabulis Archiam non uti, quod semper se Heracliensem esse voluerit, infra dicit. Manut.

¹³ Sexaginta diebus] Non est per sexaginta dies continens profecti, quo quid absurdius? nec post sexaginta dies, ut Lambinus

conatur reponere, sed intra sexaginta dies. Dati autem sexaginta dies, ut si qui longius absissent, satis scilicet haberent temporis quo Romam venirent ad profectendum. Profectur qui edit aliquid, & publice tantum esse vult, ut profecti censam, & interces apud publicanos. Graci de *exyptiis*, de qua voce vide Budeum in *Pandectas. Passerat.*

¹⁴ De civitate ac lege] C. Putaneus vir doctiss. censet legendum, *hæ lege*, quod Lambinus improbat, ego probat: nam hæc legem nonia, fidem abrogasset. Relinquasset, inquit, quia tabule obsignabantur annulo prætoris. Idem.

co bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere: querere, quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: & cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare.

At domicilium Romæ non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam¹⁵, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est profectus. Immo vero iis tabulis profectus, quæ sola ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

V. Nam cum Appii tabulæ negligentius asservata dicerentur: Gabinii, quamdiu incolomis¹⁶ fuit, levitas; post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset¹⁷: Metellus, homo sanctissimus modestissimisque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices¹⁸ venerit, & unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

Quæ cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humiliori aliqua arte præditis, gratuito¹⁹ civitatem in Græcia homines impetiebantur, Rhegiacos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii præditi gloria, noluisse. Quid? cum cæteri non modo post civitatem datam²⁰, sed etiam post legem Papiam²¹, aliquo modo in eorum municipio-

pio-

¹⁵ Ante civitatem datam] Silvani lege, & Carbonis. Quæ civitatem non dabant, nisi qui domicilium in Italia, cum lex foret, habuissent. Manut.

¹⁶ Quamdiu incolomis fuit] Antequam condemnaretur. Idem.

¹⁷ Omnem tabularum fidem resignasset] Omnem ejus tabulis, in quibus profecturum erant nomina, fidem abrogasset. Relinquasset, inquit, quia tabule obsignabantur annulo prætoris. Idem.

¹⁸ Ad judices] Ut de litura illa, quam in suis tabulis deprehenderat, judicaret. Idem.

¹⁹ Gratuitis] Nulla eorum merito, nulla, aut humiliori arte. Idem.

²⁰ Post civitatem datam] Lege Silvani & Carbonis: ut supra.

²¹ Post legem Papiam] Secundam litam a C. Papio: Ne quis peregrinus pro civis se gereret. Petrar.

piorum tabulas irrepperint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclentem esse voluit, rejicietur?

Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo, apud exercitum ²² fuisse: superioribus, cum eodem quaestore fuisse in Asia: primis, Julio & Crasso, nullam populi partem esse centam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio eum in civium Romanorum jure esse verlatum ²³, & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hereditates civium Romanorum, & in beneficiis ad ærarium delatus est ²⁴ a L. Lucullo prætoris & consule.

VI. Quare argumenta, si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio revinctur. Quares a nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convicio desessæ conquietant. An tu existimas, aut sup-

²² Apud exercitum] In exercitu, & apud exercitum, non eodem sensu dicitur: in exercitu, qui miles est: apud exercitum, qui vel negotii, vel rei militaris cognoscenda prædica, vel quovis potius, quam stipendii nomine, in exercitu est. Archias autem non miles erat, sed pro sua virtute contubernalis imperatoris. Manut.

²³ Iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio in civium Romanorum jure esse verlatum] Hæc mihi perobscura videntur & æquidivæ. Quomodo enim Archias testamentum fecit Romanorum legibus, & adiit hereditates civium Romanorum, si non suo quidem iudicio tum in civium Romanorum jure esse verlatum? Contrarium Cicero voluit ostendere. Itaque ut hæc æquidivæ tollatur, pro qua scribere coeui, & sic interpunge: Iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio in civium Romanorum jure esse verlatum, & testamentum sæpe fecit nostris legibus. Hæc est vera sententia: illis ipsis temporibus, quibus tu contendis Archiam ipsum nondum præ se tulisse se civem esse, multa pro cive gessit, testamentum fe-

cit, & quæ loquuntur. Igitur falsum est, quod tu criminaris. Gravet.

²⁴ In beneficiis ad ærarium delatus est] Hunc ego morem deserendi ad ærarium, si qui bene de republica meriti essent, didici olim ex epist. 10. lib. v. Famil. in qua sic est: Quod scribit de beneficiis, scito a me crederi militavit, & præfatus, & contubernalis ducebat non delatus esse. Qui enim utilem reipublice operam in bello quacumque ratione navaverant, eorum nomina, ex bello reversi, vel prætores, vel imperatores ad ærarium deferbant. Manut. Defecti in beneficiis ad ærarium, non erat involuementum, verum meritis honor & commendatio. Illarum peritiam apud populum Romanum probatur illis vel ad majora ornamenta ab republica consequenda, vel ad pericula, si quæ extitissent, sublequenda, tanquam olim meritis, ut iudicio & beneficio principum honorarentur. Sic hic Archiam a Lucullo sic L. Corneliū Balbum a Pompeio in beneficiis ad ærarium delatum esse iactat in illorum defensione Cicero. J. Fr. Gronov. de pec. vet. 111. 27. ubi vide plura. Grav.

suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. Ceteros pudeat, si qui ita se literis abderint, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, Iudices, ut ab nullius unquam me tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis: quantum alii tribuunt tempestivis ²⁵ conviviis: quantum denique alex, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumptero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque ²⁶ censetur oratio & facultas: quæ quantacumque est in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur: illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum præceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suavissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honestatem: in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plena sapientium voces, plena exemplorum vetustas: quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuentium, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas

Tom. V.

D d d

scri-

²⁵ Tempestivis] Vide supra, pro Murena, cap. 6.

²⁶ Videt Man. Lamb. crefecit.

²⁶ Ex his studiis hæc quoque censetur oratio & facultas] Dicens facultas ex poeta-

rum lectione censetur, id est, pretium & estimationem meretur, & in primis laudatur: a Græcis lexico dicitur, quorum imitatione ita loqui solemus. Budens in Pand.

scriptores & Græci & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum, & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

VII. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis prodita sunt, istanc doctrinam, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. Sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seiplos & moderatos, & graves extitisse fateor. Etiam illud adjungo, sapius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatioque doctrinæ: tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium²⁷, moderatissimos homines & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto si nihil ad percipiendam, colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.

Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: ramen, ut opinor, hanc animi^a remissionem²⁸, humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cætera neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. Hæc studia adolescentiam^b alunt²⁹, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfrugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possent,

²⁷ L. Furium] Philum, quem disputantem induxit Cic. in lib. de Rep.

^a Certe, adolescentiam

²⁸ Remissionem] Vide P. Victorii Var. lect. lib. XXIX. cap. 7.

^b Idem. 29000

²⁹ Adolescentiam alunt] Recte, alunt, de ætate quæ crescit. Libri veteres in modo consentiunt: habent enim omnes, agunt: ut interdum necessaria conjectura videatur. Mam.

possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

VIII. Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum verbum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? Quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? Quæ vero accurate, cogitateque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus, eruditissimisque accepimus, caterarum rerum studia, & doctrina, & præceptis, & arte constare: poetam naturam ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu^{*} inflari³⁰. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati³¹ nobis esse videantur.

Sic igitur, Judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & solitudines voci respondent; bestiarum saepe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vindicant, Salamini repertum, Smyrnæi vero suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt.

D d d 2

IX. Ergo

* Vir. Lamb. affari

³⁰ Inflari] Et in mill. nostris omnibus: & id propterea ad non Græci verbi inflari, sed ad Græci verbi inflari, ut in Commentariis.] Accedo Guleliamæ conjecturæ commendati. Gruter.

ari nostri quoque omnes libri ruentur. Gruter.

IX. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? Præsertim cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam? Nam & Cimbricas res adolefcens arripit, & ipsi illi C. Mario³², qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quisquam est tam averfus a Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse ajunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret: *Ejus, a quo sua virtus optime prædicaretur*. Itaque ille Marius item eximie L. Plotium³³ dilexit: cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari.

Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucillum, fortissimum & clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse, atque servatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphus. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab his populi Romani fama celebratur. Carnus fuit Africanus superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At his laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur:

³² Ipsi illi C. Mario] Qui Cimbras devicit. *Manus.*

³³ L. Plotium] Nominatum a Suetonio inter claros rhetores. *Idem.*

litur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur.

X. Ergo illam, qui hæc fecerat, Radium hominem³⁴ majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus: Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare si res hæc, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, quo manum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ causa, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum.

Quam multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum astitisset, *O fortunate, inquit, adolefcens, qui tua virtutis Homerum præconem inveneris*. Et vere: Nam, nisi Ilias illa extitisset; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus³⁵, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt?

Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla, cum Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cum ei

³⁴ Radium hominem] Rudia oppidum Apulie, hæc erata civitas, quo tempore Ennius in civitatem est receptus: que postea colonia fuit, a Q. Fulvio Nobilitate deducita, cuius beneficio civis R. factus est Ennius; ut in Bruto legimus.

³⁵ Noster hic Magnus] Ergo aderat Pompejus, qui Messala & Pupio Coss. urbem impressus est: adeoque eodem anno habitus est hæc oratio. *Ferratus.*

ei libellum malus poeta de populo subiecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis³⁶, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei premium tribui sub ea conditione, *no quid postea scriberet*, Qui sedulitatem mali poetae duxerit aliquo tamen premio dignam, hujus ingenium & virtutem in scribendo, & copia non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Luculos impetravisset? qui praesertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poetis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum³⁷, tamen aures suas dederet.

XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest; sed praerobis ferendum: trahimur omnes laudis studio; & optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de commendanda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo praedicatio-

³⁶ *Alternis versibus longiusculis*] Impatiens, ut in elegiis. Passerat.

³⁷ *Cordubae natis poetis, pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum*] Quoniam facta evenisse dicam, ut eandem regionem tam illa eadem laus insecrret. Non enim possum, qui de poetis Hispanis, Mureti iudicium describam, e praefatione in Catullum, Hispani poetae praecipue & Romani sermonis elegantiam contemnunt, & cum instarum quoddam, & tumidum, & gentis suae moribus congruus invenissent orationis genus, a veterum exemplo suo ceteros a recta illa, & simplici, in qua praecipua poetarum sua laus est, & in quam superiores omni studio incubuerunt, imitatione naturae. Tunc se post Augusti tempora, ut quisque versum maxime insulerat, sententiam maxime contorserat, eo denique modo locutus fuerat, quo neino serivo solet loqui, ita in pretio haberi coepit. Quin etiam suavis ille splendor, & adulterina eloquentiae species ita nonnullorum, qui verae eloquentiae gustum non habent, occaecavit animos, ut his quoque temporibus existerent Hispani duo, homines ceterorum & in primis eruditum, & scriptis editis nobiles; quorum alter Lucanum Virgilium, alter Martialem Catullo anteponebat verum non est. Quorum ab

urroque ita dissentio, ut, si quis deus posset, restarem mihi opinioneque faciat, non dicam Virgilium, cui videor injuriam fecerit, si cum illo modo cum ceteris comparem, sed Ennii altissimam, aut Turri, quam Lucani, multo similes in scribendo, ut esse me malim: inter Martialis autem & Catulli scripta tantum interesse arbitror, quantum inter dila scurræ alicujus in trivio, & inter liberales ingenii hominis jocos, multo urbanitatis asperos homines. Neque vero negaverim, multa in Martiale quoque non inscienter dicta reperiri: sed profecto deteriorum longe numerus major est. Latinae quidem orationis natus illa, nihilque quasi viginti annis infusa germanitas in Martiale nulla est, in Catullo praecipue. Ut discederem ab illustro, atque hunc, contra ac sum felicitas, panthum asserere, induxit me, & prope cogit orationis totius mira suavitate commendat utilitas. Quam enim haec scripta candida! quam vere! quam opportune huic aevi, nostrisque hominibus! Huc illos voco festivarum scriptioinum artifices, quos praeva imitationis uelicio quae intemperies atque contumelia privat omni bono natura; & cum in curatura illi parum, vel nihil ponant, sibi ac multiterculis canant. Olivarius.

cationem, nobilitatemque despiciunt, praedicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir & imperator, Accii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Aetolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen & Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore, & a poetarum salute abhorreere.

Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, Iudices, indicabo, & de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, praeter hanc laudis & gloriae: qua quidem detracta, Iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?

Certe, si nihil animus praesentiret in posterum, & si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigilisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes & dies animum gloriae stimulis concitat, atque admonet, non cum vita tempore esse dimittendam³⁸ commemoracionem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam.

XII. An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitae periculis laboribusque veriamur, ut, cum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul mori-

³⁸ *Non cum vita tempore esse dimittendam*] Sic reposui, scripturae veteris vestigia, quibus P. Manutius hanc coniecturam Lambini receperit. Gra.

moritura omnia arbitremur? An cum statuas & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne malle debemus, summis ingeniis expressam & politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem abitura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam, speque delector.

Quare conservate, Judices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venustate³⁹: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videatis; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint: petimus a vobis, Judices, si qua⁴⁰ non modo humana⁴¹, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur: qui quæ est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habitii, atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine breviter, simpliciterque dixi,

³⁹ Tum dignitate, tum venustate] Pro venustate legendum vetustate. Hoc enim dicit: pudorem & integritatem morum in Archia comprobari amicorum ipsius tum dignitate, tum vetustate. Luculli enim, & Metelli, & Catuli, & alii præterea viri gravissimi, quos antea nominarat, non tantum Archie amici, sed veterissimi amici erant... Inepte in talibus viris, quasi in pulchellis pueris, venustatem commendari sic. *Mauret. Var. lect. XII. 15.* Hic dicitur venustas, homines venustos, politos, ut apud Catullum: Et quicquid est humanum venustissimum.

Hic aliter dicuntur belii, elegantes, culti ho-

mines, qui studiis & ingenio Archie capiuntur. Cur autem studiis in contextu Græci retineatur, cum tamen in notis eam vocem damner, librorum negligentia est tribuendum. *Græc.*

⁴⁰ Si qua] Si affirmantis est. *Virg. Dii, si qua est celo pietas.* Item: *Si qua pietas respiciunt numina.* Passerat.

⁴¹ Non modo humana] Non modo ab hominibus, sed & a diis profecta commendatio. Hominibus commendatus esse debet, qui hominum laudes commendat posteritati. *Dicitur*, quod divino afflatur spiritu poete, unde quoque sancti habentur. *Idem.*

dixi, Judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui iudicium exercet, certe scio.

POST REDITUM.

AD QUIRITES.

ORATIO XXVII.

ARGUMENTUM.

Pulsus in exilium Clodia lege Cicero, quod cives Romanos indemnatos necasset, cum decem & septem menses absuisset, tandem revocatus in Urbem rediit prid. Non. Septembris, anno urbis DCXCVI, P. Lentulo Spinthere & Q. Metello Nepose Coss. Postridio, hoc est nonis Sept. Senatui gratias egit, ut ipse fertur Epist. 1. lib. IV. ad Atticum: & paulo post oriam Populo hac Oratione, data a Consulibus concione, Dione teste lib. 38. FERRATIUS.

In veteribus duobus codicibus Lambini, hac oratio sequitur eam, quam habuit in senatu, & præterea habet hanc inscriptionem: Cum populo gratias egit. In primo Francii etiam sequenti præponitur, cum hac inscriptione: Oratio qua populo gratias egit pro sui restitutione in patriam. Sed in Erfurt. Incipit oratio M. T. Ciceronis cum de reditu suo P. R. gratias egit. Illi etiam præponitur oratio in Senatu. GREV. Quod cum ita esset, huic tamen Grævius alteram in sua editione non præposuit: neque ego a vulgatis recedam; in re præsertim nullius momenti. OLIVET.

QUOD precatus a Jove Optimo Maximo, cæterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunæque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi; ut, si meas rationes unquam vestræ salutis anteposuissem, sempiternam poenam sustinerem, mea voluntate susceptam: sin & ea, quæ ante gesseram, conser-

servandæ civitatis causa gessissem, & illam miseram profectio- nem vestræ salutis gratia suscepissem, ut, quod odium scelerati homines, & audaces in rempublicam, & in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id in me unum potius, quam in optimum quemque, & in universam rempublicam deflueret: hoc si animo in vos, liberisque vestros fuisset, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque universam, memoria mei; misericordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me esse convictum, iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino immortalique vestro, maxime lator, Quirites. Et si homini nihil est magis optandum, quam prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, secundo vita sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla & placata omnia fuissent; incredibili quadam, & pene divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate carnissem.

Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariore. Tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit unquam jucundius, quam mihi meus frater. Non tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum carebam; & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumi afferebant. Amicitia, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo.

Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quanquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales! dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italiæ! quæ cele-

E e e 2 britas

* Grut. in me uno pariter, quam in optimo dicitur; Ejus devotionis me composuit esse factum; id est, quem illa devotione fructum petivi, eam tulisse me. Manutius.

britas oppidorum ! quæ forma regionum ! qui agri ! quæ fruges ! quæ pulchritudo urbis ! quæ humanitas civium ! quæ reipublicæ dignitas ! quæ vestra majestas ! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar , ut nemo magis . Sed tanquam bona valetudo jucundior est eis , qui e gravi morbo recreati sunt , quam qui nonquam agro corpore fuerunt : sic ea omnia desiderata magis , quam assidue percepta , delectant .

II. Quorum igitur hæc dispuro ? quorum ? ut intelligere possitis , neminem unquam tanta eloquentia fuisse , neque tam divino atque incredibili genere dicendi , qui vestrorum multitudinem multitudinemque beneficiorum , quæ in me , fratremque meum , & liberos nostros contulistis , non modo augere , aut ornare oratione , sed enumerare , aut consequi possit . A parentibus , id quod necesse ² erat , parvus sum procreatus : a vobis natus sum consularis . Illi mihi fratrem incognitum , qualis futurus esset , dederunt : vos spectatum , & incredibili pietate cognitum reddidistis . Rempublicam illis accepi temporibus ³ eam , quæ pene amissa est : a vobis eam recuperavi , quam aliquando omnes unius opera servatam judicant . Diis immortales mihi liberos dederunt : vos reddidistis . Multa præterea a diis immortalibus optata consecuti sumus . Nisi vestra voluntas fuisset , omnibus divinis muneribus caruissemus . Vestros denique honores , quos eram gradatim singulos assecuti , nunc a vobis univeros habemus : ut , quantum antea parentibus , quantum diis immortalibus , quantum vobismetipsis , tantum hoc tempore universam cuncto populo Romano debeamus . Nam , cum in ipso beneficio vestra tanta magnitudo est , ut eam complecti oratione non possim : tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas , ut non solum calamitatem mihi detraxisset , sed etiam dignitatem auxisset videamini .

III. Non enim pro meo reditu , ut pro P. Popillii ⁴ , nobilif.

² *Necesse*] Necesse est ut ex matrimonio filii procreentur : sed vos me voluntate Consularem fecistis . *Ferrac.*

³ *Illis accepi temporibus*] Belli enim socialis initio sumptim virilem rogam : nec multo post secutum est Mariam civile bel-

lum : & in utroque resp. bello versata est in summo discrimine . *Idem* subjungit , *quæ pene amissa est* . *Mantius.*

⁴ *P. Popillii*] Quam exularat C. Gracchus , quia in consulari T. Gracchi amico infestatus fuerat . *Ferrac.*

bilissimi hominis , adolescentes filii , & multi præterea cognati atque affines deprecari sunt : non , ut pro C. Metello ⁵ , clarissimo viro , jam spectata ætate filius L. Diadematus ⁶ , consularis , summa auctoritate vir : non Metellus censorius ⁷ , non eorum liberi , non Q. Metellus Nepos , qui tum consulatum petebat , non sororum filii , Luculli , Servilii , Scipionis : permulti enim Metelli , aut Metellarum ⁸ liberi pro Q. Metelli reditu vobis , ac patribus vestris supplicaverunt . Quod si ipsius dignitas , maximæque res gestæ non satis valeret : tamen filii pietas , propinquorum preces , adolescentium squalor , majorum natu lacrymæ populum Romanum movere poterunt .

Nam C. Marii , qui post illos veteres clarissimos consulares , vestra patrumque memoria , tertius ante me consularis , subit indignissimam fortunam præstantissima sua gloria , dissimilis fuit ratio . Non enim ille deprecatione rediit , sed in dissensu civium , exercitu se , armisque revocavit . Me autem nudum a propinquis , nulla cognatione munitum , nullo armorum ac tumultus metu , C. Pisonis , generi mei , divina quædam & inaudita auctoritas , atque virtus , fratrisque mei misert-

⁵ *C. Metello*] *Lege Q. ut infra* . Hic fuit Q. Cæcilius L. F. Q. N. Metellus Numidicus , qui anno U. C. 653. in exilium iit . *Grævus.*

⁶ *L. Diadematus*] L. Metellus Diadematus fuit L. Metelli Macedonici filius , qui quatuor filios habuit , omnes summi dignitatis illustres , quorum hæc sunt nomina , teste Plinio . *Valer. Maximo* , & *Vellejo Patreulo* . Primus fuit Q. Cæcilius Metellus , qui Consul fuit cum T. Quinctio Flaminio , qui post triumphatis Balearibus dicitur est Balearicus . Alter fuit Cæcilius Metellus Diadematus , qui Consulatum gessit cum Q. Mucio Scaevola . Tertius erat M. Cæcilius Metellus , cujus collega fuit in Consulari M. Emilius Scaurus : Quartus numero fuit C. Cæcilius Metellus Caprarius , qui in Consulari habuit collegam Cn. Papirium Carbo-

nem . Macedonicus Metellus vero habuit fratrem L. Calvum , cuius duo fuerunt filii , Metellus Numidicus & Metellus Delmaticus , quem perperam eundem esse putant , qui &

dicitur fuerit Delmaticus , in qua sententia est quoque Cl. Haradinus ad Plinii lib. vii. c. 44. & in qua fuerant olim Sigonius & Onofrius , sed refutata est a Steph. Pighii , qui in annalibus ad annum 635 , ex illustri fragmento triumphorum Capitolinorum ostendit Delmaticum fuisse L. Calvi Metelli , qui erat Macedonicus frater , filium Diadematum autem dicitur esse , quod alexis in fronte tegendi causa diademate sit usus . *Grævus.*

⁷ *Metellus Censorius*] Hic fuit C. Cæcilius Metellus , Caprarius , Q. Macedonicus filius , patreulis exulis Metelli Numidici . Censor fuit cum Q. Cæcilio Metello Numidico . *Vide annales Pighii ad annum 657. Idem.*

⁸ *Metellarum*] Metellæ sæpe dicuntur tres sorores , cum tamen due tantum fuerint germanæ sorores Macedonicæ filia , tertia vero esset patruelis filia Calvi , ut observavit Cl. & doctissimus Perizonius Animadvers. Hist. cap. 9. *Idem.*

ferrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres a vobis deprecata sunt.

Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fetu desiderium mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis eandem subire fortunam: & tanto in me amore exitit, ut negaret fas esse non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se a me esse sejunctum. Pro me præsentem senatus, hominumque præterea viginti millia, vestem mutaverunt: pro eodem me absente unius squalorem sordesque vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse, mihi pietate filius inventus est, beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ squalor & luctus, atque optimæ filix moeror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem rectis ac tenebris continebantur.

IV. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non assuerunt: sic illud, quod mea virtus præstare debuit, adjutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro: nunquam de Q. Metello, nobilissimo & constantissimo cive: nunquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est.

Tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma value-

* Lamb. *domi posse esse mihi etate filius*, Nam illum unum fuisse, qui potuerit in foro versari, cum id officium ei nec uxor, nec filius, nec filiolus posse præstare. Domestica officia & negotia hic in senatu commemorantur. Itaque delevi *qui domi*, præsidio manibus antiquorum codicum. *Græc.*

luerunt. At de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando periceretur, cum primum licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est. At me in patriam ter¹⁰ suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicus interfectus, magna civium cæde facta, reducti sunt. Ego isis, a quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem¹¹ optimo viro & missimo, altero consule referente reductus sum: cum is inimicus¹² qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset.

V. Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. At pro me superiores consules¹³ semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratiæ causa¹⁴ facere viderentur, quod alter mihi affinis erat¹⁵; alterius causam capitis receperam: qui provinciarum scedere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis vero Januariis posteaquam orba respublica consulis fidem, tanquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simulac de solemnî religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum judicavit.

Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus plebis¹⁶, quem ego maximis beneficiis quaestorem consul oraveram, cum & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius focer, optimus vir, ad pedes ejus jaceret; no-

¹⁰ Ter.] Vide Cicero's Historiam, per Franc. Fabricium anno Urb. DCXCVI. Cic. or. 50.

¹¹ Inimico autem] Q. Metello consule, qui tribunus pl. Cicero'em absummum concionis habendæ potestate privaverat. *Man.*

¹² Is inimicus] Atilius Gavianus, Trib. pl. De quo infra, & pro Sext. 36.

¹³ Superiores consules] Piso & Gabinius.

Manut.

¹⁴ Ne gratiæ causa] Ironia. Non enim id veriti sunt, sed ratione provinciarum irretiti, quæ meæ funtibus merces fuit, nunquam referre voluerunt. *Idem.*

¹⁵ Affinis erat] Piso, quia Cicero's filius, C. Pisonis uxor erat. *Idem.*

¹⁶ Trib. pl.] Atilius Gavianus.

noctem sibi ad deliberandum postulasset : quæ deliberatio non in reddenda , quemadmodum nonnulli arbitrabantur ; sed , ut patefactum est ¹⁷ , in augenda mercede consumpta est . Postea res acta est in senatu alia nulla ; & cum variis rationibus impeditur , voluntate tamen perfecta senatus , causa ad vos mense Januario deferrebat .

Hic tantum interfuit inter me , & inimicos meos . Ego , cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi , centuriarique vidissem : cum intelligerem , veteres ad spem cædis , Cæcilinæ copias esse revocatas : cum viderem , ex ea parte homines , cujus partis nos vel principes numerabamur , partim quod mihi inviderent , partim quod sibi timerent , aut proditores esse , aut desertores salutis meæ : cum duo consules , empti pactione provinciarum , auctores se inimicis reipublicæ tradidissent : cum egestatem , avaritiam , libidines suas viderent expleri non posse , nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent : cum senatus equitesque Romani flere pro me , ac , mutata veste , vobis supplicare edictis atque imperiis veterantur : cum omnium provinciarum pactiones , cum omnia cum omnibus scœdera , reconciliationes gratiarum , sanguine meo sancirentur ; cum omnes boni non recusarent , quin vel pro me , vel mecum perirent : armis decertare pro me salute nolui , quod & vincere , & vinci luctuosum reipublicæ fore putavi . At inimici mei mense Januario cum de me ageretur , corporibus civium trucidatis , flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt .

VI. Itaque cum ego absui , eam rempublicam habuistis , ut æque me , atque illam , restituendam putaretis . Ego autem , in qua civitate nihil valeret senatus , omnis esset impunitas , nulla judicia , vis & ferrum in foro versarentur : cum privati se partium præsidio , non legum tuerentur : tribuni plebis vobis inspectantibus vulnerarentur , ad magistratum domos cum ferro & facibus iretur , consulis fasces frangerentur , deorum immortalium templa incenderentur : rempublicam esse nullam puta-

¹⁷ *Ur patefactum est*] Quia postero die intercessit : cum se moram nullam esse futurum dixisset . *Mansuet.*

putavi . Itaque neque republica exterminata , mihi locum in hac urbe esse duxi : nec , si illa restitueretur , dubitavi , quin me secum ipsa reduceret .

An ego , cum mihi esset exploratissimum , P. Lentulum proximo anno consulem futurum , qui illis ipsis reipublicæ periculosis temporibus ædilis curulis , me consule , omnium meorum consiliorum particeps , periculorumque socius fuisset : dubitarem , quin is me confectum consularibus vulneribus , consulari medicina ad salutem reduceret ? Hoc duce , collega autem ejus , clementissimo atque optimo viro , primo non adverstante , post etiam adjuvante , reliqui magistratus pene omnes fuerunt defensores salutis meæ . Ex quibus excellenti animo , virtute , auctoritate , præsidio , copiis , T. Annius , & P. Sextius , præstanti in me benevolentia , & divino studio extiterunt . Eodemque P. Lentulo auctore , & pariter referente collega , frequentissimus senatus , uno dissentiente ¹⁸ , nullo intercedente , dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornavit : salutem vobis , municipiis , coloniisque omnibus commendavit .

Ita me nudum a propinquis , nulla cognatione munitum , consules , prætores , tribuni plebis , senatus , Italia cuncta , semper a vobis deprecata est : denique omnes , qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati , producti ad vos ab eodem , non solum ad me conservandum vos cohortati sunt , sed etiam rerum mearum gestarum auctores , testes , laudatores fuerunt .

VII. Quorum princeps ad cohortandos vos , & ad rogandos fuit Cn. Pompejus , vir omnium , qui sunt , fuerunt , erunt , virtute , sapientia , ac gloria princeps : qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit , quæ universæ reipublicæ , salutem , otium , dignitatem . Cujus oratio fuit , quemadmodum accepi , tripartita . Primum vos docuit , meis consiliis rempublicam esse servatam , causamque meam cum communi salute conjunxit ; hortatusque est , ut auctoritatem senatus ,

Tom. V.

F f f statum

¹⁸ *Uno dissentiente*] P. Clodius . Est autem sermo de S. C. quod factum est pro Cicero-
ne in templo Virtutis . *Ferrat.*

statum civitatis, fortunas civis bene meritis defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit.

Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios, eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir, & ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii, qui, quia suam classem¹⁹ attentatam magno cum suo periculo pene sensit; dixit in concione vestra, *Si ego consul, cum fui, non fuisset, rempublicam funditus interituram fuisse.*

VIII. En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate²⁰, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore; numenque vestrum aequè mihi grave & sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde quoniam

¹⁹ *Suam classem*] Cuius custos erat, dum ferrentur suffragia. *Attentatum*, a Clodianis corrumpere contantibus. *Manus. Classens*, quam bello piratico Gellius sub imperio Pompeji

obrinebat, eam dicit attentatam fuisse in Thufco mari a Castellanis. Florus. *Ferretur*, corrumpere contantibus. *Manus. Classens*, quam bello piratico Gellius sub imperio Pompeji

²⁰ *Frugum ubertate*] Vide Orat. pro Domitio sua, cap. 6.

niam me in civitatem respública ipsa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.

Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi, quod potuit vis, & injuria, & sceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro fori adimi non potest, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: cum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non infracto²¹ animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum²², cum careret patria, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus, concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut, cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest: quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua consuevi, utar: quoniam illi arti in bello ac seditione locus est; huic in pace atque ordo. Quamquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respública permittet, cogitabo.

IX. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino generibus

F f f 2 nera

²¹ *Infracta*] Mulcis exemplis Joann. Vortius de Latinitate merito suspecta, cap. 6. ostendit *infractus* Latinis esse idem simpliciter *fractus*, ab *infringo*, nulloque idoneo exemplo probari posse, *infractus* esse non *fractus*, fortis, *græc.*

²² *Tum se fuisse miserum*] Hoc quid sit, & quemadmodum oratoris instituto conveniat, fatetur me non intelligere. Repugnant

enim Marius fori & confirmato animo fuisse, virtutem animi nunquam perdidisse, & simul miserum se esse dixisse. Præterea Cicerois disputatio ad Marii fortitudinem cum sua virtute comparandam pertinet. Ut mihi mirum videatur, si non hoc loco negatio desit: ut sic legatur: *Tum se non fuisse miserum*. Horum.

nera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicæ, quod eam ipsis invitis conservarem, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitia, nefarie prodiderunt: tertium, qui, cum propter inertiam suam eadem asequi non possent, inviderunt laudi & dignitati meæ: quartum, qui cum custodes reipublicæ esse debuerant, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar facinororum singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti & gloriae serviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

Quamquam mihi majori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam, quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quam beneficii remunerandi, propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exæquari: tum etiam ne tam necessarium quidem est male meritis, quam optime meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari. Bene meritis quin colas, nec exorari fas est, nec id reipublicæ repetere²³ utcnique necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est tempore & die memoriam beneficii definire. Postremo qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis, est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam

²³ Nec id reip. repetere] Malim, petere: ut sit petere, ne colas bene meritis. Respondet autem ad illud, temporibus reipublica convenientique utilitate deponi. Manut. Non improbo Pauli conjecturam. Ego quoque sine libris emendationibus meliora non promitto. Cogitabam legendum esse, ut id reip. dare, hoc

est facere propter temp. ut bene meritum non colas. Dare reip. est aliquid in reip. gratiam licere. Nam reip. tempora neminem cogunt bene meritum non colere. Egregie id præstiterit Atticus, ut C. Nepos in ejus vita ostendit. Grav.

etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio²⁴ persolvendo dissimilis est ratio pecuniæ debitæ: propterea quod pecuniã qui retinet, non dissolvit; qui reddidit, non habet: gratiam & qui retulit, habet; & qui habet, dissolvit.

X. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanent. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis a republica propullandis, animum; neque in sententia simpliciter referenda²⁵, fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica lædendis, libertatem; nec in perferendo labore, industriam; nec in vestris commodis augendis, gratam animi benevolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixæ animo meo sempiterna, ut, cum vobis, qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

²⁴ Atque in officio] Tota ista periculis. Atque in officio persolvendo dissimilis, usque ad e. qui habet, dissolvit, nec est in Francii primo, nec in Dresdensi, nec in editio- ne princeps. Forre ex Planciana, cap. 28, aut libro de Officiis II, cap. 20, fuerunt huc translata. Idem.

²⁵ In sententia simpliciter referenda] Sæpt a Tribunis producebatur ad populum Sena- tor aliquis, ut is palam referret, quod ac- tum fuerat in senatu. Ferret, Simpliciter, est nulla habita ratione hominis aut poten- tis, aut invidi, sed ut jus, utilitas, & tem- pus reip. postulabit. Grav.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

GENERAL DE BIBLIOTECAS

POST

POST REDITUM.

IN SENATU.

ORATIO XXVIII.

ARGUMENTUM.

M Tullius postredie quam ab exilio in patriam reversus est, hoc est Nonis Septemb. in Senatum profectus, orationem hanc habuit, qua nominatim utrique Consuli, dein octo Tribunis pl. post septem Praetoribus, dein Cn. Pompejo tum temporis privato, postremo Senatui universo pro reditu impetrato gratias agit. Consules sunt P. Lentulus, Q. Metellus; quorum ita beneficia commemorat, ne illi restitutionis suae laudem attribuat: huic, quod adversatus non sit, simpliciter gratias agat: simulque duos superioris anni Consules, quorum opera P. Clodius in ipso ejiciendo praecipue usus fuerat, vehementer exagitat. Tribuni sunt T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cuspius, T. Fadius, M. Curius, C. Messinius, Q. Fabritius: in quibus duo primi nominati, ut principes in Ciceronis salute recuperanda fuerunt, ita potissimum in hac gratiarum actione partem obtinent: duos reliquos Sex. Atilium, & Nuncrium Quinctum, a quibus lesus potius, quam adjutus fuerat, ita praetermittit, ut tamen non obscure perstringat. P. autem Clodium, qui Tribunus anno superiore fuerat, & lege lata Ciceronem in exilium ejecerat, multis verbis passim dixerat. Praetores sunt L. Caecilius, M. Calpidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Crassus, Sex. Quirtilius, C. Cornutus, quorum nulli eximie ac praeter ceteros gratias agit. Obstat autem praetorem App. Claudium, P. Clodii fratrem, qui a reliquis dissonerat, praetermittit. Non est autem mirandum Tribunos pl. ante praetores nominari: quia multo majores illorum, quam praetorum, in comitiis, & legibus vel ferendis vel abrogandis partes fuerunt. Postea Cicero Cn. Pompejo qui tum privatus, id est

sine ullo magistratu fuit, nominatim singularibus verbis gratias agit, quod pro ipsius salute municipia coloniasque adisset, & praestantissimam de eo in Senatu sententiam dixisset. Diximus autem hanc orationem habitam esse Non. Septembribus postredie quam reversus est. Cujus rei auctorem habemus Ciceronem ipsum, qui in epist. 1. lib. ad Attic. iv. his scribit verbis: Postredie in senatu, qui fuit dies Non. Septemb. senatui gratias egimus. Unde perspicue intelligitur, primam fuisse hanc, quam post reditum suum habuit, ac propterea orationem ad Quirites posteriore loco collocandam fuisse. HOTOM.

I, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero; quaeso, obtestorque, ne mea natura potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quae enim tanta potest existere ubertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis.

Quod si parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est: si deos immortales, quorum beneficio & haec tenuimus, & ceteris rebus aucti sumus: si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus: si hunc ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis decretis fumus honestati: immensum quiddam & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddi-

reddidistis: ut, cum multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quod hæc antea singula¹ per illos habuerimus; nunc univèrsa per vos recuperaverimus.

II. Itaque, Patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. Quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis oblecti teneremini, non multo post discessum meum univèrsi me revocavistis, referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus & maxime fidelem, & minime timidum, si dimicare placuisset, defensorum salutis meæ. Posteaquam vobis potestas decernendi non est permessa per eum tribunal plebis², qui, cum per se³ rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere⁴ delevit: nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem non ab his consulibus⁵, qui vendiderant⁶, flagitavistis.

Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriæ, malueram esse fatalem, hos tribunos haberet, qui & promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent. Nam consules modesti⁷, legumque metuentes, impediebantur lege⁸, non ea, quæ de me⁹, sed ea, quæ de ipsis lata erat, cum meus inimi-

¹ Quod hæc antea singula] Subest mendam. Neque enim plena sententia est: quin etiam particula quod ab omnibus retracta libris, quam plurimam etiam impressis abest. Quod si concessuræ locus potest esse, fortasse particula tamen, illius quod loco substituta sententiam impletet; ut sensus sit: Esi hæc olim accepimus, tamen cum antea singularim, hoc tempore univèrsa recuperaverimus, multo majus hoc recens beneficium est, quam aliis superiorum temporum univèrsa. Idem. Cur non deletur quod, cum sententiam tueret, & nec in edit. prima reperitur? Grav.

² Per cons. trib. pleb.] Ellum Ligurum, quia intercessit. Manu.

³ Per se] Homo ignobilis, nullis opibus. Idem.

⁴ Sub alieno scelere] P. Clodii, quem secutus est in delenda republica. Idem.

⁵ Ab his consulibus] Pisonæ & Gabinio. Idem.

⁶ Qui vendiderant] Clodii, passione provinciarum, quæ sceleris merces. Idem.

⁷ Consules modesti] E. Porcius. Hoc enim legis nomine cupiditatem suam tegebant. Horoman.

⁸ Impediabantur lege] Quam Clodius tulerat, ne quis ad senatum de revocando Cicerone referret; neve sententiam diceret: ut paulo infra. Idem.

⁹ Non ea, quæ de me] Nam illa lex nihil me lætere vixabat; sed consules infos, & eos qui jus ad senatum referendi habebant. Idem.

nimicus¹⁰ promulgavit, ut, si revixissent ii, qui hæc pene deleverunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo¹¹ rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicæ revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso anno, cum ego cessissem; princeps¹² autem civitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata: sententias dicere prohiberemini: caput meæ proscriptionis recitaretur; nunquam dubitatis meam salutem cum communi salute conjungere.

III. Postea vero quam singulari & præstantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine & tenebris lucem in republica Kalendis Januariis despiceret cœpistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cum pratorum, tribunorum plebis pene omnium virtus & fides reipublicæ subvenisset: cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium seculorum, omnis memoriæ facile princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset.

Quo quidem mense¹³, quid inter me & meos inimicos interesset, existimare potuistis. Ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: matum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam civitatem videbatis.

Quo quidem tempore, cum is excessisset¹⁴, qui cædi & flamme vobis auctoribus resisterat: cum ferro & facibus homines

Tom. V.

¹⁰ Mens inimicus] P. Clodius.

¹¹ Magno in periculo] Festive cum sarcasmo legis sententiam immutat: quasi Clodius significasset, si Catillnariis revixissent, illico revocandum Ciceronem, ut illorum conatibus iterum obliisset. Horom.

¹² Princeps] Cn. Pompejus.

¹³ Quo quidem mense] Januario. Sermo est de rogatione Q. Fabricii, quam memorat Orat. pro Sextio, cap. 35. Ferr.

¹⁴ Cum it excessisset] Cicero.

G g g

mines

®

mines tota urbe volitantes, magistratum testa impugnata, deorum templa inflammata, summi viri & clarissimi consulis faeces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis¹⁵, sanctissimum corpus non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Qua strage nonnulli per mortem magistratus partim metu mortis, partim desperatione reipublica paulum a mea causa recesserunt. Reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec promissa, nec tela, nec faeces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent.

IV. Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublica reddidisset. Qui, ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se, & reipublica dignam, dicere. Cum a tribuno plebis vereretur, cum praeclearum caput recitaretur, *Ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret¹⁶, ne scribendo adesset*: totam illam clausulam, ut ante dixi, proseriptionem, non legem putavit, qua civis optime de reipublica meritis, nominatim, sine iudicio, una cum senatu, reipublica esset ereptus. Ut vero inquit magistratum, non dicam, quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret?

Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul est? Quanto majus dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim equissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi & viro, Q. Catulo, non saepe unum consulem improbum, duos vero nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cimiano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in reipublica consul esset. Quod vere dixerat, si il-

¹⁵ Tribuni plebis] P. Sextii.

¹⁶ Ne pedibus iret] Hoc est, ne per di-

scissionem S. C. ferret,

si illud de duobus consulibus, quod ante in reipublica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem¹⁷ fuisset, adscriptoremque videatis?

Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angusta, humiles, prava, oppleta tenebris ac fordibus, nomen ipsam consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestrae dignitatis. Quorum alter a me Catilinam, amatorem suum¹⁸, multis audientibus; alter Certhegum¹⁹, consobrinum, reposebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa praesertim publica & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, caterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter²⁰ tamen neque me, neque quemquam fecellit.

V. Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus aetatis palam fuisset ad omnium libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propullare: qui, cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam confecisset; egestatem & luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim praetoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset? Quo in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto egestate & improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublica detrimento, quam quod intra moenia nefarius hostis praedoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnuotare consilio,

G g g 2

aut

¹⁷ Auctorem] Auctor fuit, cum ejus sententiam alii secuti sunt. Adscriptor, cum quo more nomen ejus in praescribendo S. C. apponitur, habet.

¹⁸ Amatorem suum] Virum Gabinius Catil-

linam, paulo post appellat, & in oratione pro domo: *Gabinium Catilinae delictis*. Manianus.

¹⁹ Alter Certhegum] Pifo.

²⁰ Quorum alter] Gabinius.

aut comitiis; ne legi intercedere liceret: ut lex Ælia & Fufia ne valeret: quæ nostri majores certissima subsidia reipublicæ contra tribunitios furores esse voluerunt. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidara venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem ascendit: eaque dixit, quæ; si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se Nonarum Decembris, quæ me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, equitem Romanum, præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit. Et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent: ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum gratissimæ civitatis: fecitque quod nemo unquam tyrannus, ut quo minus occulte vestrum malum emereretis, nihil diceret: ne aperte incommoda patriæ lugeretur, ediceret.

VI. Cum vero in Circo Flaminio, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset: primum processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce & temulenta: quod in civis indemnatos esset animadversum, id sibi dixit, gravis auctor, vehementissime displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tandem tanta latuit? cur in Iustis & helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsonius Calventius²¹ ab adolescentia versatus est in foro, cum eum præter simulatam versutamque tristitiam, nulla

²¹ Cæsonius Calventius] Calventius homo Romanus cum filia profectus, cum Pisoni Cæsonino lusus L. Pisonis patri collocavit. C. C. in Pisoniana, & in eandem Alcon. Histem.

la res commendaret: non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. Quem præteriens cum incultum, horridum, moestumque vidisset; etiam si agrestem & inhumanum existimares, tamen libidinofum & perditum non putares.

Cum hoc homine, an cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse. Sine sensu, sine sapore, e-linguem, tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinofus? quam impurus? quam intemperans, non janua receptis, sed pseudothyro²² intromissis voluptatibus? Cum vero etiam literis studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplina, quæcunque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute disserunt: qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari. His utitur quasi præfectus libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendant, atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contempnit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset.

VII. Is me (quanquam me quidem non; cognoram enim, propter Pisonum affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos populumque Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilioque deceptit. L. Piso, tunc ausus es isto oculo, non dicam isto animo: ista fronte, non vita: tanto supercilio, non enim possum dicere, tantis rebus gestis, cum A. Gabinio confociare consilia pestis meæ?

²² Pseudothyro] Clam scilicet, & per posticum ostium. Ferrerius.

meæ? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus; non frons calamitri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumentum ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? Cum hoc coite ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicæ statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum scedere addiceres? Te consule, tuis edictis & imperiis, senatus populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque auctoritate tua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicæ subvenire. Capuante te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem * esse, sicut eras ²³ eo tempore: an Romæ, in qua civitate omnes ante vos consules senatus paruerunt?

Tu es ausus in Ciro Flamio productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum a patria pestem depulsem, crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitis ²⁴ prerogativa primum custodem præfeceras ²⁵, quem Kalendis Januarii tertio loco ²⁶ sententiam rogaras, restrictum inimicis reipublicæ tradidisti. Tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis & crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti. Idemque tu clementia ac misericordia singulari, cum ego una cum reipublica non tribunitio, sed consulari ictu concidissem: tanto scelerere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam ²⁷ interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam; saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus urbis. Nondum palam factum erat occidisse rempublicam, cum tibi

* Vid. esse, an Romæ, sicut eras eo tempore, in qua

²³ Sicut eras] Pilo Duumvir erat creatus a Cesare ad Capuam Coloniam deducendam: simul etiam Romæ Consul. Idem.

²⁴ Comitis] Quibus consulatum Pilo petiit. Manutius.

²⁵ Præfeceras] Ut primus cillus eillem in prerogativa centuriæ, ne qua frans committeretur. Judicium enim prerogative tota comitia sequebantur. Idem.

²⁶ Tertio loco] Primum sortisse, absente C. Cesare genaro suo: Cæ. Pompejum, uterum M. Crassum, tertium Ciceroem rogavit. In Pilonem: Cui primum comitiis suis decem tabulam prerogativa, quem in senatu sententiam rogabat tertium. Idem.

²⁷ Ne unam quidem horam] Clodius enim, cum rogationem de Ciceroe tulisset, statim de provinciis tulit, ut Mæcedoniam Pilo, Syriam Gabinus administraret. Manutius.

tibi arbitria ²⁸ funeris solvebantur. Uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio: de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu vero oppresso & afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, erarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur.

VIII. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulstis; summa tribunorum plebis, pratorumque fide, & diligentia sublevati. Quid ego de præstantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur? Qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primo de vi postulavit. Posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque testæ, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus & copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini, servitute depulit civitati.

Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatus, exagitata concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit; tum reliquis officiis, juxta, ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, liber-

²⁸ Arbitria] Arbitria dicebatur pecunia blitæ, pro iure monopolii, ut docuit Gronovius ad Liv. 11. 9. Græc.

bertis, familia, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adiutor solum, verum etiam socius videretur.

Jam cæterorum officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispus? cui ego ipsi, parenti, fratricque ejus, sentio quantum debeam: qui, cum a me voluntas eorum in privato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quaestor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quaestor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, & amicitia, & reipublicæ causa, dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim & ferrum perficere potuisset: mense Januario nostrum statum recuperassemus. Quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit.

IX. Jam vero prætores quo animo in me fuerint, vos estimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publice promulgavit de mea salute cum collegis pene omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calpidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa & in me, & in rempublicam constiterunt. Quæ cum libenter commemoratum non invitum nonnullorum in me nefarie commissis prætereo. Non est mei temporis injurias meminisse: quas ego etiam si ulcisci possem, tamen oblivisci mallet. Alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam: amicitias igne perspectas tuear: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defensores reditus dignitate consoletur.

Quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, & principes atque auctores salutis meæ, satis gratus judicaret: tamen exiguum reliquæ

vita,

vita: tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantia, tot tantisque beneficiis respondere poterit: qui mihi primus afflicto & jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit, qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit. Qui tanto amore in me, studio in rempublicam fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid præclarior mihi accedere potuit, quam quod, illo petente, vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum, & prope dissipatum, restituendum & defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post Romam conditam consul ulus esset pro universa republica apud eos solum, qui ejus vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret.

X. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam hoc, senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas,

Tom. V.

H h h

tan-

29 Quæ voce? Legebat Ubaldinus, quæ voce ante fuit: alii quæ voce ter tantum satis longe, ut mihi videtur, uterque a veteri scriptura: verum tamen concedamus alii, quod ipsi nobis non concedimus, ut conjectura liberior esse possit: rem ipsam ponderemus. Videtur Ubaldinus, cum, fenus, reponendum putavit, de uno consule P. Valerio Poplicola cogitasse: qui, cum Ap. Hædonius nostrum Capitolium arceatque cum vultibus, & servis occupasset, ipse pro imperio consulari, nullo S. C. nullo populi iussu, in concione illa dixit, quæ scripta sunt apud Livium lib. lxx. *Se arma capere: vocare omnes Quirites ad arma: Si quis impeditus potestatis, sacrorumque legum obsequium, quisquis ille sit, ubiqueque sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturus. Quid vero ii, qui, ter, maluerunt, quam, semel, spectarent? tria scilicet tempora, unum Poplicola*

consule, alterum L. Opinio, qui Græcolum occidit, tertium C. Mario, qui Saturninum tribunum pl. & Glauciam prætorem. Utera igitur opinio ad Ciceronis mentem propius accedat, nihil decerno, tantum aliquid dicam veritatis indagante gratia. Mihi de uno populi consule Poplicola, quam de Opinio simul, & Mario, loqui Cicero videtur. Nam ea major est laus, ut, cum semel tantum, non ter, post urbem conditam consul eos, qui exaudire possent, pro universa republica ad arma vocaverit, senatus ad unius salutem defendendam omnibus agris, vicis, opibus cives, totamque Italiam excitaret: ut comperitur senatus factum pro uno cive restituendo cum consulis facti pro universa republica liberanda, quod singularitate tamen fuerit post urbem conditam. Antiqui eandem rem in oratione pro Sextio, & in Pisonem. Manutius.

tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus & flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & pene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim natura bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. Nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici³², perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius³¹, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihiq; amicissimus, & auctoritatis & orationis suae divina quadam gravitate, ad sui generis, communisque sanguinis³³ facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio & fratrem ab inferis³⁴, locum rerum mearum, & omnes Metellos, praeclarissimos cives, pene ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria discessus, honestus ipsi, bonis omnibus tamen luctuosus visus est. Itaque extitit non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus; verum etiam adscriptor dignitatis meae. Quo quidem die cum ccccxxvii ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent; dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione postero die dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfectique, astante atque audiente Italia tota, ut nemo cuiusquam conducti aut perditii vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire.

XI. Ad haec non modo adjuncta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae, reliqua vos iidem addidistis. Decrevistis,

³⁰ *Frater inimici*] Sic in oratione pro Caelio fratrem patremque Clodii Metellum hunc appellat, oratorie potius, quam ex Jurisconsultorum subtilitate: qui consobrinum potius dixerunt, quia P. Clodius Caelii filius erat, quae huius Metelli Nepotis amita fuerat. *Huius.*

³¹ *P. Servilius*] Iuricus, qui & consulatum & censuram gessit, & de Hispanis, quos in Cilicia domuit, triumphavit. *Idem.*

³² *Communisque sanguinis*] Nam Iulius Q. Metelli Macedonici nepos erat ex filia: quod ex orat. pro domo intelligitur: ubi Cicero eum alloquens, Macedonicum e jus proavum appellat. *Idem.*

³³ *Frater ab inferis*] Significat Q. Metellum Celerem, qui Ciceroe consule Praetor cum esset, et in opprimenda conjuratione adiutor ac socius extitit. *Idem.*

visisti, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, vos graviter molesteque laturos: illum contra rempublicam, salutemque bonorum, concordiamque civium facturum: & ut ad vos de eo statim referretur: meque etiam diutius calumniarentur³⁴, redire iussistis. Quid? ut agerentur gratia, qui e municipiis venissent? Quid? ut ad illam diem, res cum reddissent³⁵, rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime majores comitia iusta dici, haberique voluerunt, accessit in patriam, ut eadem centuriarum, quae me consulem fecerant, consulatum meum compro-

H h h 2

Quo

³⁴ *Calumniarentur*] Aliter rem producerent. Id enim intercedum est, calumniari: unde illud in ep. ad Lentulum: *Res ab adversariis vestris extraxit est veris calumniis.* Et pro Sextio: *cui omnia iura, iustificationes, calumnias senatus auctoritas impeditur.* *Manutius.*

³⁵ *Quid? ut ad illam diem, res cum reddissent*] Hunc locum P. Manutius ex loco simillimo, qui est in oratione pro P. Sextio, non longe ab extremo, qui sic legitur in libris vulg. *Atque, ut iidem ad res redeuntur, &c.* ubi tamen quidam docti legi volunt, *ad res redeuntur, sic legendum existimat.* *Quid? ut iidem, ad res cum reddissent, rogarentur, ut pari studio convenirent?* a quo tunc dissentio. Nam contra atque ille existimavit, locus orationis Sextianae mendosus est: hic autem emendatus, & integer: aut, si locus Sextianae emendatus est, hic ex illo non est mirandum, cum mendo vacet. Quod ex Plauti verbis in Captivis demonstrat. Sic igitur Plautus statim in principio: *Prolati habet, parati vocantur sonare. Quando res reddentur, molesti, adflicti, & nihil minus invenimus.* Ex quibus perspicuum est, res prolatas dici, cum lites, & res forentes, ac iudiciales intertenti iuste sunt: res reddisse, cum repositae sunt. Sic igitur hunc locum explicio primum; deinde ad eum, qui est in Sextiana, veniam. Quid (inquit Cicero) quod decreveris, ut rogarentur municipia, ut pari studio Romam convenirent ad illam

diem, id est, ad illud tempus, cum res reddissent, id est, quo tempore res intertente ac prolatas repetentur? Venio nunc ad illa verba Sextiana: *Deceat vobis tempore sequatur, ut illi, qui ex sua Italia salutis meae causa conveniunt, agerentur gratia: atque ut iidem ad res redeuntur, ut venirent, rogarentur.* Dico igitur in his verbis, atque ut iidem, ad res redeuntur, &c. subesse mentum: idque sic esse purgandum, ac tollendum, atque ut iidem ad illam diem, cum res reddissent, ut venirent, rogarentur. Ut idem dicatur in Sextiana, quod hic dicitur, & locus ille ex hoc emendatur. Quod si quis dicat, istidem verbis mantentibus eandem fore sententiam consistere posse, hoc modo, ut iidem ad res redeuntur, &c. subesse mentum: id est, negotia sua intertenti repetentes, rogarentur, ut venirent; primum, si hoc consistat, non continuo est assentiar, qui huius orationis locum, ex illo mutare conetur. Deinde hoc dico, ineptum esse hanc sententiam, ut iidem ad res redeuntur, rogarentur, ut venirent. Nam, si hoc sentit Cicero, decretum esse, ut, tum, cum ad res suas redibant, rogarentur, ut venirent: quando venirent? nam quo tempore, aut ad quod tempus venirent, non dicitur. Sin hoc significat, decretum esse, ut rogarentur, ut tum venirent, cum ad res suas redissent: quid inquit, atque adeo quid absentibus, aut repugnantibus dici poterit, quam aliter rogare, ut veniat tum, cum redeat? *Lantinius.*

Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut atate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius, ordinumque omnium, quando illa dignitate ³⁶ rogatores ³⁷, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino, non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives, sed equis insignibus, & curru aurato reportati.

Possum ego satis in Cn. Pompejum unquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud univrsulum populum Romanum salutem reipublica & conservatam per me, & conjunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitis edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit? qui ipse, cum, propter metum dimicationis & sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis peterit, ut de salute mea & promulgarent, & referrent? qui in colonia ³⁸ nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor ³⁹, vim & crudelitatem privilegii ⁴⁰, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis literis consignavit, princepsque Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putavit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam, ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaboravit?

XII. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remuneratur? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam & fidem non solum animi dolore, sed etiam

³⁶ Illa dignitate] Qui senatores fuerunt: ut in Pisonem. *Manutius.*

³⁷ Rogatores] Qui tabellas distribuunt: Diribitores, qui lata jam suffragia diriment: Custodes, qui puncta notarent singularum Centuriarum. *Ferrus.*

³⁸ In colonia] Capuae, ubi gerebat Duumviratum collega L. Pisonem. *Manu-*

³⁹ Nemo erat emptus intercessor] Hoc in Ellum Ligurum tribunalum pl. coniecit: qui Kalendis Jun. referente L. Ninnio de Cicerone revocando, emptus a Clodio, intercessit: *Idem.*

⁴⁰ Privilegii] Clodii legem qua pulsus est, invidiam causa privilegiam vocat. *Idem.*

corporis vulneribus ostendit? Vobis vero, Patres conscripti, singulis & egi, & agam gratias. Univerfis, egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quanquam sunt in me praecipua merita multorum, quae fileri nullo modo possunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non est conari commemorare beneficia in me singulorum. Nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam praeterire. Ego vos univrsos, Patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus & venerari, & precari, sic in hominibus de me divinitus meritis omnis aetas erit mihi ad eorum erga me merita praedicanda, atque recolenda.

Hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, & de privatis uni, qui pro salute mea municipia, colonialque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidisset. Vos me florentem semper ornatis, laborantem, mutatione vestis, & prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato configendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi.

XIII. Dixerat in concione consul ⁴¹, se clivi Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solum praesidiis & manu, verum etiam demolitione sublatis. Alter consul ⁴², ut me, & rempublicam non modo

⁴¹ Consul] Gabinus.

⁴² Alter consul] Forte scripsit Cicero: Alterum consulem, ut non & rempublicam non modo deservet, sed etiam hostibus respiciat. *Alter consules passionibus obligaret.* Nam ex quo referas, quam-

cunque lesionem amplecteris, non habebis. Nam si legas cum Photomanno & Augustino consules, delendum est ver. Dicendum enim erat, *Alter consules passionibus obligaret.* Sin vero legas, *Alter consul*, qui sunt, quos passionibus obligavit, non invenies. Quamvis autem

modo desererent, sed etiam hostibus reipublice proderent, passionibus eos suorum pramiorum obligarat. Erat alius ad portas ⁴³ cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio.

Duae partes esse in republica cum putarentur: altera me deposcere, propter inimicitias; altera timide defendere, propter suspicionem cædis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam insirando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: servos simulatione collegiorum ⁴⁴ nominatum esse conscriptos, copias omnes Catilina pene iisdem ducibus, ad spem cædis & incendiomm esse revocatas: equites Romanos, proscriptiois; municipia, vastitatis; omnes, cædis metu esse permotos: potui, potui, Patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, desuit. Sed videbam, si vicissem presentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos: si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum: tributumque sanguinis ultores esse presentes: mea mortis poenas iudicio, & posteritati reservari.

XIV. Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare. Ac, si solus essem interfectus, mihi turpe: si cum multis, reipublice

autem utroque Clodius obligavit consules, quis tamen in precedente ⁴³ dixerat, alterum consulum gradus civi Capitolini demoliturum esse, ne equites essent institutum jubere, in hoc addit, alterum consulum passionibus Clodii indultum se & reipublicam prodidisse. *Grævius.*

⁴³ Erat alius ad portas. C. Casarem significat, qui (teste Plutarcho) cum Galliam utramque cum imperio & exercitu obtinere, tamen non prius ad bellum profectus est,

quam Cicero ex Italia pulsus esset. Clodii enim benevolentiam sibi reverere voluit, ne ea quæ consul contra leges & auspicia gesserat, a tribuno pl. rescinderentur: ut in Pisoniana Cicero significat. *Itæm.*

⁴⁴ Simulatione collegiorum. Legem Clodii significat, ut collegia, id est conventus aristocraticum a Numa instituti & magna ex parte tum a legibus, tum a S. C. sublati, aulique alii restituerentur. *Idem.*

funestum fore videbatur. Quod si mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer: morte me ipse potius, quam sempiterno dolore multassem. Sed cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam, ex hac urbe abiturum: neque ego illa exterminata mihi remanendum amplius putavi: & illa, simulatque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges; mecum quæstiones, mecum jura magistratum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas; mecum deorum & hominum sanctitates omnes & religiones abfuerunt. Quæ si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas. Sin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum.

Cum mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando & conservando collocavit. Qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. Nunc certe erit in parentis, cum fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, Patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus: non modo in ea defendenda nihil minuat de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo.

XV. Etenim, si eam tum defendebam, cum mihi aliquid illa debebat: quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum restem esse videatis? Nam & importata est, quia defenderam civitatem: & mea voluntate suscepta est, ne a me defensa rempublica per eundem me extremum in discrimen vocaretur.

Pro me non, ut pro P. Popilio ⁴⁵, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello, summo & clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius: non L. & C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Ne-
pio-

piones, Metellorum filii, stentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate, filius; consilius, parens; amore, (ut erat) frater inventus est; squalore & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coegit. Qui cum statisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ & mortis deposceret: tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor affidius, summa virtute & pietate, C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum & Bithyniam quaestor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popilio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus restituti; cum alter eorum ⁴⁶ senatui paruisse, alter vim eademque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus: sed reditu suo senatum cunctum pene delevit. Nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt.

Quare cum me vestra auctoritas accesserit, populus Romanus revocavit, respublica imploravit, Italia cuncta pene suis humeris reportavit: non committam, Patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, qua in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cum illa amissa recuperarim, virtutem & fidem nunquam amiserim.

⁴⁶ Cum alter eorum] Locus requirere vocem tamen videtur: ut sit, cum tamen alter. Nam hoc significat, postulat senatus non sunt restituti, cum tamen, &c. Horoman. Senatus est: non sunt a Senatu restituti, quam-

vis Popilius perierit, quod ex S. C. amico Tib. Gracchi persecutus fuerat: Metellus, quod vim & eadem honorum & Senatus ipsius vitaverat. Ferrat.

PRO DOMO SUA.

AD PONTIFICES.

O R A T I O XXIX.

A R G U M E N T U M.

NON videbarur sibi Cicero in patriam restitutus, nisi domum etiam suam recuperasset: qua diruta, aream illius Libertati consecrandam Clodius curaverat, ne profana rursus fieri posset. Cum igitur de religione tollenda ex S. C. ageretur apud Pontifices, hanc habuit orationem Cicero prid. Kal. Octob. P. Lentulo & Q. Metello Coss. qua consecrationem neque jure, neque vire factam fuisse contendit, contra adversante P. Clodio. Adjudicatum fuisse aream Cicero a Pontificum collegio, ac deinde a Senatu, patet ex Epist. 2. lib. IV. ad Att. & ex Orat. de Har. responsis. FERRATIUS.

Grævias adnotaciones habes in fine voluminis.

I.

UM multa divinitus, Pontifices¹, a majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil præclarior, quam quod vos eisdem² & religionibus deorum immortalium, & summæ reipublicæ præesse voverunt: ut amplissimi & clarissimi cives rempublicam bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. Quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani judicio, ac potestate versata est: hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortuna,

Tom. V.

I i i domi-

¹ Pontifices] Minores, absente Pontifice Max. C. Castore, qui tum in Gallia bellum gererat. Manu.

² Vos eisdem] Non tam eos, qui tum pontifices erant, qui longe aberant a majori-

rum ætate, quam superiores omnes pontifices, ut religioni præficeret nemo, qui summam rempublicam simul non administraret; id est, qui senator non esset. Idem.

piones, Metellorum filii, stentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate, filius; consilius, parens; amore, (ut erat) frater inventus est; squalore & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coegit. Qui cum statisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ & mortis deposceret: tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor affidius, summa virtute & pietate, C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum & Bithyniam quaestor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popilio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus restituti; cum alter eorum ⁴⁶ senatui paruisset, alter vim eademque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus: sed reditu suo senatum cunctum pene delevit. Nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt.

Quare cum me vestra auctoritas accesserit, populus Romanus revocavit, respublica imploravit, Italia cuncta pene suis humeris reportavit: non committam, Patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, qua in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cum illa amissa recuperarim, virtutem & fidem nunquam amiserim.

⁴⁶ Cum alter eorum] Locus requirere vocem tamen videtur: ut sit, cum tamen alter. Nam hoc significat, postulat senatus non sunt restituti, cum tamen, &c. Horoman. Senatus est: non sunt a Senatu restituti, quam-

vis Popilius perierit, quod ex S. C. amico Tib. Gracchi persecutus fuerat: Metellus, quod vim & eadem honorum & Senatus ipsius vitaverat. Ferrat.

PRO DOMO SUA.

AD PONTIFICES.

O R A T I O XXIX.

A R G U M E N T U M.

NON videbarur sibi Cicero in patriam restitutus, nisi domum etiam suam recuperasset: qua diruta, aream illius Libertati consecrandam Clodius curaverat, ne profana rursus fieri posset. Cum igitur de religione tollenda ex S. C. ageretur apud Pontifices, hanc habuit orationem Cicero prid. Kal. Octob. P. Lentulo & Q. Merello Coss. qua consecrationem neque jure, neque vi factam fuisse contendit, contra adversante P. Clodio. Adjudicatum fuisse aream Cicero a Pontificum collegio, ac deinde a Senatu, patet ex Epist. 2. lib. IV. ad Att. & ex Orat. de Har. responsis. FERRATIUS.

Grævias adnotaciones habes in fine voluminis.

I.

UM multa divinitus, Pontifices¹, a majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil præclarior, quam quod vos eisdem² & religionibus deorum immortalium, & summæ reipublicæ præesse voverunt: ut amplissimi & clarissimi cives rempublicam bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. Quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani judicio, ac potestate versata est: hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortuna,

Tom. V.

I i i domi-

¹ Pontifices] Minores, absente Pontifice Max. C. Castore, qui tum in Gallia bellum gererat. Manu.

² Vos eisdem] Non tam eos, qui tum pontifices erant, qui longe aberant a majori-

rum ætate, quam superiores omnes pontifices, ut religioni præficeret nemo, qui summam rempublicam simul non administraret; id est, qui senator non esset. Idem.

domicilia, vestra sapientia, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium praesidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labe ac flamma reipublicae suam illum pestiferum & funestum tributatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliae caeremoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. Sin autem vestra auctoritate, sapientiaque, Pontifices, ea, quae furore improborum in republica ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium majorum, in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac merito laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quae ego per hos dies in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit, omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

II. Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum, flagitiorumque vexerit, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipublicae sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeji conjunxerim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere.

Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, quoniam

³ Per hoc dicitur] 112. Id. Sept. ut opinor, id est, biduo post, quam in urbem rediit. Significat sententiam a se dictam in senatu de Pompejo, cum esset annoz summa caritas, rei frumentariae praeponeo. Qua de re, epist. 1. lib. IV. ad Attic. Idem.

⁴ Specie ipsa] Non solum dignitate formae, & oris majestate, sed etiam insignibus honoris & splendore vitae & dignitatis. Nam species notat omnem apparatus exteriorum,

qui in oculos incurrit, & hominibus apud vulgum utique solet asserre dignitatem aliquam & venerationem. Horat. lib. I. ep. 6. Si frumentariae species & gratia praestat. Graevius.

⁵ Me absente] Cum factum est S. C. ut pecunia publica restitueretur Ciceroni domus & villae, quas Clodius dirigerat: ut colligitur ex Ep. 1. lib. IV. ad Attic. Ferr.

niam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itaque vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, & inconstantia, & crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum & definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum, monumentorumque deterret? Tunc es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem reipublica desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus? quam primum adveniens prodidisti? Non dum de mea sententia dico. Impudentiae primum respondebo tuae.

III. Hunc igitur, funesta reipublicae pestis, hunc tu civem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consilium scelere, & audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessioe templorum, occupatione fori, oppressione curiae, domo & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, accessitum, revocatum, conservandae reipublicae causa, confiteris?

At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque veni, & domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit: cum servos tuos ad rapinam, ad bonorum cadem paratos, cum illa tua confeceratorum ac perditorum manu, armatos etiam in Capitolium tecum venisse constabat. Quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse. Postea quam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariae, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis, ac manu, verum etiam cum paucis amicis.

⁶ Ad populum] Quod in gratiam populi patriam reversus. Idem.

⁷ Primum advenit] Biduo, postquam in

⁸ Exercitus terrore] Celsus enim erat ad portas, hoc est, in Italia. Idem.

⁹ Turbulento illo die] Commota plebe propter annoz caritatem.

nona¹³, seditionis quidem instigator & concitator tu fuit: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiam subtraheremus furori tuo?

Quid, si utrumque fuit, & ut fames stimulare homines, & tu in hoc ulcere, tanquam unguis, existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur & præsentis caritas, & futura fames. Non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei¹⁴, nullo incitante: magnum malum. Si P. Clodii impulsu: vitatum hominis facinorosi scelus. Si utrumque, ut & res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati seditionis daces: videturne ipsa respublica & consulis auxilium implorasse, & senatus fidem? Atqui utrumque fuisse periculum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent. Nemo negat. Hanc istum, otii & pacis hostem, causam arrepturum fuisse ad incendia, eadem, rapinas, nolo, Pontifices, suspicemini, nisi videritis.

Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His, atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunæque locupletium, per causam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares: cum tibi salus esse in otio nulla posset: cum desperatis ducibus

¹³ *Sic causa fuit annona*] Hoc est, si prætextu annonæ tu seditionem stimulas. *Erratur.*

¹⁴ *Plebei*] Hoc Plebeo, habens Vis. Lamb.

Ecce. Alterum Grut. & dicitur antiquo more pro plebe. Quis enim peccat dicitur esse otium; non plebs, sed plebs; & hinc quæritur, ut nunc loquuntur, declinationis. Oivovus.

bus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ penè præcipuæ.

VI. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cætere pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? Quid? puerorum illa concursatio nocturna? num a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad eadem imminens, meum nomen operis ediderat, imperiis injecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subito, illo ipso die, carissimam annonam nec-opinata vilitas consecuta est.

Erant qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. Nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii & concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pene belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dicitabant, annonæ flagitabatur.

VII. Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni expectatus. Multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. Dixi reipublicæ saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur¹⁵. Flagita-

¹⁵ *Non habebatur*] Quid? frumenti videlicet copia. Mihi tamen suspectus locus est. *gentilis: non habebatur.* Ex cuius vestigiis censis scriptis Tullium: num possem aliquid in ea re gerenda? vilitas non habebatur. *Quæritur.*

gitabar bonorum expostulatione. Improborum convicia sustinere non poteram. Delegavi amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem, (succubissem enim potius ipse) sed quia videbam id quod omnes: quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum.

Itaque, sive hunc dii immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, caedes, incendia, rapinae, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Romano praestare debui: praesto, promitto, spondeo: nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonae nomine in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam.

VIII. Num igitur in hoc officio, quod fuit praecipue meum, sententia mea reprehenditur? Rem maximam¹⁶ eripui a peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a caede, incendiis, vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublica malis sceleris sui faces inflammavit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris: Cn. Pompejo plurima, periculosissima, maxima, terra marique bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriae populi Romani poenitere. Non ita tecum ago.

Cum his haec a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompejum delaturos potissimum: sed se extra ordinem nihil cuiquam dare:

¹⁵ Quasi vulgatum nec in nono Palatino habetur. Non quia librationum cultus perisistit, & pro illa postea substitutum quae: duo vero vocabula gerenda ratio conluisse & dege-

nerasse in generatio. Gravius.

¹⁶ Rem maximam.] Rem frumentariam. Sic iusta: Nos quod rei maxime summum virum praefecisti, &c. Histoman.

re: cum Pompejo datum sit, id se pro dignitate hominis ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeji triumphis: quibus ille, cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit¹⁷, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraeque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare. Tua vero quae tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemaum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causa incognita, publicasses, populumque Romanum scelere obligasses: cum in ejus regnum, bona, fortunae, patrocinium¹⁸ hujus imperii immisisses, cuius cum patre, avo, majoribus societas nobis & amicitia fuisset: hujus pecuniae deportandae, & si quis suum jus defenderet, bello gerendo M. Catonem praefecisti. Dices, Quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicae, virtute, consilio, ratione, vita mirabili ad laudem, & prope singulari. Sed quid ad te¹⁹, qui negas esse verum, quemquam ulli reipublicae²⁰ extra ordinem praefici?

IX. Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam: qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras²¹; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titius, ceterisque caedis & incendiorum ducibus objeceras: quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, hominem

Tom. V.

K k k

¹⁷ Quae mihi quoque utendum fuit] Ipsi faciunt, quod solent, cum extra ordinem Pompejo nihil dant: aequae enim id omnibus negant. Ego quoque, quod antea feceram in bello Mithridatico extra ordinem Pompejo mandando, idem feci nunc in rei frumentariae procuratore eidem extra ordinem decernenda: & quam in illis constantiam probo, eadem in me ipso delector. Manutius.

¹⁸ Patrocinium] Huc nescio quomodo interpreti ex Gratiano codice patrocinium illud, cum alii omnes patrocinium ediderint. Latrocinium enim, ait Manutius, vere dici

potest illa publicatio. Olivarius.

¹⁹ Quid ad te] Catonis laudes tum factum non exstant. Nam si juris non est, ulli rei quemquam extra ordinem praefici cur in Catonem praefecisti? Manutius.

²⁰ Ulli reipublicae] intelligitur fortasse facillius, si Criticus libuisset, non scribi haec conjunctim, sed in hunc modum, rei publicae. Hic enim res publica est negotium publicae utilitatis causa, & publica auctoritate susceptum. Olivarius.

²¹ Subduxeras] Ne tibi adhaereret in tuo tribunatu, Manutius.

norem & imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris²² rationem occultare non posses. Literas in concione recitasti, quas tibi a C. Casare²³ missas diceres: CESAR PULCHRO: cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibus tantum uteretur, neque adscriberet, *Proconsule*²⁴, aut *Tribuno plebis*. Deinde gratulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, & quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses²⁵. Quas aut nunquam tibi ille literas misit: aut, si misit, in concione recitari noluit: aut, si ille misit, sive tu finxisti; certe consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides & continentia, tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ.

Quis provinciam homini²⁶ post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo: quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Casaris rebus actis²⁷, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transfulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini reterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatus-consultis, etiam recenti lege foveri ipsius liberatos, vinctos & constrictos tradidisti? nonne

cum

²² Illius tui sceleris] In amandando Catione. *Idem.*

²³ A C. Casare] Ex Gallia. Notæ sunt Casaris & Catonis inimicitia. *Idem.*

²⁴ Proconsule] Sic tempore Ciceronis loquebantur. Prima editio & multæ aliæ, *Proconsuli*, quod est avi posterioris. *Grævius.*

²⁵ Libertatem ademisses] Catoni: ne posses in posterum contra extraordinarias potestates verba facere. Quod enim ipse accepisset, in aliis reprehendere non posset. Huc illud perinet ex oratione pro Sextio: *Qui in concione palam dixerunt, inquam se transfuisse M. Catoni, que semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Manu.*

²⁶ Homini] Gabinio.

²⁷ Ereptam vi ex Casaris rebus actis] Locutus est contaminatus, qui sine melioris libri opere non potest purgari. *Alis* quid tibi velit, nomen dixerit. *Grævius.*

cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciam meo sanguine tibi esset perfolutam, tamen ararium cum eo partitus es?

Itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit²⁸: eas lege Semproniam per senatum decretas rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? nos, quod nominatim rei maximæ pene jam desperatæ summum virum, sæpe ad extrema reipublicæ discrimina delectum, præfecimus, a te reprehendemur?

X. Quid tandem? si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæcisque nubibus & procellis, cum senatum a gubernaculis deiecisses, populum e navi exturbasses, ipsè archipirata eum grege prædonum imparissimo plenissimis velis navigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promissisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Gn. Pompeji (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Gn. Pompeji nimium diu reconditus, & penitus abstrusus animi dolor subvenit subito reipublicæ, civitatemque fractam malis, mutat, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis, & pristinae dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni spurcissimo, prægultatori libidinum tuarum, homini egentissimo & facinorosissimo Sex. Clodio, socio tui sanguinis²⁹, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit³⁰, omne frumentum privatum & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes manicipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est:

K k k 2 dein-

²⁸ Decreta lege sanxit] Legendum, decretæ, libris omnibus invertis: subintelligitur autem, *proventus*. Lambinus. Mihi videtur *decreta* delendum esse, aut pro *decreta* legendum *lata lege*. *Græv.*

²⁹ Socio tui sanguinis] Qui tibi socius esset in turpi consuetudine sororis tuæ. *Manutius.*

³⁰ Abalienavit] Effecit, ut ipsa magis eam diligeret, quam te. *Idem.*

deinde inopia: impendebat fames, incendia, cades, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis & bonis.

Queritur etiam importuna pestis ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis ejus viri auxilium implorasse rempublicam, a quo saepe se & servatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes jam dii atque homines judicaverunt, conservatoris reipublicae, quemadmodum autem tute ipse consteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, merentibus bonis omnibus, totius Italiae precibus repudiatis, oppressa, captaque reipublica: mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicae flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeji dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meae salutis operam & auxilium tulisset.

XI. Desinant, desinant homines istis machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par amicitiae consularis fuit unquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego & Cn. Pompejus? quis apud populum Romanum de illius dignitate ³¹ industrius, quis senatu sapius dixit? qui tantus fuit labor, quae simulatae, quae contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea laude, quae remuneratio benevolentiae praetermissa est? Hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in reipublica bene gerendam, hanc jucundissimam vitae atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus & falsis criminibus diremerunt: cum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent: iidem apud me, mihi illum esse

³¹ De illius dignitate industrius] P. Manutius ac Lambinus illustriunt, sed non solum Pompejum omnibus a se vidum & patrem fragantur libri editi, scriptive. Gruter. Hanc locum explicat, Ad Act. II. 21. quo dicitur Pompejum omnibus a se vidum & patrem esse coloribus. Anonymus.

esse uni inimicissimum dicerent: ut neque ego ab illo quae mihi petenda essent, satis audaciter petere possem: neque ille, tot suspicionibus certorum hominum & scelere exulceratus, quae meum tempus ³² postulareret, satis prolixè mihi polliceretur.

Data merces est erroris mei magna, Pontifices, ut me non solum pigeat stultitiae meae, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquid meum tempus, sed veteres multo ante suscepti & provisi labores, cum viro fortissimo & clarissimo conjunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obfisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me istis inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus: cur ornat eum, a quo desertus est? Ego vero neque me tum desertum puto, sed pene deditum ³³: nec, quae sint in illa reipublicae flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Si utile reipublicae fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere constat sit, me occultare, & tacere. Illud vero est hominis ingrati, tacere. Itaque libentissime praedicabo, Cn. Pompejum studio & auctoritate aequae, ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, praecipue pro salute mea laborasse.

XII. Hic tuus, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies & noctes, nisi de salute mea cogitares, consilii omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniasque adiit: hic Italiae totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiae fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit.

Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet: post illum

³² Meum tempus] Et hic, & paulo post, Manutius. tempus accipe pro adverso tempore, ut in ³³ Pene deditum] Gravius est, deditum, proemio Manilianae, antecororum temporibus. quam desertum. Idem.

illam sententiam, quam dixeram de annonâ, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeji meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendam fuerit, ignorent: aut etiam, si cuius forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus aut de religione pontificum, aut de republica, quam cum aut cæremoniâ jus, aut civitatis salus coegerit.

Intelligo, Pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quæ cum sit in jus religionis, & in jus reipublicæ distributa, religionis partem, quæ multo est verboriosior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, cæremoniis, sacris, pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt?

XIII. Nego potuisse jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse a majoribus traditum: hoc esse denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint, detrahi possit.

Vi desne me non radicibus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? Hoc dico, * esse parricidium³⁴:

^a Lamb. *te esse parricium*

dium³⁴: dico apud pontifices: augures adsunt: verior in medio jure publico. Quod est, Pontifices, jus adoptionis³⁵? Nempè ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, & cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis³⁶, quæ sacrorum³⁷, quæ a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causa? At procreare potest. Habet uxorem: suscepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis cur intereunt³⁸, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, cum^b adoptare, esse debuit.

Nisi forte ex te ita quaesitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles: & ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non ætas ejus, qui adoptabat, quaesita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque nostræ memoria summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. Quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis³⁹, pecuniæ, sacrorum secuta sunt.

³⁴ Hoc dico esse parricidium] Ita scriptum est in vulgatis libris. Ant. Augustinus legit, hoc dico esse parricium. Sed non id agit nunc Cicero, ut probet causam hanc esse parricium, quæ profecto erat, & agebatur apud pontifices: sed opponit illud hoc (quod demonstrat Clodii privilegium in Tullium sine judicio) ad illud omnes actiones tuas, quas possim generatim, & communiter coarguere, non esse legitimas, quia sacræ, non re tribunus eas egisti: sed nunc non ago id, ut redarguam illas omnes: hoc ago, ut etiam si legibus, aut te vera esses tribunus plebis, tamen hoc tuum de me privilegium contra leges, contra jura, mores & religionem latum sit; atque ideo parricidium necesse sit fateare tu te ipse. Vel igitur vulgatam lectionem parricidium retineamus, necesse est; vel pro ea, si magis placeat, parricium respondentis, quomodo sibi appellat Clodium. Ussing. Parricium, sententia postulat. Nam si parricium est, sequitur, ut tribunus plebis

esse non potuerit. Cui autem parricium sit, probatur in sequentibus. Mæstantur.

³⁵ Jus adoptionis?] De jure adoptionis vide Gellium lib. V. cap. 29. Idem.

³⁶ Generum, ac dignitatis] Ne scilicet a genere clarissimo ad obscurissimum, a summa dignitate ad infimam conditionem adoptione transiret. Infra: Ita adoptet, ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuat. Idem.

³⁷ Sacrorum] Ne sacra intereant. Adoptati autem in aliena sacra transibant. Valerius Max. lib. vii. cap. 7. M. Anthoni filius in Suffentis familiam, ac sacra transtulerat. Pro Murena: Sacra interiva illi voluerunt. Idem.

³⁸ Intereunt] Quia, cum adopteris Fontejo, ad Fonteje gentis sacra transis. Idem.

^b Vid. Man. adoptaret.

³⁹ Hereditates nominis] Triplex adoptionis jus notat. Qui enim adoptabatur, adoptivi patris prænomen, nomen & cognomen.

funt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas: neque patris heres: neque, amissis sacris paternis, in hæc adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam deseruisti, & quam poluisti, jure Quiritium legitimo tutelaram & hereditarum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti.

XIV. Dico apud pontifices. Nego, istam adoptionem pontificio jure esse factam: primum, quod hæc vestræ sint ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem esse potuerit; vel eo quo fuit⁴⁰. Deinde quod causa queri solet adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod natura jam assequi non potest, & legitimo, & pontificio jure querat: & ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. Illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut hæc simulata adoptio filii, quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur.

Quæ major calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum, dicere, filium senatorum populi Romani sibi velle adoptare: id autem scire, & videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, & tribunus plebis fieri possit, idcirco querat? Neque id obscure: nam adoptatum emancipari statim⁴¹, ne sit ejus filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis: jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; jam patricius nemo relinquetur. Cur enim quisquam vellet tribunum plebis se fieri non licere? angustiorum⁴² sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit

se adsumebat, ut suum duntaxat nomen, idque inflexam, atque inmutatum retineret: ut apud Dion. libro XL, & XLVI. *Hæmian.*

⁴⁰ Vel eo quo fuit] Quadrigulam hæc verborum redono Ciceronianis, auctoritate omnium liberorum, antiquitus editorum, ac mss. nisi quod illi habebant, quod. Et significat sane istis, loco Ganymedis fuisse Clodium Fonteium. *Græc.*

⁴¹ Emancipari statim] Emancipatio, & sui-

tatis & agnationis jus extinguunt. Quomodo ergo plebeus manebat, cum agnatio nihil aliud esse videatur, quam gens? Pareat ut mirum aliud esse gentem, aliud agnationem: ut *gens* ad patriciorum & plebeiorum qualitatem referatur: *agnatio* ad propinquitatem. *Horat.*

⁴² Angustiorum] Hujus loci sententiam, quia obscuriorem plerisque videri scio, explicabo. Prius autem sciendum, plebeios binos consules fieri potuisse: patricios, non item,

possit venire, quia patricio non sit is locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebejum, simili ratione adoptabitur.

Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum⁴³, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes: neque auctores⁴⁴ centuriarum, & curiatorum comitorum: auspiciaque⁴⁵ populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, inereant necesse est, cum interrex nullus sit, quod & ipsum patricium esse, & a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse.

XV. Venio ad augures. Quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus. Hæc, quæ una cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo⁴⁶, cum de caelo servatum sit⁴⁷. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de caelo esse servatum? Adest præsens vir singulari virtute, constantia, gravitate præditus, M. Bibulus. Hunc consulem illo ipso die contendo servasse de caelo. Infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Cæsaris, viri fortissimi? Minime. Neque enim mea jam quidquam interest, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt.

Tom. V.

L I I

Sed

item, sed singulos tantum, & patricio non licentis fieri tribunum. Tum hoc supponendum, omnes homines utile sequi. His gestis, Ciceronis sensus planus est. Hoc tamen significat. Si tales adoptiones probabantur: omnes volent ex patriciis fieri plebeii. Cur enim quisquam tam stultus esset, ut vellet manere patricius, & deus non licere sibi fieri tribunum? & angustiorum sibi locum esse ad consulatum obtinendum, & sacerdotium optatum ac fructuosum anitere, quia sit patricius? *Lamb.*

⁴³ Neque regem sacrorum] Enumerat eos sacerdotum, qui plebeii esse non poterant. *Manutius.*

⁴⁴ Auctores] Qui probabant ea, quæ centuriatis curiisque comitiis fiebant: quos

ex antiquo more, cum senator e solis patriciis constabat, patricios esse oportebat. *Idem.*

⁴⁵ Auspiciam] Nam fieri potest, ut nulli creetur magistratus Patricii, quod quoque sunt auspicia: tunc, si nulli sint Patricii, a quibus, & ex quibus prodi possit interire ad habenda Comitia, interrex nullus erit, sed neque magistratus: nulla igitur auspicia. *Ferrarius.*

⁴⁶ Agi cum populo] Mitti in suffragia populum. *Idem.*

⁴⁷ Cum de caelo servatum sit] Servare de caelo, id est impedimento esse, quominus lex ferretur, cunctis plane magistratibus, tam plebeis, quam patriciis, licebat. *Manutius.*

Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreuiter attingo, acta sunt a te. Tu, tuo præcipitante jam & debilitato tribunatu, auspiorum patronus subito extitisti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti. Te interrogante augures responderunt, cum de celo seruatim sit, cum populo agi non posse. Tibi M. Bibulus quærenti, se de celo seruasse respondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunalum plebis non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quæ C. Cæsar egisset, quod contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere. Quod si fieret, dicebas te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, * ubi per suum tribunalum Cæsaris actis illigatus teneretur. Si & sacrorum iure pontifices, & auspiorum religione augures totum evertunt tribunalum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius ⁴⁸ aliquod jus populi, atque legum?

XVI. Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de republica, quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros sortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione fati est, trium esse horarum: nihil reprehendo. Sin eadem observanda sunt: si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri: jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunalum plebis non fuisse?

Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cum tua rogatione funere elatam rempublicam esse

* Lamb. qui tum demum suum tribunalum posse voluerit, ubi.

⁴⁸ Apertius. Verborum, ne accensu Typographus ultimam gratis oneravit, cum hæc

mihi sententia esse videatur: An quæris etiam aliquod populi jus, quod sit magis apertius? Jus autem illud quoddam esset, mos dicit. Orosius.

esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, iure indictum esse dicebant. Quod de me cive ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ: quod salvis auspiciis tulisses, iure egisse dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunalum tuum comprobaverunt. Fueris sane tribunus plebis tam iure, quam lege, quam fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti?

XVII. Vetant leges sacratæ, vetant XII tabulæ, leges privatis hominibus irrogari: id est enim privilegium. Nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minus hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserimum nomen illud, & omnis acerbitas Syllani temporis, quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? Opinor, poenam in cives Romanos nominatim sine iudicio constitutam.

Hanc vos igitur, Pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabit, ut proscribere possit quos velit? Quæro enim, quid sit aliud proscribere? VELITIS, JUBEATIS, ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque ejus ut mea sint. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versuculis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullam impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam, & scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines iudicaverunt.

Vobismetipsis, Pontifices, & veltris liberis, cæterisque civibus, pro vestra auctoritate & sapientia consulere debetis. Nam cum tam moderata iudicia populi sint a majoribus constituta: primum, ut ne poena capitis cum pecunia conjungatur: deinde, ne, nisi predicta die ⁴⁹, quis accusetur: ut ter ante

magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut judicet: quarta sit accusatio trinum nundinum prodita die, qua die iudicium sit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustulit, tota causa iudiciumque sublata est.

XVIII. Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est? ubi accusator? ubi testes? Quid indignius⁴⁹, quam, qui neque adesse sit iustus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos sicarios egentes & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conversionem status, & inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est: pecunia autem tanta sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis juventutem, & eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coeant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari, & spe largitionis oblata.

At quid tulit legum scriptor peritus & callidus? VELITIS,

JU-

⁴⁹ *Prædita die*] Victorius, *prædita*: quod eodem redit. *Prædita* legitur in melioribus libris tam scriptis, quam editis. Et est hoc proprium in hac re verbum. Vide Beium. Grav.

⁵⁰ *Aut excusatione*] Excusatio Justinianus est, cum causa avertitur, per quam quis præstare non potuit, quod præstandum erat: ut si larciones, aut flumina, aut morbus fonticus, aut alia vis major impediret, ne quis prædicto die in iudicio esset præsto. Idem.

⁵¹ *Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est? ubi accusator? ubi testes? Quid indignius?* Ita omnes, quas in textu, editiones: a quarum consensu recedere, mihi religio fuit. Video

tamen, sic fuisse scribendum: *Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes: quid indignius* &c. Hæc enim non est congeries interrogatorum, generali causa, ut supra sit: sed in eadem enumeratio cum repetitione, hoc sensu: Si res ita se habet, & sic agit in causa, in qua crimen est, est accusator, sunt testes: quid indignius, quam conductos sicarios egentes & perditos suffragium ferre de capite, liberis, fortunis omnibus eius civis, qui neque iustus sit adesse, neque citatus, neque accusatus, & putare legem esse, legis loco esse habendum quod ejus generis suffragatoribus placuerit? Olivertus.

JUBEATIS, ut *M. Tullio aqua & ignis*⁵² interdicitur? Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem cive sine iudicio ferendum. Non tulit, ut interdicitur. Quid ergo? *Ut interdicitum sit*. O cœnum, o portentum, o celus! Hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciore lingua sua, ut interdicitum sit, cui non sit interdicitum? Sexte noster, bona venia, quoniam jam dialecticus es, & hoc quoque liguris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti. Neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires hunc Clodium esse, qui contra leges faceret: alios, qui leges scribere solerent. Sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis⁵³: neque pontificem adhibere quem velles: postremo ne in prædæ quidem societate⁵⁴ mancipem, aut prædæ socium, extra tuorum gladiatorum numerum: aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi furem aut sicarium, reperire potuisti.

XIX. Itaque cum tu florens ac potens per medium forum⁵⁵ popularis volitares: amici illi tui⁵⁶, te uno amico tecti & bea-

⁵² *Aqua, & ignis*] Ita & veteres habent editiones, quas secutus est Manutius, & in veteri codice reperit Lambinus: neque aliter legebat grammatici juris consultissimus Franc. Sanchez. *Alivore. lib. III. cap. 3.* Si quis in meo manit, aqua & igne, non repugnabo. Idem.

⁵³ *Operum architectis*] Proprio, non translato, utitur sermone: non enim, operans, pro architectum dixisset: quod Latini sermonis elegantiæ respiceret: sed operans dixit, Libertatis adem significans: a Clodio in eversa Ciceronis domo extructam. Ex quo infra: *Quid operans pulverem exaltis?* Manutius.

⁵⁴ *In prædæ quidem societate*] Non adhibere potuisti in prædæ societate præstium, absurde dicitur, non equalem aie Tullianum: Pro societate scribendum censio *sittione*. Quod

de Pithno in mentem venisse deprecando. Cum bona mea diriperes, nullum potuisti invenire, qui veller participes esse hujus avaritiæ prædæ, qui veller esse socius & emptor, nisi ex sceleratorum tuorum satellitum numero. Grav.

⁵⁵ *Per medium forum*] Vera lectio est servata in Francii primo: *Per medium coloniarum popularis*. Colorem popularem vocat illos Clodii socios ac satellites, quorum opera & audacia omnia turbabat sub prætextu libertatis populi tuende. Cum te illis, inquit, iactares, ac iis commendares tuos amicos, ut eorum suffragatione ad magistratus promoverentur. In Pall. S. Victoris, & Presidens sunt vestigia veri. *Grævius.*
⁵⁶ *Amici illi tui*] Ad Vastianum hoc pertinet, quæ adilitatem preta, repuliam tulerat. Manutius.

beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam⁵⁷ tuam perderent. Qui in iudicium venerant, sine accusatores erant, siue rei, te deprecante damnabantur. Denique etiam ille novitius Ligur⁵⁸, venalis adscriptor & subscriptor tuus, cum M. Papirii, sui fratris, esset testamenti & iudicio improbat⁵⁹, mortem ejus se velle persequi dixit⁶⁰: nomen Sexti Propertii detulit. Accusare alienæ damnationis, scelereque socios, propter calumniæ metum, non est ausus⁶¹.

De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cuius quam quisque partem tetigit, digito, voce⁶², præda, suffragio; quocumque venit, repudiat, convulsusque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? Est enim, *Quod M. Tullius falsum senatus-consultum retulerit*. Si igitur retulit falsum senatus-consultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a fenatu iudicatum, me non modo non eminentum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime fenatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu⁶⁴ retulisti? tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum & stuprorum omnium Decumis⁶⁵ & Clodiis⁶⁶ auctoribus, obtinere?

XX.

⁵⁷ Palatinam] Tribum in qua Clodius cenebatur, & suffragium ferebat. Quam in oratione pro Sextio, hanc ipsam rem commemorans, nominat. *Idem*.

⁵⁸ Novitius Ligur] Novus civis ex Liguria: hic fuerat Tribunus pl. cum Clodio, & cognomen sibi assumpsit ex Elia gente Ferratis.

⁵⁹ Improbat] Papirius suo iudicio fratrem Ligurum improbaverat, quod non reliquisset hereditatem omnium honorum. *Idem*.

⁶⁰ Mortem ejus se velle persequi dixit] Quasi veneno sublatas esse. *Manut.*

⁶¹ Accusare non est ausus] Nominis delationem accusator sequitur: sed legitur, cum nomen jam detulisset, accusationem omisit, veritus, ne calumniæ damnaretur, qui

accusaret eum, in quo culpa non esset, cum in ipso potius crimen hæretet, qui Papirium, fratrem suum, hereditatis cupiditate & spe tollendam curaverat. Ideo subiungitur: *Aliene damnationis, scelereque socios, quia damnari nemo vere posset, nisi simul, scelere ejusdem socios, Ligur damnaretur. Idem*.

⁶² Digito, voce] Qui eam scripsit, & qui laudavit ad populum. *Idem*.

⁶³ Falsum S. C.] De faciendis ultimo supplicio conjuratis. *Idem*.

⁶⁴ Uno sortitu] Contra legem Cæciliam Didiam, ne una rogatione diversæ de rebus ad populum ferretur. *Horæ.*

⁶⁵ Decumis] Optime hunc esse Decimum illum, de quo sic epist. 3. lib. 10. ad Attic. *Idem*.

XX. Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim diceres? Damnatum? certe non expulsum? qui licuit? Sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. Pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. Ejectio nusquam est. Verum sit. Quid? operum publicorum exactio⁶⁷: quid? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio: præterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecraste, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse, te eaque te ex una rogatiuncula fecisse: unum & idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti?

Tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjeceretur, & exules⁶⁸ Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. Sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum⁶⁹ flagitaret, inde irer in Hispaniam, cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret: cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset?

Quod si jam populus Romanus de ista re consultus esset, & non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis displiceret? Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis & Didia, nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctionis

Vix jam Decimum designatorem, vix Gallium essent. Manutius.

⁶⁶ Clodius] Sex. Clodio scriba, quem paulo ante dixit legem illam P. Clodio de Ciceronis exilio tulisse. *Idem*.

⁶⁷ Quid? operum publicorum exactio?] Obscurum est, quid dicat: dici tamen hoc auctor: Cum id, quod in publicata & eversa Ciceronis domo edificatum fuerat, (id autem quid esset, satis infra ostenditur) Clodius a conductoribus exegisset, id ei facere non licuisse: cum opera publica ab iis exigi solerent, qui ei muneri publice præpositi

essent. *Manutius*. Quid sibi velit operum publicorum exactio, querant doctores. P. Manutius quem sententiam eis attulerit, in ejuſ commentario licet videre. Si Clodius locavit illa opera, cur non exigeret? Suspicor Ciceroſem scripsisse, *Quid operum publicorum exactio?* que amicum in area domus Ciceroſis diratæ Clodius edificarat. *Grævius*.

⁶⁸ Exules] Vide Or. pro Sexto.

⁶⁹ Cistophorum] Asiaticæ nummi species hic ponitur pro tributo Asiæ. *Ferr.*

Eis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere: aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti: tamenne lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? An, si in ipsa latrone tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem, atque eluviem civitatis, sine summa vi pervenire potuisti?

XXI. Cum in tribunali Aurelio conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas. Cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperite multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quarebas. Cum arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare. Cum vero gradus Castoris convellisti, ac removisti: tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque ascensu repulisti. Cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumque advocacionem, manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine.

Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur: me terrerent minis: mihi eadem & dimicationem denunciarent: meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos complerent⁷⁰: proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent: sena-

⁷⁰ Per amicos suos complerent.] Locus suspectus. Putabam legendum, complerent. Et vocem, viris, delendam. Verum tamen judicet lectio. Lamb. Complerent habet verus liber. Ulpianus. Complerent. Uti feret, quod de domo Ancl, ut dispari plane habitaretur

domino. Ego nihil muto, secutus inf. Pall. meliores. Gruter. Dred. & ed. prim. per amicos suos compellerent. Forte vocula excidit, & Cicero scripsit: per amicos suos reverte complerent. Videtur id fundere sequentia. Grævius.

fenatum pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare & supplicare, mutata veste, prohiberent: ne tum quidem vis erat?

XXII. Quid igitur ego gessi, aut qui timor fuit? non dicam in me: fac me timidum esse natura: quid? illa tot virorum fortissimorum millia: quid? nostri equites Romani: quid? fenatus: quid? denique omnes boni, si nulla erat vis, cur me stentes potius profecuti sunt: quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutoque majorum, ut possem præfens sustinere?

Utrum si dies dicta esset, judicium mihi fuit pertimescendum? an sine judicio privilegium? Judicium in causa tam turpi? Scilicet is homo sum, qui, etiam si causa esset ignota, dicendo non possem explicare. An eam causam probare non poteram, cujus tanta bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se probarit? An fenatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores me præfente ad me retinendum & conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitur, atque revocatum queratur?

An vero in judicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui, ne, mihi præfenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda respública a magistratibus? Quid? si vocata tribus essent, proscriptionem, non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo cive comprobavissent? An, si ego præfens fuisset, veteres illæ copię conjuratorum tuique perditii milites atque egentes, & nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo peperissent? Qui cum eorum omnium crudelitati scelerique cessissem, ne abiens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui.

XXIII. Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. Quid mea filia? cujus stetus assiduus, fordesque lugubres vobis erant juven-

summa cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem. Quod si non liceret: audieram, & legeram, clarissimos nostrae civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem pro salute exercitus injecisse. Ego pro salute reipublicae universam dubitarem hoc⁷⁵ meliore conditione esse, quam Decii? quod illi ne auditores quidem suae gloriae, ego etiam spectator meae laudis esse potuissem.

XXV. Itaque infractus⁷⁶ furor tuus inanes faciebat impetus. Omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. Non erat in tam immani injuria, tantisque ruinis nova crudelitati locus. Cato fuerat proximus. Quid ageres, non erat: nisi, ut, qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem esset injuriae socius. Quid posses? extrudere ad Cypriam pecuniam⁷⁷. Praeda perierit⁷⁸. Alia non deerit: hunc modo amandandum esse⁷⁹. Sic M. Cato, invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem.

Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse: me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus, ea, quae gerebat, omnia, quaeque gesserat, se fecisse, & facere dicebat. Cn. Pompejum, quem omnium judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitratur. Qui ex ejus custodia, per insidias, regis amici⁸⁰ filium, hostem captivum, surripisset, & ea injuria virum fortissimum lacecessisset: speravit isdem se copiis cum illo posse configere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimi-

⁷⁵ *Dubitarem hoc*] Editio prima, & ceterae omnes ante Victorianam] *Dubitarem: huc meliore conditione quam Decius, quod ille ne audire quidem suo gloriae, ego etiam spectator meae laudis esse potuissem?* Idem.

⁷⁶ *Infractus*] Fractus, ut supra.

⁷⁷ *Extrudere ad Cypriam pecuniam*] Ad vendendam Ptolomaei Cyreni regis bona: ex quibus pecuniam exactionem Romanam retulit. Manutius.

⁷⁸ *Praeda perierit*] Verba Clodii: si Catonem, virum optimum, ad Cypriam pecuniam mitto, haec mihi praeda omnino peribit. Idem.

⁷⁹ *Hunc modo amandandum esse*] Subaudi, sit, fixum sit, deinde aliam praedam quaeremus. Idem.

⁸⁰ *Regis amici*] Tigranis historiam narrat Pedianus pro Milone. Idem.

dicicare: & primo quidem, adjutoribus consulibus: postea fregit foedus Gabinus⁸¹: Piso tamen in fide mansit. Quas ille tum caedes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quam facile ferro, quotidianisque insidiis, cum jam a firmissimo robore⁸² copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompejum foro curiaeque privavit, domumque conjecerit, vidistis. Ex quo judicare potestis quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cum haec Cn. Pompejum terruerit jam distracta, & extincta.

XXVI. Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Januariis vir prudentissimus, & cum reipublica, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reipublicae, cessisse tempestati; amiciosem vobis caterisque civibus, quam mihi ac meis extitisse; vi, armis, diffensione hominum ad eadem instituta, novoque dominatu pulsam esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri: nihil esse inscriptum⁸³, aut posse valere: omnia contra leges moreisque majorum temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta. Quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum ferret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quae nulla esset, esse lex judicaretur.

Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublica nulla esse potuit. Hominis enim scelere & furore notato, similis a republica labe in posterum demovebatur.

Neque hoc Cn. Pompejus, qui ornatissimam ne me sententiam dixit, vosque, Pontifices, qui me vestris sententiae auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexitis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. Eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod

dubi-

⁸¹ *Fregit foedus Gabinus*] Conspirationi de necando Pompejo renuntiavit, consilium mutavit. Horum.

⁸² *A firmissimo robore*] Cum jam Gabi-

nus defecisset. Ferrarius.

⁸³ *Nihil esse inscriptum*] Opinor legendum: *Nihil esse jure scitum*. Manutius.

dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum: sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis adibus aliquam religionem residere diceret. Nam legem quidem istam nullam esse, quotiescunque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit: quoniam quidem ⁸⁴ scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso & Gabinius, vidit. Homines legum, judiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum, Nam impediabantur, verum ea lege ⁸⁵, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat.

XXVII. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse unquam putasti. Nam, tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul saepe dixisti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti: legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio judicant, Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum una retulit, judicavit.

Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum iudicium de jure legum, quotiescunque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. Nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem. Non enim voluisti, id, quod licebat, ferre, ut liceret: sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus.

Hunc tu etiam, portentosa pestis, exulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses & factis notatus, ut omnem locum,

⁸⁴ Quoniam quidem] Scripto, hoc est, lege sua Clodius prohibuerat, dici sententiam in senatu pro Cicerone: quoties igitur sententia dicta est, toties judicatum est, nullam eam legem esse. *Ferretur.*

⁸⁵ Verum ea lege] Qua tanquam empti consules Clodio promiserant, se legem illius observaturos, id est, de Ciceronis restituta non esse ad senatum relatuos. *Manus.*

cum, quo adisses, exilii simillimum redderes? Quid est enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera, quando est poena peccati: opinione autem hominum, etiam si est poena damnati ⁸⁶. Utrum igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re judicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem ⁸⁷ Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. Non modo jam nemo est tam imperitus, qui ea, quae gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriae, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur.

XXVIII. Quod enim est in terris commune tantum, tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quae mihi essent optatissima & pulcherrima, judicavit? Summum est populi Romani, populorumque, & gentium omnium, ac reipublicae consilium, senatus. Decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent: ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, si ego non fuisset restitutus, nec futuram esse ullam, si non redisset. Proximus est huic dignitati ordo equestris. Omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. Scribae, qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in rempublicam beneficiis suum iudicium, decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoque urbanae majores nostri convenicula, & quasi consilia quaedam esse voluerunt) qui non amplissime non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint.

Nam quid ego illa divina, atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiae decreta commemorem, quibus tanquam gradibus, mihi videor in caelum ascendisse, non solum in patriam revertisse? Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Romanus ipse

⁸⁶ Poena damnati] Utrumque & injuste Clodium, hostem republicae, cum penitus damnati, ex vi rei judicatur. *Ferretur.*
Catilina sit. *Manus.*

⁸⁷ Felicem] Tacite significat, non puniri

vidit, sensitque, quantus, & quanta dignitate esses? Constat enim nullis unquam comitiis, campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum iudicium, unumque consensum. Adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? Utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinae gregales de me dicere solebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate lætitiæque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi concelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus torum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulum meum tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum.

Quod si in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri, aut fingi deventius potest? Uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis: semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.

XXIX. Esto, non fuit in me poena ulla peccati. At fuit iudicii. Cujus? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati poenam sustinere indemnat? hoc tribunitium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti,

potes *

88 Nisi cum pro populo fecisti. Pro populo facere non solum est, populi rem, causamque tuas, sed etiam, pro populo sacra facere: quod sacerdotum est. Ludit igitur Cicero in ambigua sententia: sed re vera punit acerbè Clodium, renovata illius tempo-

ris memoria, cum Pompeio, Cæsaris pont. Max. uxoris, amore flagrans, ad sacra Bonæ deæ, quæ in domo pontificis max. a mulieribus pro salute populi fiebant, multæbri vestitu, quasi & ipse pro populo facere vellet, accessit. Idem.

potes * dicere? Scilicet cum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit ⁸⁹: quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, *Auctorne esses, ut in se P. Fonteius vitæ necisque potestatem haberet, ut in filio*. Quæro, si aut negassies, aut tacuissies, si tamen id xxx Curia iussissent, num id iustum esset ratum? Certe non. Quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non fide & fallaciter populares, sed vere & sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit invitus amittere. Quinetiam, si decemviri sacramentum ⁹⁰ in libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotiescunque vellet quis, in hoc genere solo rem iudicatam referre posse voluerunt. Civitatem vero nemo unquam ullo populi iussu amittet invitus.

XXX. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. Id autem ut esset faciendum, non ademptione civitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant.

Populus Romanus, L. Sylla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademittit: ademittit iidem agros. De agris ratum est: fuit enim populi potestas. De civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis, cum etiam tum essent in armis, L. Sylla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. Consulari homini P. Clodius, e-

Tom. V.

N n n

ver-

* Lamb. dicere? Potest desinere civis esse, cum hoc iuris.

89 Nisi ipse auctor factus sit. Nisi ipse consentierit. Idem.

90 Sacramentum.] Sacramentum sumitur

pro lite: proprie significat pecuniam certam, quam utraque pars ad beneficium demerbat ea conditione, ut illius, qui victus fuisset, pecunia ad ararium referretur. Ferat.

veria repub., civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis operis, non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe⁹¹; qui se illo die confirmavit Romæ non fuisse?

Quod si non fuit, quid te audacius, qui in ejus nomen incidit⁹²? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem poteris auctorem adumbrare meliorem? Sin autem is primus scivit, quod facile potuit, propter inopiam testi, in foro pernoctans: cur non juret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnam⁹³ probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem & libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, VELITIS, JUBEATISNE, Sedulii centum se velle & jubere dixerint, possit unusquisque nostrum amittere civitatem? Tam igitur majores nostri populares non fuerunt, qui de civitate & libertate ea jura sanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res tum judicata, nec denique universi populi Romani potestas, quæ cæteris in rebus est maxima, labefactare possit.

At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis⁹⁴ tulisti Anagnino nescio cui Menula, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuum in meis ædibus poluit; ut locus ipse in tua tanta injuria legem & inscriptionem statuum⁹⁵ refelleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multo majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagninæ fecerat.

XXXI. Quid si, ne scriptum quidem⁹⁶ unquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse: tu hujus, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? Sed, tamen nihil de me tulisti, quominus

⁹¹ Sedulio principe?] Primo suffragium ferente. Pro Plancio: *Primum scivisti legem, &c. Manut.*

⁹² In ejus nomen incidit?] Mihi legendum videtur. In *as ejus nomen incidit*: æneis enim tabulis incidebantur leges, & cum his eorum nomina, qui primi scivissent. *Idem.*

⁹³ Interamnam] Probaverat Clodius, se fuisse Interamnam illo die, quo Bonæ Deæ sacra Romæ polluerat. *Ferrarius.*

⁹⁴ Legem de injuriis publicis] Videatur, cum Menula civitatem Anagnino injuria publicæ facta esset: P. Clodius in ejus gratiam legem aliquam de injuriis publicis tulisse, qua gravem poenam constituerat. *Hotemanus.*

⁹⁵ Inscriptionem statuum] Inscripterat Menula P. Clodio, ob latam legem de publicis injuriis. *Manutius.*

⁹⁶ Ne scriptum quidem] Ut exularem. *Ferrarius.*

minus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt: tamen eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi Romani, totius Italia honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteris esse tua lege senatore? Ubi enim tuleras, ut mihi aqua & igni interdiceretur? Quod Græchus de P. Popilio, Saturninus de Metello tulit. Homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavilli, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis⁹⁷ interdictum est, scriptum est in legibus.

Quare hoc e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube adesse: latitat omnino, sed si requiri jussis, invenient hominem apud forem tuam, occultantem se capite demisso⁹⁸. Sed si patrem tuam, civem mediis fidis, egregium, dissimilemque vestri, nemo unquam sanis exulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum⁹⁹, si in illo poena legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta nunquam est, qui reus non fui, qui nunquam sum a tribuno plebis citatus: damnati poena esse potuit, ea præsertim, quæ ne ipsa quidem rogatione perscripta est?

XXXII. At vide, qui interfit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam, conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor avunculum suum præterit in recitando senatu.

N n n 2 Ni-

⁹⁷ Etiam quibus damnatis] Cum ego damnatus non sum. *Manutius.*

⁹⁸ Occultantem se capite demisso] Significat eam obsecrationem, quam superitis notavit. *Hotemanus.*

⁹⁹ Eius imperium est abrogatum] Amplificat iniquitatem legis Clodie exemplo Appii Clodii. Hic iratus Cinnæ, in eum cum

reliqua nobilitate conspiravit: distaque die a tribuno plebis, nullo sedente, eum noluisse adesse, imperium sibi abrogari passus est. Hanc poenam legitimam vocat Cicero, quæ juxta leges die dicta, citatus fuerat a tribuno: cum sibi neque diem dixerit Clodius, neque jussisset adesse: & hoc illud est, quod maxime queritur. *Ferr.*

Nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. Me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse.

Quis in meum locum judicem subdidit? Quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adessem? Quis me non modo civis, sed socius recipere contra tuam legem, & juvare dubitavit? Denique universus senatus multo ante, quam est lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUÆ M. TULLIUM; tantumne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, RECEPISSENT. Et tu unus pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectam universus senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit?

At vero, ut annales populi Romani, & monumenta vestustatis loquuntur, Cæso ille Quintius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, cum essent optime de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt: damnatique comitiis centuriatis cum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quod si iis damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit: (nam, etsi optabilis est, cursum vitæ conficere sine dolore & sine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert desideratum esse a suis civibus, quam omnino nunquam esse violatum) mihi sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit?

Fortis & constans in optima ratione civis, P. Popilius, semper fuit. Tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa. Quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis:

tatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit.

XXXIII. Quod si & illis, qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italia, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, absui simul cum republica, redii maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente: tuum scelus, meum probum putas esse oportere?

Ac, si me populus Romanus, incitatus iracundia aut invidia, e civitate ejecisset, idemque postea mea in rempublicam beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque injuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potius, quam dedecori, putaret esse oportere. Nunc vero, cum me in judicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem: contraque a populo Romano semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat?

An tu populum Romanum esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie eadem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Plagulejos, Sergios præfeceras. O speciem, dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes extera, quam gentes ultima pertimescunt, multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam!

Illam fuit pulchritudo populi Romani, illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatus, totiusque Italiae auctoritatem, & studium, dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor atque imperator omnium gen-

gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque aetatum omnium, suffragium se non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum non tabernis, sed municipiis clausis venerunt.

XXXIV. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent: nullo labore, tuo praecipiti furori atque impio sceleri resistissem. Sed publicam causam contra vim armatam, sine populi praesidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima¹⁰⁰, privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse segnior, quam gesta, multis senatus-consultis non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus; aut, te vivo, & tecum, & cum illis, armis de- certandum fuit.

Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. Ad servos, medius fidius, res pervenisset. Tantum homines impios ex veteri illa conjuratione inultum nefariis mentibus, bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quae soleam de me praedicare: & homo factus, inducis etiam sermonem urbanum ac venustum: me dicere sole- re, esse me Jovem: eundemque discurrere, Minervam esse so- rorem meam. Non tam insolens sum, quod Jovem esse me dico, quam eruditus, quod Minervam sororem Jovis esse existi- mo¹⁰¹. Sed tamen, ego mihi sororem virginem asisco: tu

100 *Vit istius*] Cum Ti. Gracchum pri- vatus, & P. Mutii dignitatem decessatus, sua manu interfecti. Vide Vale. lib. 2. cap. 2. *Herod.* Pal. bonus non agnovit illud *intima*. Gualtelmus mutat in *intus*, aut *legitima*. P. Manutius coniecit *intus*. Quod non displicet. *Gruter.*

101 *Non tam insolens sum, quod Jovem esse me dico, quam eruditus, quod Minervam so- rorem Jovis esse existimo*] Sic edidit Victo- rius. Qui omnem emendandi occasionem ca- piam, sensum ajunt hic esse nullum. Atqui & aliquid video, & valde Ciceronianum, hoc est, filium ac factum. Age, veniamus

quasi in rem praesentem. Oratori de suo Con- sulatu, & republica conservata, sapienter quam aures hominum ferre possent, gloriantur hoc objicit Clodius: *Haec gloriatur tu te Jovem esse dicta, Minervam tibi facta Jovis esse. Im- perite dictum: non enim Minerva Jovis so- ro, sed filia. Sui sane, atque artis im- memor Cicero sit, neque minus Clodio ho- tuus, si solidam criminacionem serio depel- lat. Joco mavult agere, & jocandi erat lo- cus. Ain' vero, inquit, dicere soleo, esse me Jovem? Idem dictum; Minervam esse so- rorem meam; eo nimirum, quod ego non Je- piter? Arroganter dictum; sed tamen docte.*

Inno

sororem tuam virginem esse non sivist. Sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem sororem & uxorem appellare possis.

XXXV. Et quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius praedicare: quis unquam audivit, cum ego de me, nisi coactus, ac necessario dicerem? Nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse con- servatam; non tam lum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri. Sed si mihi ante haec durissi- ma reipublicae tempora nihil unquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum a patria perniciem depuli: quid? me hinc maledicto utrum non respondere, an demisse respondere decuit? Ego vero etiam reipublica semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriae gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere: praesertim cum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc urbem & hanc rempublicam esse salvam jurato di- cere fas fuisset.

Extinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, om- nium civium studii desideratum, repetitum, accessitum vi- dent. Aliud exortum est. Objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non pos- sum. Quid enim, Pontifices, debeo dicere? Peccati me con- scientia profugisse? At id, quod mihi crimini dabitur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines

pul-

Inno docte magis, quam arroganter: ut non tam culpanda videatur insolentia alienis Jovem me esse, quam suspicienda erudi- tio exhibentis Minervam esse sororem Jo- vis. Sum insolens: sed non tam insulens sum, quam eruditus. Hic ergo tam compa- rationem continet, ut in aliis plerisque lo- cis, in quibus assumit quos. Unde autem factus haec manarit accusatio, si quis foree quare: insolentior, quod se Urbis Jovis so- rorem esse jactaret Cicero: & Servator, Con- servator, titulus sit Jovis proprius. De Mi-

nerva, narrat Plutarchus in vita Ciceronis, quod hic, cum amicorum securus consilium, decessisset cedere Clodio iuro, atque abi- re, signum Minervae, quod magna in vene- ratione diu habuerat Jovi, in Capitolio po- situm, hinc delatavit, cum hac inscriptione MINERVAE URBS ROMAE PRESID. Quae quidem de Minerva animadversio an hoc for- tasse faciat, videbunt Critici. Quid tamen emendatores attulerint, videas licet apud Graevium, Oloerum.

pulcherrima. Iudicium populi pertinuisse? At id, nec propostum ullum fuit; & si fuisset, duplicata gloria² discessissem³. Bonorum mihi praesidium defuisse? Fallum est. Me mortem timuisse? Turpe est.

XXXVI. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus, (nihil enim unquam de me dixi sublatius asciscenda⁴ laudis causa potius, quam criminis depellendi) dico igitur, & quam possim maxima voce dico: Cum omnium perditorum & conjuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos: me vidisse, si vicissem, tenues reipublicae reliquias; si victus essem, nullas futuras. Quod cum judicasset, dessevi conjugis miseræ discedium⁵, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimae familiae⁶ ruinas. Sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium: remque publicam concidere minus discessu, quam omnium interitu occidere malui. Speravi, id quod accidit, me jacentem posse a vivis viris fortibus excitari: si una cum bonis interissem, nullo modo posse recreari.

Accepi, Pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcirco praterco, quod ne nunc quidem sine setu commemorare possum) insitari me esse hominem, & communem naturam sensum repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum

² *Duplicata gloria*] Una pulcherrimi facti, altera iudicis populi factum comprobant. *Mauro.*

³ *Discessissem*] Ex iudicio: absolutus essem. *Idem.*

⁴ *Conjugis discedium*] *Discedium* animi est: *discedium* vero corporis. *Gesanius* in *Lucret.*

⁵ *Fundatissima familia*] *Fundari* familia dicitur liberis *fulceptis*. Sed hoc loco non

jam ad liberos respicitur, quos jam ante nominavit, quam ad rem familiarem, quae & ipsa fundari, constitui dicitur. Sic *Orat.* pro *Rabirio* *Post.* cap. 1. *fundata fortuna*. *Ernestus*. *Fundare* non significat condere, aut statuere; sed firmare, ac stabilire. *Colonus* *urbem fundare*, est urbem stabilire, urbis statum confirmare, colonia eo deducta. *Scappius.*

lum a me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicae causa reliquisset, quibus aequo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod cum uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem.

XXXVII. Sulcipere tantos animi dolores, atque ea, quae, capta urbe, accidunt vicis, stante urbe unum perpeti, & jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari testa, diripi fortunas, patriae denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, praecipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre praeextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris: haec omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter abis, non tam sapiens, quam ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quam communis humanitatis postulatur: ea laus praecelara, atque divina. Nam, qui ea, quae nunquam cara ac jucunda duxit, animo aequo reipublicae causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat. Qui autem ea relinquit, reipublicae causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est: cuius salutem caritati anteposit suorum.

Quare rempublicam (disrumpatur licet ista furia, atque audiat haec ex me, quoniam lacecessit) bis servavi; ut consul togatus armatos vicerim: privatus consulibus armatis cesserim. Utriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quod ex senatus auctoritate, & senatum, & omnes bonos, meae salutis causa, mutata veste vidi: posterioris, quod & senatus, & populus Romanus, & omnes mortales, & privatim & publice judicant, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

Sed hic meus reditus, Pontifices, vestro iudicio continetur. Nam, si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis: video me plane, ac sentio restitutum. Sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum praebet inimico doloris mei, scelus sui, publicae calamitatis: quis erit, qui hunc reditum potius, quam poenam sem-

piternam putet? In conspectu præterea totius urbis domus est mea, Pontifices: in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulcrum inimico nomine inscriptum; demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua tropæa & de me, & de republica videam constituta.

XXXVIII. An ego tantam aut animi duritiam habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicavit, in ea possim intueri domum meam everfam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem ædem extractam, & positam in oculis civitatis, ne unquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. Ecquid aliud? Equum accidisse Melio populus Romanus iudicavit; nomine ipso Æquimelii, stultitia pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem causam everfa: atque in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & everfa, ut illius facinus memoria & nomine loci notaretur. M. Manlius, cum ab ascensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum appetisse est iudicatus. Ergo ejus domum everiam, duobus lucis convellit videtis. Quam igitur majores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, ut apud posteros nostros non extinctor conjurationis & sceleris, sed auctor & dux fuisse videar?

Hanc vero, Pontifices, labem turpitudinis & inconstantia poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam pœnae publice constituta, conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum Graccho contra salutem reipublicæ fecerat, & senatus sententia est interfectus, & ejus domus everfa, & publicata est: in qua porticum

6 Stultitia pœna] Puto legendum Stultitia in secundo casu. Harum. Mihi videtur Stultitia nescio quo casu irrepisse, & Melii, ex vestigiis veterum codicum colligo excidisse. Num Cicero scelus & flagitium Melii regnum appetentis Stultitiam vocet? Cæcina

apud Cic. vt. ad Famil. epist. 7. Stultitiam vocat, cum quis contra potentes scribit: sed affectationem tyrannidiam nemo sane mentis, nempe Tullius, Stultitiam dicit. Ciceronis manus sunt: Nominis ipso Æquimelii Melii pœna est comprobata. Grævius.

cum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriæ, cum urbem, Pisone & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret: uno eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta debebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, qua pœna senatus affecerat everforem civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti custodem patriæ judicassent.

XXXIX. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemi, furoris tribuniti, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? Quam porticum pro amore, quem habetis in reipublicam, & semper habuistis, non modo sententis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis: nisi quem forte illius castissimi sacerdotis? supersticiosa dedicatio deterret.

O rem, quam homines soluti ridere non desinant: tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? Hunccein vos, qui estis antistes cæmoniarum & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, Pontifices, gravitate abutitur? Ex isto ore religionis verbum excidere, aut elabi potest? cum tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret⁸, impurissime tetterimeque violasti.

XL. Aspicite, aspicite, Pontifices, hominem religiosum, & si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum) mo-

O o o 2 nete

7 Castissimi sacerdotis] Acerba in Clodium de incestu Clodius est accusatus, qui se corrupendi iudicii, contendit, & obtinuit, adjuvante in primis M. Pupio Pisone consule, ut suam causam senatus iudicaret. Ep. 14. lib. 1. ad Att. Idem.

8 Quod severe de religione decerneret] Cum

nete cum, modum quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanaticæ, sacrificium, quod alienæ domi fieret, invisere? Quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? Quem unquam audisti majorum tuorum, qui & sacra privata coluerunt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus est factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari: cum ille, qui nihil viderat sciens quod nefas esset, lumina amisit; illius, qui non solum aspectu, sed etiam incesto flagitio, & stupro polluit cæremonias, poena omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, Pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, & eam eisdem manibus consecrasset?

Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? Jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestrum sedes, aras, focos, deos Penates, subiectos esse libidini tribunitiæ? In quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solum affligere, quod

o Qui cæcus est factus? Appium Cæcum denotari & Horatium & Manium, & quotquot sunt interpretes, existimant. Sed is senectute cæcus factus est. At cur hic ex gente Appia, is quem ætas longa oculorum usque privavit, nominaret inter illos, qui facris interfuerint, quibus interesse illis non licebat? Absurde hic mentio fieret Appii Cæci. Non Appium intelligit Cicero, sed Cæcilium Metellum. Is e flammis cum Palladium eripisset, cæcus factus est. Compendium Livii lib. 19: *Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pont. Max. ex incendio sacra resuit.* Ob illam causam, orbam luminibus illum exegit senectutem, quæ illo amisisset incendio, cum Palladium raperet ex æde Vestæ, Plinius docet Hist. Nat. vii, 42. Sed & multi alii hoc commemorant. Vide Ovid. vi. Fast. Credebatuz igitur

punitus esse a diis cæcitate, quod, licet fuisset maxime pius, vidisset Palladium, quod viro videre non liceret. Vide Ovid. vi. Fast. Clodius autem materna stirpe fuit ex Metellorum familia. Mater enim ejus fuit Cæcilia Metella, cujus pater exul Q. Metellus Numidicus, qui anno U. C. DCCLIII. exilio, a Saturnino tribuno pl. adjuvante Glauco prædore, fuit multatus. Hunc vocavit paulo superius in hac oratione, patrem Clodii. Sed si patrem tuum, civem meo fides egregium, dissimilemque vestri, nemo unquam sanus eundem appellavit, & quæ ibi sequuntur. Sic in oratione post relictum in senatu Q. Metellum consulum, collega Lentulo, appellat fratrem Clodii: *Q. Metellus & inimicus, & frater inimici, perspicua vestra voluntate, omnia privata omnia deposita, cum esset frater patris, Grav.*

quod est præsentis infantiæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare?

XLI. Equidem sic accepi, Pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expecti nihil ab iis, quod sit injustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labe tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una justa illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset: tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cujus labore & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eam domum afflictam & everfam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse?

Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam & cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. At, qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emptionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii poenam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas deos Penates & familiares meos Lares expulit, ut a te ipsa, tanquam in captivis sedibus collocaretur? Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? Hic aræ sunt, hic foci, hic dii Penates, hic sacra, religiones, cæremonia, continentur: hoc periculum est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit.

XLII. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis & sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labe-

* Lamb. Grut. ut se ipso, tanquam in captivis sedibus, collocaret

labelactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit. At quæ dea est? Bonam esse oportet¹⁰, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cum collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse¹¹: cum in templum Castoris¹² aditus esset apertus nemini: cum hunc¹³ clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, & consularem, & singulari bonitate & modestia præditum, quem satis mirari quibus oculis aspicere audeas non queo, audiente populo Romano a pedisequis conculcari juberes: cum indemnatum exturbares, privilegii tyrannicis irrogatis: cum principem¹⁴ orbis terræ virum, inclusum domi contineres: cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, & miserrimæ populi Romani servitutis? Eumne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset?

XLIII. At unde inventa est ista Libertas? quæsi enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur. Ejus non longe a Tanagris¹⁵ simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis¹⁶, non alienus¹⁷ ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit. Etenim cogitaret omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfluit in fanis & communibus locis, tota e Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi Romani causa, sane frugaliter domum suam deportavit. Is posteaquam intel-

¹⁰ Bonam esse oportet] Renovat memoriam Bonæ deæ, cujus caeremonias nefario furore Clodius polluerat. *Mantius.*

¹¹ Negares liberos esse] Intercedentes, aut obnucciantes contemneres. *Idem.*

¹² In templum Castoris] In quo legem Clodius, revulsis gradibus, ne quis introire posset, contra Ciceroem tulit. *Idem.*

¹³ Hunc] M. Lucullum, ut opinor. *Idem.*

¹⁴ Principem] Cn. Pompejum.

¹⁵ Tanagris] Tanagra Bœotia civitas fuit non ignobilis.

¹⁶ Homo nobilis] Is fuit Appius Claudius, P. Clodii frater, qui prætermissa ædilitate, L. Pisonis consulis gratia & suffragatione prætorum est adeptus, ut olim docuit Sr. Pighius ad annum U. C. DCCXCVI, quem vide. *Græcius.*

¹⁷ Non alienus] Jocus quidam est: loquitur enim de fratre. *Fringolius:* Appii tanpisas notat. *Mantius.*

intellexit, posse se, interverfa ædilitate¹⁸, a L. Pifone consule prætorem renuntiari, si modo eadem prima litera¹⁹ competitorum habuisset aliquem: ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis²⁰ suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quam publicæ libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? Hæc me domo mea pellet? hæc ultrix afflictæ civitatis, reipublicæ spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis?

O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? Recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis conjunctior:) tantumne te fecellit, cum mihi summa, & quotidie majora præmia in republica fore putabas? Negabas fas esse, duos consules esse in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constructum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse,

¹⁸ Interverfa ædilitate] Appius Clodius, Publii frater, eo anno, quo Cicero exulabat, ædilitatem precebat, signaque ac tabulas ex tota Græcia, atque omnibus insulis, deportaverat Romam: Etenim cogitaret omnes superiores muneris splendore superare. Sed mutata repente sententia, & omnia ædilitatis petitione, per fraudem factus est prætor. Qua vero id ratione contigerit, orator sic exponit: *Le posteaquam intellexit* (sic enim inter Appium, & Pisonem convenerat) *posse se interverfa ædilitate*. (translata: postquam ædilitate quam pollicebatur fuerat, eamque quasi debitam avertere videbatur) & L. Pifone consule. (qui magistratum omnium habiturus erat comitis) *preceptum renuntiari, si modo eadem prima litera competitorum habuisset aliquem*. Hoc eodem anno petiisse prætorum A. Postumum quemdam; cum tabellis nequamquam inscriberentur integra nomina candidatorum, sed brevitas causa, prima tantum literæ nominis cujusque, necesse erat, prætoris comitis, præter alias aliorum multas, duas etiam tabellas dari, quarum una A. P. haberet pro Postumo, altera A. C. pro Clodio. Promiserat autem

Pifone consul, se in examinandis uniuscujusque centuriæ suffragiis, tabellas omnes inscriptas A. P. pro Appio accepturum; quorum punctorum accessione facta ad ea, quæ ipse tulisset, dubium non erat, quin prætor foret. *Fovratius.*

¹⁹ Eadem prima litera] In tabellis scribebantur solum prima literæ nominum, hoc modo, A. C. P. Poterat igitur Pifone consul, qui habebat comitiam, pro A. Postumio, vel A. Maello, Ap. Claudium fuisse remittare prætorum. *Idem.* Vide Schott. lib. 1. Notior. cap. 18.

²⁰ Partim in arca, partim in hortis] Ea, quæ ad suam ædilitatem ornandam paraverat, duobus in locis collocavit, alia in arca, alia in hortis suis. Paraverat autem pecunias, & signa. His suis ornavit hortos, illis arcam implevit. Porro ut *horis* dicatur numero multitudinis, necesse non est esse plures. Hortum unum spatiosissimum, acborum proceritas, porticibus, statuis, &c. ad delicias ornatum, *Horos* vocabant. Hæc animadvertio est Franc. Mar. Grapaldi, lib. de partibus ædium. *Anon.*

esse, edictis atque imperio vetarent: quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos comportari juberent.

Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui locus fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciofa reipublicæ consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus, disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo conjungeret: nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse?

XLIV. At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam & effrenata cupiditate. Monumentum iste nunquam, aut religionem ullam excogitavit: habitare laxè & magnifice voluit; duasque & magnas, & nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, a Q. Sejo contendit, ut Q. Postumius sibi domum venderet. Cum ille id negaret, primo se luminibus²¹ ejus esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumius, se vivo, illam domum istius nunquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam aestimabat.

Quorsum igitur hæc oratio pertinet? Domus mea illa prope tota vacua est²²: vix pars ædium mearum decima ad Catuli

²¹ *Luminibus*] Fenestrarum illius domus lumina se impediturum minabatur Clodius, struendo contra pariete. *Ferraz.*

²² *Vacua est*] Cur vacua dicitur Ciceronis domus? an quod eam Clodius possidere ausus non fuerit, ut aliquis existimavit? At-

qui de Clodio dictum fuit paulo ante: *Habitare laxè & magnifice voluit, duasque & magnas & nobiles domos* (Sejanam & Ciceronianam) *conjungere*. Quæ ergo illa res est, quæ domus Ciceronis prope tota vacua esse affirmatur? Religio, sive consecratio. Clodius

tuli porticum accessit. Causa fuit²³ ambulatio, & monumentum, & ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum; cætera ejusmodi, facile ut omnium domos & luxitate, & dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædes meas idem emeret, & venderet: tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi ascribere. Posuit scilicet Statonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marfis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fonteje, sed Clodia²⁴, quam reliquit. Quem in numerum ex multis Clodius nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus.

XLV. Hanc vos, Pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse: præsertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. Quid? de collegio quis tandem affuit? Posuerat enim auctoritatem in uno, quæ est in his omnibus: sed tamen auget & ætas, & honos dignitatem. Opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetulus facit.

Tom. V.

P p p

Quis

dius enim disiecit porticum Catuli, partemque aliquam illarum ædium, quæ fuerant Ciceronis, atque in eadem arce novam exstruxit porticum, dedicavitque Libertati. Pars illa Tullianarum ædium, quæ ad Catuli porticum accessit, vis eorum pars erat decibus. Hæc pars tantummodo religioni poterat esse obnoxia, & an posset restitui, necne, cognoscere pontifices debebant. Reliqua domus ab omni religione vacua erat. Partem eam ad porticum Catuli addiderat Clodius, ut domus Ciceronis videretur dedicata Libertati, utque porticum ipse haberet ampliam magis ac splendidam. *Idem.*

²³ *Causa fuit*] Duas causas assignat, cur

partem suarum ædium cum portico Catuli Clodius conjunxerit; tum ut Ciceronis etiam domus videretur Libertati consecrata; tum etiam ut porticum haberet ampliam & splendidam, columnis ex parte clausam, ad deambulandum. *Idem.*

²⁴ *Assignavit genti Clodia*] Assignabantur in testamento liberi certis heredibus. Sic puo Clodii testamentum significari, quo quemdam ex Clodii heredem ex ista ædium parte instituerat, & proximum quemque ei succedere iusserat, ne ea res et sua familia exiret. Videtur autem moris fuisse, ut quibus testamentum illud non displiceret, si nomen suum profiterentur. *Hæc omnia.*

Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meae²⁵. Si auctoritatem quaerimus, etsi id est aetatis, ut nondum consecutus sit: tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. Sin autem scientia est quaesita: quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? Qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuae, fratri tuo germano antelatum²⁶ videbat. Etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam²⁷, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coegit.

Videte igitur, Pontifices, quid statuat in mea causa de omnium fortunis. Verbone, Pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrarat posse? An istae dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium calamitate a majoribus nostris constituta sunt? Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem percussum ipsa respublica suis manibus extolleret.

XLVI. Quid, si quis similis istius (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantum debeat, per vim affixerit, domum ejus per pontificem dedicarit: id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus, ille clarissimus tribunus plebis, pontifex fuit. Ergo, si is Q. Caepionis, inimici sui, postem adium tenuisset, & pauca verba fecisset, aedes Caepionis essent dedicate?

Nihil

²⁵ Frater uxoris meae] Non Fulvius, sed Pinnarius, cuius frater fuit L. Pinnarius Natta, ut ostendit Jac. Perizonius in Animadvers. Historiacis cap. 4.

²⁶ Antelatum] In petitione Pontificatus

adjuravit Clodius Natram potius, quam Ap. Claudium, cui tamen aliqua alia ratione factus fuit Pontifex.

²⁷ Adolescentem quemquam] Qui tibi non esset affinis. Idem.

Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, caeremoniis: non dissimulo me nescire ea, quae etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluant multa ex vestra disciplina, quae etiam ad nostras aures saepe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi²⁸: ibi enim possis est, ubi templi aditus est, & valvae. Ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest²⁹. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem tenuisse dixisti.

XLVII. Quanquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de vestro jure & religione, contra quam proposueram, disputabo? Ego vero, si omnia sollempnibus verbis, veteribus & priscis institutis acta esse dicerem: tamen me reipublicae jure defenderem. An, cum tu ejus civis discessis, cujus unius opera senatus atque omnes boni civitatem esse incolorem toties judicassent, oppressam terribilo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempublicam teneres: domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisse, per pontificem aliquem dedicasses: posses recreata respublica sustinere? Date huic religioni aditum, Pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus plebis verbis non minus priscis, & pene sollempnibus bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit? Atqui G. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex

P p p 2

non-

²⁸ Templi] Cum dicunt postem esse tenendum, intelligunt postem templi, non postem pontificis, & loci ad ambulandum extruisti. Idem.

²⁹ Sine religione loco moveri potest] Aedificatum simulacrum, aut ara Libertatis: si modo ea sunt a te per pontificem dedicata. Potest enim id fieri religione salva. Man.

nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi & clarissimo viro? Certe non fuit.

Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Nunquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quod si tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? Sin est ratum, cur ille gurgis, belluatus tecum simul republicae sanguinem, ad calum tamen extruxit villam in Tuscilano visceribus ararii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, aspicere non licuit?

XLVIII. Omitto Gabinium: quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus atque optimus, consecravit? Quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti, in praetorali tribunatu tuo, quibus in te conversis, reculares, alios evertes? Sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa³⁰? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid focalus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? Ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluisti? Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certe, & quidquid habes aliud, est Ceteri consecratum. Sin ille tibi ludus fuit; quid te impurius, qui

³⁰ An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? Ad hunc locum disputat Graevius de discrimine inter consecrationem, & dedicationem. Quae tota disputatio hanc summam habet, ut consecrationis locorum, ararum, agrorum dicit; dedicationem autem templorum, ararum, simulacrorum. Sic et Clodio dicit consecratio esse aram Germaniae domus; at simulacrum Libertatis in ara dedicationem. Tamen in hac ipsa oratione potuerat videre Graevius consecrare, & dedicare, istdem in rebus dici nullo discrimine. In dedicatione, inquit, postis tenentur. Et tamen cum ara, simulacrum dedicaretur? Dedicatio, inquit, fiebat populi jussu. An non & consecratio? Infra cap. 49. Video esse legem veterem tribunitiis, quae vetet, in-

iusu plebis aedes, terram, aram consecrare. Graevium decepti loci initio propositus, in quo consecratio & dedicatio distingui videntur. Atqui sensus ejus hic est: An consecratio aedium, honorum nullum habet jus, si iniussu populi facta est: Dedicatio autem, sive consecratio simulacri Libertatis, tantam religionem afferit, tantaque religioni obligat aeternam? Scilicet Cicero non distinguit consecrationem a dedicatione in genere; sed absurdum esse dicit ejusdem rei, hoc est, consecrationis, sive dedicationis, diversam vim statui pro diversis objectis; cum in hac caeremonia, non res in qua adhibeatur, sed ipsa consecrandi dedicationisque caeremonia & sanctitas spectetur. Eusebius.

qui religiones omnes pollueris, aut ementiendo, aut stuprando?

Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides, poenam illam a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo omnium scelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiae, libidines adolescentiae, dedecus & egestatem reliquae vitae, latrocinium consulatus vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas injuria potuit accidere: id in me infirmas³¹? & gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione tota teste, fecisti? Dedicatio magnam; inquit, habet religionem.

XLIX. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? Discite orationem, Pontifices, & vos, Flamines: etiam tu, rex³², discite a gentili tuo: quanquam ille gentem istam reliquit: sed tamen discite ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo, quaeritur? An tu haec ita confundis, & perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? Quis eras tu, qui dedicabas? quo jure, qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus Romanus praefecerat? Video enim esse legem veterum tribunitiis, quae vetet, iniussu plebis, aedes, terram, aram consecrare. Neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. Neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam detertere videretur, quam admonere.

Sed quia consecrabantur aedes, non privatorum domicilia, sed quae sacra nominantur: consecrabantur agri, non ita ut nostra praedia, si quis veller, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur arae, quae religionem afferrent, ipso si loco³³ essent consecratae: haec, nisi plebs jussit.

³¹ Id in me infirmas? Non idem ais de ratius.

mentum aedium consecratione. Manutius.

³² Rex? L. Claudius, rex sacrorum. Fere quae religiosam reddebant id, ubi erant constituta.

³³ Si loca? Hoc est, Statuebantur arae,

juisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus atque agris scripta esse: non repugno. Sed quero, quæ lex lata sit, ut tu ades meas consecraret: ubi tibi hæc potestas data sit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pontificio, sed de jure publico disputo.

L. Lex Papiria vetat, ædes injussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac non vox sceleris & crudelitatis tuæ. Quod si tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas³⁴ cum Byzantiis exulibus, & cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portentosa conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; fœdera seriebantur provinciarum³⁵, regum appellationes venales erant; servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia adscribebantur novæ juventuti³⁶; Q. Seio venenum milero parabatur; de Cn. Pompejo, propugnatore, & custode imperii interficiendo consilia inibantur; senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta reipublica consulum prodicione, vi tribunitia teneretur: hæc cum tot, tantaque agerentur, non mirum est, præsertim in furore animi & cæcitate, multa illum & te fecerisse. At videte, quanta vis sit hujus Papiriæ legis in re tali; non qualem

Situte, si loco, hoc est suo, seu comodo loco, jure & legitime essent consecrata. Hanc enim vim loco consecrare habet. Terent. Adelph. 11, 2. Pecuniam loco negligere, maximum interitum est. Lucrum. Cicero pro Milone. Quævis tunc, quævis loco, quævis tempore, quævis religione, quævis ædificatio, hæc iniqua, hæc in loco, aliter tempore, præcibus capitis non dubitavit occidere. Grævius.

34 Syngraphas.] Quanta nimirum pecunia & restituendi essent Byzantini exules, & alia quam plurima peragenda. Ferrat.

35 Fœdera seriebantur provinciarum.] Sic omnes editi, quos inspexi. Sed quid sit fœdera provinciarum ferre, non ego intelli-

go. Prava distinctione laborat hic locus, qui vestigia transpositione virgularum post fœdera restituitur sanitati: sic enim scripsit Cicero, fœdera seriebantur, provinciarum, regum appellatantur, vanales equi. Specto seriebatur cum extera populi fœdera de societate, & provinciis adscribebat Romanis magistratibus, qui maximam offerrebat ei pecuniam, aut partibus ejus se adiciatissimos fore promittebant; regum quoque nomen & insignia conferrebat, qui ejus gratiam sibi argento conciliabant. Græv.

36 Imperia adscribebantur novæ juventuti.] Est locus contaminatus, qui si sibi melioris spe non poterit purgari. Græv.

lem tu affers, sceleris plenam & furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. Hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transfulisset, collegium vestrum consuluit, num quid esse causæ videretur, quin id signum, curiamque Concordiæ dedicaret.

LI. Quæro, Pontifices; & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat summa modestia, & gravitate censor: hic tribunus plebis, sceleris, & audacia singulari. Tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatus: tuam porro tempus, libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. Res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis. Censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti³⁷) judicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deo dedicare. Præclara voluntas, atque omni laude digna. Præscribere enim se arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii, religione Concordiæ devinxisset. Tu cum ferro, cum metu, cum editis, cum privilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis³⁸ exercitus terrore & minis, consulum societate, & nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres: Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium impudentiæ, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optime de re publica meriti cruore, ac pene ossibus, simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ, collocasti. Atque ille tamen ad collegium revertit: tu ad quem revertisti?

Si quid deliberares; si quid tibi aut piandum, aut institutum fuisset religione domestica: tamen instituto cæterorum veterè, ad pontificem detulisses. Novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares: referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemone horum

37 Tu sustulisti.] Censores in recitando Senatu, præteritis indignis, eum cuique locum dabant, quem cuiusque dignitas postularer.

Hoc etiam Claudius lata lege sustulerat. Ferrat.

38 Absentis.] C. Cæsaris.

horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempnisti, sed pertinuisti dignitatem.

.III. An tu auderes quære ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo; quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus eripui; quibusnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum consecraret; deinde civis ejus, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctas gentes, testimonium hujus urbis atque imperii conservati dedissent? Quid diceret, o nefanda & perniciofa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis, postemque teneatis. Es tu quidem cum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi Romani, atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ parricidio, & scelere.

Quæ cum videres, tum te ad tuum affinem non delectum a te, sed relictum a cæteris contulisti. Quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule³⁹, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis arumnis non ita crudelem fuisse, ut in vivi, & jam spirantis caput bustum⁴⁰ suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino poenam hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque præberet: aut, si dixit aliquid, verbis hæsitantibus postemque tremebunda manu terigit. Certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia asserre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim⁴¹ semel, iterum cum universis.

Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, pri-

³⁹ Ab Hercule] Pinarii, & Postiti sacra ablatum. Masutius.
quædam ab Hercule didicerant. Livius, lib. I.
⁴⁰ Bustum] Signum de busto meretricis descendente, est absolutus. Idem.

primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse: præsertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni sceleris invidus cogere, & gravissimas poenas affinitatis impurissimæ sustineret?

.LIII. Sed, ut revertar ad jus publicum dedicandi, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas cæremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatum præfecisset, atque ejus jussu faceret: non videri ea recte posse dedicari. Quid, cum Licinia virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello consulibus, aram, & ædiculam, & pulvinar sub saxo sacro⁴² dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sextus Julius prætor retulit? cum P. Scævola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Cæii filia, injussu populi dedicasset, sacrum non videri. Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso senatus-consulto facile cognoscetis. Recita. SENATUS-CONSULTUM.

Viderisne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? & ut, si quæ essent incisæ, aut inscriptæ literæ, tollerentur? O tempora, o mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione literarum extare monumentum. Tu, procella patriæ, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio reipublicæ tenebris offusus, demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, reipublicæ tamen nomine contaminaris: in civis hujusce ædibus,

Tom. V.

Q q q

⁴² Sub saxo sacro] Vide Guther. Jur. Pontif. III. §.

bus, & in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletæ reipublicæ collocaris ad equitum notam ⁴³, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incidetis ⁴⁴: id sperasti reipublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam? At, si, Pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis, ac verbis, quibus ceremoniæ postulant, dedicasse?

LIV. Dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum, dicturum. Quæ sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quæ sita ex occulto aliquo genere literarum, sed sumpta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex senatus-consulto, ex lege. Illa interiora, jam vestra sunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit. Quæ si omnia ex Coruncani scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi, propter invidiam, fidei religionibus impedirent, restitit, & constantissima mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisset; tamen in scelere religio non valeret: ne dum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, fororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fectore ⁴⁵, furtim, mente

⁴³ Ad equitum notam] Aut locus mendo non caret, aut inscriptio monumenti aliquid habebat, quod equites Romanos tangeret. *Fovarius.*

⁴⁴ Incidit] Quid incidit? Credo suam excidisse, & sic olim fuisse: *Sublatoque Q. Catuli nomine reipublicam incidit.* Quod & Minutio in mentem venisse video. *Græv.*

⁴⁵ Fictore] Fictores quid fuerint, Iudocus explicat: *Fictor a componendo & fugiendo, velut qui capillos mulierum lenit, & perfricat, unxit, & nitidat.* Tales autem ministros habuisse paganos, ex Artemidoro II, 34, docet Lippus II. *Elest.* cap. 18, cui hæc debet. Sed Gutherius de veteri Jure Pontifi-

cio II, 14, putat fictores dici, qui in sacris simulata pro veris offerunt, videlicet pro animalibus, que difficile inveniuntur, de pane, vel cere facta, & pro veris acceptis. Sic dixisse poetam sacrorum peritissimum *iv. Eneid. sacres simulatas fectis Averni.* Hanc simulationem sic tenuioris fortune hominibus concessam fuisse. Illos enim, cum nullum animal sacrificare possent, taurum e fictura fectisse, ut Suidas prodidit in *Et. Ictopus.* Et taurum verbenæque in Commentario sacrorum significasse fida farina, ut videre licet apud Festum in *Taurus*, a quo fictores Pontificum dictos, qui de pane vel cere simulatas hostias fecerunt. *Equidem & fectores*

te ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim, & turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret.

LV. Delatum tum est ad vos, Pontifices, & post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, omnibus obsecans, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter ac vos in monumentis habetis, & pronuntiavit, & fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audacia quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo unquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum sana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somniis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cum divinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiusque urbis prædonem fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret?

Non potuit ullo modo (quanquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in deorum immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem, ac præsidem sceleratissime pulsam cum viderent, ex suis templis in ejus ædes immigrare nolebant. Itaque istius vecordissimi mentem cura, metuque terrebant. Res vero publica, quanquam erat exterminata mecum, tamen oberlabatur ante oculos extinctoris sui, & ab istius inflammato atque ignito furore jam tum me, seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metu, si furore instinctus, scelere præcepit, neque institutas ceremonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari?

Q q q 2

LVI.

Hæc didi sunt a *Senecæ libris*, teste *Nasobiano*. *Græv.* *conne*, lib. VI. de L. L. que *liberati consa*

LVI. Quæ cum ita sint, Pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis. Vobis univèrsi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea causa præfultis; vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, & iudicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrat⁴⁶.

Denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatiq; perspicuum, divino me numine esse reipublicæ redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus, & gratulationis meæ ad suorum sacerdotum potestatem, iudiciumque revocasse. Hic est enim reditus, Pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focus, in diis penatibus recuperandis. Quorum si iste suis sceleratissimis manibus recta, sedesque convellit: ducibusque consulibus, tanquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamen illi dii penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt restituti.

LVII. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Juno regina, & te, custos urbis, Minerva, quæ semper adiutrix consiliorum meorum, testis laborum extitisti, precor ac quaeso: vosque, qui maxime me repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii penates, familiaresque, qui huic urbi & reipublicæ præsidetis, vos obtestor, quorum ego a templis ac delubris pestiferam illam & nefariam flammam depuli: teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore,

&

⁴⁶ Arbitratum] Tu lege cum Lamb. arbitror. At vobis male sit, mali Typographi irroratur, vel cum aliis, si lubet, arbitratum.

& scelere defendi, cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium relinqui, aut cum totius urbis incendio commiseri: ut, si in illo pene fato reipublica objeci meum caput pro vestris cæremoniis, atque templis, perditissimorum civium furori, atque ferro: & si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum caput ea conditione devovi, ut, si & eo ipso tempore, & ante, & in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermisissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium laborassem; tum mihi reipublica aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent; ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam⁴⁷ esse, & commissam putabo. Nam nunc quidem, Pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimæ & maximæ partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur. Quem cum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis, nolite, quaeso, enim, cujus reditu restitutam reipublicam fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum.

LVIII. Non me bonorum direptio, non rectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissime capta permoveret: caduca semper, & mobilia hæc esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunæ & temporum munera: quorum ego non tam facultatem unquam, & copiam expetendam putavi, quam & in utendo rationem, & in carento patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ, relinquemus. Domo per scelus crepta, per latrocinium

occu-

⁴⁷ Convictam] Ad exitum perduciam: e post red. Manut. xitu ipso comprobata. Vide Orat. ad Quir.

occupata, per religionis vim sceleratius etiam aedificata, quant everla, carere sine maxima ignominia reipublicæ, meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum & jucundum meum reditum intelligitis esse, quaeso, obtestorque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restitulistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

HARUSPICUM RESPONSIS.

I N S E N A T U.

O R A T I O XXX.

A R G U M E N T U M.

EXaudiro in agro propinquo, & suburbano, qui Lariniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, & horribili armorum fremitu, senatus, ut solebat in similibus prodigiis, atque ostentis, haruspices consulendos censuit. Haruspices hæc responderunt: Postulationes debitas esse Jovi, Saturno, Neptuno, diis caelestibus. Delicta autem, ob quæ Diis violatis expiatio debebatur, esse hujusmodi:

1. Ludos minus diligenter factos, pollutosque.
2. Loca sacra, & religiosa, profana haberi:
3. Oratores contra jus, falsque interfectos:
4. Fidem, & jusjurandum neglectum:
5. Sacrificia vetusta, occultaque minus diligenter facta, pollutaque.

Quamobrem monere deos immortales, 1. Ne per optimarum discordiam, dissensionemque patribus, principibusque cades, periculaque crecentur, auxilioque deminuti deficiantur: quare ad unum imperium provincia redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat. 2. Ne deterioribus, repulsisque bonos augeatur.

Cum igitur Clodius Aedilis Curulis dixisset in concione, secundo ex criminibus, propter quæ Dii erant irati, designari domum Ciceronis, quæ sacra, & religiosa, quippe a se consecrata, profana habebatur; sumpta Cicero occasione suæ domus defendendæ, invidiæque liberandæ, hanc orationem habuit in Senatu, in qua, post expiatam adium suarum religionem, ita in ipsum Clodium est.

occupata, per religionis vim sceleratius etiam aedificata, quant everla, carere sine maxima ignominia reipublicae, meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter si diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctae Italiae, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum & jucundum meum reditum intelligitis esse, quaeso, obtestorque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

HARUSPICUM RESPONSIS.

I N S E N A T U.

O R A T I O XXX.

A R G U M E N T U M.

EXaudiro in agro propinquo, & suburbano, qui Lariniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, & horribili armorum fremitu, senatus, ut solebat in similibus prodigiis, atque ostentis, haruspices consulendos censuit. Haruspices haec responderunt: Postulationes debitas esse Jovi, Saturno, Neptuno, diis caelestibus. Delicta autem, ob quae Diis violatis expiatio debebatur, esse hujusmodi:

1. Ludos minus diligenter factos, pollutosque.
2. Loca sacra, & religiosa, profana haberi:
3. Oratores contra jus, falsque interfectos:
4. Fidem, & jusjurandum neglectum:
5. Sacrificia vetusta, occultaque minus diligenter facta, pollutaque.

Quamobrem monere deos immortales, 1. Ne per optimarum discordiam, dissensionemque patribus, principibusque caedes, periculaque creentur, auxilioque deminuti deficiantur: quare ad unum imperium provincia redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat. 2. Ne deterioribus, repulsisque bonos augeatur.

Cum igitur Clodius Aedilis Curulis dixisset in concione, secundo ex criminibus, propter quae Dii erant irati, designari domum Ciceronis, quae sacra, & religiosa, quippe a se consecrata, profana habebatur; sumpta Cicero occasione sua domus defendenda, invidiae liberandae, hanc orationem habuit in Senatu, in qua, post expiatam adium suarum religionem, ita in ipsum Clodium est.

est inuictus, ut omnia fere Haruspicum responsa pertinere ad ipsum, ostenderit: quod si quid calamitatis Reip. impendat, eisdem scelere & furori tribuendum esse. FERRATIUS.

I.

HESTERNO die, Patres conscripti, cum me & vestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commouisset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudentiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus, vendicaret. Itaque hominem furentem, exultantemque continui, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque compressi.

Attamen ignarus ille qui consules essent, exanguis, atque æstuans, se ex curia repente proripuit, cum quibuldam fractis jam atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem insequi coepissem, cepi equidem fructum maximum, & ex consurrectione omnium vestrum, & ex comitatu publicanorum. Sed vultus repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit, & simulac Cn. Lentulum consulem aspexit, concidit in curiæ pene limine: recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis: cuius ego de effrenato & præcipiti furore quid dicam? Haud potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, in facto ipso, a gravissimo viro, P. Servilio, confectus, ac trucidatus. Cujus si etiam vim, & gravitatem illam singularem, ac pene divinam assequi possem, ramen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quam

¹ Quibus senatus dabatur] Ut audirentur controversiæ, quæ erant inter Syros, & eam publicanorum societatem, quæ Syriaca venditiis de censoribus redemerat. Dissensiones autem inter provinciales, & publicanos nunquam fere non fuisse, notius est, quam ut exemplis indicandum esse videatur. Man.

² Duobus inceptis verbis] Accusare Clodium de vi poterat Cicero, quia faxis, ignibus, ferro vastitatem suis ædibus intulisset. Quod qui fecissent, eos decrevit senatus lege de vi, quæ esset in eos qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. Infra. Idem.

³ Inimicus] Ipse Cicero. Idem.

quam ea, quæ collega patris, emisit, leviora, atque hebetiora esse videantur.

II. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesternò die dolore me elatum, & iracundia longius prope digressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multo ante meditatam. Ego enim, Patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primo reliquerunt: deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt, præmiisque nefariæ pactionis funditus una cum republica oppressum, extinctumque voluerunt: quique suo ductu, & imperio cruento illo, atque funesto, supplicia neque a sociorum incenibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationem, everisionem, depopulationem, vastitatem eam, sua cum præda, meis omnibus rebus atque agris intulerunt. Cum his furis, & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pene hujus imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum, neque id tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum, quantum vester, atque omnium bonorum dolor postulavit.

III. In Clodium vero non est hodie meum majus odium, quam illo die fuit, cum illum, ambustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum. Tum, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis,

Tom. V.

R r r

nobi-

⁴ Collega patris] Cum patre P. Clodii consulatum gesserat P. Servilius Iuaticus. Idem.

⁵ Duobus] Consulibus, Pisoni & Gabinio. Idem.

⁶ Nefariæ pactionis] Acceptis a Clodio provinciis, prodita salute mea. Idem.

⁷ Ambustum ignibus] Eorum sacrorum, quæ apud pontificem max. in opere Bonæ Deæ a solis maioribus pro salute populi Romani fiebant. Ambustum vocat, quasi ad sacrificia ita prope accesserit, ut ignibus ambustum videri possit. Manutius.

nobilis, vulnerati⁹, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. Non multum mihi sane post ad odium accessit. Nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio feveritatis, odio dignitatis, odio reipublicæ. Non me magis violavit, quam senatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam. Non denique in me scelerator fuit, quam in ipsos deos immortales. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea. In me fuit eodem animo, quo etiam ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum nunquam à me esse accusandum putavi, non plus, quam stipitem illum⁹, qui quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar; peccudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum & glande corruptum? Qui si sensit, quo sese scelere devinxerit: non dubito, quin sit miserrimus. Sin autem id non videt: periculum est, ne se stuporis excusatione defendat. Accedit etiam, quod, expectatione omnium, fortissimo, & clarissimo viro, T. Annio, devota, & constituta ista hostia esse videtur: cui me præripere desponsam jam, & destinatam laudem, cum ipse ejus opera & dignitatem, & salutem recuperarem, valde est iniquum.

IV. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam multis imperatoribus obfessam, oppugnatam, labefactatam, pene captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evenit: sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, extinguendam, funditus delendam natus esse videtur, & quasi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incendiisque terreret, non modo vincere, verum etiam vincere oporteret¹⁰. Huic ego & tali, & ita de me, ac de patria

⁸ Vulnerati] Infamia judicii.

⁹ Stipitem illum] Alium Ligurem, P. Clodii collegam in tribunatu: qui referentur L. Ninnio de Ciceronis reditu, intercessit. Manutius.

¹⁰ Non modo vincere, verum etiam vincere] Sic habent libri mss. longe melius, quam vulgati, vincere, verum etiam vincere. Vinctus enim fuit P. Clodius a Milone ab illo jam tempore, ex quo eum eum fecit, & legi-

patria merito viro, nunquam mea voluntate præripiam eum præsertim reum, cujus ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, ireturus odio bonorum omnium, expectatione supplicii jam non diuturna implicatus, feretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: resitam, & aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut heferno die, cum mihi stanti¹¹ tacens minaretur, voce tantum attingi legum initium, & judicii. Confedit ille: conticuit. Diem dixisset¹², ut fecerat: fecissem, ut ei statim tertius a pratore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur, & cogiter, si contentus sit iis sceleribus, quæ commisit, jam se esse consecratum Miloni: si quod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma judiciorum, atque legum.

Atqui paulo ante, Patres conscripti, concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cujus concionis primum univertum argumentum, sententiamque audite. Cum riseritis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis.

V. De religionibus sacris, & caremoniis est concionatus, Patres conscripti, Clodius. P. inquam, Clodius sacra & religiones negligi, violari, pollui, questus est. Non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur. Etiam sua concio risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senatus-consultis, quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ Deæ stuprum intulerit,

R r r 2 rit,

legibus irrevocis Milo: sed tum demum erit viduus, cum ab eodem Milone interfessus in via Appia jacebit. Lambinus. Vixit Clodius Milo æmoris gladiatoribus, quorum opera in eum furem uteretur. Vide L. de Offic. II. 17. Ut videretur, accubabat Clodium de vi. Err. His autem edidit: non multa vixit, verum etiam vixit oportet. Sed vult Græterus, non modo vincere, verum etiam vincere oportet.

& stans sunt officiantia librorum invicem permixta. Græv. 12 Diem dixisset] Diem dicere, magistratus est, non privati hominis. Erat utem hoc anno ædilis curulis Clodius. Sensus est: si mihi, sic dixit, ad populum vocatis: ego illum contra eo crimine accusassem, quæ causam antea me dicere cogereur. Eiusmodi crimina de vi, & de majestate erant: quæ, nulla interposita mora, extra ordinem diebus etiam festis judicabantur. Vide orationem pro Cælio, & ejusdem Cælii epistolam quæ incipit, *Esse de republica, quæ scribam, non habeo*. Manutius.

¹¹ Cum mihi stanti] Ciceronem scripsisse censeo, Cum mihi stanti stans minaretur. Cum confurxisset, & mihi tacenti minaretur, ac mea domui, simul ac verbo attingi judicium illud, confedit, & tacuit. Tacuit

rit, eaque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, aspici fas est, non solum aspectu virili, sed flagitio, stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio ejus expectatur de pudicitia. Quid enim interest, utrum ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris & religionibus conqueratur, an ex fororum cubiculo egressus, pudorem pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu, in concione recitavit: in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) *loca sacra, & religiosa, profana haberi*. In ea causa esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam.

Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modo justam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque responso, nos de istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope jam voce Jovis optimi maximi præmoneri. Sed primum expiabo religionem ædium mearum, si id facere vere, ac sine cujusquam dubitatione potero. Sin scrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur: non modo patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religionique parebo.

VI. Sed quæ tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspitione tam vacua, atque pura? Quanquam vestra domus, Patres conscripti, cæterorumque civium, multo maxima ex parte sunt liberæ religioni; tamen una mea domus iudiciis omnibus liberata, in hac urbe sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. Ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis sacris religiosis ad hunc ordinem referretis. Potestisne referre de mea domo? quæ (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus iudiciis, liberata est. Quam primum inimicus ipse in illa tempestate ac nocte reipublica, cum cætera scelera stylo illo impuro Sex. Clodius conscripisset, ne una quidem attigit litera¹³ religionis.

¹³ Ne una quidem litera] Quæ meæ domus consecrationem attingeret. Ferrus.

nis. Deinde eandem domum populus Romanus, cuius est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinumque suffragiis, eodem jure esse iussit, quo fuisset.

Postea vos, Patres conscripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furie, si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur¹⁴, decrevistis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii, ac M. Luculli responso, ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium, Vestæque matris ceremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam, hujus unius casti tutoris religionum scelere violatum est; quod tres pontifices stantissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, consul & pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus, flamen Martialis: P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum: M. Scæurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis: Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta¹⁵, maxima frequentia amplissimorum ac sapientissimorum civium altante, omni religione una mente omnes liberaverunt.

VII. Nego, unquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quæ ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium judicasse. Quanquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos: (ita est enim interpretatio illa pontificum, ut iidem potestatem habeant iudicium. Religionis expiatio vel ab uno pontifice perito recte fieri potest: quod idem in iudicio capi-

¹⁴ Vox interdiceretur] Ne posset unquam eicere, meam domum, quam ipse consecrasset, religione non esse liberatam. Manut.
¹⁵ Duobus locis dicta] Primum in seu-

tu, absente Cicerone, cum de reditu ejus ageretur: deinde in foro apud pontifices, ipso causam suam agente. Idem.

tis durum atque iniquum est) tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quam unquam de cæremoniis virginum, judicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principis, P. Lentulo & Q. Metello, consulibus referentibus, statuit, cum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adessent: cumque alii, qui honoribus populi Romani antecederant, multa de collegii judicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent¹⁶, domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri.

De hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc præcipue juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præsunt, sacer non esse judicatus sit? Verum referte: quod ex senatus-consulto facere debetis. Aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & eam religione omni liberastis: aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite sacrorum¹⁷ dissentiente, frequentissimus antea judicavit: aut, id quod certe fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ majores nostri sacra, religionesque, & privatas, & publicas commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, Patres conscripti, atque haud scio, an pene cunctæ jure optimo: sed tamen jure privato¹⁸, jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi. Nego esse ullam domum aliam æque privato jure, atque optima lege, publico vero omni præcipuo, & humano, & divino jure munitam. Quæ primum ædificatur ex auctoritate senatus, pecunia publica: deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatus-consultis munita, atque septa est.

VIII. Primum negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, universa respublica commendari solet:

¹⁶ Scribendo adessent.] Cum S. C. fiebat in gratiam alterius, illius omnes amici solebant adesse, dum scriberetur: qui nominabantur ut testes in eodem decreto. Ferr.

¹⁷ Antistite sacrorum.] Ironia. Sæpe enim sacerdotem appellat, quia tanquam sa-

cerdos ad sacra Bonæ Dæi accesserat. Man.
¹⁸ Jure privato.] Exponit, quid sit esse jure privato, hoc est, vel jure hereditario, vel jure auctoritatis, sive usucapionis, vel jure mancipi, seu venditionis, seu jure nexi, sive oppignerationis. Ferrat.

solet: deinde, cum ille faxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis sedibus intulisset: decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri. Vobis vero referentibus, o post hominum memoriam fortissimi, atque optimi consules, decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse facturum. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus extare consulta, quor de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam, ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a iudicibus puniendam¹⁹ putare. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est in villa publica²⁰: at mihi in Palatio restituta. Illi locus: at mihi etiam parietes, atque tectum. Illi, quam ipse privato jure tueretur: mihi, quam publice magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. Sed, cum sint mihi data a vobis, cum ea attententur ejus lingua, cujus antea manu everfa vos mihi & liberis mentis, manibus vestris, reddidistis; non ego de meis, sed de vestris factis loquor: nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio, non grata potius, quam arrogans videatur.

Quaquam, si me tantis laboribus pro communi salute perfunctum efferret aliquando ad gloriam, in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesternò die quendam murmurantem: quem aiebant negare ferre me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me, probantibus & vobis, & equitibus Romanis, ejus esse,

¹⁹ A iudicibus puniendam.] Gravius post Fabrum, monitionem, sed locus emendatione non indiget. Punire domum, est penam repetere ob violatam domum. Ut pena est ultio injuræ alicui factæ, ita punire est ulisci. Eruest.

²⁰ In villa publica.] Annotavit Guelmius Janum Palmerium ex Asciano in Pisonem emendasse, in villa publica: neque aliter nupè conject Rubenius lib. 1. Lett. ep. 7.

Generat. Nulla est villa publica, nisi in campo; &, si esset villa publica præter illam alia, quomodo tamen domus in domo ædificabitur? Legendum, cum Palmerio & Rubenio, data domus est in villa publica. Publica domus data est in Velia. Quamvis mallem pro publica legi cum Palmerio publicis, hoc est, senatus auctoritate & populi jussu. Gravius.

esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest. Me civem esse Romanum? literate respondiſsem²¹. Tacuiſſem? desertum negotium. Potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia verſatus, ſatis graviter contra inimici contumeliam ſine ſua laude reſpondere? At ipſe non modo reſpondet, quidquid poteſt²², cum eſt laceſſitus: ſed etiam gaudet, ſe ab amicis, quid reſpondeat, admoneri.

IX. Sed, quoniam mea cauſa expedita eſt, videamus nunc, quid haruſpices dicant. Ego enim fateor, me & magnitudine oſtenti, & gravitate reſponſi, & una atque conſtanti haruſpicum voce vehementer eſſe commotum. Neque iſ ſum, qui, ſi cui forte videor plus, quam cæteri, qui æque, atque ego, ſunt occupati, verſari in ſtudio literarum, hiſ delecter, aut utar omnino literis, quæ noſtros animos deterrent, atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auſtores ac magiſtros religionum colendarum, majores noſtros: quorum mihi tanta fuiſſe ſapientia videtur, ut ſatis ſuperque prudentes ſint, qui illorum prudentiam non dicam aſſequi, ſed, quanta fuerit, perſpicere poſſint: qui ſtatas ſolemneſque ceremonias, pontificatu; rerum bene gerendarum auſtoritates, augurio; fautorum veteres prædictiones Apollinis, vatium libri; portentorum explanationes, Etruſcorum diſciplina contineri putarunt: quæ quidem tanta eſt, ut noſtra memoria primum Italici belli funeſta illa principia, poſt Syllani, Cinnanique temporis extremum pene diſcrimen, tum hanc recentem urbis inflammationem, delendique imperii conjurationem, non obſcure vobis paulo ante prædixerint.

Deinde etiam cognovi, multa homines doctiſſimos ſapentiſſimoſque & dixiſſe, & ſcripta de deorum immortalium numine reliquiſſe: quæ quanquam divinitus perſcripta video, tamen ejuſmodi ſunt, ut ea majores noſtri docuiſſe illos, non ab illis

²¹ Literate reſponſiſſem] Scire & eleganter. Sic per opus loquitur. Nihil enim in hiſ literariis: *Civis Romanus ſum*. Sed perquam ſæcram eſt, *quis civitatis ſum, quæ carere me non potuit*. Idem.

²² At ipſe non modo reſpondet quidquid poteſt] Significat, eum, quiſquis ſit, non ſolum eſſe malevolum, ſed etiam tardum atque hebetem, quippe cui nihil in mentem veniat, quod laceſſitus reſpondeat. Lamb.

liſ didiciſſe videantur. Etenim quis eſt tam vecors, qui aut, cum ſuſpexerit in cælum, deos eſſe non ſentiat, & ea, quæ tanta mente ſunt, ut vix quiſquam arte ulla ordinem rerum ac neceſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet: aut, cum deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium eſſe natum, & auctum, & retentum? Quam volumus licet, Patres conſcripti, ipſi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo huius gentis, ac terræ domeſtico, nativoque ſenſu, Italos ipſos, ac Latinos; ſed pietate ac religione, atque hac una ſapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perpeximus, omnes gentes, nationeſque ſuperavimus.

X. Quare, ne plura de re minime loquar dubia, adhibete animos; & mentes veſtras, non ſolum aures, ad haruſpicum vocem admovete: *Quod in agro Latinienſi auditus eſt ſtrepitus cum fremitu*. Mitto haruſpices, mitto illam veterem ab ipſiſ diis immortalibus, ut hominum fama eſt, Etruſiæ datam diſciplinam: nos nonne haruſpices eſſe poſſumus? *Exauditus in agro propinquo, & ſuburbano eſt ſtrepitus quidam reconditus, & horribilis fremitus armorum*. Quis eſt ex gigantibus illis, quos poëtae ferunt bellum diis immortalibus intuliſſe, tam impius, qui hoc tam novo, tantoque motu, non magnum aliquid deos populo Romano præmonſtrare, & præcinere fateatur?

De ea re ſcriptum eſt, poſtulationes eſſe Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis cæleſtibus. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: ſed hominum quæ ob delicta, quæro. *Ludos minus diligenter factos, polluroſque*. Quos ludos? Te apello, Lentule: tui ſacerdotii²⁴ ſunt thenæ, curricula²⁵, præcentio²⁶, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum:

Tom. V.

S I I vol-

* Man. Viſ. Lamb. *vacillatidines*
²³ Poſtulationes] Poſtulationes erant, cum Diis violati aliquid fieri poſtularent, ad averrenda mala; quæ oſtenta minabantur. *Grævius*.

²⁴ Tui ſacerdotii] Pontifex non erat, ut e ſequentibus conſtat: erat autem, opinor, epulo Jovis Opt. Max. Manuſ.

²⁵ Thenæ, curricula] Thenæ ſunt ſacræ

vehicula, quibus Deorum ſtatue in Circenſi pompa circumſerebantur, ut notatum ad Verrinas ex Alconio. *Curricula* ſunt, aurigarum, bigariorum, trigariorum, quadrigariorum currus, quibus in ludis illis cærabant. *Grævius*.

²⁶ Præcentio] Eſt tibicinium, qui in ludis, cum ſacrificarent, tibiſ canebant. *Idem*.

volque, Pontifices, ad quos epulones Jovis optimi, maximi, si quid est prætermisum aut commissum, afferunt; quorum de sententia illa eadem renovata, atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minus diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? Respondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio, nihil cuiusquam aut negligentia contemptum, aut scelere esse pollutum: omnia sollempnia ac iusta ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum cæremonia esse servata.

XI. Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos, pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa Mater dea²⁷, te, te, Cn. Lentule, cujus ab avia²⁸ manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. Quod ni tu Megalesia²⁹ illo die spectare voluisses: haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. Vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc ædili religioso, repente fornicibus, ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo³⁰. Te, nomen, imperium, vocem, aspectum, impetum tuum stans senatus, equitesque Romani, & omnes boni sequebantur, cum ille servorum & ludiorum multitudini fena-

²⁷ Atque illa mater dea J. Reelle Faernus no Dea, respicitur Ideæ: locumque sine dubio carpitum; una tantum addita litera, interpretari cœditur. Eius autem conjectura confirmatur cum historia, tum illis, quæ paulo infra scripta sunt: *Sæcis illa major nostri scilicet scilicet in Phœrgia Roma collocaverunt: quæ vitis accipit, qui est optinuit a populo Romano indicatur P. Scipio, Favianus autem, quæ matronarum castissima putatur, Q. Claudius. Videndus Livius, libro 24. Ovidius, lib. 4. Fast. Valer. Max. VII. 5. Solinus, cap. 7. Ulpianus, Mater Dea: haud aliter n. nostri, & veteres edidit. Nam Lambinius Ideæ, quod tamen eodem redit. Græci. Non eodem redit. Nemo mortalium Matrem Deum dixit Matrem Deam. Multæ erant Deæ, quæ matres appellabantur: de quibus viri summi Thomas Reinesius in epistolis ad Ruperium, & ad inscriptiones; & Gihbertus Cuperus in Commentario ad inscriptiones & marmora*

antiqua, quem adiecit dissertationi de Apoteothei Homeri. Itaque verissime Faernus emendavit, Mater Ideæ. Sic sane Cicero eam vocat in Verrinis. Apud Arnobium eisdem corrupte legitur Mater Dea, pro Mater Ideæ. Grævius. Prima Lambini editio, quam præ oculis habuimus, vocem Ideæ non repræsentat. Quamvis igitur Faerni emendatio nobis animodum placuisse, fecit tamen nostrorum quatuor principum editioque consentia, ut a vulgata non liceret discedere. Olyvæ.

²⁸ Cuius ab avia J. Lentulus genus matrem nomen traheret ab illo Scipione Næfca, qui optimus a Senatu iudicatus Matrem Deum hospitio accepit. Ferr.

²⁹ Megalesia J. Ludos in honorem Ideæ matris ab ædilibus cur. dari solitos. Dedit autem eos hoc anno ædilis Clodius, Marcelino consule. Manut.

³⁰ Proavo J. Qui T. Gracchum occidit.

fenatum, populumque Romanum, vinculum ipso confessu, & constrictum spectaculis, atque impeditum turba & angustis tradidisset.

An, si ludus constitit³¹, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus, & matrimus³² si terram non tenuit³³, aut thesam, aut lorum omisit, aut, si ædilis verbo, aut simpulo³⁴ aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium, ludorum instaurazione placantur: si ludi ab læticia ad metum traducti sunt, si non intermissi, sed perempti, atque sublatis sunt, si civitati universæ scelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, exiterunt dies illi festi pene sinefisi; dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos? Ac, si volumus ea, quæ de quoque deo nobis tradita sunt, recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pene ad eadem & ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam, accepimus, agros & nemora cum quodam strepitu, fremituque peragrare.

XII. Hæc igitur vobis, hæc populo Romano, & sceleram indicia ostendit, & periculorum signa patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar³⁵, quos in Palatio nostri majores ante templum, in ipso Mattis magnæ conspectu, Megalesibus³⁶ fieri, celebrarique voluerunt? qui sunt more, institutisque maxime casti, sollempnes, religiosi: quibus ludis primum ante populi confessum, senatus locum P. Africanus ite-

S i s s 2 rum

³¹ Si ludus constitit J. Ludus est histrio, Livius. Si interrumpitur saltatio, piaculum commissum credebatur. Servius in vii. Æneid. Cum ludi Circenses Apollini celebrarentur, ut Hannibal unquam est circa portum Cælianum non ingener, omnes capti omnia conciverant. Reversus postea ejus piaculum frontilareat, tamen in circa saltationem suam quædam: qui cum interrogatus dixisset, si non interrupisset saltationem, sed non hoc proverbium: Salva res est, salus servat. Vide Festum, salva res. Eumenorhæus.

³² Aut puer ille patrimus & matrimus J. Patrimus, quibus pater; matrimus, quibus mater; Patrimus & matrimus, quorum uterque parens vivit. Illos autem adhibitos facit

Livius ostendit lib. 37. Patrimus omnes nominibus ad id sacrificium adhibitis. J. G. Vossius.

³³ Si terram non tenuit J. Vide Turuch. Advers. XVI. 10.

* Vid. Man. si terra. Lamb. syncholo

³⁴ Aut simpulo J. Vide Lipsium lib. IV. Antiq. Lect. cap. 3.

³⁵ Nam quid ego de illis ludis loquar J. Alioquin ludorum mentionem videtur inducere, sed loquitur tamen de Megalesibus, verum illis vetibus, non illis quos proxime Clodius fecerat. Diversa igitur sunt tempora, non diversi ludi. Manutius.

³⁶ Megalesibus J. Diebus.

rum ille consul Major dedit; ut eos ludos hæc lues impura pollueret: quo ³⁷, si quis liber, aut spectandi, aut etiam religionis causa, accefferat, manus afferebantur: quo matrona nulla adiit propter vim, confectumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris accessita in hac urbe conluderit: qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaratur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc ædile, servorum Megalesia fuerunt.

Pro dii immortales! qui magis nobiscum loqui poteris, si essetis, versareminique nobiscum? Ludos esse pollutos significatis, ac plane dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, pervertum, conturbatum dici potest, quam, omne servitium, permissu magistratus, liberatum, in alteram scenam ³⁸ immittam, alteri præpositum, ut alter confessus potestati servorum objiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apud ludis in scenam venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Romanum, septum atque inclusum, & non commovemur? Atque in apud fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, ut a servitio caveremus, monerent.

Quod igitur ex aliquo disjuncto, diversoque monstro significatum caveremus, id cum sibi ipsum monstrum est, & cum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? Istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cum Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quam Caji, aut Appii Claudiorum? Illi cum ludos facerent, servos de cavea exire jubebant: tu in alteram servos immisisti, ex altera liberos ejecisti. Itaque qui antea voce præconis a liberis removebantur, tuis ludis non voce, sed manu liberos a se segregabant.

XIII. Ne

³⁷ Quæ] Redit ad ea Megalesia, quæ Clodius dederat. Idem.

³⁸ In alteram scenam] Ubi sedebant spectatores, cum altera actorum esset. Ferr.

XIII. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat Sibyllino sacerdoti ³⁹, hæc sacra majores nostros ex vestris libris expectasse? si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus atrectas. Hæc igitur vate suadente quondam, deserta Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir is accepit, qui est optimus populi Romani judicatus, P. Scipio: foemina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Quinta Claudia: cujus præscam illam severitatem sacrificii mirifice tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neque curulis ædilitas, quæ maxime hanc tuæ religionem solet, permovet, quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares?

Sed quid ego id admiror? qui accepta pecunia Pessinanthem ipsum, sedem, domiciliumque Matris deorum, vastaris, & Brogitaro ⁴⁰ Gallogræco, impuro homini ac nefario, cujus legari, te tribuno, dividere in æde Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum, fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribusque detraxeris? omina illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt, ut, cum resertam urbem atque Italiam sanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis & periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, & in illo loco, sanoque perolverent.

Quod cum Dejotarum religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis: Brogitaro, ut ante dixi, additum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Dejotarum ⁴¹ sape

³⁹ Sibyllino sacerdoti] Uavus erat Clodius nutritus ex decemviris, qui Sibyllinis libris præ-

⁴⁰ Brogitaro] Dejotari regis genero. Idem.

XVI. Sed jam haruspicum reliqua responsa videamus. *Oratores, contra jus fasque interfectos*. Quid est hoc? de Alexandrinis ⁴⁵ esse video sermonem: quem ego non refuto. Sic enim sentio, jus legatorum cum hominum praesidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum. Sed quæro ab illo ⁴⁶, qui omnes iudices tribunus e carcere ⁴⁷ in forum effudit, cujus arbitrio sic omnes nunc, atque omnia venena tradantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera missum, sic percussum? Quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certo scio.

Nec consero nunc in te unum omnia. Spes major esset salutis, si, præter te, nemo esset impurus. Plures sunt. Hoc & tu tibi confidis magis, & nos prope jure diffidimus. Quis Platorem ⁴⁸ ex Orestide, quæ pars Macedonia libera hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalicam ad nostrum (ut se ipse appellavit) imperatorem ⁴⁹ venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero foedissime & crudelissime venas incideret. Secures suas creuentari scelere noluit: non

facis, tollam alius testum meæ domus. An ergo sic impediebat, ne quis e sua domo in vicinas Clodii sedes introspiceret? Sane. Quod ut aperit faciam, opere peritum est amittere id, quod ex Vitruvio reperitum habet Inacius Calabonus, in Athenensium lib. xv. c. 12. Julius Minutolus *Doctrina de divinis Romanis*, sect. 2. Josephus Laurentius *Polymath. lib. xv. cap. 16.* Romanam domus, præferim divitum, haudquamquam in plures confurebant: contiguationes: testa habebant, non qualis videmus, fastigiata & declivata, sed plana, & constricta, adeoque apta insili, ut ait Lippius, ira denique conformata ut in ea ascendendi posset ad spectandas pompas, apicandis caulis, deambulandi, dormiendi. Orientes super testa servi curiosos sepe oculos attenas in domos immirebant, ut ille conseruit, quem imbuti Plautus in *Mil. Glor. Act. 11. scen. 2.* Non timet Cicero, ne quis e sua familia sciens & volens

exploret domestica Clodii vicini flagitia; vult cavere, ne quis, aliud agens, oculos eo visu inquinet; ideoque tollit *alium testum*; quo enim in editiore loco stas, eo minus introspicit ea, quæ ex adverso sunt depresta.

Quod addit: *Non ut ego te despiciam, sic intelligo: id faciam autem, non ut insulem tibi, teque desuper videam infra me positum; sed ut utrumque aspiciat.* Erat in monte Palatino Cicetonis domus in conspectu *coctius urbis*. Anonymus.

⁴⁵ *De Alexandrinis*] Quos Romanis missos Ptolemaus rex insidiis plerisque sustulit. Dio. *Mannus*.

⁴⁶ *Ab illo*] Ab ipso Clodio. *Idem*.

⁴⁷ *E carcere*] Iudices fecit, quo anno tribunus pl. fuit, eos, qui propter scelera in carcerem conjecti erant. *Idem*.

⁴⁸ *Platorem*] Vide in Pilonem.

⁴⁹ *Imperatorem*] Pilonem.

mei quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

XVII. Sed recitemus, quid sequatur. *Fidem, & jusjurandum neglectum*. Hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto perjurio ⁵⁰ dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu praesidium postulassent ⁵¹. Quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quod sic statuo, & illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne perjurium; & te ipsum tamen in perjurii poenam ab iis, quibuscum conjurasti ⁵², non vocari. Et video, in haruspicum responsis hæc esse subjuncta, *Sacrificia vetusta, occultaque, minus diligenter facta, pollutaque*. Haruspices hæc loquuntur, an patrii, penatesque dii? Multi enim sunt, credo, in quos hujus maleficii suspicio cadat. Quis præter hunc unum? Obscure dicitur, quæ sacra polluta sint? quid planius, quid gravius, quid religiosius dici potest? *Vetusta, occultaque*. Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, sæpius, cum te accusaret, ulurpasse, quam hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te conversa, atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetustum est, quam hoc, quod a regibus æquale huic urbi accepimus? Quod autem tam occultum, quam id, quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantes? quo non modo improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium omni memoria violavit, nemo unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit? quod fit per virgines Vestales, fit pro populo Romano, fit in ea domo, quæ est in imperio ⁵³,

Tom. V.

T t t

fit

⁵⁰ *De tuorum iudicum manifesto perjurio*] Cum te de incestu notissimo absolverunt. *Manutius*.

⁵¹ *Nisi a senatu praesidium postulassent*] Jocus in iudices a Clodio corruptos, qui de eius incestu judicaturi, cum a senatu, quasi ejus timerent, praesidium postulassent; & Clodium tamen, nummis ab eo acceptis, postea

absolissent. Follive Q. Catulus, cum ex iis quemdam vidisset, *Quid vos*, inquit, *praesidium a nobis postulabatis? an, ne nummi vobis crepescerent, timebatis?* Epist. 14. lib. xv. ad Attic. *Idem*.

⁵² *Conjurasti*] Una jurasti.

⁵³ *In imperio*] Non quod Pontifex Maximus se ipsa imperium haberet: sed quod

fit incredibili caremonia; fit ei dea, cujus ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit.

XVIII. Non ignovit, mihi crede, non: nisi forte tibi ignotum putas, quod te iudices emiserunt excussum, & exhaustum: suo iudicio absolutum, omnium condemnatum: aut quod oculos, ut opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam poenam, qua sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas, plus quam libidinis? Ne id quidem⁵⁴ sentis, conniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuisse, quam hos flagrantes fororis? Tibi vero, si diligenter attendens, intelliges hominum poenas deesse adhuc, non deorum. Homines te in te scdissima defenderunt: homines turpissimum, nocentissimumque laudarunt: homines prope confidentem iudicio liberaverunt: hominibus injuria tui stupri, illata in ipsos⁵⁵, dolori non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum⁵⁶ civem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi; ac majora non esse querenda.

A diis quidem immortalibus qua potest homini major esse poena furoris, atque dementia? nisi forte in tragœdiis, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari vides, & consumi, graviores deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus & gemitus Philoctetæ⁵⁷ tam miseri, (quanquam sunt acerbi) quam illa exultatio Athamantis⁵⁸, & quam somnium⁵⁹ matricidarum. Tu, cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum

eo anno Caesar Pontifex Max. erat Prætor, & in Consulibus, aut Prætoris domo fieri ea sacra solebant. Ferrat.

⁵⁴ Ne id quidem] Satius est, circum esse, ut illum Appium, quam flagrantem libidine oculos habere, ut Clodium. Idem.

⁵⁵ Illata in ipsos] Casarem deliquit, qui uxorem quidem dimiserat, quasi a Clodio stupratus; eisdem autem quasi arma ministraverat in Ciceronem. Idem.

⁵⁶ Invictum] Pompejum.

⁵⁷ Philoctetæ] Qui pede sagitta Herculis vulnerato, in Lemno jacebat.

⁵⁸ Athamantis] Qui, læsa Junone, furorē correptus fuerat. Ferrat.

⁵⁹ Somnium] Orestem, & Alcmæonem, qui matres suas interfecerant, trisita omnia, terraque somniantes fixerunt, quod solet sceleratis contingere. Idem.

cum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, cum ædes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra, ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis, cum, quod inæas cubile, non sentis, cum baccharis, cum furis, tum das eas poenas, quæ solæ sunt hominum sceleri a diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes.

XIX. Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum: videamus, quid iidem haruspices a diis jam immortalibus dicant moneri. Monent: Ne per optimum discordiam, dissensionemque, patribus, principibusque cades, periculaque creentur, auxilioque diminui desiciantur: quare ad unum imperium provincie redeant, exercitusque pulsus, diminutioque accedat. Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimum discordiam molitur? idem iste: nec ulla vi ingenii, aut consilii sui, sed quodam errore nostro; quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile perspexit. Hoc enim etiam turpius afflictaur respublica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut, tanquam fortis in pugna vir, acceptis a forti adversario vulneribus adversis, cadere videatur.

Tib. Gracchus convellit statum civitatis. Qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut a patris, avique Africani præstabili insignique virtute; præterquam quod a senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus. Quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate discendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus, & pene demens, ut auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandoque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitatis fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, perficere.

ficere dicendo. Cum his conficiari, & pro salute patriæ quæ-
tidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gu-
berabant, molestum: sed habebat ea molestia quandam ta-
men dignitatem.

XX. Hic vero, de quo ego ipse tam multa nunc dico,
pro dii immortales! quid est? quid valet? quid avertit, ut
tanta civitas, si cadet, (quod dii omen obruant!) a viro
tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primam
illam ætulam suam ad scurrarum locupletium libidines de-
tulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germa-
nitatis stupris volutus: deinde jam robustus, provinciam se,
ac rei militari dedit, atque ibi piratarum⁶⁰ contumelias per-
pessus, etiam Gelicum libidines, Barbarorumque satiavit: post,
exercitu L. Luculli sollicitato per nefandum scelus, fugit il-
linc, Romæque, recenti adventu suo, cum propinquis suis
decidit⁶¹, ne reos faceret: a Catilina pecuniam accepit, ut
turpissime prævaricaretur⁶². Inde cum Murena se in Galliam
contulit: in qua provincia mortuorum testamenta conscripsit,
pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones,
societatesque conslavit. Unde ut rediit, quæstum illum ma-
ximè secundum, uberemque, campestrum, totum ad se ita
redegit, ut homo popularis fraudaret improbissime populum,
idemque vir clemens divisores⁶³ omnium trium domi ipse
sua crudelissima morte mactaret.

Exorta est illa, reipublicæ, sacris, religionibus, auctorita-
ti vestræ, judiciis publicis funesta quæstura: in qua idem iste
Deos, hominesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctorita-
tem, jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gra-
dus (o misera tempora, stultæque nostras discordias!) P.
Clodio gradus ad rempublicam, hic primus est aditus ad po-
pularum jactationem, atque ascensus. Nam Tib. Graccho in-
vidiam

⁶⁰ Piratarum] Captus est a piratis, qui
plerumque Cilices. Idem.

⁶¹ Decidit] Metu accusationis a propin-
quis suis pecuniam extorsit. Nam decidere
est mutuo consensu litem dirimere, ut uni-
cuique sua portio contingat. Idem.

⁶² Prævaricaretur] Accusaverat Catilinam
de repetundis. Idem. Vide lib. I. ad Attic.

epist. 2.

⁶³ Divisores] Pro numero trium, qui
dam Romæ erant divisores legibus constitu-
ti, qui legitimas a principibus factas plebi
largitiones dividerent. His porro & ad cor-
rumpeunda suffragia urbaneur Candidati, &
hic dicitur quisvis campestris. Idem.

vidiam Numantini fœderis, cui feriendo, quæstor C. Mancini
consulis cum esset, interfuerat, & in eo fœdere improbando
senatus severitas dolori, & timori fuit: istaque res illum,
fortem & clarum virum, a gravitate patrum desciscere cog-
git. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, ma-
gnitudo animi, ad experendas domestici sanguinis pœnas exci-
tauit. Saturninum, quod in annonæ caritate quæstorem a sua
frumentaria procuratore senatus amovit, eique rei M. Scav-
rum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpi-
cium ab optima causa profectum, Cajoque Julio, consulatum
contra leges petenti, resistentem, longius, quam voluit, po-
pularis aura provexit.

XXI. Fuit in his omnibus causa, etsi non justa, (nulla
enim potest cuiquam male de republica merendi justa esse cau-
sa) gravis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore
conjuncta. P. Clodius a crocota⁶⁴, a mitra, a muliebribus
soleis, purpureisque fasciis, a strophio, a psaltrio, a flagi-
tio, a stupro, est factus repente popularis. Nisi eum mulie-
res exornatum ita deprehendissent: nisi ex eo loco, quo eum
adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: popu-
lari homine populus Romanus, reipublica cive tali careret.
Hanc ob amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis, his
prodigiis recentibus, a diis immortalibus admonemur, arreptus
est unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret.

Quod anno ante frater Metellus, & concors etiam tum se-
natus principi Cn. Pompejo, sententiam dicenti, excluderat,
acerrimeque una voce ac mente resisterat: id post dissidium⁶⁵
optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum,
itaque permutatum est, ut, quod frater consul ne fieret⁶⁶,
obstitit⁶⁷: quod affinis⁶⁸ & sodalis, clarissimus vir, qui
illum

⁶⁴ A crocota] Simulaverat Clodius, se u-
nam esse ex psaltris & ancillis: hinc cro-
cotam vestem crocei coloris, & mitram ca-
pitris integumentum, & fasciolas, & stro-
phium quasi ad cohibendas papillas, & so-
leas, quibus pro calcæis urbaneur mulieres,
adimplerat. Idem.

⁶⁵ Post dissidium] Quæ discordia copit
Cæsar & Bibulo Coli. Idem.

⁶⁶ Consul ne fieret] Sensus erit apertior,
si legas, consul, ne fieret, dec.

⁶⁷ Obstitit] Cum traduceret ad plebem
Clodium C. Herennius Tribunus pl. restitit
Q. Metellus frater illius patruelis. Ad At-
tic. I. 17. Ferrat.

⁶⁸ Affinis] Pompejus, cujus filius Appii
filium in matrimonio habebat. Idem.

illum reum non laudarat, excluderat: id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat: & eo facillime auctore ⁶⁹ se diceret, cujus auctoritatis neminem posset poenitere. Injuncta est fax fœda ac luctuosa reipublicæ, perita est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum, consensus bonorum omnium, totus denique civitatis status. Hac enim certe petebantur, cum in me, cognitorem ⁷⁰ harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi: sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis, & fumantem videretis.

XXII. Non sedabantur discordiæ: sed etiam crescebat in eos odium, a quibus nos defendi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompejo principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos, non auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: a diuturnis dissensionibus conquelescimus. Non finit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet, ac turbat, ut se modo his, modo vendat ⁷¹ illis: nec tamen ira, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatorem putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror: quid enim faciat aliud? Illos homines sapientissimos, gravissimosque miror: primum, quod quemquam clarum hominem, atque optime de republica sapienter merito, impurissimi voce hominis violari facile patiuntur: deinde, quod existimant, perditum hominem prostrigatque maledictis posse, id quod minime conducit ipsis, cujusquam gloriam, dignitatemque violari: postremo, quod non sentiunt id, quod tamen mihi jam suspicari videntur, illius furentes ac violentos ⁷² impetus in se ipsos posse converti.

Atque

⁶⁹ Auctore] Pompejo, qui fuerat in auspicio Cæsaris legem Curiatam ferenti de adoptione Clodii. Idem.

⁷⁰ Cognitorem] Defensorem: nam ea omnia Consul Cicero intus fuerat. Idem.

⁷¹ Ut se... vendat] Quid est se alicui vendere? Sed venditare se alicui, est alicuius gratiam captare, sive ostendendo meri-

ta, sive ostendendo officia, vel aliquem de mereri, ac sibi devincere. C. Nep. Non famulatus se venditavit, sed officii semper succurrit. Mihi itaque periculum est Cicero nem scripsisse, ut modo se venditavit, modo illis, ut etiam Manutius conjecit. Graevius.

⁷² Violentos] Quidam libri non violentos, sed volantes, habent, id est, instabiles.

Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibusdam hærentia tela in republica ⁷³, quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. An iste, nisi primo se dedisset iis, quorum animos a vestra auctoritate sejunctos esse arbitrabatur; nisi eos in cælum suis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Cæsaris, in quo fallebat, sed eum nemo redarguebat, nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immisissimum minitaretur; nisi Cn. Pompejo adjutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret: nisi consules causam conjunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicæ vexator esse potuisset?

XXIII. Idem, posteaquam respirare vos a metu cædis, & mergere auctoritatem vestram e fluctibus illis servitutis, reviviscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subito fallacissime venditare. Tum, leges Julias contra auspicia latas, & hic, & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum ejus tribunalum continebat ⁷⁴; quam cæcus amentia non videbat. Producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quarebat ex eo, C. Cæsare leges ferente, de cælo semperne servasset? semper se ille servasse dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata essent, restene lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optime meriti: sed illius, ut ego arbitrator, furoris ignari. Longius processit: in ipsum Cn. Pompejum, auctorem, ut prædicare est solitus, consiliorum suorum, inveni cœpit. Inibat gratiam a nonnullis.

Tem
lex, ut Sturnius interpretatur, & Clodii impetus, quos modo in hunc, modo in illum faciebat, bene volatici nominantur. Sic ad Atticum lib. 13. epist. 15: O Academiæ volaticam, & sui similem, modo huc, modo illic. Fabrit.

⁷³ Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibusdam hærentia tela in republica] Hunc locum conjectura ductus, sententiam ipsam subsécutus, vestigia scripturæ & veteris, & vulgare perlocutus, sane quam feliciter restitui: Atque ex hac a me nonnullorum alienatione, & quibusdam oculis

⁷⁴ Totum ejus tribunalum continebat] Nam si curiata lex vitio lata, plebejus esse Clodius non potuit, ergo nec tribunus plebis. Mann.

Tum vero est ratus se posse, quoniam togatum⁷⁵ domestici belli extinctorem nefario scelere fecidisset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem affigere. Tum est illa in templo Castoris scelerata, & pene deletrix hujus imperii fica⁷⁶ deprehensa. Tum ille; cui nulla hostium diutius urbs unquam fuit clausa, qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper vi & virtute perfregit, obsessus est ipse domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meae, consilio & facto suo liberavit. Nam, si Cn. Pompejo, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum magis fuit, quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aspicere, carere publico, minas ejus perferre, cum in concionibus diceret, velle se in Carinis aedificare alteram porticum⁷⁷, quae Palatio responderet; certe mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit lucuosum, ad rationem reipublicae gloriosum.

XXIV. Videtis igitur, hominem per seipsum jampridem afflictum, ac jacentem, perniciosis optimatum discordiis excitari: cujus initia furoris, dissensionibus eorum⁷⁸, qui tum a vobis sejuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua jam praecipitantis tribunatus, etiam post tribunatum, obrestatores⁷⁹ eorum, atque adversarii defenderunt: ne a republica reipublicae pestis removeretur, restiterunt: etiam, ne causam⁸⁰ diceret: etiam, ne privatus esset⁸¹. Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac pestiferam habere potuerunt? Quo tandem decepti munere? Volo, inquit, esse, qui in concione detrahat de Pompejo. Detrahat ille vituperando? Velim, sic hoc vir summus, atque optime de mea salute meritis, accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio. Mihi, medius fidius, tum

⁷⁵ Togatum] Ciceronem.

⁷⁶ Fica] Pro Milone, cap. 7.

⁷⁷ Alteram porticum] Eversa Pompeji domo quae erat in Carinis, sicuti, eversa mea, porticum fecerat in Palatio. Man.

⁷⁸ Eorum] Caesaris, Pompeii, Crassi, qui tum ab Optimatibus dissensionant. Idem.

⁷⁹ Obrestatores] hi, quos jam saepe no-

minavi, Bibulus, Cato, Domitius. Idem.

⁸⁰ Ne causam] Ne judicium fieret, cum accusaretur a Milone de vi. Idem.

⁸¹ Ne privatus esset] Nam cum ante Clodii judicium comitia adilitia fieri voluerunt, adilitis curulis, ut crearetur, effecerunt. Idem.

tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur.

Utrum tandem C. Marius splendidior, cum eum C. Glau-
cia laudabat, an cum eundem iratus postea vituperabat? An ille demens, & jampridem ad poenam exitiumque praiceps, foedior atque inquinatior in Cn. Pompejo acculando, quam in univerlo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompejum ornat, an potius deformat? Certe laudat, & unum esse in hac civitate dignum hujus imperii gloria dicit: & significat, se illi amicissimum esse, & reconciliationem esse gratiae factam.

Quod ego quanquam, quid sit, nescio: tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompejo, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompejo inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus connivebant, & nonnunquam ejus indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequerantur, quam se cito inverterit. Nunc enim jam laudat illum: in eos invehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiae patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiae irreat?

XXV. Quas ego alias optimatum discordias a diis immortalibus definiti putem? Nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quae in id genus civium cadere possunt. *Deteriores, repulsos*, quod jam audietis, hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditae, longeque a communi salute disjunctae. Quare, cum dii immortales monent de optimatum discordiis: de clarissimorum, & optime meritorum civium dissensione praedicunt. Cum principibus periculum, caedemque portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantum abest a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis.

Vobis, o clarissimi, atque optimi cives, & vestrae salutis consulendum, & prospiciendum vident. Cades principum ostenditur: id, quod interitum optimatum sequi necesse est, adjungitur. Etiam, ne in unius imperium res recidat, admonemur. Ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, conjecturaque raperemur. Neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros & potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus & fortissimus, L. Sylla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissensit. Utrisque horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sylla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempublicam recuperavit.

Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, & inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio. Qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen, ac tempus expectant. Qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnunquam consilia, ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur haec civitate discordia. Jam omnes isti, qui portendunt metus, extinguuntur: jam ista serpens, quae tum hic delitescit, tum se emergit, & fertur illuc, compressa atque illisa morietur.

XXVI. Monent enim iidem, ne occultis consiliis respublica laedatur. Quae sunt occultiora, quam ejus, qui in concione ausus est dicere, justitium edici oportere, jurisdictionem intermitteri, claudi ararium, judicia tolli? nisi forte existimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque everfionem civitatis, in mentem subito in Rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenique inconsideratissimae ac dementissimae temeritatis. Veruntamen nocturnis vigiliis, etiam, coitione hominum, justitium illud conceptum⁸², ac meditatatum est. Mementote, Patres conscri-

⁸² Justitium illud conceptum] Hunc locum interpolaverunt Scioii. Erfurt. Franc. & ed. prima: Justitium illud conceptum. Hoc

est, longa & crebra deliberatione in concilio gregalium agitata, Grev.

scripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras, & perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

Sequitur illud, *Ne deterioribus, repulsisque bonos augeatur*. Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, post docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem vitio civitatis, non suo, non sunt assecuti. Nam id quidem multis saepe optimis civibus, atque honestissimis viris, accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod praedicunt: sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu, sua sponte prospexit.

Deteriores cavete: quorum quidem magna est natio: sed tamen eorum omnium hic dux est, atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poeta praestanti aliquis ingenio, fictis, conquestisque vitiis deformatum, vellet inducere, nullum profecto dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset; multaque in eo penitus defixa, atque haerentia praeteriret.

XXVII. Parentibus, & diis immortalibus, & patriae nos primum natura conciliat. Eodem enim tempore & suscipimur in lucem, & hoc caelesti spiritu augemur, & certam in fidei civitatis, ac libertatis ascribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine⁸³ obruit. Deorum ignes, sollemnes menfas⁸⁴, abditos ac penetrabiles fo-

V u z

⁸³ Fonteiano nomine.] Quia Fontejanam gentem adoptatus. Manutius.
⁸⁴ Sollemnes menfas] Novi dies, ludos, sacra, religiones sollemnes. Sed quid sint menfas sollemnes, non capio: quamvis possis farte explicare, quibus sollemniter utuntur in illis sacris Bonae Deae. Sed sic veteres non loquebantur. Non frustra tot veteres libri, in quibus est Erfurt. & Francii, fo-

lis, menfas; &c. Sane solia in sacris locum habuisse, & ea hinc ornata, & frata, a quo ut lectos, ostendit Tacitus xv. Hist. cap. 44. Sella illa dicebantur, & solia. Hinc quoque Tacitus vocat & Glossarum Germanicum auctor solisternia, Festus dicit solisternia. Imprimis solia haec & sella tribuebantur Deabus, ut lecti Diis. Valer. Max. II. 1: Femina cum viris cubantibus sedentes constabant, quae con-

structo-

cōs, occulta & maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra, inexpressibili scelere pervertit: idemque earum⁸⁵ templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur.

Quid de patria loquar? qui primum eum civem vi, ferro, periculo, urbe, omnibus patriæ præsidii depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sapissime judicaveratis: deinde everto senatus, ut ego semper dixi, comite; duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis mentisque publicæ, vi, cæde, incendiisque pervertit: sustulit duas leges, Æliam & Fufiam, maxime reipublicæ salutare: censuram extinxit⁸⁶: intercessionem removit⁸⁷: auspicia delevit: consules, sceleris sui socios, arario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit: qui non erant, appellavit: Cn. Pompejum vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit?

Quid vero? ea, quanta sunt, quæ in ipsum se scelera; quæ in suos edidit? Quis minus unquam pepercit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus? quæ navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam scitius ætas fuit? quis unquam nepos tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus, volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poætæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantium, Brogitarumque prædas exorbavit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis, Clodii, Titiis Rostra ipsa mandentem?

Qua-

suando ex hominum conviſtu ad divinos penetravit. Nam Jovis epulo ipse in lectulum, Juno & Minerva in sellas ad canam invitatur. Sic Salla, nihil aliud sunt quam fellæ, quæ sternantur Diis, quale solum videtur patriam habuisse Bonus Dies. Grævius.

85 Eorum] Nympharum.

86 Censuram extinxit] Tulit enim, ne

quem censores in senatu legendi præterirent, neve quæ ignominia afficeret, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque censoris sententia damnatus esset. Vide Orat. in Pisonem. Mamurinus.

87 Intercessionem removit: auspicia delevit] Quod utrumque lege Ælia & Fufia confirmabatur. Idem.

Quare, id quod extremum est in haruspicum responsis, *Providete, ne reipublicæ status commutetur*. Etenim vix hæc, si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innoxia in omnium nostrum humeris coharebunt.

XXVIII. Fuit quondam ita firma hæc civitas, & valens, ut negligentiam senatus, vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest. Ararium nullum est: vestigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia descripta⁸⁸ tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustra posthac requiretis.

Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscunque est, nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus. Nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriori autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis. Quo ne tradamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, Patres conscripti, tam tristem, tam gravem non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, & has partes, honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tribuitis, deberem, & possem sustinere. Sed tamen facile tacentibus cæteris, reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis mea, sed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est.

Quod si cætera magis pervulgata nos scæpe, & leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? Nolite enim id putate accidere posse, quod in fabulis scæpe videtis fieri, ut deus aliquis delapsus e celo, cætus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus ejus, quem Latinienſes nun-

88 Suffragia descripta] Sententia est: Ita corrupti sunt plerique cives, ut patienter se induci ad suffragandum, quibus illi pauci bene volente. Itaque suffragia descripta sunt, est, imperatim & inunctam quasi est lingua-

lis civibus suam suffragium, cui debeant suo suffragio commodare. Sic alibi describere civitatis pecuniam, tributa, militem, jubere quantum debeat pecunie, tributorum, militum, singula civitas conferre. Grævius.

nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatam, quod eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentia nuntiatum terrarum motus horribilis, cum quibusdam multis, metuendis rebus. Hæc eadem profecto, quæ futura prospicimus, impenduntia pertimescetis. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc pene oratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum aer, atque terra, motu quodam novo contremiscunt, & inusitato aliquid sono, incredibilique prædicunt. In quo constituenda nobis quidem sunt procurationes⁸⁹, & obsecratio, quemadmodum monemur. Sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ, discordiaque placandæ.

⁸⁹ Procuratio: Expiationes, placationes. Manutius.

PRO CN. PLANCIO.

O R A T I O XXXI.

A R G U M E N T U M.

Cum adilitatem simul pererent Cn. Plancius, & M. Iuvenius Laterensis, creatus edilis est Plancius, Laterensis præseritus. Quæ ille commotus ignominia, Plancium de sodalitiis accusavit, quod inter ambitus crimina gravissimum est, ut inter crimina maiestatis perduellio. Patrocinium Cicero suscepit, egrisque causam diligenter, memor ejus temporis, quo quæstor in Macedonia Plancius eiectione lege Clodia complexus est, fovitque omni genere officii. Hanc orationem, & eam pro Scæuro habuit eodem anno. Quæstor hæc in causa fuit C. Alfius, ab accusatore editus; ut ipsa declarat oratio: & ipsi quoque iudices, & iudicii dicti: hanc enim Licinia lex facultatem accusatori dabat in crimine de sodalitiis. MANUTIUS.

IUM propter egregiam & singularem Cn. Plancii, Iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos & bonos viros ejus honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cuius officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in iudicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adiutrix; dolebam, Iudices, & acerbè ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, præsidio, custodiaque texisset.

Nunc autem vester, Iudices, conspectus, & confessus iste reficit, & recreat mentem meam, cum intueor & contemplo unumquemque vestrum. Video enim hoc in numero neminem, cui

nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quod eodem fere tempore factus in agro Piceno Potentia nuntiatum terrae motus horribilis, cum quibusdam multis, metuendisque rebus. Haec eadem profecto, quae futura prospicimus, impenduntia pertimescetis. Etenim haec deorum immortalium vox, haec pene oratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum aer, atque terra, motu quodam novo contremiscunt, & inusitato aliquid sono, incredibilique praedicunt. In quo constituenda nobis quidem sunt procurationes⁸⁹, & obsecratio, quemadmodum monemur. Sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam salutis ostendunt: nostrae nobis sunt inter nos irae, discordiaque placandae.

⁸⁹ Procuratio: Expiationes, placationes. Manutius.

PRO CN. PLANCIO.

O R A T I O XXXI.

A R G U M E N T U M .

Cum aedilitatem simul pererent Cn. Plancius, & M. Iuvenius Laterensis, creatus aedilis est Plancius, Laterensis praeritus. Qua ille commotus ignominia, Plancium de sodalitiis accusavit, quod inter ambitus crimina gravissimum est, ut inter crimina maiestatis perduellio. Patrocinium Cicero suscepit, egi- que causam diligenter, memor ejus temporis, quo quaesitor in Macedonia Plancius ejectum lege Clodia complexus est, fovitque omni genere officii. Hanc orationem, & eam pro Scavro habuit eodem anno. Quaesitor hac in causa fuit C. Alfius, ab accusatore editus; ut ipsa declarat oratio: & ipsi quoque iudices, & diricui dicti: hanc enim Licinia lex facultatem accusatori dabat in crimine de sodalitiis. MANUTIUS.

I. UM propter egregiam & singularem Cn. Plancii, Iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos & bonos viros ejus honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in iudicio Cn. Plancio, quae in petitione fuisset adiutrix; dolebam, Iudices, & acerbere fe- rebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, praesidio, custodiaque texisset.

Nunc autem vester, Iudices, conspectus, & confessus iste reficit, & recreat mentem meam, cum intueor & contemp- plor unumquemque vestrum. Video enim hoc in numero neminem, cui

cui mea salus cara non fuerit : cuius non extet in me summum meritum ; cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna . Itaque non extimesco , ne Cn. Plancio custodia mea salutis apud eos obfit , qui me ipsum maxime saluum videre voluerunt : sapienterque , Iudices , mihi venit in mentem , admirandum esse , M. Laterensem , hominem studiosissimum & dignitatis , & salutis meae , reum sibi hunc potissimum delegisse , quam metuendum , ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur .

Quaquam mihi non sumo tantum , Iudices , neque arrogo , ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem . Nisi ejus integerrimam vitam , modestissimos mores , summam fidem , continentiam , pietatem , innocentiam ostendero : nihil de poena recusabo . Sin omnia praestitero , quae sunt a bonis viris expetenda : petam a vobis , Iudices , ut , cuius misericordia salus mea custodita sit , ei vos vestram misericordiam , me deprecante , tribuatis . Equidem ad reliquos labores , quos in hac causa majores suscipio , quam in caeteris , etiam hanc molestiam assumo , quod mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est , cuius ego salutem non secus ac meam tueri debeo : sed etiam pro me ipso , de quo accusatores plura pene , quam de re , reoque dixerunt .

II. Quaquam , Iudices , si quid est in me ipso ita reprehensum , ut id ab hoc se junctum sit , non me id magnopere conturbat . Non enim timeo , ne , quia perraro grati homines reperiantur , idcirco , cum me nimium gratum illi esse dicant , id mihi criminolum esse possit . Quae vero ita sunt agitata ab illis , ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicent , quam a me ipso praedicarentur : aut , si essent summa , negarent ea tamen ita magni , ut ego putarem , ponderis apud vos esse debere : haec mihi sunt tractanda , Iudices , & modice , ne quid ipse offendam ; & tum denique , cum respondero criminibus , ne non tam innocentia reus

¹ *Cum respondero criminibus*] Non erant crimina , quibus respondebat . Rectius igitur Esurientis : cum respondero omnibus , nimium accusatoribus , qui plura pene de me , quam de reo dicunt . *Graviter* . Crimen dicitur id omne quod reo alicui obijcitur . Quare non est cur dicto sumus audientes . *Olivierus* .

Tua , quam recordatione meorum temporum , defensus esse videatur .

Sed mihi in causa facili , atque explicata , perdifficilis , Iudices , & lubrica defensionis ratio proponitur . Nam , si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere , tamen id ipsum esset in tanto usu nostro , tantaque amicitia molestum . Vetus enim est lex illa iusta , veraque amicitiae , quae mihi cum illo jam diu est , ut idem amici semper velint . Neque est ullum certius amicitiae vinculum , quam consensus , & societas consiliorum , & voluntatum . Mihi autem non modo id est in hac re molestissimum , contra illum dicere , sed multo illud magis , quod in ea causa contra dicendum est , in qua quadam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio .

Quaritur enim Laterensis , atque hoc uno maxime urget , qua se virtute , qua laude Plancius , qua dignitate superarit . Ita , si cedo illius ornamentis , quae multa & magna sunt , non solum hujus dignitatis ² iactura facienda est , sed etiam largitionis ³ recipienda suspicio est . Sin hunc illi antepono : contumeliosa habenda est oratio , & dicendum est id , quod ille me flagitat , Laterensem a Plancio dignitate esse superatum . Ita aut amicitissimi hominis existimatio offendenda est , si illam accusationis conditionem sequar , aut optime de me meriti salus deferenda est .

III. Sed ego , Laterensis , caecum me , & praecipitem ferri confitear in causa , si te aut a Plancio , aut ab ullo , dignitate potuisse superari dixero . Itaque discedam ab ea contentione , ad quam tu me vocas , & veniam ad illam , ad quam me causa ipsa deducit . Quid ? tu non dignitatis ⁴ iudicem putas esse populum ? Fortasse nonnunquam est . Utinam vero semper esset ! sed est perraro : & si quando est , in iis magistratibus est mandandis , quibus salutem suam committi putat : his levioribus comitiis , diligentia & gratia petitorum

Tom. V.

¹ *Hujus dignitatis*] Legendum videtur huic , ut annotavit pater meus . *sec. Gronovius* .

² *Largitionis*] De qua Plancius accusatur . Nam si dignitate non vicit , reliquum est , ut comitia coarperit . *Man.*

³ *Tu non dignitatis*] Lambinus legit , *tu non aequum dignitatis* . *Sec. Manutius* , *tu non inane dignitatis* , & negationem referre ad *manem* , non ad verbum *putas* . *Gravius* , *tu tu dignitatis* , legendum existimat .

X x x honos

honos paritur: non iis ornamentis, quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut invidet, aut faver.

Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de jure populi, qui & potest, & solet nonnunquam dignos præterire: nec, si a populo præteritus est, quem non potuerunt, a iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset: quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehenses⁵ essent comitorum, id haberent iudices; vel quod multo etiam minus est ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores⁶ non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut ejus exilio, qui creatus sit, iudicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquam, qua nolui, janua sim ingressus in causam, sperare videor tantum absuturam esse orationem meam a minima suspitione offensionis tuæ, te ut potius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere.

IV. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod ædilis non sis factus, fractos esse, & abjectos, & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum a te dissentiam. Si, medius fidius, decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, iusti, graves, qui te indignum ædilitate judicavissent, gravius de te iudicatum putarem, quam est hoc, quod tu metuis, ne a populo iudicatum esse videatur. Non enim comitiis iudicat semper populus, sed movetur plerumque gratia: cedit precibus: facit eos, a quibus est maxime ambitus. Denique, si iudicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnunquam, & quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea,

⁵ Reprehenses] Corripitque que perpetam in comitiis erant facta, Grew.

⁶ Auctores] Hoc est, ea vel probabant, vel irrita iudicabant, Ferraz.

qua populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas.

At facis dignior, quam Plancius: de quo ipso ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior, non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es præteritus, in culpa est. In quo primum illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi, non iudicium: eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant, considerare sapius, quam quid cuique a republica videatur deberi. Sin autem magis esse iudicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum.

Male iudicavit populus. At iudicavit. Non debuit. At potuit. Non fero. At multi clarissimi & sapientissimi cives tulerunt. Est enim hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi; & omnium gentium domini; ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum est autem, qui in hac tempestate populi iustemur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando.

V. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quam mea disputem. Qui si tecum congruatur, & si una voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui: sed, cum essetis æque boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submisit supplicat. Respondebis, credo, te splendore & vetustate familiae fretum, non valde ambiendum putasse. At vero te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit: semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse. M. Sejum⁷, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate iudicii

X x x 2

dici

⁷ M. Sejum] Qui damnatus in privata alicuius causa partem honorum amisit, ut ne equestrem in posterum habuerit, Ferraz.

dicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse: præposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo & sanctissimo viro, non dico C. Seranum non stultissimum hominem (fuit enim & animi satis magni, & consilii) sed C. Manlium, non solum ignobilem⁸, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta, ac fordida.

Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Gyrenis⁹. Me enim, quam socios, tua frui virtute malebam: & quo plus intererat, eo plus aberas a me. Certe non videbam. Deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti, ac dereliquisti. Cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ istam eloquentiam & virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, si hoc iudicasti¹⁰, tanta in tempestate te gubernare non posse; de virtute tua dubitavi: si nolle; de voluntate. Sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti; ego quoque, inquam, & respublica ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipse servaras. Pete igitur cum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati esse possis. Ædiles quicumque erunt, idem mihi, quod ostenderas¹¹: aut, si¹², quod mea

minus

⁸ Ignobilem] Ignobiles Malli: nobiles Manlii. De eadem re sic pro Murena: *Quis L. Philippum, summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio superari post aviratus est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, a Cn. Mallio.* Et hic autem, & in ea pro Murena, ejectione Manlio, Mallium restitui. Et in ea quoque pro Sex. Roscio, *Mallio Clavio quidem, cum antea legere, Manlio, resposui.* Quia Manliorum nota nobilitas, Mallii autem proboscari: in quo nostram opinionem veterum librorum adjuvat auctoritas. *Maur.*

⁹ Gyrenis] Quætor. *Idem.*
¹⁰ Si hoc iudicasti] Quis ita legendum esse non videt? Est enim huius dilemmatis vis huiusmodi. Cum reliquisti petitionem tribunatus pl. iudicasti horum duorum alterum: vel te in tanta tempestate non posse rempublicam gubernare, vel te nolle. Si iudicasti te non posse, de virtute tua dubitavi: si te nolle, de voluntate. At si legatur, *iudicasti: vide, quæsto, lector, quam sit absurda rota hæc oratio, & sententia futura.* Si iudicasti

te non posse rempublicam gubernare, de virtute tua dubitavi. Potest enim aliquis iudicare te quippiam efficere non posse, & tamen ita occulte, atque obscure, ut alios celet. Sed demus hoc membrum tolerabile esse. Id, quod deinceps sequitur, quis feret? si iudicasti te nolle, &c. Quid hoc est, iudicare te nolle? quis ita loquitur? nonne simile est, ut si quis diceret, *Arbitror me nolle hoc, vel illud facere?* quæ quid absurdus dictu? Quare sic legendum esse contendendo, non libris solum omnibus, verum etiam malevolis, & sciolis omnibus reclamantibus atque iuvitis. *Lambinus, Erfurt, iudicasti.* Omnino bene. *Iudicasti te nolle, est constituiti, decrevisti te nolle.* *Grævius.*

¹¹ Idem mihi, quod ostenderas] Oratio præcisâ est. Subintelligendum enim est *præstatum, aut aliquid simile: nisi si quis dicat omnium esse, & desiderari.* *Lamb.* Integrat hunc locum egregia clausula Turingius libet. *Græv.* *Idem mihi sum et iudicari parati: tribuni plebis permagis interest, qui sunt. Quæ res, non vobis mihi, quod ostenderas: aut.*

minus interest¹³, id te magis forte delectat, reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores, ut pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paulo diligentius supplicare.

VI. Hæc populi oratio est: mea vero, Laterensis, hæc: Quare victus sis, non debere iudicem querere, modo ne largitione sis victus. Nam si, quotiescunque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil jam est, quod populo supplicetur: nihil, quod diribitio, nihil, quod supplicatio magistratum, renuntiatio suffragiorum expectetur: simul ut qui sint professi, video quid dicam. Hic familia consulari est, ille prætoriam: reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æque boni viri, atque integri: sed servari necesse est gradum. Cedat consulari generi prætorium, nec contendant cum prætorio equester locus. Sublata sunt studia, extinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitorum. Sin hoc per se accidit, ut & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ undæ comitorum, ut mare profundum & immensum, sic effervere quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus?

Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim, si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo? Hic, quam ille, dignior, perquam grave est dictu. Quomodo igitur est æquum? Sic, credo, quod agitur, quod satis est iudici; hic factus est. Cur iste potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel deni-

¹² Aut, si] Vel, si quocum modo vis prodesse mihi potes in ædilitate, quam in esse Malliis, pete rursus, & dabo. *Ferr.* tribunatu. *Mauritius.*
¹³ Quod mea minus interest] Minus enim

denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impune tamen deberem dicere: Non recte. Nam quid assequerem, si illa extrema defensione uterem, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

VII. Quid si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo, Cn. Plancium non obrepisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper paruerit hominibus ortis hoc nostro equestri loco? Possumne eripere orationi tuae contentionem vestram, quae tractari sine contumelia non potest, & te ad causam aliquando, crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse debuit, omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. Nihil dico amplius. Hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascere, qui longissime a te abfuit. Equidem, si quando, ut fit, iactor in turba, non illum acculo, qui est in summa sacra via, cum ego ad Fabium fornicem¹⁴ impellor: sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsam putas.

Sed tamen haec tibi est prima cum Plancio generis vestri, familiaeque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? Sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, & alias, & in consulatus petitione vincebar. Sed vide, ne haec ipsa, quae despicias, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te adilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? Etenim ad caput, & ad fontem utriusque generis veniamus.

VIII.

¹⁴ In summa sacra via... ad Fabium fornicem] A Palatio, seu colle Palatino, in quo domus erat Ciceronis, in forum descendebatur. At forum erat Regia, seu domus Numa. Ad Regiam Fornix Fabius, vel Fa-

bianus, ut Alconius vocat: hoc est, arcus a Fabio censore constructus eo: qui a devotis Allobrogibus cognominatus est Allobrogicus. Plura de his Alexander Donatus, Romae, vet. ac vet. lib. 11. cap. 12. Anonymus.

VIII. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimae familiae sunt consulares: in quibus est etiam Juventia: quot e reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est e praefectura Atinati¹⁵, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primum, utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos, suis? Alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facile possum) cum hujus ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem adilem, cum praetorem viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, sed etiam in praefecturam illam, sellam curulem attulisset: mirandum in modum letati sunt. Alteros (credo, quia reserum est municipium consularibus: nam malevolos non esse certo scio) nunquam intellexi vehementius hospitem suorum honore letari.

Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri prope dicam ipsi, montesque favorunt. Num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute princeps, num de T. Coruncanio, munice suo, num de tot Fulviis¹⁶ gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcumque Arpinatem incidis, etiam si nolis, erit tamen tibi fortasse etiam de nobis

¹⁵ E praefectura Atinati] Praefectura erat urbs Italiae, in quam mittebatur Roma praefectus, qui eam administraret, secundum leges a Romanis praescriptas, & qui ius in illa diceret. Vide Sigon. de antiquo jure Italiae II. 10. & sequentibus. Atina vero est urbs Volturnorum in Latio, in monte ad Lirim posita: etiam nunc retinet antiquum nomen, non nunquam Atino dicitur. Vide Clover. Italiam antiquam, 121. 8. Grav.

¹⁶ Num de tot Fulviis gloriari?] Fulvii non conditam in eius sede inter Romuli & Remi comites agitantur: immo eo loci ex Evandri, ut nonnulli volunt, filia ab Hercule procreata, & postea expulsa Regibus inter primos patricios gloria, dignitate, Consulatus floruerunt. Recte Pighius, quod de Fulviis plebeis & obscuris origine sua, non Fulvii illustribus & patriciis loqui Ciceronem aurum: ideoque id quod unum recte tenuit Pighius, accipere debuisse Gruterus, non autem repudiare, praeferendo Fulvii, de

quibus ut ex nullo municipio, adeoque nec Tusculo ortis, nulli municipis gloriari poterant. Reponendum omnino Fulvius, qui tamen non Tiburces, sed Tusculani origine fuerunt. Etenim primus Fulvius in urbe Roma L. Fulvius Curvius, Cels. A. U. C. 431, a Tusculanis rebellantibus, quoniam Consul erat, transiit ad Romanos, & ab his eodem anno, quo hostis fuerat, Consul Romanus triumphavit de suis popularibus. Disserte haec Plinius Hist. Nat. vii. 543. Atque hinc Cicerio Philipp. 111. 6, Antonio Fulviam uxorem habenti, cum is Oclaviano Aetianus matrem exprobrasset, objicit vicissim uxorem Tusulanam. Tusculana haec non ulla est quam Fulvia, quae Antonii tunc uxor, & filia erat Fulvii Bambaljonis, ac Semproniae Tudicani filiae. Perizonius Animadvers. Hist. Proxima ad veram lectionem accedit Presidentis, qui pro Fulvii legit filii. Sed in Erfordensi est ipsum Fulvii, unde merito id arripimus. Gravus.

nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt.

Deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. Hujus praefectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, Judices, in squalore & luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ariarii, (nam plebem a judicio dimisimus, quae cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? Non enim tribum¹⁷ Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum¹⁸, sed solidam, & robustam, & assiduum frequentiam praebuerunt. Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur.

IX. Omnia, quae dico de Plancio, expertus in nobis. Sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non affucta mendacis, non fucata, non fallax, non erudita artificiosae simulationis, vel subarbano, vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas. Totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus: tota denique nostra illa aspera, & montuosa, & fidelis, & simplex, & faultrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc a municipiis adfunt equites Romani publice, cum legationis testimonio; nec minore nunc sunt sollicitudine, quam tum erant studio. Etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illustriora, Larentensis, quae tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat. Nisi forte te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina civitas adjuvabat: quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant¹⁹, inveniuntur. Ad-

¹⁷ Non enim Tribum] Non per sodalitia, & contra leges Tribum Terentinam Plancio conferentur. Ferrat.

¹⁸ Oculorum conjectum] Admiracionem populi. Idem.

¹⁹ Qui carnem Latinis petant] Ex Livio, &

Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? Flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicae, publicanorum ordine continetur. Quis est igitur, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuria: vel quod pater is, qui est princeps jamdiu publicanorum: vel quod is ab sociis unice diligebatur²⁰: vel quod diligentissime rogabat: vel quia pro filio supplicabat: vel quia hujus ipsius in illum ordinem summa officia quaesturae, tribunatusque constabant: vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur.

X. Aliquid praeterea, (timide dico, sed tamen dicendum est) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. Appellavi populum, tribubus submissi me, & supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. Valuit causa rogandi, non gratia. Nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam, ut omitram illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quae est officio necessitudinis conjuncta maxime. Neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus: sed ut quasi parenti, & custodi meo. Non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. Nemo mea restitutione laetatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit.

Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo viri
Tom. V. Y y y boni,

& aliis notum est, sacrificio factio in monte Albano feris Latinis, carnem caesarum hostiarum municipibus, qui assidissent, distribui solitam. Manut.

²⁰ Vel quod is a sociis unice diligebatur] Duas ob causas praecipue habuit equestrem ordinem Plancius sui studiosum in honore;

tum quia pater ejus publicanorum princeps, tum quia idem unice diligebatur ab iis publicanis, quibuscumque sepe in redimendis veftigalibus fecerat societatem. Il enim socii dicebantur, qui vestigal alicuius provinciae communi nomine redimebant a censoribus, & a provincialibus exigentur. Ferrat.

boni, cum hic tribunatum peteret, ultro offerebant: cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas presentis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marius ex civili errore, atque ex impiis manibus²¹ eriperunt; quod testo receperunt, quod festum inedia, fluctibusque, recrearunt: quod viaticum congesserunt; quod navigium dederunt; quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, lacrymis, votisque omnibus prosecuti sunt, aeterna in laude versantur: Plancio, quod me, vel vi pulsam, vel ratione cedentem, receperit, javerit, custodierit; his, & senatui, populoque Romano, ut haberent quod reducerent²², conservarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

XI. Virtus mehercule res hæc Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere poterunt: ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot & tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo & sanctissimo, atque omni laude & honore dignissimo viro dilectus est, ut & contubernii necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Quod, si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus, illi omni virtute & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis, & propinquitatis, & affinitatis conjunctus: sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis causa leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli: quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus, qui homo? qui civis? qualem hunc putent, assiduitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quaestor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic assistunt,

²¹ Ex impiis manibus] Carnificis, qui mora hanc sectionem, quam in Esurienti missus fuerat ad eum interficiendum. Idem. inveni, recepi. Vulgati liberi, ut haberent quod reducerent. Grav.

²² Ut haberent, quem reducerent] Sine

dent, pro hoc laborant: huic si praesto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem & mandata sua confecerint. L. vero Apulejus hunc tanti fasit, ut morem illum majorum, qui praescribit, in parentum loco questoribus suis pratores esse oportere, officiis, benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu jure laudas: sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus²³.

XII. Omitto illa, quæ si minus in scena sunt²⁴, at certe, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis: primum cum parente, (nam meo judicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, ut deum, (neque enim multo secus parens liberis) amat vero, ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cum videatis lectus societatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor? Quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui hæc sunt indicia solida, Judices, & expressa; hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occursatio, & blanditia popularis: aspicitur, non attrahatur: procurat apparet, non excutitur: non in manus sumitur.

Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quam domesticis: nonnullis rebus inferiore, quam te, generis & nominis, dico: superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria: parem virtute, integritate, modestia; ædilem factum esse miraris? Hunc

Y y 2 tu

²³ Nunquam desideratus esset vehemens tribunus] Laudatur M. Cato, qui tribunus plebis effecerat, ne a Metello Nepote collega laceraretur respublica; L. Ninnius, qui Clodii conatibus pro virili resisterat; Milo & Sextius, qui Clodianos tribunos in officio continuarent. Si Nepos, Clodius, alique tribuni moderate se gessissent in administranda republica, ut se gesserat Plancius; nunquam collega aliquis desideratus fuisset, qui se illorum turori, neque amentia obiceret. Quid opus est vehemente tribuno, si nemo

res novas sedulose molatur? Plancii laus inde nascitur, quod nunquam e republica fuit, ejus conatus aliquem cepimus. Ferras. ²⁴ Si non in scena sunt] Est, si minus in oculis incurant hominum. Est, in scena dicitur, quod oculis hominum in se convertit, ut plurimum notum sit & laudatum. Ovid. 1. de Trist. el. 9. Scena manet inter grandis, amice, iure. Cic. xii. ad fam. ep. 63. Magnam theatrum habet ista provincia. Omnibus patet, quicquid in illa provincia geritur. Grotius.

tu vitæ splendorem maculis aspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo non modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verbaingas, non solum crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis causa: quod non crimen est, sed impunitum in maledico mendacium. Raptam esse mimulam: quod dicitur Atinæ factum a juvene, vetere quodam in scenico jure, maximeque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter! cui quidem cum, quod fuerit, objiciatur, tamen id ipsum fallum reperiatur. Emissus aliquis e carcere, & quidem emissus²⁵ per imprudentiam, emissus (ut cognoscitis) necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu: idem postea prætoris mandatu requisitus. Atque hæc, nec ulla alia, sunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis.

XIII. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? Qui si esset turpissimus, sordidissimus, tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes iudices, & misericordes: valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissima commendatione naturæ. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Romani fuerint, summum in præfectura florentissima gradum tenuerint, & dignitatis, & gratiæ: deinde ut ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit: ut postea princeps inter suos, plurimarum rerum sanctissimus & justissimus iudex, maximarum societatum auctor²⁶, plurimarum magister: si non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia, tamen is obicit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum, & alienum tueri, vel auctoritate sua, vel gratia possit?

²⁵ Emissus.] A Plancio, cum tribunus plebis esset. A prætoris autem requisitus ad carcerem & custodiam. *Asiaticus.*

²⁶ Societatum auctor.] Auctor societatum, est qui alios publicanos hortabatur ad condu-

enda vectigalia. Magister societatis, qui sociis non repugnantibus, arbitratu suo stantebat de iis, quæ ad commune societatis pertinebant. *Ferrat.*

AC

Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa civilibus extollere jam caput, & aliquando recreata, se erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævola²⁷, virum omnibus ingenio, justitia, integritate præstantem, asperere, & ferociter, & libere dicta commemorem?

XIV. Consuli P. Nasica præco Granius, medio in foro, cum ille, edicto iustitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an quod auctiones essent²⁸? Immo vero, inquit, quod legiones²⁹. Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam molienti, cum ille eum salutasset, ut sit, dixissetque, Quid agis, Grani? Respondit, Immo vero, tu Druse, quid agis³⁰? Ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facietis saepe perstrinxit impune. Nunc usque eo oppressa vestra arrogantia civitas est, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non sit concessa libertas.

Quæ enim unquam fuit Plancio vox contumeliæ potius, quam doloris? Quid est autem unquam questus, nisi cum a sociis, & a se injuriam³¹ propulsaret? Cum senatus impediretur, quo minus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Romanis redderetur: omnibus illa injuria dolori

²⁷ Q. Scævola.] Qui cum Asiæ reperet, ab injuriis publicanorum provincias defendit. Vide Cic. epist. ad Lentulum. Hinc in ejus honorem Asiatici Mæta instituerunt. *Ferrat.*

²⁸ Quod auctiones essent.] Jocus in Granium, qui lætus esse deberet, cum auctiones essent, unde ipse tanquam præco lucrum faceret. *Manutius.* Non frustra dubitaverunt de hujus loci integritate, quævis veram scripturam non potuerint invenire. Et qui posset sine meliore libro? quem ex Turingia bona nobis obavit fortuna, is sic habet: *Quod quæ rejecta auctiones essent? Ius vero, inquit, quod legiones.* Quod dilata sint

propter iudicium auctiones, alter respondit, imo vero quod legiones sunt rejectæ, hoc est non audiet. Ambiguitas est in respiciendo, quod est differre, & non admittere. Equæ male essent referretur ad legiones, quam cessent. *Græc.*

²⁹ Quod legiones.] Quæ scribantur edicto iustitio. *Manutius.*

³⁰ Tu, Druse, quid agis?] Pro, quid turbas? quid in rep. moliris? *Idem.*

³¹ Injuriam.] Quod petentibus publicanis, ut includeretur locatio, quia nimium magno condussissent, nullum a senatu responsum daretur. Hæc de re Cic. ad Attic. l. 15. 16. *Idem.*

dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius. Communis ille sensus in aliis fortasse latuit: hic, quod cum cæteris animo sentiebat, id magis, quam cæteri, & vultu promptum habuit, & lingua.

Quamquam, Judices, (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut laceffitus, & quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicant. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenio dignum atque docto, non aspernor, stomachor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit legem de publicanis³², tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per fenatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit: quis non tulit publicanus? Si, quia primus scivit: utrum id fortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? Si fortis: nullum crimen est in casu. Si consulis: splendor etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis³³ judicatum.

XV. Sed aliquando veniamus ad causam. In qua tu nomine legis Liciniae³⁴ quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud³⁵ in hac lege, nisi edititios judices, es securus. Quod genus judiciorum si est æquum nulla in re, nisi hac tribuaria³⁶; non intelligo quamobrem

³² *Legem de publicanis*] Quam tulit C. Cæsar consul, ut publicani tercia pecunie decima parte relevarentur. Quo facto equalem sibi ordinem adiunxit, cum & populum antea teneret. *Idem*.

³³ *Ordinis*] Equitibus.

³⁴ *Liciniae*] Vide Indiculum Legum, Tom. I.

³⁵ *Neque enim quidquam aliud*] Cum non haberes crimen, quod Plancio Licinia lege obijceres, accusasti tamen ea lege, ut edentorum judicium facultate uti posses. Nihil præterea securus es: unum hoc spectasti. *Mommsen*.

³⁶ *Nisi hac tribuaria*] Reprehendit Latentium, qui cum reliquis potius ambitus crimina, quam sodalitiis, in Plancium conferat, judices tamen edidit arbitrato suo: quod in una tribuaria re, id est in crimine sodalitiis, in quo tribus edebat accusator, æquum erat. Quod si, inquit, hoc æquum esset in aliis rebus, præter hanc tribuariam, non id fieri hoc uno in genere fenatus voluisset, sed eandem judicium edentorum rationem ad cæteras quoque causas transferuisset, præsertim ad ambitum, qui cum sodalitiis causa quasi affinitate quadam conjungitur. Tu, inquit, fuxisti velle re accusare.

mobrem fenatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transfulerit in cæteras causas: de ipso denique ambitu³⁷, de refectione fieri voluerit judicium alternorum³⁸: cumque nullum genus acerbitatis præmitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit.

Quid?

fare Plancium Licinia lege de sodalitiis, ut ederes judices, quos velles: quod assecutus es: acutius tamen reliquis potius de ambitu legibus: cum vel agere de sodalitiis Plancii debeas, ut beneficio legis in edendis iudicibus iure ac merito usus esse videaris: vel, si te crimen istum, quo accusas, deficit, ideoque accusationem tuam ad communem ambitum Calpurni tradideris, confiteris, non re-
 ße a te iudices editos esse, quos tantum in causa de sodalitiis edi fenatus censuit, populique iusti. *Idem*.

³⁷ *De ipso denique ambitu*] Si æquum est edi iudices in aliis rebus, nisi hac tribuaria, id est, nisi in causa de sodalitiis: non video, cur fenatus non modo in cæteris dissimilibus causis, sed in ipso ambitu, ad quem sodalitiis pertinent, edititios judices non probaverit: non probavit autem, quia non æquum esse iudicavit. Cur igitur tu contra sententiam fenatus in ea causa iudices emidisti, in qua, legis Liciniae simulatione, reliquis de ambitu legibus accusas? *Idem*.

³⁸ *De refectione iudicium fieri voluerit alternorum*] In omnibus causis, exceptis sodalitiis criminibus, refectione iudicium fiebat ab accusatore, & reo. Quod Cicero iudicium alternorum de refectione appellat. Judices enim, cum fenatorius ordo lege Cornelia L. Syllæ solus iudicaret, e curia fenatoria conferebantur: postea lege Aurelia L. Cottæ, quæ iudicia inter tres ordines communicata, e fenatu, ex æquitibus, e tribunis arariis. Hi selecti iudices vocabantur, de quibus in orat. pro Cluentio, apud Peditianum, & Plinimum. Hæc nomina in unam coepta, fortite deducebantur a quadratore, id est ab eo, qui de majoribus criminibus, ambitu, reperundis, inter ficiarios, majestatem, querebat. Ita de pluribus confeso per fortitionem necessario numero, permittentur accusatori, ac reo, ut ex illo numero rejicerent, quos putarent sibi aut inimicos, aut ex aliquo re, ut Peditiani verbis utar, incommodos fore. Post refectionem, subfortiebatu *Idem* quæstor in locum rejeclorum alios,

quibus ille iudicium legitimus numerus compleretur. Erat igitur prima fortitio, secunda refectione, tertia subfortitio. His peractis, iurabant iudices in leges, ut obtrecti religione iudicarent. Cum iurassent omnes, præter ipsum prætorum, qui iudicio præerat, (nam prætorum non iurasse, tum ex Cicero, tum ex Peditano constat) nomina eorum libellis consignabantur, & ubique habebantur; ne pro selectis iudicibus, ut fit in multitudine, aliquid suspicari cõmpossime iudicarent. Eorundem iudicum nomina in codicem relata prætor afferbantur. *Quæ de re sic in ea pro Cluentio: Multos a Junio perisit: quæ lege? quod in legem non iurasset: quæ res nemini unquam sancti fuit: Et quod C. Verres, prætor urbanus, bonus sanctus, Et diligens, subfortitionem ejus in ea codice non haberet, qui tunc innotuitus professabatur. Quibus verbis illud quoque planum fit, subfortitio solitum eum, qui iudicio præerat, sive prætor esset, sive non esset. Nam Junius ille a quo malam petiam esse Cicero dicit, prætoram nondum adeptus erat, cum in Oppianici iudicio iudex questionis fuit. Itaque minor, quod a Peditano scriptum est, & fortitum esse iudices, & subfortitionem prætorum Verrem in Oppianici iudicio: contra quam & ipsius verba Cicero, iam a nobis proxime recitata, demonstrant: & illa præterea, quæ dixit in Verrem lib. 1. De subfortitione, inquit, illa Juniana, iudices, nihil dico. Cum igitur a te redeam unde diverci, refectione iudicium fieret in omnibus causis; lata est Licinia lex ex S. C. in sententiam Q. Hortensii oratoris facto, ut in causa de sodalitiis iudices ab accusatore editi, nulla in repositione refectione, iudicarent. Quod infra Cicero docuit his verbis: *Quid? hujus rei obsecra causa est? an C. agitata, cum ista in fenatu res agebatur, Et disposita hystero die copijetur a Q. Hortensio? res tamen est fenatus assensus*. Ex eo autem S. C. latente, & contra fenatus voluntatem ferebantur) indicat id, quod infra scriptum est: *Si quemadmodum**

Quid? hujus rei obscura causa est? an & agitata, cum ista in senatu res agebatur, & disputata hesternum die copiosius a Q. Hortensio, cui tum est senatus assensus? Hoc igitur sensimus: cuiuscunque tribus largitor esset, & per consensionem magistratum, qui honeste sodalitas nominaretur³⁹, quam quisque tribum turpi largitione corrumpere, eum maxime iis hominibus, qui ejus tribus essent, esse notum. Ita putavit senatus, cum reo tribus ederentur ea, quas is largitione devinctas haberet, eisdem fore testes, & iudices. Acerbum omnino genus iudicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quae maxime esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix reculandum.

XVI. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam⁴⁰, credo. Fuit id æquum, & certe expectatum est, & fuit dignum constantia tua. Cujus tu tribus venditorum, & corruptorem, & sequestrem Plancium fuisse clamitas: eam tribum profecto, severissimorum praesertim hominum & gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam: libet enim tibi neficio quid etiam de illa tribu criminari: hanc igitur ipsam cur non edidisti? Quid Plancio cum Lemonia⁴¹? quid cum Vejentina? quid cum Crustumina? nam Metiam, non quae iudicaret, sed quae rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, iudices, quin vos M. Laterensis suo iudicio, non ad sententiam legis⁴², sed ad suam spem aliquam de civitate⁴³ delegerit? Dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines haber Plancius, cum ille non ediderit, iudicari officii

dum senatus censuit, populisque iussit, ita fecisset, ut in hunc & suam & ab hoc observatas tribus ederet: non modo non quereret, sed hunc, iudicibus edidit, qui testes eidem esse possent, absolutum putarem. Idem.

39 Et per consensionem magistratum, quae honeste sodalitas nominaretur. Vide an non verus codex Escurtensis scribat: & per hanc consensionem, quae magis honeste, quam vere sodalitas nominaretur. Hic consensio est coitio civium epulis & largitionibus contractorem ambitus causa, quae minus vere sodalitas dicebatur. Nam erant sodalitates honestae, de quibus Cicero de Senectute, cap. 13. Quae enim est illa magistratum consensio? Graviss.

40 Terentinam, credo. Plancii tribum:

quam in primis edere debuit, nec tamen edidit. *Maur.*

41 Cum Lemonia? Quam Laterensis edidit. Idem.

a Vid. Man. Grut. tertiam.

42 Non ad sententiam legis. Ideo enim iudices editicos lex accusatori dabat, ut ederet eos, qui largitione devincti suffragium pro aliquo tulisse putarentur. At Laterensis iudices edidit ex tribu Lemonia, ex Vejentina, & Crustumina: cum quibus Plancio nihil fuisse ipsemet Laterensis in sermone obderat, cum de Terentina, & Voltinia criminaretur, has autem non nominaret. Idem.

43 De civitate. De omni civium numero, ex omnibus tribubus: quod infra dixit, Ex omni populo. Idem.

ciiis ab hoc observatas, non largitione? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbiter, remota ratione illa, quam in decernendo secuti sumus⁴⁴?

Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, inficio, notes & tuos, & tuorum necessarios, vel^b inimicos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante confessum eorum iudicium videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo⁴⁵ de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad iudices, non ad carnifices, veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est.

XVII. An vero nuper clarissimi civis nomen editi iudicis non tulerunt, cum ex cxxv iudicibus, principibus equestrii ordinis, quinque & lxx reus rejiceret, quinqueaginta referret⁴⁶, omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent; nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo⁴⁷, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, ut neminem rejiciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: & illud acerbum⁴⁸ iudicium, si quemadmodum senatus censuit, populisque iussit, ita fecisses, ut in hunc & suam, & ab hoc observatas tribus ederes; non

Tom. V.

Z z z

modo

44 Quam in decernendo secuti sumus? Cum in senatu decrevimus, ut accusator tribus ederet, quae de reo iudicarent, id secuti sumus, ut, quae maxime reo convinctae tribus essent, eas ederet; quod eas maxime corruptas esse verisimile videretur. Tu autem, Laterensis, eas edidisti, cum quibus Plancio nihil est: qui Terentinam, & Voltiniam officiis ab eo, non largitione, observatas iudicaret. Idem.

b Vid. Man. Grut. iniquos

45 In proximo reo. Aplo quoque de sodali-

litis causam dicente: cui iudices concesserunt, ut ex iis, qui editi erant, iudices quinque rejiceret: quod Plancio concessum non est. Idem.

46 Referret. Forte, ferret, id est pateretur. J. Fr. Grenov.

47 Ex omni populo. Nam tribus ex omni populo deligebantur. Maurus.

48 Et illud acerbum. Sensus est: Et illud licet per se acerbum iudicium non quereret, si quemadmodum &c. sed hunc &c. Ferratius.

modo non quererer, sed hunc, iudicibus editis, qui testes iudem esse possent, absolutum putarem. Neque nunc multo secus existimo. Cum enim has tribus edidisti: ignotis te iudicibus uti malle, quam notis, indicavisti. Fugisti sententiam legis⁴⁹: æquitatem omnem rejecisti: in tenebris, quam in luce, causam versari maluisti.

Volturnia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinenses, aut tribules suos iudices? immo vero tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem⁵⁰ haberes, aut vero etiam excitares? Etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam, non edidisset. Et, si quaesitor edendus fuisset, quem tandem potius, quam hunc C. Alhum, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, iustissimumque edidisset? cujus quidem æquitas, & mea similis voluntas erga Cn. Plancium salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspitione præ se fert, facile declarat, non fuisse fugiendos tribules huic iudices, cui quaesitorem tribulem exoptandum fuisse videatis.

XVIII. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris, sed a te doceo consilium non servatum senatus. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? Sequestremne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. An gratiosum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quam senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent.

Neque vero tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicens est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne

⁴⁹ Fugisti sententiam legis] Quia, quod lex iubebat, non fecisti, ut in reum & suam, & ab eo observantiam tribus ederes. *Manu scripta.*

⁵⁰ Tacitum testem] Habemus tacitum testem, qui sola mente, non voce assensit, & excitatus autem, cum ad palam dicendum testimonium invitamus. *Ferr.*

ne reficere necessariis suis⁵¹ suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respedent. Hæc enim plena sunt officii, plena observantia, plena etiam antiquitatis. Isto in genere & sumus ipsi, cum ambitionis nostræ tempora postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio⁵² tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, & bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. Hæc doceo, hæc profer, huc incumbere, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse⁵³, divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluisse. Tribulibus enim iudicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem cum fugeris, cumque eos iudices habere nolueris, quorum in hujus delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirant, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quam eos, qui sciunt, judicare?

XIX. Ego Plancium, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidios sui, gratiosos: quos tu si sodales vocas; officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso. Sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitias non esse assecutum. Jam, ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis sponderit, in operas plurimos patris auctoritate & gratia miserit; quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per majores suos totam Atinatem præfecturam

Z z z z com-

⁵¹ Reficere necessariis suis] Primum de loco fuit, Francii librum secutus, Reficere necessariis tribum, est pauperiores tribules resodillare illis, quibus maxime egebant. Pro quo paulo ante dixit, plebem colore modica liberalitate. Per tribum intelliguntur pauperiores ex tribu. Hinc tribulis comitia apud Horatium; est pauperior, ex egeña plebe. Sic olim scripseram, antequam ad me delatus esset Esurevulus. Sed cum in illo legissem, ne

conficere necessariis suis suam tribum possint; vilo hoc vero, non diutius hærendum putavi. Conficere suis necessariis suam tribum, est conciliare suam tribum suis amicis & cognatis. Ut apud Terent. conficere alicui virgineum, nuptiarum, argentum. *Grav.*

⁵² Decuriatio] Decuriare, est per factionem cogere. *Ferrarius.*

⁵³ Pronuntiasse] Id est, Promississe pecuniam. *Idein.*

comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. Quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire poena. Itaque hactantem te in hoc sodalitiarum tribuario crimine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua definamus aliquando (si videtur) vulgari & pervagata declamatione contendere. Sic enim tecum ago.

Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divitore corrupta sit. Ego, si id facere non poteris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sic agi? Non possum magis pedem conferre, ut ajunt, aut propius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiveraris? Etiam atque etiam in isto, atque urgeo, inlektor, posco, atque adeo flagito crimen. Quamcumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. Nam, ut quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cuiuscumque tribus rationem poposceris, redditurum.

XX. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus⁵⁴ sit Plancius designatus ædilis. Quæ comitia primum habere cœpit consul cum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit subito, præter opinionem omnium: ut ne, si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus: latum suffragium: descriptæ, renuntiata. Longe plurimum valuit Plancius. Nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin

⁵⁴ Comitiis jam superioribus] M. Crassus consul, habitis Comitiis Consulum & Prætorum, contra veterem morem, subito, & præter opinionem omnium habuit & Comitia

Ædiliam, idque ad reprimendum ambitum: quibus vel intercessione, vel obduntatione prolatis, antequam absolventur, alia deinde habuit, quibus creati sunt Ædiles. Idem.

quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi⁵⁵, sed universus populus voluntatem suam declaravit? cujus in honore non unius tribus pars⁵⁶, sed comitia tota comitiis⁵⁷ fuerint prærogata⁵⁸?

Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles saepe fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, & populo Romano, fracto animo atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Nunquam enim nobilitas, integra præsertim, atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tuæ, & magnitudo animi plaris fuit, sicut esse debuit, quam ædilitas; noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem, maxime temper laboravi: secundo, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

XXI. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatisimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela, dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo & clarissimo cive, C. Claudio, ædilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium; vidit, M. Pisonem in ista ædilitate, offensuncula accepta, summus a populo Romano esse

⁵⁵ Non exigua pars populi] Ut in comitiis centuriatis centuria prærogativa. Man.

⁵⁶ Non unius tribus pars] Argumentum urget tribus adjunctis: tum quia ab eodem consule comitia illa habita fuerant, qui & habuerat posteriora, tum quia eodem anno utraque habita sunt: tum quia universus populus, non illius exigua pars, qualis erat centuria prærogativa, pars unius tribus;

suam in Plancium voluntatem declaraverat: cum illa fuerant impedita comitia. Itaque priora illa comitia fuerant prærogata & quasi prærogativa Plancio. Vid. infr. cap. 22. Ferret.

⁵⁷ Comitiis] Posterioribus. Man.

⁵⁸ Prærogata 2.] Tanquam prærogativa fuerint. Idem.

se honores adeptos. Avus vero tuus, & P. Nasicæ tibi adilitiam prædicaret repulsum, quo cive neminem ego statuo in hac republica fortiorem: & C. Marii, qui duabus adilitatis acceptis repulsus, septies consul est factus: & L. Casaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes scimus adilitate præteritos, consules esse factos.

Sed quid ego adilitatis repulsum colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, benigne a populo factum videretur. Tribonus militum, L. Philippus, summa nobilitate & eloquentia; quæstor C. Cælius, clarissimus ac fortissimus adolescens; tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes, facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro pater, & majores tui non consolandi tui gratia dicerent; neque verò quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a te suscepta videatur: sed ut te ad cursum istam tenendum, quem a prima ætate suscepisti, cohortentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum. Detractum dico? si mehercules vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua.

XXII. Noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ⁵⁹, de qua ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa reipublicæ sentires: fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere poterunt, providentem ante, & præcaventem nunquam certe movebunt.

An te illa argumenta duxerunt⁶⁰? Dubitabis, inquit, quin

⁵⁹ Non magnum quendam motum illius petitionis tuæ] Loquitur de petitione tribunatus: quem cum peteret Laterensis, & eodem tempore C. Cæsar legem agrariam ferret, reclamantibus nobilibus: cumque reliqui candidati in legem illam agrariam ja-

rasent, Laterensis desistit a petitione sua, ne injuræ. Auctor Cicero lib. 2. ad Attic. epist. 18. Lamb.

⁶⁰ Duxerunt] Ad Plancium accusandum. Ferretius.

quin coitio⁶¹ facta sit, cum tribus plerasque⁶² cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri poterunt, si una tribus non tulissent? At nonnullas punctis pene totidem. Quippe cum⁶³ facti jam prope superioribus comitiis, declaratique venissent⁶⁴. Quanquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit: neque enim unquam majores nostri sortitionem constituissent adilitiam⁶⁵, nisi viderent accidere posse, ut competitors pares suffragiis essent.

Et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam⁶⁶: nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent⁶⁷. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuisset dicis, jacturam suarum tribuum, quo vos adjuvaremini, fecisse: eodem, cum jam essent experti, quid valeret, restitutos, & tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias. Quasi res in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis, eum te arripuisse⁶⁸, a quo non sis rogatus? Nam quod quæstus es, plures te testes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse.

XXIII. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehenso esse dixisti, caluit re recenti: nunc in cau-

sa

⁶¹ Coitio] Hoc erat crimen ambitus, si coirent Candidati in corrupendis Tribubus. Idem.

⁶² Plerasque] Cum pleræque Tribus dicerent Ediles Plancium, & Plotium: non autem vel Plancium, & Laterensem; vel Plotium, & Laterensem. Idem.

⁶³ Quippe cum] Ex persona Ciceronis. Manutius.

⁶⁴ Venissent] Ad posteriora comitia. Idem.

⁶⁵ Sortitionem adilitiam] Don creabantur ediles curules. Fieri tamen poterat, & ut plures, quam duo, peterent: & ut plures etiam pares suffragiis essent. Quod si accideret, constitutum est a majoribus, ut sortiretur, quinam ex iis adilitatem gererent.

Sin autem soli duo totidem suffragia tulissent, sortitio locum non habebat: si enim ediles renunciabantur: cum duos tantum ediles esse oporteret. Idem.

⁶⁶ Concessam] Plancius concedebat suam Tribum Laterensi, cum Tribules suos, apud quos gratia valebat, præcabatur, ut se & Laterensem Ediles dicerent. Ferretius.

⁶⁷ Ne in angustum venirent] Ne paucis suffragiis superiores essent. Is enim, qui duobus tantum punctis plus tulit, in angustum venisse dicitur, vel in angustias. Badius in Pandectis.

⁶⁸ Arripuisse] In judicium vocasse, quod non, sicut Plotius, rogaverit te, ne id faceres. Ferretius.

sa refrixit. Neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui divisor, ostenderit. Atque is quidem eductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique a tuis jactatum graviter querebatur: qui si erat divisor, præsertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis. Alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit. Magnæ sunt in te opes: late patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judicum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem, quam volunt, consequantur.

Quibuscum me, Judices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quo mihi fas sit quidquam defugere, quod falsus Plancii postulet: sed quia neque necesse est, me id perfecti voce, quod vos mente videatis; & quod ita de me merito sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestra prudentia assumere, mea modestia remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, Judices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fidei auditionibus, ne disseminato, disperse sermone fortunam innocentium subjiciendas putetis.

Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obrectatores, atque omnium invidi, multa finxerunt. Nihil est autem tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligaris, aut dissimuletis, unquam postulabo. Sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejusmodi, ut non extet auctor, qui audierit: aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit: aut ita levem habebit auctorem,

rem, ut memoria dignum non putarit: hujus illa vox vulgaris, *audivi*, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum exposulavi⁶⁹: quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe⁷⁰ ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino⁷¹: non, ut opinor, admirare, cum ego ipse non abhorrens a studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans, ac perubrilis oratio, digna equitis Romani vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur: respondebo ad ea, quæ dixisti: quæ pleraque de ipso me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt.

Quæstisti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego vero, quanquam illi omnia malo, quam mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt. Quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse jam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet, hæc illi soleo præcipere, (quanquam ad præcepta ætas non est gnati) quæ ille a Jove ortus suis præcipit filiis:

*Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis*⁷²:

Nolitis cætera.

Non te id quod multi invident . . .

Quæ scripsit gravis ille & ingeniosus poeta, scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nuptiam erant, sed ut nos, & nostros liberos ad laborem & laudem excitaret. Quæris,

Tom. V.

A a a a

quid

⁶⁹ *Exposulavi*] A. te, Laterensis, non postulavi, ut rem mihi aperires de illo Juventio, de quo Cassius. *Idem*.

⁷⁰ *Primum de plebe*] *Edilitas curulis primum patebat solis Patriciis. Idem*.

⁷¹ *Longino*] C. Cassio Longino, qui Con-

sul fuit. *Manilius*.

⁷² *Multæ insidiæ sunt bonis*] Hi verus sunt Attii poeta, quos paulo integriores leges in Sertiana: hoc modo, *Non es id, quod multi invident, multique sperant, insidiæ est postulare?* Lambinus.

quid poterit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri non potuisset: sed hoc præstare, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus & infimis sunt pares: gloria dispares.

XXV. Quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parum? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? Tamen eodem sumus honorum gradus, quos illi, affecti. Est enim in virtute multis ascensus: ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præset. Honorum populi finis est consularis: quem magistratum jam octingenti fere consecuti sunt. Horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam. Sed nemo unquam sic egit, ut tu: Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? Honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribunus plebis, & ædilis, quam si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti.

Profers triumphos Tib. Gracchi, & C. Marii: & quæris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, & non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit.

Quæris, num disertus? Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num juriconsultus? Quasi quisquam sit, qui sibi hunc saltum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui cum professi fuerint, satisfacere non possunt: non in iis, qui abuisse ab his studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre moleste solemus,

si

si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciverit: sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos: in quibus si qua præterea est ars, facile patitur: sin minus, virtute eorum & innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus? quotus quisque juris peritus est? ut eos numeres, qui volunt esse. Quod si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis & ornatissimis civibus est futurum?

XXVI. Jubes Plancium de vitii Laterensis dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabit fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: & id te accusantem tandem dicere, quod ego defensor sine periculo possim consistere. Atqui non modo confiteor summa in Laterense ornamenta esse: sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres; alia quædam inania, & levia conquiras. Præneste fecisse ludos. Quid? alii quæstores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iustum in socios fuisse. Quis negat? Sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ sunt in provinciis, audiantur.

Non vereor, ne mihi aliquid, Iudices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixerò. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me postea fuisse in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quæstura laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam, aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Vere mehercules hoc dicam, sic tum existimabam, nihil homines aliud Romæ, nisi de quæstura mea, loqui. Frumentii in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, focis abstinentis, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi. ®

Itaque hæc spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. At ego, cum casu diebus

iis, itineris faciendi causa, decedens e provincia, Puteolos forte venissem, cum plurimi, & lautissimi solent esse in iis locis: concidi pene, Judices, cum ex me quidam quaesisset, quo die Roma exissem, & num quid in ea esset novi. Cui cum respondissem, me e provincia decedere: Etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa.

XXVII. Huic ego jam stomachans, fastidiose, Immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, Quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis⁷¹ quaestorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, Judices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos habere, destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me praesentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem a congressu meo, neque janitor meus, neque somnus abstermit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum? Nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis, has ego scripti ludis & feriis, ne omnino unquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum & praclarum putavi, *Clarorum vivorum, atque magnorum, non minus otii, quam negotii rationem extare oportere*. Ita, si quam habeo laudem, quae quanta sit, nescio, parva Romae est, quaesita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe servanda.

Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilius fortasse, quod ego huc a me ortus, & per me nixus, ascendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, nunquam ex urbe abfuit, nisi forte, lege, necessita-

⁷¹ Syracusis] Cum duae essent in Sicilia Quaestoriae provinciae, Cleero sortitus fuerat Lilybathanam, non Syraculanam. Ferrer.

sitate⁷⁴. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eodem honore consecuti sunt.

XXVIII. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod iis aequae mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor. Sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri & cives, adilitis comitis, aliquid meo se nomine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, & in iis Plancio: utrum igitur me conturbare oportet? an ceteris, cum cuiusque dies venerit; hoc nomen, quod urget, nunc cum petitur, dissolvere? Quanquam dissimilis est pecuniae debitio, & gratiae. Nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: qui autem debet, a se retinet alienum. Gratiam autem & qui refert, habet: & qui habet, in eo ipso quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio definam debere, si hoc solvero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset.

Quaeris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: & ego ipse nunquam illos aspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti in me recorder.

Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicae: Calpidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod

⁷⁴ Nisi forte, lege, necessitate] Assiduis litari in eadem provincia operam dedit: Roma fuit Plancius, & si quando abfuit, Necessitatem, cum fuit in Africa miles A. Torquati, in Creta, Q. Metelli, ea necessitate adductus, qui omnes cogebantur post provinciam, ab urbe profectus est, Legem, cum sumptam viridum togam decem stipendia fabricatus militum creatus a populo, rei miceret. Idem.

quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius ⁷⁵.

XXIX. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem, pratoris comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, cum quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus, patronum illum esse suum, & familie suæ nobilissima dicere. Quo loco quaero ex te, num id in iudicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli! Vulnus illud reipublica, dedecus hujus imperii, turpitudine populi Romani, non iudicium putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, & non parricidæ patriæ nominandi sunt, graviorem potuerunt reipublicæ infligere securim, quam cum illum e civitate eiecerunt, qui prator finitimo ⁷⁶, consul domestico bello reipublicam liberarat?

At enim nimis ego magnum beneficium Plancio facio, &, ut ais, id verbis exaggero. Quasi vero me tuo arbitrato, & non meo, gratum esse oporteat. Quod illius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? Immo vero, quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meaque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Poluit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. Quod fuit ullorum tantum? Requiro, utrum putes odium unquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? Nisi forte existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quod de reditu meo non timerent. Et quem-

⁷⁵ Nec Q. Metelli Calidius? Non liberatus Calidius, quia sua lege Metellum ab exilio revocasset. Hoc significabat Calidius, quæquam Plancii magna merita in Cicero non exhiberet, non ideo tamen tum absolvi debere: cum nec Opimius, reipublica servator, nec restitutor Metelli Calidius, absoluti iudicio sint. *Monsieur.*

⁷⁶ Finitimo? Inregillavo; Fregisset urbe capta. Domestico, eius domesticis reipublica habitibus, Flacco, & Graccho. *Idem.*

quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, itante urbe & curia, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is civis predicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia non esse appetitam.

XXX. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus: sed profecto nec considerate minus, nec minus amice. Nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficium vinculis obstrictus, cum liber essem, & solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitia? Quæ si non essent, viderer, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore & hac dignitate hominem defenderem. Fingenda fuit mihi videlicet causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, & se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, hostrium manibus eripi: nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominus, non potest: sed onus beneficium reformidant, quod permagnum est, alieno debere idem, quod parenti.

Ego, cum ceteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur: eo me beneficium obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus; cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses; cum me in illo tristi & acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis profectus esses; cum meos liberos, & uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam ipsi gratum esse dicebas.

Nihil

Nihil autem me novi, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est a me prima habita in senatu? in qua cum perpauca nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri: statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent, in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter ejus magnitudinem dicta de scripto est⁷⁷: in qua ego homo astutus ei me dedebam, cui nihil magnopere deberem, & hujus tanti officii servitutem astringebam testimonio sempiterno. Nolo cætera, quæ a me mandata sunt literis, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti literarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini iudiciorum, esse videatur.

XXXI. Atque etiam clamitas, Laterensis: *Quousque ista dicit? nihil in Cispio profecisti?*⁷⁸. *Absolute jam sunt preces tuæ?*⁷⁹. De Cispio mihi tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi? & ei dices, *Quousque*, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam illius verbi, *Quousque*, hæc poterat esse invidia. Datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laboravit, & ipsum id non obtinuerit, dici, *Quousque*, irridentis magis est, quam reprehendentis. Nisi forte ego u-

⁷⁷ Propter ejus magnitudinem dicta est de scripto] Non propter longitudinem, sed propter magnitudinem. Quam de rebus gravissimis instituitur, apud viros dignitate, atque auctoritate præstantes, deque nobis optime meritos, ea demum magna oratio est. An vero qui sæpe apud iudices per tres, aut quatuor horas sicque solebat memoriter, non possit Cicero senatui gratias agere, nisi de scripto? Senatores rogati sententias dicebant interdum de scripto, ne verbi inopia aliquid efferrent aliter, ac sentirent. Sic Philip. X. cap. 3. de Caleno: *Ita enim dixisti, & quidem de scripto*. Cum igitur multi sibi, sique summi viri nominandi essent, verebatur Cicero, ne quem præteriret invitus, ac appelleret minus grata commemoratione, quam volebat; itaque ipsius rei magnitudine sua-

dente, memorie diffusus, de scripto dixit, Ferras.

⁷⁸ Nihil in Cispio profecisti] Defendisti Cispium, nec tamen absolutus est: nihil jam valent apud iudices preces tuæ. M. Cispus tribunus pl. fuerat, quo anno Cicero restitutus est. Post red. in sen. & pro Sextio Mamurto.

⁷⁹ Absolute jam sunt preces tuæ] Novi quid sit hominum absolute, sed quid sit preces absolute fateor me ignorare. Sic tamen omnes MSS. & omnes edic. quos vidi, præter P. Mamurto, qui edidit ex ingenio, sed eleganter, absolute jam sunt preces tuæ. Nam ego detrecharerem id ambabus amplecti, si libri addicerent. Credibile enim est Tullium sic scripsisse: sententia sane aut hæc aut similem vocem flagitat. Ollori.

nus ita me gessi in judiciis, ita & cum his, & inter hos viri: is in causis patronus, is in republica civis & sum, & semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a iudicibus debeam unquam impetrare.

Et mihi lacrymulam Cispiani iudicii obiectas. Sic enim dixisti: *Vidi ego tuam lacrymulam*. Vide, quam me verbi tui pœniteat. Non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, & sletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simulates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modo non oppugnator, (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc eandem vis invidiosas videri.

XXXII. Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ. Atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilii, fortissimi & constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut in Plancio, nunquam dissimulavi me plurimum debere, semperque præ me feram. Nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset⁸⁰ pro hominum vim, & injuriam populi Romani, ei gratiam referri! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius: existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum.

An vero putas, iudices idcirco minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? An, cum populus Romanus illo senatus-consulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnium est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, (unus enim fuit de magistratibus, defensor salutis meæ, cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, eum cum vides⁸¹, quo me tandem animo in te putas esse,

Tom. V

B b b b

La.

⁸⁰ Tam licuisset] Significat Racilium populi iudicio iniuste damnatum. Idem.

⁸¹ Atqui eum cum vides] Melius Estur. Atque hæc cum vides. Geov.

Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum) sed certe exercitus: non quia multis debeo; leve enim onus, beneficii gratia: sed quia saepe concurrat propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque interfit, & quid a me cuiusque tempus poscat.

XXXIII. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, aedilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortuna. Salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem. Distineor tamen, & divellor dolore, & in causa dispari offendi te a me, doleo: sed, medius fidius, multo citius meam salutem pro te objecero⁸², quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuae. Etenim, Iudices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam me & gratum esse, & videri. Haec est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriae beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam iustis honoribus, & memori mente persolvunt? Quae potest esse jucunditas vitae, sublati amicitii? quae porro amicitia potest esse inter ingratos?

Quis est nostrum liberatim educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille murtus, ubi ipse alitus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cujus opes tanta esse possunt, aut unquam

⁸² *Salutem pro te objecero*] Eritur. *abjicere*. *Grat.* Sic utique legendum. Nam *abjicere salutem pro aliquo*, non addito cui objiciatur, ut discriminibus, hostibus, contentionibus, latum os respicit. *Abjicere vero salutem* hic dixit, ut in ep. 14, lib. 1x. ad

Patrum, sanctorum ingenii abjicere. Pro *abjicere* frequentius dicitur *projicere* in hac notione. Virgil. vi. *Eneid.*

*lucemque proci-
projicere animas.* *Grav.*

quam fuerunt, quae sine multorum amicorum officiis stare possint? quae certe, sublata memoria, & gratia, nulla extare possunt. Equidem nihil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiae significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare.

Quae cum ita sint, jam succumbam, Laterensis, isti tuae orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque a vobis, Iudices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quod gratum praeter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. Quasi vero in amicitia mea non hac praesidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam praesidio fuisse: meque vehementer vitae meae poeniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

XXXIV. Sed hoc nescio quomodo frequenter in me congesti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos⁸³ causam conicere noluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de thensis misericordiae causa dicerem: quod in aliis aedilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco. Nam mihi eripuisti ornamentum orationis meae. Deridebor, si mentionem thensa-

B b b b z rum

⁸³ *In ludos*] Valgo locus: sed quis dubitet *ludus* legendum esse, Cicerones nimirum, in quibus thensis ducuntur? Quamvis res ipsa, quae in illis ludis posita est, ut hic a Laterensi quae hic mentio, sit obscura, *Grav.* Plurimum in promovendis iudicum animis valebat Cicero, ut illi semper extremus perorandi locus propterea daretur. Noluere Laterensis uti locus communibus in accusatione sua, (lege enim, in *locos causas conicere*) ne ad eoldem Cicero quoque confugeret, factaque mentione thensarum, quae sacra erant, vetula aedilibus usitata in ludorum celebritate, ad misericordiam iudices

rum fecero, cum tu id prædixeris. Sine thenſis autem quid potero dicere?

Hic etiam * addidiſti, me idcirco mea lege ex iſto ambitu traxiſſe, ut miſerabiliores epilogos poſſem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris & fori diſcipulo diſputare? Rhodi enim, inquit, non fui. Me vult fuiſſe. Sed fui, inquit, (putabam in Vaccaeis dicturum ⁸⁷) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis anſam aliquam, neſcio cur ſeveriorem Nicaeam putes, quam Rhodum. Si ſpectanda cauſa eſt: & tu in Bithynia ſumma cum dignitate fuiſti, & ego Rhodi non minore.

Nam, quod in eo me reprehendiſti, quod nimium multos defenderim: utinam & tu, qui potes, & cæteri, qui deſugiunt, vellent me labore hoc levare! Sed fit veſtra diligentia, qui in cauſis ponderandis omnes ſere repudiatis, ut ad nos pleraque confluant, qui miſeris & laborantibus nihil negare poſſumus.

Admoniſti etiam, quod in Creta fuiſſes, dictum aliquod in petitione tua dici potuiſſe: me id perdiſſe ⁸⁵. Uter igitur noſtrum eſt cupidior dicti? Egone, qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipſe in te dixeris? Te ajebas de tuis rebus geſtis nullas literas miſiſſe, quod mihi meæ, quas ad aliquem miſiſſem ⁸⁶, obſuiſſent. Quas ego mihi obſuiſſe non intelligo: reipublica video prodeſſe potuiſſe.

XXXV. Sed ſunt hæc leviora: illa vero graviora, atque magna, quod meum diſceſſum, quem ſæpe deſeras, nunc quaſi reprehendere, & ſubaccuſare voluiſti. Dixiſti enim, non auxilium mihi, ſed me auxilio deſuiſſe. Ego vero fateor mehercule, quod viderim mihi auxilium non deſſe, idcirco me il-

li

* Lamb. *diſiſti*, addiſſe me idcirco mee legi, Niſi ex teſtamento præſtituta die, ut miſerabiliores.

⁸⁵ Putabam in Vaccaeis dicturum] Sic eſt ſcriptum in codicibus antiquis, & nonnullis vulgatis. Vaccaeos autem Hiſpaniæ citerioris populos commemorat Plinius Hl. 3. *Lambin.* Jocus, opior, ac deſiſſio ſubell. Ut enim Corthuba nati poete, ita forte Vaccaei oratores male audiebant. Vide pro Archia cap.

ro. Fuiſſe Vaccaeos dicit Harduinus, in eo tractu, qui Salamanticam inter & Zamoram interjacet. *Olivarius.*

⁸⁶ Perdiſſe] Oblitum eſſe me tibi Cretam obijcere, cum petitioni Plancii faveram. *Ferrat.*

⁸⁷ Quas ad aliquem miſiſſem] Intelligit ad Pompejum miſiſſas, in quibus ſe Lælium ipſum Africanum facit. *Gulielm.*

li auxilio peperciſſe. Qui enim ſtatus, quod diſcrimen, qua fuerit in republica tempeſtas illa, quis neſcit? Tribunitius me terror, an conſularis furor movit? Decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros ſine ferro viceram? Conſules poſt hominum memoriam terribiſſi, atque turpiſſiſſi, ſicut & illa principia, & hi recentes ⁸⁷ rerum exitus declararunt; quorum alter exercitum perdiſit, alter vendidit; emptis provinciis, a ſenatu, a republica, a bonis omnibus deſecerant. Qui exercitibus ⁸⁸, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum, quid ſentirent, neſciretur: furialis ⁸⁹ illa vox nefariis ſtupris, religioſis altaribus effeminata, ſecum & illos, & conſules facere, acerbiffime perſonabat. Egentes in locupletes, perdiſti in bonos, ſervi in dominos armabantur. Aderat mecum ſenatus, & quidem veſte mutata: quod pro me uno, poſt hominum memoriam, publico conſilio ſuſceptum eſt. Sed recordare, qui tum fuerint conſulum nomine hoſtes, qui ſoli in hac urbe ſenatum ſenatus parere non ſiverint: ediſtoque ſuo non luſtum patribus conſcriptis, ſed luſtus indicia ademerint. Aderat mecum cunctus equeſter ordo: quem quidem in concionibus ſaltator ⁹⁰ ille Catilina conſul proſcriptionis denuntiatione terrebat. Tota Italia convenerat: cui quidem belli inſtigni, & vaſtitatis metus inferebatur.

XXXVI. Hiſce ego auxiliis ſtudentibus, atque incitatis, uti me, Laterenſis, potuiſſe conſiteor: ſed erat non jure, non legibus, non diſceptando decertandum. Nam proſecto, præſertim tam bona in cauſa, nunquam, quo cæteri abundarunt, id mihi ipſi auxilium meum deſuiſſet. Armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum, quibus a ſervis, atque a fervorum ducibus cædem fieri ſenatus, & bonorum, reipublicæ exitioſum fuiſſet. Vincere autem improbos a bonis, fateor fuiſſe præclarum, ſi ſinem eum vincendi viderem: quem proſecto non videbam. Ubi enim præſto fuiſſet mihi aut tam fortis conſul,

⁸⁷ Recentis] Piſo exercitum in Macedonia amiſerat: Gabinius, pecunia corruptus, a Syria in Egyptum exercitum duxerat, ut Ptolemaum reſtitueret. *Ferrat.*

⁸⁸ Qui exercitibus] Cæſar, Pompejus, & Craſſus. *Idem.*

⁸⁹ Furialis] Clodius.

⁹⁰ Saltator] Gabinius.

ful, quam L. Opimius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit armatis: aut, si minus fortes, attamen tam iusti, quam P. Mucius; qui arma, quæ privatus P. Scipio sumplerat, ea, Tib. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? Effer igitur pugnandum cum consilibus. Nihil amplius dico, nisi illud, victoriæ nostræ graves adversarios paratos: interitus nullos ultores esse videbam.

Hicce ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. Sin autem, quo majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum, & parcendum putavi: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodieque est, & semper erit maximæ gloriæ? Quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, constat invitissimis viris bonis cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione & armis superior posset esse. Ergo ille, cum suum⁹¹, non cum senatus factum defenderet; cum perleverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinisset; tamen ob illam, quod illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum & clarissimos triumphos gloriæ laude superavit, quod & illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, &, ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego, tantis periculis propositis, cum si victus essem, interitus reipublicæ; si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, ut idem perditor reipublicæ nominarer, qui servator fuisset?

XXXVII. Mortem me timuisse dicis. Ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem. Nam, qui pro republica vitam dederunt, (licet me desipere dicatis) nunquam mehercule eos mortem potius, quam immortalitatem asscutos putavi. Ego vero, si tum illorum impiorum ferro ac manu concidisset, in perpetuum respublica civile præfidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua mor-

⁹¹ Stare enim] Quia jurare noluit in legem Saturnini. Manu.

morbi, aut natura ipsa consumpsisset, tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque Romanus. An, si unquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium parricidarum tela commossem? quæ, si viginti quiessem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis, certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.

XXXVIII. Nam quod te in republica liberum esse gloriarus es, id ego & fateor, & lator, & tibi etiam in hoc gratulor. Quod me autem negasti; in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primum, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati. Sin autem sine ullo reipublicæ detrimento, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certe non modo non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi; fructus autem ex sese non, ut oportuisset, latos & uberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem; ut jam mihi servirem, consulere meis: se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito? & idem sum in republica, qui fui semper? tamenne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus. Quod est longe secus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo⁹² reipublicæ, qui quoniam versetur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas, salusque converterit.

XXXIX. Ego

⁹² Stare omnes debemus tanquam in orbe] disputat, etiam ex Philosophorum libris, in aliquo] Vide quæ de hoc argumento doctè ep. 9, lib. 1. ad Lentulum. Græc.

XXXIX. Ego autem Cn. Pompejum, non dico auctorem, ducem, defenlorem salutis meae, (nam haec privatim fortasse officiorum memoriam, & gratiam quarunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicae pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in reipublica principem esse concedunt? Ego C. Caesaris laudibus desum, quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis iudiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non iudicium aliquod habuisse de reipublica utilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse.

An, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum; cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute praefertim proposita, obtemperem, & paream? Neque enim inconstantis puto, sententiam, tanquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublica tempestate moderari. Ego vero haec didici, haec vidi, haec scripta legi: haec de sapientissimis & clarissimis viris, & in hac reipublica, & in aliis civitatibus monumenta nobis litera prodiderunt⁹³: non semper eadem sententias ab iisdem, sed, quaeque reipublicae status, inclinatio temporum, ratio concordiae postularet, esse defendendas. Quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam: libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

XI. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque e sepulcro venerari pro deo: neque enim mihi infidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cuius ego temporis rationem explicabo brevi; neque invitus: nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis,

ex

⁹³ Monumenta nobis litera prodiderunt.] & ita omnino scribendum esse arbitror. Ur-
Pro litera, legebat Pantagathus literarum, suar.

ex illo incendio legum, juris, senatus, bonorum omnium, cedens, cum mea domus ardore suo deflagationem urbi, atque Italiae toti minaretur, nisi quiescisset, Siciliam petivi animo, quae & ipsa erat mihi, sicut domus una, conjuncta: & obtinebatur a C. Virgilio, quo-cum me uno vel maxime cum vetusta amicitia, tum mei fratris collegia⁹⁴, tum reipublica sociarat.

Vide nunc caliginem temporum illorum. Cum ipsa pene insula mihi sese obviam ferre vellet, praetor ille ejusdem tribuni plebis concionibus propter eandem reipublicae causam saepe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi & viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? Nihil, iudices, est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissimus, metuit, ut eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum consilio repente mutato, iter a Vibone Brundisium terra petere contendit. Nam maritimos cursus praecludebat hiemis magnitudo.

XLI. Cum omnia illa municipia, quae sunt a Vibone Brundisium, in fide mea, iudices, essent; iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu praestiterunt. Brundisium veni, vel potius ad moenia accessi. Urbem unam mihi amicissimam declinavi, quae se vel potius excindi, quam e suo complexu ut eriperet, facile pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, haec perpeti, si acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, & parentis ejus, prudentissimi atque optimi senis, & utriusque filiorum manibus, in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi.

Quo cum venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Graciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quo-

Tom. V.

C c c c

⁹⁴ Collegia] Quia collegae fuerunt in praecilliam, & eodem anno Q. Cicero in Asiam tura: post praetorem autem Virgilius in Sicilia profectus est. Man.

num impium ferrum, ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat: qui antequam de meo adventu audire potuissent, cum tum abessent aliquot dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic vero simul atque me mare transisse cognovit: audi, audi, atque attende, Larentis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confitearque aliquando, quod faciam, me & grate, & pie facere: huic, quæ pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non oportere. Nam simulac me Dyrrhachium attingisse audivit: statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata, profectus est.

XLII. O acerbam mihi, Judices, memoriam temporis illius, & loci, cum hic in me incidit, complexus est, consperitque lacrymis, nec loqui præ moerore potuit! O rem cum auditu crudelem, tum visu nefariam! O reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iste a me non recedens, Thessalonicam me, in quaestoriumque perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedonia nihil dicam amplius, nisi, eum & civem optimum semper, & mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quæ ceteros: Cn. Plancium fuisse unum, non, qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea subire, & perpeti vellet. Qui, cum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset: in Asiam me ire, propter ejus provinciæ mecum & cum meo fratre necessitudinem, comparantem, non est passus: vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, multosque mentes a capite meo non discessit, abjecta quaestoria persona, comitisque sumpta.

XLIII. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! o seviles vigilias! o noctes acerbis! o custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non profum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque unquam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilanti, assidenti, moerenti, vana quadam miser, atque inania, falsa spe inductus, polli-

pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi fors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me perfoluturos. Quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me benevolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti.

Quid enim possum aliud, nisi moerere? nisi flere? nisi te cum salute mea complecti? Salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen, quæso. Retinebo, & complectar: nec me solum deprecatores fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed honorum in me, qui a me mei servatorem capitis divulgar, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, Judices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis sed misericordia: mecumque vos simul hic miserimus & optimus obtestatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, Judices, per vos, per fortunas, per liberos vestros, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare latitiam, gloriantibus vos jam oblitos mei, salutisque ejus, a quo mea salus conservata est, hostes extitisse. Nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me: finite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id a vobis ei perfolvere. Teque, C. Flavi, oro & obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti, meque non modo salvum semper,

sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti: ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi & his conservatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, vestraque, Judices, non solum meæ: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me: quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpe & multum produxistis.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MADRID

DIRECCIÓN GENERAL DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS

AU

AUCTARIUM GRÆVIANUM

I N

M. T. CICERONIS ORATIONEM
PRO DOMO SUA.

ARGUMENTUM.

Restitutus in patriam Cicero, Lentuli præcipue consulis opera, 16. mense, postquam in exilium iniquissima lege Clodii pulsus erat, statim habuit hanc orationem ad Pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eadem lege publicatam & everfam, deinde, ne profana unquam fieri posset, Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Qua de re sic in epist. I. lib. 4. ad Attic. Nos tacemus, & eo magis, quod de domo nostra nihil adhuc pontifices responderant: qui si sustulerint religionem, arcam præclaram habebimus. Et in II. ejusdem lib. Post illas datas literas facta est summa contentio de domo. Diximus apud Pontifices 1. Kal. Oct. Acta res esse accutate a nobis: & si consensum in dicendo facimus aliquid, aut etiam si nunquam veritas fuerit, non profecto doleris magnitudo vocis quandoque nobis dicenti dedit. Tantum autem de domo recuperanda laborabat, ut, cum esset in exilio, ita scriperit ad uxorem: Quod de domo scribis, hoc est de ara: ego vero tum denique mihi visoribus restitutus, si illa nobis erit restituta. Ad domum quidem ei restitutam esse, satis constat ex eadem ad Atticum epistola: in qua sunt hæc: Cum pontifices decreverat, ita, si neque populi iussu, neque plebis iussu, qui se dedicasse diceret, nominatum ei res profectus esset: videri posse sine religione jam partem ara mihi restitui, mihi facta statim est gratulario: novo enim dubitat, quin domus nobis esset adjuvicata. Sed planissime in oratione de Harusp. resp. Meam domum P. Lentulus consul. M. Lentulus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Mess-

sala, L. Lentulus Flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Cato, Sex. Caesar Flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causa cogitata, dudum loci dicta, maxima frequentia amplissimum ac sapientissimum civium adstante, omni religione, una mente omnes, liberaverunt. Est autem omnis hæc in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, que per eos dies Cicero in senatu de republica, id est de Cn. Pompejo rei frumentaria proficiendo fenerat. Secunda de iure publico agit, & in ea ostenditur, legibus in, quibus Romana civitas uteretur, non posse quemquam civem eici, aut de capite eius, vel de bonis quidquam detrahi sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus plebis esse Clodius non potuerit. Quomodo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest: primum quia servatum adoptandi ius non est. Nam cum adoptare debeat is, qui neque procreare jam liberos possit, & cum poterit, sit expertus: adoptavit Clodium fenatorem annos viginti natum: qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et cum quæri a pontificum collegio soleat, quæ causa sit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum: nihil horum in illa adoptione questum est. Atque hæc de non servato adoptionis iure, quæ omnis notio, cum pontificum esse debuit, apud ipsos pontifices dicuntur: ad augu-

sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti: ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi & his conservatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, vestraque, Judices, non solum meæ: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me: quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpe & multum produxistis.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MADRID

DIRECCIÓN GENERAL DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS

AU

AUCTARIUM GRÆVIANUM

I N

M. T. CICERONIS ORATIONEM
PRO DOMO SUA.

ARGUMENTUM.

Restitutus in patriam Cicero, Lentuli præcipue consulis opera, 16. mense, postquam in exilium iniquissima lege Clodii pulsus erat, statim habuit hanc orationem ad Pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eadem lege publicatam & everfam, deinde, ne profana unquam fieri posset, Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrati potuisse ostenderet. Qua de re sic in epist. I. lib. 4. ad Attic. Nos tacemus, & eo magis, quod de domo nostra nihil adhuc pontifices responderant: qui si sustulerint religionem, arcam præclaram habebimus. Et in II. ejusdem lib. Post illas datas literas facta est summa contentio de domo. Diximus apud Pontifices 1. Kal. Oct. Acta res esse accutate a nobis: & si consensum in dicendo facimus aliquid, aut etiam si nunquam aliter sumus, non profecto doleris magnitudo vocis quandoque nobis dicendi dedit. Tantum autem de domo recuperanda laborabat, ut, cum esset in exilio, ita scriperit ad uxorem: Quod de domo scribis, hoc est de ara: ego vero tum denique mihi visoribus restitutus, si illa nobis erit restituta. Ad domum quidem ei restitutam esse, satis constat ex eadem ad Atticum epistola: in qua sunt hæc: Cum pontifices decreverat, ita, si neque populi iussu, neque plebiscito, qui se dedicasse diceret, nominatum ei res profectus esset: videri posse sine religione jam partem ara mihi restitui, mihi facta statim est gratulario: novo enim dubitat, quin domus nobis esset adjuvicata. Sed planissime in oratione de Harusp. resp. Meam domum P. Lentulus consul. M. Lentulus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Mes-

sala, L. Lentulus Flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Cato, Sex. Caesar Flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causa cogitata, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimum ac sapientissimum civium adstante, omni religione, una mente omnes, liberaverunt. Est autem omnis hæc in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, que per eos dies Cicero in senatu de republica, id est de Cn. Pompejo rei frumentaria proficiendo fenerat. Secunda de iure publico agit, & in ea ostenditur, legibus in, quibus Romana civitas uteretur, non posse quemquam civem eici, aut de capite eius, vel de bonis quidquam detrahi sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus plebis esse Clodius non potuerit. Quomodo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest: primum quia servatum adoptandi jus non est. Nam cum adoptare debeat is, qui neque procreare jam liberos possit, & cum poterit, sit expertus: adoptavit Clodium fenatorem annos viginti natum: qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et cum quæri a pontificum collegio soleat, quæ causa sit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum: nihil horum in illa adoptione questum est. Atque hæc de non servato adoptionis iure, quæ omnis notio, cum pontificum esse debuit, apud ipsos pontifices dicuntur: ad augu-

ne si illa Clodii dedicatio in civitate prohibetur, idem postea omnes seditioni tribunum plebis audeant. *Hotomanus.*

Amens ex pedibus magistratus] Magistratus modo dicitur tribunus plebis. Nam P. Clodius in tribunatu Ciceronis domum everterat, & in area Libertatis artem edificarat. *Idem.*

Seditatorum curiam] Quorum opera Clodius omnia illa in tribunatu gesserat. *Idem.*

In republica ab aliis oppressa] Particula in deest in libris manuscriptis, & recte Paulo post, *rescinduntur*, legebatur Pantagathus pro *rescinduntur*. F. Ursinus.

De republica fracti] Quo tempore Cicero ab exilio rediit, hoc est pridie Non. Sept. Lentulo & Metello consulibus. Cum esset annonæ summa caritas, & ad eam promotionem bonorum omnium sermone Pompejus vocaretur, Cicero sententiam dixit, in eoque sententiam S. C. factum est, ut cum Pompejo ageretur, ut eam rem susciperet, lexque ferretur postredie. Cicero concionem habuit, lex conscripta est, qua Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur. *Hot.*

Sed convicio] Convicium dicitur de multis vocibus aut multorum simul, aut minus frequentatis. *Idem.*

CAPUT II.

De summa religione] De consecrata Ciceronis domo a Clodio. Nam Cicerone necdum reverso, eam consecrationem improbarunt. Dicitur autem summa religio, ut summa respublica. *Hotom.* *De summa hoc tempore religione*, *Or.*] Pal. nonus *hujus temporis*. Quarto utraque vox deest. *Gruter.* Deest hoc tempore etiam in Franc. & ed. prima. Summa religio est res qua pendet fere toto religio. Sic summa existimata in epistolis ad Atticum est res in qua agitur nostra omnis existimatio, de qua locutione diximus alibi plura, & multum egit exemplis. F. Gronovius ad Livium. *Grævius.*

Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior] Puto legendum, *Fuisti tu*. Et mox: *Sed jam*. Pontifices optimates erant. Cic. autem quod populus expebat, susceperat, ut

frumentaria procuratio Pompejo mandaretur. *Hotom.*

Quoniam te ad Pompejum contulisti] Sic legendum, vel libris omnibus invidis. Dicebat Clodius, M. Tullium, quod se ad Pompejum applicuisset, eiusque opibus niteretur, infuriorem, quam se, futurum apud eundem pontifices: qui scilicet moleste hoc ferrent, Ciceronem ad opes Pompeji confugisse, eique extra ordinem totius rei frumentariæ potestatem sua sententia detulisse. *Lamb.* *Quoniam te ad populum contulisti*] Lambinus ad Pompejum, sed invidis omnibus mss. *Gruter.* Recte hunc locum exponit Hotomanus, quamvis commendatione illius possumus catere.

CAPUT III.

Exercitum tertio] Caesar tum propter Gallias proconsulatum exercitum habebat; cuius metu, quasi ei Caesar suffragaretur, Clodius adversarios terrebat. *Hotomanus.*

Servorum dilectum] Sic habent libri mss. & ita sine dubio legendum. *Lambinus.*

Obsessione temporum] Hæc omnia Clodii & in Sextiana, & aliis locis innumeris inculcantur. *Hotomanus.*

Cedere curasti] Pro *coegisti*, non meminere similem apud hunc locutionem animadvertisse. *Idem.*

Turbulento die] *Et biduo* (inquit ad Atticum) cum esset annonæ summa caritas, & homines ad theatrum primo, deinde ad senatum concurrissent impulsu Clodii, mea opera frumenti inopiam esse clamarent, accurate sententiam dixi, *Or.* *Idem.*

Domo me tenet] Vulgo domi, sed contra omnes membranas, & antiquitus impressos, *Gruterus.*

Turbulenti tempus] Quo multitudo, ut dixi, propter annonæ caritatem concitata in Capitolium convenerat. Itaque cum L. Cæcilius prætor ludos Apollinæ faceret, ita infima coacta multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes qui in theatro spectandi gratia condescenderat, pellerentur. Hæc Pedianus in Milon, in qua ipse Cicero scribit, huius Cæcili prætoris domum ob eandem causam oppugnatum fuisse. *Hotom.*

A te jam pridem ad honorum eadem parator] In manuscripto est, *ad iustitiam*, ad loco.

IN ORAT. PRO DOMO.

honorum eadem parator. Ursin. *Ad iustitiam*, ad honorum eadem Pal. non. atque *Erud.* *Ad impiam prædam*. *Gruter.*

Amator in Capitolium] Non respondentem duxi voculam *eriam*, quam in duobus codicibus Dresd. & Francii reperi. *Grævius.*

P. Lentulus, Metellus] Quibus consulibus & adiutoribus Cicero restitutus est. Metellus vero quas inimicitias cum Cicerone gerebat, eas reipublicæ condonavit. *Hot.*

Frater tuus] Nam Clodii sororem in matrimonio habebat, ut in ea pro Cælio: *Non demique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebat*. Sic infra: *A Q. Metello fratre tuo, consule*. *Hotom.* Hæc verba, *frater tuus*, non extant in primo Francii.

Dissensionem] Recte, cum in manuscripto, *dissensionem* vitiose legatur. *Hotomanus.*

De qua agebatur] Abest hoc totum a libro antiquo virgole. Nam & rem de qua agebatur, & consules qui agebant, conjunxit. *Idem.* Non habentur etiam hæc verba in primo Francii & Dresdensi.

CAPUT IV.

Qui statuant minus bonis temporibus in senatum ipsi non veniunt] Prim. Franc. qui statuant minus bonis temporibus in senatum ut ipsi non veniunt. Sic Dresd. & edit. prim. nisi quod hi statuant retineant. Francii codicis scriptura non est damnanda. *Græv.*

Nonnulli] Omnes consulares, præter Messalam & Afranium, quod tuto se negarent posse sententiam dicere. *Hotomanus.*

Suo quemque arbitratu timere oportere] *Haud aliter S. Victor.* Ah. Pal. nonus. *recepta lectio, arbitrio suo quemque timere oportere*. *Gruterus*. Vulgatam lectionem tuetur prima Francii, Dresdens. & prima editio cum multis sequentibus.

Non posse, illuc irem?] P. Manutius e *Burgeti mss. illi non irem?* *Erud.* habet *illi sententiam*, quod & in Pal. nono; sed idem etiam habet loco existimasset, *sentissent*. *Gruterus.*

Duo consules] Est a Pal. nono & S. Victoris, pro eo quod vulgata, *duos*. *Idem.*

Quorum lege] Nam lege Cornelia & *Tom. V.*

Cæcilia duorum istorum consulum revocatus est. *Hotomanus.*

Populi sermo in animis nostris] Cum per eos dies senatus de annonæ haberetur, & ad eius procuracionem sermone non solum plebis, verum etiam bonorum Pompejus vocaretur, multitudo que a me nominata ut id decernerem postulare, feci & accurate sententiam dixi. *Idem.* *In animis nostris*] *Placet vestris*, ut est in antiquo. F. Ursin. Sic & Dresdensi.

Nihil discerni] *Discerni* legendum nemo non videt. *Hotomanus.*

CAPUT V.

Que res, que causa major esse] *Pal. S. Victor*, editioque vetus, *Fuit? vis. Que causa*. *Grut. Ed. prima: Jus. Que causa major quam fames potuit*. *Dresd. Vis, que causa major esse, que fames potuit*. *Prim. Franc. Que vis, que causa major esse, quam fames potuit*. *Quod sane non contempserim*. *Que vis major esse potest ad nova consilia capienda, & hanc rationem inveniendam, quam inuit meam fecerunt sententiam tenentis?* Nam fames ad quævis scelera incendit homines, & ad summam desperationem redigit, qua nil fames est miserius in rebus humanis. Hinc Senec. de brevitate vite, cap. 18. famem vocat ultimam malorum etiam obsessis. Hinc vero dixit Theocritus, *Idyll. xv.*

..... ἀνάγκη δὲ ἀποκτείνει.
Χωρὸν ἄνευ ἕως ἀποκτείνει γὰρ πῦρ ἐν δῶ.

Impetratus est aditus Dioclidis. *Est autem vir iustissimus valde, Espritus vero ne unquam occurrat*. *Græv.*

Ulla summa latrocinia ob annonæ causam putarentur] Longe præfero primi Francii codicis lectionem, qui *facultatem obita*, &c. *removeturque se tua illa summa latrocinia ob annonæ causam putarentur*. Clodio enim adscribit huius tumultus & seditionis causam. Non longe abuldit editio prima. Sane *putarentur* quoque in illa legitur, est aliter interpungatur. In Dresdensi vero *putarentur*, proxime verum. *Idem.*

Provincia frumentaria] Quæ veltigal potius quam stipendium quatuordecim pendunt: ut Asia, Sicilia. *Hotom.* Præter hæc erat Africa præcipue, unde magna vis frumenti adportabatur Romanam.

Paucitatem venientium] Qui alias merces ex iis locis quod frumentum miserant, vehendas curabant, quam cuiusmodi Romae essent qui aliis in locis negotiabantur. Hor.

Sed in praesenti atque ante oculos posito periculo] Nata lectio ex editione P. Manutii, item veteris Lugdunensis: haec enim habet illud posito, illa praesenti. At vulgata, *sed in praesentia atque ante oculos propositio*; quod idem in mss. Pall. Gruter.

Ad templum Concordiae] Guilelmus habet verbum templum pro spurio. Idem.

Sic in causa suis annona] Vulgus sic dixisset: si finalis; hoc est rationaria causa fuit annona impulsiva. Clodius. Rectius tamen, *in causa*. Potest etiam sic intelligi, ut *causam* pro *speciem* & *pretextum*; interpretatur ut paulo ante, *ob annona causam*. Horom. *Sic in causa suis annona*] Lib. manifest. non habent prepositionem, in. Et paulo ante doctissimi quidam viri, *exspecte debuit*, legendum contendunt, ubi & vulgati libri, & manuscr. habent, *potuit*. Infra autem paulo post, ubi vulgati habent, *stimulator*, libet manifest. habet, *instimulator*. Lamb. Nullus dubito verum dixisse Manutium in defendendum esse, licet repugnent libri: quia hoc genus loquendi adversatur emendate loquentium consuetudini. Nullus melioris aetatis scriptor unquam dixit, *in causa haec res fuit*, ut hoc fieret. Sed *haec res fuit causa*, ut id fieret. Aliud est in epist. l. lib. 1. ad Famil. *in causa haec sunt*, subaudi acta, seu gesta, ut ex sequentibus patet. Tò in ortum est aut ex repetitione praecedentis voculae *sua*, aut intralum est a librario, aut scio, qui in consilio habuit huc potius, quam aetatis Tullianae usum. Haec scripseram, antequam consuleram annotationes Lamb. His inspectis, cum in mss. *in* non conspicui intellexerim, & postea nec id in edit. prima invenirent, rursus id defendendum existimavi, quippe quod contuminar candorem Ciceronianae dictionis. Grut.

Seditio quidem instimulator] Cur excludendam istud] inventum in Pall. pluribus (nam omnes excutere nimis operosum) & codice S. Victoris. Vulgo *stimulator*. Gruter. Approbat Franc. primus instimulator. Grut.

Grut. *Seditio quidem instimulator*] Cur excludendam istud] inventum in Pall. pluribus (nam omnes excutere nimis operosum) & codice S. Victoris. Vulgo *stimulator*. Gruter. Approbat Franc. primus instimulator. Grut.

In ulcere unguis] S. Victoris, *in ulcere unguis*, quod unguis deprehendi item in Pal. nono. Nam ceteri fere unguis. Gruterus.

Nativum, delatum] Insitum, adventitium: quod insitum esset, quod extrinsecus obvenerisset. Alibi dicitur *insitum*, *oblatum*. Hor.

Famis. Non est satis: facta lapidatio] Sic habent libri mss. & ita legendum. Quod autem ad vulgatam lectionem, quae habet, *facta facta*, &c. attinet, ne quis forte eam amplectatur, plane inepta est. Nulla enim lapidatio sine faxis: & omnis lapidatio fit faxis. Supra autem, ubi libri vulgati habent, *delatum malum*, manuscripti habent, *delatum malum*: quod consideret lector. Lambin. *Non est satis: facta lapidatio*] Idem illud quoque in Pall. nostris, nec non Erfurd. ac S. Victor. Nam vulgata: *inde faxis facta lapidatio*: quod ne quidem in antiquis edd. quae, *inde faxis facta lapidatio*. Gruter.

Causam obreptivam] Quidam legendum putant, *ansam arreptivam*. Lambinus.

Per causam inquam] Recte Manutius. *Causa* saepe est pretextum. Sueton. Jul. Romanorum auxit intra paucos rursus dies repentina Bithynia, per causam exigentia pecunia, quae deberetur cuidam libertino. Sic Julius Caesar, & alii. Grævius.

Decuriato] Decuriare & centuriare passim usurpatur pro consecrere. Horoman.

Ne in hanc tantam materiam seditiois ista sumesta fax adberefecerit] Franc. & ed. prima, *adolefecerit*. Non frustra. Sed hoc si retinemus, legendum est: *ne in hac tanta materia seditiois ista sumesta fax adolefecerit*. Hoc est, illam magis incendere, & flammam seditiois auget. Virgil. 1v. Georg.

Paucitas adolescentum ignibus aera. Vide ibi Servium. Qui non intellecto hoc vocabulo id mutarunt in *adolefecerit*: relexerunt quoque praecedentia, & pro in hac tanta materia seditiois, scripserunt, in hanc tantam materiam seditiois. Grævius.

CAPUT VI.

Annorum praeslare] Caritatis eventum & periculum in se recipere. Horomanus. *Paucorum illa concertatio*] Adposita puerorum

rorum multitudo fuerat, qui de caritate quaeritarentur, & Ciceroni invidiam crearent. Idem.

Operis] Conductis ad eadem tanquam operariis. Ediderat autem, quia tanta undique multitudo ad comitia & legem de Cicerone revocando iubendam confluerat, ut annona multo gravior facta sit. Idem. *Operis ediderat, imperitii injecerat*] Pall. aliquot operariis. At enim nonus perit, ediderat. Quod ad obryzam examinabant otiosiores. Galiel. consuebat, *uberatis*. Grut.

In templo Jovis] Paulo ante templum Concordiae nominavit. Horomanus.

Uno illo dissentiente] P. Clodius. Idem. *Qui, quod in meo reditu*] Prius relatum suspensum video patri meo fuisse. J. Gron.

Annona flagitabat] Forte flagellabat. Pithaeus.

CAPUT VII.

Dispulsi] Forte *dispulsi*. Lambinus. *Reipublica saluberrimam ac mihi necessariam*] Prim. Franc. Dred. & editio princeps: *Reipublica saluberrimam necessariam*. Legendum: *Reipublica saluberrimam ac necessariam*. Grævius.

Mai ratio non habebatur] Sic olim repererant, *mea valentissimi ratio non habebatur*, non quod ita legendum esse magno opere considerem, sed quod me non longe a vera lectione abesse putarem. Proponam igitur scripturam vulgatam primam. Ea est huiusmodi, *aliquid in ea re gerentia: non habebatur*. Deinde antiquam, quae talis est, *Aliquid in ea re generatio non habebatur*. Repertur etiam haec, *neque ratio non habebatur*. Quidam coniciunt esse reponendum, *mea persone ratio non habebatur*. Sunt & qui hoc modo, *avni ratio non habebatur*. Ego nunc, *mei ratio*, &c. quam conjecturam audio, & quibusdam aliis venisse in mentem. Haec igitur mihi nonne eo magis probatur, quod & minus longe abest ab antiqua scriptura, & sententiam exprimit hinc loco consentaneam. Nam, *mei ratio non habebatur*, interpretor, *mea valentissimi, vel meae personae, vel mei commodi ratio non habebatur*. Hoc totum autem, *mei ratio*, duobus asteriscis includi iussi, ut lector in-

de intelligat, hanc lectionem non esse factis firmam, & Ciceroni invidiam crearent. Idem. *Conductis*] Conductis ad eadem tanquam operariis. Ediderat autem, quia tanta undique multitudo ad comitia & legem de Cicerone revocando iubendam confluerat, ut annona multo gravior facta sit. Idem. *Operis ediderat, imperitii injecerat*] Pall. aliquot operariis. At enim nonus perit, ediderat. Quod ad obryzam examinabant otiosiores. Galiel. consuebat, *uberatis*. Grut.

In templo Jovis] Paulo ante templum Concordiae nominavit. Horomanus. *Uno illo dissentiente*] P. Clodius. Idem. *Qui, quod in meo reditu*] Prius relatum suspensum video patri meo fuisse. J. Gron. *Annona flagitabat*] Forte flagellabat. Pithaeus.

Dispulsi] Forte *dispulsi*. Lambinus. *Reipublica saluberrimam ac mihi necessariam*] Prim. Franc. Dred. & editio princeps: *Reipublica saluberrimam necessariam*. Legendum: *Reipublica saluberrimam ac necessariam*. Grævius. *Mai ratio non habebatur*] Sic olim repererant, *mea valentissimi ratio non habebatur*, non quod ita legendum esse magno opere considerem, sed quod me non longe a vera lectione abesse putarem. Proponam igitur scripturam vulgatam primam. Ea est huiusmodi, *aliquid in ea re gerentia: non habebatur*. Deinde antiquam, quae talis est, *Aliquid in ea re generatio non habebatur*. Repertur etiam haec, *neque ratio non habebatur*. Quidam coniciunt esse reponendum, *mea persone ratio non habebatur*. Sunt & qui hoc modo, *avni ratio non habebatur*. Ego nunc, *mei ratio*, &c. quam conjecturam audio, & quibusdam aliis venisse in mentem. Haec igitur mihi nonne eo magis probatur, quod & minus longe abest ab antiqua scriptura, & sententiam exprimit hinc loco consentaneam. Nam, *mei ratio non habebatur*, interpretor, *mea valentissimi, vel meae personae, vel mei commodi ratio non habebatur*. Hoc totum autem, *mei ratio*, duobus asteriscis includi iussi, ut lector in-

CAPUT VIII.

Rem maximam exipit e pasto summi periculi] Securus som vulgatum magis, quam antiquam scripturam. Haec enim ita corrupta est, ut nulla ex ea sententia elici possit. Sic enim habent libri veteres: *Rem maximam potuisse summi periculi non*

non solum ea me, sed etiam, &c. Omnino hoc in loco subest aliquid ulcus. Per rem maximam autem, rem frumentariam, & auctorem significari puto, ut infra eadem oratione. Nos quod nomination rei maxima, pene iam desperata, summum vitium ad extrema respicitur tempora dilectum presertim, a re reprehendimus. Lambin. Rem maximam esse & pesti summi periculi, non solum, sed etiam nos. Pall. fere a peste.

At nonus: Rem maximam fuisse suum periculum non solum rem, sed etiam a peste, &c. S. Viti. Rem maximam potuisse invocari periculi, non solum ex me, sed etiam a eade. Guilielmus tentat, pa. fuisse. Et summi periculi, non solum iam me, sed, &c. Grut. A peste est sane etiam in Franc. & ed. prima, ac nonnullis aliis. Et ei respondet, que sequuntur a eade, Grævius.

Cv. Pompejo] De extraordinariis eius imperis dictum est in Manilianæ comment. Hos.

Populi Romani pantere] Vetus liber hoc amplius, necesse est pantere; quod mihi non placet. Idem. Eum victoria populi Romani pantere] Vetus liber habet, Eum victoria populi Romani necesse est pantere. F. Ursi. Prim. Franc. Dresd. ed. prima, Mediolanensis, & omnes, quas ego inspexi, ante Victorianam: Eum victoria populi Romani necesse est pantere. Si prius codicibus volentibus has voces necesse est deleverunt, laudo. Sin, non esset ferendum. Nemo tamen ullius codicis meminit. Mirum Grævium non docuisse, quid extet in Palatinis. Num credendum illos confirmasse Victorianam lectionem, que nunc obidet editiones? In Eriurteni optimo codice hic multa sola desiderantur. Grævius.

Qua nobis quoque atrocitas fuit] Tum enim Loculium, & alios complures Pompeji obsecrantes habuit. Hotomanus.

Quo ille auctore] Cum enim lex Manilia de bello Mithridatico ferretur, Cicero eam iussit: Hi proprie auctore legum dicebantur, & extat oratio. Idem. Qv. ille auctore] Cur non dicit, quo ille suatore? Nam Manilio auctore potius, id est factum. Respondeo, Manillum quidem legis auctorem fuisse, Ciceroem autem, suatorem: sed Ciceroem populo auctorem fuisse, ut Pompejo bellum illud cum Mi-

thridate & Tigrane gerendum extra ordinem traderet. Lamb. Male Manillum auctorem legis vocat Lambinus. Ille fuit legis illius lator, Cicero vero auctor, qui suavit. Sic enim dicebantur, qui legem suadebant promulgatam populo. Cic. III. de Legibus: Itaque illi rationi neque lator quisquam inveniri est, ne auctor quam bonus. Sueton. Cesar. 16. Cæcilio Metello tribuno plebis, turbulentiſſimas leges adversus collegam intercessionem ferenti, auctorem propugnatorumque se pertinacissime preſtitit. Grævius.

Cum illi tamem passum aliquid disputare] Cum iis qui probabiles & speciosas quædam rationes afferunt, disputare possumus. Clodii vero impudentiam ferre non possum. Hut.

Eodem iure] Hereditario, ex paterna successione: socius autem a senatu nondum erat appellatus. Idem.

Publicæſſet] Clodius legem tulerat, ut Cypri regnum universaque gaza regia publicaretur: in Sextian. & apud Dion. lib. xxxviii. lacm. De hac ipsa re, ut & de Ptolemæo vide Plutarch. in Catone Utic.

Patrocinium huius imperii] Fortasse deest nomen. Hotom. Patrocinium huius imperii. Reduci lectionem veterum editionum, & omnium Pall. item Gembl. & S. Victoris: recentior enim latrocinium. Voce ditiorie forsan quam uti debuerit Cicero Romæ ad senatores populi Romani. Gruter. Vellem locuisset etiam Gruterus, quid fit patrocinium imperii immittere in regnum, & fortunat. Retinere lectionem, quam Victorius, Manutius, Lambinus retinuit. Latrocinium imperii vocat scelus illud, quod commisit imperium Romanum contra jus & fas invadens, sine ulla causa, bona socii regis. Ciceroi latrocinia dici gravissima scelera, præcipue in cædibus & rapinis, quis potest, qui illum legit, ignorare? Itaque non dubitavi optimarum editionum scripturam reponere, quia quam libri veteres retinent, nullum est sententiæ. Græv.

Si quis ius suum defendere] Prim. Franc. Dresd. princeps, & Mediol. edd. Si quis suum defendere. Non vulgare bellum denuntio, si profecta est a veteribus libris. Nam & alibi, ut in actione II. in Verri. Ciceroem sic loqui novi, sed nec illos libros damno, in quibus ius desideratur. Potest.

Potest enim abesse sine ullo detrimento. Idem.

Ratione vita mirabili ad laudem] Sic Franc. prim. ed. & Mediolanensis. Sed Dreſdenſis, P. Victor. Manut. Lambin. Ratione vite mirabilitate laudem. Scio consilium & rationem nonnunquam coniungi, ut in orat. pro Plancio: Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia. Et sic alibi quoque loquitur, & consilium ac rationem opponit temeritati & impetu. Sed tamen illorum librorum, qui ratione vite legunt, scriptura hic est præterenda. Pro lege Manilianæ: Hanc autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eandem illa nostra laboriosissima ratione vite, si vestra voluntas fuerit, consequemur. Alibi, O misera vite ratio! Pro ratio vite Vell. Paternulus dixit propositum lib. II. 2. Vir propositio sanctissima. Idem.

CAPUT IX.

Qui negat esse verum] Sic habent codices Memmiani, & resti. Verum autem, id est, iustum, par, æquum. Sic in orat. pro Murena: Negat verum esse allici benevolentiam cito. Idem lib. II. epist. ad Attic. Quid verum, quam in iudicium venire, qui ab rem iudicandam, pecuniam acciperet? Horat. II. Ep. ad Mac. l. 1. Mori si quæque suo modulo, ac pede, verum est. Lamb.

Producere] Productionem pro Roftris, non puto hic intelligi. Fortasse producere nunc dixit, pro evehere, promovere, ornare, augere illo extraordinario imperio. Sic de Finib. III. Ut nemo dicit in regia regem ipsum quasi produciam esse ad dignitatem, &c. Hotoman. Quem in non pro illius dignitate producerat] Pal. nonus, quem in meo producere pro illius dignitate. Edit. prima, quem in non modo pro illius, &c. quod mutat Guilielmus in, quem in meo damo. Producentur enim magistratus usque ad portam a familiaribus necessitate imprimis, quorum hec aut suffraganea proveniant. Græv. Pessime Guilelm. Resse Hotomanus, producere exponit ornaveras, mandata hac provincia, quamvis non consilium esset Clodii Catonem ornandi, sed, sub specie honoris, relegandi. Augustus epist. ad Li-

viam, apud Sueton. in Claudio: Nam si est æquum ut ita dicam, libidinosi, quid est quod dicitur, quin per eosdem arceles & gradus producendus sit, per quos frater ejus productus fuit? Curt. vii. Ad magna & honorata mysteria illius maxime suffragatione proditi. Græv.

Subducere] In Sextianæ. Non illi restandum M. Catonem, sed relegandum patrone. Hotomanus.

Catonem etiam] Significat ejus sententiam in senatu de necandis Catularinis dictam. Idem.

Nominibus] Abosive, pro cognominibus. Idem. Quod cognominibus rationem] Sic testium, consuetura certissima dicitur. Nam Cesar, Pulcher, cognomina sunt, non nomina. Num extratum est ex similitudine vocum. cum libraribus scripseret, cum nominibus, pro cognominibus: quo facto postea alius tulit, quod: quanguam appellatione nominis cognomen quoque & significatur, & intelligitur. Quod autem quidam reponunt, Cesar Clodius, infenciam, arque infenciam suam argunt. Nam Cesar, cognomen est: Clodius, nomen. Lambinus.

Quod idem in posterum M. Catonem] Illud, idem in posterum irrepitum arbitratur Guilielmus, ex membro statim sequenti, ubi præterea cuperet legi, & quod eadem in posterum. Gruterus.

Quod idem in posterum de extraordinariis potestatis libertatem advenisset] Non intelligo, nisi aut subaudiatur aut addatur intercedenti. Nam Cesarum extraordinaria imperia concupisse nonum est. Hotom. Ex quod idem in posterum de extraordinariis potestatis libertatem advenisset] Eadem legendum esse suspicor, ex loco simili orationis Sextianæ: Non illi, inquit, ornandum M. Catonem, sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendum potestatem: qui in concione palam dixerunt, linguam se exulisse M. Catoni, que senes contra extraordinarias potestates libertate fuisse, sentiam ut spero boni temporis manere libertatem illam. &c. Ulf. Interpretationem Ursini sibi quoque vindicat P. Manutius, emendationem vero Guilelmus.

Consilium] De Catone per honoris speciem relegandum. Hotomanus.

Quis precavimus homini post bonitas natura]

na.] Lectio minus proba: neque enim dis-
tio provinciam, vultus in olim excusis,
in quibus: Quid homini post, neque aliter
Pall. nisi quod si, quod homini, illuc an-
nectentes superioribus. Solutus tertium habet:
Quis hominum post, &c. Grut. Nec pro-
vinciam invenitur in Franc. Dredf. editio-
ne prima, Mediol. aliisque omnibus ante
Victorianam. Et recte abest. Vide que
vis sit hujus vocis, quis, cum sine et pro-
vinciam repetitur. Quis homini post homi-
nes natos turpissimo, sceleratissimo, cona-
minatissimo, quis illam optatam fertilen-
que Syriam. Grævius.

Excepam vi ex Caesaris velus actis] Pall.
omnes & S. Victoris, Excepam ex vi Ca-
saris: ita fuit, excepam ex Sex. Caesaris.
Grut. Prim. Franc. excepam in Caesaris re-
bus actis: Dredf. excepam Caesaris velus ac-
tis. Locus est contaminatus, qui sine me-
horis libri ope non potest purgari. Actis
quid libi velit nemo dixerit. Forte scrip-
sit Cicero, excepam vi Caesaris velus, qui
imperium insubritum dedit. Videtur autem
esse excepam velus Caesaris pecunia, quæ as-
signata erat Cesari ad res gerendas in Gal-
lia, vi ex arario a Clodio ad ornamam
provinciam Gabini. Sed nihil decerno.
Grævius.

Cum Clitiam dedisset] In Sextiana:
De Gabina pro illa sua Clitica, quam si-
bi, si republicam prodidisset, pactus erat,
Syrta daretur. Hotomannus.

Recenti lege gravi ipsas] C. Caesaris.
Vide in indice nostro legum R. Lex Ju-
lia de provinciis, & in orat. de Provinciis con-
sulari. Idem. Recentis lege sacri ipsas]
Lambinus generis, ex conjectura Passeratii,
sed non respondentibus manuscriptis. Grut.
C. Gracchus] Vide in eodem indice,
Lex Sempronia de provinciis. Hotomannus.

Eas lege Sempronia per senatum decretas
rescindit] Franc. Dredfent. edit. prim.
Mediol. Eas lege Sempronia per senatum
decretas rescidit? nisi quod pro Sempronia
scribatur sempronia in editione prin-
cipe. Vultur lectio hic quoque laborat,
& merito assertionem apponit. Paulus sine
editionis margini. Aulit-ne quis affirmare
Latine dici rescindere provinciam? Lex,
decretum, testamentum dicitur rescindi,
non vero provincia. Ex precedente versu
videtur per senatum, hic translatum &
perperam repetitum irreprehensibile, & Tullium

disisse: Eas lege Sempronia tu rescidisti?
Præterea male interpungitur tota hæc
oratio, quam sic constituendam decrevi:
Ione vero? tu provinciam consulas, quas
C. Gracchus, qui unus maxime popularis
fuit, non modo non abtulit a senatu, sed
etiam ut necesse esset quantamvis consilium per
senatum lege sanxit: eas lege Sempronia
tu rescidisti: extra ordinem, sine sacre no-
minationis delictis, non consultis, sed repu-
blice potibus: nos, quod nominatum &
que sequuntur. Leges Semproniae per le-
gem Sempronia Cicero dixit, ut sape hoc
numero utuntur præsi scriptores. Sic le-
gibus solvi apud Sueton. & Cic. qui una
tantum lege solvitur. Grav.

CAPUT X.

Perferre potuisset] Sic est legendum, non,
ut in libris vulgatis, perficere. Supra au-
tem non longe admodum, ubi libri vul-
gati habent, recentis lege sacri ipsos, re-
posui, recentis lege generi. Joan. Passeratii
conjecturam secutus. Lambinus.

Fractionem malis, mutatam, debilitatam]
Quid hic potest esse muta civitas? Aliter
veteres libri. Franc. & prim. & Mediolan-
ensis edit. Fractionem malis, mutatam, ac
debilitatam. Dredf. Fractionem malis, mu-
tata, ac debilitatam. Cicero scripsit: Fra-
ctionem malis, mutatam, debilitatam: ut Plan-
cius ad Ciceronem, ep. x. 17. Quod acer-
bissimo interitu consulum rempublicam nuda-
tam, tali cive prætoris in urbanis officiis in-
digne existimatum. Sic hoc loco dicit Ci-
cero mutatam fuisse rempublicam nimirum
omni præsidio, omnibus vindictibus & cu-
stodibus, cum nemo auderet rempublicam
causam suscipere, & contra vim Clodii eam
tuere. Grævius.

Helvni spurcissimo, præfulsatori] Non
dubium est, quin eam seditionem signifi-
cet, quam & mox & aliquanto post no-
tabit. Hotoman. Helvni spurcissimo] Ge-
dex verus habet, Helvni præfulsatorum,
unde consilio leendum, imperatissimo.
Lamb. Helvni spurcissimo] Lambinus ex
lectione S. Victoris facit imperatissimo.
Guilielmus spurcissimo: & propius lites-
tas, & flagitio ejus convenientius. Gra-
terus.

Sex. Clodio] Pal. nonus Delio. Vultur
forte Clodio, quod in S. Victoris codice
siqve.

siqve semper hic invenit in melioribus
manuscriptis Suffridus noster. Idem.

Sex. Clodio socio tui sanguinis] Facin-
oris legebat Pantagathus pro sanguine, si-
ve ex ingenio, si ve ex antiquo libro. In
oratione de Harusp. responis, de Clodio
dixit, Consulatus sceleris sui socios, Pisonem
scilicet & Gabinium. F. Ufimus.

Qui sua lingua] Tais lingua mala est,
etiam si tacet, ut verbis Arnobii utar,
lib. vii. Lambinus.

Leges tua] Vide Clodium de annonæ,
in indice legum R. Hotom. Nimirum hæc
fuit illa lex, quam tulit P. Clodius tribu-
nus plebis, ut frumentum populo, quod
antea plebis æris ac trientibus in singulos
modios dabatur, gratis daretur, & Sex.
Clodio frumentaria procuratio mandare-
tur. Vide Aconium in Pisonem.

Privilegium] Contra xii. tabulas &
sacras leges. Hotomannus.

Non licuit de salute populi Romani di-
cere sententiam] Gemblacensis, salute pu-
blicam dicere sententiam, ut appareat re-
scribendum, dempta litera, publica. Gru-
terus.

CAPUT XI.

Isdem machinis] Serendis inter me &
Pompejum inimicitias, excitandis apud il-
lum suspitionibus. Satis enim constat Ci-
ceronem a Pompejo desertum fuisse. Ho-
tom.

Quod enim par amicitie consularis fuit
unquam in hac civitate conjunctus] Te
consularis in editis ante Victorium non
reperitur. Non ex antiquis membranarum
hanc vocem hauserit, ignoro. Ego in iis,
quos evolvi, non inveni, nec in editione
prima & Mediolanensi. Poterat abesse. Sin
ex mss. revocata est, non improbo. Gre-
vius.

Quis senatus] Pro, Quis apud senatum.
Simile loquendi genus non memini. Ho-
tom.

Satis audacter] Non video, quamobrem
hanc vocem quidam finii Ciceronis, tan-
quam barbaram, fugiant, cum eam vete-
res grammatici, tum a bonis omnibus La-
tinis scriptoribus, tum a Cicerone usur-
patione esse testentur, quod & in scholis
orationis Roscianæ, & alibi admonimus.
Lambinus.

Me isdem inflare verbis] Sic est legen-

dum, & ita est in codicibus Memmianis,
cujus lectionis rationem afferrem, nisi hic
ipsa declararet, ac probaret. Idem.

Ego vero, neque me tum desertum, sed
pena deditum] Plane pro pena non dubito
quin scribendum sit, vel repugnantibus
antiquis libris. F. Ursinus. Alii legunt,
teste Lambino, pena deditum.

Si utile respicere fuit] Propter novo-
rum motuum formidinem. Hotom. Servan-
da respicere causa nonnunquam mala
sunt ferenda, & pacis victime etiam in-
fontes sunt cedenda, si nimirum leviter
aliter respicere non potest, aut bellum
interiectum aliter nequit averi. De qua
re plura distimus ad librum III. de Offi-
ciis. Grævius.

CAPUT XII.

Idemque cum dixisset] Quidam legi vo-
lunt, idemque cum dixit. Lambinus.

Pourificum, aut de republica, quam enim;
&c.] Locus minime integer. Nam editio
vetus & Pall. Pourificis, aut de repu-
blica enisquam. Neque aliter S. Victor.
quam quod is pourificis, quod etiam in
nono. Adeo ut videatur rescibendum cum
Guilielmo, Aut de religione pourifex, aut
de republica civis. Sententia simillima il-
li, quam initio statim libri posuit. Gra-
terus.

Quam aut opinis tulerit] Rectius Fran-
cii primus, quam aut opinis tulerat, quem
sequor, quamvis perpetam addat nostra.
Grævius.

De rebus divinis, de ceremoniis] Sic
Francii, & hic melius. Idem.

CAPUT XIII.

Nego potuisse jure publico] Jus publicum
modo speciarim posuit, pro eo quod pro-
pria ad magistratus pertinet, nam a po-
ntificio jure id sejungit. Generaliter autem
jus publicum est, quod, ut ait Ulpianus,
ad statum republice Romane spectat: id
est, quod in sacris, in sacerdotibus, in
magistratibus consistit. Hotom. Imo jus pu-
blicum hic non est jus quod pertinet ad
civitatis statum, sed ad omnes cives, jus
commune. Ut apud Sueton. in Oclavian-
no, cap. 10. Ne publicum quidem & trans-
lativum jus alla in ve sibi, sine patrone
gra-

gravidissimam metedid in imperiente, nimb. Antonio. Et in Tib. 30. Et puello concesso a parte, peditusque annuū fraudans, per speciem publici iuris, quod nihil de his Augustus testamentum coexistit. Graviss.

Hoc iuris in hac civitate etiam cum, cum rex esset. Vide de Horati iudicio, qui forem occiderat, Livium & Dionysii Hal.

Sine iudicio senatus? Quomodo senatus? Cum in Verrem v. ita scribit: Quo confugiens socii? ad senatum devenit, qui de Verre supplicium sumas? non est iustitiam, non senatorium. Ergo de superiorum temporum ratione hanc intelligenda sunt: cum, ut Polyb. vi. scribit, Senatus de rebus capitalibus cognoscebat. Hotomanus.

Aut populi? Tantum in crimine perditionis. Idem.

De utraque re. De privata cuiusque re, unde privati iudices appellabantur. Idem. Tam de privata, quam de criminibus, constituta questionibus, quas exercebant praeatores, qui huius illiusve criminis questionem sortitus erat. Graviss.

Videsne me non videtis, &c.] Lambin. insultu negativam, notentibus libris; & statim pro neque illud, rescribit, me illud. Non male, si liceret auctori adingere quod libet. Graviss.

Esse patricium? Nihil immuto, tantum dico magis esse te patricium ad hunc locum pertinere, quam esse patricium. Hotom. Hoc dico, te esse patricium? Sic est legendum, & ita legitur in libris manuscriptorum: non, ut in vulgatis, hoc dico esse patricium. Constat autem, patricio non licuisse per leges tribunum plebis fieri. Lamb. Hoc dico esse patricium? Placet magis quod habet Pal. non esse patricium, eiectione illo, hoc dico. Grut.

Quo ratiō generum? Agell. v. cap. 19. Sed adrogationes non temere, nec inexplorate committuntur. Nam comitia arbitri etiam pontificibus praebent, que curia appellatur. Hotomanus.

Exheredabit? Exheredare posuit pro emancipare, propterea quod emancipatio ius omne & iustitiae & agnationis, id est, ut paulo post loquitur, ius omne legitimum & hereditatum & tutelarum extinguit. Responso est Clodii, qui dicit, non diu illum in filiorum numero retine-

bit, statim emancipabit. Idem. Suscepit etiam liberis. Exheredabit? Edit. vet. item Pal. oct. exheredabit. Quod respondet priorum clausulae: que tamen se habetur in Pal. non, atque Erford. suscipit ex ea liberis. Quod forsitan verius. Gruterus.

Cur interueni? Sacra patriciae gentis propriis ab homine nunc plebeio factis, retineri non poterant. Hotomanus.

Cum adoptaret, esse debuit? Sic est legendum: vincit ratio & ipsa veritas: non, ut habeat libri vulg. adoptare. Clodium enim nunc alloquitur. At Clodius adoptatus est, nempe ut fieret plebeius, & ita tribunatum gerere posset. Hanc meam coniecturam adiuvat codex manuscr. in quo sic scriptum est, adoptare: ut scilicet postremum a librario emissum est. Jam vero Fonteinus erat is, qui adoptabat. Lambin.

Adoptari, non ut filius esset? S. Victor. & Pal. nonus, optari, non ut ejus filius esset. Forsitan rectius. Gruterus.

M. Pupio? Legendum M. Pupio ex veterum lapidum auctoritate: itaque Pifo, qui a M. Pupio adoptatus fuit, in antiquis monumentis M. Pupius, M. F. Pifo Frugi describitur. F. Ursinus.

Neque parvis heres? Cum iam emancipatus, & propterea exheredatus fuit. Cogitandum tamen equid potius parvis sit legendum, ut veteres dicebant participem. Terent. Donec saluus erueris mihi participem. Et Vetr. III. Quibuslibet viri bona nostra partimus, parvis heres, id est participem, suus heres. Nam par ad patrem referebatur, non ad fratres. Idem.

Et quem deseruisti? Refertur ad vocem gentibus, perturbatis ambabus gentibus, & quas, &c. Idem.

CAPUT XIV.

Ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per aetatem? Sic est legendum, ordine verborum, qui perturbatus erat, restituito. Atque hanc meam emendationem adiuvat vetus codex, in quo ita scriptum est: vel illi tibi loco per aetatem, &c. Lambin. Prim. Franc. & edit. prima: Ut is, qui te adoptavit, parvis loco, vel illi tibi loco filii per aetatem. Non fuit repudiandum parvis loco, quod hic est singulari vi. Nam quamvis qui adoptat, semper patris

patris locum & numerum obtinet, tamen hic oratorie additur parvis loco, appositum filii loco, quod sequitur, ut magis feriat & advertat iudicium & auditorum animos rei absurditas. Graviss.

Vel eo quo fuit? Confirmant Dresdens. & editio prima, vel eo quo fuit. Primus autem Francii, vel ea qua fuit. Forte Cicero scripsit, vel ea qua solet. Nam solet rem obsecram notare vix quicumque ignorat, & multis exemplis docuerunt politiores homines ad Plauti locum in Cist. l. 1.

Viris cum suis predicant nos solet.

Suas pellicis esse ajunt. Graviss.

Legitimus & pontificis ius? Sic Franc. & edit. prima. Vulgo geminatur copula & legitimus & pontificis iure. Idem.

Ut hoc simulata adoptio filii? Pantagathus legebat adoptio, pro adoptio: que legitio si minus vera sit, ingeniosam esse nemo negabit. F. Ursinus. Ut hoc simulata adoptio filii? Pal. nonus & Gembl. editio: S. Victor. adjectis. Quod efficit adjectio: utrumque proponendum vulgato.

Grut. In prim. Franc. est, ut hoc simulata adoptio.

Venire imberbem adolescentulum? Hunc ipsum locum esse arbitror, quem testem producit Sospiter Carisus lib. 1. ubi docet, imberbis, dici, non, imberbis, his verbis: Sic & Cicero imberbem protalis, non imberbem. Quare hoc loco legendum esset, imberbum, quod mihi videtur. Lambin. Venire imberbum? Ita laudat Carisus libro 1. non ut hodie vulgatur imberbem. Sed tamen an de hoc loco Tullius senserit nescio. Itaque videtur Lambinus, an istud hic potissimum intrudi debuerit. Grut. Cur ergo ipse admisit in editionem suam?

Cur ergo adoptatur? Codex manuscr. habet, cur ergo adoptabat? Ego nihil mutui. Lambin. Cur ergo adoptatur? Videtur a glossa. Certe nihil habent quo firmet sententiam: variantque libri. Nam Pal. nonus legit adoptabat? S. Victor. adoptabat. Ceteri, adoptat? Grut. Tota hoc agitur: cur ergo adoptatur? usque patricius verum relinquatur, non legitur in prim. Franc. & Dres.

Quia patricio non sit locus? Cur abiecerunt particulam is, que in manuscriptis, quos vidi, & editione prima, aliisque vetustioribus legitur: quia patricio non sit is

Tom. V.

locus? Graviss.

Flamini, saluti? Quos omnes & patricii creati oportet. Hotomanus.

Neque auctores centuriarum & comitiarum? Idem intelligitur ex Liv. vi. horum comitiarum auctores patricios fuisse. Idem. Vide Manutium, & in primis J. Fr. Gronovium, Observat. l. 25.

CAPUT XV.

Que saepe in concionibus responsa sunt? Moris fuit, ut qui quid per auspicia improbare vellet, se augures & eum qui cum auguribus de calo servarar, in concionem productos interrogaret, ecquid signi animadvertissent. Hotomanus.

Lex curia? Julius Caesar legem comitiarum curiatis tulerat, ut Clodium a plebeio adoptari liceret. Sic de provinc. consular. Oblitus erant non, cum ille qui id egarat plebeius est legi curia factus, dici de calo esse profectus? Idem.

Adopto praesens? Pr. Franc. At est praesens.

Infrima sunt igitur? Objectione Clodii, qua Cicero Caesaris invidiam conciliat. Hotom. Infrima sunt igitur, tua sententia, atia Ci. Caesaris? Vox sententia, non est a libris vetustis culis, nedum pluteis nostris. Itaque vide non tollendum veniar pronomen, tua, an aliud quid sub eo lateat. Grut.

Exceptis his telis? Id est, cum iam exceperim, cum iam mihi imposita sint vulnera. Hotomanus.

Auspicioum patrum? Ur que Casar contra auspicia egisset, respiceret. Huius autem rei causam exponit in ea de Harusp. resp. cum senatus seie nimia Caesaris potentia opponere cepisset, tum Clodium subito se ei venditasse, & in concionibus leges Julias oppugnare cepisset. Idem. Sententia nec ego reperi in editione principe, & m. Dresd. sed in primo Francii legitur, nec potest abesse sine sententia damno. Gronovius.

Tu M. Bibulum in concionem, in augures produxisti? M. quos insexi, editio prima, Victor. & vetustiores, in concione, hoc est dum concio est populi. Idem. Quod contra auspicia? Mendose habent libri vulgati, que contra; &c. Emendate manuscr. quod contra: quos secuti sumus. E c c e Ex

Ex iisdem aliquot verba, que in vulgatis deerrant, quasi sepulta, in lucem revocavi. Idem habent paulo post, *illigatus reverteret*, ubi vulgati, *alligatus*. Lamb. *Que contra suspicia essent acta*] *Quia pro qua habet Ant. Augustinus. F. Ursinus.*

Videte hominis amentiam, ubi per suum tribunatum Cesaris actis illigatus tenebatur] Prim. Franc. *Videte hominis amentiam, ut per suum tribunatum Cesaris actis irritatus tenebatur.* Sic & Drest. nisi quod pro *irritatus* in illo scribatur *illigatus*. Editio princeps: *Videte hominis amentiam, ut suum tribunatum Cesaris actis illigatus tenebat.* Jure asseritum his verbis apponit Vistorius. In hac varietate mihi videtur aptius esse legi posse, aut ipsum Ciceronem scripsisse: *Videte hominis amentiam, ut per suum tribunatum Cesaris actis illigatus tenebat.* Ut homo amentis se ipse damnat, cum Cesaris acta damnat, cum ejus tribunatus sit Cesaris acta illigatus, ut sine illis non possit esse tribunatus. In Victor. Lamb. & aliis editionibus legitur *alligatus*, quod & ipsum potest ferri. *Grævius.*

CAPUT XVI.

Hora fortasse sexta diei.] Fortasse est, circiter, plus minus: nihil auctoribus vulgati, & tamen ecce Lambinus præter libros emendat, *Hora ericiter sexta.* Grætanus.

Ad quosdam viros fortes] Suetonius in Julio: *Cicerone in judicio quodam deponente temporam statum, F. Clodium inimicum ejus frustra jam pridem a patribus ad plebem transiisse notentem, eodem die horaque nona transfugisse.* Hotomanus.

Trium nundinarum] Hac de re dixi in comment. ad XII. tabulas. Idem.

Sic eadem observanda sunt decrevit Senator, M. Drusi legibus, que opera legem Cæciliam & Didiam late essent, populium non teneri jam intelligi, &c.] Ita hunc locum legebat Orlav. Pantagathus. F. Ursinus. In hoc loco particula *si* prætermissa, que invenitur in optimo Franci, & editione prima, peperit obscuritatem, & pravam distinctionem in omnibus editionibus. Rescribo igitur ex illis, quos laudavi, libris, cum sit immutata interpunctio: *Sic eadem observanda sunt si decrevit Senator, M. Drusi legibus, que contra legem Cæci-*

liam & Didiam late essent, populium non teneri, jam intelligi anni genere juris, &c. re tribunum plebis non fuisse. Si trimumidinum, inquit, observandum est in lege curiata ferenda ad adoptionem, si statuit senatus Drusi leges non pro legibus esse habendas, qua contra legem Cæciliam & Didiam, que trimumidinum in legibus ferendis laxarent, late erant, satis per te cognoscis te tribunum non fuisse. Nam licet Drusi leges dicantur ab Alconio late fuisse contra auspicia, poterant tamen etiam late esse contra legem Cæciliam & Didiam, non servato trimumido. Delevi *videtur etiam post teneri, & notam interrogationis post tribunum plebis non fuisse, & tunc loco suam integritatem restitui.* Vidi postea Pantagathum quoque in eadem fere fuisse sententia, & consensu viri acuti letatus sum. *Grævius.*

Decrevit Senator] Manuscripti libri habent, *judicavit Senator.* Lambinus.

M. Drusi legibus] M. Livius Drusus tribunus plebis, multas leges tulit. Obiit postea consul, qui ei inimicus erat, oblinuit a senatu ut leges ejus omnes uno S. C. tollerentur. Decretum est enim contra auspicia esse latis, neque iis teneri populium. Hac Pædianus in Cornel. Cicero de Legibus II. *Quid leges non jure rogatas tollere? ut etiam decreto collegii, ut Livius consilio Philippi consulis & auguris? Hotomanus.*

Cæciliam & Didiam] In hac caput hoc fuisse apparet, ut in legibus ferendis trimumidinum servaretur. Ut Philipp. v. *Quid promulgata sunt? nonne ante lata quam scripta? nonne ante factam vidimus, quam factam quisquam est suspicatus? ubi lex Cæcilia & Didia, ubi promulgata trimumidinum? Idem.*

Quo plebe jure agere] Quasi tum de celo servatum non fuisset. Idem. *Jure non habetur in primo Franci.*

Tua rogatione] De me in exilium ejiciendo. *Hotomanus.*

Tam jure, quam lege] Adluit ad formulam adrogationis. Idem.

De capite civis indignum tulisti? Hac de re dixi in comment. XII. tabularum. Idem iteratur in ex pro Sextio. *Hotomanus.*

CAPUT XVII.

Leges privatis hominibus invogare] Male Lambinus *privatas.* Melius Joseph. Scaliger apud Festum in *Privos, privis hominibus.* Sequentia enim ita legendum clare evincunt. *Grævius.*

Prædicta die] Videtur idem esse, *diem dicere, & diem prædicere.* Magistratus diem dicere dicuntur reo, cum ei certum diem præstint, qua die eum ad populium accusaturum denotant. *Hotom. Ne, nisi prædicta die*] Liber vetus habet, *prædicta die.* Verum tamen nihil mutò. Lamb. *Prædicta legitur in melioribus libris tam scriptis, quam editis.* Et est hoc proprium ita hac re verbum. Vide Festum. *Grævius.*

Us ante magistratus accusat] Recte in aliis, ut ter ante. Nam accusatio trimumidinum durabat: id est accusator primo audino, semel: altero, iterum: tertio, postremum. Ergo intermissum diem, pro intermissum tempus posuit, id est, intermissis atque interpositis aliquot diebus. *Hæc. Ut ter ante magistratus citet*] Sic reposui, libris omnibus invertis, in quibus legitur, *accuset pro citet, ratione & veritate approbante.* Qua ratione? qua veritate? Ipse Cicerone infra patens post verbis, *neque adesse justus, neque citatus, &c.* Idem septem circiter post paginis, *qui reus non fui, quò nunquam sum a tribuno plebis citatus.* Postremo, magistratus est citare, non accusare. Lamb. *Ut ter ante magistratus accuset*] Lambinus; *magistratus citet,* tanquam id ratio & veritas probet. Contra omnes libros; ideoque inepte. Ald. Nepeus edidit: *Tertio ut ante magistratus accuset.* Nimis profecto licentiose. *Grævius.*

Quarta sit accusatio trium nundinarum] Cum magistratus reum ter accusavit, tum rogationem per trinas nundinas promulgatam habuit, in qua crimen & penam criminis comprehendit, tertius nundinis quartam accusationem inserit, ac reo causam dicendi facit potestatem, inde diem prædicat, qua die ad populium de poena certandum est. C. Sigon. III. de iudicis, cap. 6. quem & vide in sequentibus capitibus.

Blum diem] Ultimum trimumidini. *Hot. Si qua res, illum diem*] Legendum fortasse, *illum diem.* Lambinus.

Aut auspiciis] Auspicia populi iudicium

tollebant, si quis obmutasset: qua sic quoque cum populo agebatur. *Hotomanus.*

Aut excusatione] Pædianus scribit, moris fuisse, ut reis læpe vel morbi vel alterius rei excusatio permitteretur. Sed difficile dictum est hoc loco tales excusationes intelligi, cum tantum in ista postremo die momenti sit: nisi forte de morbo sonitico plane constet. Erat autem etiam excusationis genus aliud, de quo Liv. l. 3. *Cæso Quinibus iudicis die cum excusaretur solum dicitur exiit causa, nihilominus Virgilio comitia habente, collige appellati dicitur visere consilium.* Idem.

Tota causa] Id est, nihil eo iudicio & illa tota accusatione actum videbatur, si accusator novum de iure iudicium altero trimumidino institutum erat. Idem.

CAPUT XVIII.

Conductus & scivaris, egentes] Drest. *Conductus, ut scivaris, egentes.* Prim. Franc. *per conductus scivaris.* Copula recte omittitur. Omnino enim legendum: *conductus scivaris egentes & Grævius.*

Precaria non exprobat] Propter tenuitatem. *Hotom. Prim. Franc. & prim. ed. pecunia non exprobat.*

Invenimus paulisper animi juvenentem] Expuncti paulisper, quod nec in scriptis notum, nec in editione prima legitur. *Græv.*

Hoc iure firmato] Si constitutum sit hoc iure esse. *Hotomanus.*

At quid tulit legum scriptor potius & callidus] Copulam primis, ut puto, inseruit Lambinus. Nam ante hujus editionem nulla vetustior, nec Victor nec Manut. nec inf. eam agnoscent. Ego existimo penitus esse interpretationem adscriptam margini, qua magister explicuit quid sit *callidus*, que vox post in contextum irrepit. Nam *callidus* esse peritus quis ignorat? Cicero III. de nat. Deorum: *Callidus appollo, quorum tantum minus opere, sit animus esse equitatis.* Plant. *Act. I. 3. Ad suum quemque hominem questum esse aequum esse callidum.* Hoc est peritum rationis questum suum cum lucro exercendi. Cicero pro Rosc. Amer. 27. *Non tu in isto artificioso accusatorio callidus es, quam hic in suo.* Tacit. *Quo ne me ex tempore callidior rei militavit.* Græv. E e e e 2 Spar.

Spurciorum lingua sua] Offendi in antiquo manuscriptis spurciorum, quod antiquariis forte non displicebit. *Gruterus.*

Sexte nosse: bona venia: die: quoniam dialicticus] Verbum *die*, semper mihi suspectum fuit. Itaque sic olim edideram, eo delicto. *Sexte nosse, bona venia: quoniam, &c.* Hæc enim sententia est, *Sexte nosse, bona venia ubi te quero*; cum tua bona gratia te interrogo. *quoniam, &c.* Sic autem loquuntur Latini, *bona tua venia dixerim*, non, *bona venia die*, nisi fallor.

Itaque retento verbo, *die*, sic tunc edidi: *bona venia: die: quoniam, &c.* Lamb. *Bona venia: quoniam sem dialicticus, &c. hoc quoque ligatus*] Ita Palatini sex, non ut vulgata, *bona venia die: quoniam dialicticus, &c. hoc quoque ligatus*. Et vero binas illas vocales esse a Criticis, productæ & editione primæ, quæ eas non habent.

Græc. In primo Franciæ die inventur. Sed est non quidem extat in meis libris, & editione prima. Extat tamen in Mediol. Victor. Manur. Lambin. & non potest abesse. Nam dudum illa ellipsi non utitur Tullius. Absorptum fuit ex a sequente vocala *o*. Si est respiciamus, abicienda vocale est copula. *Grævius.*

Liguri] *Degustas. Ligurise* dicuntur, qui non uno se cibo satiant, sed ex variis pantulum delibant. Significatur Sex. Clodium varias disciplinas primæcoribus laborasse. *Hotom.* Vide Manutium, qui hæc veritas exponit. *Græv.*

Quadrupescenti impurissimo] Et hic quoque feditatem illius significat. *Hotoman.*

Alia, qui leges scribere] Sic habent libri veteres, non, ut vulg. & aliorum esse, qui. *Græ.* Præterea paulo post, ubi vulgati habent, *scriptoribus istam*: in illis scriptum est, *scriptoribus istam*: unico *i*. Et ita sepe numero scriptum reperci in veteribus libris: quod semel didicisse satis fit, ne toties idem sit iterandum. Hæc autem de re Cicero scripsit in oratore pers. *Lambin.*

Neque operum architectis] *Architectum* habet verus liber, quod magis placet. *Ulf.*

Manicipem] Adhuc ad publicanorum societates, quorum quidam manicipes erant, qui publica a censoribus redimebant: alii prædæ, qui pro illis fideiuebant. *Hotom.* *De denique suffragii laudem*] Pal. notus

suffragatorem, Unde adlanditur scriptio codicis S. Victor. *suffragulatorum*. *Gruter.* *Nisi forem, aut sciturum*] Franc. & Dresl. non forem ac sciturum. In editione prima scribitur etiam ac. *Grævius.*

CAPUT XIX.

Per medium forum scortum populare volitaret] Non putavi mihi hanc vocem, *scortum*, in vet. libris a me repertam, quod nulla sint in vulgatis ejus vestigia, idcirco esse repudiandam. Est enim acrimonia, & contumelie plena, & in Clodium impudicum, ac cinædum bellissime convenit, idem libri veteres, ubi alii, *scelerisque facinus*, habent, *scelerisque facinus*. Lambin. *Per medium forum populare volitaret*] *Leotio* minus vera. Nam Fal. & S. Victor. *per medium scortum populare volitaret*. Quod admittit Lambinus, sed præterea recepit *istud forum*, præter illos libros; nam & editi vetulie, *per medium scortum popularem volitaret*. *Gruterus.*

Qui se populo convorsant] Qui honores in comitiis petebant. *Hotomanus.*

Ut etiam Palatinam etiam præderent] *Palatinam* tribuum *etiam*, *Pantagathus*: sed Ant. Augustinus, *Palatinam* illam *etiam* legit. *F. Ulfus*. Vide Manutium.

Damnabantur] Sic in Sertiana, *Quocumque venerant, quod iudicium comque subierant, damnabantur*. *Hotoman.*

Novitius Ligur] Sex. Atilium tribunum plebis significat, qui cognomen *Liguris* sibi, quasi ex antiqua Atiliorum gente esset, adriperat. *Idem*. *Novitius Ligur*] Nihilominus Gemb. ac Pal. notus *Ligus*; qua terminatione & alibi usus. *Gruter.*

Judicio improbatum] Non substitutus heres, exheredatus inter ceteros. Probat datur statibus præsertim, cum præteriti in testamentis fuissent. *Hotoman.*

Atene damnationis scelerisque facinus] Significat illum exitis fraternalis concilium & participem fuisse. *Idem.*

Ut se ipse dissolvat] Ipso jure nulla sit. Non aliunde rescindatur, sed in ipsa vitium iust. *Idem.*

Est enim, quod M. Tullius falsum S. C. venlerit] Franc. & ed. prima: *Erronim*, quod M. Tullius falsum senatusconsultum retulit. In Dresdensi est etiam *retulit*.

Sais.

Saisie tibi videtur] Puto quædam deesse, ex quibus istud quod iam insert, consequebatur. Fortasse autem hoc deest, *Resista senatusconsultum*, quod quia notis scriptum erat, effluit. *Hotomanus.*

Bonus ille vir, M. Scævus] Quidam libri veteres habent, *in bonis ille vir*. Locus suspectus. Legendum forte, magnus ille vir. Lamb. *M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir*. *M. Scævus, & L. Crassus consularis non obdormierat*] Examinez quæritæ natio scripturam hanc. Pal.

ps. & sec. Tuis plerisque in bonis ille vir. M. Scævus, & L. Crasso consularibus, non obdormierat. Sensus sane iude, restituit egregius, reformato tuis in suis, reductoque ille vir. Ut bina faciat legum genera *Drusus*; bona, & mala. Ne in bonis quidem, inquit, obtinuit quæ voluit, anno quo consul erat Scævus, anno quo Crassus.

Inspeci obiter *Fallos*; sed nihil statim ulitur occurrit. Sedere ad calculos non libuit, neque adeo licuit; flagitatus nimium ab eis, qui jam dudum prodire Ciceronem debuisse, clamitant. Et verum dum in eum mari navicular; naufragium vite fecerunt *Bongarius*, *Rittershusius*, *Cassabonius*, *Vellereus*, *Fræherus*, *Petavius*, *Vulcanius*, amicissima illa mihi capita. Ita enim ejusdem fere cum plerisque ætatis, ad portum aspirare oportet, nisi autem item exanimis ejici ad litus. *Gruter.* Franc. t. & Dresl. æque ut nulli alii, *in bonis ille vir*. Sed ed. prim. *bonis ille vir*. *Mex.* Franc. & ed. prim. *obdormierat*. *Græv.*

Omnium facinorum & improborum omnium] Suspicio de mendo, nam pro altero omnium dehereditari videtur principem, aut tale quiddam. *Hotoman.*

Detumit & Clodii] Significat istos legem Clodium fuisse. *Idem.*

CAPUT XX.

Ne recipere] Ne quis me testis recipere: si quis recepisset, is panam subiret. *Idem.*

Quid nominis inscriptio, tibi non aliud videtur esse, ac meorum bonorum directio] Ita *Pantagathus* interpungit, & pro *directio* legit *directio*. *F. Ulfus.*

Per legem Licilianam] Ne ei qui legem de curatione potestatis aliqua tulerit, ejus collegis, cognatis, adfinibus ea potestas

curatione mandaretur. *Hotomanus.*

Unum & idem videtur esse atque id] *Franc. Dresl. ed. prim. Unum & idem ratiois videtur esse*. Latine quidem dicitur *ratiois facere, ratiois peccare*. Sed videtur esse *ratiois idem*, nunquam placebit palato Latino, cui magis arderet, videtur una eademque esse ratio. Noli itaque recedere a vulgatis. *Grævius.*

Exules Byzantium] Byzantini cives reum capitalium a suis condemnati, per Pisonis legatos redacti sunt. *Hotomanus.*

Eidem & inquit, utraque de re negotiorum dedit] *M. Catonis*, cuius nominis auctoritate facinus istud tacebat. *Idem.*

Ut in Asia cistophorum] *Cistophorus*, nuntius Asiaticus. *Pater* hinc omnia de *Gabinio* dicit, non quod *Clodium* istis de rebus legem tulerit: sed ostendit quam absurdum sit dici uno de re populam rogari, quia uno de homine multæ res rogentur. *Idem*. *Ut in Asia cistophorum flagitaret*] Ant. Augustinus interponit *militer* inter verba *cistophorum & flagitaret*, quod facit ad elegantiam, non ad intelligentiam; quando enim unquam populus Romanus legi senatus, cuiquam magistratus sine urbano, sine provinciali negotium dedit flagitanti quicquam? Quare si voluerimus sanare hunc locum, alio profus remedio opus est: aliud enim nobis verbum erit recipiendum, & pro *flagitaret*, vel *facitaret*, vel aliud simile reponendum.

Paulo post, Cum Romæ decessisset, rectissime *Roma* legit Ant. Augustinus. Sed *Pantagathus* totum hunc locum ita legebat, *Ut in Asia cistophorum exequaret. Inde per in Hispaniam, cum Romæ decessisset*, *Græ.* *F. Ulfus*. *Ut cistophorum flagitaret*, hoc est, ut iuberet in vestigalibus & tributis pendendis non alia pecunia, uti Asiaticos, quam *cistophorus*. Sic hunc locum intelligo. *Cistophorus* dictus esse nuntius, quod cista mystica fuerit insignis, docet amplissimus *Cuperus*. *Obseruat*. xv. 16. *Equat* fere pretio *cistophorus* victoriarum Romanorum, seu denarii semissem, ut viri docti præceperunt. *Græv.*

De ista lege consulat esse] Sic legendum esse indicant scripturæ veteris vestigia: & paulo ante, *cum inde decessisset*, ubi libri vulgati habent, *cum Romæ decessisset*. *Paulo post*, ubi vulgati habent, *de consulibus Byzantii*, in antiquis scriptum est,

est, Byzantinis. Nihil mutato tamen, Byzantini enim dicitur a Graecis, qui Byzantii natus est. *Laobis.*

Et non omnia per servos] Copulam non agnoscit prim. Franc. & prima editio m. Dresd. *Ne omnia per servos.* Potest abesse C, quod insultum fuit ab iis, qui parabat sine hac particula non constare sententiam: aut legendum est addita unica litera ex Dresd. *vel omnia per servos.* Græv.

CAPUT XXI.

Gradus Castoris] Quos ligneos & exemptos fuisse multis ex locis intelligitur. *Hotoman.*

Qui in conventu virorum bonorum] Manucripti, & ead. vet. quas vidi, qui *conventu virorum*, hoc est cum convenissent. Amant veteres nomina hujus inflexionis sic adhibere, omisso preponendi particulis. Cicero l. de Orat. i. *Consulatus deorum in medium veni omnium certamen*, pro in consulari. Sueton. Octav. 44. *Motus injuria senatus*, quem *Puzolis per celerissimum ludos confesso frequenti venio receperat*. Vide plura hujus locutionis exempla, que notavi ad Sueton. Octav. cap. 17. *Græv.*

Verba de salute mea fecerant] Verbi libri *facere*. F. Ursin.

Advocacionem] Amicos, a quibus comitati eo venerant. *Hotoman.*

Tibi speratos centuriones] Sic est scriptum in libris manuscriptoris. Neque vero dubium est, quin ita sit legendum. *Speratos* autem sunt. *spatis armati*. *Sparus* porro teli genus. Cicero pro Milone, *spatiorum, pilatorumque multitudine*. Sallust. conjur. Catil. *sed est omni copia civium quarta pars erat militariibus armis instructa: ceteri, ut quoque casta amaverat, spatios, lanceas, alii praecoxas spades portabant*. Virgil. lib. xi. *Aeneid.* *Agrosteque manus armat speras*. Mendose autem habent libri vulg. *tibi spes paratos*, *Græv.* Deinceps autem eadem libri veteres habent, *tibi speratos, tibi sanctissimi*. Lamb. *Tibi spes speratos conrotatione*, *Græv.*] Est a Gemblacensi, S. Victor. & Pal. nono, fateturque eodem modo scriptum in suis Lambinus, qui ridicule inde facit *speratos*. Eos enim inquit quos se in Syriam educturum sperabat, aves concolores scilicet. *Græv.* Nihil ineptius speratos conrotationibus. An illi

sint sperati tribuni, quos consil legit, & secum abducere in provinciam constituit? Si sperati possunt dici centuriones, illi sunt, quos quis sequebatur & paraturum sperat: sed his nondum lectos non poterant praefare Clodio consules. Non interpolanda est vulgata scriptura, quam veter uterque manifeste. & editio prima. Vitium, quod obides libros, in quibus legitur *speratos*, videtur natum esse ex eo, quod librarii ultimam literam in *suas* iterarunt, que adhaerit *paratos*, pro quo in mss. nonnullis legitur *Paros*, quod tam *paratos*, quam *paratos* notat. *Grævius.*

Amplissimum ordinem] Similem iterationem nonnullam me animadvertisse memini. Itaque si quis vetus codex reperiret, in quo sic legatur, *Amplissimum ordinem pro me nisi modo*, *Græv.* eam scripturam libenter cum hac commutarem: ut vox *Senatus* ex glossa accita videatur. *Hotoman.*

CAPUT XXII.

Quid igitur ego gessi] *Cessi* Pantagathus, a quo accepit *Manutius*. F. Ursin.

Quid nostri equites Romani] Haud aliter quoque S. Victor. & Pall. primores. *Recepta lectio, quid illi equi, illi equites Romani*, ridicule, & praeter ead. vet.

Græv.

Ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem probavit] Forte: *Ut ea ipsa se non modo praesente me, sed etiam absente, per se probavit*. Lambin. *Sed etiam me absentem probavit*.] Vulgo amplius, *absentem per se probavit*. Quas voculas abieci fuisse Pall. noni. Alia hic molitur Lambinus, sed sine mss. miser. *Græv.* Cur unius codicis fuisse duas has voculas, quarum tamen hic magna vis est & *recepta*, & suavitatis etiam *Gruterus* expunxit, nulla iusta esse causa. Retinet eas omnes mss. quos vidi, & veteriores editiones. Pulchre dicitur & *essaciter*, causa non modo se ipsa, sed etiam me absentem per se ipsa probavit.

Per se ipsa est ipsa sola, sine alius rei aut patroni admiculo & subsidio. Sueton. Octav. 64. *Nepos literas, & natus, etiamque nudimenta per se plurimum dicit*. Jul. 58. *Nepos ante in Britanniam transfugit: nisi ante per se portus & navigatorem, & accessum ad insulam explorasset*. *Græv.*

An ordinem ii] Franc. Dresd. ed. prim. & meliores omnes praeter veteres ead. *An ordinem* *aa ii*. Quam particulam *Gruterus* & nonnullos alios repudiasse nollem, cum sententia illam exigat. Qui enim sunt illi ordines, qui ex Italia convolarunt? Qui ex Italia convolarunt, sunt cives Romani, qui habitabant in municipiis, colonis, praefecturis, qui per se non ordines constituebant, sed Romae aut equestri ordini, aut tertio erant adscripti. Merito re *aa V. Cl. Jacobus Gronovius* etiam reposuit. *Idem.*

Ad meum praesentem dignitatem expectatum atque revocatum] Non puto Tullianam manum esse, ad praesentem dignitatem expectatum esse. Aliud est, expectatum *verae, redire*. Veram scripturam, quam recepi, servavit nobis Francii primus: ad praesentem dignitatem expectatum atque revocatum queratur. Eam quoque post deprehendi in sola Manutii editione anni 1583, sed quam hauste ex Fulvio Ursino, ut deinde cognovi. Sic enim is ad hunc locum notavit: *Pantagathus legit expectatum pro expectatum*. *Idem.*

An vero in iudicio periculi nihil suis: privilegium petimus] Sensus loci clamat particulam hic excidisse, que sensum turbat. Legendum existimo: *An vero si in iudicio periculi nihil suis, privilegium petimus*. Jam ostenderat iudicium sibi non fuisse pertimescendum. Si ergo id non fuit timendum, privilegium tamen, inquit, mihi metum forte incussit: quod etiam restitit. *Idem.*

Nemo intercederet] Magistratibus multam irrogantibus alius intercedere potuisse, patet ex aliis Ciceronis locis. *Hotoman.*

Nova vis sceleratissimorum consulum] *Nova vis consulum*, quid sit, non intelligere me fateor. *Magna vis hominum saepe legitur*, ut apud Flor. 13. *Græv.* *mitta vis hominum*. Mss. hic recedunt ab editis. Dresd. & ed. prima: *novitas nos sceleratissimorum consulum*. Hic quoque primo Francii debentur verae scripturae conservationem, in quo legitur: *nova manus sceleratissimorum consulum*. Vestigia huius lectionis sunt in Dresdeni & editione prima, ut vides. *Nova manus consulum* novae sunt copiae facinorosorum, quos collegantur consules ad vim faciantem cum veteribus copis conjuratorum. Flor. 11. 10.

Jam diebus, jam noctibus nova aliqua molitur, nova machina, nova perditionum humanum manus, *Græv.* *Grævius.*

Cum eorum omnium crudelitatis sceleratissimum scelerisque puto primum a Victorio in editiones profectum esse. Nam haec vox nec in mss. quos evolvi, nec in edit. prim. Mediol. nec in illa ante Victoriana non conspicitur. Equidem huius loco non satis apposta videtur.

CAPUT XXIII.

Ex provincia] Cilicia, in qua propraetor triennium fuerat. *Hotom.* Male! non in Cilicia, sed in Asia fuerat pro praetore.

Qui paritibus, qui tollis, Græv.] S. Victoris praetermittit, *his qui paritibus*. Videndum an sub aspectum oratoris cadere poterat aliquid suorum, eo loci ubi perorabat. *Gruterus.*

Horatium quoddam & nesciam] Libri manucri, habent, *Horatium*: unde suspicere legendum, *boisium*. Lambin. *Horatium quoddam*] S. Victor. Pal. nonus ad oram primi, *boisium*. Quod nolim mutare cum Lambino in aliud quid, si procedere debet vulgatum. *Gruterus.*

Camparum illum consulens] Invidiose pro *dumvirum*. Qua de re dixi in Pison. & in ea post redit, in senatu. *Hotoman.*

Comentus ad res illas aeternam memoriam] *Vetus editio habebat scitis*, itaque recepi *scitis*: quod erat in Pal. nono, in Erfurd. in S. Victoris. Recentius cuius substituerunt *regulae*, quod in nullo est Pall. qui mediam offendant lectionem. *Græv.* In primo Francii scribitur *scitis*, sed illa ipsa manus apposcit al. *vignis*, quod & in aliis libris reperisse viros doctos Manutii editio, ut ceteras taceam, ostendit. Quod sane non contemnendum. Tignis sustinetur lectum ex lacunaria. *Grævius.*

Scerbum bellum insensibile] *Insensibile bellum*, dicitur notandum est, non tantum domesticum, verum etiam infimum & penitus in animis infimum. *Hotom.* *Insensibilem suscepimus*] Quiddam legi vult, *intercessibilemque*. Quibus assentior. Lamb. *Quibus bellum insensibile suscepimus*] *Vox insensibilemque non agnoscit idem nonus, habetque quiscumque*. Utrumque placet. *Gruter.*

Solent excipere] Reposuit quod erat in omn.

omn. Pall. & edd. vult. Vulgata excidere: Lambinus excidere. Gruter.

Residua aliquid bellum semper videtur] Deest, nisi fallor, *residua* que respondet *residua*, id est, priori patri similitudinis: que *residua* talem quandam sententiam complectatur. Sic vos vestrum in me crudele, & immane odium in meam domum profudit. *Lambinus*, *Residua aliquid bellum semper videtur*] Unde profectum esse istud aliquando in Gruterianam? Quomodo possunt in eadem te eodem tempore morari *aliquid* & *semper*. Atqui omnes libri scripti & editi aliquid scribunt recte. *Grevius*.

Non citatus Aferum] Sic distinguendum ac legendum ex S. Victoris, in quo *Aferum*; quod ab aliis male mutatum in *Aferum*, quomodo edd. vet. & mss. plerique; recentiores enim, non citatus fueram. *Grut.*

Altera ad alterum consulum transferatur] Hunc locum sine culpa, sive errore librarii lacerum & mutilum redintegravi ex oratione habita in senatu post reditum: ubi hæc posita sunt, uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat. Bona ad viciniam consensu de palatio de Tusculano ad item viciniam alterum consulum asseriebatur. Nam in libra vulgatis sic legitur, *villa in Tusculano altera ad alterum consulum transferatur: sen.* Licet etiam sic restituere, cum domus in palatio ad alterum, *villa in Tusculano ad alterum consulum transferatur*. *Lambin.*

CAPUT XXIV.

Ad facrum consulis] *Lambinus*, *facrum*: nescio quam vere: certe *facrum* huius supra meminit cap. 6. *Grut.* Quamvis omnes libri tuentur vulgatam recte tamen P. Manutius emendavit, unde hausi *Lambinus*, *ad facrum*, quem vide. *Grevius*.

Non instrumentum aut ornamenta] Ita ad unum omnes Pall. S. Victor. edd. antiq. Nam *mutæ*; non modo instrumentum. *Gruter.*

Domus ardebat] Hæc ipsa totidem verbis in Sextiana. *Hotomanus*.

Catiline delicias] *Gabinium* significat. *Idem*.

Cerberi consobrinum] *Pisonem*. *Idem*.

Jam erumpbat, nulla tam audaces duces] Hunc locum sic restituit *Muretus* ex libris veteribus, cum ita legatur in vulgata. *Alia non deerit*. Hic modo amandatus sit. *Hot.* Quod ageres, non erat, nisi, ut, qui mihi dux omnium in rebus fuerat, idem esset injuria sociis, &c.] *Erici Stephani* fidem secutus; qui hunc locum ita scriptum esse in veteri codice testatur, sic edendum curavi. Ego autem, antequam hanc emendationem vidissem, hunc eundem locum sic purgare conabar: *Cato mihi in consiliis capientiis, rebusque gerendis fuerat proximus. Quid ageres? non erat ut, qui modus omnium moribus fuerat, idem tibi esset adjutor injuria*. Non erat, ut, id est, non poterat fieri, ut. Sed quid conjecturas commemorare, aut proferre attinet, ubi extat librorum antiquorum auctoritas? *Lambin.* Si in meis codicibus, aut *Gruterus* & *Gulielmus* in suis reperissent, quod in antiquo codice legi testatur *Hotomanus*, & *Stephanus*, nullus dubitarem illa recipere. Sed nunc omnes refragantur. Quamvis vero vulgata sint mendosa, non ausim sine melioris libri subsidio quicquam retinere. *Grev.*

Qui modus omnium moribus fuerat, idem tibi esset adjutor injuria. Non erat, ut, id est, non poterat fieri, ut. Sed quid conjecturas commemorare, aut proferre attinet, ubi extat librorum antiquorum auctoritas? *Lambin.* Si in meis codicibus, aut *Gruterus* & *Gulielmus* in suis reperissent, quod in antiquo codice legi testatur *Hotomanus*, & *Stephanus*, nullus dubitarem illa recipere. Sed nunc omnes refragantur. Quamvis vero vulgata sint mendosa, non ausim sine melioris libri subsidio quicquam retinere. *Grev.*

Clarissimus] Utrumque *Decium*. *Hotomanus*.

Dubitarem hoc meliore condicione esse quam Decii? Distinctio a me est. *Lambinus* non se expedit sine mutatione vocis. *Gruter.* Distinctionem *Gruteri* non proba, sed illam, quam *Francii* liber & veteres editiones retinent. *Dubitarem? hoc meliore condicione, quam Decii*, aut, ut *Dresd.* ed. prima, & cetera omnes ante *Victorianam*: *Dubitarem? hoc meliore condicione quam Decii*, quod ille ne audire quidem sue glorie, ego etiam spectator meo laudis esse potuissem. *Spero* *Victorianæ* scripturæ auctores esse veteribus libros, præsertim cum nihil de *Palariorum* varietate moneat *Gruterus*: itaque nihil muto, nisi quod pristinam distinctionem restituerim, & rē esse deleverim, quod in nullo est vetustiore; & sententia, cum abest, venustior est meo iudicio. *Grevius*.

CAPUT XXV.

Itaque infraque furor tuus inanes faciebat impetus] Sic *Pall.* omn. sententia non incommoda. Sed cum in veterima extaret ed. *Furor tuus inanis, faciebat ipse impetus*; mirabat id *Gulielmus* in, *faciebat ipse impetus*. *Gruter.*

Cato fuerat proximus] *Adhærimus* mss. nostris *Pall.* quibus paria fere faciebant vetustius causa exemplaria. *Lambinus* multa admittit, quorum nihil extat in nostris. Sed & *Henr. Stephani* mss. mihi hic nimum quam suspectus est. *Idem*.

Ut qui modus moribus fuerat, idem esset injuria] *Vetus liber*: *Quid ageres, non erat: nisi ut qui mihi dux in omnibus rebus*

rebus fuerat, facies idem esset injuria. *Quid ageres posses? non: quid ego? exstruere ad Cyprum pecuniam? præda perierit. Alia non deerit*. Hic modo amandatus sit. *Hot.* Quod ageres, non erat, nisi, ut, qui mihi dux omnium in rebus fuerat, idem esset injuria sociis, &c.] *Erici Stephani* fidem secutus; qui hunc locum ita scriptum esse in veteri codice testatur, sic edendum curavi. Ego autem, antequam hanc emendationem vidissem, hunc eundem locum sic purgare conabar: *Cato mihi in consiliis capientiis, rebusque gerendis fuerat proximus. Quid ageres? non erat ut, qui modus omnium moribus fuerat, idem tibi esset adjutor injuria*. Non erat, ut, id est, non poterat fieri, ut. Sed quid conjecturas commemorare, aut proferre attinet, ubi extat librorum antiquorum auctoritas? *Lambin.* Si in meis codicibus, aut *Gruterus* & *Gulielmus* in suis reperissent, quod in antiquo codice legi testatur *Hotomanus*, & *Stephanus*, nullus dubitarem illa recipere. Sed nunc omnes refragantur. Quamvis vero vulgata sint mendosa, non ausim sine melioris libri subsidio quicquam retinere. *Grev.*

Sic M. Cato in visis] Fortasse legendum est, *invisis*. Nam hoc, *invisis*, nisi addatur, perditur hominibus, aut aliquid simile, non placet. *Lambinus*.

Quasi per beneficium Cyprum relegatur] *Vetus* est mos sub specie honoris & beneficii relegere suspectos & invitos. Vide *Gruteri* dissertationes politicas libro II.

Ejicitur duo] *Cato* & *Cicero*. *Hotomanus*. *Quo auctore*] Sic multis locis, & præsertim in *Sextiana*: *Omnibus in conciliis illa furia clamabat, se, que feceret contra salutem meam, facere auctori Cn. Pompeio*. *Idem*.

Se fecisse & facere] *Pall.* nonus & *S. Vid.* lib. (sic & prim. *Franc.*) *se fecisse*. *Facit* inde *Guliel.* *se & fecisse, & facere*. *Gruterus*.

Cn. Pompeium, quem omnium iudicio, &c. unam datam non arbitrabatur] Non male *Francii*, & ed. prima *Cn. Pompeius, quem omnium iudicio, &c. unam datam non arbitrabatur*. *Consentit* *Dresd.* nisi quod in illo legatur cum editis datum. *Grev.*

Domumque concessis vidisset] *Inclusus domi tamquam fuit, quandam inimicus meus*

in tribumatu. In *Sext.* *Hotomanus*.

Ex quo iudicare potestis.] *Videtur* melius esse in antiquo, *potestis*. *Ursin.* Quod omnino firmat prim. *Franc.* & editio princeps, quibus cum *Ursino* subscribo. *Grev.*

Quanta vis illa fuerit orientis & congregata] *Editio* prima: *quanta vis illa fuerit orientis & aggregata*. Quod cum sine dubio ex codice, unde illa est expressa, sit profectum, non est contemnendum. Nam pro hoc minus trito supposuerunt alii sive librarii sive scoli per vulgatum *congregata*. Est autem *aggregata*, conjuncta. *Cic.* I. *Catil.* *Si secum suos educaerit, eodemque ceteros undique collectos naufragos aggregaverit*. *Alibi* *Cicero* quoque hæc voce utitur. Non tamen aliorum codicum scripturam damno. *Idem*.

CAPUT XXVI.

Dicenda Kal. Januarii] *Pall.* nonus & *Erfurd.* *dicenda* 111. *Kalend. Januar.* & verum videtur. *Gruterus*.

Nihil esse inscriptum] Hoc quid sit, non intelligo: nisi forte *iure scriptum* potius legendum sit. *Ut* in *Sextiana*, ubi hæc ipsa de te loquens: *Ita de me, inquit, scripserit illam que scripserat, in verbis, rebus, sententiis: ut etiam si iure esset rogatum, tamen vim habere non posset*. *Hot.* *Nihil esse ascriptum*] *iure scriptum* *Pantagathus*. *Infra* dixit, *iure actum*. *Ursin.* *Nihil esse inscriptum, &c.*] *Potior* forsitan scriptura *Pall.* noni & *Erfurd.* *proscriptum*. Nam *Lambini* *iure scriptum*, non est a librariis. *Grut.*

Ne referre ad senatum] Nam quoddam legis caput *Clodius* in curia posse fixerat, ne referri neve dici liceret. *Ad Art.* III. ep. 15. & in ea post redit in senatu *Hotom.*

Non vidisset illam esse nullam] *Pro* *Il.* *laan* legebat *Pantagathus*. *legem*. *Ursin.*

Interdictionem sceleris] *Puto* *interdictum* hoc loco usurpat antiquo pro severo & imperioso edicto: ut in comment. ad *Instit.* diximus. *Hotom.* *Vas* utique vidisset illam legem, non esse legem, sed tantum inania verba itaque tempore ad concitandum incendium diffensionis civilis facta, quod petret *republica* & *libertas*; sed *interdictum* scelerum, quo mihi patriæ fecerat. *Idem*.

594 **AUCTARIUM**
 vatori aqua & ignis interdicatur, sed
 rabiosi hominis voces. *Grævus.*
Scripto illo istius] Quod ad curie po-
 tem, ut dixi, fixerat. *Hotoman.*
Sciantiam dicere veritatem] Sic recte
 Gruterus, aliaque nonnulla meliores edi-
 tiones. Vulgata videbantur, perperam.
 Peps Gotthofredus sublebantur, plane con-
 tra Tullii mentem. Vide superius oratio-
 nem post reditum in senatum. *Grævus.*

CAPUT XXVII.

De Macedonia] Id est, provinciarum, quas
 pro præmiis acceptant. *Hotoman.*
Triumvir plebis] Post 4. Id. Decembr.
 quibus T. Annius, P. Sextius, & alii tri-
 bunatum iniurunt. *Idem.*
Hanc ut etiam, perniciosa pestis] Libri
 veteres habent, *portentosa pestis*. Lambin.
Nunc ut etiam, perniciosa pestis] Liber
 manuscriptus habet *portentosa*, pro *perni-
 ciosa*. Urin. Prim. Franc. *portentosa*. Sed
 Dredf. & ed. prim. *portentosa*.
*Cum tantis sceleribus esset & factis no-
 tariis*] Quid hic factu post scelerat Merito
 ista verba & factis ignorant Franc.
 Dredf. editio prima: quorum subsidio illa
 minime huc apta delevi. *Grævus.*
*Ipsius per se nomen calamitatis, non in-
 punitatis*] Vide Senecæ Consolationem ad
 Helviam matrem, cap. 6. & seqq. *Idem.*
Felicem Catilinam] Qui, quod Catilina
 non potuit, Ciceronem ejecerit. *Hotom.*
Neque quisquam eorum qui sublebat] S.
 Vict. & noster nonus, qui ei sublebat. *Græv.*

CAPUT XXVIII.

*Summum est populi Romani populorumque
 & gentium civitatum ac regionum consilium se-
 natum*] Eminentia interpunctione hunc lo-
 cum antea perturbatum expediti, facilem-
 que reddidi. Sic enim vulgo interpungit-
 tur. *Summum est populi Romani populorumque
 & gentium civitatum ac regionum consi-
 lium, senatus decrevit.* Et plane men-
 dose. Licet vel sic legere, ut est in hoc
 contextu, sine verbo substantivo, est, ad-
 hibita tali distinctione, qualem apponenda-
 dam curavi: vel sic, ut est in ora libri,
 sine verbo substantivo, est, est distinctione
 servata, quam præscripsi. *Lambin.* *Sum-
 mum est populi Romani, &c.*] Haud ali-

GRÆVIANUM
 ter quoque S. Victor. aut Pal. nonus, ex-
 terique. *Gruter.* In Dredf. & ed. prima
 legitur sine copula: *Populi Romani, popu-
 lorum & gentium omnium.* Sed in Francis
 firmatur vulgata, & interpunctio Lambi-
 ni & Gruteri. *Græv.*
Decrevit] De hoc decreto in ea post
 reditum in senatu. *Hotomanus.*
Si ego non fuisset restitutus] Vox, *re-
 stitutus*, abest a libris manuscriptis. Et
 vero, si quis attente leger, intelliget, eam
 esse ab aliquo semidocto adjectam. *Lam-
 bin.* *Sigo non fuisset, nec, &c.*] Vulga-
 ta interjecit, *fuisset restitutus, nec, &c.*
 Sed ea non est in S. Victor. aut Pal. no-
 no. *Grut.* Pal. & S. Victoris liber hic est
 corruptus. Sententia huius loci non patit-
 ur restitutus abesse. Num non steterit res-
 publica, si Cicero non fuisset, hoc est si
 fuisset mortuus, aut pro mortuo habitus?
 Nequaquam. Si non revocatus fuisset ab
 exilio, non potuisset respublica fieri pro-
 pter impunitatem tanti sceleris, cum con-
 servatorem respublicæ, hoc ipso nomine,
 quod rempublicam servasset, in exilium
 expulissent homines sceleratis, quæ ad ma-
 iora audenda, & ad evitendam totam
 rempublicam illos invitasset. Hinc idem
 dixit aliis verbis in iis, quæ statim sequun-
 tur, *nos futuram esse ullam, si non rediis-
 sem,* & id toties in hac orat. & duabus
 præcedentibus dixit. *Græv.*

Omnes omnium publicanorum societates]
 Qui omnes equestris erant ordinis. *Flor.*
Omnes omnium publicorum societates] Re-
 cepta lectio publicanorum, sed præter Pa-
 latinus omnes exemplarque S. Victoris.
 Sic Plautus Truculento: *Motus publicos,*
 id est, qui redemerunt opera publica. *Græv.*
 Publicanos dictos esse publicos non puto
 ullo posse declarari exemplo: dicebantur
 id publicum condidisse, hoc est vœgital.
 Locus Plauti, quem asserit Gruterus, non
 loquitur de publicanis, sed de idibus
 plebis, ut olim docti viri observant.
 Dredfentis liber par pro vulgatis. In edi-
 tione prima corrupte scribitur, *populorum
 societates*. In Franc. primo: *publicorum
 societates*, sed si non eadem, æque tamen
 vetusta manus minoribus literis adscripserat.
 Alias *publicanorum*. Quod reddenden-
 dum duxi. Nam quamvis *publica* pro ve-
 stigalibus ponatur, ut apud Seneram ep.
 101. *Qui ad publicæ quoque, nullam relin-*
quunt

IN ORAT. PRO DOMO.

quæ inextremum genus quæstus, accesserat;
 veteres libros lecturus. *F. Ursin.* *Populus
 Romanus ipse vidit, sentique, &c. esse.*]
 Arridet Faerni coniectura, *ipse se vidit,*
sentique, &c. esse. Sed ita nulli scripti,
 quæ fere desuntur præterea illo ipse,
 præferuntur esse. *Gruter.* Ipse nec Franc.
 nec Dredf. nec prima editio, multaque
 vetustiores agnoscunt. In Dredfentibus etiam
 Romanus non legitur. In sequentibus cur
 enim deleverunt, quod est in vetustis tam
 manuscriptis, quam editis libris? *Grut.*
 edidit, & qui eum fecit sunt: *Consul
 nullis unquam comitis.* *Græv.*
A porta in Capitolium] Hæc pluribus
 scribit ad Attic. 4. epist. 1. *Hotoman.*
*Sua celebritate lætissimæ comitatum ho-
 nestatis*] Franc. *Sua celebritate lætissimæ
 ac comitatum honestatis.* Quod vulgatis præ-
 rulerim. *Grævus.*

Scribe] De scribis vide Sigon. de an-
 tiquo iure civium Romanorum II. 9. quem
 ordinem tamen cum minus honestum esse
 putat, ex hoc loco revincitur, ubi statim
 equestris ordini subscribuntur. *Grævus.*

Nulli pagani] Plebs urbana in pagos
 est a Ser. Tullio, teste Dionysio, tributa.
 Unde & Q. Frater in libello de pertinac-
 ne: *Deinde laboratores vobis totius, col-
 legium omnium pagorum, viciniam.* Ex
 iis principes ad amicitiam tuam si adjuvave-
 ris, per eos reliquam multitudinem facile
 tenebis. C. Sigon. II. de iure antiquo ci-
 vium cap. 7.

Aut montani] Qui illi ex plebe Roma-
 na montani, distincti a paganis? Romæ
 in montibus habitabant plerumque pro-
 pter aeris salubritatem civis beatores, unde
 dicebantur descendere, cum prodirent,
 ut alibi notavimus. Populus vero debebat
 in plano & vallibus, qui inter illos erant
 montes. Cogitabam viliores civis torre
 habitare in jaticulo, Vaticano, aut in
 Aventino, qui tunc erat extra pomerium
 urbis, eosque dictos esse montanos: sed
 qui illorum meminerit præter Tullium hoc
 in loco, non invento, nec satis cause vi-
 detur, cur illi præcipue commemorentur.
 Ampliandum itaque censeo. *Grævus.*

Consuetudine] A Numa rege instituta,
 ut Plutarchus, Plinius, & Florus testan-
 tur. *Hotom.* Vide de his collegiis & con-
 venticulis opicum & artificum Sigon. de
 antiq. iure civium Romani lib. II. cap. 12.

Legem de me forentem] Vide in Indice
 nostro, *lex Cornelia de rebus Ciceronis.*
Hotoman.
Alle vero dicit qui fuit] cum se P. Len-
 tulo legem de me forentem, populus Romanus
 ipse se vidit, sentique quantum & quædam
 dignitate esset. Ita hunc locum correxit
 Faernus, partim coniectura ductus, partim

899
 veteres libros lecturus. *F. Ursin.* *Populus
 Romanus ipse vidit, sentique, &c. esse.*]
 Arridet Faerni coniectura, *ipse se vidit,*
sentique, &c. esse. Sed ita nulli scripti,
 quæ fere desuntur præterea illo ipse,
 præferuntur esse. *Gruter.* Ipse nec Franc.
 nec Dredf. nec prima editio, multaque
 vetustiores agnoscunt. In Dredfentibus etiam
 Romanus non legitur. In sequentibus cur
 enim deleverunt, quod est in vetustis tam
 manuscriptis, quam editis libris? *Grut.*
 edidit, & qui eum fecit sunt: *Consul
 nullis unquam comitis.* *Græv.*
A porta in Capitolium] Hæc pluribus
 scribit ad Attic. 4. epist. 1. *Hotoman.*
*Sua celebritate lætissimæ comitatum ho-
 nestatis*] Franc. *Sua celebritate lætissimæ
 ac comitatum honestatis.* Quod vulgatis præ-
 rulerim. *Grævus.*

CAPUT XXIX.

In discrimen adductem] Franc. *in dis-
 crimine adductem.* Sic in iudicium, in o-
 dianum vocari apud nostrum. *Grævus.*

Ulla lege interegente] Interrogare legi-
 bus quid sit, expostui in Comment. veteri-
 bus. *Hotomanus.*

Hæc tribunitio est? hoc populare est?] O-
 ptimo, ut videtur, legebat Pantagathus,
hoc tribunitio? hoc populare est? *F. Ur-
 sin.* Franc. Dredf. & ed. prim. *hæc tribuni-
 tium est populare.* Forte: *hoc tribunitium est
 & populare?* *Grævus.*

Nisi cum pro populo fecisset] In arcum
 Bonæ deæ multibus habitus ingressus es.
Hotoman. *Nisi cum pro populo fecisset*] Si
 sequimur scripta exemplaria, tollenda syli-
 laba pro. In nullo enim nostrorum visi-
 tur. In antecedenti proxime quædam ad-
 didi, quædam delevi: sed membranis iis-
 dem auctoribus. *Grævus.*

*Scilicet hoc iuris a maioribus proditum
 sit*] Hunc locum, abito verbo invidia,
 valde designe emendavi, a sententia opica
 ad hanc coniecturam quæ manu ductus.
 Sic enim legitur: *Postquam a iure civis esse,
 cum hoc iuris a maioribus, &c.* Inductus
 autem fuit libraribus in fraudem a simili-
 tudine vocum, *postquam dicitur, postquam
 dicitur.* Ita totus locus miserabilis in
 modum depravatus, nobis per manus tra-
 dictus est. Referenda autem sunt hæc ad
 illa

illa superiora: Petrus igitur damnati parum sustinere indonatus? *Or.* Lamb. Hanc adiacem conjecturam in contextum recepit Lambinus.

Nisi ipse auctor factus sit? Locum hunc in Comment. orat. pro Caccina interpretati sumus, Hotomanus.

Ut in filio? Ubi vari. tanto filio est: ut in formula quam Agellius prodit lib. 5. cap. 19. *Idem.* Possitatem habere, ut in filium? Hoc totum, ut in filium, alienum esse puto, non Ciceronis, Lambinus. *Or.* In prim. Franc. scribitur xxx. civi. Quod non improbum. Nam loco xxx. civitatum, tum xxx. licet forebant legem curiam, ut nemo igitur. *Græv.*

Si decemviri sacramentum in libertatem insipiam judicaverit? Decemviri litibus iudicandis a centum vitorum numero: a pud quos sacramentum cœtabatur de certis causis, & in his de causis liberalibus. Quod iudicium tribus semper actionibus constituisse patet. ex l. 2. C. de adscit. toll. unde adscriptiones secunda apud Fab. lib. 5. cap. 2. lib. 2. cap. 1. quod hoc loco Cicerone significat, cum ait, hoc in genere solo rem iudicatum referri potuisse. Hotom. Nihil aliud hæc verba sibi volunt, quam est decemviri pronuntiarint illam, qui sacramentum contenderet, si liber esset, potestatem perdidisset. *Grævius.*

In hoc genere solo rem iudicatum referri? Retractari. Sic referri mysteria dixit in lib. de Orat. 2. pro iterari. Hotom. *Referri posse voluerunt?* Libri vulgati omnes, a quibus non discrepant manuscr. sic habent, *referre*, inquam: qua scriptura cum me offenderet, scripseram olim e regione lusus loci hæc meam conjecturam, *rescindere posse voluerunt*: quam operarii, meo iniussu, olim secuti sunt. Restituatur igitur lectio recepta, quamvis sit obscura, & pene inaudita, potius, quam nostrum inecquidquam immutemus. Verum tamen ne hic nihil dicamus, arbitror, *referre* rem iudicatum, esse rem iam iudicatum, quasi nondum iudicatum, & adhuc controversam, iudicium lententis, & potestati permittere, ut rursum de ea, quasi nunquam antea in iudicium adducta, atque inconcuncta, cognoscant, ac sententias ferant. Lambin. Tamen quocumque vellei quis

hoc in genere solo rem iudicatum referri posse voluerit? Ita Faernus huic locum correxit, veterum librorum auctoritatem secutus, in quibus est pro solo rem, *fore rem.* Ant. Augustinus & Pantagathus, ex vulgata lectione delent se. Sed Faerni correctio magis placet. F. Ursin. *Genere solo rem iudicatum referri posse voluerit?* Est a conjectura Faerni, quam admittit P. Manutius. Nam Rom. liber, item S. Victor. & Pal. nonus, *genere suorum iudicium, genere se rem iud.* *Or.* Grutet. In Franci primo libro integre scriptum est, ut coniect Faernus, & docti receperunt, *in hoc genere solo rem iudicatum referre.*

CAPUT XXX.

L. Sylla? Vide, *lex Cornelia de civitate*, & in orat. pro Cæcina quam nos expolimus. Appianus quoque Civ. 2. scribit, eum, postquam in singulis hominibus crudelitatem exercisset, oppida adortum, ea aut membris nudasse, aut tribus addidisse, aut civitatem paulo ante a senatu datam eripuisse. Hinc illud Salustii in Catilinario: *Etiam non novorum verum captivum casule Cicerone fuisse, quod Sylla dominatorem agræ bonaque omnia amiserat.* Hotoman.

Hanc vero Volaterranis? Cum in libris vulgatis sepe me offendisset hic locus, qui in eis ita legitur, *hanc vero*; *Or.* levi immutatione facta, pro *hanc*, in repositi. Quo facto totum locum, facilen ac planum reddidi. Est autem argumentum a majori. Sylla non potuit Volaterranis civitatem adimere, & C. Clodius Ciceroni consulari potuit? Admonendus autem lector est, ubi libri vulgati habent, *se illo die confirmavit Romæ non fuisse*; manuscriptos habere, *se illo die confirmat Romæ non fuisse*. Et infra, ubi illi, *pernoctans*; hos habere *pernoctasse*. Lamb.

Concilio advocato? Concilium solius plebis esse, sepe a nobis dictum est. Itaque centuriata comitia concilio advocato nunc opponit. Hotomanus.

Sedulo principe qui se illo die confirmavit? Gembl. & Turing. *Fidulio principe*, *Questoris filio*, qui se. Ex quo fingit Gulielmus, *Q. F.* sed ego putavi illud *filio*, natum ex se illo: sane Pal. nonus tantum habet, *Fidulio principe filio illo die*

dium confirmat, & vero *Fidulio* iste possessio recipitur ab omnibus Pall. & S. Vich. ut excludendus hiac non videatur. *Græv.* Nostri libri & edit. prim. *Sidulio principe*, non *Fidulio*. Et sic quoque paulo post. Idem cum aliis confirmat; quos sequor. *Grævius.*

Qui in ejus nomen incidit? Utrum hoc significat, qui cum imprudens & incautus nominar: an fortasse sic legendum: *Qui in tabulis ejus nomen incidit*: ut tabulas utreas significet, in quibus suam legem Clodius auctore laudato incididerat? *Hor.* *Quid te audacius, qui in ejus nomen incidit*: Ant. Augustinus, qui in *ejus* nomen incidit: Pantagathus eandem retinet lectionem, sed *ejus* in *as* commutato. Uterque autem acutissime emendaverunt, qui scirent prerogative auctorem in *as* incidit ante legem solere. F. Ursin. *Qui in *as* ejus nomen incidit*? Est rursus a conjectura P. Manutii aut Faerni; nam editi, qui in *ejus* nomen incidit. Pal. nonus habet, *quis et nomen incidit*. Reliqui, qui *ejus* nomen incidit, quod ultimum placere tibi posset, ut subaudiretur in *as*, in tabulis arari, ut simile quid. *Grævius.*

Cor non fuit se Gadibus fuisse? Ant. Augustinus in gradibus legitur quam lectionem retinebam, si Sedulius affirmaret se Romæ fuisse & primum scivisse: sed cum negaret se Romæ fuisse, esseque fortasse cruidus Gadibus, acute contulit Cicerone Interamnam Gadibus. Præter hanc necessitatem rationem, est mihi suspectum in gradibus: nam si hæc comitia Clodiana habita sunt in foro, puto potius in comitio, quam in alia fori parte: gradus vero Anrelii, qui erant ad pedem Castoris, distabant a comitio tota fori longitudine. F. Ursin. Prim. Franc. & ed. prim. *Cor non fuit se Gadibus fuisse*. Drest. Cum non fuit se Gadibus fuisse. In præcedentibus non male Drestensis: *Si autem in primiti scripti*; pro vulgato, *si autem in primiti scripti*. *Grævius.*

Interamnia? Nam P. Clodius de incestu accusatus juravit se illo die *Interamnia* fuisse. Hotomanus.

Vellit iudicatus? Sic plerique etiam miss. Pal. Gembl. S. Victor. non *or.* Gruter. *Nec potentia magistratum*? Adnotatur Gulielm. forte legendum *impotentia*. Idem.

Nec res non indicata? Pantagathus delatitium: & paulo post, pro tamen si legabat tamen? F. Ursin. Sane tunc nec Franc. nec Drest. nec edit. princeps agnoscit. *Græv.*

Manicipibus Anagninis oratissimis? Vox *oratissimis*, abell a codicibus antiquis: & vero si non sit, *viris*, aut *hominibus*, *oratissimis*, non videatur esse e consuetudine Ciceronis posita. Admonendus præterea lector est, ubicunque lib. vulg. habent, *Sedulius*, antiquos habere, *Fidulius*. Lamb.

CAPUT XXXI.

Quod si ne scriptum quidem unquam est? Etiam pag. insequenti negat necnam interdictionis in ipsa rogatione perscriptam fuisse. *Hotom.* *Ne scriptum quidem unquam est*? Fortæ, inquit Gulielm. *usquam*, hoc est, ulla parte privilegii Clodiani. *Græv.*

Græv. *Hominis dignitate hoc fuit*? Sic referri ex Franc. Drestensi & editione prima. Vulgati *coloneser*. *Grævius.*

Non ut esset interdictionem, quod fieri non poterat, tolerare? Franc. Drest. ed. prim. *Non, ut esset interdictionem, quod fieri non poterat, tolerare*. Hoc nemo fani sibi non probet præ vulgato. *Idem.*

Quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictionem est? Placuit mihi Petri Fabri Tolosani conjectura, arbitrantis, hic esse legendum, quibus damnatis, pro quibusdam damnatis, deleta una syllaba supervacanea dam. Quin aliquanto post tempore, quam ille mihi suam conjecturam exposuisset, ita impressum reperit in uno quodam exemplo, Lugduni excuso. Lambinus. *Quod de omnibus, etiam quibusdam damnatis interdictionem est*? Pantagathus pro quibusdam emendabat *cruidus iam*, & recte, ut videtur. F. Ursin. *Etiam quibusdam damnatis*? Et Fabri & Pantagathi conjecturam respiciunt libri nostri. *Græv.* Vera tamen est P. Fabri emendatio, quam & Manutius recepit, licet respiciant libri. Syllaba *dam* ex sequenti vocis *damnatis* perperam est repetita librariorum osecitantia. *Græv.*

Quare hoc ex Clodio? Legendum puto, e Sexto: seu e Sero Clodio. Immo vero sine dubio ita legi debet, e Sexto Clodio. Nam & codices omnes hæc lectionem adjuvant.

juvant, & ratio flagitat. Fuit autem facilius & proclivis lapsus ab hac recta scriptura ad vitiosam illam, si literas species Lambini. Nostri tamen omnes libri, & omnes editiones ante Lambinianam ex Glo-

Eique imperium est abrogatum] Sic editiones posteriores. Sed prima cum Dredensibus & Franciis: *Et aequo imperium est abrogatum*. *Opus* quae hic nullum esse locum facile ostendit, qui animum attendat, intelligit. Corruptum esse locum varietas scripturae indicat. Scriptis, credo, Tullius *ei aequo imperium est abrogatum*. Ut inferius cap. 33. *Illis, qui expulsi sunt iaque*. Mox Franc. Dred. ed. prima, & aliae vetustiores: *qui dicit dicta non est*; pro vulgato nunquam est. Grævius.

CAPUT XXXII.

Ne in ista quidem rogatione perscripta est?] Libri veteres habent, *perscripta est?* Lamb. Sic & quos ego inspexi. nisi, & ed. prima. Legendum, *ne ista quidem rogatione perscripta estur* supra. Addidi notam interrogandi, quae male in Gruteriana, & aliis fuit ommissa. Grævius.

Judicem subsidit] Erant iudicum decuriae perscriptae ex senatorum numero. In demortui autem locum alter sufficiebatur. Hotomannus.

Discessu meo] Notanda locutio pro, *me absente*. Idem. De huius generis locutionibus, vide quae supra notavi ad cap. 21. huius orationis. Grævius.

Quod si adesset] Consentient, fateor, omnes libri. Sed vide non sententia ferat haec verba: & an non Tullius scripserit: *quam si adesset, aut adfuisset*. Si tamen Tulliana manus est, quae in libris extat, ex precedentibus sic est intelligenda & supplenda, *quod si mihi videretur, si adesset*. Sed Ciceronis facilitati illi persequi videatur id non satis convenire. Idem.

Cetero ille Quintus] Sic legendum, non, ut vulgo, *Cetero ille Quintus*. Significat enim Cetero Quintus, L. Quintus Cincinnarius filius, qui, populo clamoribus tribunus concitato, juvenis optime de republica meritis ad Tuscos exulatum abiit. T. Livius libro III. Annalium. Lamb. *Cetero ille Quintus*] Ita scriptum est in

omnibus vulgatis codicibus. Ant. Augustinus, pro *Censor legit Keso*, & optime quidem: quod præter Dionysium & Livium, sequentia etiam præmonia ostendunt. *F. Ursin. Cetero ille Quintus*] Haud aliter Erford. atque Pal. nonus. P. Manutius maluit *Keso*. Vulgata, *Cetero ille*, inepte. Gruter.

Mibi sine ulla iudicio] Mibi pro, *in me* positum videtur. Hotomannus.

P. Popilius] Et de Popilio & de Metello dictum est in extremo orationis post reditum in senatu. Idem.

CAPUT XXXIII.

Alfui simul cum republica, redii locum maxima dignitate se vivo] Ita hunc locum olim emendavit Pantagathus, a quo accepit Manutius. Postea vivo, mutavit in *vivis*. F. Ursin. *Dicam maxima cum dignitate*] Visum passim hodie in libris redii maxima, & c. Sed est a conjectura Pantagathi, Scripti editique omnes sunt a nostra. Gruter. Franc. *Alfui simul cum republica, cum maxima dignitate*. Dred. & ed. prima: *Alfui simul cum republica dicam maxima dignitate*. Sic & ed. prim.

nisi quod pro republica scribat *rei publ.* Corrupte *affui* pro *alfui*, ut semper antiquiores codices. Sed *re dicam* quid hic rei est & loci? Mihi certissima videtur emendatio Pantagathi, quam merito probavit P. Manutius, quae ex vestigiis veterum codicum est nata. Quid enim aliud inquit Francii primus, in quo est: *Alfui simul cum re publ. cum maxima dignitate*? Alii interponunt *dicam*: Nimirum *se p.* absorpsit primam syllabam sequentis vocis? eandem literam, redii, dein sequens *cum*, cum remansisset *di* mutatum est in *eam*, unde ortum dicam, quod hoc sine sensu legitur, *re cum autem*, quod exigebat syntactos ratio, positum fuit ab editoribus post maxima contra veterum librorum fidem. Nos cum Man. veram scripturam reposuimus. Gruter.

Altero praeore potestate] Aldus Nepos edidit *potente*. Habebat Pal. nonus *dicente*, Gembl. *ducente*, quod ultimum excutiendum est. Gruterus.

Quid est, quare quisquam mihi se in ista populari ratione auteruntur] Ita legunt Pantagathus. F. Ursin. *Delz* ex *ter* ten-

ventis Pantag. Id irrepit, aut non delectum est in Ciceronis contextu, vitio librarii.

Frequentare] Cogere, congregare. *Hut. Lantidior*] Hunc nominat in Sextiana: *Atena's Lantidior, non precessit locum*. Id. *Plagulois*] Erford. *Placulois*. Et sic quoque Pal. nonus nisi quod etiam esse totum istud nomen deest. Gruter. Puto Gruterum scripsisse *Plagulois* ultimo loco.

Quam gentes ultima permissent] Rectius scribi in Franc. Dred. & ed. prima: *quam gentes ultima permissent*, nemo, credo, ambiget. Mox ex istis libris recepi, *ex servis, ex conductis*. Cum in vulgata sit *ex servis conductis*: sed non servi conducebantur, suos enim servos armarat Clodius, sed ex fece plebis seditiosi homines conducebantur, quos paucis verbis præcedentibus descripsit. Grævius.

CAPUT XXXIV.

Minervam Jovis filiam, Jovis sororem] Sic restitui, conjectura ductus. Sed Joan. Passeratius legit: *qui Minervam Jovis, Sororem meam, cetero*. In *Minervam Jovis*, autem subintelligit, *filiam*. Lamb. *Non tam inviditatus, qui Minervam Jovis sororem meam esse sororem existimam*] Ita est in manuscripto quodam libro (si recte meminimus) Ant. Augustini: bis male: primum, quod asserat Minervam esse Jovis sororem; iterum, quod neget Ciceronem fateri Minervam esse sororem suam, cum infra dicat: *Ego mihi virginem sororem assero*. Victorius ita habet, *Non tam inviditatus, quod Jovis me esse dica; quam eruditus, quod Minervam sororem Jovis esse existimam* & hic bis peccat: primum, quod velit Tullium gloriari se esse Jovem, quod nemo nisi furiosus diceret; iterum, quod patet Tullium dicere se eruditum, asserentem Minervam sororem Jovis, cum sit filia. Manutius ita: *Non tam inviditatus, qui Jovem esse me dicam; non tam inviditatus, qui Minervam Jovis sororem meam esse sororem existimam*: hic in primo membro recte habet, quod Cicero neget se gloriatum esse, se Jovem esse: in altero membro bis peccat; primum, quod velit Ciceronem putare Minervam esse Jovis sororem; iterum, quod indicat illum negare Minervam esse sororem suam, cum in-

fra dicat sibi asserere sororem virginem, nempe Minervam. Ant. Augustinus legit, *Non tam inviditatus, qui Minervam Jovis esse sororem existimam*: in quo recte sentit; qui videat Ciceronem erudite negare Minervam esse Jovis sororem; sed cum tollit ab eo, quod non asserat sibi Minervam sororem, videat quam recte id faciat. Ego Pantagathum secutus, rectissime legi existimo, *Non tam inviditatus, qui Jovem esse me dicam: nec tam inviditatus, qui Minervam sororem meam, Jovis sororem existimam*: & ita postea scriptum animadverti in manuscripto apud me libro, qui fuit Nicolai Perotti. *Ursin. Quod Jovem esse me dico, quam inviditatus, quod Minervam sororem Jovis esse existimo*] Exhibui scripturam Gemblacensis scripti, cui adscriptur liber S. Victoris; nisi quod is, *eruditus*, quomodo, & Pal. nonus: qui tamen, me dicam tam eruditus, quod Minervam sororem Jovis esse existimo. Ineptissime vulgata: *qui Jovem esse me dicam: non tam inviditatus, qui Minervam Jovis sororem, meam esse sororem existimam*. Neque adscripturam esse meliores Palatini. Gruter. Franc. Dred. ed. prim. & multae vetustiores: *Non tam inviditatus, quod Minervam Jovis sororem, meam esse sororem existimam*. Gruterus, *meam esse sororem existimam*, ex suis codicibus recte delevit, sed non tam retinere ex illis, quos ego consului, & vetustis editionibus. Gruter.

Ne tu se debeat Jovem dicere] Pal. nonus, Gembl. *Victor salca*. Quod si recipimus, rescribendum præterea *dicere*. Gruter.

CAPUT XXXV.

Quam de obsequiis non confiteri] Examinent quæso penitus orationes sectionem Pall. noni & cod. Victorini, quibus absert negativa. Oratorio acumine ita loqui possent, quoniam nihil ad obiecta respondeat. Tu Contarene, tu Rigati, tu Meurii, conferte consilium. Gruterus.

Crudelitas illius temporis] Quo Catilinae conjurationem oppressit. *Huon. Crudelitas illius temporis*] Turing. Victor. Pal. ix. *crudelitas ea unius*. Gruter.

Demisse] Lente, non acriter, non remitterent. *Hæmammæ*.

Audiente populo Romano] Significat insu-

CAPUT XXXVI.

De me dixi sublatius] Forte sufflatius, adnotavit referendum Guilielmus; sed nihil eius aves adducunt, hoc est, libri veteres. Græcer. Miror Guilielmum. An non meminit Ciceroem sic locutum etiam esse in Bruto? Quoniam ergo oratorum bonorum (hæc enim quærimus) duo genera sunt, novum ætate præsequere, alteram sublatius amplecti dicentiam. Grævius.

Cum omnium peritiorum & conjuratorum incita vis] Sic Pal. novus & S. Vict. nec vidi cur sic æque ferri non posset, quam vulgatum incitata; quod non comparat aliqui in Pal. tertio, quarto, oclavo. Græc. Ego vero incita in Lucretio ferrem, non in Tullio. Recte Franc. Drest. editio prima cum vulgatis, incitata, quod non erat relegendum ex codicibus, in quibus ultima syllaba forte somnolentia librarii exciderat. Sic paulo ante: Populi incitatus vim & inaciditiam. Et statim: Populus Romanus incitatus inaciditiam aut invidiam. Græv.

Conjugis misere discidium] Sic est legendum, non ut vulgo, conjugis misera discidium. Non enim fuit inter M. Tullium & Terentiam discidium, sed M. Tullio in exitum pulso, factum est viri & uxoris discidium. Discidium autem, id est, distractio, divulsio, discissio, a verbo discindo, ut sæpius iam diximus, & pluribus verbis docuimus in commentar. Lucretianis. Lamb.

Concedere, quem occidere] Plus ergo hoc quam illud est: quasi concedere, cadere sic cum dolore; occidere, cum interitu. Hor. Remque publicam concedere unius discessu] Libri manuscripti habent, remque publicam concedere, ubi vulgati, cavere: ex quo facti, concedere. Significat autem Cicero, republicam suo discessu concidisse: si autem omnes interissent, funditus occalarum fuisse. Lamb. Remque publicam concedere unius discessu] Ita scriptum est in veteribus libris, & recte, si verba Cicerois attente inspiciantur; nam gloriatur se patriam discidendo servasse, quam resistendo delevisset. Utrum. Concedere unius discessu, quam omnium interitu occidere.]

Ita Pal. pr. non. S. Vict. aliorumque manusc. non ut vulgo concedere. Lambinus fecit concedere; inepte. Quod enim discrimen eius quod concedit & occidit? Auctarius Guilielmus, concedere & int. occidere? hac sententia; maluisse Ciceroem, republicam furori Clodiano cedere suo discessu, quam eandem conducta multitudinè obviam ire, & repugnare cum omnium interitu: in quam sententiam sæpius hoc libro locutus est. Concedere pro cedere, usus est noster pro Mutena. Occidere autem esse obviam ire, notum vel e Plauto. Græc. Hoc est argutari, ne quid dicam gravius de viris doctis. Sententiam vidit Lambinus. Procul dubio Cicero lusit in vocibus concedere & occidere. Quoties in hac oratione & precedente, dicit republicam suo discessu fuisse assictam, & si non redisset, plane peritum fuisse? Soperius cap. 33. Assisse secum republicam ait hoc est, fere fuisse republicam, sive concidisse. Cap. 29. Utrum me pariter sibi ac restitum accipere debuit. Et patim. Grævius.

CAPUT XXXVII.

Prætextatos inimicos] Quod magistratum est insigne. Hotom. Videre prætextatos inimicos, Græc.] Pal. omnes prætextos, & sic quoque S. Victor. Neque omnino displicet; ut agmine magno & quasi indagine quadam infisterint. Græc. Nugæ. Excidit una syllaba.

Aditiam pecentes fuerit] Dixi in ea post reditum, arbitria aliquot locis dici, pro mercede libitinariorum. Hotom. Vide quæz ibi notavimus, ad cap. 7.

Atque ita ut dolenter abisti] Francii: atque ita ut, cum dolenter abisti. Quod verum est. In Drest. legitur etiam cum, sed desideratur ut, in editione prima utraque particula deest. Vides in aliis libris alteram, in aliis utramque, quam sententia flagitat, excidisse particulam. Prætexta puto aliud verbum desiderari, quod in nullo librorum, quos docti excusserunt, comparere, nimirum videtur, aut habere; in his verbis, ut cum dolenter abisti, non tam sapienter scilicet dicitur. Sed nihil adda in vestris libris. Grævius.

Qui

Qui autem ea reliquit reip. causa, a quibus cum summo dolore disvellitur] Nam Est vitium placitis abstulisse rebus.

Quid est aliud quod Christus servator præcipit, relinquenda esse illius causa, quæ maxime nobis cara sunt: eos demum, qui hoc faciunt ostendere, se Christum vere amare, illiusque dignos esse amoris? Id.

Quare temp. (distringatur licet) ista factio] Voces duæ, temp. ita scriptas, ut scribi solent, omittas a librario propter similitudinem vocis superioris, restitui: quo facto totum hunc locum, cuius antea sententia erat perobscura, & inexplicabilis, planum reddidi. Tum versus duos, qui deinceps sequuntur, in libris vulgatis sæpe depravatos, & aliquot vocibus spoiliatos ac deformatos, in integrum restitui. Sic enim vulgo leguntur, bis servavi, ut consulis togatus armatus vicirim: privatus consulibus armatis vestrim. Ego autem sic restitui: Bis servavi, & cum consulis togatus armatus vici, & cum privatus consulibus armatis velli. Natum autem utrumque mendam est ex copulatione, & versa in ut a scriptore, & particula, cum, prætermittit propter syllabam primam vocis deinceps sequentis consul. Quibus admixta, versa sunt jam a conjectoribus, vici, & velli, in vicirim & vestrim. Quod autem paulo plenius ac planius olim edideram Bis servavi: semel consul, cum togatus armatus vici: iterum privatus, cum consulibus armatis velli, cuius utriusque temp. Græc. id nunc mutò factum, quia nimis longe ab antiqua scriptura remotum est. Lamb. Quare distringatur] Reddidimus lechri omnium atarum lætionem, mirifice inquirantur nugis Lamb. Græc.

Id quod in omni mea causa] Sic in extrema orat. Quæso obsecroque vos, Pontifices, ut me quem auctoritate, studio, sententia resistissit, noxe manibus vestris collocetis. Significat eos, cum in senatu sententias dicerent, sibi perpetuo suffragatos fuisse. Hotomarus.

In conspectu præterea] In Palatino colle, loco edito & celebri. Ut paulo post: In palatio atque in pulcherrimo urbis loco. Idem.

In ea urbe, in qua tropæa & de me] Plane, & sine ulla varietate ita scripta est vox tropæa, in codicibus manuscriptis, nequi forte pravæ consuetudinis defensor Tom. V.

peritax, dicat me sine librorum antiquorum auctoritate utatam scribendi: rationem immutasse. Quod tamen in hac voce, ut & in aliis, veritate fretus facere non veritus essem. Lamb.

CAPUT XXXVIII.

Et ab eodem extructam] Sic in extremo: per reliquias vim læteratius edificata. Hotoman. Et ab eodem eadem extructam] Vocem, adeus, quæ fuerat omisa a librario decepto similitudine vocis, que antecedit, restitui certa conjectura dictus. Lambinus. Et ab eodem extructam, & postam in oculis civitatis] Pantagathus emendabat, Extructam spulaturam in oculis civitatis. Urfin. Si amnuerit libri, non repugnarem Lambino. Sed nunc, cum omnes codices consentiant, subaudiendum puto ex præcedentibus domum. An possum ferre domum, quæ in locum me eversa extructa est a communi hoste? Grævius.

Sp. Mellii] Nota est historia ex Livii lib. 15. & Valer. lib. vi. cap. 3. ubi hæc omnia commemorantur. Hotom. Vide & Flor. lib. 1. cap. ult. & quæ ibi docti notarunt.

Æquid aliud æquum] Puro æquum dictum pro planicium. Ut hic noster alibi dixit, æquora camporum. Et prius æquum Mellii, pro planicium & æream Mellii dictum, post vero conjuncte Æquumium. Hotoman.

Nomine ipso Æquumelii] Domum deinde, inquit Livius, ut monumentum arca esse, expressit vestigia spei, dicit exemplo possit. Id Æquumelium appellatum est. Idem.

Dubius lucis concessum videtur] Inter duos lucos sitam. Videtur fuisse illi duo luci, qui erant extra portam Capenam, ubi erat Camænarum zelus ludo ornata a Fulvio Nobilitate, & alter lucus in quo fons erat Egerie, & ipse Camænis sacer. Fuerunt enim luci duo Camænarum. Id.

Cum domo Fulvii Flacci] Hic ille est M. Fulvius Flaccus, qui cum C. Graccho Tiberii fratre, a L. Opimio consule interfectus est. Lambinus.

CAPUT XXXIX.

Orem, quam homines solent videre, Græ.] Expressi quod erat in Pal. nono & Gemblacensi: vulgati amplius, solent, a cura liberati, notabili glossate. Quod mirum a Lambino non animadvertum: qui variis coniecluris hic usus. Grater. Ex Pontificis Max. domo.] C. Casaris, cum in opternum Bonæ deæ ingressus est. Hæmon.

Hæmon] ut qui esset.] Hand secus Pal. non. & S. Victi. Editi amplius, hunc, inquam, etiam vos qui essis, Græ. cui bono? Grater. Cum tu coleris ore.] Pudenter, & veracunde hunc locum emendavi. Nam ex eam, quod erat in vulgaris & antiquis ego feci, quon. Ad religionem autem referendum est. Lambinus.

CAPUT XL

Nimium esse superstitionem non oportet.] Suspexi mihi locus. Nam quid est hoc, nimium esse superstitionem? quale est, nimis avarus, & nimis intemperans esse, & similia. Quo modo si quis loquatur, fingit, vitium horum habituum nasci ex eo, quod est nimium, non ex rebus ipsis. & cum, qui sit avarus, aut intemperans, modo non sit nimis avarus, aut nimis intemperans, non esse vituperandum. Quod absurdum dictum est. At, ut avaritia, & intemperantia, vitiorum sunt nomina, ita & superstitio, vitii nomen est. Ut igitur aliquis reprehendatur, nimis superstitiosum esse non necesse est, sed quisquis superstitiosus est, eo ipso vituperandus est. Idem. Hæc si in schola Stoica Lambinus disputaret, faciles ei præberemus aures. Sed in oratore qui cum vulgo loquitur, non nemo hæc reprehendat. Sicut homines alii, sed sunt Eucleones, qui modum omnem excedunt. Tullius hic false exagitat Clodium, quasi nimis fuisset superstitiosus, qui voluerit videre mysteria, que nulli vito videre fas est. Quamvis extra jocum verum fit quod vetus poeta cecinit apud Gellium IV. p.

Religiosum esse oportet, religiosum nefas. Grævius. Anni superstitione.] Iterum eius in opternum Bonæ deæ ingressum significat. Flor.

tum Bonæ deæ ingressum significat. Flor. Non exoptat.] Significat caput translationem: si quis non suis ius rogari, ejus hæc legi nihilum rogatum. De quo in orat. pro Cæcina. Hæmonazus. Quod ex presentis infamia.] Levi imitatione facta, etiam hunc locum restitui, ex infamia facti infamiam, quemadmodum paulo post, primo versu, pagina proxima, ex una iussa, quod est in omnibus libris, feci, universa. Lambinus.

CAPUT XLI

Nec est ulla erga Deum pietas, nisi honesta de omnino eorum ac mente opinio.] Vere Augustinus lib. I. de lib. arb. cap. 2. De Deo optime existimare, pietatis est exordium. Nam ex illa recta & honesta opinione pietas & cultus oritur. Vir est illa honesta opinio, & quod pariat virtutem, docet imprimis pulcherrime Arianus apud Epictetum lib. II. 14. Μὲν οὖν τοῦ πᾶσι νόμος, &c. Latina tantum adscribam, quia locus est prolixior. &c. Primum illud est discendum, esse Deum, & providere rebus universis, ac non modo facta, sed et cogitationes quidem ac motus animorum tam latere posse. Deinde cuiusmodi sunt Dii? Nam quales illi reperirentur, talis ut sit etiam is, qui illis placere ac parere volet, opera necessario danda erit, & ut quam proxime ad eorum similitudinem accedat. Si nomen fidele est, illum quoque fidelem esse oportet. Si liberum, illius quoque liberum. Si beneficium, illum quoque beneficium. Si magnanimum, illum quoque magnanimum esse oportet. Græv.

Cum exopti nihil ab eis, quod sit injustum atque inhonestum.] Itaque Plaro & alii philosophi sentiunt non nisi sapientem tenere artem orandi. Hinc Persius Sat. 4. & Juvenalis Satyra 10. exagitant illos, qui vanæ & inania, & sibi noxia petebant a Diis, quod plerique faciunt homines. Idem.

Ipse cum loci illius, cum etiam cupiditate.] Franc. Ipse cum loci illius, tum etiam cupiditate. Idem.

Ob sanguine casum unam, una iussa illa rogatione.] Forte, unam, ista illa rogatione. Gruterus. Ex eorum per vim hominis.] Est a Pal. nona & S. Victor. editi, per unum homin-

nis. Idem. Sed si sic legas, ut ex suis correxit Gruterus, quid facias sequentibus. infamiam Lavetinum? aut copula est interponenda, aut scribendum infamiam Lavetino. Sed non adducit libri. Restitui itaque necessarium priorum editionum lectionem firmamam Franci, Dresd. & editionis prima præsidio: Eorum per unum hominis festissimum infamiam Lavetinum. Grævius.

Deo pariter & familiaritas meos Lares expulsi.] Cornelia Græchorum mater in epistola ad filium, quem princeps publicavit And. Schottus inter fragmenta Cora. Nepotis: Ubi mortua ero, parentibus mihi, & invocabis Deos manes pariter. In eo tempore fidebim te contra Deum paces exoptare, qui vivas atque presentes relictor atque desertos habueris? Sic hunc locum recte emendavit maximus Salmasius in exercitationibus Plinianis. Lares familiares erant manes parentum. Hinc duo erant Lares. Ovidius v. Falor.

Bina genitorum quærebam signa Deorum.

Viribus aurose felle caduca mora. Mille Lares genuingere ducis, qui tradidit illis.

Ubi habet, & vitæ numina tens colunt.

Loquitur quidem de Laribus publicis, seu Compitalitiis, quos duos tantum fuisse, quibus accesserit postea Genus Augusti, sed tamen & privati Lares erant quoque tantum duo, & cum Genus Augusti inter Lares quoque cohereret, tunc erant Numina, que & publice in compitis, & domi colebantur in Larario. Et Vitellius Narclis & Pallanis imagines auras inter Lares coluit, resse eodem Suetonio. Sed pariter aut erant manes majorum, cuiuslibet familiaris, aut quos etiam ex majoribus Diis præcipue colebant, singuli tanquam custodes salutis domesticæ. Patet hoc ex Cicerois lib. IV. in Verri. Quærendum est, credo, Heius ille non et alienum habuerit, num ædificium fecerit: si fecit, num tanta difficultas eum rei memoravisse tenuerit, tanta egestas, ut Deos pariter venderet. Dicebantur enim penates ab aliis quoque scriptoribus Diis patrii. Quamvis fuerint illi penates in eadem oratione docet Tullius: Erat apud Heium sacrum magna cum dignitate in ædibus, a majoribus suis traditum, penatium, in quo signa pulcherrima qua-

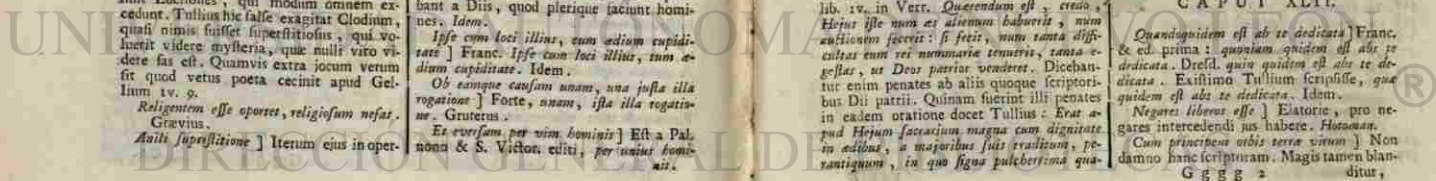
ror, Espio Præstelli, Hæmonis Mopis, dæ Campense Paletenti. Talis fuit Fortuna cultralis Galbar, de qua Suetan. Galbar 4. Colebantur Lares in larario, quod vocat Suetonius, pariter etiam consuetudinem. Erat id lararium sepe in cubiculo: vide Sueton. Domit. cap. 17. Penatium vero fedes erat plerumque focus. Hinc Grævius dicebatur deus. Grævius.

Ut te ipsa tanquam in capitis sedibus collocaret? Ita scriptum est in libris manuscriptoris: eamque scripturam rectam esse arbitror: vulgatum autem, ut a te ipsa tanquam in capitis sedibus collocaretur, vitiosam. Quamquam hoc argumento defendi potest: quod paulo post dicit interrogando, hanc Libertatem a Clodio domi suæ collocatam. Sed nihil hic valet adverte hanc veterem scripturam. Nam eo consilio Libertatis signum in domo Cicerois Clodius collocavit, ut ea ipsum Clodium in domo Cicerois collocaret, id est, ut ipse Clodius domum Cicerois possideret, cuius cupiditate inflammatus erat, ut supra a Ciceroe dictum est. Sed non dissimulabo, quibusdam placere legi, in capitis ædibus, non, ut est in libris omnibus, in capitis sedibus: Lambin. Ut te ipsa tanquam, &c. collocaret? Sic quoque Pal. nonus & S. Victoris, exhibuitque item ex suis Lambinus. Vulgata ut a te ipsa, &c. collocaretur. Minus nervose. Græv. Quando Clodium Libertas collocavit in Cicerois domum? Si ipsa ibi esse dedicata, illi que locus illarum ædium consecratus, ut ex hac parat oratione, quomodo collocare poterat in illo Clodium, licet flagraret illius loci cupiditate? Recipi itaque scripturam veterum codicum & editionum male a Lambino & Grutero repudiatur, sed quam stabilis Franc. & editio prima, Grævius.

CAPUT XLII

Quandocumque est ab te dedicata.] Franc. & ed. prima: quoniam quidem est ab te dedicata. Dresd. quia quidem est ab te dedicata. Existimo Tullium scripsisse, que quidem est ab te dedicata. Idem.

Negare liberos est.] Elatorie, pro negare intercedendi ius habere. Hæmon. Cum principum orbis terra vitium.] Non damno hanc scripturam. Magis tamen blandus.

ditur, quæ in Franciâ reperitur, quia numerosior est lectio: *Cum principem urbis iterarem.* Nam sic sæpe loquitur Tullius. Pro Sexto Roscio: *Africa pars tertia orbis terrarum.* Grævius.

Cum forum armatis ceteris perditorum hominum possideret. Nihil hic movent manuscripti, Mihi tamen hæc sunt suspecta. Quis autem affirmare vetus ulcus hic lateat. Num quis legit apud ulum scriptorem probatum, possidere urbem, aut locum armis, aut hominibus? Novi Ciceronem alibi dicere: *Cum illorum licentiam auctoritate sua possideret.* Sed hoc est per auctoritatem suam: Posses libere, possidere forum armatis, esse per armatos, aut cum armatis. Sed hoc infons est, ut puto,

Latinis auribus. Credo itaque literæ esse transpositas, & Ciceronem scripsisse: *Cum forum armatis ceteris obsecisset, ut nulli pateret aditus ad repræmendos ejus sceleratos conatus.* In Rullum: *Totius Italiam suis præsidis obfidere & occupare cogitat.* Idem xi. Philipp. *aditus armatis obfidem.* Si quis tamen præfracte vulgatam velit tueri, poterit sane illam tueri, isto in Vatin. loco: *senatus templum armatis hominibus.* Nec propterea velim cum quoquam contendere. Mihi tamen obfidere huic loco videtur esse aptius & accommodatius. *Grævius. Curiositati nunc demum hæc, opinor, sufficiat.* Olivetus.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI

Collectæ: præter illas, quæ in hac Editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propolitæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam posterior.

4. 19. <i>Fuit</i>] M. L. G. omittunt.	14. 9. <i>vestrum</i>] L. nostrum
5. 5. <i>Nam</i>] M. nam	19. <i>confessit</i>] G. confessi
6. <i>honoribus</i>] V. M. honoribus mandandum, L. honoris mandatum.	15. 17. <i>erudita</i>] V. M. L. traducta
9. <i>si quid</i>] V. M. L. si quid etiam aut	16. 1. <i>bellum</i>] V. M. L. omittunt
17. <i>ita</i>] V. M. L. itaque	10. <i>negotio</i>] V. M. L. negotiis
4. 10. <i>debet</i>] L. debeat	16. <i>subsidio</i>] V. M. consilio
21. <i>belli</i>] M. belli frustra	17. 12. <i>ustigetur</i>] V. M. navigaretur
23. <i>vobis</i>] V. M. vobis & ab imperatoribus Resp. conf. L. vobis & ab imperatoribus vestris conf.	25. <i>Brandisio</i>] L. a Brandisio
7. 5. <i>uno</i>] V. M. L. una	26. <i>Qui</i>] V. M. L. quid ad nos cum ab
8. 2. <i>a vobis</i>] V. M. L. ab unis	29. <i>Quidum</i>] V. M. L. Quid
4. <i>distrahit</i>] V. M. L. distrahit	3. <i>potestatem</i>] V. potestate
14. <i>De vestri</i>] V. M. L. sed pro vestri	11. <i>tantumne</i>] V. M. tantane
9. 16. <i>quod</i>] V. M. L. quod & vos	14. <i>hostium</i>] L. prædonum
30. <i>commoeratur</i>] L. commoeretur	19. 4. <i>hujus</i>] L. hominis
10. 3. <i>causa de</i>] L. cum vestra maxima vestigalia apantur	11. <i>atque</i>] L. delect.
23. <i>vobis</i>] V. M. L. vobis	19. <i>qualis</i>] L. quamvis
26. <i>salutis</i>] L. fylis	ult. <i>vestri</i>] L. vestri
11. 14. <i>collocatas</i>] V. collatas	21. 22. <i>es</i>] V. M. L. ea in re
22. <i>id</i>] V. M. id quod certe, L. id certe	33. <i>comperit</i>] L. comperis
24. <i>amiferant</i>] G. amiferant	23. 10. <i>jam</i>] V. M. L. jam vero
12. 10. <i>impertire</i>] G. impertire	18. <i>profecturus</i>] V. M. profecturus
13. <i>fuisse</i>] V. M. L. esse delectas	24. <i>tamque</i>] V. tam
15. <i>maxima</i>] G. magna	26. <i>vestri</i>] L. vestri
16. <i>quam</i>] M. L. delect.	28. <i>ipse</i>] V. M. L. ipse
Lucullus] M. L. Luculli	23. 2. <i>judicari</i>] M. L. judicare
17. <i>liberavit</i>] M. L. liberatam	3. <i>jam</i>] V. omittit.
22. <i>esse</i>] L. esse	9. <i>hominis</i>] L. hominem
23. <i>ornata</i>] L. ornatas atque refertas	24. 9. <i>vobis</i>] V. M. L. omittunt.
29. <i>Quirites</i>] V. M. L. reputo	20. <i>auxantissimus</i>] V. M. omittunt.
31. <i>hæc</i>] V. M. L. omittunt.	5. 4. <i>item</i>] V. M. L. idem
13. 28. <i>processio</i>] V. M. L. processus	21. <i>transjuranus</i>] V. M. maritimam
	18. <i>venantis</i>] L. permanit
	27. 16. <i>quid</i>] V. M. L. quid de eo
	26. <i>Artemis</i>] L. Artemis, inquit
	28. 2. <i>dicam</i>] L. dico
	12. <i>enim</i>] V. M. L. omittunt.

ditur, quæ in Franciâ reperitur, quia numerosior est lectio: Cum principem urbis iteratum. Nam sic sæpe loquitur Tullius. Pro Sexto Roscio: Africa pars tertis orbis terrarum. Grævianus.

Cum forum armatis ceteris perditorum hominum possideret. Nihil hic movent manuscripti. Mihi tamen hæc sunt suspecta. Quis autem affirmare vetus ulcus hic lateat. Num quis legit apud ulum scriptorem probatum, possidere urbem, aut locum armis, aut hominibus? Novi Ciceronem alibi dicere: Cum illorum licentiam auctoritate sua possideret. Sed hoc est per auctoritatem suam: Posses libere, possidere forum armatis, esse per armatos, aut cum armatis. Sed hoc infons est, ut puto,

Latinis auribus. Credo itaque literas esse transpositas, & Ciceronem scripsisse: Cuius forum armatis ceteris obsecrasset, ut nulli pateret aditus ad repræmendos eius sceleratos conatus. In Rullum: Tota Italia sui præsidii obsecro & occupare cogitat. Idem xi. Philipp. adius armatis obsecro. Si quis tamen præfracte vulgatam velit tueri, poterit sane illam tueri, isto in Vatin. loco: senatus templum armatis hominibus. Nec propterea velim cum quoquam contendere. Mihi tamen obsecro huic loco videtur esse aptius & accommodatius. Grævianus. Cursu sita nunc demum hæc, opinor, sufficiat. Olivetus.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI

Collectæ: præter illas, quæ in hac Editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propolitæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam posterior.

4. 19. Fuit] M. L. G. omittunt.	14. 9. vestrum] L. nostrum
5. 5. Nunc] M. nam	19. confectis] G. confecti
6. honoribus] V. M. honoribus mandandum, L. honoris mandatum.	15. 17. erudita] V. M. L. traducta
9. si quid] V. M. L. si quid etiam aut	16. 1. bellum] V. M. L. omittunt
17. ita] V. M. L. itaque	10. negotio] V. M. L. nepotilis
4. 10. debet] L. debeat	16. subsidio] V. M. consilio
21. belli] M. belli frustra	17. 12. navigaret] V. M. navigaretur
23. vobis] V. M. vobis & ab imperatoribus Resp. conf. L. vobis & ab imperatoribus vestris conf.	25. Brandisio] L. a Brandisio
7. 5. uno] V. M. L. una	26. Qui] V. M. L. quid ad nos cum ab
8. 2. a vobis] V. M. L. ab unis	29. Quidum] V. M. L. Quid
4. distracti] V. M. L. distracti	3. potestate] V. potestate
14. De vestris] V. M. L. sed pro vestris	11. tantum] V. M. tantum
9. 16. quod] V. M. L. quod & vos	14. hostium] L. prædonum
30. commoventur] L. commoventur	19. 4. huius] L. hominis
10. 3. cum de] L. cum vestra maxima vestigalia apantur	11. atque] L. delet.
23. vobis] V. M. L. vobis	19. qualis] L. quam
26. saluti] L. fylis	ult. vestri] L. vestri
11. 14. collocata] V. collatas	21. et] V. M. L. ea in re
22. id] V. M. id quod certe, L. id certe	33. competit] L. competit
24. amiferunt] G. amiferant	23. iam] V. M. L. iam vero
12. 10. impertire] G. impertire	18. profecturus] V. M. profecturus
13. fuisse] V. M. L. esse delectas	24. tamque] V. tam
15. maxima] G. magna	26. vestri] L. vestri
16. quam] M. L. delent.	28. iste] V. M. L. ipse
Lucullus] M. L. Luculli	23. 2. iudicari] M. L. iudicare
17. liberaverit] M. L. liberatam	3. iam] V. omittit.
22. esset] L. erat	9. hominis] L. hominem
23. ornata] L. ornatas atque refertas	24. 9. vobis] V. M. L. omittunt.
29. Quiriter] V. M. L. reputo	20. amantissimus] V. M. omittunt.
31. hæc] V. M. L. omittunt.	4. item] V. M. L. idem
13. 28. processio] V. M. L. processus	21. transuariano] V. M. maricimam
	18. remansit] L. permansit
	27. 16. quid] V. M. L. quid de eo
	26. Arcium] L. Arcim, inquit
	28. 2. dicam] L. dico
	12. enim] V. M. L. omittunt.

30. 8. *Syrus*] V. L. Lycia
interuenus] V. M. L. exterarum.
 14. *per*] V. M. L. hoc anno
 16. *vestris*] L. vestris.
 20. *cum*] M. L. omittunt.
 30. *qui ab emanentis fauoris, atque oppidum*] V. M. L. omittunt.
 31. 1. *Pop. Rom.*] G. Pratores
 2. *nos*] V. eos.
 17. *beneficis*] L. beneficis usus
 22. *no*] V. M. L. num
 28. *perfructuque*] V. M. L. con-
 fiantique
 32. 15. *honores*] M. L. honores
 35. 15. *agitatus*] L. agitatum esse in
 16. *evellam*] L. evellere
 36. 11. *peroratus*] V. peroratum fuerit
 39. 1. *existimatur*] V. estimacione
 10. *convincta*] V. M. convicta, L. con-
 juncta
 11. *maneat*] L. in omni
 14. *et*] G. delet.
 20. *in illa*] G. neque in illa
 49. 9. *auspicibus*] V. auspiciis
 41. 12. *perfectus*] V. M. L. perfectum.
 16. *illa*] L. huc.
 20. *fratris*] M. L. in fratrem
 42. 16. *frater*] V. L. frater eius
 20. *adolefcentem*] L. adolefcentulam.
 28. *tantum*] L. tum
 44. 17. *dexteram*] V. M. dexteram
 45. 1. *renunciavit*] L. nunquavit
 8. *ita*] V. M. L. itaque
 46. 5. *vocemque*] L. voceque
 15. *fero*] L. fero, &
 47. 1. *Quantum*] V. M. L. quanto est
 8. *ejus*] G. delet.
 48. 8. *tum*] M. cum recens fuit
 6. *Avulus*] V. M. L. Avulus.
 49. 15. *cum*] V. L. tum
 17. *de*] M. ne
 50. 4. *litteris*] M. literis
 8. *debetis*] V. M. L. debetis.
 52. 2. *fructus*] L. fructuose
 18. *audens*] L. multa
 21. *dicit*] V. M. dicit
 34. 16. *an*] L. que
 55. 4. *Quintus*] L. Quintilius
 57. 9. *accusationi*] V. L. accusatori
 58. 1. *illa*] V. M. L. illi
foa] M. foa per se judicia, L. foa
ipis] L. iudicia
 59. 21. *quid*] V. quod
 14. *no*] L. calidem
 60. 21. *profecerat*] L. profecerat
 61. 21. *posset*] M. L. posset
 35. *festivum*] M. festertia
 62. 6. *suam*] V. M. L. suam, huc secum
cogitant
 13. *confusio*] L. confilii
 63. 8. *planus*] V. Plancus
 19. *oculata*] L. occulata
 64. 12. *ut*] V. M. L. ut enim
 66. 18. *recentem*] L. recentem tum
 67. 2. *queritur*] L. queritur
 68. 10. *patiamini*] V. M. patiamini
 12. *confiant*] L. confiant
 16. *etiam*] L. tali etiam
 71. 6. *quod*] L. quod
 14. *prudens*] V. G. prudens
 73. 2. *habitus*] V. habitus
 22. *damnatum*] V. condemnatum
 74. 13. *beneficium*] L. beneficiis
 ult. *reperitur*] L. reperitur
 75. 1. *et*] L. sit
 16. *paucos*] V. M. post paucos.
 76. 13. *confiant*] L. confiant
 77. 1. *dicit*] L. diceret
 3. *responderet*] L. responderet
 24. *iudicium*] L. iudiciorum
 79. 28. *riti*] L. mictatur
 81. 1. *animadvertens*] V. G. animadverten-
 tem atque auctoritatem censo-
 riam
 2. *anquam*] L. prius
dicit] G. omittit.
 16. *fidem*] L. cum fidem
 82. 19. *cepisse*] L. cepisse
 28. *movet*] V. M. L. movere
 34. *discrepare*] L. discrepare
 83. 3. *agatis*] L. agatis : videte
 17. *implexato*] M. implexato
 85. 8. *animadvertens*] L. non animadvertens.
carpes] V. L. carpes
videt] L. volens
 9. *fortiter*] V. L. fortiter
 15. *tu*] G. omittit.
 18. *operere*] L. G. convenire
 21. *huc*] G. delet.
 86. 22. *relinquit*] L. relinquit
 26. *Quare*] V. M. omittit se
 87. 27. *consensum*] V. M. consensum
 88. 13. *tum*] V. M. cum
 14. *decreverat*] L. decreverat
 15. *vel*] V. M. L. omittunt.
 90. 4. *et*] L. & ex
 13. *Tiberium*] V. Tiburcium
 20. *imperare*] L. imperari
 92. 8. *contingunt*] V. M. tenentur
 17. *huc*] V. M. illo
 25. *legit*] L. lege
 93. 8. *quatuor*] V. quatuor, tribuni
 21.

21. *multis*] L. moluit
 94. 3. *accusavit*] L. recusavit, quin quo
 7. *tantum*] L. tamen
 95. 11. *et*] L. sit
res] L. res
 97. 1. *confidimus*] V. M. L. confidimus
 omnes
 8. *omnium*] L. hominum
 31. *iudicis*] M. iudicis meminisse se
 hominem
 98. 4. *non*] L. reputare non se
 7. *cupidiatibus*] L. cupidiatemque
 omnia
 18. *fit*] V. sibi non fugienda
 23. *potuerunt*] L. potuerunt
 26. *dixit*] V. dixit
 99. 8. *debere*] L. debere se
 24. *de moribus*] L. & mores
 100. 6. *At*] V. M. haud
 8. *prudensissima*] M. prudentissima
 14. *Hec*] V. L. hoc
 28. *defendat*] L. defendet
 101. 6. *offerret*] L. offerret
 27. *audire*] V. M. adire
respicere] L. aspicere
 102. 8. *etiam*] V. M. L. etiam contra
 19. *comestum*] V. M. L. comestum
notum
 103. 2. *posset*] L. posset
 ult. *aversari*] V. M. adversarii
 104. 22. *detraheret*] L. attraheret
 25. *posset*] L. posset
 106. 25. *nilum*] V. nullum
 8. *auctorem*] G. auctoritatem
 107. 19. *reservare*] L. reservare
 108. 10. *de illo*] L. illud scelus
 20. *instrueret*] L. instrueret filio
 24. *itaque*] L. itaque quod
 110. 11. *dicitur*] V. M. L. dicitur
 111. 10. *hucus*] L. hoc
 11. *vellent*] V. M. vellent : Praefentem
 possent
 112. 5. *patiamini*] V. M. patiamini
 117. 12. *Sane*] G. omittit.
 15. *populi*] V. V. populo R.
 20. *quod*] L. quo affectar
 118. 8. *vera*] V. M. L. omittunt.
 121. 10. *reficiatur*] L. reficiatur
 22. *et*] L. et cum
 122. 11. *Quos*] V. M. quo
 21. *coloniis*] V. L. coloniis
 124. 19. *cogitarunt*] L. cogitarunt
 126. 3. *volunt*] V. M. L. volent
 129. 15. *inducunt*] V. M. L. inducunt
 166. *iudicem*] V. L. iudicem
 26. *impertiant*] V. M. impartiunt
 130. 20. *praepoerent*] V. M. G. praepoerent
 21. *effus*] L. im
 131. 11. *quid*] L. quid
 16. *tandem*] L. deler.
 133. 9. *ratique*] L. allevatione
 21. *atque*] M. atqui
 137. 17. *aliquid*] G. omittit.
 138. 14. *crearetis*] V. M. L. crearetis
 139. ult. *confusibus*] L. confusibus
 140. 7. *fructus*] L. tenetis
 143. 22. *regum*] V. M. G. regis
 144. 13. *illi*] V. ulli
 145. 24. *factum*] V. G. factum
 146. 5. *enim*] V. M. L. omittunt.
 17. *quoniam*] L. quod
 147. 9. *nobis*] V. M. G. nobis
 33. *decreto*] L. decreto
 ult. *petierunt*] L. petierunt, quietis
 nobis? an qui
 149. 13. *recipi*] L. refici
 14. *vobis*] V. M. L. nobis
 17. *ipis*] V. ipsam
 19. *et*] V. M. omittunt
 150. 3. *quam*] L. quam
 4. *arbitratur*] V. M. arbitrantur
 24. *idem*] L. eidem
 151. 12. *imperatoris*] M. imperatoris
 152. 6. *quos tu*] L. quos tu tuo
 153. 25. *ipse*] L. sane
 155. 2. *se movere*] L. sed se, V. M. sed
 movere
 23. *suba*] L. Juba
 7. *nullum*] L. folorum
 156. 7. *autem*] enim cum
 8. *puer*] L. puer, tum
 9. *perficere*] L. perficere
 15. *fit*] L. et
 157. 3. *Philippi*] L. Philii
 16. *vobis*] L. nobis
 158. 3. *omne*] L. comere
 8. *Italiam*] L. Apuliam
 11. *Quid*] V. M. L. quidnam agri?
 ult. *invenitur*] V. inveniunt, L. invenitur
 159. 13. *dico*] L. dies nocteque
 22. *iam*] L. iam, atque
 23. *gravi*] L. gravibus
 24. *non*] L. deler.
 161. 5. *postimus*] M. postimus
 19. *atque*] L. atque in
 20. *que*] V. M. L. quo
 162. 17. *quingentos*] V. M. quingentos
 163. 15. *in jugera*] L. in singulos jugera
 164. *Araxesem*] V. M. Narnientem
 3. *juvant*] L. juvant
 17.

17. *quem*] V. quem paciter qui iter,
L. per quem iter qui
18. *capas*] partas
19. *Lentulus*] L. Lentulus is
20. *fenatus*] L. fenatus fuit
165. 1. *populus*] V. M. L. populum R.
2. *Atqui item*] V. M. at quidem
3. *Aquilus*] V. M. Atilius
10. *facilitatibus*] L. difficultatibus
11. *perenicat*] L. pereniace
12. *exillium*] M. exillum
13. *Capuan*] V. G. Capua
17. *vestri*] L. nostri
167. 12. *comparandis*] V. M. comparandis
15. *vidimus*] L. G. vidimus
168. 3. *Q. Fulvium, Q. Fabium*] L. Cn.
Fulvium, Cn. Salpicium
6. *nihil*] M. L. delect.
170. 3. *vegrandi*] V. M. ut grandi
ult. *quo*] G. que
171. 10. *opimus*] L. opimus
11. *non*] M. omittit.
13. *contemnent*] V. contemnent
15. *Nuceria*] L. Nuceria non
20. *continet*] V. continetur
32. *anctioribus*] V. M. acrioribus
172. 15. *exiit*] V. est, L. evasit
ult. *spere*] L. sperare
173. 9. *quoquam*] L. quam
20. *rimissem*] V. rimissem, tamen
30. *facillimus*] V. M. facillimus
174. 1. *magistratus*] L. magistratum
2. *familiaris*] V. L. familiaris
3. *h*] V. M. etii
4. *sup*] L. si
7. *et*] L. ex
9. *animi*] L. animi
176. 20. *hunc*] V. hunc
26. *reip.*] L. populo R.
profusus] V. confessus
177. 23. *Ut que*] L. quo que
30. *at*] V. M. sed
178. 8. *Crabra*] V. crebra
11. *copii*] V. M. copat
24. *Hee*] V. M. L. hoc
9. *venire*] V. venire
14. *generi*] V. M. L. genere
19. *defendere*] L. defendere me crimi-
natur
25. *oculis*] V. M. L. oculos continua-
ndo
183. 13. *adhorata*] L. horata
184. 7. *iudicare*] M. iudicari
185. 5. *verum*] L. delect.
21. *cum*] L. omittit.
186. 6. *prescriptum*] M. G. prescriptum

18. *quod*] L. hoc, quod
187. 19. *tua*] L. tua sunt, hac et clemen-
tem hominem
189. 3. *liberabit*] V. M. liberavit
190. 18. *unice prator*] V. M. omittunt.
191. 19. *Domitius*] V. G. Domitius
192. 17. *comparare*] V. M. comparare
194. 3. *alium*] G. legem
198. 6. *conventus*] V. M. L. consensus
19. *hoc*] V. M. hoc
199. 3. *vere*] V. M. L. omittunt.
15. *patre*] V. M. L. patre natus, avis,
majoribus
18. *postea*] L. postea L. Saturnini tri-
buni plebis, & C. Servilii pratoris
populi Rom. mortem eorum
dignitas remorata est.
200. T. *de nos*] L. at vero nos
2. *hujusmodi*] L. ejusdemmodi
3. *verintamen*] L. verum
tanquam in] V. M. L. tanquam
aliquid in
201. 15. *stiam*] L. jam
17. *VI.*] V. M. L. VIII.
202. 9. *tu*] V. M. L. omittunt.
203. 5. *de meo*] V. de nostro omnium
9. *illa*] V. M. L. ea
10. *etiam*] V. omittit.
16. *summa*] L. summa rei periclitan-
da. Quamdiu
28. *aque*] L. & quod
29. *modum*] V. M. L. non
205. 9. *qui non*] V. M. qui te non
11. *infamia*] L. in fama
14. *sur*] V. omittit.
2. *numquam*] G. omittit.
3. *reip.*] L. reip.
12. *populi R.*] V. M. G. Reip.
13. *musica*] M. G. multo
15. *conatus et*] V. M. L. voluisti
207. 1. *se*] L. aut
10. *quod omnes*] V. M. quid, quod o-
mnes
17. *infensum*] V. infensum
29. *iam sui omnes*] G. aliquot jam an-
nis
208. 1. *ac*] V. M. L. &
8. *verus*] L. verus est
14. *ut domi*] V. domi... affervari
209. 4. *ita*] L. omittit.
5. *te*] G. omittit.
6. *et*] V. sed
28. *denavit*] L. darent.
pervertit] V. omittit.
31. *est*] M. non est
ult. *ita*] V. M. ista tua

210. 15. *ego*] L. co. te invitent, quo
211. 5. *in*] L. omittit in.
9. *insidiantem*] V. M. L. ad insidian-
dum
14. *repuli*] L. depuli
27. *Nasus*] L. non
212. 11. *non*] V. M. L. non
15. *ego*] M. ergo
14. 6. *et regie*] V. non egregie
215. 14. *primo*] V. prius
16. *revelatus*] L. levatus
21. *obfidere*] M. L. obfidere
22. *inflammatum*] V. M. L. incenden-
dam
30. *summa*] L. summa
216. 3. *unice*] V. homines
217. 4. *ferens*] V. ferro flammaque
6. *urbis*] V. M. urbe
11. *in*] L. ex in
218. 19. *idque*] V. omittit que.
219. 2. *invidia*] L. invidia mea
ult. *colonus*] L. delect.
220. 2. *popina*] M. L. popinam
3. *alium*] L. are obtritos
4. *pro*] V. M. ex, G. &
8. *ex*] V. M. ex rusticis mendiculis,
& decoloribus
22. *hesteria*] V. hesteria
221. 7. *via*] V. omittit.
26. *neq.*] V. ne
222. 2. *frigere*] L. frigori & fami
3. *at illa*] V. M. ab his istis suis fo-
cibus. L. a suis
5. *confumeret*] V. M. G. confumeren-
tur
10. *eadem*] L. eadem
12. *obliguerunt*] L. abliguerunt
19. *confecti*] V. M. G. confecti
28. *fecere*] V. M. inferre
213. 5. *ea*] V. omittit.
10. *quicquid*] V. M. quid quod
17. *nudam*] V. nudam
19. *su*] L. omittit.
22. *proximum*] V. M. G. in proxima
23. *edocui*] V. M. docui
224. 10. *missurum*] V. M. timidum
27. *aut*] L. antea
225. 2. *coloni*] V. M. L. voluerunt
6. *Unus*] V. M. primum genus est
11. *debitus*] V. M. L. debitus aliquid
de
12. *acquirere*] V. M. ac fidem acqui-
rere
226. 1. *expetunt*] V. expetunt
17. *affectum*] V. M. L. confectum
19. *succedit*] V. M. L. succedit

24. *lestit*] L. lestit
228. 22. *suppeditamus*] V. L. suppeditamus
229. 8. *dixi*] L. omittit.
15. *vestra*] V. M. L. in vestra
20. *qui*] V. omittit.
28. *portis*] L. portis
230. 9. *jam*] L. omittit.
15. *extero*] L. externo
237. ult. *debetur is*] V. M. debet dies is
221. 1. *totius*] V. toti urbi
2. *manibus*] V. M. omnibus
4. *dehinc*] V. M. distictos
5. *rejecimus*] L. deiecit
11. *focios*] V. M. L. focios &
17. *exierit*] V. M. egressus est
19. *refrigerium*] M. L. remanifest
233. 1. *manifeste*] V. M. L. manifeste
9. *hipartito*] V. bipartito
11. *eduxerunt*] L. eduxerunt
22. *ex*] M. de
13. *in resp.*] L. in resp.
23. *improbissimum*] M. L. improbi-
morum
24. *nihilum*] L. nihilum tale
25. *arcessitur*] L. arcessitus est
26. *venis*] V. omittit.
quod] M. L. quod in
234. 2. *referrem*] V. M. referri
17. *recepisset*] V. M. L. recreasset
235. 3. *quod*] V. M. L. quod cum Lentu-
lo & ceteris
6. *videri*] V. M. L. videretur
13. *aliquid*] V. aliquid tamen de
14. *ipsum*] M. L. illum titidem
18. *figunt*] V. L. manum suam
236. 6. *fatis*] L. libris
17. *cognoscit*] L. scies
237. 1. *confectus*] L. secutus
8. *meo*] V. M. L. meo C. Antonio
13. *tradentur*] L. darentur
17. *colonis*] V. colonis, quos
18. *Magnum*] V. M. G. Manlium
238. 1. *ceteris*] L. ceteris supplicationi-
bus
18. *ne*] V. non
24. *ceteris*] L. ceteris
239. 2. *extitit*] L. extitit
240. 23. *proceps*] L. proceps furore
26. *eadem*] L. eadem
27. *per eior*] V. M. G. a perditis ci-
vibus
241. 9. *se*] V. M. L. omittunt.
18. *nonne*] L. non
27. *Tagari*] V. omittit.
30. *ex ubi eiecit*] V. M. L. omittunt.
242. 16. *evium*] M. omittit.
H h h h 244.

610 VARIE LECTIONES.

244. 11. *nostr*] M. L. noſte feciſtis
 248. 21. *ſed*] L. verum
 249. 1. *commune*] L. commune omnium hominum
 8. *miſera*] L. miſerizima
 4. &] V. M. ne
 250. 4.] V. M. L. una Reip. peſte
 10. *Memmii*] L. Memmii unum
 17. *Reip.*] V. M. L. populi R.
 251. 8. *poſtremo*] L. poſtremo quod
 252. 24. *hominem*] V. homines
 253. 6. *hoc*] V. M. L. hoc monitore & au-
 ctore
 9. *vitios*] V. M. vitioſat
 12. *interſe*] M. interſe
 13. *levitatem*] V. M. L. levitatem
 23. *reip.*] V. in Rep.
 25. *etiam*] G. omittit.
 27. *populi R.*] V. M. L. Reip.
 28. *cogitare*] V. cogitare, etiam
 254. 1. *perſicem*] M. L. perſicem
 3. *ſive*] M. L. ſive illam
 17. *ſepulcra*] V. M. L. ſepulcra patriam
 29. *inhumanitatis*] V. M. inhumanus
 34. *omittit*] V. omittit.
 35. 4. *reus*] V. omittit.
 8. *lipatum*] V. lipatum
 parte] V. prout
 9. *carere*] V. carere
 necatum] V. M. necandum
 13. *etiam grave*] M. L. grave
 26. *neſario*] V. M. L. neſario
 23. *viduamini*] V. M. viduamini
 256. 12. *ſumma*] V. M. L. ſumma
 257. 8. *civium*] V. M. L. civium perditio-
 rum
 10. *ſalutem*] V. M. ſalutis voluntatem
 13. *ſperantem*] G. ſperare
 18. *velit*] V. M. L. velit
 258. 19. *archar*] V. M. L. vobis
 259. 4. *uno*] V. M. L. in uno
 23. *etiam*] V. omittit.
 26. *proſpiciat*] V. proſpiciat, L. per-
 ſpiciat
 261. 13. *deprecatus*] M. L. precatus
 262. 16. *quo*] L. quod
 30. *uno*] V. M. G. una
 263. 11. *affert*] L. fert
 264. 19. *ferre*] L. fe ferre
 32. *petas*] L. petis
 265. 18. *induſtrius*] V. M. induſtrius, quam
 nec
 266. 2. *eſſet*] V. M. L. eſſet
 16. *Aut*] V. aut
 267. 7. *convivio*] L. convivio
 11. *Tempore*] V. M. intempellivi

268. 6. *plebs*] L. plebes
 269. 18. *primus*] L. primus
 271. 11. *Movens*] V. M. G. omittunt.
 17. &] V. ut
 273. 11. *ſudio*] V. iure
 274. 7. *Fundus*] L. fundum
 9. *Quiritium*] V. M. omittunt.
 10. *manu*] L. manum
 275. 3. *nullo uſu*] V. nullo uſui, G. in il-
 lo : ſuis
 4. *inire*] L. ire
 5. *inire*] L. ire
 276. 7. *minore*] V. M. L. minus
 10. *aliquando*] G. aliquandiu
 277. 7. *anteceſſit*] L. antecellit
 9. *aulas*] V. M. auleas
 11. *potuerunt*] L. potuerunt
 25. *diſpoſitis*] L. appoſitis
 29. *pellitur*] G. pellitur
 278. 1. *manu*] L. G. manum
 4. *rex*] L. ars
 19. *parta*] L. parita
 23. *ego mihi*] L. egomet
 280. 16. *arbitratorum*] L. arbitratorum
 30. *exſtitimantur*] L. exſtitimantur
 ult. *opera*] L. opibus
 281. 9. *ſic*] L. ſic hæc omittitur tempe-
 ſtas popularis
 10. *ita*] L. ita ejus obſcura cauſa eſt
 20. *comitibus*] L. comitiſ
 282. 21. *de*] L. multitudinem indoctam
 284. 18. *tibi*] V. M. omittunt.
 285. 5. *ſalutatio*] V. M. L. ſalutatio
 9. *Sci*] L. ſciſ
 12. *reſtatam*] L. totam
 286. 6. *ſunt*] V. M. omittunt.
 288. 24. *innuit*] M. innuit
 290. 13. *duo*] L. quoniam
 291. 1. *inimico*] V. M. inimicus eſſe
 3. *deberet*] L. deberet
 19. *poſſet*] L. poſſit
 292. 19. *leniter*] M. leniter
 293. 22. *quippiam*] V. quippe jam, L. quip-
 pe
 294. ult. *oportet*] G. oportet
 295. 1. *conſiſſit*] L. non conſiſteremus
 3. *ſi*] L. ſi. Sed tamen eſt. etiam
 in diſſolventa ſeveritate huius
 5. *Fere*] V. M. L. enimvero
 ſententiam] V. M. omittunt.
 6. *ſententia*] G. omittit.
 9. *divinam*] G. omittit.
 30. *penierim*] L. penierim
 5. *corrupti*] L. conculſi
 7. *tributus*] V. M. tributus
 297. 13. *profertendi*] L. referendi

VARIE LECTIONES.

298. 17. *nodum*] G. nodulum
 299. 6. *conduſſet*] L. conduſſos : condu-
 ſſos doce
 14. *gladiatorum*] L. gladiatoribus
 16. *manus*] V. manumina
 301. 1. *eo*] L. quo
 4. *ſin*] L. ſin etiamſi
 5. *petis*] L. appellas
 18. *noſtrum*] V. M. L. veſtrum
 19. *ſtreſſat*] L. tellor
 302. 11. *arbitrari*] L. arbitrari non
 304. 18. *ſur*] L. ſint, parati ſunt
 19. *Caſtina*] L. Caſtina
 306. 21. *accidet*] V. accedet
 27. *ipſum*] M. ipſum
 29. *rea*] V. M. omittunt.
 308. 12. *honoris*] L. honorum
 309. 8. *inſtituta*] L. inſtituta
 310. 1. *hous*] L. nobis
 10. *repolit*] L. expulſi
 11. *repetitur*] V. M. rapitur
 21. *cepit*] V. M. cepit
 25. *tamen*] V. M. L. tamen
 24. *Es*] L. ar
 25. *inimicus*] L. inimicus eadem pra-
 tura
 311. 4. *civitate*] L. civitate maledictum om-
 ne, in ſuſpicioſiſſimo negotio om-
 nium ſuſpicionem, non
 10. *Nicenus*] L. Nicenus
 20. *quo*] L. quod
 25. *imprudenter*] M. imprudentes
 312. ult. *poſita*] V. M. G. propoſita
 313. 2. *poſſet*] L. poteſt
 29. *eſt*] L. ſit
 22. *diſtribuitis paribus*] V. omittit.
 28. *qui*] V. M. L. quod
 415. ult. *ſpen*] V. M. ſpeciem
 316. 6. *Pompeii*] L. Pompeii ad Hyſſum,
 & Hyſſat ad Pompejum
 317. 5. *voluit*] V. M. L. G. conditione
 318. 11. *imperis*] L. imperiſ
 14. *id quod*] L. in qua
 in] L. omittit.
 15. *ploriam*] L. ploriam
 33. *deceſſerit*] L. diſceſſerit
 319. 24. *rogabamus*] L. erogabamus
 poſterno] V. poſtero
 320. 27. *iſta*] V. M. noſtra illa
 32. *Homo*] V. M. Hemo
 321. 1. *provincia*] L. pecuniam
 4. *ſecutus eſt*] L. ſecuti ſunt
 6. *onus*] L. onus
 26. *prodant*] L. prodant ceteri

322. 5. *data*] V. M. datum
drachmarum] V. M. L. drachmas
 cxi. deſſic
 20. *legere*] G. fecerit
 323. 8. *que*] V. L. que eſt
 17. *videmus*] V. M. G. videmus
 324. 8. *cuſque medi*] L. cuſcuſque mo-
 di
 12. *atque*] L. atqui
 21. *quod*] L. cum
 24. *ex aliqua parte*] L. aliqua
 26. *diſiſſe*] L. emiſſo
 31. *poſſet*] V. poſſit
 325. 1. *Sed*] L. ſed quoniam de
Mithridatis] L. addit, *eximine*
 10. *profertur*] V. profertur
 11. *conculſus*] L. viſtus
 26. &] L. & conſiderandarum littera-
 rum diligentiffimas in
conſuetudine] V. M. moveri
 326. 2. *aliam*] V. M. aliam
 22. *frumento*] V. L. in frumento
 327. 8. *Et*] V. M. his
 18. *quidem*] L. tamen
 328. 1. *venat*] V. venat
 2. *in*] G. omittit.
 21. *ſignam*] V. L. unquam
 25. *indicatus*] L. iudicatus
 329. 2. *abiit*] L. abiit, &
 8. *quoniam*] L. quia
 9. *Apolloniam*] L. Apolloniam
 13. *modum*] V. M. omittunt.
 19. *conſervabo*] L. ſervabo
 330. 14. *adorem*] M. L. adorem
 13. *ſpeciem*] L. ſpeciem
 15. *eſt*] L. omittit eſt.
 21. *exſtituerunt*] V. M. ſiluerunt
 23. *ipſum*] L. huius
 24. *eo*] L. adeo orba ſuit optimatum
 331. 3. *uſum ſuum*] V. uſus ſuos
 4. *inquit*] L. inquit, hoc
 12. *Elacci*] L. Elacci collocata
 13. *eſt*] V. M. L. omittunt.
 ult. *an id*] L. annon idem
 332. 12. *partim*] L. partim
 23. *et ſe*] V. M. eis
 333. 6. *Drum*] V. demum, L. dominum
 7. *Exium*] V. M. Bacchum, L. E-
 xium, Bonium, Nyſum, Bac-
 chum
 27. *tunc*] V. M. L. tum his
 21. *comparat*] V. M. opponat
 25. *poſſione*] V. M. poſitione
 29. *eſt*] L. omittit.
 35. *multis*] V. omittit.
 334. 19. *illis*] V. M. L. illam augetur gentem
 H h h h 2
 20.

20. ut] G. omitit.
 27. hoc] V. M. L. hoc vetus
 29. Caro] V. M. Caria
 335. 23. quod] V. qui
 27. ergo] L. igitur
 30. manifeste] V. M. manifeste
comprensivum] L. deprehensum
 336. 20. in] V. M. omitit.
 25. Pergam] V. Perga
 27. turba] L. turba
 28. odio est] V. M. odiosa, L. Romanus odio est
Apolloniaster] L. Apollonienses
 7. si] V. M. L. si iam te
 337. 9. ditium] V. edictum
 15. Huius] G. cuius
 ult. mulieribus] L. mulieribus
 338. 1. rebus] L. omitit.
 2. legibus] L. moribus
 15. Smyrna] L. Smyrna
 28. quod] V. M. quae
 339. 2. proferantur] V. M. G. percriptions
 9. ne] V. M. nec
 15. potius] V. M. per
 18. fuerunt] V. M. fuerunt
 21. hoc] L. hoc decerneret
 ult. mulier] V. M. mulieres, L. mulieribus
 340. 2. occasio] L. potestate
 16. Apollonia] M. L. Apollonia
 341. 2. aliena] L. aliena mancipia
 10. fuisse] V. M. fuisse
 19. facite] L. facere
 21. & populi] L. & ut populi sermonem exciperet
 342. 5. quom] L. quas partes
 8. non] M. L. non
 14. intellata] V. M. L. intellata
 14. in] V. M. in manu
 18. quora] V. M. quora utrum
 343. 11. reliquerit] L. creverit
 18. praetermittentur] V. M. omitrendis
 344. 1. exercit] V. M. exercuit
 8. pudens] V. prudens
 345. 2. quoniam] V. M. L. quam confecerat
 5. venierant] V. M. venierant
 20. vasa] V. M. rogata
 21. prudentissimum] V. prudentissimum
 346. 1. & exoptato] V. M. postremo, G. postulo
 12. nos] V. M. vos
 25. ita] V. M. ita Dicit
 33. Etenim] L. etenim si
 34. iam] M. G. cum

348. 21. cum] V. M. L. tu
 ult. cum] L. delect.
 349. 22. cum] V. M. delect.
 23. videntur] V. M. vident
 350. 3. sententia] V. M. L. sententia. Praeclara illi haec oratio quidem, & hinc, hinc
 352. 7. Atrouus] V. M. L. Atrouus
 14. redomiti] V. M. L. edomiti
 26. speravit] G. omitit.
 353. 3. hoc] V. G. omitit.
 8. hoc res] V. M. L. haec res... debet
 354. 9. Leatulum] G. omitit.
 12. descendit] V. M. L. non defendendos
 14. parvicio] V. M. L. omitit.
 15. nonne] L. non
 356. 7. tamen] V. tum
 28. famulo] L. famulo
 33. audisse] L. audisse se
 358. 20. pro huius] V. M. L. haec omitunt usque ad neque
 24. nulla suspicio] V. M. L. omitunt.
 32. An] V. M. L. quem
 359. 15. Curia] V. M. L. Curioni
 360. 28. sibi] L. sibi alii
 31. si officia] M. omitit.
 361. 4. abest] L. abest ab eo
 12. redundabit] V. M. L. redundabit
 14. vestit] V. M. L. omitit.
 362. 8. leviter] V. M. G. leviter
 11. probabit] G. probata
 15. cum sit] L. tamen
 16. non] V. M. L. nec
 20. admitter] V. M. L. miret
 ult. ego] V. M. L. ego non
 364. 20. Nunquam] V. M. L. Nunquam
 365. 10. indicit] L. indicit
 20. nascite] L. nascite se
 22. quora] L. atque
 366. 4. indicit] M. iudicium
 367. 23. constituit] V. M. L. omitit.
 32. tunc] V. M. L. tunc
 34. tenuissima] L. ne tenuissima quidem
pervertentia] L. pervertentia
 368. 17. unquam] V. M. L. omitit.
 18. cognovit] L. cognovit
 20. ac] L. nec
 22. sibi] V. M. L. omitit.
 4. eo] V. M. L. hoc
 6. exivit] V. M. exivit
 19. in] L. ut
 370. 4. dicit] M. omitit.
 8. Tum] L. cum
 10. tunc] L. tum

19. instruerantur] L. instruerantur
 21. infrebat] V. M. L. referebat
 371. 2. Atrouus] L. at cupra
 15. prospicienda] L. perficienda
 16. Balbum] V. M. L. bellum
 2. magno] L. magno pecunie
 372. 10. mandata] L. mandata
 12. in] L. in Hispaniam turbatum infecto
 373. 1. amplexi] L. complexi
 25. ambulatione] V. M. L. ambitione
 374. 3. disjunctis] V. M. L. diviserit
 7. hoc] M. G. in hoc
 8. prudentissimum] V. M. prudentissimum
 ult. Nihil] L. atqui nihil
 375. 18. posita] L. proposita
 376. 4. fore] L. se fore
prospice] V. verpessis
 9. vestrum] V. M. L. vestrum
 omni ille reor] M. omitit.
 377. 14. avimus] V. M. L. amavit, & omitunt mensisque cooverere
 30. speravit] V. M. L. omitit.
 378. 7. hoc] V. antea, M. confuendo ac vita, L. confuendo ac vita antea
 15. rebus] L. in rebus
 17. Agedum] L. agite dum
 24. quis misericordior inventus est] V. M. L. omitit.
 379. 15. cum] M. dum
 17. iustis] L. iudicis
 380. 18. hoc] V. M. L. hoc imperium
 29. desert] V. M. defruerit, G. deserit
 381. 14. valeat] L. valeat haec
 24. concedit] L. concedetis
 26. sunt] L. sunt omnes
 34. primam] V. primum
 382. 34. in] L. omitit.
 383. 18. ego] V. M. eo
 384. 31. generis] L. sceleris
 32. ne denique usque ad senior] V. M. L. omitit.
 385. 4. campis] V. M. L. omitit.
 16. per vos] V. M. patet
 22. bene] L. huius
 ult. esse] L. esse putaretur
 386. 18. repud] G. rebus
 388. 5. ne] V. M. nec
 389. 13. cunctaque] L. cunctaque Graecia
 14. celebrabatur] G. celebrabantur
 29. suis] G. omitit.
 3. atque] V. M. aut
 390. 11. Silvani] V. M. L. Sillani
 Tom. I.

19. Graii] V. M. L. Gracche
 tum] V. M. L. cum
 23. homines] V. M. L. homines: qui
 24. Heraclitum] L. Heraclia esse
 391. 10. At] L. an
 19. novus] L. nomine
 21. in] L. omitit.
 21. irreperit] V. M. irreperunt
 10. qua] L. per que tu
 16. revincitur] L. convincitur
 392. 9. commodum] G. comodo
 14. temporis] G. temporum
 17. adeo] V. ideo, L. eo
 23. fuisse] L. persuasum
 394. 18. moderatissimos] V. M. L. modestissimos
 395. 30. Chii] L. Chii ut
 24. eius] L. ei
 396. 25. servatum] V. M. L. conservatum
 32. e marmoris] V. & marmoris laubibus
 398. 6. huius] G. cuius
 399. 1. de] L. omitit de
 2. Decimus] V. Decius
 400. 3. reliquerunt] G. reliquerunt
 8. est] V. M. sunt
 9. perinebis] V. M. perinebunt
 13. quantum] V. quanto
 24. quod] L. quod a
 22. quique] V. iique
 402. 13. secundus] L. secundus
 14. curfus] L. curfus
 26. incaluit] G. incaluitates
 ult. habet] L. habet
 404. 18. cum] G. iam
 405. 7. Metellorum] V. L. Metellorum
 17. diffusu] G. diffeffu
 406. 9. redum] L. omitit.
 15. magnam] V. M. magna parte
 407. 7. autem] L. autem altero consule, optimo viro, & iustissimo, altero
 11. mandatus] V. mandatus
 17. flagitatus] L. flagitati
 408. 5. perfecta] V. M. G. perfecta
 17. dedissent] L. dedissent
 28. restitutum] L. restitutum
 31. crediti] L. crediti
 409. 17. quibus] L. verbis quam potuit
 411. 10. trajectus] L. trajectus
 25. ut] V. M. L. ut pietate
 412. 5. inviderunt] V. M. inviderent
 8. fecerunt] V. M. genera
 17. Etenim] L. etenim cum
 413. 1. Atque] L. atque officii persequendi
 6. superbo] V. superbo, M. superabo
 H i h h 3 7. cum

7. cum] L. dum mortuo ulla
 11. referenda] L. dicenda
 ult. *inducitur*] M. inducitur
 416. 2. debemus] L. debemus
 21. hoc] V. M. L. octo
 417. 5. ipso anno] G. ipso ranno anno
 14. despicere] L. despicere, G. respicere
 20. ut] V. M. L. ut licet
 418. 1. impugnat] V. M. L. oppugnata
 4. non] V. M. L. non solum
 7. parvum] V. M. L. quibulum
 19. claudere] G. omittit.
 23. esse] M. sperit
 27. qui] V. L. fuit
 32. post Rom. caud.] V. M. L. omittunt.
 419. 3. inimicus] L. inimicus
 6. dos] V. ii
 20. omnino] V. M. L. omnes
 22. Quo] V. qui
 420. 6. impudicium] G. impudicissimi
 10. gravissimum] V. M. gravissimum
 421. 5. patres] V. M. L. dubitares
 6. an] V. M. an
 12. literis] V. M. G. litteris
 14. bellum] L. bellum
 17. cohortatur] L. cohortatur
 25. prudentissimum] V. M. L. prudentissimum
 28. is] V. M. L. is non
 422. 16. depulsum] V. M. expellerent, L. depullant
 ult. *excidit*] V. M. L. concidisse
 423. 1. arbitria] G. arbitria
 12. sublevari] M. sublevalia
 23. instans] L. instans a bonis, timorem ab hoc ordine, servitatem depulit a civitate
 19. *audacibus*] V. M. omittunt.
 424. 9. Curius] L. Curius
 11. Messus] V. M. L. Messinus
 30. anticitas ignis perpessus esse] V. M. G. omittunt.
 425. 15. ter] V. M. a te Romulo, L. fecit omnia
 18. agris] V. M. L. agris, vicis
 426. 1. ut] V. M. L. ut omne is
 5. natura] V. M. L. vera
 16. existit] M. L. fuit is, G. dimittitur
 CCCCXVII.] M. L. CCCCX. fenatores
 21. quo] V. quod
 6. res cum] L. ad res suas cum
 10. quo] L. illo inquam
 11. comitis] V. M. omittunt.
 428. 2. nos] V. M. L. non solum
 20. referent] V. G. ferent
 21. intercessor] V. M. L. intercessorum
 23. *conspicuit*] L. *conspicuit*,... *putarunt*... *elaboravit*
 28. alio] V. omittit.
 429. 2. ab] V. M. L. omittunt.
 431. 5. amplius] V. M. L. omittunt.
 432. 8. rantes] M. L. omittunt.
 13. pro] L. pro
 434. ult. tu] L. tum
 12. *tantum*] V. M. etiam
 435. 1. *populum*] L. Pompejum
 23. ad] V. M. L. a te jam pridem ad
 437. 18. vis] G. res
 ult. *potuit*] L. debuit
 12. *Sia*] V. omittit.
 438. 1. *inflammator*] M. L. stimulator
 7. *delatum*] V. M. delectum
 8. *non est satis*] V. M. inde satis
 16. *numquam*] L. timerent fuisse
 17. *Hanc*] V. M. hunc
 22. *etiam*] V. M. &
 439. 9. *num*] L. non
 10. *flagitabat*] L. flagitabat
 23. *est*] G. omittit.
 31. *mihi*] V. M. ac mihi
 ult. *ve*] L. re meae valetudinis ratio non
 440. 8. *populo*] G. populi R.
 23. *qui*] M. quin
 24. *inflammare*] L. inflammaret
 441. 16. *quis*] L. is
 19. *vita*] V. M. vite
 20. *verum*] V. M. juris
 22. *tu*] V. tu in eo non
 442. 8. *idem in posterum*] L. omittit.
 19. *gentibus*] L. gentibus inferendum
 27. *suos*] V. M. L. tum in
 443. 12. *tum*] V. M. L. tum in
 23. *perferre*] V. M. perficere.
 444. 6. *patricida*] V. M. patricida
 25. *indulgentia*] L. illudius
 26. *fenatus*] L. in fenatu
 32. *mentes*] L. mentes, sibi a me
 445. 10. *fin*] L. passus fin me a
 13. *inflammare*] L. inflare
 21. *si*] L. ed
 446. 2. *perinde*] V. M. L. proinde
 15. *ad*] L. ad causam cognitionemque
 18. *prætermittitur*] L. prætermittitur
 21. *quos*] L. quam quod quis in
 33. *non*] L. omittit.
 34. *neque*] L. meque
 448. 10. *vel* *non* *quis* *fuit*] V. M. L. omittunt.
 11. *fo-*

11. *solent*] V. M. L. solent
 18. *imberbum*] G. imberbum
 22. *et*] V. M. ut
 449. 4. *ita*] V. M. L. itaque
 450. 4. *consonans*] V. M. concione
 Te] L. tibi interroganti
 18. *fortasse*] L. circiter
 451. 2. *dicere*] M. dicebat
 7. *quomodo*] L. tam
 452. 3. *ram*] V. M. cum
 4. *sunt*] V. M. sint
 6. *excusationem*] L. recusationem
 8. *in re*] L. iure constituta
 453. 1. *ignis*] L. G. ignis
 6. *venia*] V. M. venia, die
 13. *faceret*] V. M. faceret: & alios esse
 22. *forum*] L. forum sortum popolare
 454. 2. *Palatinum*] V. Palatinum linguam
 8. *scire*] V. M. L. focus
 455. 17. *Byzantium*] L. Byzantii
 20. *Roma*] V. M. Romæ
 23. *re*] L. lege
 25. *Byzantinis*] M. L. Byzantiis
 26. *quis*] L. enim
 456. 3. *aut*] L. an
 10. *tum*] V. tum
 16. *audacter*] L. omittit.
 25. *manus*] L. manum, tibi
 457. 1. *propugnare*] V. M. L. propugnare
 5. *me*] V. M. me quidem
 6. *nostris*] V. M. illi, L. nostris illi
 14. *veritas*] L. si iam
 19. *ignota*] L. ignota, cum
 17. *per se*] V. L. omittunt.
 18. *an* *si*] G. omittit, *an*
 20. *iam*] L. etiam
 23. *Ar*] L. ar
 25. *autem*] M. aut
 458. 8. *videretur*] V. M. videbatur
 23. *testis*] V. M. L. tignis
 27. *excipere*] V. M. excidere, L. excidere
 29. *aliquando*] G. aliquando
 459. 7. *videretur*] V. M. videretur
 10. *evectetur*] L. evectebatur
 ult. *unus*] L. unum fore
 460. 5. *injecisse*] L. objecisse
 12. *Cato*] L. Cato mihi
 15. *Quid*] L. quod
 461. 9. *Hos*] V. huc
 20. *tum*] L. cum
 25. *pulsam*] V. pulsam me
 28. *illam*] L. illam legem
 462. 6. *quomodo*] V. quando
 11. *omittit*.
 19. *indicantur*] V. M. iudicarent
 33. *perniciosa*] V. M. L. perniciosa
 463. 3. *quando*] L. cum
 19. *refutavit*] G. dicit.
 20. *publicorum*] G. publicorum
 454. 31. *populare*] V. M. L. populare est
 465. 1. *Scitum*] V. sed cum
 7. *filium*
 14. *solus*] V. M. se
 19. *refertur*] L. rescindere
 467. 7. *igni*] V. M. ignis
 10. *ferri*] L. G. fieri
 12. *quibus*] V. L. G. quibusdam
 468. 18. *Cato*] V. M. L. censor
 469. 21. *popularem*] L. popularem
 33. *fiat*] L. defuit
 470. 13. *quomodo*] V. M. G. omittunt.
 24. *quod*] M. L. qui
 472. 9. *incitara*] G. incitara
 18. *concedere*] V. M. condere, G. concedere
 473. 21. *Remp.*] V. M. G. omittunt.
 22. *ut*] L. frenal consul, cum togatus armatus vici: iterum privatus, cum consulis armatis cesset, cuius utriusque
 474. 3. *inimicus*] L. inimici
 10. *adum*] V. M. G. omittunt.
 15. *excipit*] L. excipit est
 27. *nobis*] L. nobis
 475. 18. *hominem*] V. M. homines soluti, a cura liberati, ridere, L. homines cura soluti ac liberati, ridere
 21. *Honoria*] V. M. L. hunc, inquam, etiam vos
 28. *eum*] L. quam
 476. 11. *videret*] V. videret
 477. 11. *infamia*] L. infamia
 11. *una*] L. miserata illa
 16. *unus*] G. cum
 30. *fecerit*] V. M. L. ficerit religionis
 478. 2. *est*] L. dicit.
 12. *terram*] L. terrarum
 15. *iudicio*] G. iudicio
 479. 6. *illorum*] L. illorum sceleris
 17. *Duo*] V. omittit.
 480. 1. *inspiciantibus*] V. M. spectantibus
 27. *licet* *coribus*] V. M. L. ligatibus
 481. 4. *perihyllum*] L. perihyllum
 8. *Scatonem*] G. Scatonem
 482. 3. *quanta*] L. quanta quanta est
 15. *percussam*] V. percussam
 483. 2. *religionem*] L. religionem &
 29. *revertat*] V. reverterat
 484. 1.

484. 1. veterum] L. p̄veterum
 19. nullum] L. nullam habet religionem
 23. voluisti] V. G. quid voluisti
 485. 8. calamitas] V. calamitatis
 10. fecisti] M. L. effecisti
 17. dicit] L. dicit
 487. 15. curiamque] L. aramque
 31. detulisset] L. retulisset
 488. 25. dicit] L. fecit
 489. 14. ea] L. id
 18. inagorato] L. inaurato
 ult. jamum] V. L. G. tantum
 490. ult. sciam] V. M. L. scripore
 491. 6. Delatum] L. delatum jam tum
 15. somnis] G. fomnis
 21. potuit] V. M. L. poterat
 31. exstiterat] V. M. L. exterminatoris
 33. metu] M. metu, si furore, L. metu
 percussus, furore
 493. 9. ante,] V. M. L. ante in
 30. expectandam] G. extendendam
 496. 24. Haud] L. omittit haud
 27. si] L. si jam
 497. 4. prope] L. progressum
 6. postularet] V. postulasset
 9. republicam] V. M. rem meam
 18. tunc] L. audi prada
 499. 9. cecit] L. jacens
 10. contigit] V. M. conticuit
 11. sic] V. M. si
 14. intenderit] V. M. interferit
 500. 20. scrupulus] L. scrupulus vel
 30. facie] L. facris ac
 ult. Clodius] G. ore tincto
 501. 6. interdicatur] L. intercluderetur
 32. expatiis] V. M. G. explanatio
 504. 3. respondissent] V. M. L. respondis-
 sen, au
 8. respondeat] L. respondeant
 505. 2. suspenderit] V. suspenderit
 18. datam] L. traditam
 25. postulationes] V. M. postulationes
 decretas
 507. 22. Megalestibus] L. Megalestis
 508. 2. pollueret] G. polluerit
 7. appellatur] V. M. appellabantur
 509. 7. populi] V. M. L. a populo
 10. mirifica] V. mirifica
 33. nominis] L. nominis regem
 511. 9. tunc maxime] V. M. omittunt
 cum,] L. nunc maxime
 13. anniversarii] G. anniversarii
 18. Equus] L. ac equus
 512. 6. audaces] L. audaces
 513. 2. quid] L. quod sequitur
 23. vetustum] V. M. vetus

27. unum] G. in omni
 ult. quo] L. in qua est imperium
 514. 18. hominum] L. hominum in re bene-
 ficia concedo tibi profus esse ma-
 xima, &c
 515. 15. auxiliisque] L. auxiliisque diminutive
 16. unum] L. unius imperium res ce-
 deat, exercitumque pulsus ad di-
 minutionem
 24. adversus] V. M. L. adversa & ho-
 nethis
 516. 30. primus] L. primus fuit, hic pri-
 mus aditus
 517. 10. Julia] V. Thufido
 15. et virili] V. & juris
 26. excelsit] L. excelsit
 518. 7. parabat] G. parabat
 12. Non] L. non modo non
 519. 1. nimis] L. a me
 &] L. & quorundam oculis odia
 harent etiam tela
 5. arbitrabamur] V. M. L. arbitrabamur
 7. fallebat] V. M. L. fallebat multos
 520. 7. amicum] L. montium obiecta tem-
 pte
 11. miserum] V. M. miserum
 27. inquit] L. inquit
 521. 2. est] L. et in gratiam
 522. 4. advenimus] L. monemur
 15. recuperavit] M. L. recuperaverit,
 G. recuperat
 24. fetur] L. fetur hac & illuc
 524. 11. Fufiam] V. M. Fufiam
 12. emovit] L. emovit
 525. 10. non] L. non quia hanc
 526. 7. cum] V. M. L. cum agri: terre
 9. obsecratio] L. obsecrationes
 528. 7. dignitatis] V. M. L. dignitissimum
 24. sepultum] V. M. L. alienum
 529. 11. re] V. M. re solum molestum
 18. est] M. L. omittunt est
 20. non] V. M. non inquam, L. ne sequam
 530. 16. volui] M. volui
 531. 4. At] L. ut
 ipso] V. M. L. omittunt
 8. putare] L. putare in
 10. denique] L. cuique
 16. hoc] V. M. L. omittunt
 18. ac] V. M. L. atque
 24. nunc] V. jam
 33. supplicari] V. M. placuisse
 532. 4. subtilissimum] V. M. G. subtilissimum
 10. me] L. me: te
 14. indicasti] L. indicasti
 17. quare] L. quare, ego
 533. 10. diribito] V. M. G. discrep
 magi

- magistratum] L. magistratum, ni-
 hil quod
 534. 1. dicere] L. si dicere
 2. affegere] G. affegere
 27. Num] V. M. non
 535. 17. quando] V. M. aliquando
 536. 7. certo] V. M. L. omittunt
 23. montosa] L. montosa
 24. et fidelis] M. L. at fidelis
 537. 21. quod] V. qui
 26. sed] L. sed quasi pro parente &
 custode
 538. 2. absentis] V. M. L. omittunt
 10. cedentem] V. M. cedentem tempori
 20. Quod] G. qui
 539. 9. in seena] V. M. necessaria
 18. talibus] L. ac talibus
 20. expressa] L. expressa virtutis
 27. parum] V. M. L. parum
 540. 3. Bimaritum] V. M. L. maritum
 verba] L. verba etiam
 5. est] L. est in reo
 12. precatus mandatis] V. M. G. pra-
 mandatis
 19. rament] L. rament in ipso
 543. 3. de] V. refectionem
 544. 8. rident] V. M. L. omittunt
 edere] V. M. edere
 547. 4. nostra] V. M. L. nostra
 26. tribunibus] L. apud tribales
 550. 23. respub.] L. res
 29. ante] L. autem
 551. 3. At nonnullas] V. M. L. cum non-
 nullas
 18. te] L. tibi eripuisse
 19. rogatus] L. donatus
 552. 3. addit] V. M. L. adductus
 14. iudicium] V. M. L. omittunt
 18. quo] V. M. L. quod
 desuper] V. M. emugere
 28. iniqui] L. inimici
 553. 2. audire] V. M. auditu
 7. ita] V. ita
 16. me] V. M. G. sine
 26. precepit] V. M. precepit
 554. 7. Tamen] V. M. L. omittunt
 9. in] L. ad virtutem
 12. reperit] G. reperit
 33. hic] G. istius
 35. quomodo] M. quomodo
 555. 9. dignus] L. dignus est
 22. nisi] L. nisi nimis in cum inqui-
 rendum
 556. 18. equid] L. sed quid

- ult. forte] L. forte
 557. 2. obferendis] G. servandis
 3. te] V. M. omittunt ea
 8. hi] V. M. L. his
 16. ac] V. M. L. is
 558. 14. patricia] L. patricia
 18. Plancio] L. Plancii facio
 24. dixisti] L. dixisti comparatas
 31. forte] V. M. L. omittunt
 3. debet] V. M. L. debes
 14. verter] V. M. G. verter
 20. quo] L. quod
 35. honorem] L. honore
 560. 9. debbam] V. M. G. dedam
 debere] V. M. L. debam
 10. adstragem] V. M. G. adstragam
 12. videt] L. videt diem, aut
 18. in Plancio] V. M. L. omittunt in
 24. referri] L. referre
 562. 4. nam] V. M. L. natura quidem ab-
 horret a virtute verbi
 10. cupiam] L. cupio
 tamen] V. L. tum
 563. 8. isti] V. isto tuo verbo
 12. reprehendis] V. M. reprehenderit
 19. inique] V. M. neque
 24. nullisse] V. M. nullisse
 564. 2. dicere] L. elicere
 5. non] V. M. non causa laboris &
 forti dissipare, L. non cum ora-
 tone dissipare
 7. Vaccas] V. M. Nicaris
 8. hinc] M. haberet
 18. aliquid] V. aliquid
 565. 1. Qui] V. M. L. quis
 7. delictarum] V. M. L. delectant
 566. 31. detulerunt] V. M. L. reddiderunt
 dignis] M. dicas
 567. 7. vigilans] G. vigiliam
 33. partem] M. L. partem debemus
 568. 15. inconspicui] L. inconspicui esse
 569. 16. ut] L. ne cum ipse non, V. M. ut
 cum ipse non
 17. iter] L. iterum
 570. 25. reliquis] V. M. reliquis
 26. necans] V. M. L. metum
 27. necessitudinem] V. M. necis infolias
 comparatam, L. necessitudinem
 comparatam
 571. 2. for] V. M. G. fors
 4. atior] V. alio
 15. cum] L. meam salutem
 16. hoc] L. nunc

TOMO QUINTO

continentur.

Pro Lege Manilia .	Pag. 3
Pro A. Cluentio Avito .	33
De Lege Agraria , I. 114. II. 127. III.	175
Pro C. Rabirio , perduellionis reo .	181
In L. Catilinam , I. 196. II. 217. III. 231. IV.	245
Pro L. Murena .	261
Pro L. Flacco .	308
Pro P. Sylla .	351
Pro A. Licinio Archia , Poeta .	387
Post reditum . Ad Quirites .	402
..... In Senatu .	414
Pro Domo sua .	433
De Haruspicum Responfis .	495
Pro Cn. Plancio .	527
<i>Auctarium Grævianum in M. T. Ciceronis Orationem pro Domo sua .</i>	573

F I N I S.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

UAN

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

